

คนโປ้ะ: ฎุมปีญญาทอ้งถึนแลลการสึบทอถการท่าประมงพึนบ้านจ้งหวัดสมุทรวงคราม

วึทยานึพนรึนึเป็นส่วนหนึงของการศึษาตามหลั้สุทรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณชึต
สาขาวิชาพฒนศึษา ภาควึชานโยบาย การจ้ดการแลลความเป็นผู้นำทางการศึษา

คณะครุศาสตรึ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึษา 2561

ลึชลึทึรึของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

POUND NETS FISHER: THE LOCAL WISDOM AND INHERITANCE OF SAMUTSONGKRAM
FISHERIES CULTURE

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy in Development Education
Department of Educational Policy, Management, and Leadership
Faculty of Education
Chulalongkorn University
Academic Year 2018
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	คนโง่: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมง พื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
โดย	นางพิมพ์นิชา พรหมมานต
สาขาวิชา	พัฒนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทับพร
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต

..... คณะบดีคณะครุศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฟื่องอรุณ ปรีดีดีลิก)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทับพร)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อมรวิรัช นาครทรรพ)

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ดวงกมล บางขวด)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทีป ฉัตรสุภาวงศ์)

พิมพ์วิชา พรหมมานต : คนโป๊ะ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน
จังหวัดสมุทรสงคราม. (POUND NETS FISHER: THE LOCAL WISDOM AND
INHERITANCE OF SAMUTSONGKRAM FISHERIES CULTURE) อ.ที่ปรึกษาหลัก : ผศ.
ดร.หทัยรัตน์ ทับพร, อ.ที่ปรึกษาร่วม : รศ. ดร.กรรณิการ์ สัจกุล

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้าน
จังหวัดสมุทรสงคราม 2) วิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและ 3) นำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัด
สมุทรสงคราม ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม

ผลการวิจัยพบว่า 1) ภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามมีคุณค่าจริยศาสตร์
และสุนทรียศาสตร์ คุณค่าจริยศาสตร์ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติที่นำไปสู่การปรับตัวเข้าหาธรรมชาติและ
ความรู้ด้านหัตถกรรมในการสร้างสรรค์เครื่องมือประมง ความคิดด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมสู่การทำประมง
อย่างยั่งยืน ทักษะที่เกิดจากความเพียรพยายาม การเลี้ยงชีพอย่างพอเพียง การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาสติปัญญา
การเสริมสร้างอัตลักษณ์และความภาคภูมิใจให้ท้องถิ่น การสร้างความสามัคคีในชุมชน การสำนึกถึงประโยชน์
ของส่วนรวม และคุณค่าสุนทรียศาสตร์ ได้แก่ ความรื่นรมย์ที่ได้จากการสัมผัสธรรมชาติในการทำประมงและ
ความเรียบง่ายงดงามของเครื่องมือประมงพื้นบ้าน 2) การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตถึง
ปัจจุบันเป็นการสืบทอดโดยการศึกษาตามอัยาศัยเป็นหลักโดยมีรากฐานจากครอบครัว ปัจจุบันผู้สืบทอดมี
จำนวนลดลงเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ รวมถึงค่านิยมและทัศนคติ และ3) แนวทางการสืบทอด
ภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านต้องทำไปพร้อมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ควรส่งเสริม
การศึกษาตามอัยาศัยมากที่สุด การศึกษาในระบบและนอกระบบควรเข้ามามีบทบาท ชุมชนต้องเข้มแข็ง
ภาครัฐต้องส่งเสริมการทำประมงเพื่อความยั่งยืน พื้นฐานสำคัญของการสืบทอดคือการอนุรักษ์ฟื้นฟูระบบนิเวศ
และการสร้างทัศนคติที่ดีให้กับผู้สืบทอดและคนทั่วไปเพื่อให้การทำประมงพื้นบ้านสามารถสืบทอดต่อไปได้

สาขาวิชา   พัฒนศึกษา
ปีการศึกษา   2561

ลายมือชื่อนิสิต .....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาร่วม .....

5684470027 : MAJOR DEVELOPMENT EDUCATION

KEYWORD: POUND NETS FISHER THE LOCAL WISDOM INHERITANCE SAMUTSONGKRAM
FISHRIES CULTURE

Pimnicha Prommanot : POUND NETS FISHER: THE LOCAL WISDOM AND INHERITANCE
OF SAMUTSONGKRAM FISHERIES CULTURE . Advisor: Asst. Prof. HATAIRATH
TUBPORN, Ph.D. Co-advisor: Assoc. Prof. Kanniga Sachakul, Ph.D.

This research aimed to 1) analyze the value of the local fisheries wisdom and the fishery in Samutsongkram 2) to analyze inheritance of the local fisheries wisdom and the fishery in Samutsongkram from the past to the present and 3) to present the transmission guideline of the local fisheries wisdom and the fishery in Samutsongkram. The research used qualitative methodologies. This research using document study and field research.

The results found that 1) the fisheries wisdom and the fishery in Samutsongkram has ethics and aesthetics value. The ethics values consist of the knowledge of the nature which leads to the adaptation to the nature and the knowledge of handicraft for inventing the fishing gears, the ethical thinking about the environment leads to the sustainable fishing, the skills resulting from perseverance, the sufficiency for making a living, the mind and the intelligence development, the recognition and the pride in the local society, the unity and the benefit for public. The aesthetics value consist of the pleasantness which gain from fishing and the simplicity and the beauty of the fishing gears. 2) Each generation inherits the wisdom of traditional fisheries, by informal education provided by the family. Now, the successors decrease because of the change of the ecology, the value and the attitude and 3) the inherited guideline of the local fisheries wisdom is that the conservation and the revival of the natural resources must be carried out concurrently. The informal education should be encouraged the most. The formal education and the non-formal education should support. The government must support sustainable fisheries. Most important is creating a positive attitude towards the successor and the general public, for inheriting the local fisheries.

Field of Study: Development Education

Student's Signature .....

Academic Year: 2018

Advisor's Signature .....

Co-advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.หทัยรัตน์ ทัพบร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก ที่กรุณาให้คำแนะนำและช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดมา รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณิการ์ สัจกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่นำทางผู้วิจัยให้ตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาอันล้ำค่าของชาวประมงพื้นบ้านและเมตตาให้คำแนะนำและข้อคิดอันมีค่าถึงผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เฟื่องอรุณ ปริดีติลล ออาจารย์ ดร.อมรวิเศษ นาคทรพร อาจารย์ ดร.ดวงกมล บางชวด และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประทีป ฉัตรสุภางศ์ที่ช่วยตรวจสอบกลับกรองวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญทุกท่าน ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านที่ไม่อาจกล่าวถึงได้ทั้งหมดในที่นี้ได้เมตตาช่วยเหลือผู้วิจัย

ขอขอบพระคุณชาวประมงพื้นบ้านและคนโปะทุกท่านที่เมตตาให้ข้อมูลอย่างจริงใจและช่วยเหลือผู้วิจัยตลอดเวลาในการทำวิจัยฉบับนี้

ขอขอบพระคุณสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย รวมถึงทุกคนที่มีอุดมการณ์อันมั่นคงที่จะต่อสู้ ปกป้องและฟื้นฟูท้องทะเลไทย

ความดีที่เกิดจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอบแต่ “ชาวประมงพื้นบ้านและคนโปะแม่กลอง” ในฐานะผู้รังสรรค์ สืบสาน จรรโลงภูมิปัญญาอันล้ำค่า รวมถึงขอบแต่บรรพบุรุษชาวแม่กลองที่ได้ร่วมกันสร้างบ้านแปงเมือง เมืองที่เปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอันยังประโยชน์และความภาคภูมิใจมาสู่ลูกหลานคนแม่กลองตราบนานทุกวันนี้

ขอขอบคุณครอบครัวที่ให้การสนับสนุนด้านการศึกษาแก่ข้าพเจ้ามาโดยตลอด ขอขอบคุณสามี นายปิยวัช สีกันหา ที่คอยช่วยเหลือและเป็นกำลังใจที่ดียิ่ง ขอขอบคุณลูกชายตัวน้อย ๆ ซึ่งเป็นสิ่งมหัศจรรย์ในชีวิตของข้าพเจ้า เด็กชายปุมเมือง สีกันหา ที่ร่วมเดินทางเก็บข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ ขอขอบคุณเพื่อน ๆ นิสิตพัฒนศึกษา รุ่น ๒๒ ภาคนอกเวลาทุกคนที่ร่วมเรียนด้วยกันจนถึงปีสุดท้าย

พิมณิชา พรหมมานต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ง
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. คำถามการวิจัย.....	10
3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	11
4. ขอบเขตการวิจัย.....	11
5. คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย.....	11
6. กรอบแนวคิดการวิจัย.....	12
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	14
2.1 การสืบทอดภูมิปัญญา.....	15
2.1.1 ความหมายของการสืบทอด.....	15
2.1.2 วิธีการสืบทอด.....	17
2.1.3 ความหมายของภูมิปัญญา.....	19
2.1.4 ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญา.....	21
2.1.5 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	27
2.1.6 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	29

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	30
2.2 จังหวัดสมุทรสงครามและระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนใน).....	34
2.2.1 จังหวัดสมุทรสงคราม.....	34
2.2.2 ระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนใน).....	42
2.3 ประมงพื้นบ้าน.....	45
2.3.1 ความหมายของประมงพื้นบ้าน.....	45
2.3.2 ความหมายของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะ.....	47
2.3.3 เครื่องมือประมงและเครื่องมือโป๊ะ.....	49
2.4 ทฤษฎีคุณค่า.....	57
2.4.1 จริยศาสตร์.....	59
2.4.2 สุนทรียศาสตร์.....	62
2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนา.....	65
2.5.1 ความหมายของการพัฒนา.....	65
2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน.....	66
2.5.3 ความหมายของการศึกษา.....	72
2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน.....	74
2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	77
2.6.1 งานวิจัยในประเทศ.....	77
2.6.1.1 งานวิจัยเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน.....	77
2.6.2 งานวิจัยในต่างประเทศ.....	83
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	85
บทที่ 4 คนโป๊ะและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามและโป๊ะปลาทุแม่กลอง.....	103
4.1 พื้นที่ทำการประมงบริเวณอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนในบริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม).....	104
4.2 พลวัตการทำประมงในแต่ละสมัย.....	105

4.3 พลวัตการทำประมงด้วยเครื่องมือโปะของคนโปะในอ่าวแม่กลอง.....	110
4.4 เครื่องมือประมงพื้นบ้านและการจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้าน.....	112
4.5 โปะและวิธีการจับสัตว์น้ำของคนโปะ	151
4.6 หัตถกรรมที่ปรากฏในเครื่องมือประมงพื้นบ้านและเครื่องมือโปะ	189
4.7 คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม.....	196
4.8 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของชาวประมงพื้นบ้านและคนโปะ	208
บทที่ 5 การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านของคนโปะและชาวประมงพื้นบ้าน	
จังหวัดสมุทรสงคราม.....	219
5.1 คุณค่าด้านภูมิปัญญาของคนโปะและชาวประมงพื้นบ้าน.....	219
5.2 คุณค่าจริยศาสตร์.....	236
5.3 คุณค่าสุนทรียศาสตร์.....	287
บทที่ 6 การสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของคนโปะและ	
ชาวประมงพื้นบ้าน	300
6.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของคนโปะและ	
ชาวประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน	300
6.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม	
ของคนโปะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม.....	337
6.3 แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของ	
คนโปะและชาวประมงพื้นบ้าน	351
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ.....	
7.1 สรุปผลการวิจัย.....	375
7.2 อภิปรายผลการวิจัย	383
7.3 ข้อเสนอแนะในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัด	
สมุทรสงคราม.....	401
7.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัย	402

บรรณานุกรม.....	404
ภาคผนวก.....	421
ประวัติผู้เขียน.....	449

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 แสดงบริเวณที่ผู้วิจัยศึกษาภาคสนามและพบการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน	112
ตารางที่ 2 ความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้าน.....	196
ตารางที่ 3 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวประมงพื้นบ้าน	199
ตารางที่ 4 การนับถือบุคคลในประวัติศาสตร์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์.....	201
ตารางที่ 5 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือทำมาหากิน.....	203
ตารางที่ 6 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น.....	204
ตารางที่ 7 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของชาวประมงพื้นบ้าน	208
ตารางที่ 8 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของคนโป๊ะ.....	214
ตารางที่ 9 การดำเนินการของสถานศึกษาในการสืบทอดภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน	329
ตารางที่ 10 การส่งเสริมเรื่องประมงพื้นบ้านและเรื่องที่เกี่ยวข้องในสถานศึกษา.....	332
ตารางที่ 11 โครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ปลาทุโป๊ะแม่กลอง.....	353

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย	13
ภาพที่ 2 ตราประจำจังหวัดสมุทรสงคราม	35
ภาพที่ 3 แผนที่โบราณของ จอห์น ครอบฟอร์ด.....	36
ภาพที่ 4 อาณาเขตที่ติดชายฝั่งทะเลของพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม.....	43
ภาพที่ 5 แผนที่แสดงพื้นที่ตำบลในอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม.....	44
ภาพที่ 6 แผนที่ท้ายพระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน พ.ศ. 2502.....	104
ภาพที่ 7 แผนผังแสดงพลวัตการทำประมงพื้นบ้านในประเทศไทย.....	109
ภาพที่ 8 แผนผังแสดงพลวัตการทำด้วยเครื่องมือโปะของคนโปะในอ่าวแม่กลอง.....	111
ภาพที่ 9 ลักษณะของหอยตะกาย.....	118
ภาพที่ 10 กระดานถีบและแบตเตอรี่ให้แสงสว่างหากทำประมงกลางคืน.....	120
ภาพที่ 11 หอยจับแฉงกำลังขึ้นต้นไม้เมื่อน้ำขึ้น.....	120
ภาพที่ 12 ปูแสมที่หนีน้ำขึ้นมาเกาะตามต้นไม้.....	122
ภาพที่ 13 ปูไข่.....	123
ภาพที่ 14 ขอเกี่ยวปู.....	124
ภาพที่ 15 จันตักปูทะเลและปูม้า.....	125
ภาพที่ 16 สาธิตการจับและมัดปูทะเล.....	126
ภาพที่ 17 การกั้ววนจมปู.....	128
ภาพที่ 18 ภาพการติดอวนของกั้วแบบพัน โดยเครื่องมืออวนสามชั้น.....	130
ภาพที่ 19 เบ็ดราวปลากระเบน.....	137
ภาพที่ 20 ส้อมแทงปลาไหลและขอเกี่ยว.....	137
ภาพที่ 21 ลอบตักปลา.....	138
ภาพที่ 22 ลอบอั้งตักปลาเก๋า.....	138

ภาพที่ 23	กร่ำ	139
ภาพที่ 24	การใช้ฝือกล้อมกร่ำ	139
ภาพที่ 25	ภาพการติดอวนของสัตว์น้ำแบบไม่พัน	141
ภาพที่ 26	เครื่องมือประมงอีกสำหรับหาเคย	145
ภาพที่ 27	เคยที่ได้จากการรอเคยหรือการป้อนเคยหลังล้างสิ่งสกปรกออก	146
ภาพที่ 28	การดึงระวางรอเคยขึ้นเมื่อน้ำเริ่มแห้ง	148
ภาพที่ 29	เมื่อน้ำแห้งจะเห็นการขึงละวะที่ปากกว้าง แต่กันแคบแหลม	148
ภาพที่ 30	การแล่งเคย	149
ภาพที่ 31	โครงสร้างโปะฝือกหรือโปะรุก	152
ภาพที่ 32	โครงสร้างโปะฝือกหรือโปะรุก	153
ภาพที่ 33	โปะยกหรือโปะอวน	153
ภาพที่ 34	ภาพแสดงองค์ประกอบหลักของโปะอวน	154
ภาพที่ 35	ปากโปะ	155
ภาพที่ 36	ประตูเรือเข้าที่เว้นช่องว่างให้เรือเข้าไปจับปลาในโปะ	156
ภาพที่ 37	ราเดิน รานก	156
ภาพที่ 38	คาน	157
ภาพที่ 39	ก๊วน	157
ภาพที่ 40	แนวปีกโปะ	158
ภาพที่ 41	อวนในโปะเวลาน้ำลง	159
ภาพที่ 42	แสดงลักษณะของต้นมะพร้าวที่คัดเลือกมาทำเสาโปะ	160
ภาพที่ 43	การเตรียมไม้รวกปักปีกโปะ	161
ภาพที่ 44	ปลอกอวน	162
ภาพที่ 45	คนโปะกำลังหมุนก๊วนเพื่อยกอวน	162
ภาพที่ 46	ลูกแก้วถ่วงรอก	163

ภาพที่ 47	ตาปะทั้งรอบผืนอวนและตะกั่วยึดติดรอบปากอวน.....	164
ภาพที่ 48	ว่าว.....	165
ภาพที่ 49	สวิงหรือกะเนอะสำหรับช้อนปลาทุในอวน	165
ภาพที่ 50	คราดและกะเนอะ	166
ภาพที่ 51	เรือยนต์ที่เข้าจับปลาในโปะปัจจุบัน.....	168
ภาพที่ 52	เรือเสา.....	168
ภาพที่ 53	ตำแหน่งและลำดับการปักไม้โคนโปะปลาทุ.....	173
ภาพที่ 54	แสดงขั้นตอนการปักเสา.....	175
ภาพที่ 55	เรือไม้ หรือเรือปักไม้	177
ภาพที่ 56	ราเดิน และรานก.....	179
ภาพที่ 57	คนโปะปีนขึ้นเสาต้นมะพร้าวไปยืนบนราเดิน.....	180
ภาพที่ 58	แก้มัดเชือกข้ามทะเลและนำเรือเข้าโปะ	181
ภาพที่ 59	หมุนก้านเพื่อดึงอวนขึ้น.....	182
ภาพที่ 60	คนโปะยืนเรียงหน้ากระดานที่เรือด้านหนึ่งและช่วยสาวอวน.....	182
ภาพที่ 61	คนงานนั่งแยกปลาตามชนิดและขนาดลงตะกร้า.....	183
ภาพที่ 62	มารดาเจ้าของโปะไปขายปลาทุที่ตลาดสดทางรถไฟแม่กลอง.....	185
ภาพที่ 63	สมาชิกในครอบครัวเจ้าของโปะ เป็นได้กังจับเรือออกไปจับปลาในโปะ.....	185
ภาพที่ 64	บิดาเจ้าของโปะขายปลาที่ตลาดสดทางรถไฟแม่กลอง.....	186
ภาพที่ 65	การช่อมแซมอวนโดยเจ้าของโปะ	186
ภาพที่ 66	กลุ่มคนงานกำลังตัดโคนไม้รวกให้แหลมเพื่อเตรียมนำไปปักช่อมปักโปะ.....	187
ภาพที่ 67	ช่างกำลังขนไม้ไผ่ไปช่อมแซมโปะ	188
ภาพที่ 68	กลุ่มคนงานกำลังออกไปจับปลาในโปะ.....	188
ภาพที่ 69	การผูกปมตาอวน	190
ภาพที่ 70	การมัดตาปะทั้ง 3 แบบ.....	190

ภาพที่ 71	ชาวประมงพื้นบ้านใช้เวลาว่างในการซ่อมแซมอวน.....	191
ภาพที่ 72	ลอบ.....	192
ภาพที่ 73	ชิงเลน.....	192
ภาพที่ 74	แบบจำลองการติดตั้งระวางรอกเคย.....	193
ภาพที่ 75	ชิงเลนสำหรับดักปลาอีจิ้ง.....	194
ภาพที่ 76	โป๊ะปลาทุแม่กลอง.....	195
ภาพที่ 77	ลอบดักปลา.....	289
ภาพที่ 78	การมัดลอบไม้ไผ่ด้วยหวายและเชือก.....	290
ภาพที่ 79	ชิงเลน.....	290
ภาพที่ 80	ส่วนสำหรับให้ปลาเข้า ทำเป็นช่องวงกลม ด้วยการมัดไม้ไผ่ซี่ก.....	291
ภาพที่ 81	แร้วจั่นที่ชาวประมงทำขึ้นเอง.....	292
ภาพที่ 82	โป๊ะที่ทำด้วยวัสดุหลักที่มาจากธรรมชาติ.....	293
ภาพที่ 83	การปักแนวปักโป๊ะที่ต้องทำมุมให้โค้งตามที่ต้องการ และเป็นแนวเส้นตรง.....	294
ภาพที่ 84	การมัดรอบปากอวนให้แน่นหนา.....	295
ภาพที่ 85	การมัดตะกั่ว.....	295
ภาพที่ 86	ผังการบูรณาการเนื้อหาวิชา.....	358
ภาพที่ 87	เจ้าของผู้กิจการโป๊ะปลาทุแม่กลอง.....	433
ภาพที่ 88	ผู้สืบทอดกิจการโป๊ะปลาทุแม่กลอง.....	433
ภาพที่ 89	คุณฉลอง เหลืองทอง กำลังอธิบายเรื่องการทำโป๊ะในอดีต.....	434
ภาพที่ 90	อวนที่ชิงภายในโป๊ะ.....	434
ภาพที่ 91	เรือกำลังแล่นเข้าโป๊ะ.....	435
ภาพที่ 92	การป็นขึ้นโป๊ะ.....	435
ภาพที่ 93	การเดินรอบตัวโป๊ะจะเหยียบบราเดินและจับรานก.....	436
ภาพที่ 94	การสาวอวนเพื่อจับปลา.....	436

ภาพที่ 95	ภาพปลาไนโปะเมื่ออวนถูกกว้านขึ้น.....	437
ภาพที่ 96	ราวตากอวนในอดีตที่ต้องย้อมอวนด้วยเปลือกไม้โกงกางทุก 5-7.....	437
ภาพที่ 97	ปลาทุที่จับได้โปะ.....	438
ภาพที่ 98	ปลาชนิดอื่น ๆ ที่จับได้จากโปะ.....	438
ภาพที่ 99	หลังเรือโปะกลับเข้าฝั่ง ปลาทุบางส่วนถูกนำมาทำปลาทุซาเต็ยะ.....	439
ภาพที่ 100	ครอบครัวเจ้าของโปะกำลังเขียนอธิบายวิธีโคนโปะให้กับผู้วิจัย.....	439
ภาพที่ 101	เจ้าของโปะกำลังวาดภาพอธิบายวิธีการเดินทางเข้าโปะของปลาทุ.....	440
ภาพที่ 102	โปะปลาทุที่เลิกใช้เป็นเวลา 2 เดือนเริ่มย่อยสลายตามธรรมชาติ.....	440
ภาพที่ 103	ซากโปะที่เลิกใช้งานประมาณ 2 ปี โดยประมาณ 3-4 ปีซากโปะจะหายไปทั้งหมด....	441
ภาพที่ 104	ผู้วิจัยร่วมสังเกตวิธีการจับปลาไนโปะ.....	441
ภาพที่ 105	เรือหางยาวใช้ทำการประมงพื้นบ้านบริเวณใกล้ชายฝั่ง.....	442
ภาพที่ 106	ชาวประมงกำลังอธิบายเรื่องการทำกระดานถีบ.....	442
ภาพที่ 107	ชาวประมงกำลังกั้อวนริมชายฝั่ง.....	443
ภาพที่ 108	ผู้วิจัยเตรียมตัวออกไปวางอวน.....	443
ภาพที่ 109	สัมภาษณ์คุณสุรจิต ชिरเวทย์.....	444
ภาพที่ 110	สัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์วิจัยและพัฒนาชายฝั่ง(สมุทรสงคราม).....	444
ภาพที่ 111	สัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม.....	445
ภาพที่ 112	พูดคุย สัมภาษณ์เยาวชนชนลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่ศึกษา.....	445
ภาพที่ 113	พูดคุย สัมภาษณ์ครูและนักเรียนที่ในพื้นที่ที่ศึกษา.....	446
ภาพที่ 114	พูดคุย สัมภาษณ์ครูและนักเรียนที่ในพื้นที่ที่ศึกษา.....	446
ภาพที่ 115	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางบ่อนำชมการเพาะพันธุ์พีชป่าชายเลน.....	447
ภาพที่ 116	สนทนากลุ่ม.....	447
ภาพที่ 117	คนโปะผูกผ้าแดงและดอกไม้เพื่อบูชาแม่ย่านางในวันพระใหญ่.....	448
ภาพที่ 118	บริเวณเสาปากโปะมีการผูกผ้าสามสีและดอกไม้เพื่อเคารพบูชา.....	448

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาของประเทศที่ผ่านมามุ่งเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจตามแนวทางของทฤษฎีภาวะทันสมัย (Modernization) ตามแบบตะวันตก อย่างไรก็ตามแม้ว่าความทันสมัยจะทำให้ชีวิตของผู้คนสะดวกสบายมากขึ้นแต่ในขณะเดียวกันก็ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็วโดยเฉพาะผู้คนที่มารับรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบใหม่โดยละทิ้งรูปแบบการใช้ชีวิตแบบเดิมโดยขาดความเข้าใจที่จะปรับตัวเข้ากับระบบใหม่ทำให้การดำเนินชีวิตไม่ราบรื่นเท่ากับสมัยที่ยังดำเนินชีวิตแบบเดิม (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2532) ความทันสมัยก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม บรรยากาศของเมืองไม่บอกถึงรากเหง้าความเป็นมาของเมืองและวิถีชีวิตของผู้คน (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์, 2537) นอกจากนี้การมุ่งขยายตัวทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลืองยังนำไปสู่การพัฒนาที่ไม่พึงประสงค์ก่อให้เกิดปัญหาเชิงโครงสร้างที่ขาดความสมดุลและไม่ยั่งยืน ในด้านเศรษฐกิจยังคงพึ่งพาปัจจัยภายนอกในสัดส่วนที่สูง เศรษฐกิจในประเทศยังไม่เข้มแข็งพอที่จะมีภูมิคุ้มกันได้มากนัก สังคมมีภูมิคุ้มกันลดลง ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเคยเป็นรากฐานที่มั่นคงของการพัฒนาและการดำรงชีวิตของมนุษย์ ชุมชนและสังคมได้รับผลกระทบจากการถูกใช้อย่างสิ้นเปลือง ปัญหาที่กล่าวมาสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สมดุลของการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความไม่ยั่งยืนในอนาคตท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว (พทุธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์, 2555) ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกำลังเป็นปัญหาสำคัญทั่วโลก (สุธาวัลย์ เสถียรไทย, 2555) สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นเพราะผู้คนหลงลืมรากเหง้าของตนเองขาดการทบทวนและการเลือกรับปรับประยุกต์ระหว่างสิ่งดั้งเดิมกับสิ่งใหม่เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตในรูปแบบที่เหมาะสมท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลก

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานพระบรมราโชวาทเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนา ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2523 (ศูนย์บริหารกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557) ความตอนหนึ่งว่า

...การจะพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างให้เจริญนั้นจะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมที่มีอยู่ก่อนทั้งสิ้น ถ้าพื้นฐานไม่ดีหรือคลอนแคลนบกพร่องแล้ว ที่จะเพิ่มเติมเสริมต่อให้เจริญขึ้นไปอีกนั้นยากนักที่จะทำได้ จึงควรจะเข้าใจให้แจ่มชัด

ว่านอกจากจะมุ่งสร้างความเจริญแล้วยังต้องพยายามรักษาพื้นฐานให้มั่นคง ไม่บกพร่องพร้อม ๆ กันได้...

จากกระแสพระราชดำรัสข้างต้นสรุปได้ว่าการพัฒนานั้นนอกจากต้องมุ่งสร้างความเจริญแล้ว ยังต้องพยายามรักษารากฐานเดิมให้มั่นคงด้วยเพราะหากรากฐานเดิมไม่มั่นคงการที่จะพัฒนาเพิ่มเติม ให้เจริญขึ้นก็จะทำได้ยาก

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มีพระราชดำรัสในพิธีเปิดการสัมมนาเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวัฒนธรรมในหัวข้อแนวทางการอนุรักษ์เชิงบูรณาการเพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน เมื่อวันที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2548 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ (สำนักโครงการพระราชดำริและกิจการพิเศษ, 2557) ความตอนหนึ่งว่า

....ความเจริญก้าวหน้าที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้านมีผลกระทบ ให้วิถีชีวิตดั้งเดิมของคนและสภาพแวดล้อมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตตามแบบอย่างที่มีมาแต่เดิม ในปัจจุบันแทบไม่มีเหลือให้ ชุมชนหลังได้สัมผัสความงามของวัฒนธรรมที่ตกทอดมาแต่อดีต ชุมชนเหล่านี้ เป็นตัวอย่างที่ดีของคำว่าความพอเพียง คนในชุมชนพึ่งพาอาศัยกันได้และ อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีชนบประเพณีอันดีงาม ภูมิปัญญาชาญฉลาด ชุมชน ลักษณะนี้มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตใจเป็นประโยชน์ด้านการศึกษาในแง่มุม ต่าง ๆ ปัจจุบันมีให้เห็นเพียงไม่กี่แห่ง หากไม่ช่วยกันไว้ก็จะสูญสลายไปอย่าง น่าเสียดาย....

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

จากกระแสพระราชดำรัสนี้แสดงให้เห็นว่าความเจริญทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมและชุมชนเปลี่ยนแปลง มีเพียงบางชุมชนที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตแบบเดิมไว้ได้ ชุมชนที่ยังคงสามารถรักษาวิถีดั้งเดิมไว้ได้นั้น แสดงให้เห็นถึงการมีภูมิปัญญาอันชาญฉลาดและขนบธรรมเนียมที่ดีงามที่ทำให้ชุมชนสามารถ อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ชุมชนเหล่านี้จึงมีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตใจสมควรที่จะอนุรักษ์ไว้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2546) อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาและภูมิปัญญาไว้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนในบริบทสังคมไทยต้อง เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความเป็นองค์รวมของทุก ๆ ด้านอย่างสมดุลบนพื้นฐานของการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม มนุษย์จะไปรอดได้ก็ต่อเมื่อเข้าใจรากเหง้าวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของตนเอง ทั้งนี้รากฐานวัฒนธรรมของไทยก็คือฐานการทำเกษตรกรรม พุทธศาสนา วัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาและฐานการเมือง รากฐานเหล่านี้ถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่

นอกเหนือจากทฤษฎีทางเศรษฐกิจ (เอกวิทย์ ฦ กลาง, 2545) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องของการสืบทอด ประสพการณ์จากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายโดยสามารถเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ต่อกันมา เป็นลักษณะของความสัมพันธ์ภายในโดยชาวบ้านและคนในชุมชน ทำให้สังคมเป็นปึกแผ่นมั่นคง ไม่แตกสลาย (สามารถ จันทรสุรย์, 2533) สอดคล้องกับที่ เทิดชาย ช่วยบำรุง (2554) กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญากับการพัฒนาไว้ว่า

...ภูมิปัญญาถือเป็นรากเหง้าความเป็นไทยที่โดดเด่น ไม่เพียงแสดงถึง ความเป็นชาติหากแต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ภาวะวิกฤติของชาติที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งไม่ได้เกิดเพราะภูมิปัญญาถูกใช้มากเกินไปแต่เกิดขึ้นเพราะทอดทิ้งภูมิปัญญาไทยและนิยมในภูมิปัญญาสากล วิกฤติจากการพัฒนาจึงเกิดขึ้นในทุกระดับ โดยเฉพาะท้องถิ่นซึ่งเป็นรากฐาน ของประเทศที่สำคัญกลับได้รับผลกระทบจากการพัฒนาสมัยใหม่มากมาย แสดงให้เห็นถึงสภาพความอ่อนแอของฐานราก การพัฒนาประเทศที่เข้มแข็ง ไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยปราศจากความแข็งแกร่งของท้องถิ่นและความแข็งแกร่ง ของท้องถิ่นก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยปราศจากภูมิปัญญา ดังนั้นการนำภูมิปัญญา มาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นจึงสามารถเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับการพัฒนา ประเทศได้เป็นอย่างดี...

การจะพัฒนาประเทศชาติได้อย่างยั่งยืนย่อมต้องคำนึงถึงการรักษาและพัฒนาภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้ยั่งยืนควบคู่กับการพัฒนาประเทศด้วยเพราะในการพัฒนาประเทศนั้นต้องพัฒนาใน ทุกระดับโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับท้องถิ่นเพราะในท้องถิ่นต่าง ๆ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็น องค์ความรู้ที่มีคุณค่าและช่วยจรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่าง กลมกลืนและสมดุล ช่วยให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติมาได้จนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นรากฐานของการประกอบอาชีพและรากฐานของการพัฒนาที่เริ่ม จากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันและการพัฒนาที่เกิด จากการผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิมเพื่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่เหมาะสมกับ ยุคสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาท้องถิ่นและเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวง ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศ (กรมส่งเสริมการเกษตร, ม.ป.ป)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นรากฐานสำคัญของประเทศและการพัฒนา ประเทศย่อมต้องอาศัยภูมิปัญญาในระดับต่าง ๆ รวมถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นรากฐานใน การพัฒนา การพัฒนาที่ดีจึงต้องเป็นการพัฒนาที่เข้าใจความเป็นมาของตนเองและต้องสอดคล้องกับ

สภาพสังคมวัฒนธรรมวิถีชีวิตและต้องให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมและท้องถิ่นเพราะในท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นแหล่งของภูมิปัญญาอันเป็นรากฐานของความเป็นตัวตน ชุมชนและชาติ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพื้นฐานมาจากการทำเกษตรกรรม คำว่า เกษตรกรรม ใช้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า agriculture หมายถึง การใช้ประโยชน์จากที่ดิน เช่น การเพาะปลูก การป่าไม้ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์และการทำประมง พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระราชดำรัสในโอกาสที่คณะกรรมการสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคม สหกรณ์ประมงและสมาชิกผู้รับนมสดเข้าเฝ้าฯ ณ โครงการสวนพระองค์สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2530 เกี่ยวกับความเป็นประเทศเกษตรกรรมของประเทศไทย (สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา กรมส่งเสริมการเกษตร, 2561) ความตอนหนึ่งว่า

...เมืองไทยนี้ต้องพึ่งเกษตรกรเป็นสำคัญเพราะว่าเกษตรกรเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศและยึดอาชีพนี้มาและไม่ใช้เพราะเหตุผลนั้นเท่านั้น แต่ว่าประเทศหนึ่งประเทศใดจะอยู่ได้ก็เพราะว่ามีกิจกรรม การประกอบอาชีพในด้านผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติทั้งในด้านที่จะเป็นการปลูกข้าว ปลูกพืชไร่ ปลูกผลไม้ หรือทำมาหากินในด้านปศุสัตว์หรือประมง...

จากพระราชดำรัสข้างต้นแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยต้องพึ่งพาเกษตรกร ประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประเทศอยู่ได้ก็เพราะเกษตรกรรมซึ่งหมายถึงการประกอบอาชีพด้านการเพาะปลูก การปศุสัตว์รวมถึงการทำประมง

สำหรับด้านการประมงประเทศไทยมีทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมต่อการทำประมงและคนไทยรู้จักทำประมงมาตั้งแต่อดีต ดังจะเห็นได้จากบันทึกของลาลูแบร์ราชทูตชาวฝรั่งเศสที่ได้เดินทางเข้ามาในสมัยกรุงศรีอยุธยาและได้เขียนบันทึกเกี่ยวกับอาหารการกินของคนในสมัยนั้นซึ่งพบว่าเป็นอาหารที่ได้มาจากการทำประมง (สันต์ ท. โกมลบุตร, ผู้แปล, 2557) ดังนี้

...ไม่มีชนชาติใดจะสมณะเสมอด้วยชาวสยาม ชาวบ้านตีกันแต่น้ำปลาจะอยู่อย่างมีความสุขด้วยอาหารการกินง่าย ๆ เพียงข้าวปลากับปลาแห้งหรือปลาเค็มตัวเล็ก ๆ อาจมีเครื่องจิ้มบ้าง ปลานั้นซุกซุ่มมากเหลือเกิน จับชั่วโมงหนึ่งพอกินไปได้หลายวัน มีมากทั้งปลาน้ำจืดและปลาน้ำเค็ม เต่าตัวย่อม ๆ กุ้งขนาดต่าง ๆ หอยนางรม...

ประเทศไทยมีทะเลที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ท้องทะเลไทยมีปลามากกว่า 2,000 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10 ของทั่วโลก มีหอยประมาณ 2,000 ชนิด มีสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังอื่น ๆ รวมกันอีกกว่า 11,900 ชนิด น่านน้ำไทยจึงนับว่ามีความหลากหลายของสัตว์ทะเลสูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณอื่น ๆ ของโลก (ภาคภูมิ วิชาวนดิรวัฒน์, 2547) นอกจากนี้ประเทศไทยยังมีภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการทำประมงคือมีพื้นที่ชายฝั่งที่ติดทะเลทั้งสิ้น 23 จังหวัด มีความยาวชายฝั่งตั้งแต่ภาคตะวันออก อ่าวไทยตอนบน ภาคใต้ฝั่งอ่าวไทยและฝั่งทะเลอันดามันรวมทั้งสิ้น 3,148 กิโลเมตร (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2557) ทะเลและทรัพยากรชายฝั่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญ ทั้งในด้านการเป็นแหล่งผลิตอาหาร เป็นเงินทุนทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงเป็นฐานทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงชุมชนชาวประมง 3,797 หมู่บ้าน 56,859 ครัวเรือน โดยร้อยละ 92 เป็นชาวประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเกษตรกรที่เป็นรากฐานสำคัญที่ค้ำจุนสังคมไทยมายาวนาน อาชีพประมงพื้นบ้านจึงเป็นอาชีพหนึ่งที่สำคัญของไทย (ภาคภูมิ วิชาวนดิรวัฒน์, 2547) นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย พอเพียงและมีภูมิปัญญาอันเป็นบ่อเกิดของเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่น่าสนใจ (จิรวัดน์ จันทร์สว่าง, 2553)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาการประมงที่สอดคล้องบริบทของท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานพระราชดำริ ณ ศูนย์การศึกษาการพัฒนาภูพานฯ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2527 ความตอนหนึ่งว่า “ควรดำเนินการพัฒนาการประมงให้เหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศโดยการพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติ เช่น ห้วย หนอง ให้เป็นแหล่งขยายพันธุ์ปลาและส่งเสริมให้ราษฎรสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำนั้นได้” (ศูนย์การศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2555)

จากพระราชดำรัสข้างต้นสรุปได้ว่าการพัฒนาการประมงนั้นต้องพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและควรส่งเสริมให้ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ในบรรดาเมืองชายทะเลทั้งหลาย เมืองชายทะเลเมืองหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในด้านการทำประมงเด่นชัดมาตั้งแต่อดีตก็คือเมืองแม่กลองหรือจังหวัดสมุทรสงคราม จังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย บริเวณอ่าวไทยตอนบนที่มีรูปร่างเหมือนตัวอักษรรูป ก.ไก่ ซึ่งเป็นที่ราบลุ่มน้ำทะเลท่วมถึงที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ อ่าวไทยบริเวณนี้เกิดจากระบบนิเวศ 3 น้ำ คือน้ำเค็ม น้ำกร่อยและน้ำจืด พื้นที่อ่าวไทยบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามหรือที่เรียกว่า “อ่าวแม่กลอง” มีแม่น้ำแม่กลองซึ่งเป็นแม่น้ำที่สะอาดที่สุดและมีปริมาณตะกอนมากกว่าแม่น้ำทุกสายในประเทศไทยส่งตะกอนมาสะสมเกิดเป็นดินดอนชายฝั่งจึงเป็นสถานที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ยากที่จะหาสถานที่ใดในโลกเสมอเหมือน (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551) นอกจากนี้ จังหวัดสมุทรสงครามยังเป็น 1 ใน 3 จังหวัดของประเทศไทยที่มีความหลากหลายของสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่ได้มาจาก

การทำประมงชายฝั่งของชุมชนมากที่สุดโดยมีสัตว์น้ำเศรษฐกิจถึง 18 ชนิด (สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน, 2556)

จากลักษณะเด่นที่กล่าวมาข้างต้นจังหวัดสมุทรสงครามจึงเป็นแหล่งการทำประมงชายฝั่งและแหล่งอาหารทะเลที่สำคัญ สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่สามารถยืนยันบทบาทความเป็นเมืองประมงที่สำคัญมาตั้งแต่อดีตของเมืองแม่กลองก็คือหลักฐานคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม (วินัย พงศ์ศรีเพชร, บรรณาธิการ, 2534) ที่บรรยายถึงตลาดการค้าขายรอบกรุงศรีอยุธยา ความตอนหนึ่งว่า “เรือปากได้ปากกว้าง 6 คอก 7 คอก ชาวบ้านยี่สาร บ้านแหลม เมืองเพชรบุรี แลบ้านบางตะบูนและบ้านบางทะเล บุรุษทุกกะปี น้ำปลา ปูเค็ม ปลากระรอก ปลากระพง ปลาทุ ปลากะเบนย่าง มาจอดเรือขายแถววัดเจ้าพระนางเชิง”

จากที่กล่าวมาจึงเห็นได้ว่าเมืองแม่กลองเป็นเมืองที่มีบทบาทในด้านการทำประมงมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อครั้งสุนทรภู่เดินทางผ่านเมืองแม่กลองก็ยังได้ประพันธ์กลอนนิราศที่ได้บันทึกภาพความเป็นเมืองประมงไว้อย่างชัดเจนดังที่ปรากฏในนิราศเมืองเพชร (กรมศิลปากร, 2506) ความตอนหนึ่งว่า

...ถึงแม่กลองสองฝั่งเขาตั้งบ้าน	นำสำราญเรือนเรือคูเหลือหลาย
บ้างย่างปลาค่าเคียงเรียงเรียงราย	ดูขุนวายวิงไขว่กันใหญ่่น้อย
ขายสำเร็จเปิดไก่อั้งไข่พอก	กระเบนกระบอกปลาทุทั้งปูหอย
ลูกค้ารับนับกันเป็นพันร้อย	ปลาเล็กน้อยขมงไกรโยกระบุง
นางแม่ค้าปลาเค็มก็เต็มสวย	กำไรรวรวมประจบจนครบถุง
บ้างเหน็บท้องป้องปูยู่ยู่ตุง	ต่างบำรุงรูปร่างสำอางตา...

นอกจากนี้ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเมืองประมงได้อย่างเด่นชัดก็คือคำรำลือที่ว่าแม่กลองเป็นเมืองหนึ่งที่ต่อเรือประมงได้สวยและทนทานที่สุด โดยในกลุ่มชาวประมงถือกันว่าเรือประมงที่ต่อจากแม่กลอง มหาชัยและปากน้ำจะสวยและแข็งแรงที่สุด นอกจากนี้ยังเป็นเมืองที่ธนาคารยอมให้กู้เงินโดยรับจำนองเรือเป็นหลักประกัน (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551)

ในอดีตชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีชีวิตที่ผูกพันกับทะเลและทำประมงโดยใช้ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาโดยไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติมากเกินไป ใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ประดิษฐ์ขึ้นเองจากวัสดุรอบตัวซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติ เครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภทหนึ่งที่น่าสนใจและเคยมีอยู่เป็นจำนวนมากในอ่าวแม่กลองก็คือ “โป๊ะ” การทำประมงโดยใช้โป๊ะสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาอันแยบยลลึกซึ้งในการหาวิธีจับปลาทุซึ่งในเคยมีอยู่เป็นจำนวนมากในอดีต นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังมีวิถีชีวิต ความเชื่อและพิธีกรรมในการประกอบอาชีพที่

แสดงให้เห็นถึงความเข้าใจและเคารพในวิถีของธรรมชาติ การใช้ภูมิปัญญาแบบดั้งเดิมทำประมงเป็นการสร้างวิถีของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเหมาะสมและยั่งยืน สอดคล้องกับที่นายกรัฐมนตรีประยุทธ์ จันทร์โอชา (2558) ได้กล่าวในรายการคืนความสุขให้คนในชาติ เมื่อวันที่ 10 ก.ค. 2558 ว่า “การทำประมงพื้นบ้านเป็นการประมงที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุดและทรัพยากรประมงเป็นทรัพยากรที่สำคัญต้องคำนึงถึงว่าจะใช้ทรัพยากรอย่างไรให้ใช้ได้ถึงคนรุ่นต่อไป”

อย่างไรก็ตามตั้งแต่เริ่มมีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504–2509) เป็นต้นมา การพัฒนาประเทศก็เริ่มเน้นที่การเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นหลักในทิศทางเดียวกับการพัฒนากระแสหลักของโลก มีการนำเทคโนโลยีและทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มาใช้อย่างมหาศาล สังคมเริ่มห่างไกลจากรากเหง้าไม่สามารถเติบโตตามแบบของตนได้และผู้ที่ได้รับผลกระทบรุนแรงที่สุดก็คือคนชนบทซึ่งเป็นฐานประชากรของประเทศ ผู้คนสูญเสียความรู้ที่เคยมี สูญเสียความอุดมสมบูรณ์ของดินและน้ำ สูญเสียค่านิยมจริยธรรมวัฒนธรรมประเพณีในการดำเนินชีวิตร่วมกันและสูญเสียความมั่นใจในตัวเอง ไม่กล้าที่จะคิดอย่างแตกต่าง (ยุวสุข ทินนะลักษณ์, 2549) แม้ว่าผลของการพัฒนาจะทำให้ภาคอุตสาหกรรมเติบโตอย่างรวดเร็วแต่ก็เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย อาทิ ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน ฯลฯ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดความเสียหายอย่างมหาศาลต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (จำลอง โพธิ์บุณ, 2545) การพัฒนาที่ผ่านมามีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมากมหาศาลทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลงอย่างรวดเร็วและขาดความสมดุล

ในด้านการทำประมงพบว่าจากกระแสแห่งทุนนิยมและการพัฒนาประเทศที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวโดยขาดวิสัยทัศน์ในการวางแผนการจัดการที่ดีได้นำไปสู่การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ชายฝั่งทะเลและการทำกิจการประมงในรูปแบบใหม่ที่เป็นไปในทางทำลายเพื่อกอบโกยผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุด มีชาวประมงจำนวนน้อยจับปลาจำนวนมากด้วยเครื่องมือทำลายล้างมิใช่การมีชาวประมงจำนวนมากที่แย่งกันจับปลาที่มีจำนวนน้อยลง (ภาคภูมิ วิชานดิรวัฒน์, 2547) สิ่งเหล่านี้ได้นำไปสู่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลและการล่มสลายของชุมชนชาวประมงในหลายพื้นที่ โดยเฉพาะชุมชนประมงพื้นบ้านที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเลและมีวิถีชีวิตที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ การใช้เครื่องมือประมงแบบใหม่และเทคโนโลยีที่ทันสมัยในการจับสัตว์น้ำโดยขาดการไตร่ตรองทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงอย่างรวดเร็ว ทะเลไทยเริ่มเข้าสู่ยุคเสื่อมโทรมซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านอย่างมาก (องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน, 2557)

ระบบเศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมซึ่งมีฐานแนวคิดในการใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้บริโภคได้ทำลายระบบคุณค่าแบบเดิมในการใช้และเข้าถึงทรัพยากรที่เปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามาใช้ได้อย่างเท่าเทียมกันตามกำลังความสามารถโดยมีภูมิปัญญาาระบบจริยธรรมและโครงสร้าง

ความสัมพันธ์ทางสังคมควบคุม การทำประมงรูปแบบใหม่กลายเป็นระบบแก่งแย่งกอบโกยเพื่อผลประโยชน์สูงสุดของตนเป็นที่ตั้ง มีการทำประมงเกินขนาด (over-fishing) ด้วยเครื่องมือประมงทำลายล้าง พื้นที่ชายฝั่งทะเลซึ่งเป็นแหล่งพักพิงและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำถูกทำลายส่งผลให้ฐานทรัพยากรทางทะเลถูกทำลายลงอันส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านอย่างรุนแรง (บรรจง นะแส, 2545) นอกจากนี้การเสื่อมสลายของวิถีการทำประมงพื้นบ้านยังนำมาซึ่งความสูญเสียเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านเนื่องจากการทำประมงพื้นบ้านต้องอาศัยภูมิปัญญา ทักษะและความรู้ด้านหัตถกรรมพื้นบ้านหลายประเภทที่เป็นส่วนหนึ่งของเอกลักษณ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น การเปลี่ยนรูปแบบของการประมงได้ทำลายระบบการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชาวประมง ภูมิปัญญาต่าง ๆ ก็ถูกละทิ้งซึ่งโอกาสที่จะพลิกฟื้นสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ก็ย่อมทำได้ยากกว่าเดิม

สำหรับการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามนั้นพบว่าภูมิปัญญาการทำประมงแบบดั้งเดิมบางประเภท อาทิ การจับกุ้งโดยใช้มือเปล่า การใช้แร้วจับตะกั่ว การทำโป๊ะปลาหู ฯลฯ กำลังจะหายไปจากความทรงจำของผู้คนเช่นเดียวกับจำนวนสัตว์น้ำที่ลดลงอย่างต่อเนื่องเพราะปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการทำประมงของกลุ่มคนที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการทำประมงแบบเดิมของคนแม่กลองก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ดังที่สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) กล่าวว่า “ได้กั้งหรือเค้าแก่เจ้าของเรือยุคใหม่เพิ่มจำนวนขึ้น ระบบประเพณีการทำประมงแบบเดิมเปลี่ยนไป เจ้าของเรือยุคใหม่อยู่ท่ามกลางกระแสการแข่งขันของระบบเศรษฐกิจต้องใช้หัวใจคิดในการหมุนเวียนเงินจึงไม่สามารถออกท่องทะเลได้ด้วยตนเองเหมือนบรรพบุรุษ” อย่างไรก็ตามยังคงมีวิธีการทำประมงและเครื่องมือบางประเภทที่ยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน แต่ในอนาคตก็มีแนวโน้มว่าจะสูญหายไปเพราะคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสืบทอดได้ลดลงจำนวนลงตามลำดับ วิถีชีวิตที่เคยเกี่ยวเนื่องกันระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติที่เคยเด่นชัดในอดีตเริ่มที่จะเลือนหายไปอันจะนำมาซึ่งความสูญเสียเอกลักษณ์ของชุมชนรวมถึงภูมิปัญญาของชาวประมงที่ได้ยึดโยงผู้คนและความเป็นชุมชนไว้ด้วยกัน

จากวิกฤตการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าการเร่งอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงภูมิปัญญาการทำประมงแบบดั้งเดิมที่ดั่งเดิมเป็นสิ่งที่จะต้องเร่งดำเนินการพร้อม ๆ กับการเร่งแก้ไขปัญหการทำประมงเกินขีดจำกัด โดยเฉพาะการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง ทั้งนี้ มาตรา 7 แห่งจรรยาบรรณในการทำประมงอย่างรับผิดชอบ อนุมาตรา 1 เเบญจกำหนดว่ารัฐควรใช้มาตรการเพื่อป้องกันหรือจำกัดกำลังการทำประมงที่มากเกินไปและควรมั่นใจว่าระดับการประมงนั้นได้สัดส่วนกับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงอย่างยั่งยืน อันเป็นวิธีการที่ประกันความมีประสิทธิภาพของมาตรการอนุรักษ์และจัดการ (อุทร ฤทธิลิก, 2556)

ทั้งนี้หากพิจารณาถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาที่เกิดขึ้นจะพบว่าแท้จริงแล้วปัญหาต่าง ๆ ล้วนมีจุดเริ่มต้นมาจากมนุษย์ทั้งสิ้น ทุกสิ่งเกิดขึ้นเพราะวิธีคิดของมนุษย์ มนุษย์เห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน ละเลยภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงโดยพึ่งพิงและเคารพต่อธรรมชาติและสังคมส่วนรวมจึงเกิดผลกระทบด้านต่าง ๆ ตามมา หากภูมิปัญญายังคงถูกละทิ้งและไม่ได้รับสืบทอด ในอนาคตภูมิปัญญาและอาชีพประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้านก็คงจะสูญหายไปพร้อม ๆ กับการล่มสลายของทรัพยากรทางทะเลและวิถีชีวิตที่ดั้งเดิมของผู้คน

อย่างไรก็ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 66 ได้ระบุถึงสิทธิในการมีส่วนร่วมที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาและบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความยั่งยืน ความตอนหนึ่งว่า

...บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ...

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าคนในชุมชนและท้องถิ่นมีสิทธิที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูประเพณีและภูมิปัญญาอันดีงามของท้องถิ่นและชุมชนของตน รวมถึงสามารถมีบทบาทในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายได้บัญญัติไว้

นอกจากนี้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 มียุทธศาสตร์หลักของการพัฒนาที่ยั่งยืนกำหนดวาระสืบเนื่องที่เน้นการพัฒนาคนและการพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้มีความมั่นคง โดยเน้นการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนและครอบครัว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี, 2554) ในส่วนของการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมนั้นในมาตรา 9 ในพระราชบัญญัติประมง พุทธศักราช 2558 ได้กำหนดให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสนับสนุนชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรสัตว์น้ำภายในที่จับสัตว์น้ำในเขตประมงน้ำจืดหรือเขตประมงทะเลชายฝั่งซึ่งจากการที่ภาครัฐให้การสนับสนุนให้ชุมชนประมงท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติย่อมแสดงให้เห็นว่าการทำประมงพื้นบ้านมีความสำคัญและมีคุณค่า (ราชกิจจานุเบกษา, 2558)

จากการศึกษาข้อมูลพบว่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านบางประเภท ตลอดจนภูมิปัญญาในด้านการจัดการที่เกี่ยวกับการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน รวมถึงวิธีการจับสัตว์น้ำแบบดั้งเดิมบางประเภทแบบของสมุทรสงครามเริ่มที่จะสูญหายไปและบางประเภทได้สูญหายไปแล้ว และจากการศึกษางานวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านพบว่าส่วนใหญ่เป็นการวิจัยที่เน้นทางด้านวิธีการสำรวจสัตว์น้ำ วิธีการขยายพันธุ์สัตว์น้ำ วิธีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การสำรวจพื้นที่การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การวิจัยคุณภาพน้ำ ฯลฯ แต่ยังมีงานวิจัยที่เน้นการวิเคราะห์แนวทางที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านและวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับวิถีของธรรมชาติไม่มากนัก อย่างไรก็ตามภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมีความสำคัญเพราะนอกจากจะช่วยในการดำรงชีพแล้ว ภูมิปัญญาที่ดั่งามหลายประเภทยังมีส่วนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและหลอมรวมชุมชน ทั้งนี้ความรู้ด้านการศึกษาและการพัฒนาน่าจะสามารถนำมาผสมผสานและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่นเพื่อนำไปส่งเสริมและสนับสนุนการสืบทอดภูมิปัญญาได้

จากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นผู้วิจัยจึงศึกษาวิจัย เรื่อง คนโป๊ะ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม วิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวประมงรุ่นใหม่รวมถึงคนทั่วไปเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านและนำไปสู่การพัฒนาและสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านที่ดั่งามเพื่อให้มนุษยสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนสืบไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2. คำถามการวิจัย

- 2.1 ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามมีคุณค่าอย่างไร
- 2.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามมีการสืบทอดอย่างไร
- 2.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามจะมีแนวทางในการสืบทอดอย่างไร

3. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 3.1 เพื่อวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
- 3.2 เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- 3.3 เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

4. ขอบเขตการวิจัย

4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาคุณค่าการสืบทอดและแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของชาวประมงพื้นบ้านและศึกษากรณีศึกษากลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโป๊ะ (กรณีศึกษากลุ่มคนทำโป๊ะสายตระกูลของนายภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา) โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าและการสนทนากลุ่ม

4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ที่จะศึกษาเพื่อให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเลือกพื้นที่ในอำเภอเมืองสมุทรสงครามซึ่งเป็นอำเภอที่มีการทำประมงชายฝั่งของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยศึกษาพื้นที่ทุกตำบลที่มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านและเป็นพื้นที่ที่มีการทำประมงพื้นบ้านจากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ดังกล่าว พื้นที่ที่ศึกษาคือตำบลบางแก้ว ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลคลองโคน และตำบลบางจะเกร็ง

4.3 ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการศึกษาวิจัย ตั้งแต่ เดือน มกราคม พ.ศ. 2559 ถึงเดือน เมษายน พ.ศ. 2562

5. คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

คนโป๊ะ	หมายถึง	ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามที่ทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโป๊ะเป็นอุปกรณ์ในการจับปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ในพื้นที่อ่าวไทยบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ
--------	---------	---

ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามเป็นพื้นฐานในการทำประมง

การสืบทอด	หมายถึง	การส่งต่อความรู้ ความคิด ความสามารถ ความชัดเจน ในการทำประมงพื้นบ้านจากคนรุ่นเก่าในอดีตสู่คนรุ่นปัจจุบันและส่งต่อไปยังคนรุ่นใหม่ในอนาคต
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	หมายถึง	ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความชัดเจนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามที่ได้เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เพื่อการทำประมงในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบกันมา
การทำประมงพื้นบ้าน	หมายถึง	การจับสัตว์น้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติโดยการใช้ภูมิปัญญาสั่งสมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยมีวิธีการและการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน (หรือจับโดยใช้มือเปล่า) ที่ถูกกฎหมาย
คุณค่า	หมายถึง	คุณค่าจริยศาสตร์และคุณค่าสุนทรียศาสตร์ตามแนวทางของทฤษฎีคุณวิद्याคือความดีและความงาม

6. กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง คนโป๊ะ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามแบ่งเป็นการวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม การวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและการนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

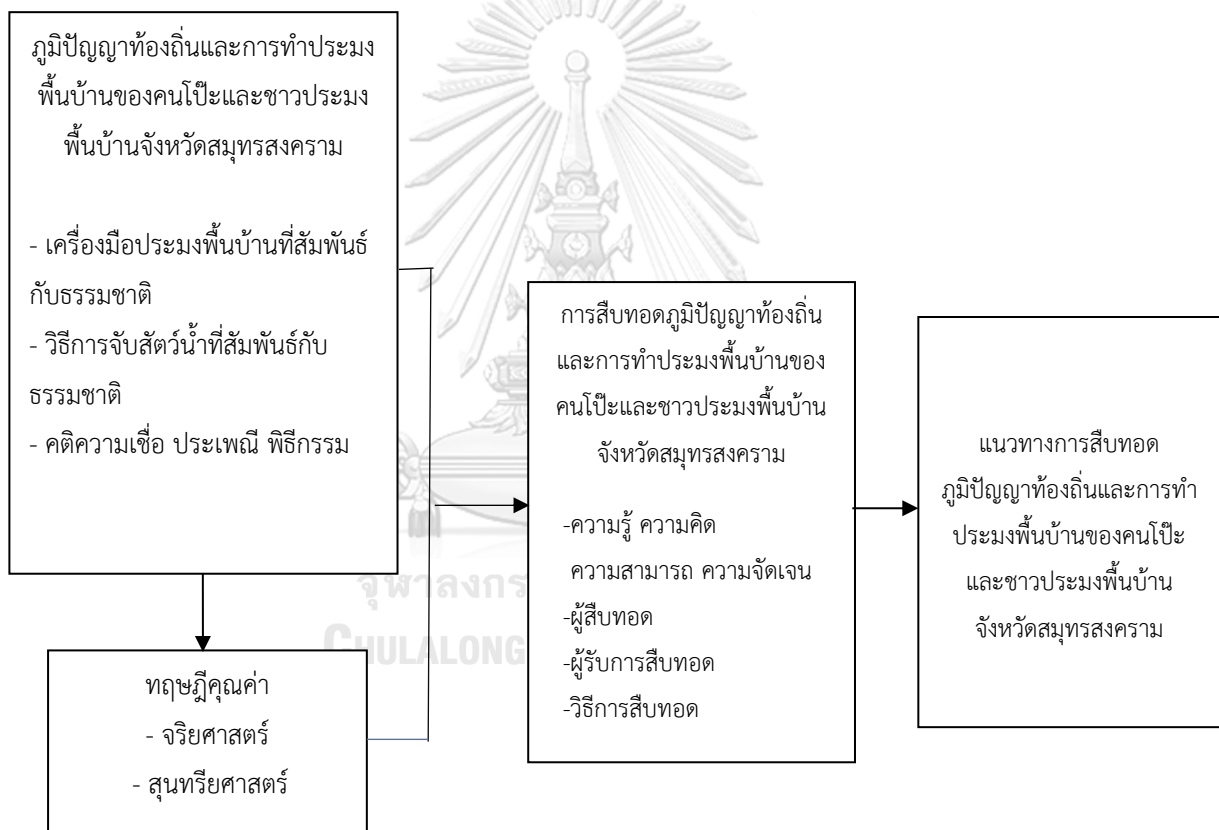
การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยวิเคราะห์ตามหลักแห่งทฤษฎีคุณค่าซึ่งประกอบด้วยคุณค่าจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้าน จังหวัด

สมุทรสงครามเพื่อหาคุณค่าผ่านทางภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านที่ประกอบด้วยความรู้ ความคิด ทักษะ ความชัดเจน รวมถึงคติความเชื่อ ค่านิยม วิถีชีวิต ฯลฯ

การวิเคราะห์การสืบทอด ผู้วิจัยวิเคราะห์ตัวแปรผู้สืบทอด ได้แก่ กลุ่มผู้สืบทอด กลุ่มผู้ได้รับการสืบทอดและสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม ตัวแปร ปัจจัยและกระบวนการ ได้แก่ ปัจจัย รูปแบบและกระบวนการในการสืบทอด

การนำเสนอแนวทางการสืบทอดเกิดจากการสนทนากลุ่มและการร่วมกันสังเคราะห์แนวทางการสืบทอดที่นำเสนอรูปแบบและวิธีการเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง คนโป๊ะ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน จังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

2.1 การสืบทอดภูมิปัญญา

2.1.1 ความหมายของการสืบทอด

2.1.2 วิธีการสืบทอด

2.1.3 ความหมายของภูมิปัญญา

2.1.4 ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญา

2.1.5 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.6 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 จังหวัดสมุทรสงครามและระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนใน)

2.2.1 จังหวัดสมุทรสงคราม

2.2.2 ระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนใน)

2.3 ประมงพื้นบ้าน

2.3.1 ความหมายของประมงพื้นบ้าน

2.3.2 ความหมายของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะ

2.3.3 เครื่องมือประมงและเครื่องมือโป๊ะ

2.4 ทฤษฎีคุณค่า

2.4.1 จริยศาสตร์

2.4.2 สุนทรียศาสตร์

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนา

2.5.1 ความหมายของการพัฒนา

2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.5.3 ความหมายของการศึกษา

2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.6.1 งานวิจัยในประเทศ

2.6.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

2.1 การสืบทอดภูมิปัญญา

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญา ดังนี้

2.1.1 ความหมายของการสืบทอด

คำว่า “การสืบทอด” เป็นคำที่นิยมใช้ในปัจจุบัน ทั้งนี้คำว่า การสืบทอดสัมพันธ์กับคำว่า “การถ่ายทอด” เนื่องจากในการสืบทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ จะต้องมียุคประกอบที่สำคัญคือผู้ถ่ายทอด (ผู้ให้ความรู้) องค์ความรู้ วิธีการถ่ายทอดและผู้รับการถ่ายทอดหรือสืบทอด องค์ความรู้ การสืบทอดและการถ่ายทอดจึงมีความหมายสัมพันธ์ไปในทิศทางเดียวกันคือเป็นเรื่องเกี่ยวกับการส่งต่อ การรับและการถ่ายทอดความรู้ระหว่างกัน นักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านให้ความหมายของคำว่า การสืบทอดและการถ่ายทอดไว้ ดังนี้

คำว่า สืบทอด หมายถึง รับช่วงปฏิบัติต่อ เช่น เขาสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) การส่งต่อความรู้ของมนุษย์เกิดขึ้นโดยมนุษย์จะเรียนรู้จากการสังเกต ธรรมชาติให้ดำรงชีพอยู่ได้และสั่งสมภูมิปัญญา กลั่นกรองและลงใจ เลือกใช้ถ่ายทอดและสืบทอดกันต่อ ๆ มาจนเป็นวัฒนธรรม (ประเวศ วะสี, 2547)

การสืบทอดมีหลักสำคัญอยู่ 3 ประการ ดังนี้ (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2538)

- 1) ต้องทำให้เห็นของสำคัญขององค์ความรู้หรือวัฒนธรรมที่จะสืบทอดว่าสำคัญต่อชีวิตอย่างไร
- 2) ต้องชี้ให้เห็นว่าจะสืบทอดไปทำไม เพื่ออะไร
- 3) ต้องรู้ว่าจะสืบทอดและสร้างเสริมอย่างไร

ในการสืบทอดส่งต่อความรู้ต่าง ๆ จะมีขั้นตอนของการถ่ายทอดความรู้รวมอยู่ด้วยเสมอ ดังจะเห็นได้จากการที่นักการศึกษาหลายท่านได้อธิบายถึงการถ่ายทอดความรู้ไว้ ดังนี้

ในการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความรู้ความสามารถ แบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ (วิจิต นันทสุวรรณ, 2558) ดังนี้

- 1) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างวัย ในแต่ละชุมชนจะมีบุคคลที่วัยต่างกันอย่างน้อย 4 วัย ได้แก่ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาว วัยผู้ใหญ่และวัยชรา แต่ละวัยก็จะมี การแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ให้แก่กัน
- 2) การเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับสถาบันต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดจากการสรุปประสบการณ์ของคนและสถาบันที่มีการสั่งสมถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญานั้น

ซึ่งสถาบันหลัก ๆ คือครอบครัวและวัด นอกจากนี้ประเพณีพิธีกรรมก็มีส่วนเสริมสร้างและช่วยทำให้ ภูมิปัญญาคงอยู่ต่อไป

3) การเรียนรู้เชิงประจักษ์ ภูมิปัญญาเกิดจากการรับรู้ การได้เห็นได้เข้าใจได้ปฏิบัติ ได้ประสบการณ์จากการทำมาหากิน การบวชเรียน การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การสั่งสมความรู้และ ประสบการณ์เพื่อดำรงชีพและถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการที่แตกต่างกันไปตาม สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม มีบ้าน วัดและวังที่เป็นแหล่งวิชาความรู้ที่ สืบทอดกันมาในอดีต

ทั้งนี้การถ่ายทอดความรู้ในแบบคนไทยเป็นการส่งต่อความรู้โดยใช้วิธีการสอนซึ่งมิได้เป็น การสอนหนังสือเพียงอย่างเดียวแต่เป็นการสอนคนไปด้วย การสั่งสอนของคนไทยมีลักษณะสำคัญ 5 ประการ (สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ, 2538) ได้แก่

- 1) กระบวนการบ่มเพาะซึมซับลักษณะนิสัย
- 2) การถ่ายทอดวัฒนธรรมและศิลปะด้านต่าง ๆ
- 3) การให้วิชาความรู้และฝึกปฏิบัติจนชำนาญ
- 4) การอบรมกิริยามารยาท
- 5) กระบวนการสร้างเสริมคุณธรรมและพัฒนาจิตใจ

นอกจากนี้ยังพบว่ากระบวนการถ่ายทอดหรือส่งต่อองค์ความรู้ในบริบทของไทยนั้น มี กระบวนการเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

1) การสั่งสอน การสั่งสอนและพร่ำสอนจะปรากฏขึ้นเมื่อเริ่มต้นศึกษาโดยครูจะเริ่ม “สั่ง” ก่อนแล้วจึง “สอน” ครูจะบอกให้ทำสิ่งที่ควรทำ ให้ความรู้ทั้งในทางทฤษฎีและทางปฏิบัติจนเข้าใจ คุณค่าขององค์ความรู้ เมื่อรู้จักวิธีการเรียนและรู้จักควบคุมตนเองทั้งกายวาจาใจแล้วครูจึงใช้การฝึก ซ้ำ ๆ จนชำนาญ

2) การอบรม เมื่อครูได้สอนและฝึกฝนจนศิษย์เกิดความชำนาญแล้วครูจะใช้วิธี “อบรม” เพื่อมุ่งเน้นให้ศิษย์มีคุณธรรมและจริยธรรมที่ฝังงมในจิตใจ

3) บ่มนิสัย ครูไทยไม่ได้สอนเพียงหนังสือและวิชาซีฟแต่ยังสอนให้ศิษย์เป็นคนเต็มคน การอบรมบ่มนิสัยจึงไม่ได้เป็นเพียงการฝึกฝนอบรมคุณธรรมแต่ยังรวมไปถึงการควบคุมกิริยามารยาท และความประพฤติ

จากการศึกษาเรื่องการสืบทอดและการถ่ายทอดที่สัมพันธ์กันข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การสืบทอดหมายถึงการส่งต่อความรู้ การสืบสวหาความรู้และความเป็นมาของสิ่งที่มีค่าในอดีตแล้ว รับช่วงปฏิบัติต่อโดยผ่านการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ อาทิ การฝึกฝน การเลียนแบบโดยยึดแบบอย่าง จากบรรพบุรุษหรือคนที่มีความสามารถและประสบการณ์ในครอบครัวหรือชุมชน ทั้งนี้การสืบทอด

จะต้องมีองค์ประกอบหลักคือผู้สืบทอด ผู้รับการสืบทอด องค์ความรู้และกระบวนการหรือวิธีการในการสืบทอด

2.1.2 วิธีการสืบทอด

วิธีการสืบทอดความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ ของคนไทยมีวิธีการที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม

การสืบทอดความรู้ของคนไทยในสมัยโบราณจะอาศัยบ้าน วัดและวังเป็นแหล่งวิทยาการ เด็กจะได้รับการศึกษาอบรมโดยมีเจ้านาย พระสงฆ์หรือผู้ที่รอบรู้ในศิลปวิทยาต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นครูผู้สอน ผู้เรียนจึงได้เรียนรู้จากแบบอย่างที่ครูปฏิบัติท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติหรือแหล่งวิทยาการที่สอดคล้องกลมกลืนกับวิถีชีวิต (อำไพ สุจริตกุล, 2538) การสอนของคนโบราณจะมีอุบายการสอนที่หลักแหลมสามารถนำมาเปรียบเทียบกับจิตวิทยาทางการศึกษาตามหลักการศึกษายุคใหม่ เช่น อุบายการสร้างควมศรัทธาต่อวิชาซีพด้วยพิธีกรรม อาทิ ในสมัยโบราณผู้สอนจะหาทางกำกับพฤติกรรมให้ผู้เรียนเป็นคนดีและไม่นำความรู้ที่ได้ไปใช้ทางที่ผิดโดยการกำหนดให้ผู้เรียนต้องผ่านพิธีกรรม เช่น การยกครู ฯลฯ โดยอาศัยความเชื่อของคนไทยกำกับดูแลความประพฤติของผู้เรียน การใช้อุบายในการชี้แนะข้อผิดและการลงโทษ การศึกษาของคนไทยโบราณจะเน้นการปฏิบัติและการลงมือทำเป็นหลักดังนั้นกระบวนการสอนจึงเน้นการฝึกปฏิบัติและการลงมือทำเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อลงมือทำแล้วจะถือเอาความผิดเป็นครูเมื่อฝึกอะไรก็ไม่ถือว่าข้อผิดพลาดนั้นร้ายแรงแต่จะทำให้ระมัดระวังและเกิดการเรียนรู้จากความผิดพลาดนั้นเพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดซ้ำขึ้นอีก นอกจากนี้ยังมีอุบายการปลูกฝังคุณธรรมควบคู่ไปกับการให้ความรู้ การปลูกฝังคุณธรรมควบคู่กับการสอนอาชีพเป็นสิ่งที่มีความสำคัญระหว่างการศึกษาอาชีพครูผู้สอนจะถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องปลูกฝังอบรมคุณธรรมที่เป็นแบบอย่างที่ดีในอาชีพนั้น ๆ ให้ผู้เรียนโดยใช้การปฏิบัติตนให้เห็นเป็นแบบอย่างทั้งคุณธรรมในทางอุดมคติและชีวิตประจำวัน การทำตัวให้ดูเป็นแบบอย่างจึงมีความสำคัญในการสอนและปลูกฝังอาชีพและคุณธรรม การประกอบอาชีพของคนไทยโบราณจึงมุ่งให้มีคุณธรรมควบคู่ไปด้วย (ไพฑูริ สีนลรัตน์, 2541)

ชาวบ้านได้สั่งสมความรู้และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอดและจะสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมาโดยอาศัยวิธีการต่าง ๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาศัยความศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมถึงความเชื่อในบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้ซึ่งวิธีการเรียนรู้และถ่ายทอดสามารถจำแนกได้ 2 วิธี (สามารถ จันทร์สุรย์, 2536) คือ

1) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก เด็กจะมีความสนใจในช่วงเวลาสั้น ๆ สนใจสิ่งใกล้ตัว กิจกรรมการถ่ายทอดจึงต้องง่าย ไม่ซับซ้อน สนุกสนานและดึงดูดความสนใจ เช่น การเล่านิทาน การลงมือทำตามตัวอย่าง ฯลฯ จะเน้นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่พึงปรารถนาโดยมุ่งชี้แนะให้เห็นว่าสิ่งใดควรทำและสิ่งใดไม่ควรทำ

2) วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่สามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น บอกเล่าโดยตรง บอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น รวมทั้งการลงมือประกอบอาชีพตามอย่างบรรพบุรุษก็เป็นการถ่ายทอดเชื่อมโยงประสบการณ์

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2553) ได้จำแนกวิธีการสืบทอดและให้ความรู้ของครู อาจารย์แก่ผู้เรียน โดยแบ่งออกได้เป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1) ใช้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นฐาน (social process) โดยเป็นกระบวนการที่มีอยู่ในชุมชนและสังคมตามปกติอยู่แล้วเพียงแต่เอาตัวของผู้เรียนเข้าไปร่วมกระบวนการทางสังคมที่มีอยู่ ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีครูสอน เช่น การแห่เทียนเข้าพรรษา ผู้ที่เข้าร่วมแห่เทียนพรรษาดังแต่เริ่มต้นก็ได้เรียนรู้วิธีการขั้นตอนและกระบวนการแห่เทียนเข้าพรรษาด้วยตนเอง มีกระบวนการเรียนรู้จากสังคมเป็นตัวสั่งสอนให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้

2) ใช้สื่อเป็นฐาน (media process) การสืบทอดความรู้โดยใช้สื่อทุกชนิดทุกรูปแบบ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต หนังสือพิมพ์ วารสาร แผ่นพับ ใบปลิว ฯลฯ เป็นการส่งความรู้สู่ผู้รับสื่อ ใครที่ใช้สื่อก็จะเกิดการเรียนรู้ขึ้นในตัวผู้รับสื่อได้ตามความต้องการ

3) ใช้แหล่งความรู้หรือศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนเป็นฐาน (Learning Center Process) การสืบทอดความรู้โดยใช้แหล่งความรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนและสังคม เช่น ห้องสมุด ศูนย์การเรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้อื่น ๆ ในชุมชน

4) ใช้สถาบันเป็นฐาน (Institute Process) การถ่ายทอดความรู้โดยใช้สถาบันเป็นฐาน เช่น การจัดการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา การถ่ายทอดความรู้ลักษณะนี้จะมีหลักสูตร สื่อการสอน ครู อาจารย์ ฯลฯ ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนที่ได้เข้าไปศึกษาในสถาบันเหล่านั้น

5) ใช้บุคคลภูมิปัญญาเป็นฐาน (Human Resources Process) เป็นการให้บุคคลภูมิปัญญาที่มีความรู้และประสบการณ์ในสาขาวิชาหรือในเรื่องนั้น ๆ ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ไปยังผู้เรียน เป็นการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์นอกระบบโดยไม่ผ่านสถาบัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการเรียนรู้และการสืบทอดความรู้ของคนไทยสามารถทำได้หลายวิธี ทั้งที่มีระบบเป็นสถาบันหรือแหล่งเรียนรู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการให้ความรู้ชัดเจนหรือการให้ความรู้โดยบุคคลที่ไม่ผ่านสถาบันก็ได้

วิธีการสืบทอดและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 5 ประการ (กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, 2549) ดังนี้

1) การถ่ายทอดต้องครบเครื่องคือมีสิ่งที่จะต้องถ่ายทอดครบทั้งความรู้ที่มองเห็นได้ชัดเจน เปรียบเหมือนระดับกิ่งก้านดอกใบที่จะแตกกิ่งก้านออกดอกต่อไปได้ ระดับที่สองคือลำดับเป็นคุณค่า และหน้าที่ของวัฒนธรรมนั้น ระดับที่สามคือรากซึ่งเป็นสิ่งที่อาจมองไม่เห็นได้แก่ความเชื่อ ข้อห้าม ข้อปฏิบัติ ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมซึ่งการสืบทอดจะต้องมีสิ่งที่สืบทอดทั้ง 3 ระดับที่กล่าวมา

2) เส้นทางการถ่ายทอด วิธีการหรือกระบวนการถ่ายทอดแต่เดิมมี 2 วิธี คือการสอน ลูกหลานโดยใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การเล่าให้ฟัง การอบรมสั่งสอนและการพาทำคือทำให้ดู ปัจจุบันมีเส้นทางการสืบทอดที่หลากหลายเมื่อผู้เรียนอยากรู้อะไรก็สามารถถามเพื่อเป็นทางเลือกในสิ่งที่สนใจได้

3) การสื่อสารพื้นฐาน ตามหลักการสื่อสารจะมีส่วนประกอบ 4 ด้าน คือ ตัวสาร ผู้ส่งสาร ช่องทางหรือสื่อและผู้รับสาร

4) การสืบทอดต้องเลือกเนื้อหาที่จะมาใช้นสอนว่าผู้เรียนเรียนไปเพื่ออะไร เพื่อให้การเรียนรู้มีความหมายต่อผู้เรียน

5) ผู้ส่งสารต้องมีความรู้ครบถ้วน ในขณะที่ผู้รับสารต้องมีความรู้บ้างหรือมีความรู้ร่วมจึงจะสื่อสารกันเข้าใจและเห็นคุณค่าที่แท้จริงทำให้เกิดการสืบทอดและรักษาวัฒนธรรมต่อไปได้ ในการรักษาวัฒนธรรมนั้นต้องมีทั้งการอนุรักษ์และการปรับปรุงประยุกต์ ต้องรู้ว่าสิ่งใดคือแก่นที่ต้องอนุรักษ์ สิ่งใดเป็นกระพี้ที่ปรับได้บ้าง สิ่งใดเป็นเปลือกที่ปรับเปลี่ยนได้

วิธีการสืบทอดความรู้และภูมิปัญญาใด ๆ ก็ตามจะต้องเริ่มจากการทำให้ผู้ที่เข้ามาเรียนรู้ตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของความรู้ นั้น ๆ จึงจะนำไปสู่การสืบทอดที่มีประสิทธิภาพ การสืบทอดความรู้ อาจเกิดขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อมโดยอาจเกิดจากการเรียนรู้ภายในครอบครัว ชุมชน สังคม วัด ตามความสนใจหรืออาจเกิดจากการศึกษาในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ การสืบทอดความรู้ของคนในยุคต่าง ๆ ย่อมมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม การสืบทอดจึงมีวิธีการที่หลากหลาย การสืบทอดตามแบบฉบับของคนไทยจะให้ความสำคัญกับการสอนความรู้ที่ควบคู่ไปกับการสอนคุณธรรมจริยธรรมและมุ่งเน้นให้การสืบทอดความรู้ นั้นเป็นไปในทางที่ก่อให้เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์ การสืบทอดจะได้ผลหรือไม่เพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบในการสืบทอดและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดทั้งหมด

2.1.3 ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของมนุษย์ที่พยายามปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มี

การสั่งสมและการถ่ายทอดจากคนรุ่นสู่รุ่น เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีคิด ค่านิยม สภาพสังคมและวัฒนธรรม เอกวิทย์ ฌ กลาง (2540) ได้อธิบายความหมายของคำว่าภูมิปัญญาไว้ว่า

ภูมิปัญญา... หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและ ดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวเข้ากับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และ ได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น...

ลองเวิร์ทและเดวีส์ (Longworth and Davies, 1999) กล่าวว่าภูมิปัญญาเป็นการพัฒนาตาม วิถีชีวิตที่มนุษย์ได้เรียนรู้และเป็นการพัฒนาความรู้สูงขึ้นสูงสุดโดยมีลำดับขั้นของการพัฒนา เริ่มจาก การที่มนุษย์ได้รับข้อมูล (Data) หรือข้อเท็จจริง (Fact) โดยข้อมูลนี้จะมีความหมายน้อยมากแต่เมื่อนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่และพัฒนาเป็นเนื้อหาในชั้นความรู้ (Knowledge) มนุษย์จะสามารถตีความ เนื้อหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นำไปใช้ประโยชน์และพัฒนาสู่ระดับความเข้าใจ (Understanding) ทำให้มนุษย์พัฒนาไปสู่ระดับการหยั่งรู้ (Insight) ซึ่งเป็นระดับที่สามารถตัดสินใจอย่างมีเหตุผล โดยเกิดจากประสบการณ์และความรู้ที่สะสมอยู่ในตัวของบุคคลนั้น

กรีนีเยร์ (Grenier, 1998) อธิบายว่าภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากความทรงจำและ กิจกรรมที่มนุษย์ทำอยู่โดยแสดงออกผ่านเรื่องเล่า บทเพลง สุภาษิต วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรม กฎหมายชุมชนและภาษาท้องถิ่น การประกอบอาชีพ ได้แก่ เครื่องมือการเกษตร พันธุ์พืชและ พันธุ์สัตว์ ฯลฯ ทั้งหมดนี้เป็นการดำเนินกิจกรรมเรียนรู้และสืบทอดผ่านทางวัฒนธรรม การบอกเล่า และการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ กระบวนการคิดที่เกิดจากการปรับตัวในการดำรงชีพของมนุษย์ รวมถึงสิ่งที่ได้จากการสั่งสมประสบการณ์ที่มีมาเป็นเวลานาน องค์ความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็น องค์รวมสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับทุกสาขาวิชา กระบวนการคิดเหล่านี้ได้สร้างสรรค์องค์ความรู้ใน การปรับตัวอยู่ร่วมกับธรรมชาติและ การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ช่วยให้กลุ่มชนในสังคม สามารถดำเนินชีวิตท่ามกลางกระแสของความเปลี่ยนแปลงมาได้ทุกสมัย นอกจากนี้ภูมิปัญญาใน

เชิงกระบวนการยังเป็นเรื่องของอำนาจที่เกี่ยวข้องกับ 3 เรื่อง ได้แก่ ระบบคุณค่า กฎเกณฑ์และสิทธิ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถและทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสม ประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ประยุกต์และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและยุคสมัย ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัด ในหลายด้านทั้งด้านเกษตรกรรม ศิลปกรรม วรรณกรรมและภาษา (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวง วัฒนธรรม, 2559) ภูมิปัญญาเป็นความรู้กระแสหนึ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนกระแสความรู้ที่เกิดจากการทดลองในห้องทดลองแต่ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดจากการทดลองปฏิบัติจริงในห้องทดลองทาง สังคมคือความรู้จากกระแสวัฒนธรรมหรือความรู้ดั้งเดิม (traditional knowledge) ความรู้เหล่านี้ถูก ค้นพบ ทดลองใช้ ดัดแปลง ถ่ายทอดกันมาด้วยเวลานานเป็นพันเป็นหมื่นปีจึงเป็นมรดกทางปัญญา ของมนุษย์ (human heritage) (ประเวศ วะสี, 2540)

ภูมิปัญญาเกิดโดยกระบวนการเกิดโดยการสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนผ่านการพัฒนา เลือกสรร ปรับประยุกต์องค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญในการแก้ปัญหาได้ เหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่เหมาะสมและสามารถสืบทอดโดยไม่สิ้นสุด (นันทสาร สีสลับ, 2542)

ภูมิปัญญา มีลักษณะต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้ (สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534)

- 1) ภูมิปัญญาเป็นความรู้ เช่น ความรู้เกี่ยวกับครอบครัว ความรู้เกี่ยวกับมนุษย์ ฯลฯ
- 2) ภูมิปัญญาเป็นความเชื่อ เช่น ความเชื่อเรื่อง นรก สวรรค์ เรื่องผี ฯลฯ
- 3) ภูมิปัญญาเป็นความสามารถหรือแนวทางในการแก้ปัญหาหรือป้องกันปัญหา
- 4) ภูมิปัญญาทางวัตถุ เช่น บ้านเรือน อุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ ฯลฯ
- 5) ภูมิปัญญาทางพฤติกรรม เช่น การกระทำ การปฏิบัติ ความประพฤติ ฯลฯ

ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ประสบการณ์ ที่มนุษย์มีการเรียนรู้สั่งสม และพัฒนาสืบทอดต่อกันมาโดยอาจมีการประยุกต์ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมบ้างในบางส่วนแต่แก่นแท้ก็ จะยังคงความเป็นองค์ความรู้เดิมที่สืบทอดต่อกันมา

2.1.4 ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาปรากฏอยู่ทุกที่ในสังคมและสามารถจำแนกประเภทได้หลายสาขา ผู้เชี่ยวชาญ ด้านภูมิปัญญาหลายท่านได้อธิบายถึงลักษณะของภูมิปัญญาและการแบ่งประเภทของภูมิปัญญาตาม เกณฑ์ที่หลากหลาย อาทิ การแบ่งประเภทตามแหล่งที่เกิดภูมิปัญญา การแบ่งตามลักษณะการนำ ภูมิปัญญาไปใช้ ฯลฯ ดังนี้

เสรี พงศ์พิศ (2529) ได้แบ่งภูมิปัญญาไทยออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ระดับชาติและระดับท้องถิ่น ดังนี้

1) ภูมิปัญญาในระดับชาติคือภูมิปัญญาที่ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่และผ่านพ้นวิกฤตการณ์ต่าง ๆ และช่วยพัฒนาชาติมาจนทุกวันนี้ เช่น การที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกอบกู้เอกราชหรือเหตุการณ์ที่ไทยสามารถรอดพ้นจากการตกเป็นเมืองขึ้นในสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

2) ภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่นคือภูมิปัญญาชาวบ้านซึ่งเกิดขึ้นเฉพาะในแต่ละท้องถิ่นโดยเป็นความรู้ของชาวบ้าน ภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่นเกิดจากการเรียนรู้ สัมผัส ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผ่านมายาวนานของคนในท้องถิ่นที่มีวิถีความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับป่า ภูเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน หญา สัตว์ป่า พืช แมลงและธรรมชาติรอบตัว สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนหลอมรวมกันเป็นองค์ความรู้ของพวกเขา

หากแบ่งภูมิปัญญาตามแหล่งที่เกิดของภูมิปัญญาสามารถแบ่งได้ดังนี้ (ภาณุวัฒน์ ภักดีวงศ์, 2552)

1) ภูมิปัญญาที่เกิดจากตัวบุคคลและมีการยอมรับและนำไปใช้ในระดับท้องถิ่นเรียกว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น

2) ภูมิปัญญาที่เกิดจากวัดหรือชุมชนและเป็นที่ยอมรับกันโดยกว้าง เช่น การเกิดประเพณีต่าง ๆ เรียกว่า ภูมิปัญญาราษฎร์

3) ภูมิปัญญาที่เกิดจากชนชั้นนำและแพร่หลายไปจากส่วนกลางหรือศูนย์รวมอำนาจในการปกครอง เรียกว่า ภูมิปัญญาหลวง

นันทสาร สีสลับ และคณะ (2541) แบ่งลักษณะภูมิปัญญาทั้งที่เป็นรูปธรรมและเป็นนามธรรมออกเป็น 10 สาขา ได้แก่

สาขาที่ 1 เกษตรกรรมเป็นสาขาที่เกี่ยวกับการผสมผสานทักษะ องค์ความรู้และเทคนิควิธีการต่าง ๆ ในด้านการเกษตรและเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรโดยมุ่งเน้นพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิมของการทำเกษตรกรรม

สาขาที่ 2 อุตสาหกรรมและหัตถกรรมเป็นสาขาที่เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อแปรรูปผลผลิตเพื่อการลดและชะลอการนำเข้าผลผลิตจากต่างประเทศเพื่อแก้ปัญหาการบริโภค โดยเน้นให้ผู้บริโภคปลอดภัย เน้นความประหยัดและความเป็นธรรม เน้นให้ท้องถิ่นสามารถที่จะพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้

สาขาที่ 3 แพทย์แผนไทยเป็นสาขาที่เกี่ยวกับความรู้ความสามารถในการดูแลจัดการ รักษาและปกป้องสุขภาพของคนในชุมชน มุ่งเน้นให้สมาชิกในชุมชนมีความรู้เรื่องสุขภาพอนามัยและสามารถดูแลตนเองได้

สาขาที่ 4 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับความสามารถของบุคคลในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งหมายรวมถึงการอนุรักษ์

พัฒนาและการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งเน้นให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

สาขาที่ 5 กองทุนและธุรกิจชุมชนเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการเรื่องของการบริหารกองทุนและธุรกิจในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ของสมาชิกในท้องถิ่นและชุมชน

สาขาที่ 6 สวัสดิการเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถที่เกี่ยวกับการจัดการสวัสดิการที่เกี่ยวกับการประกันคุณภาพชีวิตของสมาชิกในชุมชนเพื่อส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

สาขาที่ 7 ศิลปกรรมเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับทักษะ ความรู้ ความสามารถในการผลิตผลงานทางศิลปะในสาขาต่าง ๆ อาทิ ประติมากรรม จิตรกรรม วรรณกรรม ทัศนศิลป์ เป็นต้น

สาขาที่ 8 การจัดการเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการบริหาร การจัดการ รวมถึงการดำเนินด้านต่าง ๆ ทั้งของชุมชน องค์กรต่าง ๆ อาทิ องค์กรศาสนา องค์กรการศึกษา ฯลฯ

สาขาที่ 9 ภาษาและวรรณกรรมเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับภาษาซึ่งหมายรวมทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษาตลอดจนวรรณกรรมทุกประเภท เป็นความรู้ความสามารถในการสร้างสรรค์และผลิตผลงานที่เกี่ยวข้องกับภาษา

สาขาที่ 10 ศาสนาและประเพณีเป็นสาขาที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการประยุกต์ใช้หลักธรรมคำสอนของศาสนา รวมถึงความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม

พินัย ว่องกุล (2544) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญา ไว้ 5 ประเภท ตามประโยชน์ของภูมิปัญญา ดังนี้

1) ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพ

ภูมิปัญญาประเภทนี้เกิดขึ้นเพราะมนุษย์ต้องการมีชีวิตรอดอย่างมีความสุขตามอัตภาพ ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพเกี่ยวข้องกับการหาปัจจัยพื้นฐานในการยังชีพของสังคมปฐมฐาน มนุษย์จะเสาะหาปัจจัยด้วยการเก็บเกี่ยวและการใช้แรงงาน ได้แก่ วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ ภูมิปัญญาเหล่านี้จะค่อย ๆ สังสมจนงอกงามและเพิ่มพูนขึ้น แยกประเภทได้ดังนี้

1.1) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เริ่มตั้งแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น การหาของป่า ล่าสัตว์ ตีผึ้ง การทำและใช้เครื่องจับสัตว์บก สัตว์น้ำ ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัวเฉพาะถิ่นขึ้น เช่น หน้าไม้ แร้ว ไซ ฯลฯ ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวสำหรับทำนา การไถ คราด ดำ เป็นต้น

1.2) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น ในการสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูกจะต้องมีภูมิปัญญาในการเลือกใช้วัสดุ วิธีเย็บ ผูกริม ผูกเงื่อน คาดแหล การสร้างเรือนแบบเครื่องสับจะต้องรู้วิธีตามไม้ ต่อไม้ การเข้าลิ้น การใช้สลักบากประกบ วิธีต่อเรือนเชื่อมพื้นระเบียงกับเรือนใหญ่โดยใช้ “ค้ำคาวห้อยหัว” เป็นต้น

1.3) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกอาหารปรุงอาหารและถนอมอาหาร เช่น ชาวชนบทรู้จักวิธีการนำต้นกล้วยเถื่อนมาบริโภคว่าต้องบั่นส่วนยอดของต้นกล้วยทิ้งก่อนแล้วรอนกว่ายางหรือน้ำในลำต้นไหลลงสู่โคนหรือเหง้าจนหมดจึงจะบั่นส่วนล่างเพื่อไม่ให้ยางขังอยู่และทำให้หยวกกล้วยขม ภูมิปัญญาอันนี้บางครั้งถูกนำมาหลอกกันเล่นว่าใครไปตัดต้นกล้วยเถื่อนถ้าไม่รู้คาถาจะได้หยวกกล้วยขม เป็นต้น

1.4) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่าง ๆ มาปกปิดร่างกายทำให้ร่างกายอบอุ่น เช่น การนำหินมาทำเป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้หรือการทำและใช้แวดินเผาเพื่อปั่นฝ้าย เป็นต้น

1.5) ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่ บางชนิดมาใช้เป็นยา การผสมยา การปรุงยา การใช้ยา เช่น การนำต้นตำเสามาเป็นยาบำรุงธาตุ ฯลฯ

2) ภูมิปัญญาเพื่อการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน

มนุษย์ล้วนแสวงหาการมีชีวิตที่ยั่งยืนและมั่นคงจึงก่อให้เกิดภูมิปัญญาในการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ดังนี้

2.1) ภูมิปัญญาการพึ่งตนเองเป็นภูมิปัญญาการพึ่งตนเองเป็นภูมิปัญญาขั้นพื้นฐานในการพิทักษ์ปกป้องชีวิตและทรัพย์สิน อาทิ ความพยายามที่จะบำรุงรักษาและเพิ่มขีดความสามารถในการใช้อวัยวะของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดิ้นรนต่อสู้ รวมถึงการทำให้ได้มาซึ่งทายาทที่สามารถพึ่งตนเองและเป็นที่พักพิงของครอบครัวได้ทำให้ผู้เป็นบิดามารดาใช้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ในการบริหารทารกในครรภ์ให้คลอดออกมามีอาการครบ 32 ประการ แล้วบำรุงความแข็งแรงในด้านต่าง ๆ เพื่อปกป้องรักษาชีวิต นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาต่าง ๆ เช่น การจับและเอาชนะสัตว์ร้ายหรือการนำสัตว์มาฝึกเพื่อใช้ในการแบก หาม หาบ คอน เป็นต้น

2.2) ภูมิปัญญาการหลบเลี่ยงอันตราย เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ทำให้สามารถสังเกตและคาดเดาสภาพดินฟ้าอากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนหนัก ลมแรง ฝนฟ้าคะนอง น้ำท่วม ภัยแล้ง ไฟป่าหรือภูมิปัญญาในการโค่นต้นไม้ใหญ่โดยบังคับทิศทางของการล้มตามต้องการได้ การนำความรู้เรื่องเวลานอนเวลาออกหากินของสัตว์แต่ละชนิดมาช่วยในเรื่องการเดินทางเพื่อให้ปราศจากอันตราย เป็นต้น

2.3) ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง เช่น ภูมิปัญญาการ “ลาดเหวน” ซึ่งเป็น การรวมกลุ่มและแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบลาดตระเวน ดูแลป้องกันชีวิตและทรัพย์สินของหมู่บ้าน ภูมิปัญญาการร่วมแรงแบ่งประโยชน์ เช่น การทำนารวม การทำสวนรวมซึ่งหมายถึงการร่วมกันทำนา หรือทำสวนในที่แปลงเดียวกันทุกคนที่ทำมีสิทธิ์เก็บกินซึ่งเป็นการสร้างจิตสำนึกในการร่วมกันใช้ ฯลฯ

2.4) ภูมิปัญญาการทำและใช้อาวุธ ความจำเป็นในการรักษาชีวิตและทรัพย์สินทำให้เกิด ภูมิปัญญาการทำและใช้อาวุธขึ้น เช่น การทำและใช้ “พรั้าจะโหนง” นอกจากจะคิดรูปแบบให้ ใช้งานสับฟันเขียดเหลาอย่างมิดทั่วไปแล้วก็ได้เสริมแต่งส่วนที่จะใช้ทำร้ายคู่ต่อสู้เพื่อให้เกิดผลหนักเบา ต่างกัน ฯลฯ การประดิษฐ์อาวุธที่มีรูปแบบพิเศษมีเทคนิควิธีการผสมเนื้อเหล็ก การอาบยาพิษ การทำ ให้ได้สัดส่วนต้องตามโฉลกของเจ้าของ การผสมเนื้อเหล็กและชุบตีให้อาวุธที่เหนียวคมมีรูปทรงและ ลวดลายได้มงคลลักษณะตามคติความเชื่อ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาทั้งในด้านเทคโนโลยีและ จิตวิทยา

2.5) ภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน เช่น การที่เพศหญิงได้รับการ ดูแลเป็นพิเศษตามวัฒนธรรมการ “หวงลูกสาว” คติความเชื่อที่มุ่งคุ้มครองหญิงมีครรภ์และทารกใน ครรภ์ เช่น ห้ามหญิงมีครรภ์นั่งขวางบันได ห้ามลงจากบ้านเวลากลางคืน ฯลฯ รวมถึงภูมิปัญญา การรักษาทรัพย์สินอื่น ๆ เช่น ทำเครื่องหมายหรือรอยตำหนิประจำทรัพย์สิน เป็นต้น

3) ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้างและพิทักษ์ฐานะและอำนาจ

มนุษย์อาศัยฐานะและอำนาจเพื่อช่วยในการดำรงชีพในสังคมโดยอำนาจจะแตกต่างกันไป ตามโครงสร้างของสังคมและยุคสมัยและมีการใช้ภูมิปัญญาในการสร้างและรักษาอำนาจ ดังนี้

3.1) ภูมิปัญญาการสร้างและขยายฐานอำนาจ เช่น การขยายจำนวนญาติเพื่อจะได้ มีพวกพ้องไว้สำหรับพึ่งพิงและเพิ่มแรงงาน เริ่มตั้งแต่การมีภรรยาหลายคน การผูกน้ำใจผู้อื่นด้วย วัฒนธรรมชายชาตินักเลงคือทำตนให้เป็นที่เชื่อถือได้ด้วยเมตตาธรรม เอื้ออาทร กล้าได้กล้าเสีย เข้มแข็ง เดี่ยวขาดและยุติธรรมหรือการผูกเกลอ เป็นต้น

3.2) ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้ ประเภทแรกคือการบำเพ็ญบุญบารมีเพื่อผดุงอำนาจเป็นภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรม โดยทำความดี ประพฤติดี มีน้ำใจ ใช้ภูมิปัญญาพัฒนาคุณภาพงาน ประเภทที่สองคือการเสริมศรัทธา บารมีซึ่งส่วนมากจะมีโทษผสมอยู่เพราะมักเป็นไปในทางแข่งขันเพื่อหาทางเอาชนะ เช่น การใช้ เครื่องรางของขลังมาช่วยเสริมสร้างศรัทธา เป็นต้น

4) ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณะประโยชน์

ภูมิปัญญากลุ่มนี้เป็นภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันกำหนด ทางสัญจรระหว่างหมู่บ้าน การกำหนดให้มีทางสาธารณะในพื้นที่ไร่นาเพื่อเป็นทางเดินของสัตว์เลี้ยง ใช้ลำเลียงพืชผลหรือเป็นทางส่งน้ำระบายน้ำ การร่วมกันสร้าง “ศาลากลางหน” เพื่อเป็นที่หลบแดด

หลบฝนและเป็นที่ยึดพิงแรมของคนเดินทาง การชนทรายเข้าวัดและหาเงินบำรุงศาสนาโดยอาศัย ประเพณี “ก่อเจดีย์ทราย” เป็นต้น

5) ภูมิปัญญาที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ

ภูมิปัญญากลุ่มนี้เป็นภูมิปัญญาที่ปัญญาชนชาวบ้านใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัวสร้างขึ้น เช่น ภูมิปัญญาที่ทำให้ตระหนกว่านักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่ายิ่ง ภูมิปัญญาการวิพากษ์วิจารณ์ ผู้คนและสังคมโดยอาศัยการร้องเรือหรือร้องเพลงกล่อมเด็กหรือแต่งเป็นนิทาน เป็นต้น

นอกจากนี้หากแบ่งประเภทของภูมิปัญญาตามบทบาทของภูมิปัญญาก็อาจแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้ (ยศ สันตสมบัติ, 2542)

1) ภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ในเรื่องอาหารและยา ภูมิปัญญาลักษณะนี้ผู้หญิงมักมีบทบาท สำคัญ เช่น การดูแลอาหารและยาสำหรับอาการเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งความรู้พื้นฐานเหล่านี้มักได้รับการถ่ายทอดมาจากยายสู่มแม่หรือจากบุคคลพิเศษ เช่น คนทรง หมอสมุนไพร ผู้ที่มีความรู้ทางด้านเวทมนต์คาถาเพราะมักใช้คาถาร่วมกับการรักษาสมุนไพร ฯลฯ

2) ภูมิปัญญาที่เป็นความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร ภูมิปัญญาประเภทนี้ จะซับซ้อนและพัฒนาจากความรู้พื้นฐานในด้านอาหารและยา

3) ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบของความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณีและวิถีการปฏิบัติ การสร้างระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจำเป็นต้องออกกฎเพื่อให้เกิดความเป็น ระเบียบแบบแผนและบรรทัดฐานร่วมกันของชุมชน ภูมิปัญญาเหล่านี้จึงมักจะแสดงออกมาในรูปแบบ ของความเชื่อพิธีกรรมและการสร้างจารีตประเพณีในชุมชน

4) ภูมิปัญญาที่เป็นวิถีคิด ภูมิปัญญากลุ่มนี้ทำให้เห็นว่าความเชื่อบางประการไม่ได้เป็นเพียง ระบบคุณค่าหรือค่านิยมที่ไร้เหตุผลแต่สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ซึ่งเป็นพื้นฐานในการจัดการระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคมและมนุษย์กับธรรมชาติ วิถีคิดแบบนี้เป็น มุมมองทางวัฒนธรรมที่เคารพศักดิ์ศรี อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรที่แตกต่างกันออกไป

ภูมิปัญญาสามารถแบ่งออกได้หลายประเภทตามลักษณะที่แตกต่างกันของภูมิปัญญา ภูมิปัญญาประเภทต่าง ๆ ล้วนสะท้อนถึงกระบวนการคิดและความพยายามของมนุษย์ในการปรับตัว ให้เข้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ และสิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาแต่ละประเภทมีบทบาทหน้าที่ที่ผูกพันและ สัมพันธ์กับวิถีชีวิตเป็นพลังช่วยนำทางในการดำรงชีวิตช่วยสร้างความสมดุลระหว่างศักยภาพของ กลุ่มชนกับทรัพยากรต่าง ๆ อย่างไรก็ตามการนำภูมิปัญญามาใช้ในยุคสมัยและบริบททางสังคมที่ แตกต่างกันก็ต้องเลือกใช้และปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับบริบทใหม่ของสังคม

2.1.5 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

คำว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (Popular wisdom) สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534) ให้ความหมายของคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าหมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญาความคิด ความสามารถ ทักษะและความสามารถอันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรเป็นอย่างดีในการสร้างผลงานแก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

กรมศิลปากร (2542) อธิบายว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้หรือสติปัญญาสั่งสมที่เกิดจากความคิดริเริ่มหรือประยุกต์ความรู้ที่มีอยู่อย่างชาญฉลาด ได้ปฏิบัติจนเป็นที่ยอมรับและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่ได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและการดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่เป็นผลของการใช้ความรู้และสติปัญญาที่จะพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาวะต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้น ๆ ได้ตั้งถิ่นฐานและมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นแล้วรับเอาความรู้หรือสิ่งใหม่ ๆ มาปรับเปลี่ยน นำมาสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชน ดังนั้นจึงมีทั้งภูมิปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอกและภูมิปัญญาที่ถูกผลิตขึ้นใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อแก้ปัญหาและปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2541)

ธวัช ปุณโณธก (2531) ได้กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์ต่อกันมาทั้งทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเองและทางอ้อมซึ่งเรียนรู้มาจากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา ทั้งนี้สามารถจำแนกประเภทของภูมิปัญญาของชาวบ้านตามลักษณะการดำเนินชีวิตได้ดังนี้

1) คติความเชื่อเป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคมที่ทุกคนยอมรับและถือปฏิบัติต่อกันมา

2) ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพและการศึกษาเล่าเรียน ความรู้ได้จากประสบการณ์และการเรียนรู้ในการประกอบอาชีพ เช่น ชาวบ้านรู้วิธีทำนา เป็นต้น

เสรี พงศ์พิศ (2536) เสน่ห์ จามริก (2532) เอี่ยม ทองดี (2547) ยິงยง เทาประเสริฐ (2537) ได้กล่าวถึงลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้สอดคล้องกัน สรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นคือกระบวนการทางความคิดเพื่อแสวงหาองค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่นซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างธรรมชาติ จิตใจและพฤติกรรม สังคม องค์กรและวัฒนธรรมชุมชน เศรษฐกิจ เทคโนโลยีการผลิตและนำไปสู่การพึ่งพาตนเองในที่สุด ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่เป็น

ความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเห็น ความเชื่อ ความนิยม ความฉลาดรอบคอบในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอยู่อาศัย การทำมาหากิน การป้องกันโรคภัย การใช้ภาษาและวิถีชีวิตที่เกิดขึ้น สัมผัสพัฒนาสืบต่อมาจนเป็นมรดกตกทอดของพื้นบ้านมาตั้งแต่โบราณ เช่น ภูมิปัญญา การปลูกข้าวด้วยวิธีพื้นบ้าน ฯลฯ ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้สืบทอดต่อ ๆ กันมา เป็นศักยภาพหรือความสามารถในการจัดการแก้ไขปัญหา ปรับตัว เรียนรู้และจะมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นต่อไปเพื่อการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์

สามารถ จันทรสุรีย์ (2543) อธิบายว่าภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านที่สามารถคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาจะสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่ใกล้ชิดกันดังนี้

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ

ความสัมพันธ์ 3 ลักษณะนี้คือชีวิตของชาวบ้านที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ ภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญและเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของผู้คน ภูมิปัญญาชาวบ้านจะพยายามรักษาความเป็นตัวตนและปรับเปลี่ยนอย่างสอดคล้องกับความจริงเพื่อความอยู่รอด

อภิชาติ ทองอยู่ (2558) อธิบายว่าภูมิปัญญาที่มีความสัมพันธ์กันใน 3 ลักษณะ ได้แก่

- 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ความสัมพันธ์ลักษณะนี้เป็นไปในลักษณะของการเคารพและให้คุณค่าซึ่งกันและกันและจะมีการให้คุณค่ามากกว่าการเคารพวัตถุ
- 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์นี้จะอาศัยพื้นฐานของการเข้าใจและมีลักษณะในทางการอนุรักษ์มากกว่าการทำลาย
- 3) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคุณค่าสูงสุด ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จะไม่มุ่งเน้นผลประโยชน์แต่จะเป็นการเคารพยึดถือในแง่ของคุณค่า

จากความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นคือความรู้ ค่านิยม วิธีคิด คติความเชื่อของผู้คนในสังคมหนึ่ง ๆ ที่เกิดจากการปรับตัวเพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางปัญหาและความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะสืบทอดต่อกันมาจากคนรุ่นสู่รุ่นในสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของผู้คนในแต่ละท้องถิ่นและช่วยให้ท้องถิ่นนั้น ๆ สามารถดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและนำพาให้ผู้คนผ่านพ้นวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่มีความค่าและควรสืบทอดต่อไป

2.1.6 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์อยู่ที่ว่ามนุษย์จะสามารถนำภูมิปัญญาออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มากเพียงใด ภูมิปัญญาที่มีความสำคัญในทุกระดับทั้งระดับบุคคล ชุมชน ประเทศชาติ เพราะภูมิปัญญาทำให้เราสามารถปรับตัวและแก้ไขปัญหาในทุกระดับได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำให้ชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและทำให้แต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว กระแสของภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เริ่มก่อตัวขึ้นในบริบทของกระแส “วัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งเป็นแนวคิดทางการพัฒนาชนบทที่เริ่มก่อตัวขึ้นในสังคมไทย ด้านหนึ่งเพราะได้รับอิทธิพลจากองค์การระหว่างประเทศซึ่งพบว่าการพัฒนาจากภายนอกมักล้มเหลวและเห็นว่าวัฒนธรรมดั้งเดิมไม่เป็นอุปสรรคหากแต่เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นและเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา (ศุภนัยมานุษยวิทยาสรีนธร, 2548)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยมีคุณค่าและความสำคัญในแง่ที่เป็นวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นไทย เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่าและดีงามซึ่งสามารถรื้อฟื้นชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและรากฐานของการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง มีคุณประโยชน์ในการทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤตและดำรงความเป็นชาติหรือชุมชนได้ จึงกล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ได้มีคุณค่าต่อท้องถิ่นเท่านั้นหากแต่ยังเอื้อประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและสร้างสรรค์ (เทิดชาย ช่วยบำรุง, 2554)

ประกอบ ใจมั่น (2539) อธิบายถึงความสำคัญและประโยชน์ของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้หลายประการ สามารถสรุปดังนี้

- 1) ช่วยให้สมาชิกในสังคมดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข
- 2) ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม
- 3) ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบอันเกิดจากสังคมภายนอก

ภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสม ทักษะ ความชัดเจนของผู้คนที่อยู่ในทุกท้องถิ่นและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์และยังช่วยดำรงเอกลักษณ์และความเป็นปึกแผ่นของชุมชนและท้องถิ่น ภูมิปัญญาเหล่านี้ช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ดังนั้นจึงควรที่จะอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดียิ่งต่อไป ในการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงในจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญต่อวิถีของชาวประมงพื้นบ้านและชุมชนท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

2.1.7 แนวคิดเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการส่งต่อองค์ความรู้ ความชำนาญ ความชัดเจน ฯลฯ ที่ได้จากการสั่งสมมาตั้งแต่อดีตจากบรรพบุรุษที่ได้สร้างขึ้นมา การสืบทอดอาจกระทำรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป เช่น ผ่านการสอนกันภายในชุมชน ครูพักลักจำ ฯลฯ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้อธิบายถึงวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาไว้ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542ก) อธิบายวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาไว้ดังนี้

- 1) ทำให้ดูเป็นตัวอย่างโดยผู้อาวุโสหรือผู้ชำนาญปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้กับคนในครอบครัวและชุมชน
- 2) เปิดโอกาสในการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาซึ่งกันและกันโดยวิธีร่วมกันคิด กระตุ้นให้สมาชิกของชุมชนร่วมแสดงความคิดเห็นและความรู้สึกอย่างเป็นธรรมชาติ
- 3) สร้างสรรค์กิจกรรมหรือการทำงานร่วมกันโดยขยายเครือข่ายระดับบุคคลและกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาที่หลากหลายขึ้นและนำภูมิปัญญามาพัฒนากิจกรรมต่าง ๆ
- 4) จัดเวทีชาวบ้านหรือการบรรยายเพื่อเสริมสร้างประสบการณ์ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้เพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2533) อธิบายว่าการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านเกิดขึ้นระหว่างคนรุ่นหนึ่งกับคนอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการที่หลากหลาย เป็นกระบวนการที่ค่อยเป็นค่อยไปตามธรรมชาติของแต่ละชุมชน การที่นักวิชาการหรือนักพัฒนาจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเผยแพร่หรือการสืบทอดด้วยวิธีการสมัยใหม่จะต้องระวังเป็นอย่างยิ่งเพราะบางกรณีเป็นเรื่องละเอียดอ่อนลึกซึ้งเกินกว่าจะเข้าใจได้ เช่น ความเชื่อเรื่องผีที่เป็นการเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมและมนุษย์กับอำนาจภายนอกที่มองไม่เห็นแต่ผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างแน่นแฟ้น เป็นต้น ในการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้านควรคำนึงถึงแนวทางต่าง ๆ ดังนี้

- 1) การทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรศึกษาจนเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับเนื้อหาของภูมิปัญญาท้องถิ่น จากนั้นควรหาโอกาสเดินทางไปเยี่ยมเยียนพบปะสนทนากับปราชญ์ชาวบ้าน เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนที่จัดขึ้นซึ่งถือว่าการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งสำหรับเป็นพื้นฐานในการวางแผนดำเนินการส่งเสริมฟื้นฟูสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโอกาสต่อไป

- 2) การศึกษาค้นคว้าวิจัย ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงและเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในรากเหง้าพื้นเพของภูมิปัญญาในแต่ละด้านในแต่ละท้องถิ่นอย่างถ่องแท้ หน่วยงานและบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องควรเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาที่มีอยู่ทั่วประเทศอย่างจริงจังโดยการเดินทางไปสืบค้น สอบถาม ขอความร่วมมือจาก

ชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลแล้วมาวิเคราะห์จัดระบบจัดพิมพ์ในรูปแบบของเอกสารหรือสื่ออื่น ๆ สำหรับการศึกษา ส่งเสริม เผยแพร่และค้นคว้าวิจัยต่อไป

3) การส่งเสริม เผยแพร่ รวบรวมองค์ความรู้ที่เหมาะสม ควรเลือกสรรอย่างพิถีพิถันและระวังเรื่องความเหมาะสมในแต่ละประเด็น ควรนำมาจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกสาขาตามโอกาสที่เหมาะสมโดยมีเป้าหมายในการเผยแพร่ในประเทศเพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านนำความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านั้นไปปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย ส่วนการเผยแพร่ไปสู่ต่างประเทศนั้น เพื่อให้เห็นศักดิ์ศรีอันดีงามของนักปราชญ์ชาวไทยในปัจจุบัน

4) การสนับสนุนการคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้านโดยการยอมรับความมีภูมิปัญญาและศักยภาพของชาวบ้านให้ชาวบ้านได้เป็นตัวของตัวเองมีอิสระตัดสินใจได้เองอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ครอบงำชาวบ้าน ยกย่องให้กำลังใจในผลงานที่ชาวบ้านคิดและทำเพื่อเป็นการเสริมแรงให้เชื่อมั่นว่าเรามีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้เหมือนอย่างอดีตที่ผ่านมา ผู้สนับสนุนควรเดินทางไปศึกษาความรู้จากชาวบ้าน ร่วมทำงานกับชาวบ้าน รวมถึงสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเคารพ

5) การประสานงานเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินงานควรประสานงานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในการร่วมมือกันศึกษาข้อมูลหาความรู้ด้านสติปัญญาชาวบ้านจากนักปราชญ์ชาวบ้านแล้วสนับสนุนให้ชาวบ้านได้แสวงหาคุณค่าศึกษาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน สร้างเครือข่ายให้มีการเชื่อมโยง ร่วมผนึกกำลัง แบ่งงานกันทำตามศักยภาพของนักปราชญ์แต่ละท้องถิ่นแต่ละประเภทโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง

การเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้สืบทอดภูมิปัญญาไว้ว่ากระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการสร้างสรรค์และสั่งสมของภูมิปัญญาไว้มี 8 ลักษณะ (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2541) ได้แก่

1) มนุษย์สั่งสมความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์การลองผิดลองถูกแล้วส่งต่อให้ลูกหลานของตน นานเข้าสิ่งที่ประพฤติปฏิบัติหรือห้ามประพฤติปฏิบัติก็ได้กลายเป็นจารีตหรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของกลุ่มเมื่อเวลาผ่านไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติไปแล้วรู้เพียงว่าในสังคมของตนเองต้องประพฤติเช่นนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัย การสั่งสมภูมิปัญญาจะช่วยลดความเสี่ยงในการดำรงชีพ

2) มนุษย์เรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำจริงในสถานการณ์สิ่งแวดล้อมจริง เรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ต่าง ๆ ในสถานการณ์จริง ปฏิบัติจริงแล้วส่งต่อไปยังรุ่นลูกหลานอย่างค่อยเป็นค่อยไปจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติ

3) พัฒนาคือเป็นการส่งต่อ (transmission) แก่คนรุ่นหลังด้วยการสาธิต การบอกเล่าแบบมุขปาฐะ (oral tradition) ซึ่งอาจเป็นในรูปแบบของสุภาษิตคำพังเพยและการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ (literary tradition) บางกรณีความรู้สั่งสมก็อาจถดถอยหรือสูญหายได้เช่นกัน

4) พิธีกรรม ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจในการโน้มน้าวให้คนที่

ส่วนร่วมในพิธีกรรมรับเอาคุณค่าและบางพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัว เป็นการตอกย้ำความเชื่อกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชนและความคาดหวังโดยไม่ต้องแจกแจงเหตุผลแต่ใช้ความศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมเพื่อสร้างความเชื่อและสร้างพฤติกรรมที่พึงประสงค์โดยเน้นผลที่เกิดจากสำนึกของผู้มีส่วนร่วมในพิธีกรรมเป็นสำคัญ

5) ศาสนา หลักธรรมคำสอน ศีลและวัตรปฏิบัติเป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่นุชย์ที่ต้องเผชิญชีวิตบนความไม่แน่นอน ศาสนามีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันโดยทางตรงและทางอ้อม ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวมและมีอิทธิพลต่อคนที่นับถือศาสนานั้น ๆ

6) การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในด้านชาติพันธุ์ ถิ่นฐาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรมทำให้เกิดความคิดใหม่ มีการนำวิธีการใหม่เข้ามาผสมอย่างกลมกลืนบ้างขัดแย้งบ้างแต่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลายกว้างขวางทั้งในด้านสาระรูปแบบและวิธีการ ส่วนหนึ่งไปตามกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยและอีกส่วนหนึ่งก็เป็นไปตามโลกกายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อมอีกส่วนหนึ่งมุ่งไปทางจิตวิญญาณ สังคมไทยจึงกลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีทางเลือก

7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural reproduction) เป็นกระบวนการเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคมไทย ส่วนหนึ่งมาจากการแสวงหาความมั่นคงทางจิตใจกระบวนการเรียนรู้มีทั้งที่ได้ผลและไม่ได้ผล มีทั้งที่สร้างสรรค์และไม่สร้างสรรค์

8) ครูพักลักจำ วิธีนี้เป็นการเรียนรู้แบบแอบเรียนแอบทำตามแบบอย่างซึ่งเป็นธรรมชาติของคนในการเรียนรู้จากผู้อื่นและเป็นการหาความรู้ทางหนึ่งที่มีประสิทธิภาพแต่ในปัจจุบันวิธีการแบบนี้ถือได้ว่าเป็นการขโมยลิขสิทธิ์ทางปัญญา

ปฐุม นิคมานนท์ (2535) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญาคือการสืบทอดความรู้ให้คนอื่นรุ่นหนึ่งโดยมุ่งหวังให้องค์ความรู้ดังกล่าวเกิดประโยชน์แก่คนรุ่นต่อไป การค้นหาความรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนบทไทยมีรูปแบบการเรียนรู้และสืบทอดความรู้ในชุมชน 5 รูปแบบ ดังนี้

1) การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำเหมือนกัน ๆ ซึ่งสมาชิกในชุมชนได้เรียนรู้และได้รับการถ่ายทอดมาเหมือน ๆ กันซึ่งเป็นไปโดยอัตโนมัติภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน มีการเรียนรู้และสืบทอดความรู้สืบทอด ๆ กันมา

2) การสืบทอดภายในครัวเรือน การสืบทอดรูปแบบนี้ส่วนใหญ่เป็นการสอนหรือสืบทอดความสามารถเฉพาะบุคคลหรือครอบครัว บรรพบุรุษจะสอนความรู้ให้ลูกหลานโดยความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดภายในครัวเรือนหรือเครือข่าย ความรู้บางอย่างก็เป็นความลับของตระกูล

3) การสืบทอดความรู้โดยการฝึกงานจากผู้ชำนาญเฉพาะ การสืบทอดลักษณะนี้ผู้เรียนจะไปเรียนหรือฝึกฝนจากผู้ซึ่งอาจเป็นญาติหรือบุคคลอื่น ผู้ที่ต้องการเรียนต้องขอเป็นศิษย์เพื่อเล่าเรียนโดยเสียค่าเล่าเรียนหรือใช้วิธีแลกเปลี่ยนแรงงาน ไปอยู่อาศัยเป็นลูกหลานหรือเ็นลูกจ้าง

4) การฝึกฝนด้วยตนเอง ส่วนใหญ่เกิดจากแรงบันดาลใจที่ต้องการที่จะเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ เช่น ชอบมาตั้งแต่เด็ก เห็นคนอื่นทำแล้วชอบและมีผู้ชี้แนะ ขั้นต่อมาคิดเอง ฝึกฝนคิดดัดแปลงจนเกิดความชำนาญ การเรียนรู้อาจทำโดยดูตัวอย่างจากเพื่อนบ้านที่ทำกันในหมู่บ้านหรือบางครั้งสังเกตจากคนอื่นและฝึกทำด้วยตนเองจนชำนาญ

5) มีความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อน เช่น วิกฤตการณ์หรืออำนาจลึกลับมาเข้าสิงทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคหรือการทำนาย แม้ไม่ใช่เป็นการเรียนรู้ตามความหมายในทางวิชาการทั่วไปแต่ก็เป็นวิธีหนึ่งที่ประชาชนได้รับประสบการณ์เกิดความรู้บางอย่างที่ยังไม่สามารถอธิบายได้ด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์

วิชิต นันทสุวรรณ (2528) กล่าวว่า การสืบทอดภูมิปัญญาว่ามีลักษณะ 3 ประการ ดังนี้

1) การสืบทอดประกอบการระหว่างวัยโดยคน ๆ หนึ่งจะมีการแบ่งลำดับชั้นวัยวุฒิได้ 5 ชั้น ในช่วงชีวิตคือ วัยเด็ก วัยหนุ่มสาวจนถึงบวชเรียน วัยแต่งงานมีครอบครัว วัยกลางคนและวัยแก่ ซึ่งในแต่ละช่วงวัยจะมีการถ่ายทอดประสบการณ์ของกันและกันตลอดเวลา

2) การสืบทอดที่เกี่ยวกับสถาบันต่าง ๆ ในชุมชนคือการที่สถาบันต่าง ๆ ในชุมชนสะสมภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งและถ่ายทอดสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง สถาบันเหล่านี้จะเกี่ยวข้องกับชีวิตของสมาชิกในสังคมและมีบทบาทในการสืบทอดภูมิปัญญาและประสบการณ์ เช่น วัด ครอบครัว เป็นต้น

3) การเรียนรู้เชิงประจักษ์เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การปฏิบัติไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชน

ภาณุวัฒน์ ภักดิ์วงศ์ (2552) กล่าวถึงการสืบทอดภูมิปัญญาว่าภูมิปัญญาเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วพัฒนา เลือกรสร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญที่สามารถใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดเป็นภูมิปัญญา (องค์ความรู้ใหม่) ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาไปอย่างไม่สิ้นสุด

ในด้านการศึกษามีการนำภูมิปัญญาไทยมาใช้โดยองค์ประกอบสามส่วนคือองค์ความรู้ ประสบการณ์ที่ผ่านมา ทักษะและศักยภาพของบุคคลที่ปรากฏและพฤติกรรมที่แสดงออกในผลผลิตทางปัญญา ทั้งนี้ผลผลิตทางปัญญาอยู่ในฐานะสื่อในการนำองค์ประกอบทั้งสามข้อข้างต้นให้ออกมาสู่การศึกษาโดยส่งผ่านกระบวนการศึกษาในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ รูปแบบการศึกษาในระบบโรงเรียนสำหรับเด็กและเยาวชนโดยการอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อให้เด็กและเยาวชนภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการนำไปใช้อย่างถูกคุณค่าและวิธีการ ระบบการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับบุคคลทั่วไปโดยการสืบทอดเพื่อให้ภูมิปัญญาคงอยู่ตามบทบาทหน้าที่และการศึกษาตามอัธยาศัยสำหรับผู้สนใจเฉพาะซึ่งจะเป็นการเรียนรู้อย่างลุ่มลึกถึงความหมายและคุณค่าเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และพัฒนา

ภูมิปัญญาให้ยั่งยืนซึ่งทั้ง 3 รูปแบบนี้จะต้องกลมกลืนและบูรณาการต่อกัน (ภานุวัฒน์ ภัคตวิวงศ์, 2552)

ลักษณะการเรียนรู้ของบุคคลเป็นกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติซึ่งมีทั้งหมด 8 วิธี ได้แก่ การเรียนรู้ด้วยการลองผิดลองถูก การเรียนรู้ด้วยการลงมือกระทำ การเรียนรู้โดยได้รับการถ่ายทอด และการสาธิต การเรียนรู้โดยพิธีกรรม การเรียนรู้จากศาสนา การเรียนรู้จากการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ การเรียนรู้จากการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมและการเรียนรู้โดยวิธีการแบบครูพักลักจำ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540) ทั้งนี้การศึกษาที่เป็นการสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมมีหลัก 3 ประการ (ศีกฤทธิ์ ปราโมทย์, 2525) ประการแรก ต้องสอนให้เห็นความสำคัญของสิ่งที่จะถ่ายทอด ก่อนว่าสิ่งเหล่านั้นมีความสำคัญต่อชีวิตและประเทศชาติอย่างไร ประการที่สอง ต้องชี้ให้ทราบว่าจะ สืบทอดไปเพื่ออะไร ประการสุดท้าย ต้องสอนให้รู้ว่าจะสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมอย่างไร อะไรเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรม การสืบทอดและเสริมสร้างวัฒนธรรมนั้นไม่ควรทำเฉพาะในโรงเรียน แต่ควรให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ และเน้นการมีประสบการณ์ตรงเพื่อให้เกิดความซาบซึ้ง ทั้งนี้ หากพิจารณาจะพบว่าแนวทางการศึกษาและการเสริมสร้างวัฒนธรรมนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าการสืบทอดคือปฏิบัติสืบทอด รับผิดชอบต่อ เป็นลักษณะการเรียนรู้ของบุคคลผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติ การสืบทอดอาจมีทั้งการสืบทอดโดยเลียนแบบ อย่างครบถ้วนไปจนถึงการสืบทอดพร้อมทั้งการดัดแปลง การสืบทอดจะมีความหมายก็ต่อเมื่อสิ่งที่ สืบทอดยังคงมีคุณค่าเหมาะสมกับยุคสมัยและเหมาะสมกับวิถีชีวิตจริง การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการส่งต่อความรู้ที่สั่งสมกันมาจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่งซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี แต่โดยส่วนใหญ่มักเกิดจากการเรียนรู้กันภายในครัวเรือน กลุ่มชนหรือท้องถิ่น นอกจากนี้การศึกษา ทั้ง 3 ระบบ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยก็ล้วนมี บทบาทที่สำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาทั้งสิ้น

2.2 จังหวัดสมุทรสงครามและระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนใน)

2.2.1 จังหวัดสมุทรสงคราม

2.2.1.1 ข้อมูลทั่วไป

ตราประจำจังหวัด

ตราประจำจังหวัดสมุทรสงครามเป็นรูปกลองลอยน้ำซึ่งสอดคล้องกับชื่อเดิมของ

จังหวัดสมุทรสงครามคือเมืองแม่กลองและมีแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านจังหวัด นอกจากนี้ยังมีภาพต้นมะพร้าวริมสองฝากฝั่งแม่น้ำซึ่งต้นมะพร้าวเป็นสัญลักษณ์ของอาชีพหลักของประชาชนในจังหวัดสมุทรสงครามคือการทำสวนมะพร้าว (สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม, ม.ป.ป)

ภาพที่ 2 ตราประจำจังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา: เอกสารสำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม, ม.ป.ป

คำขวัญประจำจังหวัด

เมืองหอยหลอด ยอดลิ้นจี่ มีอุทยาน ร.2 แม่กลองไหลผ่าน นมัสการหลวงพ่อบ้านแหลม

ดอกไม้และต้นไม้ประจำจังหวัด

ดอกไม้ประจำจังหวัดคือดอกจิกทะเล ต้นไม้ประจำจังหวัดคือต้นจิกทะเล

ประวัติความเป็นมา

ปรากฏหลักฐานว่าเมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อน ผืนแผ่นดินบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามเคยเป็นทะเลมาก่อนโดยฝั่งทะเลอยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินมาก ต่อมาเมื่อกระแสน้ำได้พัดเอาดินทรายจากผืนแผ่นดินใหญ่ลงมาทับถมกันเป็นเวลานานนับพัน ๆ ปีจึงเกิดแผ่นดินงอกขึ้นแทนที่ทะเล จึงอาจกล่าวได้ว่าเมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อน เมืองแม่กลองยังไม่เกิดและพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำแม่กลองทั้งหมดยังไม่มี เมืองแม่กลองหรือจังหวัดสมุทรสงครามจึงเป็นแผ่นดินที่เกิดขึ้นใหม่จากการทับถมของโคลนตะกอนจนกลายเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำขนาดใหญ่ ทั้งนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงคำว่า “สมุทรสงคราม” ปรากฏอยู่ในกฎหมายตราสามดวงในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ว่าเมืองแม่กลองเป็นหัวเมืองชายฝั่งทะเล ตำแหน่งผู้ปกครองมีราชทินนามว่า “พระสมุทรสงคราม” หลังจากนั้นก็มีบันทึกเพิ่มเติมว่ามีการสร้างค่ายและป้อมที่เมืองแม่กลองและตรงปากแม่น้ำมีเมืองขนาดใหญ่พอสมควรมีฐานะเป็นเมืองจัตวาหรือหัวเมืองชั้นในของเขตราชธานี (สำนักนโยบายและแผนพัฒนบริหารศาสตร์และสิ่งแวดล้อม, 2548) ตำแหน่ง “พระสมุทรสงคราม เมืองแม่กลอง” ที่ปรากฏอยู่ในหมวดพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมืองของ

กฎหมายตราสามดวงหมวดนี้ตราขึ้นในปีพ.ศ. 2021 ในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ หากเอกสารชิ้นนี้ไม่ได้ถูกแก้ไขเพิ่มเติมจากการชำระในสมัยหลังก็เป็นหลักฐานสำคัญที่ยืนยันได้ว่า เมืองแม่กลองได้เกิดขึ้นตั้งแต่หรือก่อนนั้น (กึกก้อง เสือดี, 2561)

จังหวัดสมุทรสงครามปรากฏชื่อในนาม “แม่กลอง” ในเอกสารบันทึกจดหมายเหตุของ ทูตฝรั่งเศสที่เดินทางเข้ามาในประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา โดยปรากฏเป็นแผนที่โบราณแสดงชื่อคำว่า Maeclon (แม่กลอง) ซึ่งปรากฏในแผนที่ตรงบริเวณ ปากอ่าวไทยตรงกับตำแหน่งที่ตั้งของชุมชนแม่กลองหรือจังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบัน หลังจากนั้น ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จอห์น ครอฟอร์ด ทูตอังกฤษได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยและได้ทำแผนที่ ขึ้นโดยได้ระบุชื่อ Meklong (แม่กลอง) ไว้ในแผนที่ซึ่งก็ตรงกับบริเวณตำแหน่งที่ตั้งของจังหวัด สมุทรสงครามในปัจจุบันเช่นกัน (สมุทรสงคราม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม, 2548)

ภาพที่ 3 แผนที่โบราณของ จอห์น ครอฟอร์ด
ที่มา: สมุทรสงคราม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม, ม.ป.ป

ต่อมาใน พ.ศ. 2230-2231 โคลด์ เซเบเรต์ เดอ บูละ ราชทูตฝรั่งเศสได้เข้ามา เจริญสัมพันธไมตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้บันทึกเส้นทางเดินทางทั้งทางบกและทางน้ำ จากบางกอกผ่านเมืองแม่กลอง เพชรบุรี จนข้ามไปถึงมะริดซึ่งในการเดินทางครั้งนี้เขาได้เขียนบันทึก ลักษณะของเมืองแม่กลองไว้ (กึกก้อง เสือดี, 2561) ดังนี้

...ณ วันที่ 18 เดือนธันวาคม ข้าพเจ้าได้ออกจากท่าจีนเพื่อไปแม่กลอง ตามทางระหว่างท่าจีนและแม่กลองนี้มีบางแห่งซึ่งน้ำตื้น ต้องใช้กระบือลากเรือ เหมือนวันก่อน แต่ตอนที่ตื้นนี้ยาวกว่าวานนี้และลำบากกว่าวานนี้มาก เวลาเย็น ข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองแม่กลองซึ่งไกลจากท่าจีนระยะทางประมาณ 10 ไมล์ครึ่ง

...เมืองแม่กลองนี้เป็นเมืองที่ใหญ่กว่าท่าจีนและตั้งอยู่ริมแม่น้ำซึ่งเรียกกันว่าแม่น้ำแม่กลองและอยู่ห่างจากทะเล หนทางประมาณ 1 ไมล์ น้ำรับประทานในเมืองเป็นน้ำที่ดี เมืองแม่กลองนี้หามีกำแพงเมืองไม่ มีแต่ป้อมเล็ก ๆ สี่เหลี่ยมอยู่ 1 ป้อม บนป้อมนั้นมีหอรบอยู่ 4 แห่ง แต่เป็นหอรบเล็กมาก ก่อด้วยอิฐคู้หามีไม้แต่น้ำท่วมอยู่รอบ ป้อม กำแพงหรือรั้วในระหว่างหอรบนั้นทำด้วยเสาใหญ่ ๆ ปักลงในดินและมีคร่าวขวางถึงกันเป็นระยะ...

จากข้อความในบันทึกข้างต้นประกอบกับแผนที่โบราณจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าเมืองแม่กลองเป็นเมืองที่อยู่ติดชายฝั่งทะเลและมีการตั้งชุมชนมาตั้งแต่อดีต

ในสมัยต่อมาเมื่อมีการแบ่งการปกครองเป็นแขวง สมุทรสงครามคือแขวงบางช้างของเมืองราชบุรี แขวงบางช้างมีศูนย์กลางอยู่ที่ตำบลบางช้าง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ต่อมาในช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาต่อเนื่องกับสมัยกรุงธนบุรีแขวงบางช้างได้ถูกแยกออกจากเมืองราชบุรีและใช้ชื่อว่า "เมืองแม่กลอง" ทั้งนี้ไม่ปรากฏแน่ชัดว่าเมืองแม่กลองได้เปลี่ยนชื่อเป็นสมุทรสงครามในปีใดแต่สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเปลี่ยนชื่อช่วงประมาณ พ.ศ. 2295 ถึง พ.ศ. 2299 เนื่องจากมีหลักฐานการปรากฏของชื่อเมืองแม่กลอง เมืองสาครบุรีและเมืองสมุทรปราการในกฎหมายตราสามดวงว่าด้วยพระราชกำหนดเรื่องการเรียกสินไหมพินัยกรรมและพบข้อความที่ปรากฏในพระราชกำหนดซึ่งตราขึ้นในรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2299 ที่ระบุว่าโปรดเกล้าฯ ให้พระยารัตนาธิเบศร์สมุหเทศาภิบาลเอาตัวขุนวิเศษวานิช (จินอะปั่นเต็ก) ขุนทิพและหมื่นรุกอักษรที่บังอาจกราบบังคมทูลขอตั้งบ่อนเบี้ยในแขวงเมืองสมุทรสงคราม เมืองราชบุรีและเมืองสมุทรปราการทั้ง ๆ ที่มีกฎหมายสั่งห้ามไว้ก่อนแล้วมาลงโทษ สมุทรสงครามมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ในช่วงที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี พม่าได้ส่งกองทัพผ่านเข้ามาถึงบริเวณตำบลบางกุ้ง พระเจ้าตากสินมหาราชทรงรวบรวมผู้คนสร้างค่ายป้องกันทัพพม่าจนเข้าศึกพ่ายแพ้ไป ณ บริเวณค่ายบางกุ้ง นับเป็นการป้องกันการรุกรานของพม่าที่เข้ามายังไทยครั้งสำคัญในช่วงเวลานั้น (สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม, ม.ป.ป)

นอกจากนั้นตามประวัติของราชินิกุลบางช้างสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีซึ่งทรงเป็นพระบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและพระบรมราชชนนีในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงมีพระนิวาสสถานดั้งเดิมอยู่ที่แขวงบางช้าง สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงสืบเชื้อสายจากกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัยแห่งอาณาจักรอยุธยาและราชวงศ์พระร่วง (ราชวงศ์สุโขทัย) แห่งอาณาจักรสุโขทัย โดยพระราชโอรสสองพระองค์แห่งราชวงศ์สุโขทัยแห่งอาณาจักรอยุธยาทรงหนีราชภัยมาตั้งถิ่นฐานที่แขวงบางช้าง จังหวัดสมุทรสงครามจึงเป็นเมืองของราชินิกุลบางช้างและราชสกุลแห่งราชวงศ์สุโขทัย มีการสืบทอดนาฏศิลป์ วรรณศิลป์และ

การทำอาหารของสมัยสุโขทัยมาตั้งแต่นั้น สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีซึ่งเคยประทับกับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีที่แขวงบางช้างทรงรับการถ่ายทอดการทำอาหารจากที่นี่และทรงเป็นผู้ทำอาหารในกาพย์เห่ชมเครื่องคาวหวานและว่าด้วยงานนักขัตฤกษ์ (สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม, ม.ป.ป) สมุทรสงครามจึงนับว่าเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และเป็นแหล่งรวบรวมภูมิปัญญาต่าง ๆ มากมายซึ่งสะท้อนผ่านออกมาทางรูปแบบวิถีชีวิตและงานศิลปะต่าง ๆ

ลักษณะทางกายภาพ

จังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่บริเวณภาคกลางตอนล่างริมฝั่งทะเลอ่าวไทยและเป็นจังหวัดที่มีเนื้อที่น้อยที่สุดในประเทศไทย โดยมีพื้นที่เพียง 416.7 ตารางกิโลเมตร หรือ 260,422 ไร่ หรือประมาณร้อยละ 0.08 ของเนื้อที่ประเทศไทยทั้งหมด (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561) จังหวัดสมุทรสงครามมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มีชายฝั่งทะเลติดอ่าวไทยยาวประมาณ 23 กิโลเมตร ไม่มีเกาะ มีพื้นที่ราบลุ่มโดยพื้นที่ฝั่งตะวันตกสูงกว่าฝั่งตะวันออกเล็กน้อยหรือลาดเอียงไปทางชายฝั่งทะเล (สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม, ม.ป.ป) จังหวัดสมุทรสงครามจึงเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้าน

อาณาเขต

ทิศเหนือ	ติดกับ	จังหวัดราชบุรีและสมุทรสาคร
ทิศตะวันออก	ติดกับ	อ่าวไทยชั้นใน (พื้นที่ทางทะเลของจังหวัดสมุทรสงครามติดกับจังหวัดสมุทรสาครและจังหวัดเพชรบุรี)
ทิศใต้	ติดกับ	จังหวัดเพชรบุรี
ทิศตะวันตก	ติดกับ	จังหวัดราชบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่างมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1 เมตร มีสภาพดินเป็นดินเหนียวปนทราย มีแม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำสำคัญของจังหวัดซึ่งไหลผ่านพื้นที่ทั้ง 3 อำเภอของจังหวัดสมุทรสงครามคืออำเภอบางคนที อำเภออัมพวาและอำเภอเมือง แม่น้ำแม่กลองไหลออกอ่าวไทยบริเวณปากแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอเมือง สมุทรสงครามเป็นจังหวัดที่มีลำคลองน้อยใหญ่มากมายทั้งคลองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและคลองขุดโดยมีคลองกว่า 300 คลองและมีลำประโดง 1,947 ลำประโดง จึงได้รับการขนานนามว่า “เวนิสตะวันออกแห่งสุดท้ายของเมืองสยาม” (สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม, ม.ป.ป) พื้นที่โดยทั่วไปของจังหวัดเป็นที่ราบลุ่มต่า น้ำทะเลท่วมถึงจึงได้รับอิทธิพลจากการขึ้นลงของน้ำทะเลที่ไหลเข้าลำน้ำประมาณ 15-20 กิโลเมตร บริเวณอำเภออัมพวาเป็นที่บรรจบของน้ำทะเลและน้ำจืดจึงมีพืชชายน้ำที่สามารถขึ้นได้ในน้ำกร่อย อาทิ ลำพู มะพร้าว จิก สาเก ฯลฯ (ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์, 2556)

พื้นที่เกือบทั้งหมดของจังหวัดเป็นที่ราบชายฝั่งมีความลาดเอียงไปทางชายฝั่งทะเล ไม่มีภูเขา และเกาะ มีคลองธรรมชาติและคลองขุดเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายทั่วพื้นที่มากกว่า 300 สาย คลองเหล่านี้ช่วยระบายน้ำระหว่างพื้นที่ส่วนบนกับฝั่งทะเล ในแต่ละวันจะมีน้ำขึ้นน้ำลงที่อ่าวไทย ส่งผลให้เกิดน้ำทะเลหนุนเข้ามาตามแม่น้ำแม่กลองและคลองต่าง ๆ เป็นเหตุให้พื้นที่ที่มีสภาพแตกต่างกัน 3 เขต คือ เขตน้ำเค็มคือพื้นที่ตั้งแต่ริมฝั่งทะเลเข้ามาประมาณ 3 กิโลเมตร สภาพน้ำเป็นน้ำเค็ม ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงคราม เขตน้ำกร่อยคือพื้นที่ถัดจากเขตน้ำเค็มเข้ามาประมาณ 3 กิโลเมตร สภาพน้ำเป็นน้ำกร่อย ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภออัมพวาและเขตอำเภอเมือง เขตน้ำจืดคือพื้นที่ถัดจากน้ำกร่อยสภาพเป็นน้ำจืดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค ได้แก่ พื้นที่ในเขตอำเภออัมพวาตอนเหนือและเขตอำเภอบางคนทีทั้งหมด (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542)

ลักษณะภูมิอากาศ

จังหวัดสมุทรสงครามอยู่ติดกับอ่าวไทยจึงได้รับอิทธิพลลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากอ่าวไทย และทะเลจีนใต้ทำให้มีฝนมากในฤดูฝนมากพอสมควร ประกอบอยู่ใกล้ทะเลจึงมีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ในฤดูหนาวอากาศไม่หนาวจัดและในฤดูร้อนอากาศไม่ร้อนจัดจนเกินไป มีฤดูฝนเริ่มต้นราวเดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนตุลาคมรวมประมาณ 6 เดือนเนื่องจากได้รับทั้งลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมทะเลจีนใต้จึงทำให้ฝนตกต่อเนื่องเป็นเวลานานและจะตกชุกในเดือนกันยายน ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณ 1,157.8 มิลลิเมตร ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนมกราคม ประมาณ 3 เดือนแต่เนื่องจากอยู่ใกล้ทะเลจึงทำให้อากาศไม่หนาวจัดและมีระยะเวลาสั้น ๆ ฤดูร้อนเริ่มต้นตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายนประมาณ 3 เดือน นอกจากนี้อาจได้รับอิทธิพลของพายุดีเปรสชันซึ่งเคลื่อนตัวจากทะเลจีนใต้เข้ามาทางฝั่งเวียดนามในสภาพของพายุไต้ฝุ่นหรือพายุโซนร้อนทำให้ฝนตกหนักต่อเนื่องกัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าจังหวัดสมุทรสงครามเป็นจังหวัดที่มีลักษณะเด่นเฉพาะตัวเป็นเมืองที่มีระบบนิเวศสามน้ำและมีภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน

2.2.1.2 การตั้งถิ่นฐานของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

จังหวัดสมุทรสงครามมีแม่น้ำสายหลักคือแม่น้ำแม่กลอง มีลำคลอง ลำประโดง แพรก พื้นที่ปากแม่น้ำรวมถึงมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลจึงทำให้มีผู้คนประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน

สืบเนื่องกันมาตั้งแต่อดีต มีการตั้งชุมชนชาวประมงเกิดขึ้นควบคู่กับชุมชนชาวสวนจนถึงปัจจุบัน
ดังปรากฏในนิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น (กรมศิลปากร, 2504) ดังนี้

...กับทั้งหัวถั่วหลุมันหนูนก	เจ้าของยกตั้งรายเรียกขายของ
ได้ปราสัยไถ่ถามตามทำนอง	ถึงแม่กลองดูเคลื่อนบ้านเรือนโรง
ทำปลาทูปูเค็มไว้เต็มตุ่ม	ดูควั่นกลุ้มกลิ้นฟุ้งเหม็นคลุ้งโขลง
ที่เรือหาปลากุ้งกระบุงโพง	ใส่อ่างโองอลหม่านทุกบ้านเรือน
จนเรือออกนอกลำแม่น้ำกว้าง	วิเวกวางเวงใจใครจะเหมือน
ทั้งสองฟากหมากมะพร้าวมีเหย้าเรือน	ค้อยแลเลื่อนแลเพลินจำเรียวใจ
พฤษชาสวนล้วนแต่ปลูกมีลูกดอก	มะม่วงออกช่อแฉล้มแซมไสว
ทั้งกล้วยอ้อยร้อยลั่นลำไยมะไฟ	ล้วนต้นไม้ต่างต่างข้างคางคา...

จากบทประพันธ์ที่กล่าวมาสามารถสะท้อนภาพวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านและคนแม่กลอง
ในอดีตได้อย่างชัดเจนและพบว่ามี การตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สังกษราชปาลเลอกัวซ์ ได้บันทึกสภาพ
เมืองแม่กลองในช่วง พ.ศ. 2386 ที่สะท้อนภาพเมืองแม่กลองและการประกอบอาชีพต่าง ๆ รวมถึง
อาชีพประมง สันต์ ท. โกมลบุตร (ผู้แปล, 2549) ว่า

...เมื่อข้ามแม่น้ำ (ท่าจีน) ไปแล้วก็เข้าไปในลำคลองอันคดเคี้ยวมุ่งไป
ทางตะวันตก น้ำในคลองนี้เป็นน้ำเค็ม (คลองสุนัขหอน) ภูมิภาคเปลี่ยวมากและ
มีกระเข้ตามชายคลองชุมแต่ไกลออกไป 10 ลิเออ ภูมิภาคจะเปลี่ยนสภาพ
ทันที กล่าวคือเข้าสู่ลำแม่น้ำอันสวยงาม (แม่น้ำแม่กลอง) ถึงตัวเมืองอันมีผู้คน
คับคั่ง มีเรือนแพ วัดงาม ๆ และสวนผลไม้อันอุดมสมบูรณ์ พลเมืองของแม่กลอง
มีราว 10,000 คน ส่วนใหญ่เป็นคนจีนซึ่งประกอบการค้าและการประมง คนไทย
มักทำไร่ซึ่งพื้นดินอุดมดีมาก ทางตอนใต้ของตัวจังหวัดมีป้อมใหญ่คุ้มทางเข้าแม่น้ำ
ในกรณีที่ถูกอริราชศัตรูจู่โจม (ป้อมพิฆาตข้าศึก) การเพาะปลูกมีการทำไร่ถั่วฝักยาว
มันเทศ ผักกาด หอม มะเขือยาว ยาสูบ มาก ๆ จังหวัดนี้มีนาเกลือและผลิต
เกลือเลี้ยงทั้งประเทศ...

จะเห็นได้ว่าจังหวัดสมุทรสงครามมีการทำประมงมาอย่างยาวนานและคนส่วนใหญ่ที่
ประกอบอาชีพทำประมงซึ่งในอดีตนั้นส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีน

ชาวประมงพื้นบ้านจะตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับทะเลโดยเฉพาะตามริมคลองที่เชื่อมกับปากแม่น้ำหรือเชื่อมกับทะเลโดยตรงเพราะทรัพยากรจะอุดมสมบูรณ์เป็นพิเศษในบริเวณชายฝั่งหาดโคลนและทะเลที่ไม่ห่างจากชายฝั่งมากนัก อย่างไรก็ตามชาวประมงจะไม่นิยมตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณพื้นที่ที่ติดกับทะเลโดยตรงเพราะชาวประมงรู้ว่าบริเวณพื้นที่ชายฝั่งต้องปะทะกับแรงคลื่นและแรงลมที่รุนแรง นอกจากนี้ผืนดินโคลนบริเวณชายฝั่งก็สามารถเปลี่ยนรูปได้ตลอดเวลา การตั้งบ้านเรือนในบริเวณดังกล่าวจึงเสี่ยงและไม่มั่นคง ชาวประมงจะเลือกตั้งถิ่นฐานบริเวณลำคลองหรือลำน้ำที่ต่อเข้ามาจากทะเลโดยปลูกเรือนหลักไว้บนผืนดินและทำสะพานต่อเป็นทางเดินลงไปยังคลองหรือลำน้ำเพื่อใช้เป็นที่เทียบเรือ ความยาวของสะพานจะขึ้นอยู่กับชายร่องน้ำของคลองว่าอยู่บริเวณใด บริเวณสะพานมักมีโรงเรือประกอบใช้เป็นโรงเก็บเรือหรือที่จอดเรือเพื่อคัดแยกของที่ได้จากทะเล แปรรูปอาหารทะเล ซ่อมและเก็บอุปกรณ์ประมงที่หลากหลายตามชนิดของสัตว์ทะเลที่ต้องการจับ โรงเรือนี้จะมีลักษณะชั่วคราวเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำที่ขึ้นลงต่างกันในแต่ละปี โดยโรงเรือต้องสามารถเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับระดับน้ำได้ตลอดเวลา (กีก้อง เสือดี, 2561)

ชาวประมงนิยมตั้งบ้านเรือนเรียงรายใกล้กันโดยแบ่งเป็นครอบครัวชัดเจน ในหมู่เครือญาติที่ตั้งบ้านเรือนใกล้กันอาจจะใช้สะพานหรือโรงเรือร่วมกันโดยหากเป็นโรงเรือที่ใช้ร่วมกันในหมู่เครือญาติจะสร้างให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อรองรับอุปกรณ์เครื่องมือประมงและจำนวนสมาชิกที่จะต้องมาร่วมกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการทำประมง ในอดีตบ้านเรือนชาวประมงนิยมทำเป็นเรือนเครื่องผูกโดยการผูกเงื่อนต่าง ๆ จะเป็นเงื่อนที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำประมงอยู่แล้ว การสร้างเรือนจะสร้างจากวัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ หรือไม้อื่น ๆ ที่ขึ้นอยู่ตามป่าชายเลน เช่น โพธิ์ทะเล ต้นแสมที่มีอายุมาก ตับจาก ฯลฯ ทั้งนี้หากเป็นเรือนชาวประมงที่หากินห่างจากชายฝั่งมากกว่าชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปนิยมตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำเนื่องจากมีร่องน้ำลึกและกว้างกว่าทำให้สามารถจอดเรือประมงขนาดใหญ่ที่ทำหน้าบ้านได้ เรือนของชาวประมงนิยมสร้างเป็นเรือนทรงไทยใช้ไม้จริง บางหลังเป็นเรือนหมู่มีขนาดแคบเพื่อตากของทะเล หน้าเรือนหรือด้านข้างนิยมสร้างโรงเรือหรือร้านขนาดใหญ่ไว้เก็บเครื่องมือประมงและวางถังหมักน้ำปลา ด้านหน้าโรงเรือหรือต่อจากโรงเรือจะทำสะพานทางเดินยื่นลงในแม่น้ำโดยขนานข้างด้วยราวตากอวน (กีก้อง เสือดี, 2561)

สรุปได้ว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงครามนี้มีมาอย่างยาวนาน ผู้คนปะปนด้วยคนหลากหลายเชื้อชาติทั้งคนในพื้นที่ดั้งเดิม คนจากต่างถิ่นและชนชาติต่าง ๆ อาทิ มอญ จีน ซึ่งคนเหล่านี้ได้นำภูมิปัญญาความรู้ของตนมาหลอมรวมกับความรู้ของคนดั้งเดิมในพื้นที่และอาศัยความพยายามในการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานและการประกอบอาชีพ ผู้คนที่อาศัยใกล้ชายฝั่งทะเลจะยึดอาชีพการทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลักมาตั้งแตอดีต

2.2.2 ระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนใน)

อ่าวไทยตอนในมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อ่าว ก.ไก่ ซึ่งบริเวณนี้เป็นบริเวณที่มีกระแสน้ำจืดจากปากแม่น้ำพัดพาตะกอนสารอาหารจากในแผ่นดินพุ่งออกไปปะทะกับน้ำเค็มในอ่าวและหมุนวนตกตะกอนเป็นดินดอน ดินดอนรูปพัดบริเวณปากแม่น้ำนี้เป็นอาการที่เกิดขึ้นแก่แม่น้ำสำคัญทั้งหมดทั้ง 5 สายที่ไหลออกสู่ทะเลที่บริเวณอ่าวไทยตอนบนรูป ก.ไก่ รวมทั้งมีหาดเป็นหย่อม ๆ ทางชายทะเลตะวันออกด้วย นอกจากนี้ตอนบนของอ่าวไทยตอนในหรือที่เรียกกันว่าอ่าวไทยตอนบนมีความกว้างประมาณ 60 ไมล์ทะเล หรือประมาณ 112 กิโลเมตรและยาวลงไปเท่า ๆ กัน มีลักษณะเป็นอ่าวที่แคบมากแต่มีแม่น้ำถึง 5 สายที่ไหลออกสู่ทะเลในบริเวณที่จำกัดนี้ ได้แก่ แม่น้ำบางปะกง ไหลออกสู่ทะเลที่จังหวัดฉะเชิงเทรา แม่น้ำเจ้าพระยาไหลออกสู่ทะเลที่จังหวัดสมุทรปราการ แม่น้ำท่าจีนไหลออกสู่ทะเลที่จังหวัดสมุทรสาคร แม่น้ำแม่กลองไหลออกสู่ทะเลที่จังหวัดสมุทรสงครามและแม่น้ำเพชรบุรีไหลออกสู่ทะเลที่จังหวัดเพชรบุรีส่งผลให้เกิดการตกตะกอนเป็นดินดอนชายฝั่งอ่าวไทยตอนบนทั้งหมดจึงเป็นทะเลตื้นมีสีน้ำขุ่นข้นเหมือนสีน้ำในคลองจากตะกอนอันเป็นที่เริ่มของสารอาหารตั้งต้น (จุลชีพ) ที่ให้กำเนิดห่วงโซ่อาหารตั้งแต่แพลงก์ตอนไร่น้ำที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็นไปจนถึงแพลงก์ตอนที่มองเห็นได้ด้วยตาเปล่าตลอดจนไข่ของกุ้งหอยปูปลา ด้วยระดับน้ำที่มีความลึกเฉลี่ยเพียง 15 เมตร ในปริมาณที่กว้างยาวด้านละประมาณ 112 กิโลเมตรนี้ปากแม่น้ำทุกสายจึงมีสันดอนเกิดขึ้นโดยธรรมชาติจากน้ำจืดและน้ำเค็มที่ไหลมาปะทะกันเกิดเป็นระบบนิเวศสามน้ำหรือหรือระบบนิเวศปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์และก่อกำเนิดความหลากหลายทางชีวภาพ ตั้งแต่แพลงก์ตอนที่เป็นสิ่งมีชีวิตที่เล็กที่สุด ไปสู่เคยที่ใช้ทำกะปิ กุ้ง หอย ปู ปลา สัตว์น้ำวัยอ่อนที่อาศัยหลบคลื่นลมอยู่อ่าวที่ตื้นนี้ ตลอดจนสัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์บก สัตว์ปีก (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551)

จังหวัดสมุทรสงครามมีพื้นที่ติดกับอ่าวไทยตอนในหรืออ่าว ก. ไก่ และคนทั่วไปนิยมเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่าอ่าวแม่กลอง อ่าวไทยตอนบนที่รูปร่างเหมือนตัวอักษรรูป ก.ไก่ นี้คือหัวใจของอ่าวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตรงบริเวณหัว ก.ไก่ ที่เป็นจะงอยตั้งแต่บริเวณอำเภอบ้านแหลมเข้าไปสู่บ้านบางตะบูน บ้านยี่สาร บ้านคลองโคกและบ้านแหลมใหญ่ แหลมใหญ่เป็นเขตติดต่อของจังหวัดสมุทรสงครามกับจังหวัดเพชรบุรีมีแม่น้ำแม่กลองส่งตะกอนมาตกสะสมจนเกิดเป็นที่งอกและดินดอนชายฝั่ง (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551) การทับถมของตะกอนแม่น้ำและตะกอนจากน้ำทะเลบริเวณปากแม่น้ำแม่กลองทำให้เกิดเป็นสันดอนขยายออกยังบริเวณปากแม่น้ำ ขยายออกสู่ทะเลประมาณ 8 กิโลเมตร โดยเป็นสันดอนทรายขี้เป็ดที่มีลักษณะราบเรียบ มีดินตะกอนกระจายทั่วบริเวณและมีธาตุอาหารที่อุดมสมบูรณ์ สันดอนจะปรากฏขึ้นเมื่อน้ำลงโดยกว้างประมาณ 4 กิโลเมตร มีสันดอนขนาดใหญ่ทั้งหมด 5 สันดอน มีสันดอนขนาดใหญ่ที่เรียกว่า ดอนหอยหลอด ดอนหอยหลอดนี้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญโดยเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำชายฝั่งทะเลที่มีลักษณะพิเศษ มีสัตว์ที่อาศัยอยู่บนสันดอน

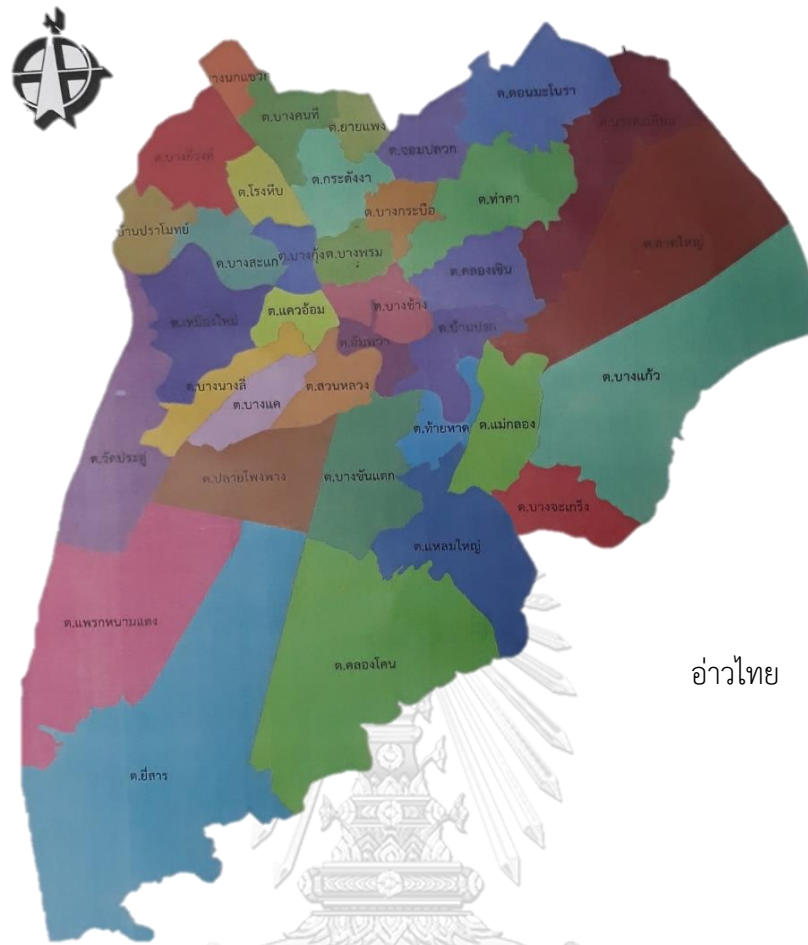
หลายชนิด โดยเฉพาะหอยหลอด (*Solen regularis*) ซึ่งบริเวณนี้เป็นแหล่งหอยหลอดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542)

จังหวัดสมุทรสงครามมีสภาพบ้านสวนกึ่งทะเลอยู่ภายใต้ระบบนิเวศสามน้ำซึ่งเป็นระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด (ภัทรพร อภิชิต, 2561) มีความยาวชายฝั่งของจังหวัดรวม 25.2 กิโลเมตร มีป่าชายเลนทั้งจังหวัด 79,605.4 ไร่ โดยเป็นป่าชายเลนที่คงสภาพจำนวน 18,246.6 ไร่ และป่าชายเลนที่เปลี่ยนแปลงไปจำนวน 61,358.8 ไร่ มีพื้นที่ปากแม่น้ำระยะทาง 0.3 กิโลเมตร มีพื้นที่หาดเลน 24.9 กิโลเมตร (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2560) เป็นพื้นที่ราบลุ่มโดยตลอด ไม่มีภูเขา ไม่มีเกาะ มีป่าแสม ไม่มีโกงกางตามชายฝั่งทะเลและป่าจากตามบริเวณแถบปากอ่าว มีแม่น้ำแม่กลองซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน มีคลองมากกว่า 300 คลอง จึงเหมาะสมกับการทำประมงอย่างยิ่ง (สำนักผังเมือง, 2533)

ภาพที่ 4 อาณาเขตที่ติดชายฝั่งทะเลของพื้นที่จังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา: ผังเมืองสมุทรสงคราม, 2533

ภาพที่ 5 แผนที่แสดงพื้นที่ตำบลในอำเภอเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม

ที่มา: ผังเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ระบบนิเวศของอ่าวแม่กลองมีลักษณะโดดเด่นและอุดมสมบูรณ์ส่งผลให้อ่าวแม่กลองเป็นแหล่งทรัพยากรทางทะเลที่สำคัญและมีผู้คนที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมาอย่างยาวนาน พื้นที่บริเวณนี้มีความสำคัญต่อระบบนิเวศทางทะเลเป็นอย่างยิ่งจึงควรทำประมงในเชิงอนุรักษ์โดยเน้นการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ

การวิจัยครั้งนี้มีขอบเขตในการศึกษาพื้นที่ทั้งหมด 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลบางแก้ว ตำบลบางจะเกร็ง ตำบลแหลมใหญ่และตำบลคลองโคน ซึ่งทั้งหมดเป็นตำบลตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงครามและมีอาณาเขตติดกับอ่าว ก.ไก่ เป็นบริเวณที่มีการทำประมงพื้นบ้านชายฝั่งและมีชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้จากลักษณะของที่ตั้งที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างกันทางสภาพภูมิศาสตร์ตามรายละเอียดปลีกย่อยของแต่ละตำบลส่งผลให้การทำประมงในแต่ละตำบลมีทั้ง

ความเหมือนและความแตกต่างซึ่งสะท้อนผ่านรูปแบบการทำประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับธรรมชาติในแต่ละพื้นที่

2.3 ประมงพื้นบ้าน

2.3.1 ความหมายของประมงพื้นบ้าน

คำว่า ประมง หมายถึง การจับสัตว์น้ำ เช่น การทำประมง คนเลี้ยงชีพในทางจับสัตว์น้ำ เรียกว่า ชาวประมง พวกประมงหรือประโงม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (2551) อธิบายความหมายของคำว่า ประมง ว่าหมายถึง การจับสัตว์น้ำ เมื่อเป็นกริยาใช้ว่า ทำประมง หรือ ทำการประมง ก็ได้ ชาวประมงเป็นคำเรียก ผู้ที่มีอาชีพจับปลาและสัตว์น้ำทุกชนิด ประมงอาจแบ่งเป็นหลายประเภท เช่น ประมงน้ำจืด ประมงน้ำเค็ม ประมงชายฝั่ง ประมงน้ำลึก ประมงนอกอ่าวไทย ฯลฯ คำว่า พื้นบ้าน หมายถึง เฉพาะถิ่น เป็นคำที่มีความหมายคล้ายคำว่า พื้นเมือง ซึ่งหมายถึง เฉพาะเมือง เฉพาะสถาน เฉพาะที่

การทำประมง หมายถึง การทำการประมง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การดูแลรักษาสัตว์น้ำ หลังการจับหรือการแปรรูปสัตว์น้ำ (ราชกิจจานุเบกษา, 2558)

การทำประมง หมายถึง กิจกรรมเชิงเศรษฐกิจในการจับ ดัก ล่อ ทำอันตราย ข่าหรือเก็บสัตว์น้ำที่ยังมีชีวิตอยู่ในที่จับสัตว์น้ำซึ่งเจริญเติบโตโดยธรรมชาติและไม่เป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใด ด้วยเครื่องมือทำการประมงในบริเวณน้ำเค็มและน้ำกร่อยและหมายความรวมถึงการไล่ต้อน การเรียก การล่อเพื่อการกระทำดังกล่าวหรือด้วยวิธีใด ๆ เพื่อใช้บริโภค ขายหรือนำมาแปรรูป ฯลฯ แต่ไม่รวมถึงการจับเพื่อการแข่งขัน การทดลอง การกีฬาหรือเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ ส่วนคำว่า การทำประมงพื้นบ้าน หมายถึง การทำประมงทะเลด้วยเครื่องมือทำการประมงขนาดเล็ก (พื้นบ้าน) ไม่ห่างจากฝั่งมากนักซึ่งเครื่องมือทำการประมงที่ใช้ต้องเป็นชนิดที่ไม่ใช้เรือประมงหรือใช้กับเรือไม่มีเครื่องยนต์ หรือเรือมีเครื่องยนต์นอกเรือ (เรือหางยาว) หรือใช้กับเรือมีเครื่องยนต์ในเรือที่มีระวางบรรทุกน้อยกว่า 10 ตันกรอส (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2559)

การทำประมงจึงหมายถึงการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการต่างๆ รวมถึง การฆ่าสัตว์น้ำ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ รวมถึงการดูแลสัตว์น้ำหลังการจับและการแปรรูปสัตว์น้ำ

สำหรับคำว่าประมงพื้นบ้านนั้นนักวิชาการด้านการประมงหลายท่านได้ให้ความหมายของการทำประมงพื้นบ้านไว้ ดังนี้

พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 ได้กำหนดความหมายของคำว่า ประมงพื้นบ้าน ไว้ว่า หมายถึง การทำการประมงในเขตทะเลชายฝั่งไม่ว่าจะใช้เรือประมงหรือใช้เครื่องมือโดยไม่มีเรือประมง ทั้งนี้ที่มีใช้ประมงพาณิชย์ (ราชกิจจานุเบกษา, 2558)

ประมงพื้นบ้าน (Artisanal Fisheries) หรือประมงชายฝั่ง (Inshore Fisheries) คือการทำประมงเพื่อยังชีพหรือประมงขนาดเล็ก โดยทั่วไปใช้เรือขนาดเล็ก เช่น เรือพื้นบ้าน ฯลฯ ปัจจุบันส่วนใหญ่จะติดเครื่องยนต์เข้าไปด้วย ทำการประมงโดยใช้เครื่องมือประมง เช่น แหหรือเบ็ดแบบง่าย ๆ ประมงพื้นบ้านเป็นการประมงเพื่อยังชีพ หาดอาหาร สร้างรายได้และก่อให้เกิดการสร้างงานในท้องถิ่น ซึ่งปริมาณการจับสัตว์น้ำจากการทำประมงพื้นบ้านคิดเป็นร้อยละ 10 จากปริมาณผลผลิตสัตว์น้ำจากการประมงทะเลทั้งหมด (ฐานข้อมูลความรู้ทางทะเล, 2557) สอดคล้องกับที่ จรูญ หยุดทอง (2540) อธิบายว่าประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่เกิดจากความต้องการปัจจัย 4 ในการตอบสนองความต้องการที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น ในเบื้องต้นประมงพื้นบ้านเป็นแหล่งอาหารของครอบครัวชุมชนหากเหลือจากการบริโภคจึงนำไปแบ่งปันกันกินในลักษณะกึ่งให้กึ่งขายแต่ต่อมาเปลี่ยนเป็นการขายและเริ่มพัฒนาไปเป็นประมงน้ำลึกตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

ประมงพื้นบ้าน (Artisanal Fishing) คือการประมงเพื่อยังชีพหรือประมงขนาดเล็ก โดยทั่วไปใช้เรือขนาดเล็ก เช่น เรือพื้นบ้าน ปัจจุบันนี้ส่วนใหญ่จะติดเครื่องยนต์เพิ่ม ใช้เครื่องมือจับปลาแบบง่าย ๆ ชาวประมงพื้นบ้านเปรียบเสมือนกระดูกสันหลังในประเทศโลกที่สาม ประมงพื้นบ้านเป็นประมงเพื่อยังชีพ หาดอาหาร สร้างรายได้และก่อให้เกิดการสร้างงานในท้องถิ่น (ภาคภูมิ วิชานดิวัฒน์, 2547)

การทำประมงพื้นบ้านจึงหมายถึงการทำประมงจับสัตว์น้ำในรูปแบบดั้งเดิมโดยใช้ภูมิปัญญาที่สั่งสมและตกทอดมาจากบรรพบุรุษมาประดิษฐ์อุปกรณ์และเครื่องมือประมงแบบง่าย ๆ ส่วนใหญ่เป็นการทำประมงบริเวณไม่ไกลจากชายฝั่งและมักใช้เรือประมงขนาดเล็ก

การทำประมงพื้นบ้านเป็นการทำประมงที่สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติโดยใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ ที่ประดิษฐ์ขึ้นจากวัสดุธรรมชาติได้ง่าย ๆ ในท้องถิ่น ชาวประมงพื้นบ้านได้รับการสั่งสอนสืบทอดมาถึงการเคารพธรรมชาติ ความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้านได้สะท้อนผ่านพระราชบัญญัติการประมง พุทธศักราช 2558 มาตรา 9 ที่กำหนดให้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและสนับสนุนชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนจากทรัพยากรสัตว์น้ำภายในที่จับสัตว์น้ำในเขตประมงน้ำจืดหรือเขตประมงชายฝั่งให้กรมประมงดำเนินการให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนในเรื่องต่อไปนี้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2558)

- 1) สนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดทำนโยบายพัฒนาการประมงในน่านน้ำไทยให้สอดคล้องกับปริมาณของทรัพยากรสัตว์น้ำและขีดความสามารถในการทำประมง
- 2) สนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มและจัดให้มีการขึ้นทะเบียนองค์กรชุมชนประมงท้องถิ่น
- 3) ให้คำปรึกษาแก่ชุมชนประมงท้องถิ่นในการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำ รวมทั้งช่วยเหลือและสนับสนุนการดำเนินงานโครงการหรือกิจกรรมของชุมชนในเรื่องดังกล่าว

4) เผยแพร่ความรู้หรือข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการจัดการ การบำรุงรักษา การอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสัตว์น้ำ

อย่างไรก็ตามแม้รัฐบาลจะส่งเสริมการทำประมงพื้นบ้านแต่ในขณะเดียวกันก็การทำประมงแบบผิดกฎหมายและการทำประมงแบบขาดจิตสำนึกที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติอย่างรุนแรงก็ยังคงเป็นปัญหาสำคัญและปัญหาเรื่องทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลก็ยังคงเป็นปัญหาที่ต้องเร่งแก้ไขต่อไป ซึ่งการแก้ไขก็อาจทำได้หากผู้คนหันกลับมาให้ความสำคัญกับประมงพื้นบ้าน

2.3.2 ความหมายของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะ

มีหน่วยงานและนักวิชาการประมงหลายท่านที่ได้ให้ความหมายของคำว่า ชาวประมง และชาวประมงพื้นบ้าน ไว้ดังนี้

ชาวประมงเป็นคำเรียกผู้ที่มีอาชีพจับปลาและสัตว์น้ำทุกชนิด (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2551) ผู้ที่มีอาชีพเป็นชาวประมงเป็นผู้ที่อาศัยการจับสัตว์น้ำและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำจะอาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำและตามลำน้ำทั่วไป โดยจะตั้งหมู่บ้านที่ตามสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต เช่น ปากแม่น้ำ ริมขอบทะเลอ่าวไทย ตามเกาะชายฝั่งมหาสมุทรอินเดีย แถบอ่าวภูเก็ตและทะเลอันดามัน ลมฟ้าอากาศก็อาจส่งผลต่อการเกิด การโยกย้ายและการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านชาวประมง ชาวประมงมักตั้งถิ่นฐานตามสภาพดินฟ้าอากาศ 2 ลักษณะคือหมู่บ้านริมทะเลและหมู่บ้านริมแม่น้ำลำคลอง หมู่บ้านริมทะเลเป็นหมู่บ้านที่เกิดจากผลของการประกอบอาชีพประมงโดยตรง ชาวประมงจะเลือกทำเลในการจับสัตว์น้ำที่เหมาะสมแล้วจึงตั้งบ้านเรือนริมทะเลนั้น ๆ เพื่อสะดวกในการออกทะเลและการนำเรือเข้าออก หมู่บ้านจะขยายตัวตามความยาวของชายฝั่งทะเล การตั้งชุมชนจะตั้งให้หลบลมมรสุมโดยหาที่ตั้งในบริเวณที่เป็นอ่าว มีภูเขาหรือหมู่ต้นไม้ใหญ่กำบังลม เช่น ดงมะพร้าว ดงเสมและป่าโกงกาง หมู่บ้านส่วนนี้มักเป็นชาวประมงน้ำตื้นที่จับสัตว์น้ำตามริมชายฝั่งแต่หากเป็นประมงน้ำลึกก็มีปะปนอยู่ แต่บ้านเรือนของชาวประมงน้ำลึกมักมีการสร้างสะพานทางเดินให้ยาวออกไป ปลายสะพานมีเรือนพักสินค้า เรียกว่า “โรงโป๊ะ” เพราะใช้โป๊ะเป็นเครื่องมือจับปลา ส่วนช่วงสะพานใช้จอดเรือ หมู่บ้านริมคลองเป็นหมู่บ้านที่ตั้งใกล้ทางออกสู่ทะเลบริเวณปากแม่น้ำหรือปากคลองโดยขยายตัวเป็นแนวลึกเข้าไปในทะเล (โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2553)

ชาวประมงพื้นบ้านมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าชาวประมงขนาดเล็ก เป็นกลุ่มคนที่ดำรงชีพหรือทำมาหากินด้วยการทำประมงชายฝั่งและแม่น้ำลำคลอง ใช้เครื่องมือง่าย ๆ ในการจับสัตว์น้ำ อาทิ แห เบ็ด ไซ อวนลอย เป็นต้น (กองเลขาการสมพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้, 2545)

กองเลขาการสมพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ (2545) ได้จำแนกประเภทของชาวประมงพื้นบ้านไว้ 3 ประเภท ดังนี้

- 1) ชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่มีเรือเป็นชาวประมงที่ใช้ความสามารถของตนและเครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบง่าย ๆ ทำประมงริมชายฝั่ง ลำคลอง ป่าชายเลน อาทิ การมกั้งด้วยมือ การใช้แห เป็นต้น
- 2) ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือที่ไม่มีเครื่องยนต์เป็นชาวประมงที่จับสัตว์น้ำตามแนวป่าชายเลน ในลำคลองหรือแม่น้ำโดยใช้เครื่องมือง่าย ๆ เช่น แร้ว เป็นต้น
- 3) ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเรือที่มีเครื่องยนต์ (มีขนาดความยาวไม่เกิน 14 เมตร เครื่องยนต์กำลังไม่เกิน 30 แรงม้า จับสัตว์น้ำจากชายฝั่งไม่เกิน 7 กิโลเมตร) ส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก

กังวาลย์ จันทโรชิตี และชุมเจตน์ กาญจนเกษร (2544) กล่าวว่า ชาวประมงพื้นบ้านหมายถึงกลุ่มคนที่เป็นชาวบ้าน ใช้เครื่องมือทำประมงที่มีสมรรถนะไม่สูงมาก ได้ผลผลิตไม่มากนัก ออกทำประมงในพื้นที่ใกล้ ๆ

ทั้งนี้จึงสรุปได้ว่าชาวประมงพื้นบ้านคือผู้ที่จับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือง่าย ๆ เป็นเครื่องมือแบบดั้งเดิม ทำการประมงไม่ห่างจากชายฝั่งมากนักและแรงงานส่วนใหญ่คือแรงงานในครอบครัว

คนโป๊ะ

สำหรับชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามที่ทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะหรือโป๊ะปลาทูนั้นในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยได้กำหนดคำว่า “คนโป๊ะ” ขึ้นมาเพื่อชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของชาวประมงพื้นบ้านกับการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะที่เป็นวิธีการทำประมงที่เคยได้รับความนิยมมาอย่างยาวนานในช่วงประมาณก่อน พ.ศ. 2500 ทั้งนี้คำว่า คนโป๊ะ เป็นคำที่ไม่ได้มีการนิยามความหมายขึ้นในพจนานุกรม อย่างไรก็ตามคำว่า โปะะ หมายถึง เครื่องมือประจำที่ประกอบด้วย ส่วนของลูกขังที่มีลักษณะเป็นรูปทรงต่าง ๆ และมีส่วนปีกเป็นทางนำให้สัตว์น้ำเข้าสู่ลูกขัง (กรมประมง, 2540) บางครั้งคนทั่วไปในถิ่นนิยมเรียกชาวประมงที่ทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะว่าพวกคนทำโป๊ะหรือคนโป๊ะ ผู้วิจัยจึงกำหนดคำว่าคนโป๊ะขึ้นมาใช้ในงานวิจัยเล่มนี้

คนโป๊ะของจังหวัดสมุทรสงครามในอดีตจะทำโป๊ะฝือกแต่หลังจากช่วงประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ปลาทูนเริ่มลดจำนวนลงจากสาเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ทำให้โป๊ะฝือกได้เริ่มสูญหายและหมดไปในที่สุด (สุรจิต ชีรเวทย์, 2551) ปัจจุบันไม่มีการทำโป๊ะฝือกหลงเหลืออยู่ในอ่าวแม่กลองอีกแล้วแต่ได้มีการเปลี่ยนรูปแบบจากการทำโป๊ะฝือกมาเป็นการทำโป๊ะอวนหรือโป๊ะยกแทน คนโป๊ะสมุทรสงครามในปัจจุบันจึงจับปลาโดยใช้โป๊ะอวนหรือโป๊ะยก

การทำประมงโดยใช้โป๊ะอวนจะมีวิธีการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของโป๊ะอวน ดังที่ กรมประมง (2540) ได้อธิบายว่าวิธีการทำประมงทำในเวลากลางวันหรือกลางคืนวันละ 1-2 ครั้ง โดยชาวประมงจะมาจอดเรือข้างโป๊ะในช่วงน้ำลง เมื่อได้เวลาจึงเริ่มกู้อวนโดยทำการปลดเชือกที่ยึดคร่าวล่างออกให้หมดพร้อมกับกว้านอวนที่อยู่บริเวณใกล้ปากประตูและด้านข้าง

ทั้งสองข้างใกล้ปากประตูให้ขอบวนสูงขึ้นเหนือผิวน้ำ จากนั้นนำเรือเข้าโป๊ะทางช่องเรือเข้าแล้ว ภู่อวนต่อจนสามารถใช้สวิงตักปลาได้ เสร็จแล้วจึงนำเรือออกจากโป๊ะทำการชิงอวนเช่นเดิม

คนโป๊ะจึงทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะที่มีลักษณะโดดเด่น การทำประมงวิธีนี้อาศัยความรู้ของบรรพบุรุษคนโป๊ะที่ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต ทั้งนี้ในงานวิจัยเล่มนี้จะใช้คำว่า “คนโป๊ะ” ในการเรียกขานชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพการทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะรวมถึงใช้เรียกคนงานที่มีส่วนในการร่วมสร้างและจับปลาด้วยเครื่องมือโป๊ะ

2.3.3 เครื่องมือประมงและเครื่องมือโป๊ะ

2.3.3.1 เครื่องมือประมง

เครื่องมือทำการประมง หมายถึง เครื่องกลไก เครื่องใช้ เครื่องอุปกรณ์ส่วนประกอบ อารูธ เสา หลัก หรือเรือที่ใช้ทำการประมง (ราชกิจจานุเบกษา, 2558) เครื่องมือประมงของไทยมีอยู่หลากหลาย แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทั้งนี้ในการจำแนกเครื่องมือประมงสามารถจำแนกได้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1) การจำแนกเครื่องมือประมงตามลักษณะการทำประมง

กรมประมง (2540) ได้จำแนกเครื่องมือประมงออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ เครื่องมือประเภทเคลื่อนที่ (Movable Fishing Gears) หมายถึง เครื่องมือที่มีการเคลื่อนที่ขณะทำการประมงและห่างออกจากตำแหน่งที่เริ่มต้นทำการประมง ด้วยแรงของกระแสลม กระแสน้ำ คน หรือเครื่องยนต์ ได้แก่ อวนลาก อวนล้อมจับ อวนติดตาชนิดเคลื่อนที่ ฯลฯ เครื่องมือประมงประเภทประจำที่หรือไม่เคลื่อนที่ (Stationary Fishing Gears) หมายถึง เครื่องมือประมงประเภทที่ใช้วิธีลงหลัก ปัก ผูก ชิง รั้ง ถ่วง หรือวิธีอื่นใดที่ทำให้เครื่องมือและส่วนประกอบอยู่กับที่เวลาทำการประมง การจับสัตว์น้ำจะจับตรงจุดที่ตั้งเครื่องมือขึ้นๆทุกครั้ง หรือซ้ำในที่เดิม โดยไม่เคลื่อนย้ายเครื่องมือไปบริเวณอื่น เช่น โป๊ะ โพงพางประจำที่ ฯลฯ เครื่องมือประมงกึ่งประจำที่ (Semi-stationary Fishing Gears) หมายถึง เครื่องมือประมงประเภทที่ขณะทำการประมงจะถูกยึด ถ่วง รั้ง ให้อยู่กับที่ในช่วงระยะเวลาหนึ่งหรือจนกระทั่งสิ้นสุดการจับสัตว์น้ำในแต่ละครั้ง จากนั้นจะเก็บอุปกรณ์ทั้งหมดขึ้นเรือเพื่อเคลื่อนย้ายไปใช้ในบริเวณอื่น เช่น ลอบปลา อวนจมปู ลอบหมึกแบบเก็บลอบ โพงพางหลักลอย เป็นต้น

2) การจำแนกเครื่องมือประมงตามกรรมวิธีในการจับสัตว์น้ำ

องค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ได้จำแนกเครื่องมือประมงที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำตามกรรมวิธีการจับสัตว์น้ำที่คล้ายหรือใช้หลักการเดียวกันมาจำแนกประเภทเครื่องมือประมง ได้เป็น 12 ประเภทใหญ่ ๆ (กรมประมง, 2540) ดังนี้

- 1) ประเภทอวนล้อมจับ
  - 1.1) อวนล้อมจับแบบมีสายमान
  - 1.2) อวนล้อมจับแบบไม่มีสายमान
- 2) ประเภทอวนกางกั้นแล้วลาก
  - 2.1) อวนทับตลิ่ง
  - 2.2) อวนล้อมแล้วลากเข้าหาเรือ
- 3) ประเภทอวนลาก
  - 3.1) อวนลากหน้าดิน
    - 3.1.1) อวนลากคานถ่าง
    - 3.1.2) อวนลากแผ่นตะเฆ่
    - 3.1.3) อวนลากคู่
  - 3.2) อวนลากกลางน้ำ
    - 3.2.1) อวนลากกลางน้ำและใช้แผ่นตะเฆ่
    - 3.2.2) อวนลากกลางน้ำใช้เรือสองลำ
  - 3.3) อวนลากแผ่นตะเฆ่แบบแฝด
- 4) ประเภทคราด
  - 4.1) คราดใช้กับเรือ
  - 4.2) คราดใช้กับมือ
- 5) ประเภทอวนช้อน อวนยก
  - 5.1) อวนช้อนแบบเคลื่อนย้ายได้
  - 5.2) อวนช้อนใช้กับเรือ
  - 5.3) อวนช้อนใช้ชายฝั่ง
- 6) ประเภทอวนครอบ
  - 6.1) แห
  - 6.2) อวนครอบอื่น ๆ
- 7) ประเภทอวนติด
  - 7.1) อวนติดแบบอยู่กับที่
  - 7.2) อวนติดตาแบบเคลื่อนที่
  - 7.3) อวนติดตาแบบล้อม หรือ อวนล้อมติด
  - 7.4) อวนติดตาแบบติดตั้งกับหลัก
  - 7.5) อวนติดตาแบบสามชั้น

7.6) อวนติดตาแบบผสม

8) ประเภทดักจับ

8.1) โป๊ะอวน หรือ โป๊ะเชือก

8.2) ลอบ

8.3) ลอบมีปีก

8.4) โพงพาง

8.5) โป๊ะไม้ โป๊ะลวด

8.6) ลอบอากาศ

9) ประเภทเบ็ด

9.1) เบ็ดมือและเบ็ดตัววัด

9.2) เบ็ดมือและเบ็ดตัววัดแบบใช้เครื่อง

9.3) เบ็ดราวอยู่กับที่

9.4) เบ็ดราวเคลื่อนที่

9.5) เบ็ดราวอื่น ๆ

9.6) เบ็ดลาก

10) ประเภทแทง บิด จับ เช่น ฉมวก แหวน ธนู คีม

11) ประเภทป้อนตุต เช่น ป้อนตุตปลา ป้อนตุตหอย ฯลฯ

12) ประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น อวนรุน ระวัง อวนต้อนปลาหงอน ฯลฯ

กองประมงทะเลได้พิจารณาจำแนกเครื่องมือประมงทะเลของไทยออกเป็น 13 ประเภท โดยยึดหลักเกณฑ์ของ FAO แต่ปรับเปลี่ยนบางข้อ ดังนี้ (กรมประมง, 2540)

1) ประเภทอวนล้อมจับ

2) ประเภทอวนกางกั้นแล้วลาก

3) ประเภทอวนลาก

4) ประเภทคราด

5) ประเภทอวนช้อน อวนยก

6) ประเภทอวนครอบ

7) ประเภทอวนติด

8) ประเภทอวนรุน

9) ประเภทลอบ

10) ประเภทโป๊ะ

11) ประเภทโพงพาง

12) ประเภทเบ็ด

13) ประเภทเบ็ดเตล็ด

3) การจำแนกประเภทเครื่องมือประมงตามลักษณะของวัสดุที่นำมาทำเครื่องมือประมง

การจำแนกประเภทเครื่องมือประมงตามลักษณะของวัสดุที่นำมาใช้ทำเครื่องมือประมงสามารถแยกได้อย่างคร่าวๆเป็น 3 ประเภท คือ

1) เครื่องมืออวน (Net Fishing Gears) ได้แก่ เครื่องมือประมงที่ใช้เนื้ออวนเป็นส่วนประกอบสำคัญในการจับสัตว์น้ำ

2) เครื่องมือเบ็ด Net Hook Fishing Gears ได้แก่ เครื่องมือประมงประเภทที่ใช้เบ็ดเป็นองค์ประกอบสำคัญในการจับสัตว์น้ำ

3) เครื่องมือประเภทอื่น ๆ Miscellaneous Gears ได้แก่ เครื่องมือประมงอื่น ๆ ที่นอกเหนือไปจากข้อ 1 และ 2 เช่น คราดหอย เรือผีหลอก ขอบชุดปูทะเล เป็นต้น

4) การจำแนกเครื่องมือประมงพื้นบ้านตามขนาดของธุรกิจและเรือประมง

มีการจำแนกประเภทเครื่องมือประมงที่ใช้กับเรือประมงที่มีขนาดแตกต่างกัน โดยกำหนดแบบกว้าง ๆ ไว้ดังนี้ (กรมประมง, 2540) ประเภทแรกเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ซึ่งหมายถึงเครื่องมือประมงที่ไม่ใช้เรือหรือใช้ประกอบเรือขนาดเล็กกว่าห้าตันกรอสและอีกประเภทหนึ่งเป็นเครื่องมือประมงพาณิชย์ซึ่งหมายถึงเครื่องมือประมงที่ใช้ประกอบกับเรือที่มีขนาดใหญ่กว่าห้าตันกรอส

เครื่องมือประมงทะเลพื้นบ้าน หมายถึง เครื่องมือประมงขนาดเล็กชนิดต่าง ๆ ซึ่งต่างจากการประมงพาณิชย์ เครื่องมือบางชนิดใช้จับสัตว์น้ำบางประเภทโดยเฉพาะ เช่น การใช้อวนตาห่างจับปลาอินทรี และปลาจะละเม็ด ใช้อวนตาถี่จับปลาเกตุกั้งและปลาหลังเขียวและจำแนกประเภทเครื่องมือประมงพื้นบ้านเป็นพวกคือเรืออวนขนาดเล็กกว่า 14 เมตร อวนลากคานถ่าง อวนปลากะตัก อวนติด อวนรุน เครื่องประจําที่ เช่น เบ็ด เบ็ดราว ฯลฯ (เมอร์คอค, 2519 อ้างถึงในกรมประมง, 2540)

การจำแนกประเภทของเครื่องมือประมงสามารถแบ่งออกได้หลายประเภทตามชนิดวัสดุที่ใช้สร้างเครื่องมือ วิธีการใช้เครื่องมือ ขนาดของธุรกิจและลักษณะประเภทของสัตว์น้ำที่จับ ทั้งนี้ในการทำวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเครื่องมือประมงทะเลพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงคราม

2.3.3.2 เครื่องมือโป๊ะ

“โป๊ะ” เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่เป็นเครื่องมือประจำที่ซึ่งนิยมใช้กันมานาน อย่างไรก็ตาม โป๊ะเป็นเครื่องมือที่ต้องใช้เงินทุนและใช้ความชำนาญในการสร้าง บางคนเรียกโป๊ะว่า “เสื่อนอนกิน” สันนิษฐานว่าโป๊ะวงแรกที่ทำในประเทศไทยน่าจะมีประมาณไม่เกิน 100 ปี (นับย้อนขึ้นไปจากปี 2493) ไม่มีผู้ใดสามารถระบุได้ว่าชนชาติใดเป็นผู้เริ่มสร้างโป๊ะในประเทศไทย แต่สันนิษฐานว่า ชาวจีนกวางตุ้งและจีนฮกเกี้ยน ที่อพยพมาในประเทศไทยและพบป่าไม้อุดมสมบูรณ์ในสมัยนั้นจึง ดัดแปลงทำโป๊ะไม้ขึ้น (สว่าง เจริญผล, 2496 อ้างถึงใน นิตย คุเจริญไพศาล, 2506)

โป๊ะคือที่ตักปลาทะเล ทำด้วยเสาไม้จริงปักเป็นวง ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นเฟื่อกรูข้างในมีประตู ตรงกลาง ข้างประตูโป๊ะใช้เสาไม้จริงปักยาวเหยียดออกไปทั้ง 2 ข้างเพื่อกันปลาให้ว่ายเลียบเลาะมา เข้าโป๊ะเรียกว่าปักโป๊ะ ลักษณะนามว่าปากหรือลูก เรียกเรือสำหรับจับปลาในโป๊ะว่าเรือโป๊ะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

กรมประมง (2540) อธิบายว่า โป๊ะเป็นเครื่องมือประมงประเภทประจำที่ประกอบด้วยส่วนของลูกขังที่มีลักษณะเป็นรูปทรงต่าง ๆ และมีส่วนปักเป็นทางนำสัตว์น้ำเข้าสู่ที่ลูกขัง เครื่องมือประเภทนี้เป็นประเภทดักจับเช่นเดียวกับลอบและโพงพาง แต่มีรูปร่างและวิธีการต่างจากลอบคือ ด้านบนเปิดออกโผล่พ้นผิวน้ำและมีขนาดใหญ่กว่า ไม่สามารถยกขึ้นลงเหมือนลอบ ในอดีตโป๊ะเป็นเครื่องมือประมงที่ได้รับความนิยมแต่ปัจจุบันมีจำนวนลดลงมาก

โป๊ะเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในอดีต ทั้งนี้จากสถิติของ กรมประมงในช่วงระยะเวลาก่อน พ.ศ. 2500 ได้ปรากฏข้อมูลว่าโป๊ะในอ่าวไทยมีจำนวนโป๊ะน้ำลึก ทั้งหมด 582 วง และโป๊ะน้ำตื้น 515 วง ในเขต 13 จังหวัด ได้แก่ จันทบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ตราด ชุมพร ประจวบคีรีขันธ์ ระยอง นครศรีธรรมราช เพชรบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร สมุทรปราการ และสุราษฎร์ธานี (กรมประมง, 2493 อ้างถึงในนิตย คุเจริญไพศาล, 2506)

โป๊ะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ โป๊ะน้ำตื้นและโป๊ะน้ำลึกซึ่งโป๊ะทั้งสองชนิดมีวิธีการสร้าง เหมือนกันแต่แตกต่างกันที่ความลึก โป๊ะน้ำตื้นจะมีความลึกสุดไม่เกิน 6 เมตร เมื่อน้ำลงงวดที่สุด ส่วนโป๊ะน้ำลึกจะมีความลึกกว่า 6 เมตร เมื่อน้ำลงงวดสุด โดยมีโป๊ะชนิดต่าง ๆ แยกย่อยตามลักษณะ ต่าง ๆ กัน (กรมประมง, 2495) ดังนี้

- 1) โป๊ะน้ำแห้ง โป๊ะน้ำขอดหรือโป๊ะขอด เป็นโป๊ะที่สร้างกันในที่ตื้นกว่าโป๊ะน้ำตื้นคือ บริเวณชายฝั่งทะเล
- 2) โป๊ะน้ำตื้น มีวิธีการสร้างและใช้งานเช่นเดียวกับโป๊ะน้ำแห้งหรือโป๊ะขอด แตกต่างแต่เพียงความลึก โป๊ะชนิดนี้จะสร้างกันบริเวณชายฝั่งทะเลที่น้ำลึกสูงสุดไม่เกิน 6 เมตร
- 3) โป๊ะลูกศร โป๊ะละมู หรือ ละมู มีส่วนประกอบคล้ายกับโป๊ะน้ำแห้ง แต่มีรูปร่างต่างกัน

คือที่กั้นขังจะมีลักษณะแหลมคล้ายกับลูกศรและมีการใช้ฝือกแทนปีกจะทำขึ้นในบริเวณที่มีระดับน้ำลึกสูงสุดไม่เกิน 6 เมตร

4) โปะปลากดหรือคอกปลากด มีลักษณะเหมือนโปะน้ำแห้ง จะมีหรือไม่มีปีกก็ได้ โปะชนิดนี้มีทางเข้าโปะ 1-3 ทาง จะทำกั้นบริเวณริมชายฝั่งทะเลที่น้ำตื้น

5) โปะลวดเป็นโปะที่ดัดแปลงมาจากโปะไม้ มีลักษณะและการใช้งานเหมือนโปะไม้

ทั้งนี้กรมประมง (2540) ได้จำแนกประเภทของเครื่องมือโปะออกเป็น 2 ชนิด ตามความลึกของระดับน้ำกับตัวโปะคือโปะน้ำตื้นและโปะน้ำลึก ดังนี้

1) โปะน้ำตื้น (Shallow waters pound nets or Shallow waters set nets)

โปะน้ำตื้นเป็นโปะขนาดเล็กตั้งในเขตน้ำขึ้นน้ำลงที่มีระดับลูกชิ่งลึกไม่เกินสามเมตรเมื่อน้ำลงต่ำสุด บางพื้นที่เรียกว่าโปะน้ำแห้ง โปะขอด หลาด ละมู การจับสัตว์น้ำในโปะจะทำการช้อนด้วยสวิงใช้คนทำประมง 1-2 คน การทำประมงจะทำเมื่อน้ำลงเต็มที่โดยชาวประมงจะนำเรือไปจอดใกล้โปะเปิดหน้าต่างด้านหลังกั้นขังออกแล้วใช้สวิงไล่ช้อนสัตว์น้ำในบริเวณกั้นขังโปะ สัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่เป็น กุ้ง ปู ปลาขนาดเล็ก แมงดาทะเล ฯลฯ

2) โปะน้ำลึก (Deep waters pound nets or Deep waters set nets)

โปะน้ำลึกเป็นโปะที่มีระดับน้ำในลูกชิ่งเกินกว่า 3 เมตรเมื่อน้ำลงต่ำสุด โปะน้ำลึกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ โปะรูก หรือ โปะฝือก และโปะยก หรือ โปะอวน

2.1) โปะรูกหรือโปะฝือก (Pound nets with surrounding net)

โปะชนิดนี้ในอดีตมีการใช้กันอย่างแพร่หลาย โปะรูกมีโครงสร้างสามส่วนคือกั้นขังห้องลวงและปีกโปะ ส่วนที่เป็นกั้นขังจะปักเสาเป็นรูปใบโพธิ์ปลายมนห่างกันประมาณ 1 เมตร มีประตูทางเข้าหันหน้าเข้าฝั่ง การปักหลักจะปักเฉียงและสลักเรียกว่า หลักนอก หลักใน เพื่อนำส่วนที่เรียกว่า ฝือก เข้ามาแทรกระหว่างกลางหลักได้ โครงสร้างของเสาจะยึดโดยไม้ยึดและผูกด้วยเชือกเรียกว่าราซึ่งมีตั้งแต่ 3-5 ชั้น แล้วนำฝือกที่ทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกประกบกับเนื้ออวนขนาดตาประมาณ 25 หรือ 30 มิลลิเมตร ความยาวของไม้ไผ่ประมาณ 30 เซนติเมตร (ช่วงล่างอาจใช้ลวดตาข่ายแทนเนื้ออวน) โดยฝือกจะทำเป็นผืนยาวเท่ากับเส้นรอบวงของส่วนกั้นขัง กว้างมากกว่าระดับน้ำสูงสุดประมาณ 1 เมตร ไปถึง 10 เมตร ห้องลวงใช้ไม้ไผ่รวกปักเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วยาวประมาณ 30-40 เมตร ปลายไม้ไผ่ล่พ้นน้ำเมื่อน้ำขึ้นสูงสุด ส่วนฐานของห้องลวงจะบรรจบกันกับปีกโปะจำนวน 3-5 ปีก ปลายส่วนปีกห่างกันประมาณ 4-6 เมตร ความยาวของปีกกลางจะยาวกว่าปีกข้าง การปักปีกจะปักเป็นแนวตรง ปีกนอกสุดด้านซ้ายและขวาทำมุมกันประมาณ 90 องศา ส่วนที่เปิดออกจะหันหน้าเข้าหาฝั่ง ภายในโปะจะมีอวนโปะหรืออวนรูกโปะซึ่งเป็นอวนรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ใช้สำหรับจับปลาที่อยู่ในโปะมีความกว้างยาวพอเหมาะกับขนาดของโปะด้านบนผูกท่อนติดเพื่อผูกด้านล่างผูกลูกตะกั่วและห่วงโลหะขนาดประมาณ 17 เซนติเมตร ผูกห่างกันประมาณ 1 เมตร ใช้สำหรับสอด

คันรูก จำนวน 2 ท่อน เฉพาะมุมอวนด้านที่จะใช้ขยับรูกไล่ต้อนสัตว์น้ำจะมีน้ำหนักถ่วงพิเศษเป็นคอนกรีตประมาณ 12 กิโลกรัม และมีรูหนึ่งสำหรับร้อยเชือกสายमानซึ่งเป็นเชือกผูกที่ปลายคันรูก สัตว์น้ำที่จับได้เป็นพวก ปลาทุ ปลาเกะตัก ปลาลัง ปลาอินทรี ปลาสิ่กุน ปลาสลิททะเล ปลาดาบขาว ปลาจวด หมึก แมงกระพรุน ฯลฯ

การทำประมงจะทำในเวลาน้ำลง โดยทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน วันละ 1-2 ครั้ง โดยจะนำเรือเข้าไปในก้นชัง ใช้อวนโป๊ะปิดปากประตูโป๊ะ จากนั้นจึงขยับคันรูกซึ่งมีฝืนอวนผูกติดอยู่รูกไปตามผนังด้านในของก้นชังจนคันรูกมาบรรจบกันสัตว์น้ำจะอยู่ในวงล้อมของอวนโป๊ะแล้วชักสายमानเพื่อปิดด้านล่างของอวนและนำขึ้นเรือ กู้วนต่อและใช้สวิงตักสัตว์น้ำใส่เรือเรียกว่า วิธีรูกโป๊ะ

2.2) โปะยกหรือโป๊ะอวน (Pound nets or Set nets)

โปะยกหรือโป๊ะอวนมีรูปร่างเหมือนโปะฝือกและมีโครงสร้างสามส่วนเหมือนกันคือ ก้นชัง ห้องลวงและปีกโป๊ะ โปะชนิดนี้จะตั้งอยู่ในระดับน้ำล่ำประมาณ 5-8 เมตร โปะชนิดนี้จะไม่ใช่ฝือกและอวนรูกโป๊ะแต่ใช้วิธีตัดอวนเป็นรูปคล้ายใบโพธิ์ให้มีผนังด้านข้างและพื้นแล้วนำไปขึงกับโครงโปะ การกู้วนจึงทำได้เร็วขึ้น การสร้างโปะยกจะสร้างปีกโป๊ะและปากประตูโป๊ะรับกระแส น้ำที่ไหลลงเหมือนกับโปะฝือกหรือโปะรูก ปีกด้านซ้ายและขวาทำมุมกันประมาณ 90 องศา มีก้นชังหรือลูกชังที่คล้ายใบโพธิ์ทำด้วยต้นมะพร้าวปักที่พื้นดินใต้ทะเลห่างกันประมาณ 6 เมตร มีประตูทางเข้าของสัตว์น้ำ มีการยึดเสาหลักแต่ละต้นให้แข็งแรงโดยใช้ไม้ไผ่รวมมัดรวมกลุ่มกันประมาณ 10 ล่ำ แล้วนำมามัดกับหลักโดยรอบจำนวน 3-5 ชั้น แต่ละชั้นห่างกันประมาณ 2 เมตร เว้นบางส่วนที่เป็นปากประตูโป๊ะและทางเรือเข้าซึ่งอยู่ด้านข้างของก้นชัง ด้านบนใกล้ปากประตูโป๊ะมีไม้ไผ่พาดเพื่อทำให้เป็นร้านสำหรับยื่นใช้กว้านอวนขึ้นลง มีการสร้างที่พักแบบง่าย ๆ สำหรับให้คนนอนเฝ้าโปะ มีการกว้านอวนกู้วนโดยติดตั้งกว้านแบบมือหมุนติดตั้งอยู่บริเวณปากประตูโป๊ะ 2 ตัว ด้านซ้ายและขวาถัดจากปากประตูโป๊ะอีกข้าง 2 ตัว มีห้องลวงอยู่ด้านล่างใต้ปากประตูโป๊ะ มีปีกโป๊ะต่อจากฐานห้องลวง มีจำนวน 3-4 ปีก ปีกเป็นรูปสามเหลี่ยมปลายบนเปิดช่องให้สัตว์น้ำว่ายเข้ามา กว้าง 3-8 เมตร ความยาวของปีกกลาง 400-800 เมตร ปีกแขนหรือปีกข้าง 150-250 เมตร อวน มีอวนไ่นลอนชนิดไม่มีปมผูกติดกับตัวโปะให้ก้มจมลงใต้น้ำมีเชือกยึดคร่าวบนยาวประมาณ 2 เมตร ผูกตลอดแนวของขอบด้านบนห่างกัน 2 เมตร ปลายอีกข้างหนึ่งของเชือกผูกกับโครงโปะเพื่อให้อวนถ่วงเป็นรูปวงกลมมีเชือกยึดคร่าวล่าง ปลายข้างหนึ่งยึดกับขอบคร่าวล่างของอวนแล้วร้อยผ่านรอกซึ่งผูกอยู่ที่โคนหลักแต่ละต้นแล้วนำมาผูกกับราหรือหลักที่อยู่เหนือผิวน้ำ มีการผูกห่วงวงแหวนเป็นห่วงเหล็กหรือทองเหลืองขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 7-15 เซนติเมตรใช้เฉพาะบริเวณที่เป็นปากประตูและด้านข้างใกล้ปากประตู ห่วงนี้ผูกติดกับอวนในแนวตั้งห่างกัน 1.50 เมตรแล้วสวมกับหลักไม้แต่ละต้นรวม 6 ต้น เฉพาะที่จุดนี้ใช้คอนกรีตหนักก้อนละ 5-12 กิโลกรัมผูกกับห่วงล่างสุดเพื่อช่วยถ่วงให้ขอบล่างอวน

จมตัวดียิ่งขึ้นและใช้เชือกผูกกับคอนกรีต ส่วนปลายเชือกที่เหลือผูกกับเครื่องกว้านแบบมือหมุน เฉพาะบริเวณขอบล่างของอวนที่เป็นประตูทางเข้าสัตว์น้ำจะผูกโซ่หรือตะกั่วหนัก 20 กิโลกรัม

การทำประมงจะทำวันละ 1-2 ครั้ง ทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน ชาวประมงจะนำเรือมายังโป๊ะโดยมาในเวลาที่น่าลงจากนั้นกู้อวนโดยปลดเชือกที่ยึดคร่าวล่างออกแล้วกว้านอวนบริเวณประตูและด้านข้างปากประตูโป๊ะขึ้นให้ขอบล่างอวนสูงเหนือผิวน้ำแล้วนำเรือเข้ามาในโป๊ะจากนั้นกู้อวนต่อและใช้สวิงตักปลา

วัสดุและอุปกรณ์หลักที่ใช้ในการสร้างเครื่องมือโป๊ะในอดีต

วัสดุที่ใช้สร้างโป๊ะในสมัยอดีตแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทเครื่องมือและประเภทเครื่องโลหะ (สว่าง เจริญผล, 2496 อ้างถึงใน นิตย คุเจริญไพศาล, 2506) ดังนี้

ประเภทเครื่องมือ ได้แก่

- ไม้ไผ่ยาว 20 เมตร ประมาณ 10,000 ต้น สำหรับทำปีกโป๊ะ ก่อนนำลงปักในทะเล จะต้องเจาะรูให้น้ำเข้าเพื่อกันไม้ลอยน้ำ

- ไม้เสา ใช้ไม้จริง 20 เมตร ประมาณ 100 ต้น ไม้หมากประมาณ 120 ต้น เสามะพร้าว จำนวน 30 ต้น

- ไม้ร่า ใช้ไม้รวกขนาด 10-12 เมตร จำนวน 3,500 ลำ

- ไม้ซี่เฟือก ใช้ไม้ไผ่ยาวเท่ากับควมลึกของน้ำ โดยผ่าเป็น 4 ซี่ แล้วใช้หวายถักยึดเป็นผืน โดยผืนหนึ่งจะกว้างประมาณ 6-7 เมตร ใช้ทั้งหมดประมาณ 25-30 ผืน

- หวาย ใช้หวายกลมเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 เซนติเมตร ยาวประมาณ 7.00 เมตร ใช้ทั้งหมด ประมาณ 3,000 เมตร

- หวายสะเตา ประมาณ 50 ชุด

- หวายซี่มัดตรา ประมาณ 3,500 เส้น

ประเภทเครื่องโลหะ ได้แก่

- ลวดชั้นรา เป็นลวดสังกะสี เบอร์ 12-13 ทั้งหมด 1,500 กิโลกรัม

- ลวดถักเฟือก ใช้ลวดสังกะสีเบอร์ 12-13 ทั้งหมด 100-200 กิโลกรัม หรืออาจใช้ลวด

ขนาดใหญ่เบอร์ 6 สำหรับโยงลูกโป๊ะเพื่อกันมรสุมและสมอขนาดใหญ่ จำนวนที่ใช้แล้วแต่ว่าต้องการ ความแข็งแรงของโป๊ะมากน้อยเพียงใด

สัตว์น้ำที่จับได้ด้วยเครื่องมือโป๊ะ

สัตว์น้ำที่จับได้โดยใช้เครื่องมือโป๊ะ มีหลากหลาย อาทิ ปลาทุ ก ปลาเกะตัก ปลาหลังเขียว ปลาลัง ปลาแป้น ปลาตาบลาว ปลาสีกุน หมึก แมงกะพรุน (กรมประมง, 2540) สอดคล้องกับที่

สนั่น ร่วมรักษ์ (2504) กล่าวถึงชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้ด้วยเครื่องมือโปะว่า ได้แก่ ปลาหู ปลาหลัง ปลาโอ ปลาสีกุน ฯลฯ สอดคล้องกับที่ สุรีย์ วิมลโลหการ (2504) กล่าวว่า ปลาที่จับด้วยโปะส่วนมากคือปลาหู ปลาหลัง อาจจะมีปลาอื่น ๆ อาทิหลังเขียว ปลาแป้น ปลาหางแข็งทุกชนิด ปลาจวด ปลาอินทรีและปลาตาบลาว

ในงานวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยโปะน้ำอวนหรือโปะยกของจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจากโปะเผือกหรือโปะน้ำลึกในอดีตโดยเกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนโปะที่ต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป

2.4 ทฤษฎีคุณค่า

การศึกษาตามแนวมนุษยศาสตร์จะมุ่งเน้นการมองมนุษย์ในแง่ของคุณค่าที่เกิดขึ้นจากความดีงามของมนุษย์โดยอาศัยการตีความในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งนี้คุณวิทยาหรืออรรถวิทยาหรืออักษวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติของคุณค่า คำว่า อรรถวิทยา เป็นคำที่บัญญัติขึ้นให้ตรงกับคำว่า axiologie ในภาษาอังกฤษที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกสองคำคือ axios ที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “of like value, worthy” ซึ่งหมายถึง คุณค่า หรือ ทรงคุณค่า และคำว่า logos ที่ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “account, reason, theory” ที่หมายถึง เกี่ยวข้องด้วยเหตุผล ทฤษฎีคำว่า axiology จึงมีความหมายว่า ทฤษฎีคุณค่า (theory of value) คำว่าคุณค่าที่ใช้ี้มีความหมายตรงกับคำว่า value ที่หมายถึง สิ่งที่พึงปรารถนา (the desired) สิ่งที่พึงปรารถนาให้เกิดขึ้น (the preferred) และสิ่งที่ดีงามหรือคุณความดี (the good) ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงคุณค่าของสิ่งใดย่อมหมายถึงคุณประโยชน์หรือความดีของสิ่งนั้น เช่น คุณค่าของวัตถุอาจแบ่งเป็นคุณค่าทางเศรษฐกิจหรือคุณค่าทางสุนทรียภาพ แต่หากเป็นคุณค่าทางความประพฤติจะเป็นคุณค่าทางจริยะ เป็นต้น (สมบุญ วรรณภาพ, 2532)

ทฤษฎีคุณวิทยาหรือทฤษฎีคุณค่าเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยคุณค่าและความดีงามของมนุษย์เป็นทฤษฎีสำคัญทฤษฎีหนึ่งที่ใช้ในการวิเคราะห์คุณค่า ทั้งนี้คำว่าคุณค่าตรงกับภาษาอังกฤษว่า “value” ซึ่งหมายถึง สิ่งที่พึงปรารถนาหรือสิ่งที่พึงประสงค์และสิ่งที่ดีงามหรือคุณความดีของสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือการกระทำใดการกระทำหนึ่ง คุณค่าจึงเป็นอุดมคติ (ideals) ของสิ่งหรือการกระทำหนึ่ง ๆ อันเป็นมติหรือที่สิ่งทีคนส่วนมากปรารถนา (วิทย์ วิศทเวทย์, 2532) สอดคล้องกับที่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของคำว่า คุณค่า ไว้ว่าหมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

ทฤษฎีคุณค่าเป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญาที่ว่าด้วยเรื่องธรรมชาติของคุณค่าโดยมุ่งเน้นอุดมคติด้านความจริง ความดี ความงามและความบริสุทธิ์ของจิตใจซึ่งความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่า

ต่าง ๆ ถือเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์เนื่องจากคุณค่าเป็นสิ่งที่เป็นามธรรมจึงมีแต่มนุษย์เท่านั้นที่สามารถจะเข้าใจและรู้สึกซาบซึ้งได้ (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2534)

ทฤษฎีคุณค่าเกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรงดังที่ เจตนา นาควัชระ (2552) กล่าวว่ามนุษย์มีความคิดและมีเหตุผลจึงมีความต้องการทางด้านจิตใจมาก โดยเฉพาะกิจกรรมทางปัญญาต่าง ๆ คุณภาพหรือคุณค่าถือเป็นอาหารใจของมนุษย์เพราะนอกจากต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตต้องการความสุขทางกายแล้วมนุษย์ยังต้องการความสุขทางใจ ความดี ความงามและที่พึงทางใจอีกด้วย มนุษย์พยายามอธิบายถึงคุณค่าเหล่านั้นจึงก่อให้เกิดการศึกษาเรื่องคุณค่าขึ้น ทั้งคุณค่าทางด้านจริยศาสตร์ซึ่งได้แก่ ความดี คุณธรรม จริยธรรมและคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์อันได้แก่ ความงาม สอดคล้องกับที่ ปรีชา ช่างขวัญยืน (2549) อธิบายว่าความรู้ของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ ความจริงทางประสาทสัมผัสและคุณค่า โดยความจริงทางประสาทสัมผัสจะรับรู้โดยผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยการดู การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มรส และการสัมผัส ความจริงเหล่านี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความจริงทางธรรมชาติ ส่วนความจริงทางสังคมคือความจริงที่เกี่ยวกับพฤติกรรมและกิจกรรมของมนุษย์ที่มาอยู่ร่วมกันในสังคม รวมถึงทฤษฎี ความคิด ระบบต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นและใช้ปฏิบัติร่วมกันในสังคม ในส่วนของความรู้ด้านคุณค่านั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์ใช้ประเมินคุณค่าและคุณสมบัติของสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีอยู่ตามธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น

คุณวิทยาหรือคุณค่า (Values) เป็นความพยายามที่จะตอบคำถามและหาความหมายจุดเริ่มต้นและความแน่นอนว่าค่านิยมแบบใดควรเป็นมาตรฐาน จะต้องปฏิบัติตนอย่างไรให้สอดคล้องกับมาตรฐานนั้น มาตรฐานนั้น ๆ ถูกต้องเหมาะสมเพียงใด การพิจารณาในเรื่องคุณค่ามักแบ่งเป็นสองแนว แนวแรกถือว่าคุณค่าหรือค่านิยมมีความสมบูรณ์แน่นอน เป็นคุณค่าที่อยู่ในตัวของสิ่งหรือการกระทำนั้น ๆ ไม่เปลี่ยนแปลงและมีลำดับขั้นตอน ส่วนอีกแบบหนึ่งมีแนวคิดว่าค่านิยมเป็นเพียงเครื่องมือ (Instrumental) ของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงได้ไม่คงที่ซึ่งแล้วแต่ข้อตกลงของสังคม โดยทั่วไปปรัชญาทางคุณวิทยาจะศึกษา 3 ลักษณะ ลักษณะแรกคือจริยศาสตร์ (Ethics) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ข้อปฏิบัติระหว่างกัน ความถูกต้อง ชั่วดี ลักษณะที่สองคือสุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) เป็นการศึกษาเรื่องความสวยงาม ที่เรากล่าวว่า ภาพหนึ่งภาพงามนั้นหมายความว่าอย่างไร ความงามที่แท้จริงคืออะไร ลักษณะที่สามคือปรัชญาสังคมการเมือง (Sociopolitical Philosophy) เป็นการศึกษาว่าชุมชนคืออะไร มีไว้เพื่ออะไร เมื่อใดประชาชนควรทำตามคำสั่งรัฐบาล รัฐบาลแบบใดดีที่สุด เป็นต้น สาขาทั้งสามเป็นสาขาที่นิยมกันในหมู่นักปรัชญาแต่บางครั้งก็เพิ่มตรรกวิทยา (logic) เข้าไว้ด้วย (ไพฑูร สินลาธน์, 2555)

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2549) กล่าวว่า Axiology เป็นปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยคุณค่า โดยแบ่งเป็น 2 สาขา คือ

1) จริยศาสตร์ (ethics) เป็นศาสตร์ที่เน้นเรื่องการศึกษาความดี ความชั่วและคุณค่าอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ เช่น ความกล้าหาญ เป็นต้น

2) สุนทรียศาสตร์ (aesthetics) เป็นศาสตร์ที่เน้นการศึกษาความงาม ธรรมชาติของศิลปะ การแสดงออกทางศิลปะ การตัดสิน การวิจารณ์ศิลปะ เช่น ความงาม ความน่าเกลียด ความไพเราะ ความกลมกลืน ความลงตัว เป็นต้น

ทฤษฎีคุณค่าเป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง เน้นการศึกษาเรื่องคุณค่าของความดี และความงาม การวิเคราะห์คุณค่าต้องอาศัยการคิดวิเคราะห์และตีความ ความดีงามและความคิดของมนุษย์จะสะท้อนออกผ่านทางกรกระทำและผลงานต่าง ๆ ของมนุษย์ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยมโนคติในการตีความเพื่อเข้าถึงคุณค่านั้น ในการศึกษาและตีความคุณค่าของการทำประมงพื้นบ้านก็ต้องอาศัยทฤษฎีคุณค่าในการวิเคราะห์คุณค่า

2.4.1 จริยศาสตร์

คำว่า จริยศาสตร์ มาจากคำว่า จริย + ศาสตร์ แปลตรงตามตัวอักษรว่าศาสตร์ที่ว่าด้วยความประพฤติหรือศาสตร์แห่งความประพฤติ คำว่าจริยศาสตร์ในภาษาละตินใช้คำว่า Ethos หมายถึง อุปนิสัยหรือหลักแห่งพฤติกรรม จริยศาสตร์จึงเป็นวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือ ศาสตร์แห่งความประพฤติ หรือ สิ่งที่ควรประพฤติ หรือ การกระทำของมนุษย์ บางครั้งเรียกว่า ปรัชญาจริยธรรม (Moral Philosophy) หรือหลักจริยธรรมซึ่งตรงกับคำว่า Mores ในภาษาละติน ที่หมายถึงระเบียบแบบแผนหรือข้อปฏิบัติ คำว่าจริยศาสตร์ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า Ethics ซึ่งหมายถึงศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักศีลธรรม กฎที่ว่าด้วยความประพฤติและพฤติกรรม (ปานทิพย์ ศุภนคร และคณะ, 2540)

จริยศาสตร์เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่ว่าด้วยการแสวงหาความดีสูงสุดของชีวิตมนุษย์แสวงหาเกณฑ์ในการตัดสินความประพฤติของมนุษย์ว่าอย่างไรถูกไม่ถูก ดีไม่ดี ควร ไม่ควรและพิจารณาปัญหาเรื่องสถานภาพของค่าศีลธรรม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

จริยศาสตร์เป็นวิชาที่กล่าวถึงแนวทางการประพฤติที่เหมาะสม กิริยาที่ควรประพฤติ มีเนื้อหาเกี่ยวกับความประพฤติที่เป็นมาตรฐานและทฤษฎีที่เกี่ยวกับความประพฤติ ศึกษาปัญหาเกี่ยวกับคุณประโยชน์ ความดี ความชั่ว การแสดงให้เห็นว่าอะไรเป็นคุณค่าที่ควรสร้างขึ้น การประพฤติอย่างไรจึงเป็นการประพฤติดีมีความหมายสำหรับชีวิต (บุญมี แทนแก้ว, 2539) สอดคล้องกับที่ กิรติ บุญเจือ (2538) กล่าวว่าจริยศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยความประพฤติดี ความประพฤติ (conduct)

ในทางจริยศาสตร์แตกต่างจากคำว่า พฤติกรรม (behavior) เพราะความประพฤติเป็นพฤติกรรมที่ผู้กระทำมีโอกาสตัดสินใจเองโดยเสรี หากความประพฤตินั้นมีมโนธรรม (conscience) ซึ่งหมายถึงความสำนึกชั่วดีในการตัดสินใจเลือกวิธีการเฉพาะหน้ามาเกี่ยวข้องก็จะเรียกว่า ความประพฤติดี

ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์ (ม.ป.ป) กล่าวว่าจริยศาสตร์ประกอบด้วยศีลธรรมที่เอื้อให้มนุษย์ดำรงชีวิตในสังคมได้ หากมนุษย์ไม่มีศีลธรรมก็จะเป็นมนุษย์เหลืออยู่สังคมก็จะขาดศีลธรรมและไม่สามารถดำรงอยู่ได้ จริยศาสตร์จึงเป็นหลักที่มนุษย์และสังคมมนุษย์ควรยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อความสงบสุขและรุ่งเรืองของตัวเองและสังคม สอดคล้องกับที่ น้อย พงษ์สนิท (2527) กล่าวว่าจริยศาสตร์เป็นปรัชญาที่เกี่ยวกับชีวิตของคนโดยตรงเพราะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยคุณค่าทางธรรมจรรยาของมนุษย์โดยศึกษาให้รู้ถึงความจริงซึ่งเป็นมาตรฐานในการวินิจฉัยว่าความประพฤตินั้น ๆ ถูกหรือผิด รวมไปถึงการค้นหาอุดมคติที่ประเสริฐที่มนุษย์ควรยึดเป็นหลักในการอยู่ร่วมกัน รวมถึงวิธีการที่จะช่วยให้บรรลุถึงอุดมคติ

น้อย พงษ์สนิท (2527) อธิบายเกี่ยวกับขอบข่ายของจริยศาสตร์ไว้ สรุปได้ดังนี้

1) สำนึกทางจริยศาสตร์ของมนุษย์ (moral consciousness) จะครอบคลุมในเรื่องเกี่ยวกับความถูกต้อง (rightness) ความผิด (wrongness) มโนธรรม (conscience) พันธะทางศีลธรรม (moral obligations) สิทธิและหน้าที่ (rights and duty) มาตรฐานที่ใช้เป็นหลักในการวินิจฉัยคุณค่าพฤติกรรม (moral standards) และความเจริญทางจริยธรรม เป็นต้น

2) จริยทฤษฎี ได้แก่ แนวทางคิดอันเป็นจริยปรัชญาของนักปรัชญา

3) การวิเคราะห์ประเพณี กฎ ศีลธรรมของบุคคล สังคมและสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่เป็นอยู่และสิ่งที่จะควรจะเป็น ความนึกคิดทางจริยธรรมแบ่งได้เป็น 2 ระดับ ได้แก่

1) จริยธรรมระดับประเพณี สำหรับจริยธรรมระดับนี้ธรรมเนียมและพฤติกรรมของกลุ่มจะมีอิทธิพลต่อการกำหนดสำนึกด้านจริยธรรมของสมาชิก ธรรมเนียมและพฤติกรรมจะหล่อหลอมความนึกคิดของสมาชิกแต่ละคนอย่างไม่รู้ตัว ประเพณีจึงเป็นแกนกลางของจริยธรรมว่าสิ่งใดเป็นสิ่งที่ถูกหรือผิด จริยธรรมระดับประเพณีเป็นจริยธรรมเฉพาะกลุ่ม ผู้นำในทางจริยธรรม ได้แก่ คนเฒ่าคนแก่ พระ หัวหน้านักกลุ่ม ฯลฯ ผู้นำเหล่านี้จะเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังให้ปฏิบัติตาม

2) จริยธรรมระดับมโนธรรม จริยธรรมระดับนี้เป็น reflective morality คือ การที่บุคคลจะทำดีละเว้นความชั่ว เป็นการเลือกแบบอิสระ (free choice) เป็นความเห็นดีเห็นชอบส่วนบุคคลที่เกิดจากภายในจิตใจมิใช่เกิดจากอำนาจภายนอก เช่น ประเพณี กฎหมาย หรือคำสั่งรเรศรีย เป็นต้น

นอกจากนี้ น้อย พงษ์สนธิ (2527) จำแนกสถาบันทางจริยธรรม ไว้ 4 สถาบัน ดังนี้

- 1) สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันพื้นฐานของรัฐและเป็นศูนย์กลางการอบรมสั่งสอนและถ่ายทอดคุณงามความดีในสังคม
- 2) สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่มีจุดหมายในการพัฒนาบุคคลให้มีความเจริญด้านความรู้และความประพฤติดี เป็นสถานที่อบรมจริยธรรมให้บุคคลทั้งทางตรงและทางอ้อม
- 3) สถาบันศาสนาเป็นสถาบันทางจริยธรรมโดยตรงของสังคมไทย วัฒนธรรม ประเพณีและคุณธรรมต่าง ๆ ที่คนไทยยอมรับนับถือมีกมาจกศาสนาเป็นส่วนใหญ่
- 4) รัฐเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่สร้างและรักษาระเบียบกฎหมายให้ความปลอดภัย ความยุติธรรม สร้างความเจริญก้าวหน้าให้ประชาชน

จริยศาสตร์มีเกณฑ์ในการตัดสินที่หลากหลาย อาทิ แนวคิดสัมพัทธ์นิยมซึ่งเป็นแนวคิดที่เชื่อว่าความจริงไม่ใช่สิ่งตายตัวแต่เปลี่ยนแปลงได้ตามเวลา สถานที่ ขึ้นอยู่กับความเชื่อ และความคิด แนวคิดสัมบูรณ์นิยมที่เชื่อว่าความดีเป็นคุณค่าที่มีอยู่จริงในตัว เกณฑ์ที่ตัดสินมีเกณฑ์เดียวที่แน่นอนตายตัว แนวคิดประโยชน์นิยมที่เชื่อว่าคุณค่าความดีคือสิ่งที่ทำเพื่อส่วนรวม เป็นต้น จริยศาสตร์ถือว่าสิ่งที่ดีที่สุดไม่สามารถหาได้ในคำตอบเดียว (สุเมธ เมธาวิทยากุล, 2540) นอกจากนี้จริยะยังมีผลต่อพฤติกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นลำดับขั้น 3 ระดับ ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนกฎหมาย มนุษย์พยายามที่จะอยู่ร่วมกันเพื่อความเป็นระเบียบของสังคมจึงมีพฤติกรรมที่เลือกกระทำสิ่งใดเพราะความกลัวที่จะได้รับการลงโทษจากสิ่งเหนือธรรมชาติจากผู้มีอำนาจและการอยากได้สิ่งตอบแทนหรือรางวัลที่ได้ทำความดี

ระดับที่ 2 ระดับกฎหมาย เป็นหลักของสังคมที่ฝังรากลึก เช่น จารีต ประเพณี ศีลธรรมทางศาสนา กฎระเบียบของสังคม การทำดีจะได้รับการยอมรับจากสังคมและบางครั้งอาจถูกบังคับจากกฎหมาย

ระดับที่ 3 ระดับเหนือกฎหมาย ในสังคมที่มีเหตุผลมีการคิดวิเคราะห์การทำความดีจะเป็นไปด้วยการรู้จักคิดหาเหตุผล เห็นความสำคัญของคนหมู่มาก ยึดในศีลธรรมและในขั้นสูงสุดกฎสังคมอาจไม่มีความหมายแต่คนมีอุดมการณ์หรือมโนธรรมในจิตใจเป็นเสียงจากภายในจิตเป็นระดับจิตสูงสุดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

จริยศาสตร์เป็นศาสตร์แห่งความดีงามที่ว่าด้วยคุณค่าความประพฤติของคน แนวทางความประพฤติที่เหมาะสมดีงาม เป็นศาสตร์ที่ใช้ตัดสินการกระทำที่ดีโดยศึกษาเกี่ยวกับประโยชน์ ความดี ความชั่ว สิ่งที่ดีหรือไม่ควร เหมาะสม ไม่เหมาะสม แสดงให้เห็นว่าอะไรคือคุณค่าที่ควรสร้างสรรค์และกำหนดว่าการประพฤติเช่นใดเป็นการประพฤติที่ดี จริยธรรมในจิตใจของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่ชีวิตและสังคมสงบสุข

2.4.2 สุนทรียศาสตร์

คำว่า สุนทรียศาสตร์ หรือ Aesthetics แปลว่า รู้ด้วยประสาทสัมผัส สุนทรียศาสตร์หมายถึงปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยความงามและสิ่งที้งามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) สุนทรียศาสตร์มีความสำคัญต่อจิตใจของมนุษย์และเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถขาดได้ ดังที่เคอริอิจิต ศรีบุญนาค (2542) อธิบายว่า “มนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นผู้มีการศึกษาสูงหรือประชาชนคนระดับธรรมดา ก็จำเป็นต้องมีการพัฒนาค่านิยมทางความรู้สึกต่อความงามที่ตนสนใจให้สอดคล้องกับสิ่งที่สังคมที่อาศัยอยู่ยึดถือปฏิบัติกันหรือให้เป็นไปตามทัศนคติของมวลมนุษยชาติความรู้สึกต่อความงามจึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนขาดไม่ได้”

บุญย์ นิลเกษ (2523) กล่าวว่าความงามตามแนวสุนทรียศาสตร์คือภาวะที่มีความเด่นชัดหรือปรากฏชัดของสิ่งต่าง ๆ ที่ทำให้มีการรับรู้หรือมีอารมณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นในจิตใจของเรา ความงามคือภาวะที่ปรากฏตัวให้เด่นชัดของศิลปกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะหรือภาวะใด ๆ ก็ตามคุณสมบัติเกี่ยวกับสิ่งที่มีความงามมีความหมายกว้างแต่จะรวมถึงความมีเอกภาพ (Harmony) ความมีระเบียบในตัวเองและความสง่างามเด่นชัด ส่วนประกอบของสุนทรียะ ได้แก่

1) ส่วนที่เป็นสุนทรียะ ได้แก่ วัตถุ สิ่งของที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น รูปทรงของต้นไม้ภูเขา น้ำตก ฯลฯ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งประกอบด้วยโครงสร้างรูปทรงที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ บ้านเรือน สิ่งของเครื่องใช้ งานศิลปะ เมื่อมนุษย์ได้พบเห็นวัตถุสุนทรียะก็จะได้รับประสบการณ์สุนทรียะตามศักยภาพของแต่ละคน บางคนอาจชื่นชม บางคนอาจสร้างสรรค์เป็นผลงานศิลปะให้ผู้อื่นรับรู้ด้วย

2) ส่วนที่เป็นความรู้สึกสุนทรียะ ได้แก่ ความรู้สึกตอบสนองหลังจากที่ได้รับประสบการณ์สุนทรียะแล้ว ความรู้สึกที่เป็นสุนทรียะเป็นนามธรรมที่เข้าใจยาก มีค่าที่สามารถสื่อความรู้สึก เช่น พอใจ จีบใจ ประทับใจ ซาบซึ้ง เป็นต้น

3) ส่วนที่เป็นความคิดรวบยอด เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับบุคคล ผู้ที่ได้รับความรู้สึกและประสบการณ์สุนทรียะแล้วจะสามารถสร้างความคิดและสรุปได้ว่าสิ่งที่รับมานั้นมีแนวคิดอะไรบ้างและก่อให้เกิดความสำนึกอย่างไร

สกนธ์ ภู่งามดี (2547) อธิบายว่าคุณค่าของความงามตามแนวสุนทรียศาสตร์เกี่ยวข้องกับคำว่า (Aesthetic Matter) ซึ่งหมายถึง ความงาม (Beauty) ด้วยเหตุนี้ประสบการณ์เกี่ยวกับคุณค่าทางความงามจึงมีความหมายเดียวกับการเกิดประสบการณ์ทางสุนทรียะ อันหมายถึงการพบกับเหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆที่มีความงามแฝงอยู่ มนุษย์แต่ละคนจะสามารถรับรู้ถึงคุณค่าของความงามในระดับที่ต่างกัน แม้จะเป็นเหตุการณ์หรือสิ่งเดียวกันเนื่องจากมนุษย์มีเงื่อนไขทางกายภาพและทางจิตใจที่ต่างกัน

พระธรรมโกศาจารย์ (2552) ได้อธิบายถึงสุนทรียศาสตร์ตามแนวของเพลโตว่า สุนทรียศาสตร์เป็นปรัชญาส่วนที่เกี่ยวข้องกับความงามและศิลปะในปัจจุบัน ความงามไม่ได้ผูกขาดอยู่กับผลงานของศิลปินแต่ความงามแทรกอยู่ในงานต่าง ๆ เช่น การล่าสัตว์ การก่อสร้าง การดำรงชีวิตด้วยคุณธรรม เป็นต้น สิ่งใดมีความงามก็เป็นเพราะว่าสิ่งนั้นมีส่วนร่วม กับมโนคติของความงาม งานด้านศิลปะเป็นสิ่งที่ยามเพราะเป็นสิ่งที่เลียนแบบมโนคติของความงาม งานศิลปะไม่อาจเป็นสิ่งที่งามที่สุดแต่ความงามที่แท้จริงอยู่ในโลกแห่งมโนคติ ชีวิตอันประเสริฐคือชีวิตของคนผู้พินิจมโนคติของความงามนั้น เราจึงควรยกระดับปัญญาให้ถึงมโนคติของความงาม ความงามที่สมบูรณ์ไม่ใช่สิ่งที่รู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสแต่เป็นสิ่งที่ต้องเพ่งพินิจด้วยเหตุผลหรือพุทธิปัญญา

ทวีเกียรติ ไชยงยศ (2538) อธิบายว่าสุนทรียภาพคือความซาบซึ้งในคุณค่าของสิ่งที่ยามไพเราะ รื่นรมย์ในธรรมชาติหรือศิลปะ ความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่านี้จะเจริญเติบโตขึ้นด้วยประสบการณ์ การศึกษา อบรม ฝึกฝนจนเป็นอุปนิสัยเกิดเป็นรสนิยมขึ้นในบุคคล

สุนทรียภาพ หมายถึง ความรู้สึกในความงดงาม ภาพที่งดงามในความคิด ความสามารถในการรับรู้ความงามที่ของแต่ละคนแตกต่างกัน ความงามอาจเกิดจากภาพ เสียง จินตนาการ ตัวอักษร หรือประสาทสัมผัสอื่น ๆ สุนทรียะเป็นความงามของศิลปกรรม ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมถึงความประณีตงดงามของจิตใจ ความประณีตของการใช้ชีวิตทั้งส่วนตัวและส่วนรวม จึงอาจกล่าวได้ว่าชีวิตที่ถูกทำนองคลองธรรมและประณีตงดงามย่อมเป็นชีวิตที่มีสุนทรียะ ความงามเป็นสิ่งลึกซึ้งที่มีอยู่ทั่วไปในทุกสรรพสิ่ง ความงามอาจหมายถึงคุณสมบัติในทางศีลธรรม รูปสมบัติหรือสิ่งที่โน้มน้าวใจให้รู้สึกปลาบปล้ำชื่นชมรื่นเริงบันเทิงใจ ความงามมีอยู่รอบตัวเราโดยไม่จำกัดสภาพ อาทิ ดอกไม้ ต้นไม้ สัตว์ มนุษย์ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาหรือกิริยาท่าทางของคนและสัตว์ที่เป็นไปโดยธรรมชาติ เป็นต้น สิ่งต่าง ๆ ที่มีมนุษย์สร้างขึ้นอาจงามตามความนิยมของสังคมแต่ละยุคสมัยแต่การแสดงออกทางด้านจิตใจหรือความดี เช่น การเห็นใจผู้อื่น การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเมตตาปราณี ความรัก ฯลฯ ถือเป็นปัจจัยก่อให้เกิดความสุข ความสามัคคีและนำมาซึ่งสันติตั้งคำถามที่ว่าความงามกับความดีคือสิ่งเดียวกัน อย่างไรก็ตามนักปรัชญาบางท่านถือว่าความงามเป็นวัตถุวิสัยโดยไม่ขึ้นกับจิต แต่บางท่านถือว่าความงามเป็นจิตวิสัยเพราะที่ตั้งของความงามอยู่ที่จิตซึ่งเป็นคุณค่าความงามและความงามนั้นขึ้นอยู่กับประเพณีมรดกสังคมและเกี่ยวข้องกับประสบการณ์สุนทรียะที่มีองค์ประกอบต่าง ๆ รวมอยู่ (วีรุณ ตั้งเจริญ, 2552) ได้แก่

- 1) ความรู้สึกทางประสาทสัมผัส เราได้รับความรู้สึกทางประสาทสัมผัสทั้งรูป รส กลิ่น เสียง และสัมผัส
- 2) อารมณ์ อารมณ์ที่เป็นสุขหรืออารมณ์เศร้าจะมาได้โดยวิธีการทางประสาทสัมผัส เช่น เสียงดนตรีที่อ่อนนุ่มและยาวนานจะสร้างความรู้สึกที่เศร้าแก่ผู้ฟัง ฯลฯ
- 3) ความหมาย สุนทรียะเปลี่ยนแปลงได้บนพื้นฐานแห่งความหมายที่สื่อมาสู่เรา

4) ความรู้สึก เราได้ประสบการณ์แห่งความรู้สึกที่เหมือนกันเช่นเดียวกับที่เราได้ประสบการณ์เมื่อเราเห็นวัตถุที่แท้จริงที่ถูกลอกแบบนั้น ตัวอย่างเช่น คนรักม้าจะได้รับความรู้สึกเป็นสุขเมื่อเขาได้เห็นภาพเขียนของม้าและความรู้สึกเป็นสุขนี้สามารถเทียบได้กับความรู้สึกเป็นสุขที่เขาเห็นม้าที่แท้จริง

5) ตัวบุคคล ตัวของบุคคลกลายเป็นผู้ชี้ขาดการรับรู้ประสบการณ์สุนทรียะและเริ่มเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสิ่งสุนทรียะนั้น แต่การเข้าร่วมนั้นตัวบุคคลจะไม่รู้เลยว่าตัวเองกำลังเข้าร่วมกับสิ่งสุนทรียะนั้น

ดังนั้นสุนทรียะจึงไม่ใช่เพียงความงามที่เกิดจากภาพจากเสียงจากจินตนาการจากตัวอักษรหรือประสาทสัมผัสเท่านั้นแต่สุนทรียะหรือความงามอาจเป็นความงามของศิลปกรรม ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมรวมทั้งความประณีตงดงามของจิตใจความประณีตงดงามของการใช้ชีวิตส่วนตัวและชีวิตส่วนรวม

การที่บุคคลจะรู้คุณค่าของความงามได้นั้นต้องเกิดจากที่ได้รับประสบการณ์สั่งสอน การรับรู้นี้เรียกว่า รส (taste) หรือ สุนทรียรส การรู้จักคุณค่าแทรกซึมอยู่ในทุกคนแต่แตกต่างกันตามอัตวิสัยของแต่ละคน เป็นการรับรู้โดยผัสสะ (Sensation) และในระดับสูงขึ้นคือการใช้ปัญญาในการสร้างสุนทรียภาพ ใช้หัวใจสร้างสุขได้ สัมพันธ์กับสัจธรรมซึ่งต้องอาศัยประสบการณ์และการเรียนรู้ เป็นลักษณะที่คนส่วนใหญ่มีแนวโน้มเห็นชอบเหมือนกัน เป็นเอกภาพและมีมาตรฐานในระยะเวลาหนึ่ง การรับรู้ที่ผ่านผัสสะประกอบด้วยจินตนาการเรียบเรียงเป็นสุนทรียธาตุ (aesthetic element) ประดับแต่งโดยมโนทัศน์ (concept) เกิดการคิดการเข้าใจดุลยภาพและเอกภาพ ใช้ความรู้สึกและการหาความหมายพัฒนาสุนทรียะในตัวบุคคล (มโน พิสุทธิรัตนานนท์, 2546)

การรับรู้ทางสุนทรียะของมนุษย์มีดังนี้ (โกสุม สายใจ และคณะ, 2547)

1) การรับรู้ค่าความงามได้เพราะสิ่งต่าง ๆ มีความงามอยู่ในตัวเอง โดยความงามจะปรากฏให้เห็นในลักษณะของรูปร่างหรือรูปทรงที่มีสัดส่วนเหมาะสม จนกำหนดเป็นเกณฑ์ขึ้น การบรรยายถึงความงามแม้จะพรรณนาให้ละเอียดอย่างไรก็ย่อมจะรับรู้ถึงความงามได้น้อยกว่าการได้เห็นได้สัมผัสของจริงซึ่งทำให้เป็นการรับรู้จากประสบการณ์ตรง

2) การรับรู้ค่าความงามได้เพราะจิตเรากำหนดเอง ความงามเป็นเรื่องของความรู้สึกในความจริงแล้วเราเห็นความงามต่างกันเพราะมีอารมณ์ความรู้สึกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความชอบของแต่ละคน นอกจากนี้อารมณ์และความรู้สึกของมนุษย์ยังมีผลโดยตรงต่อการรับรู้ค่าความงาม

3) การรับรู้ค่าความงามได้เพราะมีสภาวะที่สมดุลระหว่างจิตกับวัตถุ การรับรู้ค่าความงามเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีความงาม อาจกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตกับวัตถุ กล่าวคือการจะรับรู้ค่าความงามที่สมบูรณ์ได้วัตถุต้องมีความงามและจิตต้องอยู่ในสภาพพร้อมที่จะรับรู้ความงามด้วยจึงจะเกิดการรับรู้ค่าความงาม

4) การรับรู้ค่าความงามได้ด้วยการเปรียบเทียบ สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์เคยพบเห็นเคยมีประสบการณ์มาตั้งแต่เกิดจนปัจจุบันจะเป็นฐานหรือกรอบในใจ ดังนั้น เมื่อได้เห็นสิ่งใหม่ก็จะเปรียบเทียบสิ่งเก่ากับสิ่งใหม่และสามารถประเมินได้ว่าสิ่งที่พบเห็นใหม่นั้นงามหรือไม่งาม สอดคล้องกับแนวคิดที่ว่าสิ่งที่เราเห็นสิ่งต่าง ๆ สวยงามเพราะเราเคยเห็นสิ่งที่ไม่งามมาก่อน

สุนทรียศาสตร์เป็นเรื่องของความงามที่เกิดจากการรับรู้ของมนุษย์ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความยินดี เบิกบาน สุขใจ สุนทรียศาสตร์ มนุษย์แต่ละคนจะสามารถรับรู้ถึงคุณค่าของความงามในระดับที่ต่างกันเนื่องจากการเรียนรู้ทางกายภาพและจิตใจที่ต่างกัน มีประสบการณ์ในเรื่องความงามแตกต่างกัน รวมถึงมีความชอบส่วนบุคคลที่แตกต่างกัน

จากที่กล่าวถึงจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าสองศาสตร์นี้มีความเกี่ยวข้องกับคุณค่าความเป็นมนุษย์คือเป็นคุณค่าที่เกี่ยวข้องกับความดีและความงาม

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษากับการพัฒนา

2.5.1 ความหมายของการพัฒนา

คำว่า พัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ดังที่ ที.อาร์.แบ็ทเทิน (Batten, 1959) กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนา (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556) ความตอนหนึ่งว่า “การพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวหน้าอย่างยั่งยืนจะต้องคำนึงถึงรากฐานเดิมอยู่ตลอดเวลา ถ้าเห็นว่าความเจริญก้าวหน้าเกินกว่าฐานรองรับก็ต้องกลับมาเสริมฐานให้กว้างขวางมั่นคง จนมีกำลังเพียงพอก่อนจึงค่อยพัฒนาต่อไป”

คำว่า “พัฒนา” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้วางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (planned change) (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2526)

การพัฒนาคือการกระทำให้เกิดขึ้น เป็นการเปลี่ยนจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่า (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2526)

นอกจากนี้พัฒนายังหมายถึงการเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น (วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, 2551)

จากความหมายของการพัฒนาข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าการพัฒนา คือ การทำให้ดีขึ้น ทำให้เจริญขึ้นในทางที่ดีและในการพัฒนาก็ย่อมต้องคำนึงถึงรากฐานเดิมของตนเอง

2.5.2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากการพัฒนาที่ไม่สมดุลและไม่ยั่งยืนในอดีตที่ผ่านมาเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้กระแสของการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้กลายมาเป็นกระแสการพัฒนาที่สำคัญในระดับประเทศและระดับโลกในปัจจุบัน

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม (2551) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและชุมชน เฟรเซอร์ เบซิน เคาน์ซิล Fraser Basin Council (1997) กล่าวว่า การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาที่สามารถพัฒนาโดยพึ่งพาตนเองภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่โดยไม่ทำให้คุณภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมแย่ลง รวมถึงคำนึงถึงประสิทธิภาพการผลิตในระยะยาวโดยต้องไม่ทำให้ประสิทธิภาพดังกล่าวลดลง ต้องใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ประชาชนจะต้องมีสุขอนามัยที่ดี มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้ด้วยตนเองทั้งในเรื่องของความเป็นอยู่ สิ่งแวดล้อมรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ

คามา (Khama, 1989) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องหวนกลับไปหาพื้นฐานสังคมดั้งเดิมคือฐานของความเป็นมนุษย์ ฐานของการใช้ทรัพยากรร่วมกันและฐานของศีลธรรมที่ดีต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมองผู้คนกับพื้นที่ กระบวนการพัฒนาจึงเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “ท้องถิ่นพัฒนา”

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ได้ให้ความหมายของคำว่าพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบันโดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปต้องยอมลดความสามารถในการตอบสนองความต้องการของตนเอง (UNESCO, 1997 อ้างถึงใน พงษ์ที ศิริบรรณพิทักษ์, 2555) สอดคล้องกับที่ คอร์สัน (Corson, 1990 อ้างถึงใน พงษ์ที ศิริบรรณพิทักษ์, 2555) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่าเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของคนในปัจจุบันโดยไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการของคนในอนาคต

การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน การพัฒนาใด ๆ ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบทั้ง 3 ด้านนี้ การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นมากกว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแต่เป็นการเปลี่ยนโครงสร้างระบบเศรษฐกิจและสังคมเพื่อลดการบริโภคทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมลงไปในระดับที่ยังรักษาความสมดุลที่ดีทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้โดยไม่ทำลายล้างอย่างที่ผ่านมาและทำให้คนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน อยู่ดีกินดีและมีความสุข (สุทธิดา ศิริบุญหลง, 2554) การพัฒนาควรเน้นการเจริญเติบโตจากส่วนล่างขึ้นสู่ส่วนบนเหมือนการเจริญเติบโตของต้นไม้อย่างสมดุลกับธรรมชาติ กล่าวคือมนุษย์จะต้องไม่พยายามทำลายหรือพยายามอยู่เหนือธรรมชาติแต่อาจใช้หรือตัดแปลงธรรมชาติบางส่วนเท่าที่จำเป็นเพื่อความเหมาะสมแก่การดำรงชีพเท่านั้น มนุษย์ต้องรู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างระมัดระวังและเน้นการฟื้นฟูรักษาระบบนิเวศควบคู่กับ

การใช้เพื่อให้สามารถรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ให้กับคนรุ่นต่อไป (กมลภา สาสิน, 2535)

การพัฒนาที่ยั่งยืนหมายถึงการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติโดยมุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด ถูกต้องตามหลักวิชาการ บำรุงรักษา และใช้ในอัตราที่จะก่อให้เกิดการทดแทนได้ทันอย่างต่อเนื่องเพื่อจะได้มีทรัพยากรใช้ต่อไปในอนาคต รวมทั้งเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของประชากร การพัฒนาต้องป้องกันปัญหาความเสื่อมโทรมที่จะเกิดแก่สิ่งแวดล้อม การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างน้อย 3 ด้านด้วยกัน (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2553) ได้แก่

1) ต้องมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์และคำนึงถึงผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรนั้น การใช้ทรัพยากรต้องมีการบำรุงรักษาและใช้ในขอบเขตที่ทรัพยากรนั้น ๆ จะคืนสู่สภาพปกติได้

2) ชุมชนมีเศรษฐกิจที่มั่นคง การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นเมื่อเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องด้วยการสร้างงานให้กับชุมชนเพื่อที่ประชากรในชุมชนจะได้ไม่ออกไปขายแรงงานต่างถิ่น

3) ประชากรมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่งเสริมให้ประชากรอยู่ดีกินดี มีมาตรฐานการครองชีพที่ดี มีที่อยู่อาศัยที่ถูกลงลักษณะ ปราศจากมลพิษและมลฝอย มีการวางแผนการจัดการในการใช้ที่ดินโดยมีการวางผังเมือง แยกพื้นที่ที่อาศัยออกจากพื้นที่อุตสาหกรรม

โดยหลักการของความยั่งยืนมีวัตถุประสงค์เพื่อการดำรงชีวิตอยู่รอดและความสมบูรณ์พูนสุขของมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งวัตถุประสงค์ของความยั่งยืนแบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนทางสังคมและความยั่งยืนทางนิเวศวิทยา (ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2553)

1) ทางเศรษฐกิจ

1.1) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องมีการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเพียงพอที่จะตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของประชากรได้ ต้องขจัดความยากจนและเน้นการกระจายโอกาสในการใช้ทรัพยากรเพื่อลดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ผู้ร่ำรวยจะต้องมีส่วนช่วยเหลือผู้ยากจน ประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมีฐานะร่ำรวยควรมีส่วนช่วยปรับสภาพแวดล้อมในประเทศที่ยากจน

1.2) การพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นผู้ประกอบการรวมเอาค่าใช้จ่ายด้านสิ่งแวดล้อมเข้าไปในต้นทุนการผลิต เช่น การผลิตกระแสไฟฟ้าจากน้ำมันหรือถ่านหินจะต้องรวมค่าใช้จ่ายในการกำจัดอากาศเสียและปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพอากาศในบริเวณข้างเคียงด้วย เป็นต้น

2) ทางด้านสังคม

2.1) การพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นไปได้ยาวนานก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางประชากรที่สมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของศักยภาพการผลิตของระบบนิเวศในภูมิภาคนั้น ๆ

2.2) การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องเป็นการพัฒนาที่สนับสนุนค่านิยมในการส่งเสริมให้ประชาชนมีมาตรฐานการบริโภคทรัพยากรที่อยู่ในขีดความสามารถของระบบนิเวศที่สามารถรองรับได้ ต้องส่งเสริมการนำของที่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่อย่างเหมาะสมตามศักยภาพ

2.3) การพัฒนาที่ยั่งยืนต้องอยู่บนฐานความสัมพันธ์ที่ดีและมั่นคงภายในหน่วยการผลิตแต่ละหน่วยหมายถึงการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างนายจ้างกับลูกจ้างอันจะนำไปสู่การกระจายผลประโยชน์จากการผลิตอย่างเป็นธรรม

3) ทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

3.1) การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นรูปแบบการใช้ทรัพยากรที่มีการบำรุงรักษาและมีอัตราการใช้ทรัพยากรที่อยู่ในขอบเขตที่จะทำให้ทรัพยากรที่ใช้สามารถคืนกลับสู่สภาพปกติได้ กรณีการใช้ทรัพยากรที่ใช้แล้วหมดสิ้นไป ทางเลือกในการแก้ปัญหา ก็คือการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ ชะลอการใช้ และพัฒนาเทคโนโลยีในการหาทรัพยากรอื่นมาใช้ทดแทน

3.2) การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องพิทักษ์และสงวนรักษาความหลากหลายของพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ในธรรมชาติไว้ให้ได้ เพราะสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศรวมทั้งมนุษย์มีวิวัฒนาการร่วมกันมา การสูญหายไปของสิ่งมีชีวิตชนิดใดชนิดหนึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่เหลือ

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและอาศัยความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติเป็นเครื่องยังชีพ เช่น การเก็บผัก หาพืช ฯลฯ หากมนุษย์ไม่ทำลายความสมดุลของธรรมชาติก็ย่อมจะพึงพาธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน (ประเวศ วะสี, 2537) ในอดีตมนุษย์มีทรัพยากรธรรมชาติให้ใช้มากมาย จนอาจกล่าวได้ว่าทรัพยากรเป็นสิ่งที่ใช้เป็นตัวชีวิตในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ สิ่งเหล่านี้เป็นทรัพยากรธรรมชาติพื้นฐานที่มนุษย์เริ่มนำมาใช้แต่เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นทรัพยากรธรรมชาติพื้นฐานก็ไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้อย่างบริบูรณ์ มนุษย์จึงคิดค้นวิทยาการต่าง ๆ ที่สามารถเพิ่มผลผลิตของทรัพยากรให้ได้มากเพียงพอต่อความต้องการแต่ข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติไม่สามารถเพิ่มพูนหรือเพิ่มจำนวนได้ทันต่อการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้นด้วยข้อจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าว มนุษย์จึงต้องได้ร่ตรงในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติให้รอบคอบมากขึ้น แนวทางหนึ่งที่ได้เริ่มใช้มานานแล้วและได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีก็คือ “การอนุรักษ์” (คณะกรรมการวิชาการสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต, 2557)

สุรวาลย์ เสถียรไทย (2555) กล่าวว่า การบริหารจัดการทรัพยากรให้พอดีเป็นสิ่งจำเป็นแต่จะบริหารทรัพยากรอย่างเดียวกัก็ปัญหาไม่ได้ การจะแก้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรต้องแก้ที่ตัวมนุษย์ คือต้องมีการบริหารจัดการความต้องการของมนุษย์ให้ดีเพราะความต้องการเป็นปัญหา แม้จะบริหารทรัพยากรดีเพียงใดแต่หากมนุษย์ยังมีความต้องการไม่สิ้นสุด ทรัพยากรก็ยังคงไม่เพียงพอ

สรุปได้ว่าธรรมชาติหมายถึงสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งมีทั้งที่ใช้แล้วหมดไป ใช้แล้วทดแทนได้และใช้แล้วไม่หมดสิ้น อย่างไรก็ตามจากการพัฒนาตามระบบทุนนิยมที่เน้นด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญทำให้การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างมากซึ่งได้ส่งผลให้เกิดความเสียหายมากมาย จึงมีแนวคิดในการที่จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ดังจะเห็นได้จากยุทธศาสตร์และแนวทางต่าง ๆ จากนักวิชาการหลายท่าน ดังนี้

การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference on Environment and Development: UNCED) ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ได้อนุมัติแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) โดยใช้ชื่อภาษาไทยว่า “แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน” เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศต่าง ๆ ได้นำไปปรับแผนการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและการจัดการสิ่งแวดล้อมตามลำดับความสำคัญเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและความจำเป็นของแต่ละท้องถิ่น (คณะกรรมการวิชาการสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต, 2557) ปัจจุบันมนุษย์เริ่มตระหนักถึงปัญหาของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนอันส่งผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ รวมถึงตัวมนุษย์เองจึงเริ่มมีการพัฒนาในแนวทางที่เรียกว่า “นิเวศพัฒนา” ซึ่งหมายถึงการดำเนินการอย่างมีแบบแผนรัดกุมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาพัฒนาโดยมิให้เสียสมดุลทางนิเวศวิทยา วิธีการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุดคือการนำเอาหลักการนิเวศพัฒนามาใช้ในกระบวนการวางแผน (ซัชพล ทรงสุนทรวงศ์, 2553)

สมนีก อ่องเอิบ (2529) กล่าวว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้คุ้มค่าที่สุด สิ้นเปลืองน้อยที่สุดแต่เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่ทุกคนในช่วงระยะเวลาที่สืบเนื่องกันนานที่สุด การฟื้นฟู (Restoration or Renewal) หมายถึง การบูรณะการปรับปรุงทรัพยากรที่เสื่อมประโยชน์เสื่อมคุณภาพให้กลับมีคุณภาพและประโยชน์เหมือนเดิม

อนงค์ พัฒนจักร (2535) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการและอนุรักษ์ธรรมชาติโดยแบ่งเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1) การพัฒนาการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติจะต้องคำนึงถึงภาพรวม ไม่แยกพิจารณาเฉพาะส่วนเนื่องจากทรัพยากรทุกชนิดมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

2) การวางแผนพัฒนาการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรอย่างฉลาดจะต้องไม่แยกมนุษย์ออกจากสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเพราะวัฒนธรรมและสังคมของมนุษย์ ได้พัฒนาตัวเองมาพร้อมกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของสังคมนั้น ๆ

3) การพัฒนาที่ประสบความสำเร็จเกิดจากการที่ผู้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติตระหนักถึงความสำคัญและรู้จักใช้อย่างชาญฉลาดให้เกิดผลดีในหลาย ๆ ด้านต่อสังคมและใช้ทรัพยากรนั้นในจำนวนจำกัดเพื่อประโยชน์หลายๆด้านในเวลาเดียวกัน

4) การจัดการทรัพยากรจะก่อให้เกิดการพัฒนาจะสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทรัพยากรมนุษย์เพราะมนุษย์เป็นผู้ใช้ทรัพยากรอื่น ๆ

5. การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ โดยเหตุผลใดก็ตามถือเป็นการทำลายตัวของมนุษย์เองเพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นผลผลิตมาจากป่าไม้ ดินและน้ำซึ่งล้วนอยู่ในระบบนิเวศทั้งสิ้น

จิรากรณ์ คชเสนีย์ (2556) ได้กล่าวถึงปัญหาวิกฤตทางธรรมชาติที่เกิดจากมนุษย์รวมถึงแนวทางแก้ไขไว้สรุปได้ว่าโลกกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตและจะทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นไปจากการกระทำของมนุษย์ที่ส่งผลกระทบต่อธรรมชาติจนถึงจุดที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ถึงระดับที่วงวิชาการกำลังพิจารณาเปลี่ยนชื่อยุคสมัยของโลกตามหลักฐานทางธรณีวิทยาซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “สมัยโฮโลซีน” (Holocene) ไปเป็น “สมัยแอนโทรโปซีน” (Anthropocene) ที่แปลว่า “สมัยมนุษย์” ซึ่งเป็นสมัยที่การกินการใช้และการผลิตที่ไม่ยั่งยืนกำลังก้าวล่วงเกินกว่าความสามารถในการรองรับของระบบสนับสนุนการดำรงอยู่ของชีวิตและระบบนิเวศบนโลก การแย่งชิงทรัพยากรที่กำลังเสื่อมโทรมหรือจะหมดสิ้นลงจะนำไปสู่ความยากจน ความหิวโหย ความทุกข์ทางเศรษฐกิจ ความขัดแย้งรุนแรงทางสังคมและการเมือง ความไม่มั่นคงทางนิเวศ จึงจำเป็นต่อการพัฒนานโยบายนิเวศพัฒนาที่ต้องบูรณาการในระดับโลก ภูมิภาค ประเทศและท้องถิ่นบนฐานกระบวนทัศน์ความยั่งยืน ความยุติธรรม มุ่งเน้นการสร้างสรรค์เศรษฐกิจสีเขียว สังคมคาร์บอนต่ำ ความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สันติภาพและความมั่นคง

นอกจากนี้ยังมี “ปรัชญาสีเขียว” (green philosophy) ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างรุนแรง ในโลกตะวันตกจึงมีกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อหาทางออกโดยมีความเห็นว่าการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นการทำลายคุณภาพชีวิตและความอยู่รอดของมนุษย์ การสนองความต้องการทางวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้มนุษย์หรือสังคมมีความสุขมากขึ้นเท่าใดนัก การแสวงหาวัตถุของคนกลุ่มหนึ่งจะต้องไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรและผลผลิตมากกว่าการรักษาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ต้องสร้างความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรกับการเพิ่มของประชากร ปรัชญาสีเขียวเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ให้ความสำคัญกับการจัดการกับระบบนิเวศและการบริหารจัดการสังคมที่กำลังเป็นวิกฤตการณ์ของโลกอยู่ในขณะนี้ สอดคล้องกับที่ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2556) ได้กล่าวถึงทฤษฎีสีเขียวว่าเป็นการพัฒนาที่เน้นการอยู่ร่วมกันของมนุษย์และธรรมชาติอย่างยั่งยืน การขับเคลื่อนประเทศสู่สังคมสีเขียวเป็นการปรับพฤติกรรมผู้บริโภคสู่ความต้องการสินค้าและบริการจากกระบวนการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมโดยส่งเสริมให้ประชาชนมีสำนึกรับผิดชอบเรื่องสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต ปรับเปลี่ยนทัศนคติและสร้างค่านิยมการบริโภคที่ยั่งยืนให้เป็นบรรทัดฐานของ

สังคม เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารและถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและการบริโภคที่ยั่งยืนเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนในการเลือกบริโภคสินค้าและบริการอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ปัจจุบันยังมีสาขาการศึกษาที่เน้นความตระหนักรู้เกี่ยวกับโลก โดยมองตนเองให้สัมพันธ์กับโลกและธรรมชาติ ได้แก่ สาขาวิชาโลกศึกษา (Global Education) ที่เน้นการตระหนักรู้เกี่ยวกับโลกและการคิดคำนึงถึงโลก โดยมีองค์ประกอบ 5 ประการ (ชนิตา รักษาพลเมือง, 2557) ดังนี้

1) การดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย (Voluntary simplicity) หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจเลือกบริโภคอย่างเหมาะสม คำนึงถึงความสัมพันธ์แบบพลวัตระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น มีชีวิตอยู่กับธรรมชาติ

2) การพัฒนาแบบสมดุล (balance development) หมายถึง การใช้ทรัพยากรพลังงาน การติดต่อสัมพันธ์กับประเทศอื่นและการทำงานอย่างพอเหมาะพอควร ไม่มากหรือน้อยเกินไป พึ่งพาตนเองและผู้อื่นด้วยความรู้สึกที่มีอิสระ มีสิทธิเท่าเทียมกัน

3) ความสัมพันธ์ระหว่างนานาชาติ (International reciprocity) หมายถึง การที่ชุมชนหรือประเทศมีบทบาทของการเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับด้านวัฒนธรรมด้วยความรู้สึกร่วมและการปฏิบัติที่เท่าเทียมกันโดยไม่มีปัญหาในเรื่องเขตแดนทางภูมิศาสตร์หรือทางการเมืองเป็นอุปสรรค

4) เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate technology) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณภาพด้วยเทคโนโลยีที่พัฒนามาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น

5) การมีวิถีชีวิตแบบยั่งยืน (Sustainable lifestyle) หมายถึง ความสามารถในการจัดการชีวิตให้อยู่ในวิถีทางที่เหมาะสมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

คณะกรรมการวิชาสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต (2557) ได้อธิบายถึงหลักการอนุรักษ์ที่มีเป้าหมายเพื่อให้มีทรัพยากรธรรมชาติให้มนุษย์ใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยมุ่งเน้นในด้านจริยธรรม สรุปลได้ว่าจริยธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อมเป็นหลักการที่ควรประพฤติปฏิบัติเพราะจะมีผลทำให้สภาพสิ่งแวดล้อมดำรงอยู่อย่างมีดุลยภาพทางระบบนิเวศวิทยาและเอื้อประโยชน์แก่สรรพสิ่งที่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมดำรงชีวิตโดยไม่สูญเสียระบบสัมพันธ์ภาพระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม จริยธรรมเพื่อสิ่งแวดล้อมนี้ไม่สามารถแยกออกจากจริยธรรมเพื่อชีวิตสังคมและชุมชนได้ ความสุขสมบูรณ์ของชีวิต ความยั่งยืนของธรรมชาติและความเป็นปกติสุขของชุมชนและสังคมจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะอาศัยจริยธรรม จริยธรรมจึงเป็นปัจจัยเชื่อมโยงทั้งสามสิ่งนี้เข้าด้วยกัน หากขาดธรรมชาติดุลยภาพจะไม่เกิดขึ้น หากเสียระเบียบของสิ่งแวดล้อมปัญหาชุมชนและสังคมจะเกิดขึ้นตามมาและหากยิ่งขาดจริยธรรมมากขึ้นเท่าไรปัญหาวิกฤตที่เกี่ยวกับชีวิต ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อมก็จะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น

มนุษย์จำเป็นต้องปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยเน้นการพึ่งพาธรรมชาติในแนวทางที่เหมาะสม ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ถูกพัฒนาขึ้นจากการปรับตัวของมนุษย์เข้าหาธรรมชาติและอยู่แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับธรรมชาติมีหลายประการ การประกอบอาชีพประมงเป็นอาชีพหนึ่งที่ทำให้เห็นภูมิปัญญาของคนในการปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกับธรรมชาติ การที่มนุษย์จะตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติได้นั้นก็ย่อมต้องอาศัยวิธีการทางมนุษยศาสตร์ โดยต้องเริ่มต้นพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เพื่อให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อความยั่งยืนต่อไป

2.5.3 ความหมายของการศึกษา

คำว่า “ศึกษา” มีความหมายว่า การเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรม ซึ่งคำว่าศึกษานี้ตรงกับคำภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา และตรงกับคำภาษาบาลีว่า “สิกขา” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 4 ระบุว่า “การศึกษา” หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542b)

จอห์น ดิวอี้ (Dewey John, 1961) ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้สรุปได้ดังนี้

- 1) การศึกษาคือชีวิต (Education is life)
- 2) การศึกษาคือความเจริญงอกงาม (Education is growth)
- 3) การศึกษาคือการปรุงแต่งหรือการจัดประสบการณ์ใหม่ซึ่งช่วยทำให้ประสบการณ์นั้นมีความหมายมากขึ้นและช่วยเพิ่มความสามารถในการจัดลำดับประสบการณ์เก่า (Education is that reconstruction or experience which adds to the meaning of experience and which increases ability to direct the course of subsequent experience)

4) การศึกษาคือกระบวนการทางสังคมและประสิทธิภาพทางสังคม (Education is a social process and social efficiency)

สปินด์เลอร์ (Spindler, 1964) ให้ความหมายของคำว่าการศึกษาไว้ ดังนี้

- 1) การศึกษาคือกระบวนการเบ็ดเสร็จของความเจริญงอกงามและการปรับตัว ศูนย์กลางของกระบวนการนี้คือเด็กซึ่งจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่ถูกควบคุมโดยวัฒนธรรม สังคม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ สภาวะแวดล้อมและบุคลิกภาพของพ่อแม่ผู้ปกครอง

2) การศึกษาคือกระบวนการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยความชำนาญด้านต่าง ๆ ความรู้ เจตคติ ค่านิยมและรูปแบบของพฤติกรรมต่าง ๆ

3) การศึกษาคือการทำให้นุชนมีวัฒนธรรม การศึกษาได้เกิดขึ้นมานานนับตั้งแต่เริ่มมีสังคมมนุษย์ โดยเฉพาะการศึกษาในแบบที่ให้คนเรียนรู้วัฒนธรรมที่เป็นอยู่ คำว่าการศึกษาอาจพิจารณาได้เป็น 2 แบบ แบบแรกคือการศึกษาในความหมายกว้างครอบคลุมถึงกระบวนการต่าง ๆ ของสังคมที่จะถ่ายทอดแนวคิด ความเชื่อ ระบบพฤติกรรม ตลอดจนศิลปกรรมต่าง ๆ ที่รวมเรียกว่าวัฒนธรรมจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง การศึกษาแนวนี้เรียกว่าการศึกษาในฐานะสังคมประกิต (Education as a socialization process) ซึ่งเกิดขึ้นในทุกสถาบันและสังคม แบบที่สองเป็นการพิจารณาการศึกษาในความหมายแคบโดยมุ่งพิจารณาที่สถาบันการศึกษาหรือโรงเรียน (Education as a social institution) (ไพฑูริ์ สิ้นลารัตน์, 2555)

การศึกษาในความหมายที่กว้างที่สุดคือการศึกษาชีวิตมนุษย์ซึ่งประกอบด้วยวิธีการดำเนินชีวิตในมิติประวัติศาสตร์คือมนุษย์ต้องรู้จักตนเอง รู้จักโลกภายนอก จักรวาล ธรรมชาติ รู้จักมนุษย์ด้วยกัน เมื่อรู้จักสิ่งเหล่านี้จึงจะนำความรู้ไปสร้างปัญญา กระตุ้นให้เกิดวิจรรณญาณและเกิดปัญญาขั้นสูงที่เหนือประสบการณ์มนุษย์ธรรมดา (เจตนา นาควัชระ, 2546) การศึกษาคือกระบวนการสร้างความเจริญเติบโตงอกงาม (Process of Growth) ดังนั้นเมื่อจะเริ่มต้นพัฒนาสิ่งใดจึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาเป็นอันดับแรกเพราะการพัฒนาคนโดยให้การศึกษาเป็นการปูพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการพัฒนาด้านอื่น ๆ (ชนิดา รักษ์พลเมือง, 2532)

การศึกษาไทยในศตวรรษที่ 21 จะเป็นระบบการศึกษาที่มุ่งเน้นการสร้างสังคมแห่งปัญญา เน้นการพัฒนาคนไทยให้เป็นผู้สร้างมากกว่าผู้เสพและจะเป็นระบบการศึกษาที่เป็นระบบการเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (ไพพรรณ เกียรติโชติชัย, 2545)

การศึกษาสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับกว้างและระดับแคบ ในระดับกว้างการศึกษาเป็นอิทธิพลของสรรพสิ่งต่อชีวิต บุคลิกภาพและความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ถูกกำหนดจากปัจจัยต่าง ๆ ที่หลากหลาย ได้แก่ พ่อแม่ สังคม ศาสนา อากาศ สื่อมวลชน ฯลฯ ซึ่งหากพิจารณาในแง่นี้จะพบว่าการศึกษาไม่มีที่สิ้นสุดโดยจะเริ่มตั้งแต่เกิดจนตาย ทุกสิ่งทุกอย่างที่หล่อหลอมร่างกายและจิตใจของมนุษย์ก็ถือเป็นการศึกษาทั้งสิ้น สำหรับการศึกษาในระดับแคบเป็นกระบวนการที่สังคมถ่ายทอดวัฒนธรรมความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งโดยผ่านระบบโรงเรียนหรือสถาบันทางสังคมอื่น ๆ (วิศย์ วิศทเวทย์, 2527)

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษามีบทบาทสำคัญในการสืบทอดความรู้ ประสบการณ์ ภูมิปัญญา รวมถึงวัฒนธรรมที่ติงามของครอบครัว ชุมชนและสังคมเพราะการศึกษาคือการเรียนรู้เพื่อความงอกงามของบุคคลและสังคม การศึกษามุ่งสร้างคนให้เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสามารถช่วยพัฒนามนุษย์ให้บรรลุสู่ความติงามและความสมบูรณ์

รูปแบบการจัดการศึกษาของไทย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 3 มาตรา 15 กำหนดว่าการจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542ข) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1) การศึกษาในระบบ (Formal Education) จะกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอนโดยแบ่งระดับการศึกษาเป็น 2 ระดับ คือ การศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาระดับอุดมศึกษา การศึกษาขั้นพื้นฐานประกอบด้วยการศึกษาซึ่งจัดไม่น้อยกว่าสิบสองปีก่อนระดับอุดมศึกษา การแบ่งระดับและประเภทของการศึกษาขั้นพื้นฐานให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง การศึกษาระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็นสองระดับคือระดับต่ำกว่าปริญญาและระดับปริญญาการศึกษาในระบบเมื่อสำเร็จการศึกษาจะได้รับวุฒิปัตริเพื่อเลื่อนฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

2) การศึกษานอกระบบ (Non-Formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

3) การศึกษาตามอัธยาศัย (Informal Education) เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ

การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตามการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบล้วนมีความสำคัญและเกี่ยวโยงกันในฐานะที่มีบทบาทพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2.5.4 แนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน

นักการศึกษาและนักพัฒนาหลายท่านได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ซึ่งส่วนใหญ่เห็นสอดคล้องกันว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องพัฒนาตัวของมนุษย์ผ่านการศึกษา ดังนี้

วิสัยทัศน์ของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 กำหนดให้มุ่งพัฒนาผู้เรียนซึ่งเป็นกำลังสำคัญของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้งเจตคติที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ

การประกอบอาชีพและการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อที่ว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

การศึกษาคือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่เป็นทั้งกระบวนการและจุดมุ่งหมายในตัวเองอย่างเป็นองค์รวมเพราะเน้นการพัฒนาศักยภาพในตนของมนุษย์ที่สามารถจัดความสัมพันธ์และความสมดุลกับธรรมชาติได้ กระบวนการดังกล่าวมีความหมายครอบคลุมมากกว่าการพัฒนามนุษย์ให้มีศักยภาพเพื่อเป็นทุนทางเศรษฐกิจ มนุษย์จึงต้องเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเพื่อให้รู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงโดยสามารถหยั่งรู้ถึงอดีต รู้เท่าทันปัจจุบันและอนาคตเพื่อเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ถูกต้อง (พระเทพเวที, 2534) โดยหน้าที่หลักของการศึกษาที่จะนำไปสู่การพัฒนา มีดังนี้ (ชนิตา รักษ์พลเมือง, 2534)

- 1) หน้าที่การถ่ายทอดวัฒนธรรมเพราะการศึกษาทำหน้าที่ถ่ายทอดความคิด
- 2) หน้าที่สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในสังคม
- 3) หน้าที่สร้างนวัตกรรม
- 4) หน้าที่คัดเลือกและจัดสรร
- 5) หน้าที่พัฒนาบุคคล

สุธาวัลย์ เสถียรไทย (2555) กล่าวว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนตามแนวพุทธที่สูงที่สุดคือการพัฒนาที่เน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลางคือ “เน้นการพัฒนาคน” เป็นศูนย์กลางไม่ใช่ “เอาคนเป็นศูนย์กลาง” (การเน้นคนเป็นศูนย์กลางวางอยู่บนฐานคิดที่ว่าคนดีกว่า ยิ่งใหญ่กว่า หรือเป็นใหญ่เหนือกว่าธรรมชาติ แนวคิดนี้อยู่บนฐานของความต้องการเอาชนะธรรมชาติซึ่งเป็นแนวคิดที่ผิด) การพัฒนาต้องมุ่งพัฒนาคนโดยมุ่งไปที่การเจริญสติหรือทางสายกลาง

ปรีชา ช่างขวัญยืน (2549) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตามแนวทางมนุษยศาสตร์ไว้สามารถสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้

1) พัฒนาคนและคนที่พัฒนาแล้วจะช่วยพัฒนาประเทศ สังคมที่เจริญแล้วมิใช่จะมีเพียงประชาชนที่มีความรู้ความสามารถเท่านั้นแต่ต้องมีประชาชนที่มีคุณลักษณะหลาย ๆ ด้านประกอบกัน อาทิ ความมีธรรมาภิบาล ความซื่อสัตย์ ความมุ่งมั่น ฯลฯ เพราะความรู้ความสามารถจะถูกใช้อย่างเต็มประสิทธิภาพก็ด้วยอาศัยคุณค่าเหล่านี้ ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพคนเพื่อไปพัฒนาประเทศนอกจากพัฒนาความรู้ทางวิชาการแล้วยังต้องพัฒนาจิตใจให้มีคุณธรรมควบคู่ไปด้วยจึงจะเป็นการพัฒนาคุณภาพของคนให้ได้ประโยชน์อย่างแท้จริง

2) คุณค่าบางอย่างเป็นคุณค่าที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาประเทศ บุคลากรที่จะไปพัฒนาประเทศ เช่น นักวิชาการ ข้าราชการ พ่อค้าหรือประชาชนทั่วไป ต้องมีคุณสมบัติบางประการที่ช่วยในการคิดและการกระทำอันเป็นประโยชน์ในทางที่จะพัฒนาประเทศและหากวิเคราะห์จากประเทศที่เจริญจะพบว่าประชาชนของประเทศเหล่านั้นมีคุณสมบัติด้าน “คุณค่า” ที่เอื้อต่อการพัฒนาคือ

ความรักชาติเพราะคนเราเมื่อรักสิ่งใดย่อมทำเพื่อสิ่งนั้น การพัฒนาประเทศต้องอาศัยระบบต่าง ๆ เมื่อใดที่ไม่ทำตามระบบที่ดีก็จะก่อให้เกิดผลเสียแก่กิจกรรมหรือส่วนรวมจนถึงประเทศชาติได้ ความเข้าใจหลักเกณฑ์แล้วทำตามระบบนั้นจึงเป็น “คุณค่า” ที่สำคัญสำหรับการพัฒนาประเทศ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หลายเหตุการณ์ได้ทิ้งมรดกความคิดให้เป็นคติเตือนใจเรื่อง “ความสามัคคี” ดังนั้นหากสังคมมีความสามัคคีประเทศชาติก็จะยิ่งเจริญก้าวหน้ามั่นคง

3) คุณค่าเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นหน้าเป็นตาของประเทศ พิจารณาได้จากคุณค่าด้านวัฒนธรรมที่คนชาติหนึ่งมักจะนับถือคนอีกชาติหนึ่งเพราะวัฒนธรรม วัฒนธรรมยังทำให้คนไปมาหาสู่กัน เกิดวัฒนธรรมการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้เข้าประเทศ เช่น ที่ชาวต่างชาติที่เข้ามาประเทศไทย เพราะต้องการมาชมพระราชวังเมืองโบราณและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยแท้ ๆ ในส่วนของวัฒนธรรมไทยขณะนี้ก็มีผู้หวงใยกันมากเพราะอยู่ในภาวะวิกฤต มรดกทางวัฒนธรรมถูกทอดทิ้งเพราะวัฒนธรรมเป็นของส่วนรวม ไม่มีใครรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ หากใครครวญให้ดีแล้ววัฒนธรรมไทย เช่น ขบวนเรือพระราชพิธี การฟ้อนรำและศิลปะแขนงต่าง ๆ ฯลฯ ได้นำมาใช้เป็นกิจกรรมต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองซึ่งถือเป็นหน้าตาของประเทศไทยและหากว่าสิ่งเหล่านี้รวมถึง “ทุนทางวัฒนธรรม” ด้านอื่น ๆ สูญหายไปภาพลักษณ์ที่แสดงความเป็นประเทศไทยก็คงจะสูญหายไปด้วยเช่นกัน

4) ความจำเป็นที่ต้องบูรณาการมนุษยศาสตร์ในพัฒนาศึกษา การศึกษาเพื่อการพัฒนาทั้งปวงจะละเลยศาสตร์ทางมนุษยศาสตร์ไม่ได้เพราะ “คุณค่า” เป็นสารัตถะของมนุษยศาสตร์และคุณค่าคือสิ่งที่พัฒนาประเทศชาติให้ยั่งยืนและมั่นคง ทั้งนี้การจะพัฒนาต้องพัฒนาคุณภาพมนุษย์ก่อนเพราะการพัฒนาประเทศต้องเริ่มที่หน่วยที่เล็กที่สุดซึ่งก็คือมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นหัวใจของการพัฒนา เมื่อมนุษย์ได้รับการพัฒนาก็จะไปพัฒนาชุมชน สังคมและประเทศชาติแล้วก็จะส่งผลย้อนกลับมาที่มนุษย์อีกครั้งซึ่งการส่งผลนี้ไม่ได้เป็นเส้นตรงแต่จะเชื่อมโยงต่อเนื่องกันอย่างไม่รู้จบ เมื่อพัฒนาคนให้เป็นคนดีได้แล้วสังคมและประเทศชาติก็จะมีคุณภาพดีตามไปด้วย มนุษยศาสตร์จะทำหน้าที่พัฒนามนุษย์ได้ดีโดยที่จะสอดแทรกหรือบูรณาการสารัตถะของศาสตร์เข้าไปในจุดมุ่งหมายของการศึกษา หรือโครงสร้างของหลักสูตรในทุกระดับทุกรูปแบบของการศึกษา

การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเป็นการศึกษาในทุกระดับ ทุกบริบทของสังคม ทั้งครอบครัว โรงเรียน ที่ทำงานและชุมชน นอกจากนี้ยังหมายถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาช่วยเสริมสร้างสมดุลในการพัฒนาปัจเจกบุคคล การศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนมีพื้นฐานมาจากความต้องการที่จะให้มวลมนุษยชาติมีโอกาสได้รับการศึกษา ได้เรียนรู้ค่านิยม มีพฤติกรรมและรูปแบบชีวิตที่ตนพอใจเพื่ออนาคตที่ยั่งยืนและเพื่อสร้างสังคมที่ดี (ชนิตา รัชกุลเมือง, 2557)

การศึกษามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาอย่างยั่งยืนเพราะการจะพัฒนาสิ่งใดให้เจริญก้าวหน้าต้องเริ่มจากตัวมนุษย์ ดังนั้นการศึกษาจึงต้องทำหน้าที่ในการพัฒนามนุษย์เพื่อให้มนุษย์ได้เป็นมนุษย์ที่

สมบูรณ์ เป้าหมายของการพัฒนาที่แท้จริงก็คือการพัฒนาคนเพื่อให้คนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติและบ้านเมืองต่อไป

2.6 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน การทำประมงพื้นบ้านและภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านทั้งในประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

2.6.1 งานวิจัยในประเทศ

2.6.1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน

ดำรงค์ โลหะลักษณะเดช และคณะ (2544) ได้ศึกษาเครื่องมือประมงพื้นบ้านในประเทศไทย 5 ภูมิภาค คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันตก ภาคตะวันออกและภาคใต้ พบเครื่องมือประมงพื้นบ้านและชนิดของสัตว์น้ำดังนี้ กลุ่มภาคเหนือ พบเครื่องมือประมง 7 ชนิด พบพันธุ์ปลา 16 ชนิด กลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบเครื่องมือประมง 7 ชนิด พบพันธุ์ปลา 18 ชนิด กลุ่มภาคกลางพบเครื่องมือประมง 8 ชนิด พบพันธุ์ปลา 18 ชนิด กลุ่มภาคตะวันตกพบเครื่องมือประมง 7 ชนิด พบพันธุ์ปลา 13 ชนิด และกลุ่มภาคใต้พบเครื่องมือประมง 6 ชนิด พบพันธุ์ปลา 11 ชนิด วัสดุส่วนใหญ่ที่ใช้ในการทำอุปกรณ์ประมงจะใช้ไม้ไผ่และเชือกไนลอน

สุธิดา ชัยรักษา (2544) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง วิถีชีวิตของครัวเรือนประมงพื้นบ้าน: กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนประมงพื้นบ้านบริเวณอ่าวไทยกับบริเวณทะเลสาบสงขลา จังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตของครัวเรือนประมงพื้นบ้านในด้านการทำมาหากิน ด้านความสัมพันธ์ในครัวเรือนพละเครือญาติและด้านความเป็นอยู่และศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนประมงพื้นบ้านที่มีสภาพแวดล้อมและทรัพยากรสัตว์น้ำแตกต่างกัน ผลการศึกษาพบว่าวิถีชีวิตด้านการทำมาหากินของครัวเรือนประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมและสัตว์น้ำต่างกัน มีความแตกต่างกันในด้านช่วงเวลาในการทำมาหากิน ระยะทาง ระยะเวลาที่ใช้ในการทำประมง ตลอดจนเครื่องมือและการลงทุนแต่สิ่งที่เหมือนกันคือการขายสัตว์น้ำ โดยส่วนใหญ่จะขายกับเจ้าแก่ผู้รับซื้อสัตว์น้ำในชุมชน วิถีชีวิตด้านความสัมพันธ์ในครัวเรือนและเครือญาติมีทั้งความแตกต่างและความเหมือน ส่วนที่แตกต่างคือด้านบทบาทของสมาชิกในครัวเรือนที่ร่วมทำประมงกับหัวหน้าครอบครัว ผู้หญิงที่ทำเสามีบทบาทมากกว่าผู้หญิงที่บ่ออริฐเนื่องจากสภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรสัตว์น้ำต่างกันคือพื้นที่บ่ออริฐมีคลื่นลมแรงกว่า เครื่องมือจับสัตว์น้ำมีขนาดใหญ่และหนักจึงไม่เหมาะที่จะใช้แรงงานผู้หญิง ส่วนที่เหมือนคือด้านเศรษฐกิจคือเป็นหน้าที่รับผิดชอบของหัวหน้าครอบครัวแต่บทบาทด้านการขายสัตว์น้ำและรับผิดชอบงานบ้านเป็นของภรรยา วิถีชีวิตด้านความเป็นอยู่พบว่า

ความเป็นอยู่ไม่ต่างกันมากนัก ด้านน้ำดื่มน้ำใช้ในครัวเรือนบ่ออิฐมักใช้น้ำประปาเพราะมีพื้นที่เป็นดินทรายยากต่อการขุดบ่อแต่ทำเสาใช้น้ำบ่อและน้ำฝน ด้านสุขภาพไม่ต่างกัน ด้านการคมนาคมพบว่าบ่ออิฐมีถนนที่สะดวกสบายกว่า สำหรับภาษาพบว่าทั้งสองพื้นที่ใช้ภาษาถิ่นได้ ด้านความเชื่อพบว่าผู้ประกอบการอาชีพประมงพื้นบ้านทั้งสองพื้นที่นับถือศาสนาอิสลามทั้งหมดและยึดหลักการดำเนินชีวิตตามคำสอนของศาสนา

กมล บัวบาน (2546) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับผู้อุปถัมภ์กลุ่มต่าง ๆ และศึกษาผลของความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ต่อการเข้าถึงทรัพยากรชายฝั่งทะเลของชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยพบว่าชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ 4 กลุ่ม คือ พ่อค้า นักธุรกิจ ผู้นำท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่นและข้าราชการ ผู้อุปถัมภ์แต่ละกลุ่มจะให้การช่วยเหลือชาวประมงในลักษณะที่แตกต่างกัน กลุ่มพ่อค้านักธุรกิจจะช่วยเหลือด้านเงินลงทุน ช่วยรับซื้อผลผลิต แบ่งปันทรัพยากรที่จำเป็นในการประกอบอาชีพแก่ชาวประมงและใช้อำนาจปกป้องคุ้มครองชาวประมงที่ทำผิดกฎหมายให้รอดพ้นจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ประมงโดยชาวประมงจะตอบแทนด้วยการยอมขายสัตว์น้ำราคาถูกลงหรือการบริการรับใช้ด้านแรงงาน กลุ่มผู้นำท้องถิ่นมักใช้อำนาจและอิทธิพลของตนปกป้องชาวประมงให้ได้รับความสะดวกในการประกอบอาชีพ เช่น ช่วยให้ชาวประมงใช้เครื่องมือประมงได้อย่างผิดกฎหมาย ช่วยเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่ประมงไม่ให้เอาผิดกับชาวประมงที่เข้าไปจับจองพื้นที่ในเขตอนุรักษ์และใช้อำนาจในระบบราชการช่วยวิ่งเต้นขอขยายพื้นที่ทำกินให้ชาวประมง ชาวประมงจะตอบแทนด้วยการเป็นห้วคະແນในการเลือกตั้งและขายสัตว์น้ำไว้ในราคาถูก กลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นซึ่งมีตำแหน่งการเมืองในระดับสูงและมีอำนาจเจรจาต่อรองสูงจะใช้อำนาจตำแหน่งทางการเมืองเพื่อปกป้องคุ้มครองและให้สิทธิพิเศษแก่ชาวประมง เช่น ให้สิทธิชาวประมงกู้ยืมเงินจากหน่วยงานที่ตนมีอำนาจอยู่และแบ่งปันพื้นที่เลี้ยงหอยให้ ชาวประมงจะตอบแทนโดยการเป็นห้วคະແນและรับใช้ด้านแรงงานในกิจกรรมของนักการเมือง กลุ่มอุปถัมภ์ที่เป็นข้าราชการจะช่วยเหลือชาวประมงโดยละเว้นการจับกุมเรือและเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย ให้สิทธิพิเศษในการหลบเลี่ยงภาษีและแจ้งข้อมูลของทางการราชการให้ชาวประมงทราบล่วงหน้า ชาวประมงจะตอบแทนด้วยการรับใช้และให้สิ่งของ

ภัทรารวรรณ สนั่นไทย (2548) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งบริเวณปากแม่น้ำบางปะกง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วม ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ

ชาวประมงพื้นบ้านที่อาศัยในพื้นที่ชายฝั่งบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงและบริเวณพื้นที่เกี่ยวเนื่องเป็นระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 1 ปี จำนวน 232 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ชาวประมงพื้นบ้านบริเวณปากแม่น้ำบางปะกงมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งอยู่ในระดับน้อย ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ได้แก่ อายุ ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง สถานภาพทางสังคม จำนวนสมาชิกในครัวเรือน เพศและรายได้ ปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งคือเจ้าหน้าที่ของรัฐขาดการประชาสัมพันธ์โครงการอย่างจริงจัง ชาวประมงพื้นบ้านมีภาระหนี้สินที่ต้องรับผิดชอบจึงมีเวลาและโอกาสน้อยที่จะออกมาร่วมกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่าง ๆ ได้

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการประมงพื้นบ้านที่กล่าวมาข้างต้นพบว่ามีปัจจัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านและวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน รวมถึงการทำประมงพื้นบ้านการในแต่ละท้องถิ่นก็แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม คติความเชื่อ และเศรษฐกิจการเมือง ประมงพื้นบ้านสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนในท้องถิ่นทั้งคนที่เป็นชาวประมงและบุคคลทั่วไปในท้องถิ่น การทำประมงพื้นบ้านได้เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกทุนนิยม อย่างไรก็ตามยังคงมีชาวประมงบางส่วนที่หันมาร่วมมือกันฟื้นฟูการทำประมงพื้นบ้านเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งทะเลเพราะเริ่มตระหนักถึงผลเสียของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

2.6.1.2 งานวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน

ธัญญรัตน์ คงวัดใหม่ (2556) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทำประมงพื้นบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย อำเภอเมืองจังหวัดสตูลมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านและสภาพปัญหาการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายซึ่งปัจจุบันผู้ประกอบการประมงพื้นบ้านมีแนวโน้มลดลงเปลี่ยนเป็นการประมงลากอวนมากขึ้น ผลการศึกษา พบว่า การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านได้รับองค์ความรู้ส่วนใหญ่มาจากบรรพบุรุษและพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ โดยภูมิปัญญาถูกเก็บไว้ในตัวบุคคล ในลักษณะการจำ มีการแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาภายในหมู่ญาติคนรู้จักและสมาชิกในกลุ่มเท่านั้น เนื่องจากภูมิปัญญาถูกนำมาใช้ในการดำรงชีพเป็นเป้าหมายหลัก สภาพปัญหาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านนั้นแม้ว่าประชาชนชาวบ้านจะสร้างองค์ความรู้ใหม่ในแต่ละบุคคล ภูมิปัญญามีการถ่ายทอดในวงแคบ ไม่มีการจดบันทึก การนำภูมิปัญญาไปใช้ไม่เอื้อต่อสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ดังนั้นแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านผู้บริหารท้องถิ่นต้องกำหนดเป็นนโยบายด้านการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณีและภูมิปัญญา

ท้องถิ่นไว้ในแผนพัฒนาท้องถิ่น โดยกำหนดเป็นโครงการ แผนงานตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ให้เป็นรูปธรรมเน้นการสร้างจิตสำนึกและสร้างความภาคภูมิใจในอาชีพและสร้างมูลค่าเพิ่มทางการตลาด สนับสนุนการปฏิบัติในการบังคับใช้กฎหมายเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านการประมงพื้นบ้านให้คงอยู่สืบต่อไป

สุพรรณิ ไชยอำพร และสุวิมล พิริยธนาลัย (2549) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน จังหวัดปัตตานี การศึกษาวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาของชาวบ้านในการเข้าใจเข้าถึงทรัพยากร กระบวนการในการเรียนรู้ภูมิปัญญาของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ วิธีการรวบรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกต จากนั้นวิเคราะห์ด้วยหลักตรรกะเทียบเคียงแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยควบคู่กับบริบทและใช้สถิติเชิงพรรณนา ผลการวิจัย พบว่า ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรในชุมชนจำแนก ได้ 4 ประเด็น คือ 1) หลักการพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรของชุมชนจะคำนึงถึงการใช้อยู่อาศัยในท้องทะเลเป็นสำคัญ สิทธิในการใช้ประโยชน์จะมีเมื่อมีการใช้ประโยชน์เท่านั้นไม่ใช้การครอบครอง ประกอบด้วย สิทธิการใช้ประโยชน์แบบถาวรและชั่วคราว 2) สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรระบบสิทธิของชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากรแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเพราะการเป็นสมาชิกชุมชนประมงและสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรเพราะได้รับการแบ่งปัน 3) กฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรประกอบด้วยกฎของผู้อยู่ใกล้ หมายถึง ผู้อยู่ใกล้แหล่งทรัพยากรจะเป็นผู้ใช้ประโยชน์และเข้าถึงทรัพยากรได้ก่อน กฎเกณฑ์ของผู้มาก่อนหมายถึงผู้ที่มาถึงแหล่งทรัพยากรเหล่านั้นก่อนและกฎเกณฑ์ของการใช้เครื่องมือประมง เช่น ห้ามใช้เครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการทำลายสูง เช่น อวนตาถี่ และ 4) การตรวจตราควบคุมเป็นมาตรการที่ชุมชนสร้างขึ้นเพื่อให้กฎเกณฑ์หรือจารีตในการปฏิบัติต่าง ๆ ได้ถูกนำไปใช้จริง ข้อเสนอแนะของการวิจัยคือควรนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ของโลกปัจจุบันเข้าด้วยกันจะส่งผลให้ภูมิปัญญาของชุมชนมีพลวัตที่สามารถนำมาปรับใช้กับปัจจุบันได้

มนัสศิริ ลูกรักษ์ (2534) ได้วิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งและกระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขาม อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาคือชาวประมงพื้นบ้าน วิธีการศึกษาใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและนำมาเขียนรายงานเชิงพรรณนาและตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า ผลการวิจัยพบว่า 1) ชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำเนินตามวิถีชีวิตตามแบบชุมชนประมงพื้นบ้าน

และการแก้ไขปัญหาในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน เป็นชุมชนมุสลิมและดำเนินชีวิตตามหลักความเชื่อของศาสนาอิสลามซึ่งสอดคล้องกับกระบวนการผลิตของชุมชนที่เป็นระบบการผลิตที่ไม่ทำลายทรัพยากรชายฝั่งมีการใช้แรงงานในครัวเรือนและเครือข่ายและแรงงานรับจ้างในงานที่ต้องใช้ฝีมือเฉพาะด้าน จากระบบความสัมพันธ์เหล่านี้ทำให้ชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขามเป็นชุมชนที่มีการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นรูปธรรม 2) กระบวนการเกิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งนั้น พบว่า ชุมชนมีการเรียนรู้ทั้งจากการประสบการณ์ภายในและภายนอกชุมชน มีการสั่งสมและการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนมีการปรับประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งในกรณีของการทำประมงอันเป็นกิจกรรมหลักการอยู่ร่วมสัมพันธ์กันในชุมชนประมงพื้นบ้านและระบบคุณค่าในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านข้างต้นพบว่าภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้านนั้นเป็นสิ่งที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ภูมิปัญญาเหล่านี้ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ รวมถึงมีอิทธิพลต่อการความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชน ชาวประมงพื้นบ้านจะทำการประมงโดยคำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านนี้มีลักษณะการถ่ายทอดจากคนรุ่นสู่รุ่นโดยมักถ่ายทอดผ่านสถาบันครอบครัวเป็นหลัก ภูมิปัญญาชาวประมงบางอย่างยังไม่ได้รับการจักระบบที่ดีนัก ไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและภูมิปัญญาบางอย่างยังเรียนรู้กันในวงแคบ ดังนั้นจึงควรหาแนวทางอนุรักษ์ สืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านให้คงอยู่ต่อไป

2.6.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวกับการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญา

นิตินันท์ พันทวี (2544) ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสานการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนามเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก การประชุมและสัมภาษณ์กลุ่มการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญของชุมชนประกอบด้วยคุณค่าในตัวพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญหมายถึงคุณค่าในองค์ประกอบของพิธีกรรม ได้แก่ ผู้นำพิธีกรรม ผู้ร่วมพิธี บทสู่ขวัญ เครื่องสังเวย ระยะเวลาและสถานที่ ในฐานะเป็นสื่อและสัญลักษณ์ของความดีงาม คุณค่าที่เกิดขึ้นต่อบุคคล อาทิ สมาธิ ความสบายใจ ความกตัญญูและน้ำใจงาม คุณค่าของพิธีกรรมต่อชุมชนประกอบด้วยคุณค่าในฐานะกระจุกสะท้อนวัฒนธรรมด้านภาษาและให้ความบันเทิงแก่สมาชิกของชุมชนคุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ควบคุมรักษาแบบแผนทางสังคมของชุมชนคุณค่าในฐานะที่ทำหน้าที่ขัดเกลาทางสังคมและคุณค่าในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าของพิธีกรรมกับ

การสร้างทัศนคติต่อตนเองและความผูกพันกับชุมชน พบว่าเมื่อชุมชนเรียนรู้คุณค่าของพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญโดยการเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนก่อให้เกิดความเข้าใจมั่นใจ ภูมิใจจะส่งผลให้เกิดทัศนคติต่อตนเองในเชิงบวกและเมื่อชุมชนเกิดความคุ้นเคยกับแบบแผนทางสังคมของชุมชนก็ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นการยอมรับการปรับตัวต่อพฤติกรรมภายในชุมชนได้ ความรู้สึกพึงพอใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของของชุมชนส่งผลให้เกิดความผูกพันกับชุมชนมาก รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรม พบว่าพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นเครื่องมือที่คนในชุมชนใช้เป็นทุนทางวัฒนธรรมในการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ถูกต้องสร้างสรรค์และสอดคล้องกันระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนสร้างทัศนคติต่อตนเองพร้อมกันกับความผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชุมชนซึ่งเป็นการสร้างพลังชุมชนในการพัฒนาให้เกิดดุลยภาพโดยใช้ปัญญาเป็นตัวเชื่อม

อุทัย ปัญญาโกญ (2547) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าการวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่า นำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าผลการวิจัย พบว่า 1) คุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรมอาข่าที่มีต่อเยาวชนอาข่ามี 8 ประการ คือ เป็นภูมิปัญญาเพื่อพึ่งตนเองและการดำรงชีพที่เหมาะสม สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน และการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนวัฒนธรรมอาข่า เป็นกรอบควบคุมความประพฤติ ผ่านจารีตประเพณี ค่านิยมของเผ่า ช่วยปรับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เสริมทักษะการเรียนรู้เป็นฐานการเรียนรู้เรื่องอื่น ๆ เป็นกิจกรรมสร้างสรรค์นันทนาการผ่อนคลาย พัฒนาอารมณ์ สังคมจิตใจ เป็นความสามารถในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพสังคม และเกิดความรักภูมิใจในตนเองและเผ่าพันธุ์ 2) วิธีการเรียนรู้เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าในวิถีเดิมพบว่าเป็นการเรียนรู้ที่สอดแทรกอยู่ในวิถีการทำมาหากินและความเชื่อ มุ่งเน้นให้จำปฏิบัติเลียนแบบได้เพื่อจะถ่ายทอดสอนคนรุ่นต่อไปได้ มี 5 ลักษณะคือ การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้ผ่านบุคคล การเรียนรู้ผ่านชุมชน การเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมประเพณี และการเรียนรู้จากธรรมชาติสิ่งแวดล้อม วิธีการเรียนรู้ในวิถีเดิมไม่มีการจัดการให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน 3) รูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่าที่เหมาะสมประกอบด้วยภาพความสำเร็จกระบวนการนำไปสู่ความสำเร็จ การมีส่วนร่วมของอาข่าทุกขั้นตอนหลักสูตรต้องสามารถแก้ปัญหาและสนองความต้องการของอาข่าได้โดยมีปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ 3 ประการคือ บุคคล เครือข่ายและบริบททางสังคม กิจกรรมการเรียนรู้เป็นการบูรณาการการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบคือการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยโดยมีวัฒนธรรมอาข่าเป็นฐานการเรียนรู้

ปวลักษณ์ สุรัสวดี (2554) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การสืบสานภูมิปัญญาของสายสกุลช่างปูนปั้นจังหวัดเพชรบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของภูมิปัญญางานสายสกุลช่างปูนปั้น จังหวัด

เพชรบุรี เพื่อวิเคราะห์การสืบสานภูมิปัญญาสายสกุลช่างปูนปั้น จังหวัดเพชรบุรีตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและเพื่อนำเสนอแนวทางการสืบสานภูมิปัญญาสายสกุลช่างปูนปั้นจังหวัดเพชรบุรี ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้การศึกษาเอกสาร ศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าและศึกษาภาคสนาม ผลการวิจัย พบว่า การสืบสานภูมิปัญญาของสายสกุลช่างปูนปั้นจังหวัดเพชรบุรีสืบสานโดยใช้วิธีแห่งปัญญาญาณของช่างงานสายสกุลช่างปูนปั้นเพชรบุรีคือฝึกฝนและพัฒนาทักษะด้วยปัญญาเพื่อสร้างงานพุทธศิลป์ แบ่งได้สองส่วนได้แก่ ส่วนที่หนึ่งคือ ปัญญาคือการค้นคว้าหรือการวิจัยของช่างสายสกุลช่างปูนปั้นเพชรบุรี แบ่งออกเป็น 1) ปัญญาทางทักษะการช่าง 2) ปัญญาทางพื้นฐานศิลปะ และ 3) ปัญญาทางจักรวาลวิทยาในศาสนาพุทธส่วนที่สองคือญาณซึ่งเป็นการหยั่งรู้ที่เกิดจากสมาธิและมุมมองอันเป็นสิ่งที่เก็บสั่งสมอยู่ในตัวช่างที่เกิดจากการฝึกฝนอย่างหนักจนเชี่ยวชาญและรูปแบบการเรียนรู้แบบนิรนัยและอุปนัยที่ผสมผสาน

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาข้างต้นพบว่าวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ยึดโยงผู้คนในชุมชนให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเข้าใจรากเหง้าภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนย่อมทำให้รู้จักรากเหง้าของตนเองและเกิดความภูมิใจในท้องถิ่น ภูมิปัญญาล้วนมีความหมายที่อยู่เบื้องหลังของสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ความหมายเหล่านี้เกิดจากวิถีคิดและองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สั่งสมอยู่ในตัวของผู้ที่สร้างสรรค์และสืบทอดภูมิปัญญานั้น ๆ ภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญแก่การอนุรักษ์และสืบทอดต่อไป การสืบทอดอาจทำได้โดยผ่านการศึกษารูปแบบต่าง ๆ ซึ่งการสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมนั้นมักเป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในวิถีหรือการศึกษาตามอัธยาศัย อย่างไรก็ตามการสืบทอดภูมิปัญญาต้องสร้างอาศัยความร่วมมือกับบุคคลหลายฝ่าย

2.6.2 งานวิจัยในต่างประเทศ

มีซูดีและไวท์เทน (Mesoudi and Whiten, 2008) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง บทบาทในการสืบทอดวัฒนธรรมเพื่อทำความเข้าใจถึงวิวัฒนาการของวัฒนธรรมของมนุษย์ซึ่งศึกษาโดยการตั้งคำถามในกลุ่มผู้ใหญ่ในประเด็นคำถามที่ว่าใคร ทำอะไร เมื่อไหร่และอย่างไรจึงจะสามารถนำไปสู่วิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ผลการศึกษาพบว่าการส่งต่อหรือสืบทอดวัฒนธรรมจะสืบทอดส่งต่อกันภายในครอบครัวจากคนรุ่นสู่รุ่นหรืออาจเป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นระหว่างกลุ่ม โดยการเรียนรู้แบ่งออกเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองและการเรียนรู้ผ่านสังคม พฤติกรรมสำคัญของการส่งต่อวัฒนธรรมหรือการสืบทอดวัฒนธรรมคือพฤติกรรมการเล่นแบบก่อนที่จะถูกขัดเกลาพัฒนาหรือปรับเปลี่ยนในคนรุ่นต่าง ๆ

ซิลเวียร์และคณะ (Silvia and others, 2007) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง กลยุทธ์ในการทำประมงขนาดเล็กและผลกระทบในการทำประมงขนาดเล็กในละตินอเมริกาและแคริบเบียน พบว่า ในการทำประมงและเลือกจับสัตว์น้ำของชาวประมงนั้นไม่ได้ดำเนินการแบบสุ่มแต่อาศัยความรู้และประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับทรัพยากร รายได้ ความอุดมสมบูรณ์ระยะทางในการเดินทางออกจับสัตว์น้ำ และประสบการณ์ของชาวประมงก็มีอิทธิพลต่อการทำประมง กลยุทธ์ต่าง ๆ ที่อาศัยประสบการณ์และความรู้จะถูกนำมาใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น การตอบสนองต่อสภาพอากาศที่ไม่แน่นอน ฯลฯ และกลยุทธ์เหล่านี้สามารถช่วยในการดำเนินการพัฒนาชุมชนชาวประมงให้สามารถวางแผนในการจัดการเกี่ยวกับการทำประมงได้

ไมเออร์และวอร์ม (Myers and Worm, 2005) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสูญพันธุ์ การดำรงอยู่และการฟื้นคืนสู่สภาพปกติของปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ พบว่า ปลาน้ำจืดขนาดใหญ่ที่มีบทบาทสำคัญในระบบนิเวศทางทะเลและในการประมงถูกจับเพื่อแสวงหาประโยชน์มากเกินไปจึงมีบทบาทน้อยลงและอีกประมาณ 50-100 ปีข้างหน้าปลาเหล่านี้จะลดจำนวนลงกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบางสายพันธุ์ที่เสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ เช่น ปลาฉลาม ฯลฯ จากการวิเคราะห์อัตรา การสืบพันธุ์ยังพบว่าการเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ แนวทางแก้ไขคือต้องหาทางแก้ไขสถานการณ์โดยต้องลดอัตราการจับปลาให้ได้ 40-80 เปอร์เซ็นต์ การฟื้นตัวจะเป็นไปอย่างรวดเร็วหากลดอัตราการจับสัตว์น้ำ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือต้องลดอัตราการจับสัตว์น้ำและปกป้องพื้นที่สำคัญที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำและต้องเร่งฟื้นฟูสัตว์น้ำที่กำลังจะสูญพันธุ์

บาบิคกี (Babicki, 2001) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง กฎหมายและนิเวศวิทยา: กรอบแนวคิดของกฎหมายระหว่างประเทศเกี่ยวกับการประมงเพื่อการอนุรักษ์และการแสวงหาประโยชน์จากการทำประมง พบว่า การทำประมงในปัจจุบันกำลังมุ่งไปในทิศทางที่ไม่ยั่งยืน กรอบการทำงานประมงจึงควรปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างการอยู่ร่วมกับสังคมและธรรมชาติอย่างยั่งยืน กระบวนทัศน์ใหม่จะต้องยึดหลักการอุปถัมภ์ธรรมชาติ ระบบนิเวศ จำเป็นต้องขยายการจัดการเกี่ยวกับกฎหมายสิ่งแวดล้อมไปทั่วโลก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพัฒนากระบวนทัศน์ทางกฎหมายในการทำประมงให้ทันสมัยและต้องสร้างกระบวนทัศน์ใหม่โดยยึดพื้นฐานในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษางานวิจัยต่างประเทศ พบว่า ความยั่งยืนของทรัพยากรสัตว์น้ำและการทำประมงเกี่ยวพันกับสิ่งสำคัญคือความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและเพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม ทั้งนี้ในส่วนของการศึกษาเรื่องคนโป๊ะเป็นกรณีศึกษาในสายตระกูลของภัทรนิษฐ์ เกียรติวารจรูญ เนื่องจากเป็นผู้ประกอบอาชีพโป๊ะที่ยังเหลืออยู่ของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยเป็นกรณีศึกษาแบบ instrumental case study ซึ่งมุ่งศึกษารายละเอียดในกรณีศึกษาที่เลือกอย่างละเอียด การดำเนินการวิจัยได้แบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research)

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยใช้การศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral history) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research)

ขั้นตอนที่ 3 นำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยวิธีการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion) โดยผ่านการพิจารณาตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปและประมวลผลเพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

วิธีการดำเนินการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research)

มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาและคุณค่าของภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยศึกษาเอกสารเกี่ยวกับภูมิปัญญาและการทำประมงและการทำประมงพื้นบ้านของจังหวัดสมุทรสงครามและประเทศไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประกอบด้วยเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ดังนี้

1.1 ศึกษาเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยศึกษาเอกสารที่ทำเสนอแนวคิดและประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรง หรือเป็นเอกสารแหล่งที่ให้ข้อมูลด้วยทฤษฎีหมายอย่างแท้จริง อาทิ

- พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490
- พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2528
- พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558
- พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558
- พระราชกำหนดการประมง (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560
- เอกสารกรมพระกลาโหม รัชกาลที่ 4 มร.4 รล-กท/19 เลขที่ 17

เรื่องสารตราว่าด้วยนำตั้งเจ้าภาสีถั่ว งา ปลาทุ 3 เมือง

- เอกสารชุดสมุดพิเศษรัชกาลที่ 5 มร.5-พ.ศ./8 เลขที่ 8 ว่าด้วยภาษีปลาทุ
- เอกสารจากสำนักงานผังเมืองจังหวัดสมุทรสงคราม
- จดหมายเหตุ อาทิ จดหมายเหตุ ลา ลูแบร์
- เอกสารประกอบการบรรยายของคุณสุรจิต ชिरเวทย์
- บทความในวารสารเมืองโบราณ
- เอกสารของกรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อาทิ เอกสาร

งานสอบสวนปลาทุ พ.ศ. 2506-2508

- เอกสารของศูนย์วิจัยและพัฒนาอ่าวไทยตอนบน อาทิ เอกสารเรื่องแหล่งและฤดูวางไข่ของทู เอกสารเรื่องปลาทุ *Rastrelliger neglectus* บริเวณอ่าวไทยฝั่งตะวันตกตอนบน
- เอกสารของสำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม
- เอกสารขององค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่
- เอกสารขององค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว

- เอกสารขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน
- เอกสารของเทศบาลตำบลบางจะเกร็ง
- เอกสารของสถานีวิจัยประมงชายฝั่งจังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น

1.2 ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ

- เอกสารของกรมประมง อาทิ เอกสารการจำแนกประเภทเครื่องมือประมง
- เอกสารของสำนักงานอนุรักษ์ทรัพยากรและชายฝั่ง
- เอกสารของสำนักวัฒนธรรมสมุทรสงคราม อาทิ หนังสือวัฒนธรรม 8 วิถีของดีสมุทรสงคราม (ประเพณี) หนังสือวัฒนธรรม 8 วิถีของดีสมุทรสงคราม (อาชีพ) หนังสือวัฒนธรรม 8 วิถีของดีสมุทรสงคราม (อาหาร) หนังสือวัฒนธรรม 8 วิถีของดีสมุทรสงคราม (ความเชื่อ) หนังสือวัฒนธรรม 8 วิถีของดีสมุทรสงคราม (ที่อยู่อาศัย) ฯลฯ
- เอกสารของหอการค้าสมุทรสงคราม อาทิ หนังสือคนแม่กลอง รายงานการจัดงานปลาทุแม่กลอง
- หนังสือ อาทิ หนังสือเรื่องเครื่องมือประมงของไทย ของศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หนังสือเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไท หนังสือเรื่องการจัดการทรัพยากรประมง หนังสือเรื่องสมุทรสงคราม: ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม หนังสือเรื่องปลาทุสินในน้ำจากอ่าวไทย หนังสือเรื่องเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ฯลฯ

- สารานุกรมไทย สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน
- เอกสารของศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงอ่าวไทยตอนบน อาทิ รายงานสภาวะการณ์ประมงพื้นบ้านบริเวณอ่าวไทยตอนใน
- รายงานประจำปีของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- เอกสารของกลุ่มวิจัยและวิเคราะห์สถิติการประมง กองนโยบายและยุทธศาสตร์พัฒนาการประมง อาทิ หนังสือสถิติการประมงทะเล ข้อมูลสถิติปริมาณการจับสัตว์น้ำจากการทำประมงพื้นบ้าน

1.3 การวิเคราะห์เอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีคุณวิทยา (Axiology) ได้แก่ การจำแนกประเภทข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

2. การศึกษาภาคสนาม

ศึกษาภาคสนามเพื่อศึกษาบริบททั่วไปของชุมชน สภาพสังคม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ค่านิยม คติความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ทรัพยากรในระบบนิเวศและภูมิปัญญาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงคราม

การศึกษภาคสนามมีรายละเอียดดังนี้

2.1 พื้นที่ที่ศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่ที่จะศึกษาเพื่อให้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ การศึกษาประมงพื้นบ้านในภาพรวมผู้วิจัยเลือกศึกษาพื้นที่ทุกตำบลในเขตอำเภอเมืองที่มีการทำประมงทะเลพื้นบ้านชายฝั่ง จากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ดังกล่าว ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาพื้นที่ที่ศึกษา คือ ตำบลบางแก้ว ตำบลบางจะเกร็ง ตำบลแหลมใหญ่และตำบลคลองโคน และเลือกศึกษากรณีศึกษากลุ่มชาวประมงพื้นบ้านกลุ่มสุดท้ายของอ่าวแม่กลองที่ทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโปะ ได้แก่ กลุ่มคนทำโปะของครอบครัวของภักทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา

2.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้ 2 วิธี ดังนี้

2.2.1 การสังเกต ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการพูดคุย ซักถามอย่างไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีและความสนิทสนมกับผู้คนในชุมชนซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งโดยใช้เทคนิคการสังเกต 2 แบบ (สุภางค์ จันทวานิช, 2552) คือ

1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participant observation) เป็นการสำรวจและทำความเข้าใจกับสภาพทั่วไปของชุมชน แหล่งข้อมูล รวมถึงเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพชีวิตประจำวันและการใช้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) เป็นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ แบบแผนพฤติกรรม ค่านิยม พิธีกรรมและภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้านและการดำเนินชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน เช่น การร่วมงานประเพณี การออกทะเล การจับสัตว์น้ำ การจับปลาโดยใช้เครื่องมือโปะ การซ่อมแซมโปะ เป็นต้น

2.2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลหลักด้านภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการหรือไม่มีโครงสร้าง (Informal or unstructured interview) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เหตุการณ์ และสถานที่ในช่วงเวลาต่าง ๆ (พงษรัตน์ ทวีรัตน์, 2540) โดยมีลำดับขั้นตอนดังนี้

2.2.2.1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก คัดเลือกโดยใช้วิธีการเลือกแบบสุ่มแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling Technique) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังต่อไปนี้

1) กลุ่มผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงครามที่มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำด้านการทำประมงพื้นบ้านหรือเป็นผู้ที่ทำประมงพื้นบ้านอย่างต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า 20 ปี ได้แก่

นายวิสูตร นวมศิริ

ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

ปราชญ์ชาวบ้านด้านการทำประมงพื้นบ้าน

ประธานกลุ่มอนุรักษ์พัฒนาป่าชายเลนตำบล

บางแก้ว อาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรทางทะเล

และชายฝั่ง ราษฎรอาสาพิทักษ์ทรัพยากร

ป่าชายเลน ผู้รับรางวัลแทนคุณแผ่นดิน ประจำปี

2555 กรรมการในคณะกรรมการประมงจังหวัด

นายประเทือง จือเหลียง

ปราชญ์ชาวบ้านด้านประมงพื้นบ้าน

นายภาณุวัฒน์ คงรักษา

ประธานกลุ่มประมงชายฝั่ง กรรมการใน

คณะกรรมการประมงจังหวัด (ตัวแทน

ชาวประมงพื้นบ้าน) ประธานกลุ่มอนุรักษ์ฟื้นฟู

ดอนหอยหลอด ผู้นำชุมชนด้านการทำประมง

เชิงอนุรักษ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ตำบลบางจะเกร็ง

นายสุทิน กลิ่นอุดม

ชาวประมงพื้นบ้าน กรรมการในคณะกรรมการ

ประมงจังหวัด (ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน)

นายณรงค์ เนียมสวัสดิ์

ชาวประมงพื้นบ้าน ประธานสหกรณ์ประมง

บางจะเกร็ง-บางแก้ว

นางนาตยา พูลสวัสดิ์

ชาวประมงพื้นบ้าน กรรมการสหกรณ์ประมง

บางจะเกร็ง-บางแก้ว

นางสุภาพ คงรักษา

ชาวประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน

ผู้นำด้านการทำประมงเชิงอนุรักษ์

นายกิตติพงษ์ ทัศนิช

ชาวประมงพื้นบ้าน

นางพรพนา คลองโคน

ชาวประมงพื้นบ้าน

นายสว่าง จิตตรง

ชาวประมงพื้นบ้าน

นายธวัชชัย พันภัย

ชาวประมงพื้นบ้าน

นายหยัด คล้ายสี

ชาวประมงพื้นบ้าน

นางกุหลาบ คลองน้อย

ชาวประมงพื้นบ้าน

นายบรรทม คลองน้อย

ชาวประมงพื้นบ้าน

นายโสรัช อภัย

ชาวประมงพื้นบ้าน

2) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงด้วยเครื่องมือโปะ และผู้ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านด้วยเครื่องมือโปะหรือเคยทำประมงด้วยเครื่องมือโปะ ได้แก่

นายภูมิภัทร เกียรติวรจรูญ

อดีตเจ้าของโปะปลาทุแม่กลองและบิดาของ
เจ้าของโปะปลาทุแม่กลองที่ยังเหลืออยู่

นายภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรูญ

ผู้สืบทอดกิจการโปะปลาทุแม่กลอง

นายนันทพัทธ์ เกียรติวรจรูญ

พี่ชายของผู้สืบทอดกิจการโปะปลาทุแม่กลอง

นายฉลอง เหลืองทอง

อดีตเจ้าของโปะปลาทุ ผู้ทำหน้าที่สร้างโปะ
จำลองให้จังหวัดสมุทรสาคร

นายเมธี นวลินี

อดีตเจ้าของโปะปลาทุ

นางปราณี นวลินี

ภรรยาอดีตเจ้าของโปะปลาทุ

นายสุชีพ พลแก้ว

อดีตเจ้าของโปะปลาทุ

นายวิชา เหลืองทอง

บุตรของคุณฉลอง เหลืองทอง (อดีตเจ้าของโปะ)

นางสาวสิริพร เหลืองทอง

บุตรของคุณฉลอง เหลืองทอง (อดีตเจ้าของโปะ)

นายล้วน พันภัย

อดีตลูกจ้างจับปลาในโปะ

นายทองอยู่ นาควันทอง

ช่างสร้างโปะ

นายย่อย แสงเจริญ

ช่างสร้างโปะ

นายเกิน แซ่ซุน

ช่างสร้างโปะ

นายเสรี นวมเจริญ

ช่างสร้างโปะ

นายวิน ทองสวัสดิ์

ช่างสร้างโปะ

นายออด ไตรญาณ

ช่างสร้างโปะ

นายไพฑูรย์ สีสายบัว

ช่างสร้างโปะ

3) กลุ่มนักวิชาการด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม และด้านการทำประมง มีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลคือนักวิชาการ นักการศึกษาหรือผู้ที่ศึกษาวิจัยหรือผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตำแหน่งหน้าที่ในด้านภูมิปัญญาและด้านการทำประมงพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง ได้แก่

นายสุรจิต ชिरเวทย์

อดีตสมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสมุทรสงคราม

อดีตประธานหอการค้าจังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้เชี่ยวชาญด้านข้อมูลและภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัด
สมุทรสงคราม

นายอุทัย สิงโตทอง	ผู้อำนวยการสำนักงานประมง จังหวัดสมุทรสงคราม
นางสาวรัตนาวลี พูลสวัสดิ์	ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงอ่าวไทยตอนบน
นายกอบศักดิ์ เกตุเหมือน	ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง สมุทรสงคราม
นายดุรงค์ฤทธิ์ เขียวแก้ว	นักวิชาการประมง สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม
นายวีระ เทพกรณ์	คณะกรรมการลุ่มน้ำแม่กลอง ตามคำสั่งคณะกรรมการ ทรัพยากรน้ำแห่งชาติ อดีตข้าราชการกรมสามัญศึกษา ผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นสมุทรสงคราม และอย่างต่อเนื่อง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิริอาภา รัชตะหิรัญ	อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร ประธานพิพิธภัณฑ์บ้านเขายี่สาร ผู้ศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาในจังหวัด สมุทรสงครามอย่างต่อเนื่อง
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนุกรณ์ บุตรสันต์	อาจารย์ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
อาจารย์ ดร.วรัณชัต ดุลยพฤกษ์	อาจารย์ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ประเด็นคำถามเบื้องต้น

- 1) คุณค่าของภูมิปัญญาในการทำประมงพื้นบ้านของจังหวัดสมุทรสงครามคืออะไร
- 2) คิดความเชื่อในการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีอะไรบ้างและสำคัญต่อชีวิตอย่างไร
- 3) การทำประมงพื้นบ้านมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอย่างไร

3. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบแบบสามเส้าตามแนวทางของสุภางค์ จันทวานิช (2552) ดังนี้

- 1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลโดยตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่และบุคคลที่แตกต่างกันแต่ได้ข้อมูลตรงกัน
- 2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลคือการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีที่หลากหลายทั้งการศึกษาเอกสาร การสังเกตและการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การจำแนกประเภทข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัยเกี่ยวกับคุณค่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีคุณค่า โดยใช้แนวทางของสฤงศ์ จันทวานิช (2552) คือ

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเริ่มทำพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูลและยังทำต่อไปหลังการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง

2) การวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีมุมมองของคนใน

3) การวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยสมมติฐานชั่วคราวจำนวนมากที่ผู้วิจัยคิดขึ้นเองตลอดเวลา

4) ผู้วิจัยต้องเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

4. การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ด้านประมงและด้านภูมิปัญญาจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบ ได้แก่

1) รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ

คณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2) อาจารย์ ดร.ศิริสุดา จำนงทรง

อาจารย์ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

3) อาจารย์ ดร.พรหมพิสิฐ พันธุ์จันทร์

อาจารย์ภาควิชาคติชนวิทยา ปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยนเรศวร

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้าน จังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) และการศึกษาภาคสนาม (Field Research)

มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร

ศึกษาเอกสารเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประกอบด้วยเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ดังนี้

1.1 ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยศึกษาจากเอกสารที่นำเสนอแนวคิดและประสบการณ์ของผู้เขียนโดยตรง อาทิ บทความจากวารสารและบทความจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

1.2 ศึกษาจากเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือเรื่องคนแม่กลอง เอกสารองค์ความรู้ของสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม เอกสารของกรมประมงที่เก็บรวบรวมจากโครงการต่าง ๆ และเอกสารจากฐานข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.3 วิเคราะห์เอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิและทุติยภูมิโดยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีคุณวิทยา (Axiology) ได้แก่ การจำแนกประเภทข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูลและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

2. การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History)

การศึกษาด้านประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อเก็บข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าและเพื่อให้เข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้านการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการหรือไม่มีโครงสร้าง (Informal or unstructured interview) เพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เหตุการณ์และสถานที่ในช่วงเวลาต่าง ๆ (พงษรัตน์ ทวีรัตน์, 2540) มีวิธีการดังนี้

2.1 ใช้วิธีการศึกษาและเก็บข้อมูลด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าโดยวิธีการพูดคุยสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่

นางจง คลองน้อย	อายุ 101 ปี อดีตชาวประมงพื้นบ้าน
นายล้วน พันภัย	อายุ 85 ปี อดีตคนรับจ้างจับปลาในโป๊ะกว่า 30 ปี และชาวประมงพื้นบ้าน
นายสมบัติ หวังเจริญ	อายุ 83 ปี ชาวประมงพื้นบ้าน
นายเดชา จือเหลียง	อายุ 75 ปี อดีตชาวประมงพื้นบ้าน
นายอุดม เปรมสุข	อายุ 74 ปี ชาวประมงพื้นบ้าน
นายภูมิภัทร เกียรติวราจรูญ	เจ้าของโป๊ะปลาทุ อายุ 67 ปี

นายฉลอง	ทองเหลือง	ชาวประมงพื้นบ้านและอดีตเจ้าของ โป๊ะปลาทุ อายุ 67 ปี
นายสุชีพ	พลแก้ว	ชาวประมงพื้นบ้านอาวุโส อายุ 72 ปี
นายทองอยู่	นาควันทอง	ช่างผู้ทำโป๊ะอาวุโส อายุ 67 ปี
นายย่อย	แสงเจริญ	ช่างผู้ทำโป๊ะอาวุโส อายุ 79 ปี
นายเกิน	แซ่ซุน	ช่างผู้ทำโป๊ะอาวุโส อายุ 74 ปี
นายวีระ	เทพกรณ์	นักวิชาการอายุ 75 ปี

อดีตศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา
ผู้ศึกษาข้อมูลและเขียนหนังสือเกี่ยวกับ
จังหวัดสมุทรสงครามอย่างต่อเนื่อง

2.2 นำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่ามาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์โดยการวิเคราะห์เนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูลขั้นพื้นฐานตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การจำแนกข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูล การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัยด้านประวัติศาสตร์ของการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

3. การศึกษาภาคสนาม

ศึกษาภาคสนามเพื่อศึกษาสภาพทั่วไปและปัจจัยที่สัมพันธ์กับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 การสังเกต ใช้วิธีการสังเกตควบคู่กับการพูดคุย ซักถามอย่างไม่เป็นทางการเพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีและความสนิทสนมกับผู้คนในชุมชน ซึ่งจะทำให้ได้ข้อมูลที่ลึกซึ้งละเอียดโดยใช้เทคนิคการสังเกต 2 แบบ (สุภางค์ จันทวานิช, 2552) คือ

1) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participation observation) เป็นการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชน เพื่อเก็บข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ลักษณะการเรียนรู้และวิธีการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

2) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) เป็นการเก็บข้อมูลโดยการเข้าร่วมกิจกรรมด้านการเรียนรู้ การดำรงชีวิต กิจกรรมด้านการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

3.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

การสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บข้อมูลในรายละเอียดให้ครอบคลุมเนื้อหาและปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงจังหวัดสมุทรสงครามในปัจจุบันโดยมีลำดับขั้นตอน ดังนี้

3.2.1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก คัดเลือกโดยใช้วิธีการเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling Technique) โดยมีเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1) กลุ่มผู้ประกอบการอาชีพประมงพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงครามที่ เป็นผู้ได้รับการสืบทอดและเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาและทำประมงพื้นบ้านอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 20 ปี ได้แก่

นายชัชวรินทร์ หอมบุญยงค์	ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 ตำบลคลองโคน ชาวประมงพื้นบ้าน
นายวิสูตร นวมศิริ	ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม ปราชญ์ชาวบ้าน ด้านการทำประมงพื้นบ้าน ประธานกลุ่มอนุรักษ์พัฒนา ป่าชายเลนตำบลบางแก้ว อาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากร ทางทะเลและชายฝั่ง ราษฎรอาสาพิทักษ์ทรัพยากร ป่าชายเลน ผู้รับรางวัลแทนคุณแผ่นดิน ประจำปี 2555 กรรมการในคณะกรรมการประมงจังหวัด (ตัวแทน ชาวประมงพื้นบ้าน
นายภาณุวัฒน์ คงรักษา	ประธานกลุ่มประมงชายฝั่ง กรรมการในคณะกรรมการ ประมงจังหวัด (ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน) ประธานกลุ่ม อนุรักษ์ฟื้นฟูตอนหอยหลอด)
นายประเทือง จือเหลียง	ชาวประมงพื้นบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน
นายสุทิน กลิ่นอุดม	ชาวประมงพื้นบ้าน คณะกรรมการประมงจังหวัด (ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน)
นายณรงค์ เนียมสวัสดิ์	ชาวประมงพื้นบ้าน ประธานสหกรณ์ประมง บางจะเกร็ง-บางแก้ว
นางนาตยา พูลสวัสดิ์	ชาวประมงพื้นบ้าน กรรมการสหกรณ์ประมง บางจะเกร็ง-บางแก้ว
นางสุภาพ คงรักษา	ชาวประมงพื้นบ้าน อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ตำบลบางจะเกร็ง ผู้นำด้านการทำประมงเชิงอนุรักษ์
นางพรระมล เปรมปราโมท	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายกิตติพงษ์ ทัศนนิช	ชาวประมงพื้นบ้าน

นางพรพนา คลองโคน	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายสว่าง จิตตรง	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายธวัชชัย พันภัย	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายหยัด คล้ายสี	ชาวประมงพื้นบ้าน
นางกุหลาบ คลองน้อย	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายบรรทม คลองน้อย	ชาวประมงพื้นบ้าน

2) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงด้วยเครื่องมือโปะและผู้ที่
มีบทบาทเกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านด้วยเครื่องมือโปะหรือเคยทำประมงด้วยเครื่องมือโปะ
ที่เคยได้รับการสืบทอดหรือเป็นผู้สืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านด้วยเครื่องมือโปะหรือ
ภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับโปะปลาทุ

นายภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา	บิดาเจ้าของโปะปลาทุแม่กลองที่เหลืออยู่ (อดีตเจ้าของโปะปลาทุ)
นางพิมพ์พิศา เกียรติวราจรรยา	มารดาเจ้าของโปะปลาทุแม่กลองที่เหลืออยู่
นายภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา	ผู้สืบทอดกิจการโปะปลาทุแม่กลองที่เหลืออยู่
นายนนทพัทธ์ เกียรติวราจรรยา	พี่ชายเจ้าของกิจการโปะปลาทุแม่กลองที่เหลืออยู่
นายทองอยู่ นาควันทอง	ช่างสร้างโปะ
นายย่อย แสงเจริญ	ช่างสร้างโปะ
นายเกิน แซ่ซุน	ช่างสร้างโปะ
นายเสรีย์ นวมเจริญ	ช่างสร้างโปะ
นายวิน ทองสวัสดิ์	ช่างสร้างโปะ
นายอด ไตรญาณ	ช่างสร้างโปะ
นายไพฑูร สีสายบัว	ช่างสร้างโปะ

3) กลุ่มนักการศึกษา นักวิชาการ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู
อาจารย์ ที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม ได้แก่

นายกอบศักดิ์ เกตุเหมือน	ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง สมุทรสงคราม
นายเฉลิมพล ชูจิต	นักวิชาการประมง ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง สมุทรสงคราม
นายจักรพงษ์ พิพัฒน์มงคลพร	นักวิชาการประมง ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง สมุทรสงคราม

นางฐิติทิพย์ ด้วงเงิน	นักวิชาการประมงชำนาญการ หัวหน้ากลุ่มพัฒนาและส่งเสริมอาชีพการประมง สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สิริอาภา รัชตะหิรัญ	อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร ประสานพิพิธภัณฑ์เขายี่สาร ผู้ศึกษาวิจัยและรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาในจังหวัดสมุทรสงครามอย่างต่อเนื่อง
อาจารย์ ดร. วรณชิต ดุลยพฤกษ์	อาจารย์ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
นายสุรจิต ชिरเวทย์	อดีตสมาชิกวุฒิสภาจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้เชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดสมุทรสงคราม
นายพรเทพ พาหุรัต	นักการศึกษาต่อเนืองศูนย์ กศน. สมุทรสงคราม
นางนันทวดี เทียนชัย	ผู้อำนวยการสถานศึกษา โรงเรียนวัดธรรมประสิทธิ์
นางสิริรัชต์ แก้วงาม	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านคูฉี
นายไพศาล น้อยสุพรรณ	ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางบ่อ
นางสาวอรพรรณ รั้วสุขสันต์	ครู หัวหน้างานวิชาการ โรงเรียนวัดปากสมุทร
นายสุเทพ ทองอุทัย	ครู โรงเรียนวัดคลองโค่น
นางสาววาสนา ยอแสง	ครู โรงเรียนวัดคลองโค่น และชาวประมงพื้นบ้าน
นายวรายุทธ จันสมุทร	ครู โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 70 (บ้านบางแก้ว)
นางชดช้อย แผลมน้อย	ครู โรงเรียนวัดศรัทธาธรรม
นางสาวภรภัทร โชติภาววิศ	ครู โรงเรียนวัดศรัทธาธรรม
นายสุรศักดิ์ บุญนาศักดิ์	ครู โรงเรียนวัดบางจะเกร็ง

4) กลุ่มเยาวชนและคนรุ่นใหม่ที่เกิดในครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านและมีบทบาทในฐานะผู้รับการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม ในช่วงอายุ 8-20 ปี ได้แก่

นายอรรณวุฒิ บุญเอี่ยม	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลแหลมใหญ่ (อายุ 15 ปี)
นายกิตติวัฒน์ จอมมาก	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลแหลมใหญ่ (อายุ 14 ปี)
นายอภิชาติ เพร็ดพริ้ง	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลแหลมใหญ่ (อายุ 14 ปี)
นายภานุวัฒน์ สีมอแก้ว	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลคลองโค่น (อายุ 20 ปี)
ด.ญ.เมธิศา โพธิ์ผลิ	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลคลองโค่น (อายุ 12 ปี)
ด.ช.อมรพันธ์ จือเหลียง	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลคลองโค่น (อายุ 11 ปี)
ด.ญ.ชนัญชิตา ซาติพุก	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลคลองโค่น (อายุ 11 ปี)

ด.ช.สร้อย คลองโคน	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลคลองโคน (อายุ 12 ปี)
ด.ช.ชุตีเทพ เนียมนาค	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลคลองโคน (อายุ 9 ปี)
นายกรกฎ คงรักษา	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางจะเกร็ง (อายุ 20 ปี)
ด.ช.อติเตย สุขฉิม	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางจะเกร็ง (อายุ 8 ปี)
ด.ช.บุญญนันท์ พันภัยพาล	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางจะเกร็ง (อายุ 8 ปี)
ด.ญ.จุฑาทิพย์ ฮาดปากดี	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางแก้ว (อายุ 11 ปี)
ด.ช.วรพันธ์ น้ำเจริญ	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางแก้ว (อายุ 12 ปี)
ด.ญ.ชาชิสา ขุนจอม	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางแก้ว (อายุ 11 ปี)
ด.ญ.ชุตีพร หวังเจริญ	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางแก้ว (อายุ 9 ปี)
ด.ญ.พรนภัส จันทรพรหม	ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางแก้ว (อายุ 10 ปี)

5) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่เคยทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะและปัจจุบันได้เลิกทำแล้ว ได้แก่

นายฉลอง เหลืองทอง	ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม อดีตเจ้าของโปะปลาทุ
นายวิชา เหลืองทอง	บุตรของฉลอง เหลืองทอง (อดีตเจ้าของโปะปลาทุ)
นางสาวสิริพร เหลืองทอง	บุตรของฉลอง เหลืองทอง (อดีตเจ้าของโปะปลาทุ)
นายเมธี นวลินป์	อดีตเจ้าของโปะปลาทุ
นางปราณี นวลินป์	ภรรยาอดีตเจ้าของโปะปลาทุ
นายสุชีพ พลแก้ว	อดีตเจ้าของโปะปลาทุ

ประเด็นคำถามเบื้องต้น

- 1) เหตุใดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านจึงสืบทอดมาได้จนถึงปัจจุบัน
- 2) การทำประมงพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงครามมีการสืบทอดอย่างไรในอดีต
- 3) การทำประมงพื้นบ้านในจังหวัดสมุทรสงครามมีการสืบทอดอย่างไรในปัจจุบัน
- 4) การเรียนรู้วิธีการทำประมงด้วยเครื่องมือโปะมีการเรียนรู้โดยวิธีใดบ้าง
- 5) การทำประมงด้วยเครื่องมือโปะมีการสืบทอดอย่างไรในอดีต
- 6) การทำประมงด้วยเครื่องมือโปะมีการสืบทอดหรือไม่อย่างไรในปัจจุบัน
- 7) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านคืออะไร

4. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าตามแนวทางของสุภางค์ จันทวานิช (2552) ดังนี้

1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูลโดยตรวจสอบข้อมูลด้านเวลา สถานที่และบุคคลที่แตกต่างกันแต่ได้ข้อมูลตรงกัน

2) การตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้วยวิธีการรวบรวมข้อมูลคือการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีที่หลากหลายทั้งการศึกษาเอกสาร การสังเกต และการสัมภาษณ์เชิงลึก

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพตามหลักการของสุมังค์ จันทวานิช (2552) โดยวิธีการดังนี้

1) การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพเริ่มกระทำพร้อม ๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล และยังทำต่อไปหลังการเก็บข้อมูลสิ้นสุดลง

2) การวิเคราะห์ข้อมูลต้องมีข้อมูลจากมุมมองของคนใน

3) การวิเคราะห์ข้อมูลต้องอาศัยสมมติฐานชั่วคราวที่ผู้วิจัยคิดขึ้นตลอดเวลา

4) ผู้วิจัยต้องเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตนเอง

การวิเคราะห์ข้อมูลขั้นพื้นฐานตามการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การจำแนกประเภทข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูล การสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

5. การตรวจสอบข้อมูล

นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเสนอผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษา ด้านประมงและด้านภูมิปัญญา จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความถูกต้องของการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

1) รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริเดช สุชีวะ

คณบดีคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เบญจมาศ จันทะภา

อาจารย์คณะเทคโนโลยีทางทะเล มหาวิทยาลัยบูรพา

3) อาจารย์บัญญัติ เรืองศรี

อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ขั้นตอนที่ 3 นำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงที่บ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยวิธีการสนทนากลุ่ม (focus group discussion)

1. การสนทนากลุ่มเพื่อศึกษาความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้ร่วมสนทนาในประเด็นต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ เน้นการให้ความสำคัญกับการร่วมกันแสดงความคิดเห็นในทางสร้างสรรค์เพื่อให้ได้แนวทางที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงที่บ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

การคัดเลือกผู้เข้าสนทนากลุ่มคือกำหนดให้เป็นกลุ่มผู้นำชาวประมงพื้นบ้าน โดยยึดหลักสำคัญคือเลือกผู้ที่มีภูมิหลังและคุณลักษณะบางประการคล้ายคลึงกันประมาณ 6-12 คน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มรู้สึกกล้าที่จะร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแสดงความคิดเห็นได้กลุ่มผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม 1 เป็นผู้นำด้านการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม มีบทบาทในการเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านหรือทำประมงพื้นบ้านต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า 20 ปี ได้แก่

นายประเทือง จือเหลียง	ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวประมงพื้นบ้าน
นายวิสูตร นวมสิริ	คณะกรรมการประมงจังหวัด ผู้นำกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านตำบลบางแก้ว
นายสันต์ นวมสิริ	ผู้นำกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านบางแก้ว
นายสุทิน กลิ่นอุดม	คณะกรรมการประมงจังหวัด (ตัวแทนชาวประมงพื้นบ้าน)
นายณัฐวุฒิ คงรักษา	ผู้นำกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านตำบลบางจะเกร็ง
นายภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา	เจ้าของโป๊ะปลาทุกลูกสุดท้ายของแม่กลอง
นายฉลอง ทองเหลือง	อดีตเจ้าของโป๊ะปลาทุ ก ผู้สร้างโป๊ะปลาทุ จำลองให้จังหวัดสมุทรสาคร
นางพรพรรณมล เปรมปราโมทย์	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายรุ่งเรือง คลองน้อย	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายวีระ ประสพโชค	ชาวประมงพื้นบ้าน
นายอนันต์ คลองน้อย	ชาวประมงพื้นบ้าน

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

- 1) วิธีการสืบทอด/แนวทางการเรียนรู้/แนวทางการสอนให้ผู้รับการสืบทอดเข้าใจและสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านได้ในปัจจุบันและอนาคตควรเป็นไปในลักษณะใด
- 2) มีวิธีการใดที่จะทำให้คนทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน
- 3) มีวิธีการใดที่จะทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านของจังหวัดสมุทรสงครามมีประสิทธิภาพ
- 3) แนวทางการจัดการศึกษาเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านควรเป็นไปในลักษณะใด

กลุ่ม 2 เป็นกลุ่มผู้ทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโป๊ะและช่างทำโป๊ะ คุณลักษณะที่ใช้ในการควบคุมภายในกลุ่มที่มีลักษณะเหมือนกันคือเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านโป๊ะปลาทุหรือเป็นช่างสร้างโป๊ะปลาทุแม่กลอง ได้แก่

นายทองอยู่ นาควันทอง	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายย่อย แสงเจริญ	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายเกิน แซ่ซุน	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายเสรี นวมเจริญ	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายวิน ทองสวัสดิ์	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายออด ไตรญาณ	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายไพฑูร สืบสายบัว	ช่างผู้ทำโป๊ะ
นายภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา	เจ้าของโป๊ะปลาทุแม่กลอง

ประเด็นการสนทนากลุ่ม

- 1) จะใช้วิธีการเผยแพร่ความรู้เรื่องของโป๊ะปลาทุแม่กลองให้คนภายนอกทราบด้วยวิธีใด
- 2) มีวิธีการใดที่ทำให้คนทั่วไปตระหนักถึงความสำคัญของการทำประมงโดยใช้โป๊ะ
- 3) วิธีการใดที่จะทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านโป๊ะปลาทุของจังหวัดสมุทรสงครามมีประสิทธิภาพและยั่งยืน
- 4) แนวทางการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านควรเป็นไปในลักษณะใด

จากนั้นผู้วิจัยนำผลการประชุมกลุ่มมาจัดทำเป็นข้อสรุปและจัดทำเป็นร่างแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านโดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษา ด้านประมงและด้านภูมิปัญญา จำนวน 3 ท่าน ร่วมพิจารณาความถูกต้องเหมาะสมของแนวทางการสืบทอดดังกล่าว ผู้ทรงคุณวุฒิประกอบด้วย

- 1) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์
อาจารย์ประจำภาควิชาการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
- 2) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เมธี แก้วเนิน
อาจารย์ภาควิชาการจัดการประมง คณะประมงมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- 3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์
อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ขั้นตอนที่ 4   สรุปและประมวลผลเพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
และการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

บทที่ 4

คนโป๊ะและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามและโป๊ะปลาทุแม่กลอง

งานวิจัยฉบับนี้ใช้คำว่า “คนโป๊ะ” ในการเรียกของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามที่ทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะในการจับสัตว์น้ำซึ่งทั้งนี้คนโป๊ะก็คือชาวประมงพื้นบ้าน คนโป๊ะจะใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เรียกว่า “โป๊ะ” หรือ “โป๊ะปลาทุ” เป็นเครื่องมือหลักในการทำประมง ทั้งนี้นอกจากการทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะแล้วคนโป๊ะก็อาจทำประมงพื้นบ้านอื่น ๆ ควบคู่ไปกับการทำโป๊ะ อาทิ การจับหอยแมลงภูที่เกาะตามเสาหรือแนวปีกโป๊ะ อย่างไรก็ตามคนโป๊ะมักจะไม่นำประมงที่หลากหลายเหมือนชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปเนื่องจากการทำประมงโดยใช้โป๊ะส่วนใหญ่จะทำวันละ 2 ครั้ง สำหรับชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามที่ทำประมงด้วยวิธีการหรือเครื่องมืออื่น ๆ ที่นอกเหนือจากโป๊ะนั้น ในงานวิจัยฉบับนี้จะเรียกว่า “ชาวประมงพื้นบ้าน” ตามความหมายปกติของคำว่าชาวประมงพื้นบ้าน

ในบทนี้จะกล่าวถึงพื้นที่ทำการประมงบริเวณอ่าวแม่กลอง การเปลี่ยนแปลงและวิวัฒนาการของรูปแบบ เครื่องมือประมงและวิธีการทำประมงในแต่ละสมัย วิวัฒนาการด้านวิธีการทำประมงของคนโป๊ะ ประเภทของสัตว์น้ำและการใช้ภูมิปัญญาในการจับสัตว์น้ำที่หลากหลายของชาวประมงพื้นบ้านในภาพรวม รวมถึงอธิบายเกี่ยวกับคนโป๊ะและเครื่องมือโป๊ะซึ่งเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่โดดเด่นของพื้นที่ที่ศึกษามาตั้งแต่อดีต ทั้งนี้การทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามเป็นการทำประมงในระบบนิเวศอ่าวแม่กลองซึ่งเป็นพื้นที่บริเวณหนึ่งของอ่าวไทยตอนใน ที่เรียกว่า อ่าว ก. ไข่ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่โดดเด่น ชาวประมงพื้นบ้านได้ประดิษฐ์และประยุกต์ใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านในการจับสัตว์น้ำอย่างกลมกลืนกับระบบนิเวศของท้องถิ่น รวมถึงมีวิถีชีวิต คติความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งในบทนี้จะเสนอเนื้อหาตามลำดับต่อไปนี้

4.1 พื้นที่ทำการประมงบริเวณอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนในบริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม)

4.2 พลวัตการทำประมงในแต่ละสมัย

4.3 พลวัตการทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะของคนโป๊ะในอ่าวแม่กลอง

4.4 เครื่องมือประมงพื้นบ้านและการจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้าน

4.5 โป๊ะและวิธีการจับสัตว์น้ำของคนโป๊ะ

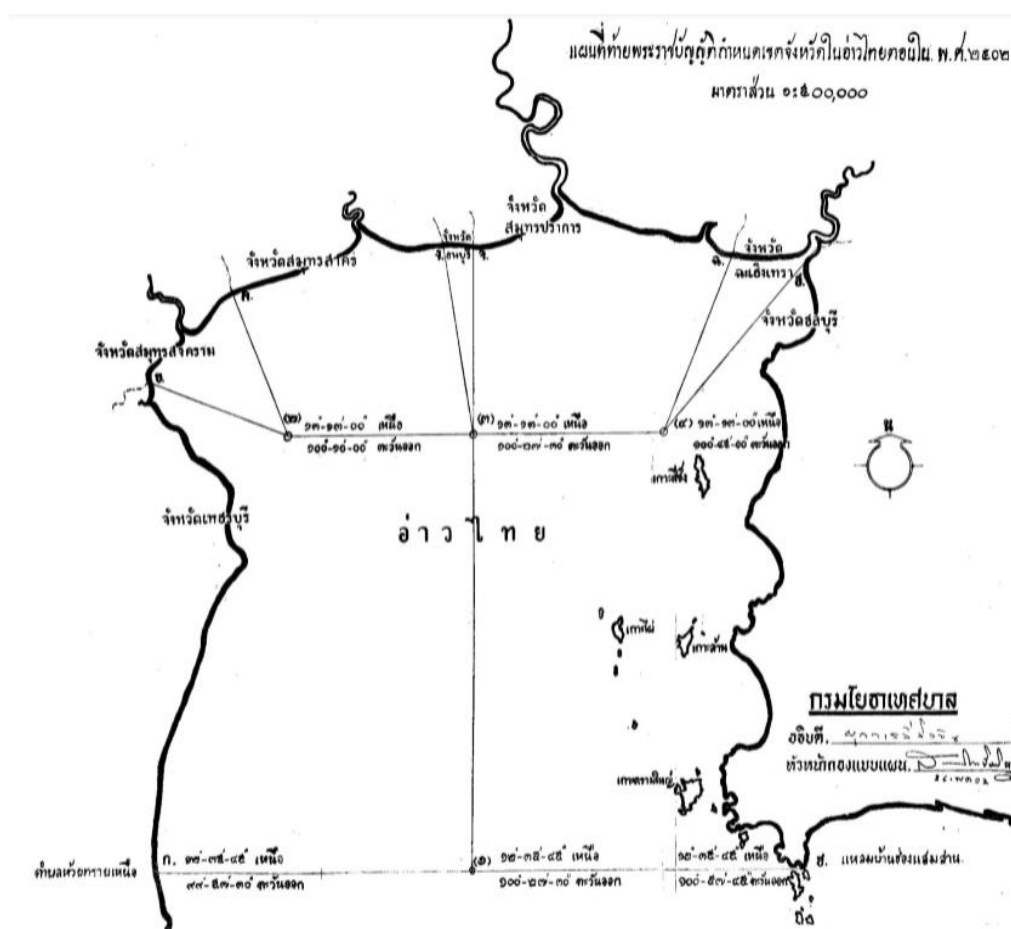
4.6 หัตถกรรมที่ปรากฏในเครื่องมือประมงพื้นบ้านและเครื่องมือโป๊ะ

4.7 คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม

4.8 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะ

4.1 พื้นที่ทำการประมงบริเวณอ่าวแม่กลอง (อ่าวไทยตอนในบริเวณจังหวัดสมุทรสงคราม)

การกำหนดพื้นที่อ่าวไทยตอนในตามพระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน พ.ศ. 2502 (พระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน, 2502) จากจุดอักษร ข. บนเส้นแบ่งเขตจังหวัดเพชรบุรีกับจังหวัดสมุทรสงครามไปถึงจุดหมายเลข (2) ในแผนที่อ่าวแม่กลองตั้งอยู่บนละติจูดที่ $13^{\circ}-13'-00''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}-10'-00''$ ตะวันออก จากจุดอักษร ค. บนเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดสมุทรสงครามกับจังหวัดสมุทรสาครไปบรรจบกันที่จุดหมายเลข (2) ละติจูด $13^{\circ}-13'-00''$ เหนือ ลองจิจูด $100^{\circ}-10'-00''$ ตะวันออก ดังปรากฏในแผนที่ต่อไปนี้

ภาพที่ 6 แผนที่ทำนุพระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน พ.ศ. 2502

ที่มา: พระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน, 2502

จากแผนที่ข้างต้นแสดงให้เห็นว่าบริเวณอ่าวไทยตอนในบริเวณจังหวัดสมุทรสงครามหรืออ่าวแม่กลองมีแม่น้ำแม่กลองไหลลงสู่อ่าวไทยผ่านทางปากแม่น้ำแม่กลองและในบริเวณใกล้เคียงกันก็ยังมีน้ำจากแม่น้ำเพชรบุรีที่ไหลลงสู่อ่าวไทย โดยไหลลงบริเวณปากแม่น้ำเพชรบุรีบริเวณพื้นที่อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับจังหวัดสมุทรสงคราม จึงส่งผลให้อ่าวไทยบริเวณนี้ได้รับสารอาหารจากแม่น้ำถึงสองสายด้วยกัน พื้นที่บริเวณนี้จึงเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก ประกอบกับการมีภูมิประเทศที่เอื้อต่อการทำประมงพื้นบ้านส่งผลให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งการทำประมงพื้นบ้านและแหล่งอาหารทะเลของคนไทยมาอย่างยาวนาน

4.2 พลวัตการทำประมงในแต่ละสมัย

หากกล่าวถึงวิวัฒนาการในสมัยโบราณของเครื่องมือประมงและการทำประมงของไทยจะเป็นการกล่าวถึงการทำการประมงในภาพรวมของประเทศไทยซึ่งหมายรวมถึงการทำประมงบริเวณอ่าวแม่กลองซึ่งเป็นพื้นที่ที่ศึกษาเนื่องจากการทำประมงสมัยโบราณส่วนใหญ่เป็นการทำประมงชายฝั่งในบริเวณที่น้ำไม่ลึกมากนักเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเล ทำให้ผู้คนสามารถจับสัตว์น้ำตามริมชายฝั่งได้ง่าย ไม่จำเป็นต้องออกไปจับสัตว์น้ำในบริเวณที่ห่างไกลจากชายฝั่งมากนัก และเครื่องมือประมงพื้นบ้านในยุคนั้นก็ยังมีขีดจำกัดด้านความสามารถในการทำประมง

แหล่งการทำประมงของไทยแบ่งเป็น 2 แหล่งใหญ่ ๆ คือ ฝั่งทะเลอันดามันและฝั่งอ่าวไทย ฝั่งทะเลอันดามันเป็นพื้นที่ที่อยู่ทางทิศตะวันตกของประเทศไทย เป็นไหล่ทวีปที่ค่อนข้างแคบ มีพื้นที่ราบลาดชัน น้ำลึก กระแสน้ำแรง ฝั่งทะเลเต็มไปด้วยแก่ง โขดหินและเนินหินใต้น้ำ ไม่ราบเรียบเหมือนอ่าวไทย รวมถึงได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้โดยตรง พื้นที่จึงเหมาะสมกับการทำประมงชายฝั่งน้อยกว่าอ่าวไทยที่มีพื้นที่ริมฝั่งตื้นและลากลึกเป็นรูปก้นกระทะสู่ตอนกลางของอ่าวโดยแบ่งพื้นที่ออกได้ 3 ส่วนคือ อ่าวไทยตอนใน อ่าวไทยด้านตะวันออกและอ่าวไทยด้านตะวันตก พื้นที่ที่มีความสมบูรณ์มากคือพื้นที่อ่าวไทยตอนในซึ่งรวมถึงอ่าวแม่กลองด้วย บริเวณนี้มีความเหมาะสมของสภาพพื้นที่ที่เอื้อต่อการทำประมงและเป็นแหล่งการทำประมงพื้นบ้านและแหล่งสินค้าประมงที่มาตั้งแต่สมัยโบราณ

ทั้งนี้เอกสารหลักฐานที่บันทึกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหรือพลวัตการทำประมงของประเทศไทยในอดีตจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของเครื่องมือประมงและการทำประมงในภาพรวมของประเทศไทย มิได้แบ่งย่อยเฉพาะเจาะจงท้องถิ่น เครื่องมือประมงและวิธีการเหล่านี้จึงสามารถเป็นภาพตัวแทนของเครื่องมือประมงพื้นบ้านและรูปแบบการทำประมงพื้นบ้านบริเวณอ่าวแม่กลองด้วย เนื่องจากเมื่อกล่าวถึงการทำการประมงและวิวัฒนาการของประมงในอดีตจะหมายถึงการทำประมง

บริเวณพื้นที่ในอ่าวไทยเป็นสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งอ่าวไทยตอนในที่หมายรวมถึงจังหวัดสมุทรสงครามด้วย การนำเสนอความเปลี่ยนแปลงของเครื่องมือและวิธีการทำประมงพื้นบ้านในอดีตที่ผ่านมาจะแบ่งยุคสมัยโดยยึดตามข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสารของกรมประมงเป็นหลัก รวมถึงข้อมูลที่ได้จากการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าดังนี้

ยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (อดีต - พ.ศ. 2488)

การทำประมงพื้นบ้านในสมัยโบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อการยังชีพเป็นหลัก กล่าวคือเป็นการทำประมงเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นสำคัญ ต่อมาภายหลังจึงเริ่มมีการนำสัตว์ทะเลที่จับได้ไปใช้แลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่น ๆ และค้าขาย ดังปรากฏหลักฐานการเรียกเก็บภาษีเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่เรียกว่าอากรค่าน้ำซึ่งเป็นอากรที่มีการเรียกเก็บมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยผู้เก็บคือออกญาท้ายน้ำ (รังสรรค์ ณะพรพันธุ์, 2527) การทำประมงพื้นบ้านในสมัยโบราณจึงมีจุดเริ่มต้นจากความต้องการอาหารเพื่อการยังชีพและได้พัฒนามาเป็นการแลกเปลี่ยนและค้าขาย

การใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านในยุคนี้จะใช้เครื่องมือประจำที่ เช่น โปะะ โพงพาง ข่าย (อวนติดตา) เบ็ด ลอบปลา ฯลฯ สำหรับโปะะนั้นจากข้อมูลการสำรวจในปี พ.ศ. 2483 พบว่าในอ่าวไทยมีโปะะทั้งหมด 287 ลูก แหล่งการทำประมงจะเป็นบริเวณใกล้ชายฝั่ง ใกล้เกาะ หรือบริเวณปากแม่น้ำที่มีระดับน้ำตื้น เรือประมงส่วนใหญ่เป็นเรือใบ เรือแจวและเรือพาย สัตว์น้ำที่จับได้ส่วนใหญ่เป็นปลาผิวน้ำโดยเฉพาะปลาทุจากโปะะที่จับได้จำนวนมากและได้รับความนิยมอย่างมาก จนมีการทำปลาทุเค็มส่งออกไปจำหน่ายยังสิงคโปร์และมาเลเซีย ในพ.ศ. 2468 มีเรือประมงของชาวจีนเข้ามาทำประมงในอ่าวไทยโดยใช้ใบเรือขนาดใหญ่และเรือเล็กอีกสองลำทำการจับปลาทุโดยใช้เครื่องมืออวนล้อมจับที่เรียกว่า อวนตังเก ต่อมาในปี 2478 อวนตังเกเริ่มทดลองใช้เครื่องยนต์แทนใบเรือ ต่อมา มีชาวญี่ปุ่นเข้ามาทำประมงโดยใช้อวนญี่ปุ่นจนเป็นเหตุให้รัฐบาลออกพระราชบัญญัติสิทธิการจับสัตว์น้ำในเขตจับสัตว์น้ำสยามเพื่อห้ามคนต่างด้าวทำการประมงในปี พ.ศ. 2477 และปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมโดยออกพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิการทำประมงในเขตการประมงไทยในปี พ.ศ. 2482 (กรมประมง, 2540) สอดคล้องกับที่ สนัน ร่วมรักษ์ (2504) กล่าวว่า การทำประมงของไทยตั้งแต่โบราณจะใช้เครื่องมือจับปลา เช่น โปะะ อวนตังเก อวนดำ อวนลอย สำหรับจับปลาผิวน้ำเมื่อ 7-8 ปีที่ผ่านมา (นับย้อนจาก พ.ศ. 2504) จึงเริ่มมีการนำเรืออวนลากหน้าดินหนึ่งคู่จากญี่ปุ่นเข้ามาใช้เพื่อจับปลาหน้าดินเป็นครั้งแรก

ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2-ปัจจุบัน

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 คนเริ่มใช้เครื่องยนต์เรือแทนการใช้ใบเรือแบบเดิม โดยใช้เครื่องยนต์ชนิดแบบหัวเผาเข้ามาก่อน ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนเป็นเครื่องยนต์ดีเซลและเบนซินแต่ใน

ยุคแรก ๆ ยังมีจำนวนไม่มากนัก เครื่องมือประมงที่สำคัญยังคงเป็นโป๊ะ โพงพาง อวนตังเก ฯลฯ ในปี พ.ศ. 2490 มีโป๊ะทั้งหมด 823 ลูก ในปีพ.ศ. 2495 บริษัทญี่ปุ่นนำเรืออวนประเภทยูสียงเคราะห์เข้ามาจำหน่าย เช่น อวนโนล่อน ฯลฯ ชาวประมงพื้นบ้านจึงเปลี่ยนมาใช้เส้นใยสังเคราะห์แทนการใช้เนื้ออวนที่ทำจากเส้นใยพืชดังเช่นในอดีต ปีพ.ศ. 2496-2503 มีการทดลองนำเครื่องมือประมงอวนลากเข้ามาใช้ในประเทศไทย ปีพ.ศ. 2497 เริ่มใช้เรือยนต์ทำการประมง ปีพ.ศ. 2503 รัฐบาลเยอรมันส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาร่วมมือกับกรมประมงเพื่อส่งเสริมการใช้อวนลากแผ่นตะเฆ่ ช่วงปี 2503-2510 เครื่องมือประมงอวนลาก อวนล้อมจับและอวนติดตาเป็นที่นิยมและมีความสำคัญแทนเครื่องมือประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิม เครื่องมือประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิมรวมถึงโป๊ะเริ่มลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2520 อวนดำหรืออวนฉลามเริ่มเข้ามาเป็นที่นิยมมากขึ้น (กรมประมง, 2540) สอดคล้องกับที่ การทำประมงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเครื่องมือและรูปแบบการทำประมงตามแบบต่างประเทศคือใช้เรือติดเครื่องยนต์แทนเรือพายแบบเดิม อวนที่เคยทำจากเชือกก็เปลี่ยนเป็นเอ็น เครื่องมือบางชนิดได้รับความนิยมมากขึ้น เช่น อวนลาก (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560)

พ.ศ. 2516-2521 เรือแบบใหม่ที่สามารถจูงน้ำแข็งและมีระวางบรรทุกมากขึ้นและใช้เครื่องยนต์กำลังสูงเริ่มมีจำนวนเพิ่มขึ้นมาก เรือที่มีขนาด 13 วาขึ้นไปเริ่มออกสู่น่านน้ำสากลเพื่อทำประมงมากขึ้น ยุคนี้เป็นยุคแห่งการก้าวกระโดดของรูปแบบการทำประมงที่ก้าวเปลี่ยนผ่านจากการทำประมงชายฝั่งไปสู่การทำประมงที่ต้องออกหาถิ่นไกลบ้านมากขึ้น คนอวนและคนเรือที่เคยเป็นคนพื้นที่ก็เปลี่ยนเป็นคนต่างถิ่นมากขึ้นโดยมากจะเป็นคนอีสานและคนมอญที่เดินทางเข้ามาทางกาญจนบุรีเพื่อทำงานในเรือประมง คนหนุ่มสาวเริ่มเข้าสู่ภาคประมงพาณิชย์เพิ่มขึ้นในยุคนี้ (สุรจิต ชีรเวทย์, 2551) อวนล้อมจับแบบเรือลำเดียวที่เรียกว่าอวนดำหรืออวนฉลามได้รับความนิยมมากขึ้น สัตว์น้ำที่เป็นเป้าหมายในการจับคือ ปลาทุ ปลาปลิง ปลาโอ ปลาสิ่กุน เริ่มนิยมใช้อวนตาถี่มากขึ้นคืออวนที่มีขนาด 25 มิลลิเมตรจากเดิมที่มีขนาด 38 มิลลิเมตร นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2520-2521 เรือประมงอวนล้อมได้เริ่มนำเอคโคซาวเดอร์และโซนาร์มาใช้ในการค้นหาตำแหน่งของฝูงปลา (อนุกรณ์ บุตรสันดี, 2554)

หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา การทำประมงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างมากขึ้น มีการใช้เครื่องมือประมงที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยอาศัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โปะะปลาทุเริ่มลดจำนวนลงเพราะมีเครื่องมือประมงที่ทันสมัยเข้ามาแทนที่

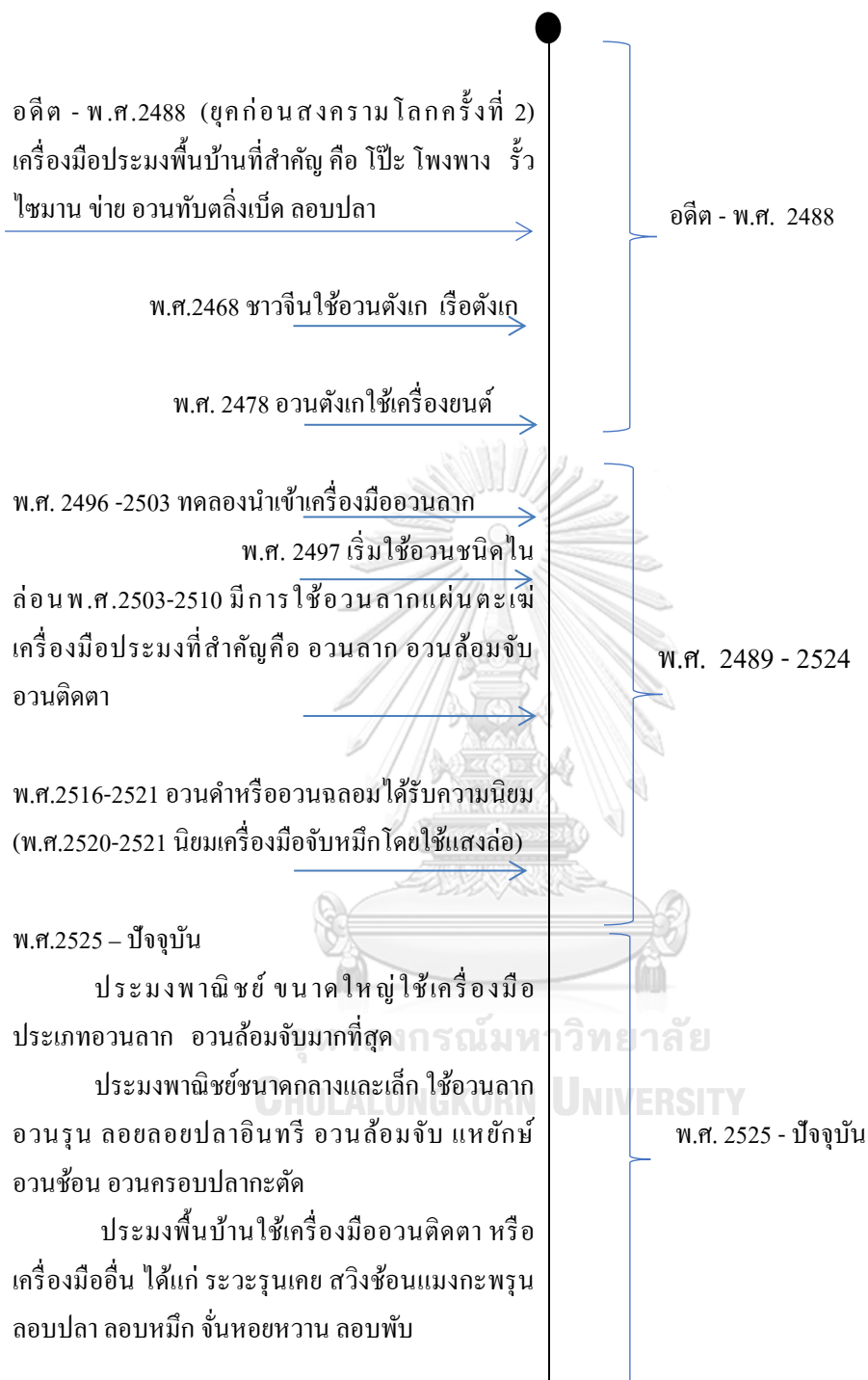
โป๊ะปลาทุเริ่มหายไปจากอ่าวแม่กลองและลดลงเรื่อย ๆ ในช่วงประมาณห้าสิบปีที่ผ่านมา และช่วงที่ลดลงอย่างมากก็คือประมาณสามสิบกว่าปีที่ผ่านมามีโป๊ะเกือบจะหายไปจากอ่าวแม่กลอง (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560) ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 ปลากระตักกลายเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจชนิดใหม่ที่ตลาดต้องการมากขึ้นเพื่อนำไปใช้ในการทำน้ำปลาในโรงงานน้ำปลาที่กำลังขยาย

กำลังการผลิตและมีการส่งออกต่างประเทศจึงทำให้มีเรืออวนล้อมจับแบบมีสายमानเพิ่มขึ้น จับปลา ทั้งกลางวันและกลางคืนที่ใช้ไฟล่อจับ นอกจากนี้เรือโดเหม็กที่ในอดีตใช้แหย์กซ์จับปลาหมึกก็เปลี่ยน มาใช้อวนซ็อนและ อวนครอบจับปลากระตักด้วย ในยุคนี้เรือประมงที่มีขนาดยาวกว่า 18 เมตรนิยม ใช้อวนลากและอวนล้อม เรือประมงขนาดกลางและขนาดเล็กนิยมใช้อวนลาก อวนรุน อวนลอย อวนล้อม แหย์กซ์ อวนซ็อนและอวนครอบปลากระตัก เครื่องมือที่สำคัญของชาวประมงพื้นบ้านยังคง เป็นอวนติดตาที่ใช้สำหรับจับปูม้า กุ้งแชบ๊วย ปลาทุ ปลาเหินโคน ปลาหลังเขียว ปลาเกวรา ปลาจะละเม็ด เป็นต้น และมีเครื่องมือประมงชนิดใหม่ที่เกิดขึ้นในระยะเวลาหลัง เช่น ลอบ จั่น ลอบปูแบบ พบได้ เป็นต้น (อนุกรณ์ บุตรสันต์, 2554)

ปัจจุบันการทำประมงพื้นบ้านได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยี ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการประมง วิธีการทำประมงและเครื่องมือจับสัตว์น้ำบางประเภทได้สูญหายไปจากอ่าวแม่กลอง เช่น โปะชายคลอง โปะเผือก เครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภทกำลังจะสูญหายไป เช่น โปะอวน ขอเกี่ยวปู ฯลฯ อย่างไรก็ตามการทำประมงพื้นบ้านบางประเภทก็ได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว เช่น การหยอดหอยหลอด เป็นต้น

จากข้อมูลทีกล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าการทำประมงในอดีตที่ผ่านมาถึงช่วง พ.ศ. 2488 เป็นการทำประมงพื้นบ้านเพื่อยังชีพโดยใช้เครื่องมือประจำที่ ทั้งนี้การทำประมงได้เกิด การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โดยมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบวิธีการจับสัตว์น้ำและเครื่องมือการทำประมงให้ทันสมัยและสามารถจับ สัตว์น้ำอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการประมงในเชิงพาณิชย์ขึ้นจากเดิมที่เป็น การทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือประมงง่าย ๆ ทั้งนี้จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้วิธีการ ทำประมงและเครื่องมือประมงที่เคยใช้ในอดีตบางประเภทสูญหายไป บางประเภทยังมีการใช้ต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบันแต่ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการ เครื่องมือประมงและวิธีการทำประมง บางประเภทยังเหมือนเดิมกับในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ยังสืบต่อมาจนปัจจุบัน แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงแต่ก็ยังคงมีรากเหง้าของภูมิปัญญาเดิม ทั้งนี้สามารถสรุปพลวัตการทำประมง ได้ตามแผนผังดังต่อไปนี้

ภาพที่ 7 แผนผังแสดงพลวัตการทำประมงพื้นบ้านในประเทศไทย
เขียนโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 พฤศจิกายน 2560

4.3 พลวัตการทำประมงด้วยเครื่องมือโปะของคนโปะในอ่าวแม่กลอง

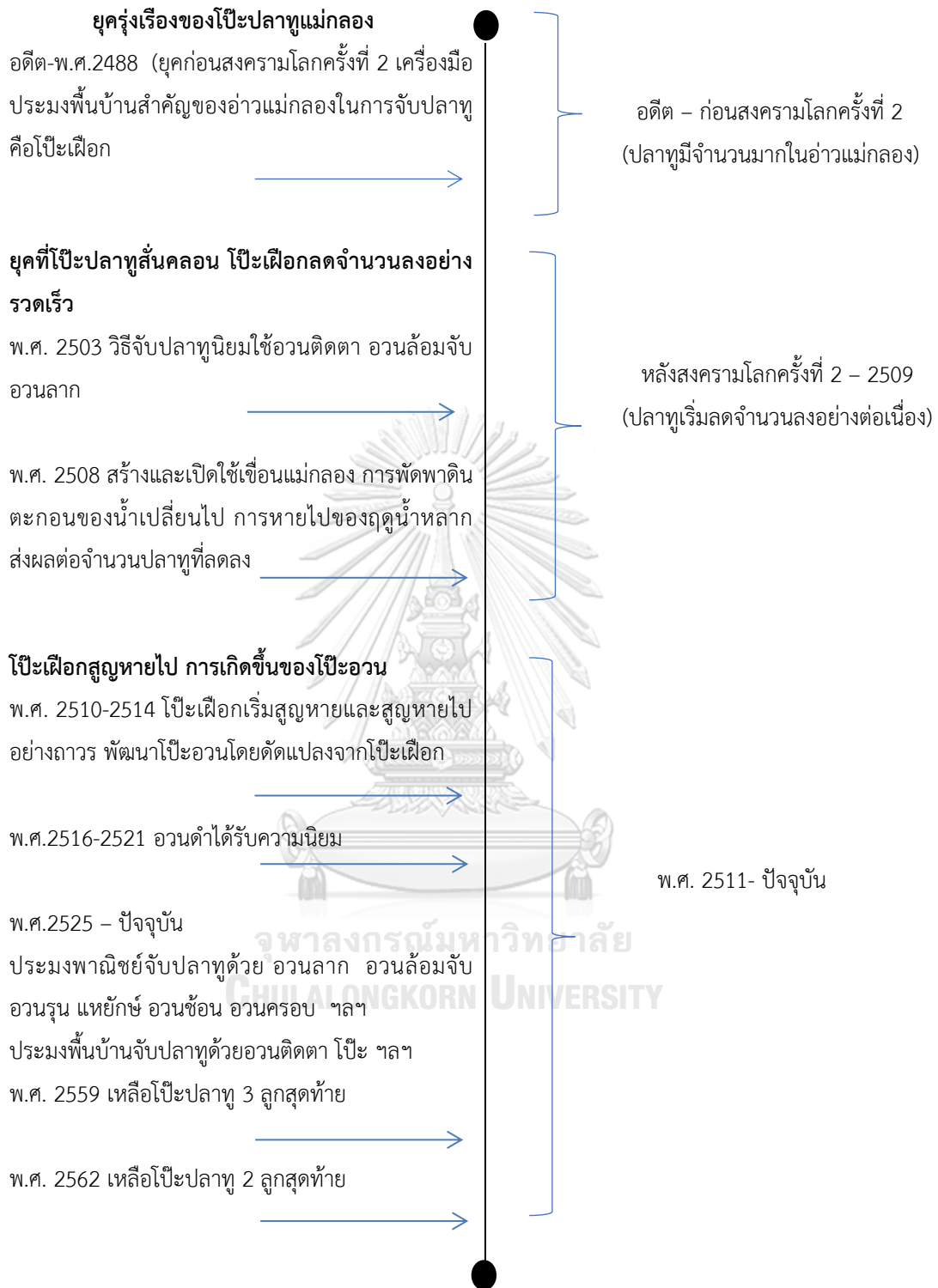
จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารหลักฐานและการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าพบว่าการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะหรือโปะปลาทุแม่กลองของคนโปะได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยสรุปได้ดังนี้

โปะเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ในอดีตมีโปะปลาทุเป็นจำนวนมากในอ่าวแม่กลอง ซึ่งการทำโปะมีมานานและไม่สามารถมีใครบอกได้ว่าเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อใด และใครเป็นผู้ริเริ่มสร้างโปะขึ้นเป็นคนแรก อย่างไรก็ตามในอดีตจนถึงยุคก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โปะปลาทุของอ่าวแม่กลองเป็นโปะน้ำลึกที่เรียกว่า โปะเผือก

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นยุคที่การทำประมงโดยใช้อวนชนิดต่าง ๆ ได้รับความนิยมมากขึ้น ประกอบกับมีการนำเข้าเทคโนโลยีจากต่างประเทศ อาทิ อวนลาก ทำให้ปลาทุถูกจับไปเป็นจำนวนมาก ไม่วั้นแม้แต่ลูกปลาทุที่มีขนาดเล็กลง นอกจากนี้ยังมีการสร้างเขื่อนกักน้ำบริเวณต้นน้ำของแม่น้ำแม่กลองทำให้ธรรมชาติของน้ำใรแม่น้ำแม่กลองและบริเวณอ่าวแม่กลองได้รับผลกระทบ ฤดูน้ำหลากเปลี่ยนแปลง ด้วยสาเหตุข้างต้นปลาทุจึงเริ่มลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้คนโปะเลิกทำโปะเผือกที่ต้องใช้ต้นทุนสูงและใช้แรงงานคนจำนวนมาก ราวปี 2510 โปะเผือกก็เริ่มหายไปจากอ่าวแม่กลองจนสูญสิ้นไปในที่สุดพร้อม ๆ กับการเกิดขึ้นของโปะอวนในอ่าวแม่กลองที่ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงรูปแบบมากจากโปะเผือกโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อลดต้นทุน (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560)

ปัจจุบันปลาทุลดจำนวนลงมากด้วยสาเหตุต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำประมงที่เกินขนาดที่จับปลาจำนวนมากโดยไม่เลือกขนาดทั้งสัตว์น้ำวัยอ่อนชนิดต่าง ๆ รวมถึงลูกปลาทุ มีการนำลูกปลาทุมาจำหน่ายทำให้ปลาทุลดจำนวนลงมากและปลาทุที่จับได้มีขนาดเล็กลง นอกจากนี้ยังมีการทำประมงด้วยเครื่องมือทำลายล้างประเภทต่าง ๆ ที่ส่งผลให้ทรัพยากรธรรมชาติมีการใช้เครื่องมือประมงประเภททำลายล้างที่ได้ทำลายสัตว์หน้าดินบริเวณพื้นทะเล ทรัพยากรธรรมชาติได้เสื่อมโทรมลง ปลาทุจำนวนมากถูกจับระหว่างการอพยพย้ายถิ่นตามวัฏจักรของชีวิตจึงไม่สามารถว่ายขึ้นมาหากินบริเวณอ่าวแม่กลองเหมือนได้เหมือนในอดีต โปะอวนที่หลงเหลืออยู่ของอ่าวแม่กลองจึงกำลังจะสูญหายไปเช่นเดียวกับโปะเผือก (ภูมิภัทร เกียรติวราจรัญ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

ทั้งนี้สามารถเขียนสรุปพลวัตการทำประมงด้วยเครื่องมือโปะของคนโปะได้ตามแผนผังต่อไปนี้

ภาพที่ 8 แผนผังแสดงพลวัตการทำด้วยเครื่องมือโป๊ะของคนโป๊ะในอ่าวแม่กลอง เขียนโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2562 ใช้ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารและประวัติศาสตร์บอกเล่า

4.4 เครื่องมือประมงพื้นบ้านและการจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้าน

ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น ระบบนิเวศและธรรมชาติของสัตว์ทะเลจึงสามารถออกแบบเครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีจับสัตว์น้ำได้หลากหลายประเภทตามลักษณะเฉพาะของสัตว์น้ำและลักษณะพื้นที่ ดังปรากฏในตารางที่สรุปไว้ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 แสดงบริเวณที่ผู้วิจัยศึกษาภาคสนามและพบการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

สัตว์น้ำที่จับ	เครื่องมือประมงพื้นบ้าน/ อุปกรณ์ช่วยทำการประมง	บริเวณหมู่บ้านชาวประมงที่พบเครื่องมือ (ปัจจุบัน)			
		แหลมใหญ่	บางจะเกร็ง	คลองโคน	บางแก้ว
ปลาทุสั้น	โป๊ะ	กรณีศึกษา ครอบครัว เกียรติวราจรรยา ทำประมงบริเวณตำบลแหลมใหญ่ ปัจจุบันไม่มีชุมชนของคนโป๊ะแล้ว			
	อวนติดตา	/	//	/	//
สัตว์ตระกูลปลา อาทิ ปลาอีกร ปลาตะกรับ ปลาแดง ปลาขมงไกรย ปลากระเบน ปลากระบอก ปลากดทะเล ปลาอินทรี ปลากูเรอ ปลาซ่อนทะเล ปลากอกแร้ ปลาหลังเขียว ปลากะตัก ปลาดุกทะเล ปลากะพงขาว ปลากะพงแดง ปลาจะละเม็ด ปลาเต็กเล็ง ปลาสิ่กุน ปลาเห็ดโคน ปลาดูเดี่ยว ปลาจวด ปลาเป็ด ปลาเก๋า	อวนติดตา	//	//	/	//
	เบ็ด	/	/	/	/
	เบ็ดราว	/	/	/	/
	แห	/	/	/	/
	ลอบ ลอบอีจู้	/	/	/	/
	ชิงเลน				/
	กร้า			/	
	ระวะ(การจับโดยระวะ ได้มาพร้อมกับการรอเคย)			/	
	* เครื่องมือประมงบาง ประเภทจับปลาได้เฉพาะ ประเภท เครื่องประมงบาง ประเภทจับปลาได้หลาย ชนิด				
	สัตว์ตระกูลหอย อาทิ หอยหลอด หอยแครง หอยครง หอยจู้บแจง หอยตะกาย หอยตลับ	อุปกรณ์ช่วยทำการประมง อาทิ กระดานถีบ ไม้เกี่ยว ชะเนอะ	/	//	//

ตารางที่ 1 (ต่อ)

สัตว์น้ำที่จับ	เครื่องมือประมงพื้นบ้าน/ อุปกรณ์ช่วยทำการประมง	บริเวณหมู่บ้านชาวประมงที่พบเครื่องมือ (ปัจจุบัน)			
		แหลมใหญ่	บางจะเกร็ง	คลองโค่น	บางแก้ว
สัตว์ตระกูลปู อาทิ ปูแสม ปูใบ้ ปูทะเล ปูม้า ปูม้าลาย ปูดาว ปูม้าแดง	อวนติดตา ลอบ จั่น แร้วจั่น ตะขอเหล็ก ขอเกี่ยวปู	/	//	/	//
สัตว์ตระกูลกุ้ง อาทิ กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำ กุ้งตะกาด	อวนติดตา (อวมสามชั้น)	/	//	/	//
เคย	ระวะ สวิง อีฉก			/	
แมงกระพรุน	สวิง	/	/	/	/

* สัญลักษณ์ / หมายถึง มีการใช้เครื่องมือประมงอย่างจำกัด
สัญลักษณ์ // หมายถึง มีการใช้เครื่องมือประมงเป็นปกติทั่วไป

จากตารางข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าชาวประมงพื้นบ้านมีวิธีการจับสัตว์น้ำและมีการใช้เครื่องมือประมงประเภทต่าง ๆ คล้ายคลึงกันในแต่ละตำบล การใช้เครื่องมือประมงและการจับสัตว์น้ำบางชนิดที่มีการใช้อย่างจำกัดเฉพาะพื้นที่ ได้แก่ เครื่องมือโปะ เครื่องมือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่จะพบการใช้งานที่กระจายในลักษณะเดียวกันเกือบทุกพื้นที่แต่มีความหนาแน่นของการใช้จับสัตว์น้ำต่างกันในแต่ละพื้นที่ตามสภาพพื้นที่ที่เอื้ออำนวย สรุปได้ว่า

การทำประมงพื้นบ้านบริเวณตำบลแหลมใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นการทำประมงทั้งบริเวณน้ำตื้นและน้ำลึก อาทิ การหาหอย การวางอวนตักปลา (การหาหอยชาวประมงจะแล่นเรือมายังบริเวณดอนหอยหลอด)

การทำประมงพื้นบ้านบริเวณตำบลบางจะเกร็ง ส่วนใหญ่จะทำประมงทั้งบริเวณน้ำลึกได้แก่ การวางอวนกุ้ง อวนปูม้าและอวนปลา รวมถึงมีการทำประมงพื้นบ้านน้ำตื้นคือการหาหอยและการหยอดหอย

การทำประมงพื้นบ้านบริเวณตำบลคลองโค่น ส่วนใหญ่ชาวประมงทำประมงบริเวณน้ำตื้นการประมงที่โดดเด่นคือ การหาเคยและการหาหอยชนิดต่าง ๆ มีการทำประมงบริเวณป่าชายเลนสำหรับการทำประมงในบริเวณที่น้ำลึกก็มีการทำประมงบ้างประปราย

การทำประมงพื้นบ้านบริเวณตำบลบางแก้ว ส่วนใหญ่เป็นการทำประมงโดยใช้เครื่องมืออวนติดตา นิยมทำประมงตามลำคลองและบริเวณน้ำลึก มีการทำประมงจับสัตว์น้ำบริเวณป่าชายเลน อาทิ ปูแสม ปูทะเล ฯลฯ

จากการสังเกตพบว่าการทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามไม่ได้มีการจำกัดพื้นที่ทำประมงเฉพาะในบริเวณตำบลหรือหมู่บ้านที่ชาวประมงอาศัยอยู่เท่านั้นแต่ออกทำประมงในเขตพื้นที่ต่างตำบลได้ อาทิ ชาวประมงที่อาศัยอยู่ตำบลแหลมใหญ่ หากต้องการหาหอยก็จะขับเรือหางยาวผ่านลำคลองและมาหยุดหอยที่บริเวณตอหอยหลอด เป็นต้น หรือชาวประมงพื้นที่ตำบลบางจะเกร็งก็สามารถออกไปวางอวนในพื้นที่ที่เลยไปถึงบริเวณตำบลแหลมใหญ่หรือพื้นที่อื่น ๆ ได้ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สำหรับการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะ เป็นการทำประมงประเภทที่ต้องได้รับการอนุญาตให้สร้างเครื่องมือโปะและทำประมงในบริเวณที่ขออนุญาตและได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานราชการที่กำหนดไว้เท่านั้น

นอกจากการวางแผนจับสัตว์น้ำในพื้นที่ที่แตกต่างกันแล้ว การสร้างเครื่องมือประมงและคิดค้นวิธีการจับสัตว์น้ำนั้นชาวประมงก็จำเป็นสิ่งจำเป็นเพราะชาวประมงต้องเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องการสังเกตธรรมชาติของสัตว์ทะเลในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถออกแบบวิธีการจับสัตว์น้ำได้อย่างเหมาะสม ชาวประมงพื้นบ้านจะต้องสังเกตและแยกแยะพฤติกรรมของสัตว์น้ำให้ได้ อาทิ เสียงของปลาซึ่งปลาแต่ละชนิดมีเสียงร้องที่แตกต่างกัน การสังเกตอุณหภูมิของน้ำทะเลโดยการจุ่มมือลงไป ในน้ำ หากน้ำอุ่นกำลังพอดีแสดงว่าบริเวณนั้นมีปลาชุกชุม การสังเกตพฤติกรรมของสัตว์น้ำ เช่น สัตว์น้ำบางชนิดอาศัยเป็นฝูงและมีนิสัยเดินทางอพยพย้ายถิ่น เช่น ปลาหู ฯลฯ สัตว์น้ำบางชนิดไม่อพยพย้ายถิ่น เช่น ปลาเก๋า ฯลฯ หรือปลาบางชนิดชอบทำให้น้ำขุ่น เช่น ปลากระบอกเพราะจะกินโคลนและตีพื้นโคลนจนทำให้น้ำขุ่น เป็นต้น (อุดม เปรมสุข, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560)

ในบทนี้จะกล่าวถึงการภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านในการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการต่าง ๆ และการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษา ดังนี้

4.4.1 หอยและการจับสัตว์ตระกูลหอย

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ของอ่าวแม่กลองที่มีสันดอนปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีหาดเลนและหาดทรายซึ่เปิดจึงมีหอยหลายชนิดอาศัยอยู่ ทั้งนี้หอยที่พบบ่อยและชาวประมงพื้นบ้านนิยมจับมาบริโภคและจำหน่าย ได้แก่ หอยหลอด หอยตลับ หอยแครง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีหอยตะกายที่เป็นศัตรูของหอยแครงชาวประมงพื้นบ้านก็พยายามลดจำนวนหอยตะกายโดยการนำมาบริโภค เป็นต้น ทั้งนี้หอยแต่ละชนิดมีถิ่นที่อยู่อาศัย รูปร่าง ลักษณะและอุปนิสัยที่แตกต่างกัน การจับหอยแต่ละชนิดจึงมีการใช้เครื่องมือและวิธีการที่แตกต่างกัน ดังนี้

1) หอยหลอด

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

หอยหลอดเป็นสัตว์ทะเลประจำถิ่นที่อาศัยอยู่บริเวณสันดอนปากแม่น้ำแม่กลองโดยในบริเวณนี้พบหอยหลอดอาศัยอยู่ชุกชุมและมีปริมาณมากที่สุดในประเทศไทย (สุนัน ทวยเจริญ และ มงคลรัตน์ เจริญพรทิพย์, 2538) จึงเป็นที่มาของชื่อ “ดอนหอยหลอด” ซึ่งดอนหอยหลอดนี้เป็นสันดอนปากแม่น้ำแม่กลอง ในอดีตดอนหอยหลอดมีความสูงมากกว่าปัจจุบันมากคือสูงและโค้งจนมองดูเหมือนหลังเต่า บางพื้นที่ของดอนสามารถบดบังเส้นขอบฟ้าได้แต่ปัจจุบันสันดอนเตี้ยลงกว่าเดิมมากเพราะมีการกักน้ำเหนือเขื่อนบริเวณจังหวัดกาญจนบุรีทำให้ตะกอนดินต่าง ๆ ที่เคยพัดพาลงมาและทำให้เกิดพื้นที่ดอนได้ลดปริมาณลงทำให้สันดอนเกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา (ภาณุวัฒน์ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) ดอนหอยหลอดมีพื้นที่เริ่มต้นจากปากคลองคู่อื่นชานชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองไปถึงปากคลองหมื่นหาญ ดอนหอยหลอดได้รับการประกาศให้เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับประเทศ ในลำดับที่ 1099 ของทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำของอนุสัญญาว่าด้วยพื้นที่ชุ่มน้ำ เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2544 โดยดอนหอยหลอดเกิดจากการทับถมของตะกอนที่ไหลลงมาจากแม่น้ำแม่กลองและมาสะสมจนเกิดเป็นสันดอนปากแม่น้ำบริเวณปากอ่าวแม่กลอง ดอนหอยหลอดอยู่ในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่และตำบลบางจะเกร็ง อำเภอเมืองสมุทรสงคราม (กรมประมง, 2538 อ้างถึงใน สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2547) ดอนหอยหลอดมีลักษณะเป็นทรายปนโคลน หรือที่เรียกว่า ทรายซีเป็ดสันดอนที่เกิดขึ้นมีทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่ มีสันดอนใหญ่ประมาณ 5 ดอน มีพื้นที่เป็นสันดอนประมาณ 22,000 ไร่ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542)

หอยหลอดเป็นหอยสองฝาชนิดหนึ่ง มีรูปร่างกระบอกสีขาวอมเหลืองหรือเหลืองอ่อน มีเปลือกลักษณะคล้ายหลอดห่อหุ้มลำตัว ปลายของเปลือกหอยทั้งสองด้านมีช่องเปิด ด้านหนึ่งเป็นเท้า อีกด้านเป็นท่อน้ำสำหรับกรองอาหารยื่นออกมา หอยหลอดจะฝังตัวอยู่ในดินลึกประมาณ 1-2 นิ้ว โดยจะขุดเป็นท่อขนาดเท่าลำตัว วางท่อในแนวตั้งหรือเอียงประมาณ 30 องศา และหอยจะเคลื่อนตัวขึ้นลงอยู่ในรูนี้ หอยหลอดมักจะอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ที่เป็นดินปนทรายโดยอาศัยอยู่ทั้งด้านฝั่งทะเลอันดามันและชายฝั่งทะเลอ่าวไทย (ศูนย์พัฒนาการเพาะเลี้ยงชายฝั่งสมุทรสาคร, ม.ป.ป อ้างถึงใน วรณเพ็ญ ศรีประทุมวงศ์ และคณะ, 2545)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ในการหยอดหอยหลอดมีการใช้พาหะคือเรืออู้อีป้าบในการเดินทางไปยังดอนหอยหลอดเพื่อหาหอย มีการใช้อุปกรณ์ช่วยทำการประมงในการหยอดหอยหลอด ได้แก่ เศษไม้ (ยาวประมาณ 1 คืบ เป็นเศษไม้ท้าว ๆ ไป เช่น เศษไม้ไผ่) ปูนขาวที่ตากแดดจนแห้งสนิท ถึงสำหรับใส่

หอยโดยนิยมนำมาขบกันถึงเล็กน้อยเพื่อทำให้ไม่เกิดสุญญากาศเพราะช่วยลดแรงดูดของทรายเวลา ยกถังขึ้น (สุภาพ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560)

วิธีการหยอดหอยหลอด

การหาหอยหลอดจะทำบริเวณดอนหอยหลอดโดยมีชาวประมงพื้นบ้าน จากหลายตำบลมาหาหอย โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงพื้นบ้านของหมู่ 4 ตำบลบางจะเกร็ง ในอดีตการหยอดหอยจะใช้ปูนแดงก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็นปูนขาว ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า

...การหยอดหอยแต่ก่อนดั้งเดิมคนเฒ่าคนแก่ใช้ปูนแดง ก่อนที่จะมา ใช้ปูนขาวตอนหลังกัน สันนิษฐานว่าแต่ก่อนคนชอบเคี้ยวหมาก แล้วที่นี้แต่ ก่อนหอยเยอะ คนก็เดินทางกันทางเรือไปไหนก็พายเรือไป คงจะเคี้ยวหมาก แล้วบังเอิญไปคายหมากที่นี้ก็มีปูนแดงปนด้วย คงไปคายตรงรูหอยหลอด พอดี แล้วที่นี้หอยมันแสบก็เค็งขึ้นมา ที่นี้คงลองทำซ้ำอีก ที่นี้ก็เลยรู้ว่า จะ หยอดหอยหลอดต้องใช้ปูนแดง...

วิธีการหาหอยหลอดจะทำเมื่อเวลาที่ตอนไผ่ซึ่งตอนจะไผ่ครั้งละประมาณ 6 ชั่วโมง โดยมากตอนจะไผ่มากในช่วงน้ำเกิด ชาวบ้านจะพายเรือหรือนั่งเรืออีป้าบออกไปตามร่องน้ำแล้วจอด เรือข้างดอน จากนั้นจึงลงเดินขึ้นบนดอนเพื่อหาหอย ในการจับหอยหลอดชาวประมงพื้นบ้านจะจับ หอยที่มีขนาดใหญ่เพื่อปล่อยให้หอยที่มีขนาดเล็กได้แพร่พันธุ์ต่อไป การสังเกตรูหอยหลอดคือจะเป็น รูเล็ก ๆ คล้ายรูกุญแจซึ่งต่างจากรูที่จะมีทรายก้อนเล็ก ๆ กระจายอยู่รอบรู การหาหอยหลอดจะทำได้ โดยการเดินกระทุ้งสั้นเท้าไปตามดอนหรือเอานิ้วมือสามนิ้วกระแทกลงบริเวณพื้นทรายเพราะ การกระทุ้งเท้าหรือกระแทกมือจะทำให้รูหอยถูกบีบอัดและหอยจะพ่นน้ำฟองเล็ก ๆ ออกจากรู ทั้งนี้ ชาวประมงจะต้องหมั่นสังเกตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วบริเวณผืนทราย เมื่อรู้ตำแหน่ง รูแล้วชาวประมงจะนั่งลงแล้วนำขันหรือถังที่ใส่ปูนขาววางลงแล้วหยิบเศษไม้ที่เตรียมมาจุ่มน้ำใน แอ่งน้ำบนดอน แล้วนำมาจุ่มลงในปูนขาวหรือปูนแดงจากนั้นแทงไม้ลงในรูหอยหลอดอย่างรวดเร็ว เมื่อเริ่มมีฟองน้ำผุดขึ้นจากรูตัวหอยก็จะไผ่ขึ้นมา เมื่อเจอหอยหลอดตัวหนึ่งก็จะเจอหอยหลอดใน บริเวณใกล้เคียงกันอีกหลายตัวเพราะหอยหลอดมันขุดรูอยู่ใกล้ ๆ กัน ทั้งนี้ในอดีตนิยมใช้ปูนแดงก่อนที่จะ เปลี่ยนมาใช้ปูนขาวที่มีราคาถูกกว่า การใช้นิ้วสามนิ้วกระแทกบนพื้นนั้นบางครั้งทำให้เห็นมองเห็น การเคลื่อนที่ของหอยใต้พื้นทรายโดยสังเกตบริเวณผิวทราย (สุภาพ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560)

การหอยหอยตลอดจะนิยมใช้นิ้วมือ 3 นิ้ว ได้แก่ นิ้วกลาง นิ้วนางและนิ้วก้อยกระแทกลงที่พื้นทรายไม่แรงนักเพื่อให้ปากกรูที่หอยตลอดอาศัยอยู่เปิดจากนั้นใช้ไม้จุ่มปูนขาวเล็กน้อยเสียบลงไปรูลึกประมาณ 2 นิ้ว เมื่อหอยตลอดโดนปูนขาวก็จะดันตัวขึ้นมาหน้าดิน ผู้ที่ใช้ปริมาณปูนขาวมากเกินไปจะทำให้คุณภาพน้ำมีฤทธิ์เป็นด่างและทำให้ปริมาณออกซิเจนต่ำลง วิธีการหยอดหอยจะใช้ปูนขาวประมาณ 0.2 กรัมต่อรู ซึ่งวิธีนี้จะไม่มีผลกระทบต่อหอยเพราะการขึ้นลงของน้ำทะเลจะละลายความเข้มข้นของปูนขาวให้เจือจางได้และหอยตลอดสามารถขุดรูลึกเพื่อหนีสารพิษได้ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542) อธิบายว่า

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าการจับหอยตลอดจะใช้เพียงมือ ปูนขาวและเศษไม้เท่านั้นวิธีหยอดหอยตลอดเกิดจากการสังเกตและสัมผัสประสบการณ์ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ในเรื่องการหยอดหอยตลอดของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

2) หอยตลับ

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

หอยตลับมีชื่อเรียกต่างกันในพื้นที่ต่าง ๆ อาทิ หอยขาว หอยตลับลาย ฯลฯ หอยชนิดนี้เป็นหอยสองฝา (สุนันท์ ทวยเจริญ และประนอม พรหมผาย, 2534) คนแม่กลองมักเรียกว่าหอยตลับหรือหอยกระปุก หอยตลับจะอาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ดินปนทรายโดยการฝังตัวอยู่ใต้ผืนทรายซึ่งพบอยู่ทั่วไปบริเวณดอนหอยตลอด (กุหลาบ คลองน้อย, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

มีการใช้คราดหอยทำด้วยไม้หรือเหล็กปลายยาว ขนาดพอมือจับ ส่วนปลายมีลักษณะเป็นเหล็กหรือไม้แบนทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า คราดหอยตลับจะไม่มีตะแกรงเหมือนเครื่องมือคราดหอยอื่น ๆ นอกจากนี้บางคนนิยมใช้ ทัพพี ซึ่งเป็นอุปกรณ์ช่วยทำการประมงที่ดัดแปลงมาจากทัพพีทำอาหาร การใช้พาหะคือเรืออู๋ป้าบในการออกไปจอดบริเวณดอนหอยตลอดเพื่อหาหอย (บรรทม คลองน้อย, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) ทั้งนี้จากการพูดคุยกับชาวประมงพื้นบ้านได้ข้อมูลว่าการคราดหอยตลับสามารถทำได้เพราะไม่ได้มีการห้ามเหมือนกับการคราดหอยแครงเนื่องจากเครื่องมือมีความแตกต่างกัน

การหาหอยตลับ

ชาวประมงพื้นบ้านจะหาหอยตลับโดยใช้การคราดหอยโดยเดินใช้ไม้คราดเดินดันไปด้านหน้าเพื่อพลิกหน้าดินให้ตัวหอยขึ้นมาเท่านั้น (แตกต่างจากเครื่องมือคราดหอยแครงที่มีลักษณะเป็นตะแกรงและไม่อนุญาตให้ใช้) การคราดหอยตลับของชาวประมงบริเวณนี้จะใช้การเดินและใช้คราดเลื่อนกดไปด้านหน้า เมื่อคราดไปถูกทรายบริเวณที่หอยอยู่ในดิน หอยจะถูกพลิกขึ้นมา (บรรทม คลองน้อย, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) ชาวประมงบางคนใช้ทัพพีในการจับหอยตลับ วิธีการจับด้วย

ทัพพีคือนำทัพพีขุดลงในดินลึก ประมาณ 3 –5 เซนติเมตร เมื่อมีหอยกระปุกทัพพีก็จะสะดุดกับเปลือกหอยก็จะใช้ทัพพีขุดลงไปก็จะเจอหอยกระปุกเป็นฝูงเพราะหอยชนิดนี้ชอบฝังตัวอยู่ใต้ดินทราย และมักจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ทั้งนี้ชาวประมงจะไม่จับหอยที่ขนาดเล็กเกินไปเพื่อให้หอยมีโอกาสขยายพันธุ์ โดยหากพบที่มีขนาดเล็กก็จะไม่จับขึ้นมา (กิตติพงศ์ หัศวณิช, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560)

จะเห็นว่าชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของหอยตลับจนสามารถคิดค้นวิธีจับหอยที่สอดคล้องกับลักษณะและการอยู่อาศัยของหอยตลับโดยใช้วัสดุที่หาได้จากรอบ ๆ ตัว

3) หอยตะกาย

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

หอยตะกายจะอาศัยอยู่บนพื้นที่หาดเลนปนทราย หอยชนิดนี้มักจะฝังตัวอยู่บนพื้นทรายในระดับเสมอกับทรายลึกลงไปก็ไม่มาก เป็นหอยฝาเดียวเปลือกหนามีลวดลาย รูปร่างกลม หอยชนิดนี้จะกินหอยชนิดอื่นเป็นอาหารโดยการเจาะเปลือกหอยชนิดอื่น เช่น หอยแครง แล้วดูดกินเนื้อหอยภายในเป็นอาหาร (กิตติพงศ์ หัศวณิช, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) หอยชนิดนี้ไม่ใช่หอยพื้นถิ่นแต่เป็นหอยที่ติดมาจากหอยแครงที่เคยมีคนซื้อพันธุ์หอยมาในช่วงที่พันธุ์หอยแครงไม่พุดมาเกิดในพื้นที่และหอยตะกายซึ่งกินหอยแครงเป็นอาหารได้ติดมาด้วยและแพร่พันธุ์มากมาย ชาวประมงพื้นบ้านจึงจับมารับประทาน (อุดม เปรมสุข, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560) การจับไม่ต้องใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านแต่ใช้การจับโดยมือเปล่า

การหาหอยตะกาย

การหาหอยตะกายนิยมหาในช่วงเวลากลางคืนเพราะแสงจันทร์หรือแสงไฟจะกระทบเปลือกหอยที่อยู่บนดอนทำให้มองเห็นได้ง่าย โดยชาวประมงจะลงเดินบนดอนหอยตลอดในช่วงที่ตอนโผล่ตอนกลางคืน ใช้ไฟฉายที่ติดไว้บนศีรษะให้แสงสว่าง หอยชนิดนี้จะเดินบนพื้นทรายเมื่อแสงไฟส่องกระทบก็จะมองเห็นและจับได้ (บรรทม คลองน้อย, สัมภาษณ์ 9 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 9 ลักษณะของหอยตะกาย

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2560

4) หอยแครง

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

หอยแครงเป็นหอยสองฝา เปลือกมีร่องหยักขึ้นลง ตรงกลางของเปลือกพองออก หอยแครงจะเกิดขึ้นเองในแนวอ่าวไทยหรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า เชื้อหอย เป็นหอยที่อาศัยอยู่บริเวณ น้ำเค็มและน้ำกร่อย มักพบอยู่บริเวณที่มีน้ำไหลผ่านและคลื่นลมไม่แรงนัก ชอบฝังตัวอยู่ตามดินโคลน

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ใช้เครื่องมือช่วยทำการประมงคือกระดานถีบซึ่งเป็นอุปกรณ์ที่ชาวประมงพื้นบ้านใช้สำหรับช่วยให้คนเคลื่อนที่บนเลนได้ดี เป็นไม้กระดานแผ่นเดียว ยาวประมาณ 1 เมตร กว้างขนาดพอคนหนึ่งคนขึ้นไปนั่งด้วยขาหนึ่งข้างและอีกหนึ่งข้างถีบเลนให้กระดานเลื่อนไปข้างหน้า ด้านหน้าของแผ่นไม้มีทำเป็นปลายแหลมเข็ดขึ้นเพื่อให้เลื่อนได้ง่าย (พรพนา คลองโคน, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560)

การหาหอยแครง

หอยแครงมักอาศัยอยู่ตามดินเลน โดยบริเวณที่พบหอยแครงอาศัยอยู่มากคือ บริเวณหาดเลนปากคลองคลองโคน รวมถึงพบได้ทั่วไปตามดินเลนในคลองซึ่งดินเลนบริเวณดอน หอยแครงจะต่างจากทรายที่เป็ดบริเวณดอนหอยหลอดที่สามารถขึ้นไปเดินได้โดยไม่ถูกเลนดูดแต่ดินเลนนั้นเมื่อคนขึ้นไปเดินบนดินเลนก็จะจมลงในเลน ทำให้ขาจมและก้าวขาได้ยากลำบาก การจับหอยแครงนั้นสามารถทำได้ทั้งเวลาน้ำลงงวดเต็มที่และเวลาที่น้ำลงแต่ยังไม่แห้งอาจจะมีน้ำสูงเท่าอกหรือเข้าก็ได้ การหาหอยในขณะที่ยังไม่ลงเต็มที่ จะใช้วิธีทำเรือไปจอด แล้วชาวประมงจะใช้การงมหอย โดยชาวประมงจะใช้มือควานลงไปในเลนใต้น้ำ เมื่อเจอหอยก็จะจับขึ้นมาใส่ในกะละมังหรือถังที่ผูกเชือกไว้กับเรือ ซึ่งหากน้ำลงงวดวิธีการหาหอยแครงจะเปลี่ยนไปเป็นการใช้กระดานถีบ วิธีการหาหอยแครงชาวประมงจะขึ้นนั่งเอาขาข้างหนึ่งไว้บนแผ่นไม้ ในลักษณะคุกเข่า ขาอีกข้างจะถีบเลนและเอามือควานหาหอยในเลนไปเรื่อย ๆ เมื่อเจอหอยจะนำมาใส่ตะกร้าที่วางไว้ด้านหน้าบนแผ่นกระดานถีบ (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 10 กระดานถีบและแบตเตอรี่ให้แสงสว่างหากทำประมงกลางคืน
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 12 พฤศจิกายน 2559

5) หอยจู้บแจง

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

หอยจู้บแจงมีเปลือกสีเทาหรือสีน้ำตาล มีสันทั่วเปลือก มักอาศัยอยู่ในเขตน้ำตื้น บริเวณดินโคลน พบมากในป่าชายเลนและป่าจาก ชอบเกาะตามลำต้น กิ่ง ก้านของต้นโกงกางและ ต้นไม้อื่น ๆ อาหารของหอยจู้บแจงคือสาหร่ายขนาดเล็ก ซากพืชซากสัตว์ จุลินทรีย์และสารอินทรีย์ (วันทนา อยู่สุข และธีระพงศ์ ด้วงดี, ม.ป.ป) หอยจู้บแจงมักพบบริเวณป่าชายเลนในที่น้ำตื้น หอยชนิดนี้สามารถไต่ขึ้นต้นไม้เมื่อน้ำขึ้น (โสรัช อ่ำภักย์, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 11 หอยจู้บแจงกำลังขึ้นต้นไม้เมื่อน้ำขึ้น
ถ่ายภาพโดยโสรัช อ่ำภักย์

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

เหล็กหรือไม้ความยาวพอประมาณที่จะจับปูตามต้นไม้ในป่าชายเลนได้ ปลายทำเป็นตะขอติดไว้

การหาหอยจับแฉง

การหาหอยจับแฉงจะต้องเดินเท้าเข้าไปในป่าชายเลน จากนั้นจะใช้มือเปล่าจับหากพบหอยอยู่ตามดินเลนหรือตามรากต้นไม้หรือลำต้นของต้นไม้ในเวลาที่น่าลงหรือเวลาน้ำขึ้นที่ระดับน้ำไม่สูง แต่เมื่อระดับน้ำสูงขึ้นหอยพวกนี้จะได้ขึ้นตามต้นไม้ นิยมจับหอยตอนน้ำขึ้น จะเอาเหล็กมาทำเป็นตะขอเพื่อใช้เกี่ยวหอยให้ตกลงมาจากต้นไม้ จากนั้นจึงจับหอยแล้วนำไปใส่ถัง (โสรัช อภัย, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

6) หอยแมลงภู่

หอยแมลงภู่เป็นหอยสองฝา เปลือกยาวเรียวยาว เปลือกด้านนอกมีสีขาวอมน้ำตาล หอยแมลงภู่เป็นสัตว์เศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม หอยแมลงภู่พบได้ทั่วไปในอ่าวแม่กลอง โดยหอยจะมีขนาดใหญ่ในช่วงเดือนสิงหาคม หอยแมลงภู่เป็นหอยที่เกิดเองตามธรรมชาติและจะเกาะตามเสาโป๊ะ เชือกในทะเล เสาเรือนที่อยู่ในน้ำ ชาวประมงไม่จำเป็นต้องเพาะเลี้ยง แต่บางครั้งก็ทำฟาร์มหอยโดยการนำเสาไม้ไผ่ไปปักในทะเลแล้วผูกเชือกเพื่อให้หอยมาเกาะ) นันทพัทธ์ เกียรติวราจรูญ, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559 (

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ในการจับหอยแมลงภู่ไม่มีการใช้เครื่องมือประมงแต่มีการใช้มีด

วิธีจับหอยแมลงภู่

ใช้มีดตัดเชือกบริเวณที่หอยเกาะหรือตัดไม้ที่หอยเกาะ

4.4.2 ปูและการจับปู

ปูที่พบบ่อยในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษาและชาวประมงนิยมจับมาเพื่อบริโภคและจำหน่าย ได้แก่ ปูแสม ปูทะเล ปูม้าและปูแป้น ซึ่งปูแต่ละชนิดมีลักษณะ อุปนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันออกไปทำให้ชาวประมงพื้นบ้านคิดค้นวิธีการจับปูที่หลากหลาย ดังนี้

1) ปูแสม

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปูแสมเป็นสัตว์หน้าดินชนิดหลักในวงศ์ *Grapsidae* ที่พบมากที่สุดในพื้นที่ป่าชายเลน พบตั้งแต่ขนาดเล็กไปจนถึงขนาดใหญ่มาก ปูชนิดนี้มีสีสันสวยงาม โดยแบ่งเป็นประเภทที่อาศัยอยู่ตามรากไม้ เช่น ไม้โกงกาง แสม และประเภทที่สร้างรูอยู่ใต้ดินหรือตามรากไม้ต่าง ๆ เพื่อหลบภัย (อนัญญา เจริญพรนิพัทธ์, 2557) บางครั้งปูแสมชอบแอบเข้าไปอาศัยอยู่ในรูร้างของปูทะเล โดยรูของ

พุทธรักษาตัวหนึ่งอาจมีปูแสมอาศัยอยู่บนใบสลับ ๆ ตัว แต่รูปูแสมจะต่างจากรูปพุทธรักษาคือจะกลมกว่ารูปพุทธรักษา คนทั่วไปนิยมเรียกปูแสมว่าปูเค็มเพราะนิยมนำมาทำปูเค็ม ส่วนใหญ่ปูแสมจะอาศัยตามป่าชายเลน และบริเวณชายฝั่งทะเล ปากแม่น้ำ คลอง หรืออ่าวที่น้ำทะเลท่วมถึง (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

การจับปูแสมมีทั้งการจับด้วยมือเปล่าและบางคนใช้กระป๋องนมชั้นที่เหลือนำมาตัด ผาด้านหนึ่งออก ทูบให้เรียบ จากนั้นนำไม้ขนาดประมาณใหญ่กว่าไม้ไอติมเล็กน้อยมัดลวดติดกับ ผากระป๋องโดยมีเลื่อยยึดไว้ โดยลวดยังเป็นตัวเกี่ยวเหยื่อ ลวดมีหน้าที่ช่วยดึงปิดฝาเมื่อปูเข้ามาใน กระป๋อง การวางกระป๋องดังกล่าวจะไปวางบริเวณรูหรือใกล้รูปูแสม เมื่อปูเข้ามากินเหยื่อฝาก็จะถูกลวด ดึงปิดเองอัตโนมัติ (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560)

วิธีจับปูแสม

ปูแสมอาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลน โดยขุดดินเลนอยู่ในรู ส่วนใหญ่ชอบออกหากิน ตอนกลางคืน โดยหากน้ำขึ้นจะชอบปีนหน้าขึ้นตามต้นไม้ ปูแสมกินซากสัตว์ขนาดเล็กและซากพืช เป็นอาหาร ชาวประมงพื้นบ้านนิยมออกจับปูแสมในเวลาน้ำขึ้นและช่วงน้ำเกิดเพราะสามารถจับได้ ง่ายเนื่องจากปูจะออกจากรูมาเกาะตามรากไม้ หรือลำต้นของต้นแสม ต้นโกงกาง นอกจากนี้ชาวบ้าน บางคนอาจจับปูในช่วงน้ำลงแต่ต้องเป็นคนที่ว่องไว โดยจะเดินตามป่าชายเลนเวลาน้ำลงและสังเกต รูปูคอยดูว่ารูใดที่มีปูมาอยู่บริเวณปากรูก็ต้องรีบตะครุบ บางคนก็อาจใช้ไม้ขุดรูแล้วจับตัวออกจากรู (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 12 ปูแสมที่หน้าขึ้นน้ำขึ้นมาเกาะตามต้นไม้
ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560

2) ปูไข่

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปูไข่เป็นปูทะเลที่มีขนาดตัวเล็กแต่มีกล้ามเนื้อขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับลำตัว เป็นปูที่คนนิยมนำก้ามมารับประทานเพราะก้ามใหญ่ เนื้อบริเวณก้ามเยอะ ส่วนตัวนั้นมีเนื้อน้อยไม่นิยมนำมารับประทาน ปูไข่มักอาศัยอยู่ตามบริเวณไม้ไผ่ที่ปักลงในทะเลเพื่อทำการประมง เช่น หลักหอยหรือแนวปักโป๊ะ (โสรัช อำนวย, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 13 ปูไข่

ถ่ายภาพโดย โสรัช อำนวย

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ไม้หรือเหล็กส่วนปลายทำเป็นตะขอติดสำหรับเกี่ยวตัวปู

วิธีจับปูไข่

การจับปูไข่ชาวประมงพื้นบ้านจะนำเหล็กมาทำเป็นตะขอ เมื่อนั่งเรือออกทะเลและพบปูไข่ จะนำเหล็กหย่อนลงไปใต้ตัวปูเพื่อให้ปูหนีบตะขอ หรือบางครั้งจะใช้ตะขอเกี่ยวตัวปูขึ้นมา (โสรัช อำนวย, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

3) ปูทะเล

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปูทะเลที่มีชื่อแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นและชนิดที่แยกย่อย เช่น ปูทะเล ปูดำ ปูขาว ปูทองเหลือง ปูทองแดง ฯลฯ ปูทะเลอาศัยอยู่กระจายทั่วไปในแหล่งน้ำกร่อย ป่าชายเลน และปากแม่น้ำที่มีน้ำทะเลท่วมถึงบริเวณหาดโคลนหรือป่าชายเลน มักขุดรูอยู่บริเวณใต้รากไม้ เนินดิน ทั้งนี้ปูทะเลพบได้ทั้งบริเวณทะเล ป่าชายเลนและตามริมคลอง ปูตัวเมียจะออกไปวางไข่ในทะเล เมื่อ

ลูกปูลอกคราบก็จะเริ่มมาหากินบริเวณป่าชายเลน ปูที่โตขึ้นจะหากินตามการขึ้นลงของน้ำทะเลคือ เมื่อน้ำขึ้นปูก็จะเข้ามาหากินที่ป่าชายเลนและเมื่อน้ำลงก็จะกลับสู่ทะเล (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

อวนจมปู อวนชนิดนี้เป็นอวนติดตามบางครั้งเรียกว่าอวนจมปูทะเล อวนที่ใช้จะสั้นกว่าอวนจมปูม้าเพราะนิยมใช้ตามคลองที่มีปูทะเลชุกชุม จึงมีพื้นที่การใช้อวนแคบกว่าการวางอวนปูม้า เนื้ออวนเป็นอวนเอ็น ความยาวอวนโดยมากประมาณ 150 เมตร ด้านบนของอวนติดท่อนพยูงอวนไว้โดยทำเป็นท่อนพลาสติกผูกที่คร่าวบน ตรงด้านล่างของผืนอวนจะมีตะกั่วถ่วงไว้เป็นระยะ ๆ ปลายสุดของผืนอวนยึดให้อยู่กับที่โดยผูกกับก้อนหินหรือคอนกรีตหนักประมาณ 3-5 กิโลกรัม (รัชชัย พันภัย, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560)

ตะขอขุดปู หรือ ตะขอเกี่ยวปู หรือ ขอเกี่ยวปู เป็นเหล็กขนาดยาวมีด้ามจับโดยดัดเหล็กให้โค้งงอและนำมายึดกับด้ามไม้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 3-4 เซนติเมตรและยาวประมาณ 60-110 เซนติเมตร และมีอุปกรณ์ที่มีรูปร่างคล้ายเสียมขนาดเล็ก ความยาวใกล้เคียงกับขอเกี่ยวปู ใช้ในการขุดปู เครื่องมือประมงนี้ด้านหนึ่งอาจทำเป็นขอที่ขุดรู (อนุกรณ์ บุตรสันต์, 2554) ตะขอขุดปูนี้ปัจจุบันด้ามจับบางครั้งจะทำด้วยเหล็กต่อกับตะขอ ส่วนเหล็กขอจะยาวเพราะต้องใช้ล้วงเข้าไปในรูเพื่อเกี่ยวปูออกมา (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 14 ขอเกี่ยวปู

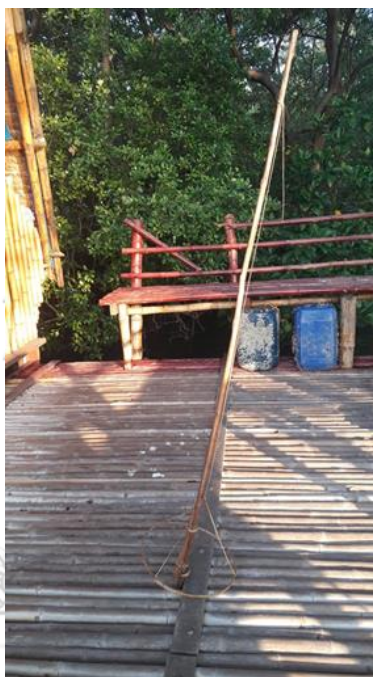
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560

จันหรือแร้วจัน

จันหรือแร้วจันสำหรับดักปูมีทั้งแบบที่ทำประมงบริเวณน้ำตื้นและน้ำลึก ในอดีตนิยมใช้จันที่ทำประมงในบริเวณน้ำตื้นเพราะแต่ก่อนปูชุกชุมทำให้สามารถหาจับปูตามริมตลิ่งและป่าชายเลนได้ง่าย จันทำด้วยการนำหวายมาทำมัดเป็นวงกลมขนาดพอเหมาะ แล้วใช้ไม้ไผ่ขนาดความยาวตามต้องการ โดยมากมักจะยาวประมาณ 1 เมตรขึ้นไป มาปักลงตรงกลางในวงกลมของหวาย ทำปลายไม้เป็นปลายแหลมเพื่อให้ปักลงในดินได้ง่าย ใช้เชือกถักต่อกันแบบตากว้าง ๆ รอบในวงกลมหวาย ตรงกลางใช้หวายถักเป็นรูปวงกลมคล้ายแหวนสวมขึ้นลงตรงไม้เพื่อเชื่อมยึดกับเชือกและผูกติด

ไม้สำหรับปักเหยื่อ (ไม้ปลายแหลมขนาดสั้นสำหรับปักเหยื่อล่อปู) ยึดติดโดยมัดด้านล่างและมีหวายที่ถักเป็นวงกลมคล้ายแหวนด้านบนยึดโดยการสวมลงในไม้ บริเวณรอบวงกลมสามด้านมีเส้นหวายผูกยึดติดไม้กับรอบของแร้วจั่นสามด้านและผูกติดโยงกับด้านบนของไม้ ความยาวของด้ามอาจเพิ่มขึ้นได้หากต้องการทำประมงในบริเวณที่ทำลึกขึ้น ต่อมามีการพัฒนาแร้วจั่นแบบไม่มีด้ามสำหรับทำประมงในน้ำลึกขึ้นโดยนำแร้วจั่นลงเรือไปด้วยโดยใช้การผูกเชือกสำหรับตั้งแทนการใช้ด้ามไม้ (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 15 จั่นตักปูทะเลและปูม้า
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2559

การจับปูทะเล

จากการศึกษาพบว่า การจับปูทะเลของชาวประมงพื้นบ้านในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษาในปัจจุบันมีการใช้เครื่องมือประมงที่พื้นบ้าน ได้แก่ ขอเกี่ยวปู อวนติดตาและจั่นหรือแร้วจั่น รวมถึงการจับด้วยมือเปล่า ซึ่งจะอธิบายวิธีการจับปูทะเลโดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ที่พบการใช้ในปัจจุบันดังต่อไปนี้

การจับปูทะเลในอดีตนิยมใช้ตะขอขูดปูทะเลหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าขอเกี่ยวปูซึ่งเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ปัจจุบันมีการใช้น้อยมากเนื่องจากจำนวนปูทะเลที่ลดลง ชาวบ้านจะออกจับปูทะเลในบริเวณริมคลองหรือในป่าชายเลนเพราะปูจะซ่อนตัวอยู่ในรู โดยนิยมทำในช่วงน้ำลงเพราะมองเห็นปูได้ง่าย (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560)

การทำประมงจะทำตอนกลางวัน ช่วงน้ำลงที่มองเห็นรูปูง่าย ชาวบ้านจะสังเกตทางเดินของปู และรูปู โดยจะเดินหาหรือรอยที่ปูเดินบนดิน จากนั้นเมื่อเจอรูปูก็จะใช้ตะขอล้วงลงไป เมื่อก้ามของปู มากระทบกับตะขอปูก็จะหนีบตะขอแน่น ชาวประมงก็จะดึงตะขอที่มีปูติดอยู่ขึ้นมาหรือถ้าปูไม่ติด ขึ้นมาก็อาจต้องใช้การขุดรูช่วย (อนุกรณ์ บุตรสันต์, 2554)

การจับปูทะเลสามารถจับได้ด้วยมือเปล่า โดยจะเดินหาปูตามชายคลองเมื่อเวลาน้ำลงหรือน้ำ เริ่มลงหรือตามป่าชายเลน เมื่อเจอปูที่เกาะอยู่ตามรากไม้ ดินเลนหรือซอกหินก็จะเดินเข้าไปใกล้ ๆ แล้วใช้นิ้วมือจับทางด้านกระดองของปูยกตัวขึ้นแล้วใช้เชือกฟางมัดตัวปูอย่างรวดเร็วเพื่อไม่ให้ปูหนีบ (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560)

ภาพที่ 16 สาธิตการจับและมัดปูทะเล
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2560

สำหรับการจับปูโดยใช้การวางอวนนั้นสามารถทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน โดยชาวประมง จะออกเรือไปในทะเลที่น้ำลึกประมาณ 2 เมตรขึ้นไป จากนั้นจะวางอวนโดยค่อย ๆ ทิ้งปลายอวน ด้านหนึ่งลงและปล่อยอวนลงในทะเลเรื่อย ๆ จนหมดฝืน การวางอวนจะปล่อยอวนเป็นแนวตรงตาม มีทุ่นบอกแนวอวนที่ปลายฝืนอวนทั้งสองข้างและมีธงสัญลักษณ์บอกไว้ว่าเป็นอวนของใครการวางอวน จะปล่อยอวนทิ้งไว้ประมาณ 10-12 ชั่วโมง ส่วนใหญ่ชาวประมงนิยมวางอวนตอนเช้าแล้วกู้อวน ตอนเย็น หรือวางอวนตอนเย็นแล้วกู้ตอนเช้าอีกวันหนึ่ง การกู้อวนชาวประมงจะนำเรือแล่นออกไป บริเวณที่วางอวนไว้ โดยสังเกตธงสัญลักษณ์ที่ธงของตน จากนั้นดับเครื่องยนต์เรือแล้วชาวประมงจะ ยื่นขึ้นแล้วค่อย ๆ สาวอวนขึ้นจากน้ำ โดยนำอวนที่กู้ขึ้นมาแล้ววางทับกันบนเรือ เมื่อกู้อวนแล้วจะนำ

อวนที่ติดปูมาปลดที่ฝั่ง แล้วจัดเตรียมอวนให้เรียบร้อย อวนจมนปูทะเลส่วนใหญ่กู้วนกลับไปกลับมา (ธวัชชัย พันภัย, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2560)

การจับปูโดยใช้จันหรือแร้วจันบริเวณป่าชายเลน ชาวประมงจะใช้แร้วจันแบบมีด้ามเดินไปตามริมคลองหรือในป่าชายเลนแล้วนำเหยื่อซึ่งแต่เดิมนิยมใช้ปลาอีจิ้งหรือปลาตีนนำมาเสียบปากลงในไม้ที่ติดเหยื่อ ปัจจุบันอาจใช้เศษกุ้งเศษปลาเล็ก ๆ แล้ววางจันลงโดยปักลงในดิน ทำประมงได้ทั้งในตอนที่น้ำลงหรือตอนที่น้ำขึ้น จากนั้นทิ้งไว้ 3-5 นาทีแล้วดึงขึ้นมาดูว่ามีปูติดขึ้นมาหรือไม่ หากมีปูติดขึ้นมา ก็จะจับปูแล้ววางดักปูตัวใหม่ หากไม่ติดปูขึ้นมา ก็วางเปลี่ยนที่ดักไปเรื่อย ๆ หากทำประมงในทะเลก็จะใช้แร้วจันแบบไม่มีด้าม นำลงเรือไปด้วย เมื่อถึงบริเวณที่ต้องการวางจันก็ทิ้งลงข้าง ๆ เรือ โดยมีเชือกติดไว้แล้วดึงขึ้นดูเป็นระยะ ๆ (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

4) ปูม้า

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปูม้าเป็นปูที่อาศัยอยู่ในทะเลและตามแนวชายฝั่ง มีขาทั้งหมด 5 คู่ คู่บนจะเป็นก้ามใหญ่ใช้ป้องกันตัวและจับอาหารกิน ขาคู่ที่ 2-4 มีปลายขาแหลม ใช้เดิน ขาคู่ที่ 5 มีลักษณะเหมือนใบพายใช้ในการว่ายน้ำ (ชาวบ้านเรียกกันว่ากรรเชียงปู) ปูม้าชอบออกหากินตอนกลางคืนมากกว่ากลางวันและมักพบในบริเวณน้ำลึกตั้งแต่ประมาณ 10 เมตรขึ้นไป การจับปูม้าของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามจะจับปูม้าโดยใช้เครื่องมือประมงคือ อวนจมนปูและลอบซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้ (ธวัชชัย พันภัย, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

อวนจมนปูม้าเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่พบมากที่สุดในพื้นที่ที่ศึกษาโดยเฉพาะหมู่ที่ 4 ตำบลบางจะเกร็งและหมู่ 10 ตำบลบางแก้ว วิธีจับปูม้าที่ชาวประมงพื้นบ้านนิยมมากที่สุดคือการใช้อวนติดตา ซึ่งเรียกกันว่า อวนจมนปูม้า หรือ อวนลอยปู อวนปูม้าทำด้วยอวนเอ็นหรืออวนไนลอนตัดเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า อวนแต่ละผืนไม่จำกัด โดยอาจยาวตั้งแต่ร้อยละเมตรจนถึงประมาณเป็น 1,000 เมตรหรือมากกว่านั้น ขึ้นอยู่กับว่าจะนำอวนแต่ละชุดมาต่อกันมากน้อยเพียงใด ด้านบนของผืนอวนจะผูกท่อนพลาสติกไว้เพื่อผูกผืนอวนโดยจะผูกกับเชือกคร่าวบน เว้นระยะห่างพอประมาณ มีการใช้ตะกั่วถ่วงคร่าวล่าง โดยผูกห่างกันประมาณพอประมาณ มีการถ่วงปลายสุดผืนอวนแต่ละข้าง (ธวัชชัย พันภัย, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560)

อวนจมนปูม้าโดยมากจะมีความยาวประมาณ 150-1,500 เมตร ขึ้นอยู่กับการนำอวนมาต่อกันว่าจะใช้กี่ชุดซึ่งปกติอวนหนึ่งชุดจะยาวประมาณ 200-300 เมตร เนื่องจากมีทั้งอวนเอ็นและอวนไนลอนการสร้างเครื่องมืออวนจมนปูม้าจำเป็นต้องใช้พลาสติกขนาดเล็กหรือท่อนโหมที่ตัดเป็นแท่งสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ มาผูกห่างกันประมาณ 1.7-3.0 เมตร และคร่าวล่างเป็นตะกั่วถ่วง ขนาดประมาณ

10 กรัมต่อลูก ผูกห่างกันระยะประมาณ 36-80 เซนติเมตร ผูกถ่วงปลายฝืนอวนทั้งสองข้าง (อนุกรณ์ บุตรสันดี, 2540)

จันตักปู การใช้จันตักปูม้าจะใช้วิธีตักเหมือนการตักปูทะเล แต่นิยมใช้แบบไม่มีด้าม เพราะปูม้ามักอาศัยทะเล จันตักปูม้านิยมใช้คู่กับกระชังขนาดเล็กที่ทำด้วยไม้ไผ่ซีกขึ้นรูปเป็นวงกลม ล้อมรอบด้วยตาข่าย เมื่อจับปูได้จะนำมาใส่และแช่น้ำทะเลข้างเรือรอในน้ำเพื่อไม่ให้ปูตายขณะรอ กลับเข้าฝั่ง กระชังนี้นอกจากจะใช้ใส่ปูม้าก็ใช้ใส่สัตว์น้ำอื่น ๆ ได้ด้วย อาทิ ปลาตุ๊ก ปลาช่อน ฯลฯ (สว่าง จิตตรง, สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560)

วิธีจับปูม้า

การจับปูม้าจะนำอวนไปปล่อยในตอนเช้าหรือตอนเย็น โดยจะออกเรือไปในทะเล บริเวณที่ต้องการวางอวน จากนั้นค่อย ๆ ปล่อยอวนให้ขวางกระแสน้ำ ถ้าปล่อยอวนตอนเช้าจะไปเก็บอวนในช่วงเย็น ถ้าปล่อยอวนช่วงเย็นจะไปเก็บอวนช่วงเช้า ปกตินิยมทิ้งอวนไว้ประมาณ 12 ชั่วโมง อวนจับปูม้าจะปล่อยอวนให้คร่าวกลางของอวนติดพื้นทะเลและด้านบนสองฝั่งของปลายอวนจะมีสัญลักษณ์ของชาวประมงทำไว้ให้มาเก็บอวนได้ถูก เช่น ธงสี ฯลฯ การกู้อวนจะกู้จากด้านหัวหรือท้ายก่อนก็ได้ โดยค่อย ๆ สวอวนขึ้นและนำใส่เรือเพื่อกลับไปปลดสัตว์น้ำที่บ้านและเก็บอวนขึ้นเรือ การวางอวนแบบนี้จะได้สัตว์ทะเลอื่น ๆ เช่น ปูม้า ปูลาย ปูดาว กุ้ง ปลาอื่น ๆ และสัตว์น้ำชนิดที่อาศัยที่พื้นทะเล (ธวัชชัย พันภัย, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560)

ภาพที่ 17 การกู้อวนจับปู

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2560

4.4.3 กุ้งและการจับกุ้ง

กุ้งที่พบในพื้นที่ที่ศึกษามีหลายชนิดแต่กุ้งที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้บ่อยและนิยมนำมาบริโภค ได้แก่ กุ้งแชบ๊วย กุ้งกุลาดำและกุ้งตะกาด การจับกุ้งต้องอาศัยภูมิปัญญาและความรู้ในเรื่องลักษณะทางกายภาพของกุ้ง อุปนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัย กุ้งแต่ละชนิดมีลักษณะถิ่นที่อยู่แตกต่างกัน

ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2559) ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2560) ได้อธิบายถึงชนิดของกุ้งที่พบบ่อยในพื้นที่ที่ศึกษา รวมถึงถิ่นที่อยู่ ลักษณะนิสัย รวมถึงเครื่องมือและวิธีการจับกุ้ง สรุปได้ดังนี้

1) กุ้งกุลาดำ

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

กุ้งกุลาดำเป็นกุ้งที่มีขนาดใหญ่ มีสีน้ำตาลเข้มและมีแถบสีขาวและเข้มพาดขวางลำตัวสลับกัน มักอาศัยอยู่บริเวณพื้นดินที่เป็นดินโคลน เป็นกุ้งที่คนนิยมบริโภค ปัจจุบันกุ้งชนิดนี้ลดจำนวนลงมาก

2) กุ้งแชบ๊วย

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

กุ้งแชบ๊วยมีสีขาอมเหลืองหรือสีชาวครีม ปลายหางแหลม มักอาศัยอยู่บริเวณทะเลที่มีพื้นเป็นดินเหนียว กุ้งชนิดนี้ว่ายน้ำและเคลื่อนที่ได้รวดเร็ว

3) กุ้งตะกาด

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

กุ้งตะกาดอาศัยอยู่ตามชายฝั่งและลำคลอง พบมากบริเวณน้ำกร่อย จับได้ตลอดปี

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

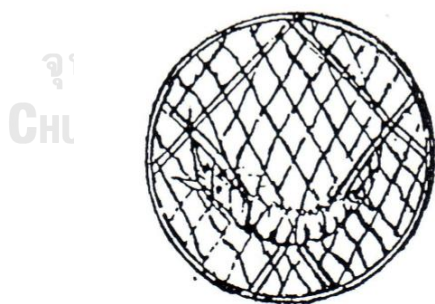
ในที่นี้จะกล่าวถึงเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ใช้ในการจับกุ้งที่ยังพบว่าปรากฏการใช้งานในปัจจุบันซึ่งนิยมใช้อวนติดตาหรือที่เรียกว่าอวนลอยกุ้งและการจับกุ้งด้วยมือเปล่าหรือที่เรียกว่ามั่วกุ้ง ซึ่งจะอธิบายดังต่อไปนี้

การจับกุ้งกุลาดำ กุ้งแชบ๊วยจะใช้วิธีการและเครื่องมือประมงคืออวนติดตา หรือที่เรียกกันว่าอวนจมกุ้ง ทั้งนี้มีการเรียกที่แตกต่างกันออกไป เช่น อวนกุ้ง อวนลอยกุ้ง อวนสามชั้นกุ้ง อวนกุ้งสามชั้น เป็นต้น อวนกุ้งมีลักษณะแตกต่างจากอวนติดตาชนิดอื่น ๆ คือเป็นอวนที่มีสามชั้นประกอบด้วย ชั้นในที่มีอวนตาขนาดเล็กประมาณ 4 เซนติเมตร 1 ผืน ประกอบด้วยอวนชั้นนอก 2 ผืนจะมีขนาดตาใหญ่กว่า (ประมาณ 14 เซนติเมตร) เมื่อนำมาประกอบกันจะทำให้อวนชั้นในโป่งเป็นถุงหรือกระเปาะตามช่องตาของอวนชั้นนอกอีกทำให้กุ้งที่มาติดอวนดิ้นหลุดได้ยาก (อนุภรณ์ บุตรสันต์, 2554) สอดคล้องกับที่ ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560) อธิบายว่าอวนกุ้งมีเนื้ออวนสามชั้น อวนกุ้งจะมีความยาวเท่าใดก็ได้แล้วแต่ความต้องการของแต่ละคนที่จะนำอวนมาต่อกัน

อวนผืนหนึ่งก่อนนำมาต่อจะยาวประมาณ 25 เมตร อวนชั้นในจะมีตาขนาดเล็กกว่าอวนชั้นนอก อวนชั้นนอกจะมีสองผืนประกบอวนชั้นในเอาไว้ โดยมีตาอวนใหญ่กว่าอวนชั้นใน แต่อวนชั้นในจะมีเนื้ออวนที่ลึกลงและยาวกว่าอวนชั้นนอก เมื่อนำมาประกอบกันจึงทำให้อวนชั้นในพองเป็นถุงเล็ก ๆ ตามช่องตาของอวนชั้นนอกได้ จึงทำให้กุ้งเข้าไปติดในอวน การจับกุ้งถ้าอยากจับตัวใหญ่จะใช้ตาอวนที่มีขนาดใหญ่และทำประมงในบริเวณน้ำลึกมากขึ้น ผังด้านบนของผืนอวนจะผูกท่อนพลาสติกติดไว้ และมีตะกั่วผูกถ่วงปลายด้านล่างของอวนให้จมลงก้นทะเล

การจับกุ้ง

การทำประมงจะทำบริเวณที่น้ำลึกประมาณ 3 ชั้นไป การวางอวนจะนำอวนใส่เรือ จากนั้นเมื่อถึงบริเวณที่ต้องการวางอวนก็จะค่อย ๆ ปล่อยอวนลงไปในทะเลในลักษณะเป็นแนวตรง ขวางกระแสน้ำ มีทุ่นธงติดบอกแนวผืนอวนใต้น้ำ สามารถปล่อยอวนได้ครั้งละมากกว่า 1 ชุดโดย ปล่อยอวนทีละชุดในจุดที่ไม่ห่างกันมากนัก เมื่อปล่อยอวนแล้วจะรอเวลาประมาณ 30-40 นาทีแล้วจึง กู้อวนขึ้นเพื่อปลดสัตว์น้ำออกจากอวน จากนั้นก็จะปล่อยอวนลงในน้ำใหม่ สามารถทำคนเดียวหรือ สองคนก็ได้ การวางอวนกุ้งจะต้องทำตอนที่กระแสน้ำไหลขึ้นหรือลงเพราะกุ้งเป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ใต้ดิน ในทะเล ดังนั้นต้องอาศัยกระแสน้ำพัดอวนให้เคลื่อนที่ไปชนกับตัวกุ้งที่อยู่ใต้เลนเพื่อให้กุ้งติดตัวขึ้นมา ติดกับอวน (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) สัตว์น้ำที่จับได้จากการวางอวนกุ้งนี้ นอกจากกุ้งชนิดต่าง ๆ ก็อาจจะมีสัตว์น้ำชนิดอื่นติดอวนขึ้นมา อาทิ กุ้ง ปลาชนิดต่าง ๆ ฯลฯ (รัชชัย พันภัย, สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560)

ภาพที่ 18 ภาพการติดอวนของกุ้งแบบพัน โดยเครื่องมืออวนสามชั้น

ที่มา: Rosman, 1980 อ้างถึงใน ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล, 2543

นอกจากนี้พื้นที่ตามริมคลองยังมีการจับกุ้งด้วยมือเปล่า หรือที่เรียกว่า มั่วกุ้ง คือการทำให้น้ำขุ่นเพื่อให้กุ้งหรือสัตว์น้ำในคลองรู้สึกเมาแล้วลอยตัวขึ้นมา โดยการมั่วกุ้งจะทำตอนที่น้ำลง คนมั่วกุ้งอาจจะพายเรือไปพื้เลน หรือบางคนก็เดินลุยโคลนใช้ไม้พื้เลนพื้ให้น้ำขุ่น เมื่อน้ำขุ่นกุ้งก็พากันลอยขึ้น บางตัวก็ขึ้นเกาะริมตลิ่ง มีขาและกล้ามเนื้อให้เห็น ชาวประมงก็จะไปจับใส่อุปกรณ์ที่

เตรียมมา เช่น ข้องหรือกระป๋อง การจับจะเดินจับไปเรื่อย ๆ โดยอาจจับด้วยมือเปล่าหรือใช้สวิงซอน โดยจะหยุดทำประมงเมื่อน้ำเริ่มไหลเอ่อขึ้นเพราะน้ำจะหายชุ่น (ประเทือง จื่อเหลียง, สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2559)

4.4.4 ปลาและการจับปลา

ปลาที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้บริเวณอ่าวแม่กลอง มีมากมายหลายชนิด ทั้งนี้จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์พบว่าปรากฏข้อมูลของปลาบริเวณอ่าวแม่กลอง ดังนี้

1) ปลาทุ

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาทุเป็นปลาผิวน้ำที่พบอาศัยอยู่ทั้งผิวน้ำและกลางน้ำ ปลาทุมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เป็นปลาที่คนไทยนิยมบริโภคกันมาก ปลาทุที่มีชื่อสามัญว่า Indo-Pacific mackerel ปลาทุเป็นปลาทะเลในสกุล *Rastrelliger* ในวงศ์ *Scombridae* ซึ่งเป็นปลาในวงศ์เดียวกับปลาอินทรี ปลาโอและปลาทูน่า ปลาทุที่พบในอ่าวไทยมีทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ ปลาทุสั้น ปลาทุหลังและปลาทุปากจิ้งจก ซึ่งในการทำโปะปลาทุแม่กลองจะมุ่งจับปลาทุสั้น (Short-bodied mackerel) ซึ่งเป็นปลาที่พบมากในอ่าวแม่กลองและเป็นปลาทุที่ได้รับความนิยมในการนำมาบริโภคมากที่สุด ปลาทุเป็นปลาที่อาศัยอยู่รวมกันเป็นฝูง หากินตามบริเวณชายฝั่งโดยและเป็นปลาที่อพยพย้ายถิ่นเพื่อหาสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการดำรงชีพในแต่ละช่วงชีวิต (สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการ, 2554)

ปลาทุเป็นปลาเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดสมุทรสงครามเป็นปลาที่มีชื่อเสียงจนนำไปสู่การจัดเทศกาลกินปลาทุและของดีเมืองแม่กลองซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำต่อเนื่องมาหลายปีในช่วงประมาณเดือนธันวาคม ซึ่งเป็นช่วงฤดูหนาวและเป็นช่วงเวลาปลาทุมีการสืบพันธุ์มากที่สุดและจับได้ในปริมาณมาก ปลาทุที่จับได้ในช่วงนี้มักเป็นปลาทุเต็มสาวคือปลาทุที่โตเต็มที่ มีหนังบาง เนื้อนุ่ม มีหางออกสีเหลือง ปลาทุจะได้รับปริมาณสารอาหารมากในช่วงปลายฤดูฝนจนถึงสิ้นสุดฤดูหนาวเพราะเป็นช่วงที่บริเวณอ่าว ก.ไก่มีสารอาหารอุดมสมบูรณ์มากที่สุดเพราะได้รับสารอาหารที่มากับกระแสน้ำ ในช่วงฤดูฝนปลาทุจึงมีรสอร่อยกว่าช่วงเวลาอื่น ๆ ซึ่งในอดีตจะมีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะมีฤดูน้ำหลากเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีและช่วงที่น้ำหลากก็จะพัดพาเอาตะกอนอาหารจากป่าต้นน้ำลงมาสู่ปากอ่าวแม่กลอง (สุรจิต ชีรเวทย์, 2551)

ประเทือง จื่อเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) นาทยา พูลทั่วญาติ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2560) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) โสรัช อภัย (สัมภาษณ์,

5 มีนาคม 2560) ได้อธิบายถึงปลาชนิดต่าง ๆ ที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้และนิยมนำมาบริโภคซึ่งมีความหลากหลาย สรุปข้อมูลได้ดังนี้

2) ปลาอีกรง

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาอีกรงเป็นปลาที่ไม่มีเกล็ด ลำตัวกลม มีสีเทาอมเหลือง ท้องสีขาว อาศัยอยู่เป็นฝูง บริเวณน้ำกร่อยตามปากแม่น้ำและลำคลองที่ต่อเชื่อมกับทะเล

3) ปลาตะกรับ

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาตะกรับมีรูปร่างแบน ลำตัวป้อม สัน มีเกล็ดขนาดเล็ก ครีบหลังยาว มีจุดสีดำ และสีเทาเป็นรูปวงกลม อาหารของปลาตะกรับเป็นสัตว์ขนาดเล็ก สาหร่าย แพลงก์ตอน

4) ปลาขมงโครย

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาขมงโครยเป็นปลาที่อาศัยอยู่บริเวณน้ำกร่อย มีสีเงิน ลำตัวกว้าง ป้อม สัน แบน กรามล่างจะยื่นออกมา มีเกล็ดใหญ่

5) ปลาตทะเล

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาตทะเลเป็นปลาที่ไม่มีเกล็ด มักอาศัยอยู่ใกล้ปากอ่าว ริมคลอง รูปร่างคล้าย ปลาสวาย ลำตัวแบนราบ ครีบหลังยกสูงและมีก้านที่คมแข็ง มีหนวด

6) ปลาอินทรี

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาอินทรีเป็นปลาที่มีลำตัวยาวเรียวแบน ปลายหางเว้า ลำตัวมีสีเงินและมีลาย สีเทาพาดขวางหรือเป็นจุดหรือบั้งตามแต่ชนิด มีหัวและปลายปากแหลม อาศัยอยู่ในทะเล ชอบอยู่รวมกันเป็นฝูง เป็นปลาเศรษฐกิจที่นิยมนำไปทำปลาเค็ม

7) ปลาทุเร

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาทุเรเป็นปลาที่มีลำตัวยาวเรียว ด้านข้างแบน หัวเล็ก ปากสั้นเป็นปลาที่หากินตามหน้าดินโคลนใต้ทะเล บางครั้งเข้ามาบริเวณคลองน้ำกร่อย นิยมนำไปทำปลาเค็ม

8) ปลาช่อนทะเล

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาช่อนทะเลเป็นปลาที่มีลำตัวยาว หัวแบนกว้าง ผิวน้ำหลังมีสีออกน้ำตาล

ปนดำและมีแถบสีเงินหรือเทาพาดตามความยาวข้างลำตัว ท้องมีสีขาวขุ่นหรือเหลือง หางเว้าลึก มีครีบหลัง ปลาช่อนทะเลเป็นปลาที่มีเนื้ออร่อย สามารถนำมาปรุงอาหารได้หลากหลายชนิด

9) ปลาหลังเขียว

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาหลังเขียว มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ได้แก่ ปลาออกแร ออกแร่ เป็นปลาที่อาศัยอยู่ในน้ำลึก 10-70 เมตร กินแพลงก์ตอนพืชและสัตว์เป็นอาหารโดยวิธีการกรอง ปลาชนิดนี้มีลำตัวแบนข้าง มีครีบหลัง ครีบกัน มีเกล็ดแข็งบริเวณท้อง มีแถบสีทองพาดยาวตลอดลำตัว มีจุดสีดำที่จุดเริ่มต้นของครีบหลัง (นพรัตน์ นาสุชล และคณะ, 2553)

10) ปลาเยี่ยวเกี๊ยะ

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาเยี่ยวเกี๊ยะเป็นปลาขนาดเล็ก ปลาชนิดนี้จะอยู่เป็นฝูง มีขนาดเล็กมากพบมากบริเวณโป๊ะปลาทุ ในอดีตคนโป๊ะจะนำอวนขนาดเล็กลงเรือโป๊ะไปด้วยเมื่อจะจับปลาเยี่ยวเกี๊ยะเพื่อนำไปทำน้ำ ปลาชนิดนี้มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ คนแม่กลองตั้งแต่อดีตนิยมนำปลาชนิดนี้มาทำน้ำปลา และได้ขึ้นชื่อน้ำปลาที่ทำจากปลาชนิดนี้มีรสชาติดีที่สุด บางครั้งนำมาบริโภคหรือตากแห้งไว้ทอดรับประทาน ได้หลากหลาย

11) ปลาดุกทะเล

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาดุกทะเลเป็นปลาทะเลอาศัยในทะเลและบริเวณน้ำกร่อย ที่มีลำตัวยาว แบน มีหนวด 4 คู่ ตาเล็ก หัวแบน มีสีน้ำตาล ท้องมีสีขาวหรือขาวปนเหลือง

12) ปลากระบอก

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลากระบอกเป็นปลาที่มีลำตัวป้อมยาว หัวยื่นแหลม ปากเล็ก มีครีบหลัง สีเทาหรือสีเงิน ข้างตัวมีเกล็ดเป็นมันวาวสีเงิน อาศัยอยู่ทั้งในทะเลและบริเวณลำคลองที่ต่อเชื่อมกับทะเล ปลากระบอกที่อ่าวแม่กลองจะชุกชุมที่สุดราวเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ ปลากระบอกจะเข้ามาหากินและเจริญเติบโตบริเวณชายฝั่งและลำคลอง เมื่อโตก็จะเริ่มออกสู่ทะเล พบมากบริเวณลำคลอง

13) ปลากะพงขาว

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลากะพงขาวจะอาศัยอยู่บริเวณน้ำกร่อย น้ำเค็ม บางครั้งพบบริเวณน้ำจืด เป็นปลาเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้ชาวประมงได้อย่างมาก เนื่องจากขายได้ราคาสูง ปลากะพงขาว ลำตัวหนา ก้านข้างแบน มีจะงอยปากยาว แหลม ตาโต มีหางขนาดใหญ่ มีเกล็ดใหญ่ ลำตัวสีขาวปนเทาหรือน้ำตาล ท้องมีสีขาวเงิน

14) ปลากะพงแดง

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลากะพงแดงพบทั้งบริเวณน้ำกร่อยและน้ำเค็มรวมถึงในชายฝั่งทะเลมีลำตัวหนา มีครีบหลัง หากยังมีขนาดเล็กมักมีแถบลายขวาง เมื่อมีขนาดใหญ่แถบจะค่อย ๆ จางไป ปลาที่มีขนาดใหญ่จะมีลำตัวสีแดงเข้มออกคล้ำหรือน้ำตาลแดง เป็นปลาที่อาศัยหากินใกล้หน้าดิน และกองหินในเขตทะเลที่ไม่ลึกมากนัก ชอบซ่อนตัวตามซอกหิน

15) ปลาเต็กเล็ง (วงศ์ปลาเข็ม)

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาเข็มทะเลมีลำตัวเล็กยาว คล้ายปลาเข็มน้ำจืด แต่มีขนาดใหญ่กว่ามาก ลำตัวยาวกว่า ปากแหลม

16) ปลาสีกุน

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาสีกุนที่พบบริเวณที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นปลาสีกุนข้างเหลือง ในอดีตเป็นปลาที่ไม่นิยมจับมากนักโดยมักติดมากับเครื่องมือประมงเมื่อใช้จับสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ ปัจจุบันเริ่มได้รับความนิยมมากขึ้น ปลาสีกุนมีลำตัวสีเทาแต่บริเวณด้านข้างลำตัวใกล้หลังจะเป็นแถบสีเหลืองเป็นแนวยาว มีเส้นข้างลำตัวโค้งยาวตามแนวสันหลัง ลำตัวแบน เรียวยาว ตาโต มีปากเล็ก

17) ปลาเห็ดโคน

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาเห็ดโคนเป็นปลาทะเลที่มีขนาดลำตัวเรียวยาว มีหัวรูปกรวย ลำตัวมีลักษณะเป็นทรงกระบอก ส่วนท้ายค่อนข้างแบน มีสีเหลืองอ่อนอมน้ำตาลปนขาว มีเกล็ดขนาดเล็ก ครีบใสแต่ครีบที่ท้องมีสีเหลือง เนื้อสีขาว มักอาศัยอยู่ตามชายฝั่งน้ำเค็ม และตามบริเวณลำคลองหรือปากแม่น้ำที่มีน้ำกร่อย มักอาศัยอยู่บริเวณที่มีพื้นด้านล่างเป็นโคลนปนทราย ปลาเห็ดโคนกินปลาเล็ก ๆ หรือสัตว์น้ำเล็ก ๆ เนื้อมีรสหวาน นิยมนำมาทอดกรอบ

18) ปลาจะละเม็ด

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาจะละเม็ดทะเล หรือ ปลาจะละเม็ดขาวเป็นปลาเศรษฐกิจที่คนนิยมนำไปทำอาหารหลายชนิด เป็นปลาที่มีรูปร่างแบน หัวป้อม ปากหุบ เกล็ดบาง ตรงสันหลังมีสีเงินปนเทา ไหลลงมา ท้องมีสีขาว มักอาศัยรวมกันเป็นฝูง ชอบอยู่ในที่ที่มีพื้นเป็นดินปนทราย พบทั้งในทะเลและบริเวณน้ำกร่อย

19) ปลาตาเดียว

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาตาเดียวเป็นปลาที่มีตาสองข้างแต่ตาข้างหนึ่งอยู่ด้านซีกบนของลำตัว ปลาตาเดียวมีรูปร่างยาวรี ตัวแบน ปากสั้น มีฟันแหลมคมเห็นชัดเจน มีลำตัวฝั่งหนึ่งสีน้ำตาลเข้มอีกฝั่งเป็นสีขาว ปลาตาเดียวเป็นปลาเศรษฐกิจที่สำคัญ ชาวบ้านนิยมนำไปทำอาหาร

20) ปลาจวด

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาจวดเป็นปลาที่แยกย่อยตามสายพันธุ์ได้อีกหลายชนิด ปลาจวดที่มีรูปร่างยาวรี ลำตัวแบนข้าง ลำตัวมีสีเทาหรือน้ำตาล บริเวณลำตัวด้านล่างมีสีเงิน มีฟันขนาดเล็ก ปลาจวดเป็นปลาที่ทำเสียงร้องได้ ชาวประมงพื้นบ้านมารถจวดจำเสียงของปลาจวดได้ ปลาชนิดนี้พบทั่วไปตามชายฝั่ง นิยมนำมาทอด แกงหรือทอดกรอบ

21) ปลาเก๋า

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาเก๋าเป็นปลาที่มีลำตัวยาวป้อมแบนข้างเล็กน้อย มีสีดำเป็นจุด ๆ ตามลำตัว มีเกล็ดขนาดเล็ก มีฟันที่มองเห็นได้ชัดเจน มักอยู่ตัวเดียว ไม่ชอบรวมฝูง ชอบอาศัยตามโขดหินใต้น้ำ กินปลาขนาดเล็กและสัตว์น้ำขนาดเล็กอื่น ๆ เป็นอาหาร

22) ปลาอีจิ้ง

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาอีจิ้งหรือปลาตีนเป็นปลาที่อาศัยอยู่ได้ทั้งบนพื้นเลนและในน้ำ มักพบบริเวณป่าชายเลน มีลำตัวเป็นทรงกระบอก หัวโต ตาโต ลำตัวอ่อนนุ่ม มีจุดสีน้ำตาลดำ ในอดีตนิยมนำมาทำเหยื่อล่อสัตว์ทะเลอื่น ๆ

23) ปลาไหล

ลักษณะและถิ่นที่อยู่อาศัย

ปลาไหลพบได้บริเวณป่าชายเลนหรือตามริมคลองทั่วไป ปลาไหลจะอาศัยอยู่ในรู มีลำตัวยาว ลื่น ชาวบ้านนิยมจับมาบริโภค

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

เครื่องมือประมงพื้นบ้านถูกสร้างขึ้นตามประเภทและลักษณะปลาที่จะจับ วิธีการจับก็จะเปลี่ยนไปตามลักษณะของสัตว์น้ำที่พบหรือพื้นที่ ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) นาทยา พูลท้าวญาติ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์,

31 พฤษภาคม 2560) ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560) โสรักษ์ อำภัย (สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560) ได้อธิบายข้อมูลเกี่ยวกับเครื่องมือไว้สอดคล้องกัน สรุปได้ดังนี้

อวนติดตา

อวนติดตาเป็นเครื่องมือประมงที่มีลักษณะเป็นผืนอวนคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า การจับสัตว์น้ำจะใช้การปล่อยอวนแบบขวางหรือปิดล้อมสัตว์น้ำเพื่อให้สัตว์น้ำว่ายชนแล้วติดหรือพันกับตาอวน เครื่องมือที่จัดอยู่ในประเภทเดียวกันนี้ ได้แก่ ข่าย อวนลอย อวนจม และอวนล้อมติดหรืออวนติด บางครั้งเรียกอวนแล้วตามด้วยชื่อสัตว์น้ำเป้าหมายหลัก เช่น อวนปลาทุ อวนปลากูเรา ฯลฯ อวนติดตาเป็นเครื่องมือประมงที่ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามในปัจจุบันนิยมใช้มากที่สุด วิธีใช้เครื่องมือมีทั้งแบบวางเป็นแนวตรงขวางทางสัตว์น้ำโดยปล่อยผืนอวนทิ้งไว้ให้สัตว์น้ำว่ายชนตาอวน การปล่อยอวนในแนวตั้งแต่ไม่ลึกจนถึงพื้นทะเลเรียกว่า อวนลอย หากปล่อยอวนแนวตั้งแบบชิดพื้นทะเลจะเรียกว่า อวนจม หากเป็นการวางอวนแบบปิดล้อมฝูงสัตว์น้ำเรียกว่า อวนล้อม ซึ่งจะทำให้สัตว์น้ำตกใจแล้วว่ายชนอวน การทำประมงสามารถทำได้หลายสภาพพื้นที่ เช่น บริเวณที่มีหินใต้น้ำ บริเวณพื้นทะเล บริเวณผิวน้ำหรือที่พื้นทะเล บางชนิดกางกันสัตว์น้ำตั้งแต่ผิวน้ำจนถึงพื้นทะเลขึ้นอยู่กับวิธีการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิด โดยจะออกแบบให้เหมาะสมกับระดับการว่ายน้ำของสัตว์น้ำเป้าหมาย ชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้มีหลายชนิด ได้แก่ ปลาผิวน้ำ ปลาหน้าดินและสัตว์น้ำอื่น ๆ การจำแนกชนิดของเครื่องมือประมงอวนติดตาอาจเรียกตามชื่อชนิดสัตว์น้ำที่เป็นเป้าหมายหลักและวิธีวางอวน (กรมประมง, 2540)

เบ็ดราว

เบ็ดราวเป็นเครื่องมือประมงที่นิยมใช้สำหรับจับปลากระเบน ในอดีตเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เคยได้รับความนิยมในอดีต แต่ปัจจุบันลดความนิยมลงเนื่องจากปลากระเบนไม่ชุกชุมเหมือนในอดีต เครื่องมือชนิดนี้ชาวบ้านบางพื้นที่เรียกว่า เบ็ดไว หรือเบ็ดราวไว เบ็ดราวประกอบด้วยตัวเบ็ดแบบไม่มีเงี่ยง เบ็ดแต่ละตัวมีสายผูกกับตัวเบ็ดปลายที่เหลือผูกกับสายคร่าวเบ็ด เว้นระยะห่างประมาณ 30 ซม. ความยาวของสายคร่าวเบ็ดขึ้นอยู่กับจำนวนเบ็ดและระยะห่างของเบ็ด เบ็ดชุดหนึ่งยาวประมาณ 200 ตัว มีการติดทุ่นพยุงบ่ดและทุ่นบอกตำแหน่งที่ใช้ธงหรือสัญลักษณ์อื่น ๆ มีไม้เก็บเบ็ด การประกอบเบ็ดราวจะนำเบ็ดมาเรียงกันเป็นราวโดยการนำเบ็ดแต่ละตัวมาผูกกับสายคร่าวเบ็ดให้มีระยะห่างเท่า ๆ กัน ตัวเบ็ดจะผูกกับสายคร่าวเบ็ดห่างกัน 1-2 ฟุต สายคร่าวเบ็ดจะติดทุ่นพยุงบ่ดสายคร่าวผูกไว้เป็นระยะ ๆ ตรงปลายของคร่าวเบ็ดจะมีหินถ่วงน้ำหนัก

เมื่อมีสัตว์น้ำว่ายมาติดเบ็ดตัวหนึ่งก็จะถูกความคมของเบ็ดเกี่ยวไว้และเมื่อพยายามว่ายหนีเบ็ดตัวอื่น ๆ ก็จะเกี่ยวตัวของสัตว์น้ำเพิ่มขึ้นอีกตามแนวเบ็ด การวางเบ็ดชนิดนี้จะปล่อยลงกับพื้นทะเล โดยให้สายคร่าวอยู่เหนือพื้นทะเลเล็กน้อยและมีทุ่นขนาดเล็กติดอยู่

ภาพที่ 19 เบ็ดราวปลากระเบน
ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

ส้อมแทงปลาไหล

ส้อมแทงปลาไหลมีปลายแหลม เป็นซี่ ลักษณะเหมือนส้อมทานข้าวแต่มีขนาดใหญ่กว่ามาก ปลายด้ามจับมีขนาดยาวอาจทำด้วยไม้หรือเหล็ก ใช้สำหรับแทงปลาไหลที่อาศัยอยู่ในรู การใช้งานจะใช้คู่กับขอเกี่ยวทำด้วยเหล็กมีปลายด้านหนึ่งเป็นตะขอ มีด้ามจับความยาวพอ ๆ กับส้อมแทงปลาไหล ใช้เพื่อเกี่ยวตัวปลาที่ถูกแทงออกจากรู

ภาพที่ 20 ส้อมแทงปลาไหลและขอเกี่ยว
ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

แห

แหเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เน้นการทำประมงเพื่อการยังชีพ โดยจับเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ในอดีตแหทำจากเชือกที่ทำได้ทำมาผูกต่ออีกเป็นตาข่ายต่อกันเรียกว่า ถักแห แล้วผูกขึ้นเป็นปาก ๆ ไป ต่อมา มีแหสำเร็จรูปจำหน่าย แหเมื่อแผ่กลางออกจะเป็นวงกลมกว้าง บริเวณขอบแหมีตัวถ่วงทำด้วยเหล็กเพื่อให้ถ่วงให้แหจมตัวลงในน้ำได้รวดเร็ว

ลอบ

ลอบเป็นเครื่องมือประมงที่มีรูปร่างและขนาดและวัสดุที่ใช้ในการทำแตกต่างกันออกไปตามพื้นที่และชนิดของสัตว์น้ำที่ต้องการจะจับ โดยมากลอบจะทำด้วยหวายหรือไม้ไผ่ซีกโดยนำมามัดเป็นโครง ลอบที่พบมักมีลักษณะเป็นทรงกระบอก ในพื้นที่ที่ศึกษาพบเครื่องมือลอบสำหรับดักปลาและลอบอีจู้สำหรับดักปลาเก๋า การประดิษฐ์ลอบจะทำได้โดยการไม้ไผ่ซีกมาทำเป็นโครงทรงกระบอก ความยาวไม่กำหนดแน่นอน จากนั้นใช้หวายมัดตัวโครง สำหรับลอบอีจู้จะมีลักษณะเหมือนลอบดักปลาแต่จะลวดรัดโครงไม้ไว้เป็นตาข่ายโดยรอบ เว้นปากให้ปลาเข้าไปได้ฝั่งหนึ่ง บริเวณปากลอบด้านในมีเงาแขง เพื่อให้ปลาว่ายออกไม่ได้ การวางลอบจะวางบริเวณที่มีปลาชนิดที่ต้องการชุกชุมโดยวางทิ้งไว้ประมาณหนึ่งวันหรือมากกว่านั้นแล้วกลับมาดูลอบ นอกจากนี้ยังมีลอบอีกชนิดหนึ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านเรียกว่า ชิงเลน ชิงเลนจะทำด้วยไม้ไผ่ มีรูปทรงกระบอก ด้านหนึ่งของชิงเลนจะมัดเข้าหากันเรียกว่าด้านกัน ด้านปากของชิงเลนจะทำให้กว้างออก ภายในทำเป็นงามีลักษณะเป็นกรวย 2 ชั้น หันไปทิศทางเดียวกัน ภายในมีถุงเหยื่ออยู่หลังงา มีเชือกมัดอยู่ด้านกันที่มัดเข้าหากัน ภายในจะเอากะลามะพร้าวเจาะใส่เชือกไว้เพื่อไม่ให้เชือกหมุนเกลียวไปมา

ภาพที่ 21 ลอบดักปลา

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

ภาพที่ 22 ลอบอีจู้ดักปลาเก๋า

ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

กรำ

กรำเป็นเครื่องดักปลาประเภทหนึ่ง que ออกแบบเพื่อล่อปลาให้เข้าไปอยู่ด้านใน ทำขึ้นโดยนำไม้ไผ่หรือกิ่งไม้ต่าง ๆ มาปักสุมไว้บริเวณริมคลองหรือชายฝั่งเป็นรูปวงกลมหรือวงรี ด้านในกรำจะสุมไม้ไว้เพื่อให้ปลาเข้ามาอาศัยหลบภัย เมื่อถึงเวลาจับปลาก็จะทำฝือกมาล้อมแล้วค่อย ๆ ทำไม้ที่สุมออกเพื่อจับปลา กรำที่พบในพื้นที่ที่ศึกษาพบว่าเป็นกรำดักปลาดุกทะเล

ภาพที่ 23 กรำ

ถ่ายภาพโดยโสรัช อำภัย

ภาพที่ 24 การใช้ฝือกล้อมกรำ

ถ่ายภาพโดยโสรัช อำภัย

การจับปลาโดยใช้อวน

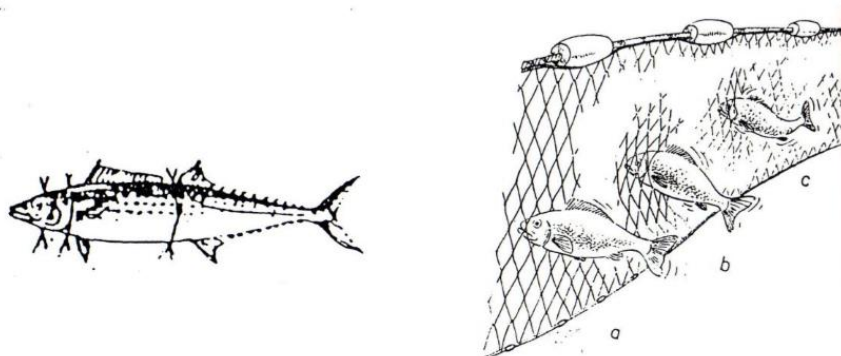
ชาวประมงพื้นบ้านหลายท่านได้อธิบายเรื่องการใช้อุปกรณ์ประมงพื้นบ้านและเทคนิควิธีการจับปลาไว้อย่างหลากหลาย ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2559) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560) โสรัช อภัย (สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560) หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) ได้อธิบายถึงวิธีการจับปลาไว้สอดคล้องกัน อธิบายสรุปได้ดังนี้

ชาวประมงพื้นบ้านจะรู้แหล่งที่อยู่อาศัยและช่วงฤดูกาลที่เหมาะสมในการจับปลาแต่ละชนิด อาทิ ช่วงต้นปีราวเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์จะเป็นช่วงที่มีปลากระบอกชุกชุม ชาวประมงพื้นบ้านเรียกว่า ฤดูปลากะบอก ในช่วงนี้ชาวประมงพื้นบ้านจะมุ่งจับปลากะบอก ในการออกเรือไปทำประมงก็จะไปในแหล่งที่ปลากะบอกอาศัยอยู่หน้าแน่น เช่น ตามลำคลองหรือในทะเล อย่างไรก็ตามในการมุ่งออกเรือเพื่อจับปลาชนิดใด ๆ ก็อาจจะได้ปลาชนิดอื่น ๆ ติดมาด้วย ทั้งนี้ในบางช่วงเวลาหรือบางฤดูกาลก็อาจมีปลาน้อยจนต้องเสี่ยงดวงว่าเมื่อออกทะเลจะได้ปลาชนิดใดกลับมา ชาวประมงพื้นบ้านจะมีเครื่องมือประมงที่หลากหลายในการจับปลา อาทิ อวน ลอบ โป๊ะ ฯลฯ อย่างไรก็ตามในปัจจุบันจะนิยมใช้เครื่องมือประมงอวนติดตามมากที่สุด

ลักษณะการใช้อวนในการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม พบว่า จะใช้อวนลอย และอวนล้อมจับ การจะใช้การวางอวนแบบอวนลอยหรืออวนล้อมขึ้นอยู่กับสัตว์น้ำที่พบ เช่น ถ้าออกเรือไปแล้วพบสัตว์น้ำที่เป็นฝูงก็จะใช้การวางอวนแบบล้อมจับหรืออวนล้อม ซึ่งการใช้อวนล้อมมีจุดประสงค์เพื่อจับสัตว์น้ำที่มีนิสัยชอบอยู่รวมกันเป็นฝูงหรือหากินเป็นฝูงใหญ่ อวนล้อมจับได้ทั้งปลาที่อาศัยอยู่ผิวน้ำ กลางน้ำและบริเวณพื้นทะเล การวางอวนล้อมทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน โดยมากจะทำประมงในบริเวณที่น้ำลึก 5 เมตรขึ้นไป อวนล้อมจะมีคร่าวบนที่ติดทุ่นไว้เพื่อให้ด้านบนของอวนไม่จมลงเพราะหากจมจะทำให้สัตว์น้ำหนีไปได้ เป็นอวนที่สายमानเพื่อใช้ดึงให้อวนจมน้ำขนาดของตาอวนและความกว้างของอวนขึ้นอยู่กับขนาดของสัตว์น้ำที่จะจับและความคล่องแคล่วของปลาแต่ละชนิด โดยมากอวนล้อมจะมีขนาดยาว การวางอวนจะต้องทราบตำแหน่งที่ชัดเจนของปลา ก่อน จากนั้นชาวประมงที่อยู่บนเรือจะใช้การปล่อยอวนล้อมรอบฝูงปลา โดยปิดกั้นการเคลื่อนที่ทั้งแนวราบและแนวตั้ง การปล่อยอวนจะทำอย่างรวดเร็วเพื่อให้ตักปลาได้ทัน เมื่ออวนล้อมฝูงปลาได้แล้วก็จะดึงคร่าวอวนเพื่อปิดด้านล่างสุดของอวนไม่ให้ปลาหนีไปได้ แล้วนำอวนขึ้นมาบนเรือโดยการสาวอวนขึ้น อวนล้อมนิยมใช้จับปลาประเภท ปลาทุ ก ปลาเกตุ ปลาหลังเขียว ปลาสิ กุน เป็นต้น

ทั้งนี้หากยังไม่พบสัตว์น้ำก็จะใช้การวางอวนแบบอวนลอยซึ่งเป็นการวางอวนโดยค่อย ๆ ปล่อยอวนลงจากเรือ การทำอวนลอยจะต้องวางอวนให้ขวางกั้นเส้นทางของปลาเพื่อให้ปลาที่จะว่ายผ่านอวนไปติดอยู่กับอวน โดยต้องดูกระแส น้ำและกระแสลมว่าน้ำและลมไหลและพัดไปในทิศทางใด การใช้อวนติดตามนั้นมักเป็นการว่ายเข้ามาติดอวนของสัตว์น้ำแบบไม่พัน

ภาพที่ 25 ภาพการติดอวนของสัตว์น้ำแบบไม่พัน

ที่มา: Rosman, 1980 อ้างถึงใน ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล, 2543

ในที่นี้จะกล่าวถึงการใช้เครื่องมืออวนติดตาในการจับสัตว์น้ำที่เป็นสัตว์น้ำกลุ่มเป้าหมายของชาวประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้การเรียกชื่อเครื่องมือประมงชนิดนี้นิยมเรียกชื่อสัตว์น้ำเป้าหมายต่อท้ายคำว่าอวน ดังนี้

อวนปลาอินทรี

การจับปลาอินทรีของชาวประมงพื้นบ้านนิยมใช้อวนติดตาที่มีความยาวนับเป็นพันเมตร โดยใช้อวนที่มีความยาวของเชือกสายท่อน 2-3 เมตร มีความลึกของอวนประมาณ 15 เมตร เป็นอวนในล่อนผสมสารานเย็บติดตลอดแนวด้านล่างของผืนอวน ติดท่อนพลาสติกพุงอวน ด้านล่างของท่อนผูกด้วยเชือกสายท่อนความยาวประมาณ 3 เมตร ปลายที่เหลือผูกกับเชือกคร่าวบนห่างกันประมาณ 10 เมตร ตลอดความยาวอวน มีการใช้ท่อนบอกตำแหน่งแนวอวน นิยมวางอวนช่วงเย็น โดยปล่อยอวนลงในน้ำเป็นแนวตรงตามทิศกระแสลม ปลายอวนด้านใต้ลมหนึ่งผูกติดกับเรือ จะปล่อยอวนไว้ประมาณ 6-7 ชั่วโมงจึงกู้อวน

อวนปลาจะละเม็ด

อวนชนิดนี้ใช้อวนที่มีความยาวประมาณ 600-1,500 เมตร ลึก 50-80 ตา เนื้ออวนเป็นอวนเอ็น ขนาดตาอวน 110 มิลลิเมตร ท่อนพุงใช้ท่อนพลาสติกชนิดกลม ผูกกับคร่าวบน น้ำหนักถ่วงคร่าวล่างอวนใช้ตะกั่ว ปลายสุดอวนทั้งสองข้างใช้น้ำหนักถ่วง แหล่งประมงจะอยู่ที่ระดับน้ำลึกตั้งแต่ 5-15 เมตร การวางอวนจะเริ่มในเวลาเย็น โดยวางอวนเป็นแนวตรง ปลายสุดผืนอวนข้างหนึ่งมีท่อนตะเกียง ส่วนอีกปลายหนึ่งผูกติดกับเรือจะปล่อยอวนทิ้งไว้ประมาณ 3 ชั่วโมง จึงทำการกู้อวน

อวนปลากูเรา

การจับปลากูเราจะใช้การวางอวนทั้งแบบปล่อยอวนลอยตามกระแสน้ำและแบบยึดอวนให้อยู่กับที่ความยาวอวนประมาณ 600-1,000 เมตร ความลึกตั้งแต่ 50-200 ตา เนื้ออวนเป็นอวนเอ็น มีท่อนพุงอวน มีเชือกสายท่อนยาวประมาณ 2 เมตร ใช้ตะกั่วเป็นน้ำหนักถ่วงคร่าวล่างผูกห่าง

กันพอประมาณ ถ้ากระแสไฟฟ้าไหลแรงจะใช้คอนกรีตช่วยถ่วงเพื่อให้เคลื่อนที่ช้าลง การทำประมงสามารถทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน การวางอวนจะทิ้งอวนลงเป็นแนวตรง แล้วแล่นเรือพร้อมกับใช้ไม้กระทุ้งน้ำไปตามแนวผืนอวนเพื่อทำให้ปลาตกใจและว่ายชนอวน ทำซ้ำ ๆ แล้วจึงกู้อวน อีกวิธีหนึ่งคือทำการวางอวนทิ้งไว้ในตอนค่ำโดยมีทุ่นตะเกียงผูกไว้ที่ปลายสุดผืนอวนแล้วปล่อยผืนอวนทิ้งไว้ 2-3 ชั่วโมงจึงกู้อวน

อวนปลาทุ

อวนลอยปลาทุเป็นอวนติดตาที่มีเนื้ออวนทั้งแบบไนลอนและแบบเอ็น มีการผูกทุพวงอวนโดยใช้ทุพลาสติกขนาดเล็ก คร่าวล่างผูกตะกั่วถ่วงเป็นระยะ หากใช้ทำจับปลาบริเวณผิวน้ำจะผูกทุพลาสติกเพิ่มเข้าไปโดยผูกห่างเว้นระยะพอประมาณตลอดผืนอวน มีคร่าวล่างหรืออาจใช้น้ำหนักถ่วงคร่าวล่างที่เป็นเนื้ออวนไนลอนผสมซาราน มีทุธงหรือทุตะเกียงบอกแนวอวน จำนวน 2 ทุน แหล่งทำการประมงน้ำลึกประมาณ 5-20 เมตร การปล่อยอวนจะปล่อยเป็นแนวตรง มีทุนบอกแนวอวนทั้งด้านหัวและท้าย การลอยอวนใช้เวลาปล่อยอวนไว้ 1-3 ชั่วโมง จึงกู้อวน สัตว์น้ำที่จับได้ ได้แก่ ปลาทุ ปลาทุเร้า ปลาอินทรี ปลาสิกัน ปลามงโกรอย ปูม้า ปูทะเล เป็นต้น หากออกเรือไปแล้วเจอฝูงปลาทุก็จะเปลี่ยนการจับเป็นการวางอวนล้อม โดยชาวประมงจะติดไฟฉายที่ศีรษะแล้วพยายามมองหาฝูงปลาทุ การจับปลาทุนิยมวางอวนจับปลาทุในระดับผิวน้ำในช่วงเวลากลางวันเพื่อให้มองเห็นฝูงปลาทุที่ลำตัวสะท้อนกับแสงไฟหรือแสงจันทร์ได้อย่างชัดเจน เมื่อเจอฝูงปลาทุก็จะปล่อยอวนล้อมฝูงปลาทุทันที

อวนปลาเกล็ดขาว

ปลาเกล็ดขาว ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมเรียกว่า ปลาแป๊ะกั๋ง ปลาชนิดนี้มักพบอยู่ในระดับน้ำลึกประมาณ 3-6 เมตร การจับปลาแป๊ะกั๋งในแต่ละปีจะมีการจับได้ในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ ราว 1-3 เดือน อวนที่ใช้เป็นเนื้ออวนไนลอน มีความยาวอวนประมาณ 600 เมตร ลึกประมาณ 300 ตา ใช้อวนที่มีขนาดตาอวน 16 หรือ 20 มิลลิเมตร ซึ่งถือว่าเป็นอวนที่มีขนาดตาเล็กที่สุดในประเภทอวนติดตา มีการผูกทุพลาสติกสำหรับพวงอวน ใช้ตะกั่วถ่วงคร่าวล่างโดยมีการใช้อุปกรณ์ช่วยทำการประมงอื่น ๆ ได้แก่ ไม้กระทุ้งน้ำ ไฟฉาย ทุนตะเกียง ทำการประมงเวลาใกล้ค่ำหรือเข้ามิด โดยใช้วิธีปล่อยอวนเป็นแนวตรงขวางทางเดินสัตว์น้ำและปล่อยอวนทิ้งไว้ประมาณ 1 ชั่วโมงหรืออาจใช้วิธีแบบอวนล้อมติดหากพบฝูงปลา

อวนปลาเห็ดโคน

อวนปลาเห็ดโคนใช้อวนเอ็น ยาวประมาณ 900-1,800 เมตร อวนลึก 25 หรือ 50 ตา มีการติดทุพลาสติกพวงอวน ใช้ตะกั่วถ่วงคร่าวล่างโดยผูกห่างกันประมาณ 30 เซนติเมตร ปลายผืนอวนใช้วัสดุถ่วงน้ำหนัก มีทุธงบอกแนวอวน 2-3 การทำประมงจะปล่อยอวนเป็นแนวตรงขนานหรือตั้งฉากกับฝั่ง การวางอวนจะทิ้งลงให้จมถึงก้นทะเล บางครั้งเรียกว่า อวนจมปลาเห็ดโคน

การปล่อยอวนจะปล่อยทิ้งไว้นานประมาณ 1-2 ชั่วโมงจึงกู้อวน แหล่งทำการประมงน้ำลึกตั้งแต่ 2 เมตรขึ้นไป นอกจากนี้ยังมีจับปลาโดยใช้การวางอวนและใช้ไม้กระทุ้งน้ำช่วย มีไม้กระทุ้งน้ำ 1-2 อัน โดยปล่อยอวนเป็นแนวตรงขนานกับชายฝั่งปลายอวนทั้งสองข้าง ทำให้โค้งเข้าหาฝั่งเล็กน้อย เสร็จแล้วแล่นเรือไล่ปลาโดยใช้ไม้กระทุ้งน้ำตลอดแนวผืนอวนด้านในฝั่งประมาณ 2-3 เที้ยว เริ่มจากระยะห่างผืนอวนก่อนในเที้ยวแรกและขยับเข้ามาใกล้กับแนวอวนมากขึ้นในเที้ยวต่อไป ทำประมงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน

อวนปลากระบอก

การจับปลากระบอก มีทั้งแบบใช้เรือและไม่ใช้เรือ การวางอวนแบบไม่ใช้เรือ จะใช้อวนที่ความยาวอวนประมาณ 70 เมตร เนื้ออวนเป็นอวนเอ็นหรือไนลอน อาจมีทุ่นพุงอวนหรือไม้ก็ได้ ถ้าไม่มีทุ่นก็จะใช้ไม้ไผ่ปักเป็นแนวตรงห่างกันประมาณ 10 เมตร และไม่ใช้น้ำหนักถ่วงคร่าวล่างอวน ถ้าเป็นแบบที่มีทุ่นพุงอวนจะใช้ทุ่นและตะกั่วถ่วงคร่าวล่าง ปลายสุดทั้งสองข้างของผืนอวนยึดติดกับไม้ไผ่ ใช้ปักไว้ที่พื้นทะเลโดยวางอวนขวางกันทางไหลของน้ำเมื่อเวลาน้ำไหลลงปลาก็จะว่ายตามน้ำมาติดอวน จะทำประมงบริเวณใกล้ฝั่งระดับที่สามารถเดินหรือพายเรือไปชิงอวนได้ การชิงอวนจะชิงให้ตั้งฉากกับฝั่ง คร่าวล่างจะถึงพื้นดินใต้น้ำ คร่าวบนแขวนไว้กับไม้ที่ปักห่างกันประมาณ 10 เมตร ถ้าเป็นอวนแบบมีทุ่นพุงจะใช้ไม้ 2 ท่อนปักยึดหัวท้ายของผืนอวนเป็นแนวตั้งฉากกับฝั่ง ปล่อยอวนทิ้งไว้จนกระทั่งน้ำขึ้นท่วมเหนือคร่าวบนจึงเก็บอวน แต่แบบไม่มีทุ่นพุงอวนจะทิ้งไว้ตลอดคืนและเก็บอวนในตอนเช้ามืด

การทำประมงแบบใช้เรือทำประมงได้ทั้งกลางวันและกลางคืน โดยนิยมทำประมงบริเวณปากแม่น้ำ คลองและทะเล จะใช้อวนที่ยาวประมาณ 100-200 เมตร เนื้ออวนเป็นอวนเอ็น มีการติดทุ่นพุงอวนและใช้ตะกั่วถ่วงคร่าวล่าง ปลายสุดผืนอวนข้างหนึ่งมีทุ่นสำหรับบอกตำแหน่งปลายอวน 1 ทุ่น มีไม้กระทุ้งหรือไม้ตีน้ำ 1 การปล่อยอวนจะปล่อยเป็นแนวตรงขวางแม่น้ำ โดยให้ปลายอวนด้านหนึ่งอยู่บนเรือและปล่อยผืนอวนให้ลอยตามกระแสน้ำประมาณ 30 นาทีจึงกู้อวนปลดปลาออกแล้วแล่นเรือย้ายที่ทำการประมงไปเรื่อย ๆ

ปลาชนิดอื่น ๆ ที่ได้ไม่ได้กล่าวถึงเป็นปลาที่ไม่พบมากนักบริเวณอ่าวแม่กลองและเป็นปลาที่ส่วนใหญ่จับได้จากการหาปลาหรือสัตว์ทะเลชนิดอื่นและติดอวนขึ้นมา

การจับปลาโดยใช้เบ็ดราว

เบ็ดราวนิยมใช้ในการจับปลากระเบน การจับปลาโดยใช้เบ็ดราวจะวางเบ็ดราวโดยจะปล่อยน้ำหนักถ่วงและสายทุ่นด้านหนึ่งลงน้ำก่อนจากนั้นจะค่อย ๆ ปล่อยสายคร่าวลงในน้ำให้เป็นแนวตั้งฉาก โดยปล่อยขณะที่เรือยังคงแล่นไปข้างหน้า เบ็ดที่ปล่อยจะอยู่ใกล้พื้นทะเลเมื่อปลากระเบนซึ่งอาศัยอยู่บริเวณพื้นทะเลว่ายขึ้นมา ก็จะชนกับเบ็ดราวและเมื่อปลากระเบนพยายามดิ้นหนีก็จะยิ่ง

ทำให้เบ็ดตัวอื่น ๆ ยิ่งเข้ามาเกี่ยวที่ตัวปลามากยิ่งขึ้นทำให้คันหนีไปไม่ได้ อย่างไรก็ตามปลากระเบนลดจำนวนลงมาก การใช้เครื่องมือชนิดนี้จึงลดลงตามไปด้วย

การจับปลาโดยใช้แห

แหโดยมากมีเส้นรอบวงกลมประมาณ 10 เมตรขึ้นไป การทอดแหโดยเป็นศาสตร์เฉพาะตัวของแต่ละคนเพราะต้องอาศัยความชำนาญมาก การทอดแหจะต้องเหวี่ยงแหให้กว้างออกไปมากที่สุด ต้องเหวี่ยงให้แหกว้างออกไปให้มากแล้วเมื่อแหจมลงก็จะดึงแหรวบขึ้นมาเพื่อดูว่ามีสัตว์น้ำชนิดใดติดมา การทอดแหนิยมทำตอนกลางวันเพราะสังเกตเห็นปลาได้ง่าย

การจับปลาโดยใช้ลอบ ลอบอีจู้ ชิงเลน

ลอบ ลอบอีจู้และชิงเลนซึ่งเป็นลอบที่มีความแตกต่างกันเล็กน้อยในด้านของรูปแบบ แต่เครื่องมือทั้ง 3 ประเภทนี้มีวิธีการใช้งานที่คล้ายกัน กล่าวคือการทำประมงจะนำเครื่องมือเหล่านี้วางไว้บริเวณที่สัตว์น้ำที่ต้องการจับชุกชุม ในบริเวณที่น้ำไม่ลึกมากนัก สัตว์ทะเลหรือปลาก็จะเข้ามาในเครื่องมือประมง เครื่องมือประเภทชิงเลนจะมีเหยื่อติดไว้ด้านในโดยผูกติดไว้ เหยื่อที่ติดไว้ในชิงเลนซึ่งมักเป็นกุ้งปลาขนาดเล็กเมื่อถึงเวลาชาวประมงจะออกมาเก็บเพื่อจับสัตว์น้ำที่ติดอยู่ สำหรับลอบหรือลอบอีจู้ที่พบนั้นเป็นลอบนอนคือจะใช้วางดักปลาบริเวณที่น้ำไหล เช่น ตามริมชายคลอง ริมชายฝั่ง ลอบเหล่านี้ไม่นิยมใช้เหยื่อล่อแต่บางคนก็อาจใส่เหยื่อล่อเข้าไปด้วย การวางลอบจะนำไปวางบริเวณที่มีปลาชนิดที่ต้องการจับชุกชุม จะวางตามแนวกระแสน้ำ แล้วผูกทุ่นลอยเพื่อบอกตำแหน่งของลอบ การวางลอบอาจวางทิ้งไว้ 1-2 วันแล้วจึงมาเก็บกู้ลอบ

การจับปลาดุกทะเลโดยใช้กรำ

วิธีทำประมงคือนำกรำไปตั้งบริเวณที่น้ำไหลตามริมคลอง โดยกรำทำด้วยไม้ไผ่นำมาผ่าซีกแล้วนำมาปักติด ๆ กันเป็นวงล้อม มีช่องให้ปลาเข้า ปลาจะเข้าไปอยู่ในกรำนี้ในที่สุดแล้วคนก็จะเข้าไปจับปลาในกรำ

การจับปลาแม้จะมีเครื่องมือและสัตว์น้ำเป้าหมายแต่โดยมากการทำประมงก็อาจจะได้สัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ ติดมาด้วย เครื่องมือประมงพื้นบ้านชนิดหนึ่งจึงอาจจะสามารถจับสัตว์น้ำได้หลากหลายแต่ทั้งนี้โดยมากสัตว์น้ำที่ถูกจับได้มากก็มักจะเป็นสัตว์น้ำเป้าหมายที่มีชุกชุมตามช่วงเวลาและฤดูกาล

4.4.5 เเคะและการจับเเคะ

ลักษณะนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัย

เเคะหรือกุ้งเเคะเป็นสัตว์จำพวกแพลงก์ตอน มีลักษณะคล้ายกุ้ง อาศัยบริเวณผิวน้ำ โดยจะอยู่ในน้ำที่ลึกประมาณหน้าแข้งถึงอก กุ้งเเคะมีเปลือกบางนิ่ม อาศัยรวมกันเป็นฝูงบริเวณป่าชายเลนและทะเล กุ้งเเคะแต่ละชนิดมีชื่อเรียกหลากหลายตามลักษณะที่แตกต่างกัน เช่น เเคะโกร่ง

เคยหยาบ เคยใหญ่ เคยดอกเลา เคยหางแดง เคยสายไหม เคยสำลี เคยนุ่น เคยเส้นด้าย เคยตาดำ เคยละเอียด เป็นต้น ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็จะมีกุ่มเคยต่างชนิดกัน จังหวัดสมุทรสงครามสามารถรอเคยได้ตลอดทั้งปี (ทัทยา อนุสร, 2554)

เคยจะชุกชุมในหน้ามะม่วงราวเดือนเมษายนและเดือนสิงหาคม-กันยายน การรอเคยวันหนึ่งทำได้ 2 ครั้ง ในช่วงน้ำลง ถ้ารอบแรกออกไปรอเคยแล้วได้เคยในปริมาณน้อยหรือไม่ได้เลย ก็มีแนวโน้มว่าหากทำประมงอีกครั้งในวันเดียวกันก็อาจจะได้เคยน้อยไปด้วย ในช่วงที่กระแสน้ำผันผวนหรือเป็นหน้าที่มีกระช้ำหรือดอกแสมที่ร่วงจมน้ำมากก็จะไม่เจอค่อยเจอฝูงเคย ลักษณะของเคยขึ้นอยู่กับแหล่งที่อยู่ เช่น ถ้าอยู่ในโคลนลำต้วมักมีสีขาว หนวดขาว ขามีโคลนติด ถ้าอยู่ในบริเวณที่เป็นพื้นดินปนทรายมากก็จะมีทรายติดตามขา เวลาทำมาทำกะปิแล้วนำมารับประทานจะรู้สึกรู้สึกว่าเคยนั้นหยาบไม่ละเอียดเหมือนเคยที่อยู่ในป่าชายเลนใกล้กับทะเลโคลน (อุดม เปรมสุข, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

การจับเคยของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีการใช้เครื่องมือประมงในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

อีฉกเป็นเครื่องมือประมงที่ทำด้วยไม้และระวะ (อวนตาถี่เขียวหรือฟ้า) ไม้จะทำเป็นด้ามจับขนาดยาว ส่วนปลาทำเป็นโครง กว้างออกแล้วทำระวะเย็บเป็นถุงผูกติดตามโครงให้เป็นรูปสามเหลี่ยม

ภาพที่ 26 เครื่องมือประมงอีฉกสำหรับหาเคย

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2560

ระวะเป็นผืนตาข่ายอวนสีฟ้าตาอวนเล็ก ตัดเป็นแนวยาวสี่เหลี่ยมผืนผ้า นำมาผูกกับไม้บริเวณมุมคอกหอยทำเป็นมุมสามเหลี่ยมหรือผูกกับเสาไม้ไผ่เพื่อดักเคย

สวิงซ้อนเคยหรือสะวกเป็นสวิงที่ทำโดยมีถู่ที่ทำด้วยระวะเป็นรูปปลายแหลมผูกติดปลายไม้ การจับเคย

การจับเคยทำได้หลายวิธี เช่น รอกเคย ซ้อนเคย รุนเคย (รุน หมายถึง ดุนไปเรื่อย ไสไปเรื่อย) ในอดีตแม่กลองเคยมีการรุนเคยหรือไสเคยปรากฏอยู่บ้างแต่ไม่มากนักโดยเป็นการเดินรุนเคยโดยไม่ใช้เรือเพราะปากอ่าวแม่กลองมีการเพาะเลี้ยงหอย มีคอกหอยกั้นอยู่ตามเส้นทางไหลเข้าออก ป่าชายเลนของเคยจึงไม่เหมาะกับการรุนเคย ปัจจุบันการรุนเคยหรือไสเคยไม่ปรากฏในพื้นที่ที่ศึกษาแล้ว นอกจากนี้ช่วงหนึ่งในอดีตมีเรืออวนรุน อวนลากเข้ามาทำการประมงในบริเวณใกล้ชายฝั่งหน้าแนวป่าชายเลนทำให้เคยและสัตว์หน้าดินอื่น ๆ ได้รับความกระทบและลดจำนวนลงอย่างมาก ทั้งนี้การรุนเคยจะใช้เครื่องมือทำด้วยไม้ 2 ทำมาไขว้กันให้ปากกว้างออก บริเวณปลายผูกฝืนระวะติดไว้ การรุนเคยจะทำได้ทั้งแบบนั่งบนเรือและแบบเดินรุน วิธีการคือการผลักคันอวนให้ไปด้านหน้า หากเดินก็เดินรุนเครื่องมือไปข้างหน้า หากทำประมงบนเรือก็นั่งบนหัวเรือแล้วรุนคันรุนหรือไม้ไปข้างหน้าโดยการใช้แรงผลักจากคนให้คันรุนถึงพื้นดิน แล้วเมื่อเรือพายไป คันรุนก็จะเลื่อนไปเรื่อย ๆ หากมีเคยอยู่ในบริเวณดังกล่าวเคยก็จะติดอยู่ในถู่ตาข่าย (อุดม เปรมสุข, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560)

ภาพที่ 27 เคยที่ได้จากการรอกเคยหรือการป้อนเคยหลังล้างสิ่งสกปรกออก
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2560

การรอกเคยหรือป้อนเคยจะใช้เครื่องมือระวะ การรอกเคยส่วนใหญ่ในปัจจุบันนิยมรอกเคยในบริเวณพื้นที่เพาะเลี้ยงหอยแครงเพราะบริเวณที่เพาะเลี้ยงหอยแครงในทะเลจะมีการทำแนวคอกกั้นหอยแครงเพื่อเป็นการบอกอาณาเขตหอยแครงของเจ้าของ การรอกเคยจะใช้การยึดติดระวะจึง

นิยมใช้มุมของคอกหอยที่มีช่องว่างเป็นที่ผูกกระวะสำหรับรอเคยหรือหากเป็นพื้นที่ว่างไม่มีคอกหอยก็สามารถนำไม้สำหรับปักหลักไปเอง วิธีทำคือนำไม้ไปปักโดยเว้นระยะห่างตามความกว้างของปากกระวะที่อ้าออก จากนั้นนำกระวะไปขึงโดยหากทำประมงตอนน้ำลงจะขึงโดยหันหน้าเข้าหาป่าชายเลน ถ้าทำประมงตอนน้ำขึ้นจะขึงโดยหันหน้าออกจากป่าชายเลน การปักไม้จะปักต่อ ๆ กันเป็นแนว (ชัชรินทร์ หอมบุญยงค์, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2560) ในอดีตการรอเคยใช้การขุดดินป้องกันเป็นช่องน้ำไหลสำหรับให้เคยไหลตามน้ำ แล้วผูกกระวะกันไว้ส่วนปลาย (อุดม เปรมสุข, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560)

การรอเคยช่วงน้ำลงจะต้องไปให้ทันก่อนเวลาน้ำลงเล็กน้อย เมื่อไปถึงจะนำกระวะที่เย็บติดเป็นผืนยาวผูกติดกับหลักให้กันถูสอบแหลมเข้ามีลักษณะเป็นมุมสามเหลี่ยม โดยหันหน้าเข้าหาฝั่ง เพราะเมื่อน้ำไหลลงเคยจะไหลออกมาจากป่าชายเลนเป็นฝูง เมื่อน้ำเริ่มแห้งก็ดึงกระวะขึ้นและเทเคยลงในตะกร้าที่เตรียมมาโดยในตะกร้าจะมีวนตาถี่ติดอยู่ส่วนกันเพื่อกันเคยเอาไว้ไม่ให้ไหลออกตามน้ำ ภาษาชาวบ้านเรียกว่า แล่งเคย (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2560) การรอเคยทำโดยปักไม้รวกไว้เป็นแนว สูงประมาณ 1 วา ปักเป็นระยะห่างประมาณ 10-15 เมตร ยึดด้วยกระวะที่เย็บติดกันเป็นผืนเดียวให้ยาวต่อกัน อาจยาวตั้งแต่ 500 เมตรขึ้นไปถึง 1 กิโลเมตร แล้วแต่ความยาวของพื้นที่ ถ้ายาวมากจะแบ่งเป็นช่วง เรียกเป็นลูก การผูกกระวะกับหลักจะผูกข้างบนไม้ให้หลวมกว่าด้านล่างที่ยึดแน่นเพื่อดีงขึ้นดีงลงเวลาล้อมเคย เครื่องมือรอเคยนี้ปากจะกว้าง กันแหลม เวลาน้ำลงก็ป้องกันหันหน้าเข้าหาป่า เวลาน้ำขึ้นก็ป้องกันหันหน้าออกทะเล ส่วนมากนิยมทำช่วงน้ำลงเวลาออกไปรอเคยคือช่วงเวลาใกล้น้ำลง ทำได้ทั้งกลางวันและกลางคืน เมื่อน้ำชายฝั่งเกือบแห้งก็ดึงกระวะขึ้นให้สูงแล้วสังเกตดูถ้ามีเคยมากพอก็ช้อนเคยใส่ภาชนะคือหลัวหรือตะกร้าพลาสติกรองกันด้วยกระวะผืนเล็ก ๆ เพื่อกันไม่ให้เคยไหลออก อาจจะใช้หลัวช่วยกันช้อนสองคนแล้วล้างเคยให้สะอาดแยกโคลนออกโดยส่ายหลัวไปมาในน้ำ ถ้ามีสัตว์อื่นที่ใช้ตะแกรงร่อนออก จากนั้นล้างให้สะอาดแล้วรีบกลับเข้าฝั่งเพื่อหมักเคย โดยมากจะเอาเกลือใส่ไปในเรือด้วยแล้วเคล้ากับเคยสดที่ช้อนได้แล้วจึงบรรจุทุกใส่หลัวกลับเข้ามาทำกะปิที่บ้านต่อ ช่วงฤดูฝนจะใส่เกลือมาก ฤดูแล้งจะใส่เกลือให้น้อยลงกว่าเดิม (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542) เคยตายง่าย ถ้าไม่ใส่เกลือก่อนอาจทำให้รสชาติไม่ดีเมื่อนำไปทำกะปิ (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2560)

ภาพที่ 28 การดึงระวางรอกเคยขึ้นเมื่อน้ำเริ่มแห้ง
ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2560

ภาพที่ 29 เมื่อน้ำแห้งจะเห็นการชิงละวะที่ปากกว้าง แต่ก้นแคบแหลม
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 3 เมษายน 2560

ภาพที่ 30 การแล่งเคย
 ถ่ายภาพโดยโสรัช อ่ำภักย์ เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2560

นอกจากนี้ยังพบการใช้สวิงช้อนเคย แต่พบการใช้บ่อย โดยจะใช้ในบริเวณที่เป็นหาดหรือบริเวณป่าชายเลน ขอบสวิงทำด้วยไม้ไผ่หรือหวายผ่าซีกทำเป็นรูปสามเหลี่ยม มีด้ามไม้ยาว มีตาข่ายสวิงเป็นอวนมุ้ง (อวนพลาสติก) ขนาดตาประมาณ 2×2 มิลลิเมตร นำมาเย็บเป็นรูปปลวยาวประมาณ 1-1.5 เมตร การทำประมงจะทำในเวลากลางวันโดยชาวประมงจะเดินลุยน้ำหรือเล่นเรือหาฝูงเคยตามบริเวณแนวน้ำขึ้นลง เมื่อพบแล้วจะลงน้ำนำสวิงไปช้อนเคยใส่เรือหรือภาชนะ หรือช้อนจากเรือก็ได้ เสร็จแล้วเดินหรือเล่นเรือมองหาเคยฝูงใหม่ต่อไป (ชัชชินทร์ หอมบุญยงค์, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2560) บริเวณตำบลคลองโคกในอดีตมีเคยชุกชุมมากจนเป็นที่มาของสินค้าขึ้นชื่อคือกะปิคลองโคก

4.4.6 แมงกะพรุน

ลักษณะนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัย

แมงกะพรุนเป็นสัตว์น้ำที่พบได้ทั่วไปบริเวณชายฝั่งหรือตามลำคลองที่ต่อกับทะเล แมงกะพรุนจะลอยอยู่บริเวณผิวน้ำใกล้ชายฝั่ง ส่วนใหญ่ชาวประมงพื้นบ้านจะพายเรือออกทำประมงในช่วงฤดูฝนที่แมงกะพรุนชุกชุม โดยการทำประมงอาจทำคนเดียวหรือสองคนก็ได้ ถ้าทำคนเดียวก็จะพายเรือพร้อมนำสวิงช้อนแมงกะพรุนไปด้วยพายเรือหรือเล่นเรือไปเรื่อย ๆ เมื่อเจอแมงกะพรุนลอยอยู่บริเวณผิวน้ำก็จะใช้สวิงช้อน ถ้าทำประมงสองคนก็คนหนึ่งพายเรืออีกคนก็คอยใช้สวิงช้อนแมงกะพรุน แมงกะพรุนที่จับได้ส่วนใหญ่จะนำไปขายให้คนที่มารับซื้อ (บรรทม คลองน้อย, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

ทำประมงโดยใช้สวิง ขอบสวิงทำด้วยเหล็กเส้นขดเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร เชื่อมติดกับท่อโลหะความยาวพอประมาณ ถักตาข่ายรอบสวิงด้วยเอ็นหรือเชือกเป็นรูปตาอวนขนาด ต่อมสวิงทำด้วยไม้หรือเหล็ก (บรรทม คลองน้อย, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560)

การจับแมงกะพรุน

การทำประมงจะทำในช่วงกลางวันเพราะมองเห็นแมงกะพรุนชัดเจน การจับจะใช้สวิงซ้อนตัวแมงกะพรุนตามลำคลอง แหล่งทำประมงอยู่บริเวณชายฝั่ง

4.4.7 แมงดาทะเล

ลักษณะนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัย

แมงดาทะเลที่พบ มี 2 ชนิด คือแมงดาถ้วยและแมงดาจาน แมงดาจานนิยมนำไข่มาบริโภค แมงดาจานมีหางเหลี่ยมต่างจากแมงดาถ้วยที่มีหางกลม แมงดาจะอาศัยอยู่บริเวณพื้นทะเล พบทั่วไปทั้งในทะเล ลำคลองที่ต่อเนื่องกับทะเล และในป่าชายเลนตามพื้นดินโคลน ชาวประมงมองลักษณะของแมงดาว่าเหมือนกับจานคว่ำ ด้านหัวโค้งกลม มีเปลือกแข็งหนาห่อหุ้มลำตัว มีหางที่ยาวและแข็ง ปลายหางเรียวยาวใช้ปักลงดินหรือใช้สำหรับงอตัวเพื่อฝังตัวลงในพื้นดินเลนหรือพื้นทราย หรือใช้พลิกตัวเมื่อเกิดภัยท้อง ใต้ท้องมีขาเป็นคู่ ๆ (ภานุวัฒน์ คงรักษา, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560)

เครื่องมือประมงพื้นบ้าน

อวน

การจับแมงดาทะเล

การจับแมงดาทะเลสามารถจับโดยใช้มือเปล่าหากพบในบริเวณน้ำตื้นตามริมคลองหรือป่าชายเลน โดยจับทางด้านหลังของแมงดา ให้แน่น ยกขึ้น ทั้งนี้บางครั้งการวางอวนเพื่อจับสัตว์ทะเลอื่น ก็มักจะติดแมงดาทะเลขึ้นมาด้วย (ภานุวัฒน์ คงรักษา, สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560)

การใช้วิธีการและเครื่องมือประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีความหลากหลายและสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงบริบทต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน การจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่เหมาะสมกับการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิด เช่น การจับกุ้งจะใช้อวนสามชั้น การจับปลาที่มองเห็นเป็นฝูงใช้อวนล้อมเป็นต้น การจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านจึงใช้เครื่องมือที่สัมพันธ์กับลักษณะของสัตว์น้ำที่จะจับอย่างเฉพาะเจาะจงและสัมพันธ์กับอุปนิสัยและลักษณะของสัตว์น้ำแต่ละประเภท รวมถึงสภาพแวดล้อมในบริเวณที่จะจับสัตว์น้ำด้วย

4.5 โปะะและวิธีการจับสัตว์น้ำของคนโปะะ

4.5.1 ลักษณะนิสัยของและถิ่นที่อยู่อาศัยของปลาทุที่เอื้อต่อการใช้เครื่องมือโปะะในการจับ

ปลาทุเป็นปลาทะเล มีชื่อสามัญภาษาอังกฤษว่า Indo-Pacific mackerel มักพบในบริเวณน้ำลึกไม่เกิน 30 เมตร อุณหภูมิไม่ต่ำกว่า 17 องศาเซลเซียส ปลาทุจึงพบได้ในบางพื้นที่ โดยเฉพาะบริเวณที่เรียกว่า Indo-Pacific ซึ่งเป็นที่บรรจบระหว่างมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งอยู่ในเขตโซนร้อนและเขตอิทธิพลน้ำอุ่น ซึ่งครอบคลุมเอเชียอาคเนย์ ตั้งแต่บริเวณมหาสมุทรอินเดียตะวันออก ทะเลอันดามัน อ่าวไทย มาเลเซีย สิงคโปร์ กัมพูชา เวียดนาม ทะเลจีนใต้ หมู่เกาะอินโดนีเซีย ถึงหมู่เกาะฟิลิปปินส์ ซึ่งบริเวณที่พบปลาทุมากที่สุดคือบริเวณอ่าวไทยเนื่องจากมีภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัยและการวางไข่ รวมถึงมีอาหารอุดมสมบูรณ์ (จารุมาศ เมฆสัมพันธ์ และคณะ, 2556) ในการทำโปะะปลาทุแม่กลองจะมุ่งจับปลาทุสั้น (Short-bodied mackerel) ซึ่งเป็นปลาทุที่พบมากในอ่าวแม่กลองและเป็นปลาทุที่ได้รับความนิยมในการนำมาบริโภคมากที่สุด

การจับปลาทุสามารถทำได้หลายวิธี ทั้งการจับโดยชาวประมงพื้นบ้านและประมงพาณิชย์ ด้วยเครื่องมือและวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การจับด้วยโปะะ อวนดำ อวนลอย อวนล้อมและอวนลาก อย่างไรก็ตามปลาทุที่จับโดยโปะะได้รับการยอมรับว่ามีรสชาติอร่อยที่สุด (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551)

การจับปลาทุของคนโปะะเป็นวิธีการจับปลาโดยใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เรียกว่า “โปะะ” หรือ “โปะะปลาทุ” การจับปลาทุโดยใช้โปะะเป็นวิธีการจับปลาทุแบบละมุนละม่อมทำให้ปลาบอบช้ำน้อยกว่าวิธีการจับด้วยเครื่องมือประมงอื่น ๆ ทำให้เนื้อปลาคงความสด แน่น ไม่มีรอยชำหรือมีรอยช้ำน้อย ทำให้คนทั่วไปนิยมรับประทานปลาทุที่จับได้จากเครื่องมือโปะะ ทั้งนี้เมื่อแม่กลองมีโปะะปลาทุจำนวนมาก และในอ่าวแม่กลองก็มีปลาทุเต็มสาวที่อุดมสมบูรณ์มาก ทำให้ปลาทุเต็มสาวที่มีรสชาติมันอร่อยที่ถูกจับด้วยเครื่องมือโปะะที่ทำให้เนื้อปลายังคงแน่นสดได้กลายเป็นสิ่งที่สร้างชื่อเสียงให้คนไทยทั่วประเทศได้รู้จัก “ปลาทุโปะะแม่กลอง” ความอร่อยของปลาทุที่จับโดยเครื่องมือโปะะนี้ได้สร้างชื่อเสียงและอัตลักษณ์ให้กับปลาทุโปะะแม่กลองมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

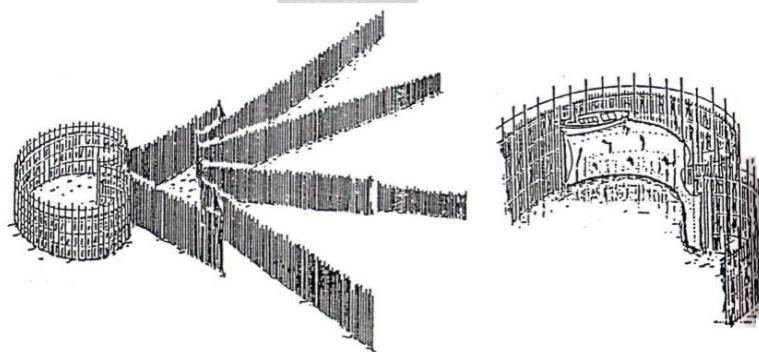
ปลาทุแม่กลองที่คนเรียกกันติดปากเป็นปลาทุสั้น ซึ่งมีลักษณะสำคัญคือมีลำตัวทุ สั้น ป้อมแบน มีเกล็ดขนาดเล็ก มีลำตัวสีเงินปนเทา ลำตัวยาวประมาณ 15-20 เซนติเมตร มีตาเล็ก ปากแหลมเฉียงขึ้น มีคอดหางช่วยให้ว่ายน้ำได้เร็ว บริเวณตามีเยื่อที่เหมือนไขมันอยู่รอบ ๆ ปลาทุกินแพลงก์ตอนเคย ไรสีน้ำตาลและหนอนแดงเป็นอาหารโดยดูดและกรองน้ำออกให้เหลือแต่แพลงก์ตอนที่เป็นอาหาร จึงทำให้ในอ่าวปลาทุเข้ามาหากินบริเวณอ่าวแม่กลองเป็นจำนวนมากเพราะเป็นบริเวณที่มีแพลงก์ตอนและอาหารต่าง ๆ ของปลาทุอุดมสมบูรณ์มาก (วีระ เทพกรณ์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม

2560) ทั้งนี้ ปลาทุเป็นปลาที่มีนิสัยชอบอยู่อาศัยและหากินเป็นฝูง เมื่อน้ำขึ้นจะว่ายตามน้ำขึ้นมาหากินตามชายฝั่ง เมื่อน้ำลงก็จะว่ายลงทะเลตามกระแส น้ำ (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) และจากธรรมชาติของปลาทุที่กล่าวมานี้ ชาวประมงพื้นบ้านผู้ซึ่งเข้าใจในวิถีของธรรมชาติอย่างลึกซึ้งได้ใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ที่มีสร้างโป๊ะซึ่งเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับลักษณะนิสัยและธรรมชาติของปลาทุ

4.5.2 เครื่องมือประมงพื้นบ้าน: โปะปลาทุแม่กลอง

เครื่องมือโป๊ะที่ใช้ทำประมงในจังหวัดสมุทรสงครามคือโป๊ะน้ำลึก หมายถึง โปะที่มีระดับน้ำในลูกขังลึกเกินกว่าสามเมตรขึ้นไปเมื่อน้ำลงต่ำสุด โดยโป๊ะน้ำลึกแบ่งออกเป็นสองประเภทคือโป๊ะรุกหรือโป๊ะฝือกและโป๊ะยกหรือโป๊ะอวน (กรมประมง, 2540) ทั้งนี้ในอดีตโป๊ะปลาทุแม่กลองจะเป็นโป๊ะฝือก แต่ต่อมาปลาทุลดจำนวนลงจึงทำให้มีการเปลี่ยนรูปแบบมาทำโป๊ะอวนหรือโป๊ะยกซึ่งใช้ต้นทุนน้อยกว่า และเวลาน้ำลงเต็มที่จะมีน้ำในกันของประมาณ 3 วา 2 ศอก แทนที่โป๊ะฝือกแบบเก่า (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2560)

คนแม่กลองจะเรียกโป๊ะอวนหรือโป๊ะยกที่มาแทนที่โป๊ะฝือกว่า โปะน้ำตื้น สาเหตุเพราะในอดีตโป๊ะฝือกจะทำในบริเวณที่น้ำลึกกว่ามากนั่นเอง

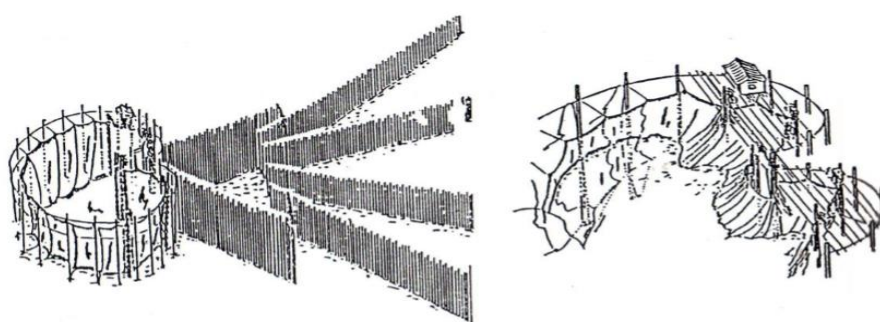
ภาพที่ 31 โครงสร้างโป๊ะฝือกหรือโป๊ะรุก

ที่มา: SEAFDEC, 1986 อ้างถึงใน ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล, 2543

สำหรับโป๊ะที่ได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันของจังหวัดสมุทรสงครามคือโป๊ะยกหรือโป๊ะอวนแต่โป๊ะฝือกที่เคยมีมากมายในอดีตนั้นได้สูญหายไปจากอ่าวแม่กลองนอนหลายสิบปีแล้ว ดังนั้นในงานวิจัยเล่มนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดของโป๊ะยกหรือโป๊ะอวนที่ปรับรูปแบบมาจากโป๊ะฝือกและยังคงได้รับการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

โป๊ะยกหรือโป๊ะอวน (Pound nets or Set nets)

โป๊ะยกหรือโป๊ะอวนเป็นโป๊ะที่พัฒนารูปแบบมาจากโป๊ะฝือกในอดีต โปะชนิดนี้ยังคงมีรูปร่างเหมือนโป๊ะฝือกและมีโครงสร้างที่สำคัญสามส่วนเหมือนกัน ได้แก่ กั้นขัง ห้องลวงและปีกโป๊ะ โปะชนิดนี้จะตั้งอยู่ในระดับน้ำประมาณ 5-8 เมตร จะไม่ใช่ฝือกและอวนรูกโป๊ะ แต่เปลี่ยนมาใช้วิธีตัดอวนเป็นรูปคล้ายใบโพธิ์ให้มีผนังด้านข้างแล้วนำไปขึงกับโครงโป๊ะแทน การกั้อวนจึงทำได้เร็วขึ้น ช่วยลดความเสียหายจากพายุได้เพราะสามารถเก็บอวนขึ้นมาแขวนเก็บเวลามีพายุเข้าได้ (ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล, 2543) ซึ่งโป๊ะอวนของสมุทรสงครามมีองค์ประกอบ ดังนี้

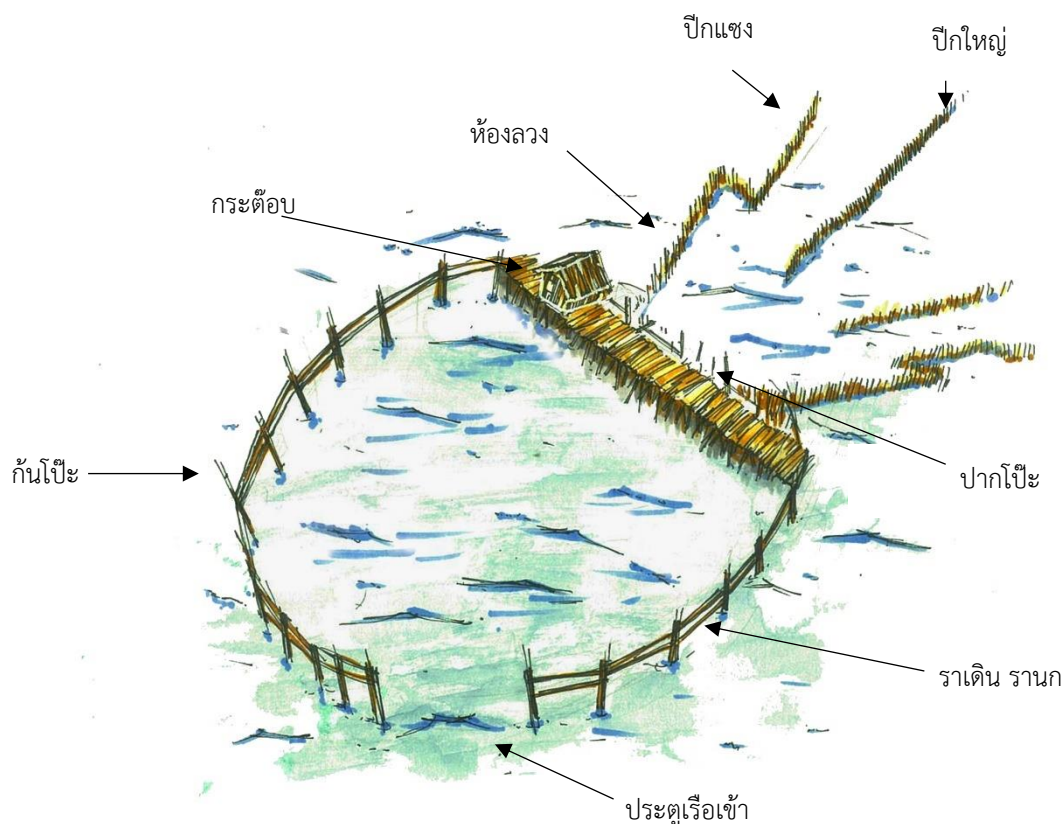

ภาพที่ 32 โครงสร้างโป๊ะฝือกหรือโป๊ะรูก
ที่มา: SEAFDEC, 1986 อ้างถึงใน ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล, 2543

ภาพที่ 33 โปะยกหรือโป๊ะอวน
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2562

ภาพที่ 34 ภาพแสดงองค์ประกอบหลักของโป๊ะอวน

วาดภาพโดย วรเทพ ทับทอง

องค์ประกอบของโครงสร้างโป๊ะอวน

องค์ประกอบของโครงสร้างโป๊ะอวนมีหลายส่วน ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวราจรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) ได้อธิบายไว้ สอดคล้องกันดังนี้

1) ก้นโป๊ะ ตัวโป๊ะ ก้นขัง หรือ ลูกขัง

ก้นโป๊ะ ตัวโป๊ะ ก้นขัง หรือ ลูกขัง เป็นคำที่ใช้เรียกส่วนประกอบของเครื่องมือโป๊ะที่ปักด้วยเสาต้นมะพร้าว เป็นรูปคล้ายตัว C หรือชาวประมงบางคนมองว่าเป็นรูปคล้ายหัวใจหรือใบโพธิ์ ซึ่งบริเวณดังกล่าวคือบริเวณสุดท้ายของโป๊ะที่ปลาจะว่ายน้ำเข้าไปและชาวคนโป๊ะจะนำเรือโป๊ะเข้ามาจับปลาภายในบริเวณนี้ ก้นโป๊ะนี้ด้านล่างจะมีวนขนาดใหญ่อยู่ โดยวนจะถูกขึงไว้กับเสาไม้ โดยรอบและหย่อนลงใต้พื้นทะเลเพื่อดักปลาไม่ให้หนีออกไปได้

2) ปากโป๊ะ

ปากโป๊ะเป็นบริเวณต่อจากห้องลงเข้าสู่ตัวโป๊ะ มีเสาต้นมะพร้าวตั้งคู่อยู่สองฝั่ง เว้นเป็นช่องว่าง มีอวนถ่วงไว้ เหนือปากโป๊ะคือคานที่วางก้วาน โดยบริเวณคานจะมีก้วานทั้งหมด 6 ตัว ใช้สำหรับก้วานดึงอวนขึ้นลง แต่บริเวณปากโป๊ะมีก้วานซ้ายขวาข้างละ 1 ตัว ตรงปากทางเข้ามีไม้ไผ่ปักสองข้างเป็นช่องให้ปลาว่ายเข้า อวนที่ซึ่งบริเวณนี้เมื่อผูกอวนเข้าจะถูกหย่อนลงเพื่อให้ปลาว่ายเข้าโป๊ะ บริเวณปากโป๊ะจะผูกอวนกับลูกแก้ว 2 ฝั่งด้านล่างข้างละ 1 ลูกเพื่อยึดอวนไว้ให้อยู่กับพื้น

ภาพที่ 35 ปากโป๊ะ

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2562

3) ประตูเรือเข้า

ประตูเรือเข้าหรือทางเรือเข้าเป็นบริเวณโครงสร้างของกันโป๊ะที่เว้นว่างไม่ปักเสามะพร้าว เพื่อเว้นทางให้เรือแล่นเข้าออกโป๊ะได้ โดยจะเว้นขนาดเพียงพอดีให้เรือโป๊ะสามารถเข้าออกได้เท่านั้น

ภาพที่ 36 ประตูลือเข้าที่เว้นช่องว่างให้เรือเข้าไปจับปลาในโป๊ะ
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

4) ราเดิน รานก

รา คือ ไม้ไผ่ ไม้รวก หรือไม้อื่น ๆ ที่มัดติดเสาโครงโป๊ะเพื่อให้คนสามารถขึ้นไปเดินรอบตัวโป๊ะได้ ราแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ราเดิน ซึ่งหมายถึง ราที่มีไว้สำหรับให้เหยียบเพื่อเดิน และ รานก ซึ่งมีไว้สำหรับให้ยึดเกาะเพื่อป้องกันการตกน้ำ รานกจะอยู่ด้านบนของราเดิน อยู่ในระยะที่สามารถยึดจับถนัด โดยมักจะสูงจากราเดินขึ้นมาประมาณหน้าอกของคน ราทั้งสองอยู่บริเวณรอบ ๆ ก้นโป๊ะ ในบริเวณที่ไหลผ่านน้ำ

ภาพที่ 37 ราเดิน รานก
วาดภาพโดย วรเทพ ทับทอง

5) คาน

คานคือบริเวณของพื้นไม้ที่สร้างเป็นแนวยาวบริเวณปากโป๊ะ โดยจะสร้างคานไว้ด้านบน เพื่อเป็นที่สำหรับติดตั้งก้ามมือเพื่อใช้ในการก้ามอวนขึ้นลง ใช้เป็นที่สร้างกระต้อบหลังเล็ก ๆ สำหรับคนเฝ้าโป๊ะ และยังใช้เป็นที่ประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของคนที่ต้องมาเฝ้าโป๊ะ อาทิ ที่ประกอบอาหาร ที่นั่งพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

ภาพที่ 38 คาน

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2562

6) กว้าน

กว้านเป็นเครื่องมือสำหรับช่วยทุ่นแรงในการดึงรั้งอวนขึ้นจากน้ำ ตัวกว้านนิยมทำด้วยไม้ มีวงล้อสำหรับนำเชือกที่ต่อจากอวนมาพันไว้ เมื่อใช้งานจึงเริ่มหมุนกว้าน กว้านจะวางไว้บนคานตรงบริเวณปากโป๊ะ

ภาพที่ 39 กว้าน

วาดภาพโดย วรเทพ ทับทอง

7) ห้องลวง

ห้องลวงคือบริเวณที่ต่อเชื่อมระหว่างปากโป๊ะและปีกโป๊ะ ห้องลวงทำด้วยไม้ไผ่ที่นำมาปักลงในพื้นทะเล โดยปักเป็นรูปคล้ายรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว บริเวณนี้คือบริเวณที่ปลาจะว่ายเข้ามาถึงก่อนเข้าไปถึงกันโป๊ะ

8) ปีกโป๊ะ

ปีกโป๊ะเป็นส่วนสำคัญส่วนแรกที่จะช่วยให้ปลาวายเข้าโป๊ะ เพราะตัวโป๊ะทำหน้าที่รับกระแสน้ำและปลาที่ว่ายเข้ามาโป๊ะ ปีกโป๊ะจะทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้รวกปักเป็นแนวยาว เฝียงกว้างออกจากปากโป๊ะเข้ามาฝั่ง จะมีปีกมากน้อยหรือกว้างยาวเท่าใดก็ได้ ทั้งนี้โดยมากจะมีจำนวน 3-4 ปีก โดยมีปีกใหญ่สองปีกอยู่ด้านในสุดและด้านนอกมีปีกแซงทั้งสองฝั่ง ปีกโป๊ะมีหน้าที่รองรับกระแสน้ำที่จะพัดพาให้ปลาวายเข้าโป๊ะได้ง่ายขึ้น ปีกโป๊ะจำปักเป็นรูปปลายเปิด จากนั้นจะปักปีกใหญ่และปีกแซง ซึ่งปีกใหญ่จะมีขนาดยาวกว่าปีกแซงเสมอและปีกใหญ่จะมีปีกหนึ่งที่ยาวกว่าอีกปีกหนึ่งเพื่อให้รับฝูงปลาได้ดี โดยปีกใหญ่จะมีสองปีก คือ ปีกตะวันตกซึ่งจะยาวประมาณ 500 – 1,000 เมตรและปีกตะวันออกที่จะยาวกว่าปีกตะวันตกออกไปประมาณ 100 – 200 เมตร ปีกแซงมีขนาดสั้นกว่าปีกใหญ่ มีความยาวข้างละประมาณ 100 – 500 เมตร เป็นปีกที่อยู่นอกปีกใหญ่อีกที มีลักษณะเปิดกว้างออกจากโป๊ะเช่นเดียวกับปีกใหญ่แต่ปีกแซงจะอยู่ใกล้ห้องลวงมากกว่า การมีปีกใหญ่และปีกแซงก็เพื่อเป็นเสมือนแนวรับกระแสน้ำเพื่อให้ฝูงปลาที่มาจากน้ำลงไหลเข้าสู่ตัวโป๊ะได้ง่ายขึ้น

ภาพที่ 40 แนวปีกโป๊ะ

(ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560)

9) อวน

อวนสำหรับโป๊ะจะเป็นอวนที่มีขนาดรูปร่างพอดีกับขนาดของกันโป๊ะ อวนจะมีขนาดความกว้างยาวและรูปทรงตามลักษณะรูปร่างของกันซึ่ง ใช้อวนในล่อนชนิดไม่มีปม มีเชือกยึด

คร่าวบนของฝืนอวนผูกตลอดแนวขอบอวน อวนจะถูกโยงติดกับเสารอบโป๊ะโดยหย่อนลงให้จมอยู่ใต้น้ำโดยใช้คอนกรีตมัดถ่วงไว้ที่ตาข่ายอวน จะดึงอวนขึ้นเหนือน้ำเมื่อเวลาเข้าไปจับปลาในโป๊ะ

ภาพที่ 41 อวนในโป๊ะเวลาน้ำลง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

4.5.3 วัสดุอุปกรณ์และวิธีการสร้างโป๊ะ

จากการลงพื้นที่ศึกษาภาคสนามพบว่า คนโป๊ะแม่กลองมีวัสดุอุปกรณ์หลักที่ใช้ในการสร้างเครื่องมือโป๊ะอวนที่เปลี่ยนแปลงมาจากโป๊ะเฟือกในอดีตดังนี้

1) ต้นมะพร้าว

ต้นมะพร้าวเป็นวัสดุหลักสำคัญอย่างหนึ่งในการทำโป๊ะที่เพราะต้องนำมาใช้ปักลงใต้ทะเลเพื่อเป็นโครงเสาให้กับตัวโป๊ะเพราะการทำโป๊ะจะต้องใช้เสาที่มีขนาดยาวต้องมีลำต้นตรง จังหวัดสมุทรสงครามก็มีพื้นที่ทำสวนมะพร้าวเป็นบริเวณกว้างและเป็นจังหวัดที่มีการทำสวนมะพร้าวมาตั้งแต่อดีต เสาโป๊ะจึงนิยมใช้เสาที่ทำมาจากต้นมะพร้าวซึ่งเป็นวัสดุในท้องถิ่น การเลือกต้นมะพร้าวจะพยายามคัดเลือกให้ได้ต้นที่สูงมากที่สุดและลำต้นค่อนข้างตรงเพื่อให้สามารถทำโป๊ะในบริเวณที่น้ำลึกได้มากที่สุด จำนวนของเสาต้นมะพร้าวจะใช้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับขนาดของโป๊ะที่จะสร้าง สำหรับโป๊ะยกในปัจจุบันจะใช้เสาต้นมะพร้าวประมาณ 35-39 ต้นต่อ การสร้างโป๊ะ 1 ลูกช่างผู้ทำหน้าที่หัวหน้าคนปักเสาโป๊ะ ทองอยู่ นาควันทอง (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...ต้นมะพร้าวหาซื้อจากที่แม่กลองไม่ได้ไปหาซื้อไกล ก็หาแถวๆ บางคนก็หรืออัมพวา ต้องไปเลือกที่ต้นสูงๆแล้วก็ตรงๆหน่อย แต่ก่อนที่เขาว่าโป๊ะอยู่ในเขตน้ำลึกมากกว่าสมัยนี้เพราะมีมะพร้าวต้นสูง ๆ มีไม้ไผ่ต้นสูง ๆ แต่ตอนนี้น้ำต้นสูง ๆ

ยาก แล้วตอนนี้ต้นมันไม่ค่อยสูงเหมือนแต่ก่อนพอไม่มีที่สูงๆก็ต้องถอยขึ้นมา โปะก็
ต้องสร้างที่น้ำตื้นขึ้นมาตามความยาวของไม้ไผ่ ต้นมะพร้าวที่ทำได้..

ภาพที่ 42 แสดงลักษณะของต้นมะพร้าวที่คัดเลือกมาทำเสาโป๊ะ

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

การนำเสามาใช้นิยมตากหรือเสียมโคนให้แหลมเพื่อเวลาปักเสาจะได้ตั้งตรง แข็งแรง
นอกจากนี้เวลาเสียมเสาจะคอยแต่งเสาให้เกลี้ยงเพื่อไม่ให้วนไปเกี่ยวและทำให้อวนขาด

2) ไม้ไผ่หรือไม้รวก

ไม้ไผ่หรือไม้รวกเป็นวัสดุหลักอย่างหนึ่งในการทำโป๊ะ ท่องอยู่ นาควันทอง (สัมภาษณ์,
22 เมษายน 2560) กล่าวว่าในอดีตจะใช้ไม้ไผ่สำหรับการปักเป็นแนวปักโป๊ะ ห้องลวง ราเดินและ
รานก ในการทำโป๊ะลูกหนึ่งต้องใช้ไม้ไผ่หรือไม้รวกจำนวนมาก ประมาณ 8-9 รถบรรทุก
โดยรถบรรทุก 1 คันจะบรรทุกไม้ไผ่ได้ประมาณ 2,200-2,400 ลำ ชาวประมงบางครอบครัวนั้นก่อน
นำไม้ไผ่ไปปักจะเจาะรูบริเวณใกล้ข้อของปล้องไม้ไผ่เพื่อให้น้ำทะเลเข้าไปในกระบอกเพื่อช่วยถ่วงให้
เสานักไม่ลอยน้ำโดยเจาะหลายรู

ในอดีตจะสั่งซื้อไม้ไผ่บริเวณจังหวัดปราจีนบุรี เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีไม้ไผ่ที่มีขนาดยาว
มีลำต้นใหญ่ การเดินทางขนส่งไม่ไกลกันมากนัก แต่ปัจจุบันต้นไผ่จากแหล่งที่เคยซื้อเริ่มหายากขึ้น
ต้นไผ่ที่สูงได้ขนาดที่เหมาะสมหาซื้อได้ยากคนปลูกลดลงจึงต้องหาแหล่งไม้ไผ่แหล่งใหม่ ๆ ต้องขนส่ง
ไกลขึ้น และจากปัญหาการหาไม้ไผ่นี้นับปัจจุบันจึงมีการปรับเปลี่ยนการใช้ไม้ไผ่มาเป็นไม้รวกที่มี
ขนาดลำต้นเล็กลงแทนเนื่องจากต้นไผ่ที่มีขนาดสูงหาได้ยากกว่าไม้รวก โดยในปัจจุบันแหล่งที่สั่งซื้อ
ไม้รวกที่จังหวัดแถบภาคเหนือ เช่น ลำปาง ลำพูน แพร่ เชียงใหม่ ฯลฯ

ภาพที่ 43 การเตรียมไม้รวกปักปักโป๊ะ
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2560

3) เชือกไนล่อน

เชือกเป็นวัสดุสำคัญอย่างหนึ่งเพราะเป็นวัสดุหลักที่ใช้ประกอบตัวโป๊ะขึ้นมาเพราะการต่อไม้แต่ละท่อนแต่ละเสาจะใช้การต่อโดยใช้เชือกมัดต่อกันทั้งสิ้น เชือกที่ใช้ทำโป๊ะเป็นเชือกไนล่อนขนาด 14 มิลลิเมตร โป๊ะหนึ่งลูกจะใช้เชือกไนล่อนทั้งหมดประมาณ 300-400 กิโลกรัม (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) ในอดีตสมัยที่ยังไม่มีเชือกไนล่อน ชาวประมงจะใช้หวายในการมัด

4) อวน

อวนที่ใช้สำหรับกันไม่ให้ปลาทูกออกไปได้นี้เป็นอวนที่เลือกให้มีตาห่างขนาดประมาณนิ้วก้อย รอดได้ เพื่อไม่ให้ได้ปลาที่มีขนาดเล็กเกินไป โดยใช้อวนทั้งหมดประมาณ 1 ตัน ต่อโป๊ะหนึ่งลูก

การทำอวนสำหรับติดกับโป๊ะจะต้องมีสิ่งที่มาประกอบต่างๆ ได้แก่ **ปลอกอวน** คือเหล็ก รูปวงกลมคล้ายแหวนแต่มีขนาดใหญ่ ให้สามารถสวมเสาโป๊ะได้ โดยปลอกอวนจะติดอยู่ที่ได้อวนสี่มุม เพื่อถ่วง และติดที่ตัวอวนเรียงกันลงมา เป็นแถว 6 แถว แถวละ 16 -18 ปลอก โดยติดอยู่ปากโป๊ะข้างละ 3 แถว เพื่อใช้สวมใส่ในเสาไว้สำหรับการดึงอวนขึ้นลง นอกจากนี้ยังมีหนวดอวนซึ่งทำด้วยเชือกขนาด 14 มิลลิเมตร ติดรอบๆตัวอวนเพื่อยึดอวนติดกับเสามะพร้าวสำหรับใช้ดึงอวนขึ้นลง บริเวณรอบ ๆ ปากอวนมีทุ่นขนาดเล็กติดอยู่เพื่อช่วยในการลอยของรอบปากอวนมัดติดกับตาปะทัง โดยรอบ ด้านล่างของอวนได้น้ำจะมีเชือกผูกจากอวนมายังห่วงเหล็กและอีกด้านหนึ่งของห่วงจะมีเชือกผูกต่อไปยังเสารอบ ๆ เพื่อยึดให้อวนจมลงกับพื้นดิน เป็นรอกทั้งหมด 8 ตัว ฝั่งตะวันตกมีรอก 6

ตัว ฝั่งตะวันออกที่เป็นทางเรือเข้ามีรอก 2 ตัว สำหรับผ่อนอวนขึ้นลง (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรารุญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

ภาพที่ 44 ปลอกอวน

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

5) กว๊าน

กว๊านเป็นอุปกรณ์ที่ทำหน้าที่เหมือนรอกเป็นเครื่องมือสำหรับดึงอวนขึ้นลง กว๊านจะสร้างขึ้นง่ายๆด้วยไม้ไผ่หรือไม้สน ตัวกว๊านทำด้วยไม้สองอันวางขนานกันแล้วเจาะรูใส่ไม้ขวางตรงกลาง ใช้เชือกที่ต่อมาจากอวนมาพันรอบไม้ที่ขวางตรงกลางสำหรับหมุนอวนขึ้นลงโดยมีเหล็กวงกลมติดไว้สองข้างด้านบนของตัวกว๊านสำหรับใช้มือจับหมุนกว๊านขึ้นลง (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรารุญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 45 คนโป๊ะกำลังหมุนกว๊านเพื่อยกอวน

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2559

6) ลูกแก้ว

ลูกแก้วมีหน้าที่ถ่วงรอกโดยติดตั้งไว้ด้านล่างให้ตรงกับจุดที่ติดตั้งถั่ว มีทั้งหมด 6 ลูก เท่ากับจำนวนของตัวถั่วด้านบนโປ้ะ ลูกแก้วมีหน้าที่ใช้ถ่วงรอก โดยจะยึดติดกับเชือกปลอกวน ลูกแก้วนี้หนักประมาณ 15 กิโลกรัม (ภูมิภัทร เกียรติวรราชรุณ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 46 ลูกแก้วถ่วงรอก

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2559

7) ลูกตะกั่ว

ลูกตะกั่วมีขนาดประมาณเท่าลูกมะนาว หนักประมาณลูกละ 3 ชีด ใช้ร้อยตรงรอบ ๆ ขอบปากอวน ใช้ทั้งหมดประมาณ 100 ลูก โดยเว้นระยะห่างประมาณ 1 เซนติเมตร เพื่อให้ปากอวน จมอยู่ในบริเวณพื้นทะเลหน้าดินด้านล่างอวน และตรงกลางของอวน เพื่อถ่วงอวนไว้ สาเหตุที่ต้อง ถ่วงอวนเพราะจะทำให้อวนจมลงเพื่อมีพื้นที่ให้ปลาว่ายน้ำเข้ามาในอวนและอวนที่จมลงจะทำหน้าที่ ดักปลาไม่ให้ว่ายออกจากอวน (ภูมิภัทร เกียรติวรราชรุณ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 47 ตาปะทังรอบฝืนอวนและตะกั่วยึดติดรอบปากอวน
(ถ่ายภาพโดยผู้วิจัยเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560)

8) เชือกข้ามทะเล

เชือกข้ามทะเลเป็นชื่อเรียกเชือกที่ผูกบริเวณปากประตูทางเรือเข้า ใช้สำหรับให้คนสาวเรือออกจากโป๊ะ โดยผูกโยงเป็นเส้นตรงไปยังอีกฝั่งหนึ่งของโป๊ะที่ตรงข้ามกับปากประตูเรือเข้าโดยจะขึงให้ตึง ผูกส่วนหัวที่ตรงทางเรือเข้าทิศตะวันออกและผูกส่วนหางฝั่งตรงข้ามทิศตะวันตก เมื่อจะเอาเรือเข้าโป๊ะจะแก้มักเชือกข้ามทะเลออกและเอาปลายเชือกด้านหน้าประตูทางเข้าลงเรือไปด้วยเพื่อใช้สาวดึงเวลาจะนำเรือออก (ภูมิภัทร เกียรติวรารจรุณ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

9) ว่าว

ว่าวเป็นไม้ไผ่หรือไม้ชนิดอื่น ๆ นำมาทำเป็นรูปสามเหลี่ยม หรือบางบ้านทำเป็นรูปคล้ายโครงว่าวมีไว้สำหรับตุงตาของโป๊ะโดยมองเล็งจากว่าวเทียบกับปีกโป๊ะว่าเป็นแนวเส้นตรงหรือไม่ (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรารจรุณ, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2560)

ภาพที่ 48 ว่าว

ถ่ายภาพโดย ภักธรนิษฐ์ เกียรติวิราจธูญ

10) สวิงหรือกะเนาะ และคราด

ชาวประมงจะนำสวิงติดไปกับเรือประมงทุกครั้งที้ออกไปจับปลาที่โป๊ะเพราะต้องใช้สวิงช้อนปลาขึ้นเวลายกอวนขึ้น สวิงจะนำด้วยในล่อนถักตาถี่ ผูกติดกับขอบปากซึ่งทำได้ไม้หรือเหล็กเล็ก ๆ ตัดเป็นวงกลม ปลายอวนเป็นถุงมีปลายด้ามจับเป็นไม้ขนาดพอดีมือ ความยาวแล้วแต่คนถนัด นอกจากนี้ ยังมีคราดสำหรับเกี่ยวสัตว์ที่อาจติดในอวนที่มีขนาดใหญ่ เช่น แมงกระพุน หรือเอาไว้เกี่ยวเชือกต่าง ๆ ที่อาจร่วงหล่นน้ำ (ภูมิภัทร เกียรติวิราจธูญ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 49 สวิงหรือกะเนาะสำหรับช้อนปลาในอวน

วาดภาพโดย วรเทพ ทับทอง

ภาพที่ 50 คราดและกะเนอะ

ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

การสร้างโป๊ะนั้นส่วนใหญ่ใช้วัสดุซึ่งเป็นสิ่งที่มาจากธรรมชาติ สามารถย่อยสลายได้เอง ไม่เป็นพิษต่อธรรมชาติ เมื่อโป๊ะลูกหนึ่งหมดอายุการใช้งานแล้วชาวประมงจะไม่มีกรรื้อถอนโป๊ะนั้นแต่จะทิ้งไว้เพราะโป๊ะที่เล็กใช้แล้วยังมีคุณค่าในฐานะที่กำบังภัยของสัตว์น้ำเล็ก ๆ เช่น ปลา กุ้ง สัตว์น้ำต่าง ๆ ที่เข้ามาอาศัยหลบคลื่นลมในโป๊ะ โป๊ะที่หมดอายุการใช้งานจึงไม่ใช่เป็นขยะที่ทิ้งไว้โดยเปล่าประโยชน์กลางทะเลแต่มีบทบาทสำคัญในฐานะแหล่งอาหารและแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรรยา, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

ขั้นตอนและวิธีการสร้างเครื่องมือโป๊ะ

1) การกำหนดพื้นที่ในการสร้างโป๊ะ

ในปัจจุบันโป๊ะเป็นเครื่องมือประมงประจำที่ที่ต้องได้รับใบอนุญาตทำการประมงตามที่กำหนดในประกาศกรมประมง เรื่อง กำหนดประเภทและขนาดเครื่องมือทำการประมงโดยไม่ใช่เรือประมงที่ต้องได้รับใบอนุญาต พ.ศ. 2559 (ราชกิจจานุเบกษา, 2559) ที่ระบุว่า

...ข้อ 1 ให้เครื่องมือต่อไปนี้ทุกขนาดเป็นเครื่องมือทำการประมงโดยไม่ใช่เรือประมงที่ต้องได้รับใบอนุญาตทำการประมง

- (1) ประเภทเครื่องมือโป๊ะ
- (2) บาม

- (3) ยอชั้นช่อ
- (4) ช้อนปึก ยอปึก
- (5) ไชนั่ง หรือ ลอบกึ่ง ...

ชาวประมงจะต้องขออนุญาตสร้างเครื่องมือโปะโดยระบุบริเวณที่จะสร้าง จากนั้นต้องไปทำเรื่องขออนุญาตที่สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงครามเมื่อได้รับการอนุญาตจะเสียค่าธรรมเนียม หรือ ที่ชาวประมงเรียกกันว่า ค่าน้ำ เมื่อได้รับอนุญาตจึงสามารถดำเนินการสร้างโปะได้ (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์ 18 มกราคม 2560)

อย่างไรก็ตามในสมัยโบราณที่ยังไม่ต้องการขออนุญาตทำการประมงโปะ ชาวประมงพื้นบ้านคนใดเมื่อจะตั้งโปะลูกใหม่ เมื่อไปดูพื้นที่ที่เหมาะสมในทะเลแล้วจะมีการบอกกล่าว ถามไถ่ปรึกษาหารือ กันในหมู่เพื่อน ๆ คนถึงตำแหน่งในการตั้งโปะของแต่ละคนก่อนเพื่อป้องกันไม่ให้สร้างโปะใกล้กันมากเกินไปเพราะส่วนใหญ่นิยมสร้างโปะให้ห่างกันอย่างน้อย 30 เส้นขึ้นไป (วีระ เทพกรรม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560)

ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า การตั้งโปะจะตั้งบริเวณปากอ่าวแม่กลองในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่เพราะพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีภูมิประเทศที่เหมาะสมและเอื้อต่อการทำโปะปลาทุโดยตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำแม่กลองและกินพื้นที่ในทะเลจนถึงบริเวณน้ำลึก ในอดีตที่มีฤดูน้ำหลากทุกปีส่งผลให้บริเวณแหลมใหญ่ที่อยู่ปากอ่าวได้รับตะกอนอาหารของสัตว์ทะเลทำให้มีสัตว์ทะเลชุกชุมอุดมสมบูรณ์จนเป็นแหล่งประมงที่สำคัญของคนในท้องถิ่นซึ่งความอุดมสมบูรณ์และภูมิประเทศที่เหมาะสมนี้ส่งผลให้ตำบลแหลมใหญ่ถูกเลือกเป็นสถานที่สร้างโปะปลาทุมาอย่างยาวนาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2) การโคนโปะ

การสร้างโปะมีคำเฉพาะของชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เรียกต่างกัน ในบางพื้นที่ เรียกว่า การประโคมโปะ ซึ่งต้องใช้คนที่มีความชำนาญเฉพาะ (สว่าง เจริญผล, 2496 อ้างถึงใน นิตย์ คุณเจริญไพศาล, 2506) สำหรับคนโปะแม่กลองจะเรียกการสร้างโปะกันว่า **การโคนโปะ** ซึ่งหมายถึง การปักไม้ลงในทะเลบริเวณที่จะสร้างโปะเพื่อกำหนดโครงร่างของโปะ (ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

เมื่อได้รับการอนุญาตให้สร้างเครื่องมือโปะได้แล้ว ถ้าแก่เจ้าของโปะจะถูกขยยามหาวันมงคลเพื่อเริ่มต้นสร้างโปะ การสร้างโปะจะทำงานในช่วงปลายฤดูร้อนที่กำลังจะเข้าสู่ฤดูฝนราวช่วงหลังสงกรานต์ปลายเดือนเมษายน พฤษภาคม ซึ่งมักเป็นช่วงที่ลมสงบและไม่มีพายุฝน ทั้งนี้สาเหตุที่ไม่สร้างฤดูร้อนเพราะหน้าร้อนลมแรง แต่ช่วงปลายฤดูร้อนจะเป็นลมเจียบคือลมไม่พัดแรงและเป็นช่วงที่

ฝนทิ้งช่วง เมื่อถึงกำหนดวันโค่น จะนำเรือออกเดินทางไปยังโป๊ะ โดยเรือที่ใช้ได้แก่ เรือยนต์ที่ใช้ลากเรือลำอื่นเรียกว่า เรือโยง เรือนี้จะมีเครื่องยนต์ มีคนขับเรือ จะนำเชือกผูกท้ายเรือไว้กับเรือเสา (เรือบรรทุกเสาต้นมะพร้าว) เพื่อให้ลากจูงเรือเสาไปด้วย เมื่อไปถึงบริเวณที่จะโค่นโป๊ะจะต้องทิ้งสมอลงในทะเลเพื่อยึดให้เรืออยู่กับที่ โดยเรือโยงจะนำสมอใส่เรือไปด้วย 3-4 ตัว การทิ้งสมอจะทิ้งโยงเรือทั้ง 4 มุมของเรือ คือ หัวท้าย ซ้ายขวา เพราะต้องให้เรืออยู่นิ่งที่สุด ส่วนเรือโยงจะมีสมอ 1 ตัวทิ้งฝั่งใดก็ได้ (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560)

ภาพที่ 51 เรือยนต์ที่เข้าจับปลาในโป๊ะปัจจุบัน
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

ภาพที่ 52 เรือเสา
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

การลงทุกันสร้างโป๊ะหนึ่งลูกนั้นต้องใช้เวลาจำนวนมากนับล้าน ๆ บาท ทำให้ผู้ที่ทำหน้าที่โคโนโป๊ะต้องเป็นผู้ที่มีความชำนาญและทักษะในการโคโนโป๊ะเป็นอย่างมาก การสร้างโป๊ะปลาทุแม่กลองจะใช้แรงงานคนเป็นหลัก มีการใช้เครื่องทุทุแรงเข้ามาช่วยน้อยมาก ทั้งนี้การสร้างโป๊ะเป็นงานที่ต้องสร้างกันทีละเล จึงเป็นงานที่ต้องใช้ความรู้ความชำนาญโดยในการสร้างโป๊ะลูกหนึ่งจะต้องมีผู้มีความรู้ในการโคโนโป๊ะ ผู้ที่จะมาทำหน้าที่นี้มักเป็นเจ้าของโป๊ะหรือผู้อาวุโสของครอบครัวที่มีประสบการณ์ในการสร้างโป๊ะ ซึ่งโดยมากผู้ที่ทำหน้าที่นี้จะเป็นเจ้าของโป๊ะปลาทุที่อาวุโสของแต่ละครอบครัว ต้องเป็นผู้มีประสบการณ์ในการสร้างโป๊ะปลาทุและมีความชำนาญเข้าใจทิศทางน้ำ ร่องน้ำ การไหลของน้ำบริเวณดังกล่าว (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

การดูร่องน้ำจะทำโดยการปักไม้ไผ่หรือไม้รวกลำหนึ่งลงไปตรง ๆ บริเวณที่ตั้งใจจะสร้างโป๊ะ จากนั้นสังเกตว่าน้ำไหลอย่างไรโดยดูจากสายน้ำที่มาปะทะไม้และลักษณะของไม้ว่าไหวเอนตามแรงน้ำไปในทิศทางใด ก็จะรู้ว่าน้ำไหลอย่างไรและใช้ร่องน้ำหรือไม้ ชาวประมงจะสังเกตไปถึงการไหลของน้ำในได้น้ำมิได้สังเกตแต่เพียงกระแสน้ำด้านบนเท่านั้นเพราะกระแสน้ำด้านบนไม่แน่นอน การมองกระแสน้ำด้านบนที่อาจไหลผิดทิศเพราะแรงของกระแสลม ณ เวลานั้น ๆ อาจทำให้การโคโนโป๊ะเกิดข้อผิดพลาดขึ้นได้ ปัจจุบันมีเข็มทิศก็จะนำมาช่วยในด้านการปรับทิศทางของโป๊ะ โดยมีการนำเข็มทิศไปด้วยเพื่อใช้วัดระยะของเสาของโป๊ะ ปักโป๊ะหรือใช้วัดเทียบองศากับโป๊ะเก่าที่ปลาเข้าดีหรือไม่ดี หากโป๊ะเก่าองศาเดิมปลาเข้าดี (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

การกำหนดตำแหน่งปักเสาจะเริ่มจากการปักเสาไม้ไผ่หรือไม้รวก ลงเป็นแนวตรงเดียวกัน 3 ต้น ต้นหนึ่งห่างกันประมาณ 1 เมตรขึ้นไป จากนั้นนำวามาล้างเพื่อดูว่าเสาที่ปักนั้นตรงกันทั้งซ้ายขวาหรือไม่ว จากนั้นคนโป๊ะสังเกตทิศทางของร่องน้ำโดยสังเกตจากการที่น้ำมากระทบเสาว่าน้ำทำให้เสาเอียงตามกระแสในทิศทางใด เพื่อดูทิศทางที่ไหลของกระแส น้ำ ว่าเป็นการไหลเข้าสู่บริเวณที่ตั้งปากโป๊ะหรือไม่ เมื่อได้ตำแหน่งที่แน่นอนผู้โคโนโป๊ะก็จะทิ้งสมอหรือลูกดิ่งเพื่อบอกจุดที่แน่นอนในการกำหนดจุดที่จะปักเสาต้นหลัก โดยลูกดิ่งจะผูกกับเชือกที่มีความยาวพอเหมาะกับความลึกของน้ำ เมื่อทิ้งลงแล้วต้องให้เชือกดิ่งเพื่อให้ได้ตำแหน่งที่แน่นอน ผู้ที่ทำการโคโนโป๊ะนี้จะเป็นเสมือนหัวหน้าในการสร้างโป๊ะเพราะคนอื่น ๆ จะทำการสร้างโป๊ะตามที่มีหน้าที่โคโนโป๊ะบอก ทั้งนี้การโคโนโป๊ะจะต้องหันปากโป๊ะเข้าหาฝั่งเท่านั้นเพราะเคยมีคนลองหันหน้าโป๊ะออกจากฝั่ง ผลปรากฏว่าจับปลาได้น้อยเพราะไม่ค่อยมีปลาเข้าโป๊ะ (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

การสังเกตสิ่งดังกล่าวข้างต้นนอกจากการดูด้วยสายตาแล้วยังต้องใช้ความชำนาญจากการใช้ประสาทสัมผัสอื่น ๆ ด้วย ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ได้กล่าวถึง กิมซุน โถสกุล อดีตเจ้าแกแ่งเจ้าของโป๊ะปลาทุซึ่งเป็นผู้ที่มีชื่อเสียงด้านการโคโนโป๊ะคนหนึ่งของเมืองแม่กลองที่เป็นปู่ของภูมิภัทร เกียรติวรจรุญ เจ้าของโป๊ะปลาทุลูกสุดท้ายของเมืองแม่กลองว่า “แกแ่งซุนเป็นคนทีโคโนโป๊ะเก่งมาก ตาบอดแต่โคโนโป๊ะเอง สิ่งการอะไรเองได้หมด”

วันแรกที่เริ่มปักเสาต้นแรกและเสาหลักบริเวณด้านหน้าโป๊ะจะถือว่าเสาเหล่านี้เป็นเสาสำคัญ จะเรียกวันแรกที่เริ่มปักเสาว่า วันโคน คนโป๊ะจะมีการไหว้บอกกล่าวแม่พระคงคา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้การสร้างโป๊ะสำเร็จด้วยดี จับปลาได้มาก ขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในการสร้างโป๊ะก็คือขั้นตอนการโคนโป๊ะเนื่องจากการที่โป๊ะปลาทุที่สร้างนั้นจะมีปลาเข้าโป๊ะมากน้อยเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับขั้นตอนการโคนโป๊ะนี้เอง ซึ่งการเลือกพื้นที่ใดที่จะสร้างโป๊ะปลาทุนั้นถือเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งโดยการเลือกสร้างโป๊ะในบริเวณใดก็ต้องดูการไหลของกระแสน้ำเป็นหลัก ดังนั้นขั้นตอนนี้จึงต้องใช้ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องของทางเดินทางน้ำ ร่องน้ำ องศาในการวางผังโป๊ะ การเลือกพื้นที่ในการโคนโป๊ะต้องอาศัยทักษะและภูมิปัญญา (ภูมิภัทร เกียรติวราจรัญ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า

...การทำโป๊ะจะต้องเข้าใจธรรมชาติของลมและน้ำเป็นอย่างดีมากๆ
 ไม่นั้นปลาไม่เข้า ต้องรู้ว่ากระแสน้ำไหลไปทิศไหน ทำโป๊ะต้องทำรับน้ำลง ปลา
 จะว่ายเข้าโป๊ะ ต้องลองปัก ซึ่งมันก็ไม่แน่นอนหรือเรื่องปลาเข้าโป๊ะว่าแต่ละโป๊ะ
 ที่เราทำจะมากน้อยแค่ไหน แต่ถ้าปักตรงที่ทิศทางน้ำดี ๆ มันก็มีส่วนช่วย เรื่อง
 แบบนี้ต้องเรียนรู้ สังเกต...

การปักเสามะพร้าวต้องใช้แรงงานคนเป็นจำนวนมากประมาณ 10 คนขึ้นไป ซึ่งการสร้างโป๊ะจะต้องใช้พละกำลังมากดังนั้นคนที่จะมาสร้างโป๊ะจึงต้องเป็นผู้ที่มีร่างกาย แข็งแรง วายน้ำได้แข็ง ดำน้ำได้ดี รวมทั้งสามารถเอาตัวรอดในสถานการณ์ต่างๆได้ดี เพราะการออกทะเลแต่ละครั้งหมายถึงชีวิตและความปลอดภัยของชาวประมง นอกจากนี้การเลือกคนงานที่ชำนาญในการสร้างโป๊ะก็มีความสำคัญเพราะโป๊ะต้องตั้งอยู่กลางทะเลเผชิญคลื่นลมและอากาศที่สามารถแปรปรวนได้ตลอดเวลา เพราะบนโป๊ะจะมีคนคอยดูแลโป๊ะอยู่ตลอดเวลาดังนั้นเพื่อความปลอดภัยจึงต้องใช้ผู้ที่มีความชำนาญและประสบการณ์ในการสร้างโป๊ะ ทั้งนี้จากการที่ศึกษาวิจัยพบว่าคนงานที่สร้างและซ่อมแซมโป๊ะนี้ส่วนใหญ่เป็นช่างที่มีอายุมากแล้วเกือบทั้งหมด (ภูมิภัทร เกียรติวราจรัญ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

ในการปักเสาจะใช้แรงงานคนหลายสิบคนในอดีตดั้งเดิมจะใช้คนในครอบครัวและเพื่อนบ้าน ใกล้เรือนเคียงสลับช่วยกันในการสร้างโป๊ะแต่ละลูก ปัจจุบันส่วนใหญ่ใช้การจ้างแรงงานในการทำโป๊ะ การยกเสาต้นมะพร้าวจะนำเสาจากเรือบรรทุกเสาที่ถูกลากจูงมาโดยเรือยนต์มานั้นตั้งขึ้นโดยใช้คันวินช่วยทุ่นแรงในการยกเสาโดยการชักรอกให้เสาตั้งขึ้น จากนั้นจะช่วยกันออกแรงยกเสาลงน้ำ โดยจะมีคนที่ ดำน้ำเก่งที่สุดคนหนึ่งดำลงไปดูใต้น้ำ ดูว่าเสานั้นตั้งตรงกับสมอหรือลูกตั้งที่ทิ้งลงไปหรือไม่ หากพบว่าไม่ตรงและต้องให้เลื่อนไปด้านไหน จะใช้การเคาะเสาด้านที่ต้องการให้เลื่อน โดยคนที่อยู่บนเรือจะสังเกตการสั่นของเสาในฝั่งที่ถูกเคาะและเลื่อนไปตามจนได้ตำแหน่งที่ถูกต้อง คนดำน้ำ

ก็จะโผล่ขึ้นมาให้สัญญาณว่าให้ออกแรงปักเสา วิธีการคือจะนำไม้มาวางเป็นแนวขวางยึดติดกับเสามะพร้าวด้วยเชือก แล้วให้คนช่วยกันยืนเรียงกอดคอกัน จากนั้นจะมีคนส่งสัญญาณ เช่น การนับหรือเสียงฮุยเลฮุยเพื่อบอกจังหวะให้กระโดดข่มทิ้งน้ำหนักตัวลงบนไม้ที่วางที่มัดไว้เพื่อช่วยให้เสามะพร้าวปักลึกลงในดินซึ่งทำในลักษณะการตอกเสาเข็มแบบใช้แรงงานคนในอดีต (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

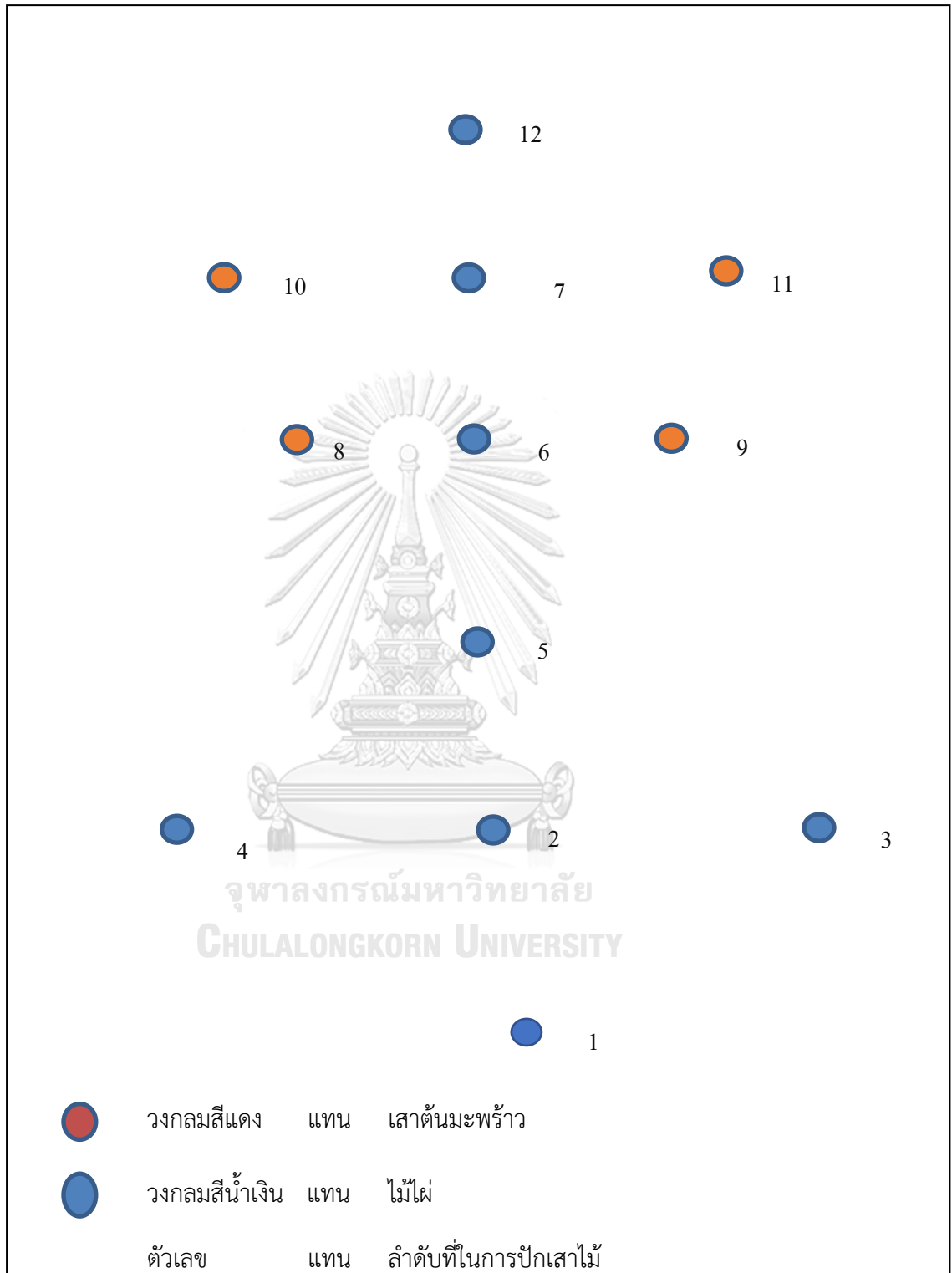
การโค่นโป๊ะจะต้องตั้งหลักหัวปักใหญ่ 2 ต้นก่อน โดยปักให้ห่างกัน 12-13 เมตร หันหน้ารับน้ำลง ปักไม้เป็นระยะ ๆ ให้ตรงขึ้นตัดกับกระแสน้ำ โดยทำมุมซึ่งกันและกัน 50-60 องศา แล้วประโคนปักไม้ปากประตูห้องลวง ปากประตูและกันโป๊ะ จากนั้นเริ่มปักปัก โดยปักมักทำเป็น 4-5 ปีก ได้แก่ ปักใหญ่ 2 ปีก ปักแข่ง 2 ปีก และปักกลาง 1 ปีก ปักปักห่างกันต้นละ 50-60 เซนติเมตร ระยะทางจากหัวปักใหญ่ถึงหลักประตูกันโป๊ะ ประมาณ 34-35 เมตร ซึ่งเรียกระยะดังกล่าวว่าห้องลวง ทั้งนี้โป๊ะน้ำลึกอาจทำห้องลวง 1 หรือ 2 ชั้นก็ได้ โดยปักเป็นรูปหัวใจ กันโป๊ะถึงประตูห่างกันประมาณ 20-22 เมตร หลังจากใช้เชือกตึงเวียนได้ระยะก็จะปักหลักลงในพื้นดินใต้ทะเล โดยปักเสามะพร้าวแซมระหว่างเสาไม้จริงและไม้หมาก หลักต้นหนึ่งจะปักห่างกันประมาณ 1 เมตร เมื่อปักหลักแล้วจึงชันราในแล้วลงเปลือก จากนั้นชันราต่อจนเสร็จ โดยรามีประมาณ 5-8 ชั้น อวนที่ใช้จับปลาเป็นอวนด้วย ตัดเป็นผืนสี่เหลี่ยม ด้านบนติดทุ่นลอย ด้านล่างมีห่วงทองเหลืองสำหรับถ่วงอวนให้จมลงและร้อยเชือกมาสำหรับรวบอวนเวลาจับปลา ตาอวนมีชนิดตาห่าง ขนาด 3.50 เซนติเมตร และชนิดตาถี่ขนาด 1.20 เซนติเมตร (สว่าง เจริญผล, 2496 อ้างถึงใน นิศย์ คุเจริญไพศาล, 2506)

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การโค่นโป๊ะสำหรับโป๊ะน้ำตื้นในปัจจุบันของคนโป๊ะแม่กลองปรากฏขั้นตอนดังนี้ ขั้นตอนแรกในการโค่นโป๊ะ คือ ผู้ทำหน้าที่โค่นโป๊ะจะต้องออกเรือไปในทะเลตรงจุดที่จะสร้างโป๊ะโดยโป๊ะมักปักในบริเวณที่ลึกตั้งแต่ 10 ถึง 15 เมตร สำหรับโป๊ะปัจจุบันอยู่ในระดับน้ำลึกประมาณ 10 เมตร ซึ่งการจะสร้างโป๊ะอยู่ในขนาดน้ำลึกเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับความสูงของเสาไม้มะพร้าวและไม้รวกที่หาได้เป็นสำคัญ ในการวางตำแหน่งโป๊ะไม่ได้ขึ้นอยู่กับดินเลนใต้ทะเลแต่ขึ้นอยู่กับเรื่องของน้ำ ทั้งทิศทางของน้ำและกระแสน้ำขึ้นน้ำลง เป็นสำคัญ โดยการสร้างโป๊ะจะต้องสร้างให้โป๊ะหันหน้าเข้าหาฝั่งเสมอเพื่อรองรับปลาที่จะว่ายลงทะเลพร้อม ๆ กับกระแสน้ำที่ไหลลง จากนั้นผู้ทำหน้าที่โค่นโป๊ะจะปักไม้ไผ่ลำหนึ่งลงในทะเลบริเวณที่จะสร้างโป๊ะโดยปักลงไปตรง ๆ ในดินเมื่อปักลงแล้วคนโค่นโป๊ะจะดูกระแสน้ำ หลังจากนั้นจะปักไม้ไผ่ลำที่สองลงโดยให้ทำองศา 20 องศา กับไม้ไผ่ลำแรก โดยใช้เข็มทิศเพื่อดูทิศทาง โดยไม้ไผ่ลำนี้จะห่างจากไม้ไผ่ลำแรกเท่าใดก็ได้ไม่ได้กำหนดตายตัวแต่ใช้วิธีการกระยะเอา จากนั้นปักไม้สองข้างขนาดกับไม้ไผ่ลำที่สองข้างซ้าย 1 ลำ ขวา 1 ลำ โดยไม้ไผ่ทั้งสองลำนี้จะห่างจากไม้ไผ่ลำที่สอง 4 วา หรือ 3 วาสองศอก สำหรับการดูระยะห่างนี้จะใช้เชือกเป็นตัววัด จากนั้นปักไม้ลำที่ 5 เป็นแนวตรงต่อจากไม้ลำที่ 2 ระยะห่าง 6 วา และปักไม้ลำที่ 6 เป็นแนวตรงต่อจากไม้ลำที่ 5 ระยะห่าง 6 วา โดยในไม้ลำที่ 6 นี้ต้องมี

เสาด้านมะพร้าวปักขนานสองข้างห่างข้างละ 2 วา จากนั้นปักเสาลำที่ 7 เป็นเส้นตรงต่อจากเสาด้านที่ 6 ระยะห่าง 3 วาสองศอก โดยมีเสามะพร้าวขนานข้างละ 5 วา และปักเสามะพร้าวตามแนวเฉียงจากเสาด้านมะพร้าวที่ขนานระหว่างเสาด้านที่ 6 กับเสาด้านที่ 7 ตรงกลาง อีกข้างละ 1 ต้น ในส่วนนี้เพื่อรอการสร้างคานปากทางเข้าโป๊ะ จากนั้นปักไม้ลำที่ 8 ในแนวเส้นตรงห่างจากไม้ลำที่ 7 ระยะทาง 5 วา 2 ศอก ซึ่งเสาด้านนี้จะเป็นเสาด้านที่แสดงตำแหน่งส่วนกลางของโป๊ะ ดังปรากฏในรูปแบบตำแหน่งการโคนโป๊ะ ในภาพที่ 1 ทั้งนี้เมื่อสร้างโป๊ะเสร็จจะนำไม้หลักที่ 1 2 และ 5 ออกเพื่อไม่ให้เกะกะเส้นทางการว่ายน้ำเข้าโป๊ะของปลาทุ (ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

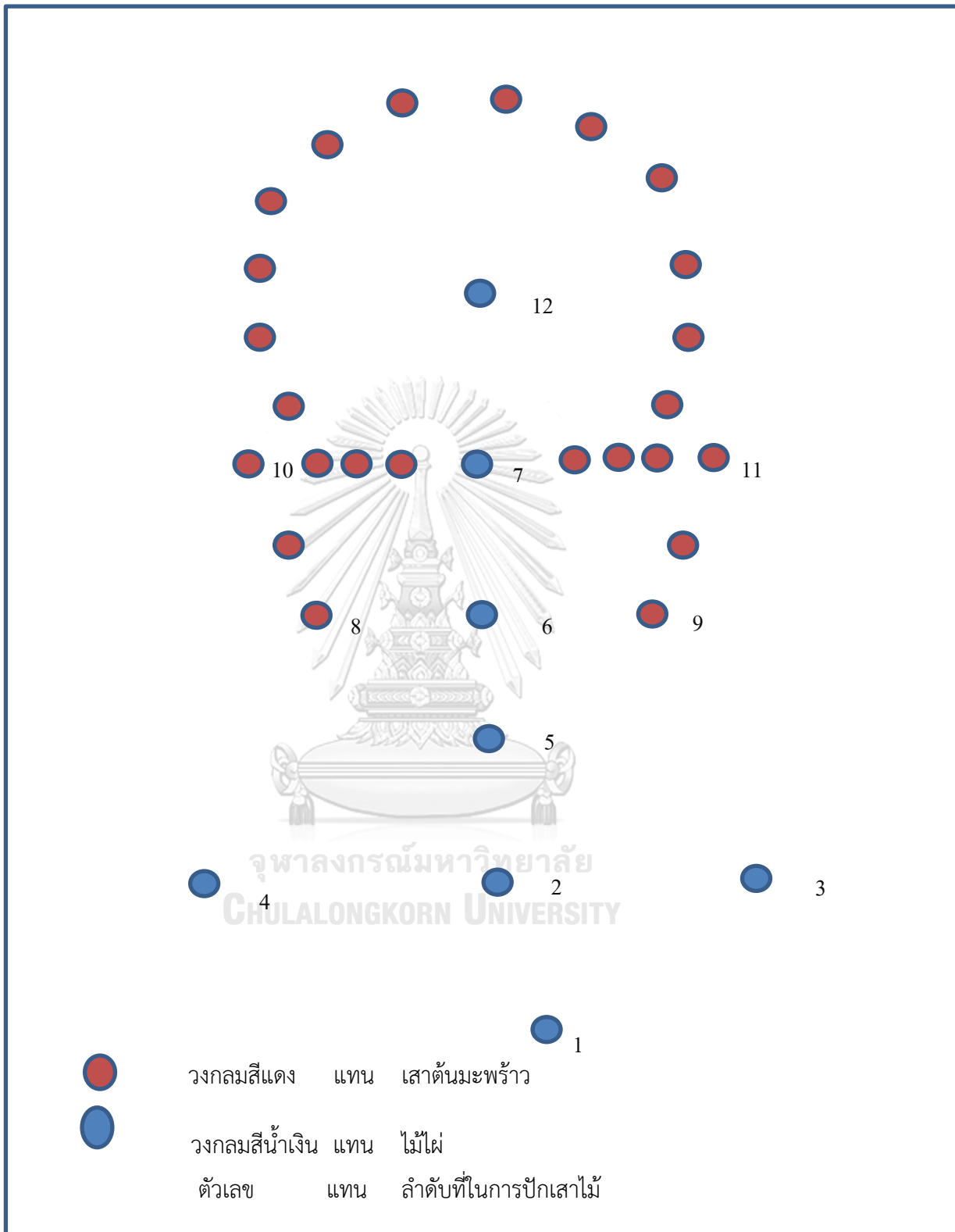

ภาพที่ 53 ตำแหน่งและลำดับการปักไม้โคนโป๊ะปลาทุ

เขียนโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2560

3) ขั้นตอนการปักเสาดันมะพร้าว

เมื่อผู้โคนโป๊ะได้ทำการวางตำแหน่งไม้และเสาดันสำคัญ ๆ แล้วก็จะขั้นตอนของการปักเสาดันมะพร้าว โดยการปักเสาดันมะพร้าวเป็นลักษณะรูปตัว C ในขั้นตอนการปักเสาดันนี้จะต้องใช้ลูกดิ่งที่ทำด้วยเหล็กทิ้งลงไปในทะเลก่อนเพื่อให้ได้จุดตั้งเสาที่ตรง จากนั้นใช้กว๊านและคันวินยกเสาให้ตั้งขึ้น แล้วใช้แรงงานคนช่วยกันออกแรงปักเสาลงในทะเล โดยเมื่อปักเสาแล้วจะให้ช่างคนหนึ่งที่ชำนาญด้านการดำน้ำดำลงไปดูที่ได้ทะเลว่าเสานั้นตรงกับลูกดิ่งหรือไม่ ถ้าไม่ตรงก็จะเลื่อนเสาให้ตรงกับลูกดิ่ง เมื่อเสาตรงแล้วก็จะบอกให้คนอื่น ๆ บนเรือช่วยกันออกแรงกดให้ต้นเสาปักแน่นในทะเล โดยเริ่มปักให้มีระยะห่างจากจุดศูนย์กลาง 14 วาโดยรอบ โดยเสามะพร้าวแต่ละต้นจะปักห่างกันประมาณ 2-3 วา และมีช่องที่เว้นสำหรับเรือเข้าที่ไม่ปักเสาโดยเว้นช่องว่างประมาณ 4 เมตรเพียงเรือผ่านเข้าออกได้ จากนั้นเมื่อปักเสารอบๆตัวโป๊ะแล้วสำหรับเสาที่อยู่ตรงปากโป๊ะ 2 เสาจะปักให้แคบกว่าเสาดันอื่นๆเข้ามา 2 วา เพื่อให้ปากโป๊ะแคบเข้า ในตำแหน่งปากประตูโป๊ะที่ตรงกับไม้ลำที่ 7 และเสาดันที่ 10 และ 11 จะปักเสาดันมะพร้าวเรียงกันลงไปเป็นข้างละ 3 ต้น และปักเสามะพร้าวเพิ่มระหว่างเสามะพร้าวต้นที่ 8 กับ 10 และ 10 กับ 11 เพื่อเป็นที่รองรับคานที่จะทำสำหรับให้คนเดินบริเวณปากประตูโป๊ะ (ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา, 1 กุมภาพันธ์ 2560) ดังรูปต่อไปนี้

ภาพที่ 54 แสดงขั้นตอนการปักเสา
 เขียนโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2560

ในอดีตการปักเสาโป๊ะจะใช้ไม้ไผ่ในการปักเสาโป๊ะ โดยหากเป็นโป๊ะเปลือกแบบโบราณจะใช้ไม้ไผ่ผ่าออกแล้วนำมาสานประกบกันใต้น้ำเป็นเปลือกล้อมรอบเสามะพร้าวแล้วผูกเปลือกติดกับเสาต้นมะพร้าวกันปลาออก แต่ปัจจุบันโป๊ะเปลือกได้สูญหายไปนานแล้วเนื่องจากจำนวนปลาลดลงมาก ทำให้การทำโป๊ะเปลือกที่ต้องลงทุนสูงกว่าโป๊ะยกหลายเท่าตัวไม่คุ้มทุน จึงไม่มีการทำโป๊ะเปลือกในอ่าวแม่กลองมาถึงเกือบสามสิบปีแล้วโดยสำหรับโป๊ะยกในปัจจุบันจะใช้ไม้รวกแทนไม้ไผ่เนื่องจากปัจจุบันต้นไม้ไผ่ที่มีขนาดสูงหาได้ยาก จึงใช้ไม้รวกแทน โดยไม้รวกที่ใช้มีความยาวประมาณ 6 วา 2 คอก ในการปักนั้นเมื่อน้ำแห้งที่สุดไม้รวกจะอยู่ในน้ำประมาณ 1 วา เมื่อได้ไม้รวกแล้วจะนำไม้รวกบรรจุลงเรือโดยเมื่อได้ไม้สามารถปักไม่ได้เลยไม่ต้องรอให้ไม้แห้ง เมื่อแล่นไปถึงบริเวณที่ทำโครงโป๊ะที่ปักขึ้นเสาต้นมะพร้าวไว้ คนงานก็จะเริ่มลงมือปักไม้ไผ่โดยการปักไม้ไผ่จะเริ่มจากการปักต่อจากตัวโป๊ะโดยปักวันละระยะห่างต้นละประมาณ 1 คืบ การมัดเสาไม้รวกติดกันและติดกับเสาต้นมะพร้าวจะใช้เชือกในล่อนโดยมากจะมัดด้วยเงื่อนประมง สำหรับการปักไม้รวกนี้จะใช้แรงงานคนทั้งหมด ตั้งแต่การยกไม้ลงจากเรือ การปักซึ่งวิธีการปักให้แน่นจะใช้คนช่วยกันขย่มต้นเสา (ภูมิภัทร เกียรติวราจรูญ, สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2560)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าขั้นตอนการโคนโป๊ะเป็นขั้นตอนเริ่มแรกในการสร้างโป๊ะที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะมีผลต่อปริมาณปลาที่จะเข้าโป๊ะ ทั้งนี้การโคนโปะนั้นชาวประมงก็นิยมใช้คำว่าวัดดวงเพราะการจับปลาที่บอกล่วงหน้าไม่ได้ว่าปีใดจะมีปลาเข้าโป๊ะมากน้อยเพียงใด แต่คนโป๊ะก็ใช้ภูมิปัญญาอย่างที่สุดในการพยายามโคนโป๊ะโดยใช้ความรู้ทางธรรมชาติที่เกี่ยวกับปลาทู และความรู้เรื่องธรรมชาติรอบตัว โดยขั้นตอนการโคนโป๊ะนี้ใช้เวลาทั้งหมด ประมาณ 12 วัน

4) ขั้นตอนการปักปักโป๊ะ ห่องลวง

ขั้นตอนการปักปักโป๊ะจะทำหลังจากทำการโคนโป๊ะเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว จะเริ่มปักปักโป๊ะ ห่องลวง โดยขั้นตอนนี้จะใช้เรือไม้หรือเรือปักไม้ (เรือที่บรรจุไม้ไผ่หรือไม้รวก) ที่จะผูกเชือกต่อจากเรือเสาอีกทีหนึ่งออกไปในทะเล นอกจากนี้ต้องเตรียมวาว สมอและเข็มทิศไปด้วยเพื่อใช้ในการโคนโป๊ะ

ภาพที่ 55 เรือไม้ หรือเรือปักไม้

ภาพถ่ายโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 20 เมษายน 2561

ปักโป๊ะประกอบด้วยปักใหญ่และปักแขง ซึ่งปักใหญ่จะมีขนาดยาวกว่าปักแขงเสมอและปักใหญ่จะมีปักหนึ่งที่ยาวกว่าอีกปักหนึ่งเพื่อให้รับฝูงปลาได้ดี โดยปักใหญ่จะมีสองปัก เรียกว่าปักตะวันตกซึ่งจะยาวประมาณ 500–1,000 เมตร และปักตะวันออกที่จะยาวกว่าปักตะวันตกออกไปประมาณ 100–200 เมตร ทั้งนี้ความยาวของการปักทั้งหมดเป็นการประมาณด้วยสายตาไม่เคยมีการวัดความยาวจริง ส่วนปักแขงมีขนาดสั้นกว่ามีความยาวข้างละประมาณ 100–500 เมตร เป็นปักที่อยู่นอกปักใหญ่อีกที มีลักษณะเปิดกว้างออกจากโป๊ะเช่นเดียวกับปักใหญ่แต่ปักแขงจะอยู่ใกล้ห้องลวงมากกว่า การมีปักใหญ่และปักแขงก็เพื่อเป็นเสมือนแนวรับกระแสน้ำเพื่อให้ฝูงปลาที่ตามน้ำลงไหลเข้าสู่ตัวโป๊ะได้ง่ายขึ้น และตามปักโป๊ะก็เป็นแหล่งคลื่นลมสงบเพราะสามารถกำบังคลื่นลมได้ทำให้มีตะกอนอาหารและสัตว์ทะเลเล็กๆต่าง จึงดึงดูดให้ปลาวายเข้ามาเล่น มาหลบภัยและหาอาหาร เมื่อเจอปักโป๊ะก็เป็นเสมือนแนวกันให้ปลาหลงทางจนว่ายเข้าสู่ตัวโป๊ะ (ภูมิภัทร เกียรติวราจรูญ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

5) ขั้นตอนการสร้างคาน กระท่อม และก๊วน

ในการสร้างคานจะสร้างเมื่อปักเสาโครงตัวโป๊ะเรียบร้อยแล้ว จึงนำเอาต้นสนมาทำเป็นคานบริเวณด้านบนเหนือปากประตูโป๊ะเรียงกันจนเป็นคานเหนือปากประตูโป๊ะ เนื่องจากไม้สนเหนียวและทนทาน จากนั้นมัดติดกับเสาไม้มะพร้าวที่ทำเป็นปากโป๊ะเพื่อทำเป็นคานสำหรับวางก๊วนตรงปากประตู ใช้เป็นที่ตั้งของกระท่อมและเป็นทางเดิน จากนั้นทำก๊วนโดยใช้ไม้ไผ่ที่เหลือนำมาทำเป็น

หากว่านทั้งสองข้าง มีทั้งหมดสี่ขาคล้ายขาเก้าอี้นักเรียนแต่ปลายขา้าออกเล็กน้อย ด้านบนของกว่าน จะติดเหล็กทำเป็นรูปวงกลมคล้ายพวงมาลัยรถยนต์เพื่อให้คนไว้หมุนดึงเชือกที่ผูกติดกับอวนขึ้นลง ตรงกลางระหว่างเหล็กทั้งสองอันจะมีไม้ขวางอยู่ตรงกลางและมีเชือกที่ผูกกับอวนพันติดรอบไว้สำหรับ ชัดรอกอวนขึ้นลง การสร้างกระท่อมจะสร้างเป็นกระท่อมขนาดเล็ก ให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับอยู่อาศัยเพียงคน ๆ เดียวเท่านั้นเพราะบริเวณคานโปะมีเนื้อที่จำกัด กระท่อมจะตั้งอยู่บริเวณด้านใด ด้านหนึ่งของประตูโปะ การสร้างกระท่อมจะต้องแข็งแรงพอสมควรสามารถกันลมและฝนได้เนื่องจาก อยู่ในทะเล และต้องมีคนอาศัยอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ในอดีตนิยมสร้างด้วยไม้ มุงหลังคาด้วยจากเพราะ เป็นของที่หาได้ในท้องถิ่น ย่อยสลายได้เอง นอกจากนี้การสร้างโดยใช้ไม้จะสามารถไหวเอนตาม แรงลมได้มากกว่าการใช้อิฐหรือปูน ซึ่งการสร้างด้วยไม้จะทนทานต่อแรงกระแทกของคลื่นลมได้ดีกว่า เพราะจะสามารถลู่เอนไปตามลมได้พอสมควร (ภูมิภัทร เกียรติวราจรุณ, สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)

6) ขั้นตอนการสร้างราเดิน รานก

การเดินบนตัวโปะซึ่งสูงกว่าน้ำทะเลประมาณ 1 เมตรเป็นอย่างต่ำและมีลมแรงพัดปะทะ ตัวเกือบตลอดเวลา นั้นเป็นความเสี่ยงที่จะทำให้พลัดตกลงในทะเลได้ง่าย จึงต้องมีราโปะที่ แบ่งออกเป็นราเดินที่ใช้สำหรับเหยียบและรานกไว้สำหรับเหนี่ยวจับ ทั้งรานกและราเดินจะใช้ไม้ไผ่ ทั้งหมดประมาณ 2,000 ลำ การทำราจะทำได้โดยนำไม้ไผ่หรือไม้รวกมามัดเป็นกำขนาดใหญ่ประมาณใช้ มือสองข้างกำ **ราเดิน** สร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่หรือไม้รวกที่นำมามัดรวมกันประมาณ 5-6 ลำแล้วมัดติดรอบ เสาต้นมะพร้าวสำหรับให้คนเดินบนโปะได้รอบตัวโปะ ส่วนด้านบนราเดินนั้นเรียกว่า **รานก** รานกจะ ทำเหมือนราเดิน โดยใช้ไม้ไผ่ประมาณ 5-6 ลำ มามัดรวมกันแต่รวนจะวางอยู่เหนือราเดิน สูงกว่า ราเดินประมาณ 1 เมตร โดยยกมาให้จับได้ในระยะที่ถนัด ปกติจะอยู่สูงประมาณหน้าอกเพื่อเป็นที่ สำหรับใช้มือจับเมื่อเดินบนราวเดินเพื่อป้องกันตกน้ำ (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรุณ, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2560)

ภาพที่ 56 ราเดิน และรานก

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

7) ขั้นตอนการชิงอวน

การชิงอวนคือขั้นตอนที่นำอวนที่เตรียมไว้ให้มีขนาดพอดีกับกันโป๊ะมาชิงกับกันโป๊ะโดยจะนำปลอกอวนสวมกับเสาโป๊ะรอบกันโป๊ะ โดยปลอกอวนจะติดอยู่ที่ใต้วนสี่มุมเพื่อถ่วงและติดที่ตัวอวนเรียงกันลงมา เป็นแถว 6 แถว แถวละ 16-18 ปลอก โดยติดอยู่ปากโป๊ะข้างละ 3 แถว เพื่อใช้สวมใส่ในเสาไว้สำหรับการดึงอวนขึ้นลง นอกจากนี้จะมีน้ำหนักอวน ติดรอบ ๆ คร่าวบนของตัวอวน เพื่อยึดอวนติดกับเสามะพร้าวและสำหรับใช้ดึงอวนขึ้นลง การชิงอวนจะต้องให้อวนหย่อนลึกลงไปใต้น้ำเพื่อให้ปลาไม่ว่ายหลุดรอดออกไป (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

4.5.4 การจับปลาของคนโป๊ะ

ปลาทุจะว่ายน้ำแบบเป็นฝูงโดยเข้ามาทางปากโป๊ะ ปลาทุจะว่ายเลาะเข้ามา จากนั้นจะว่ายวนไปมาในท้องลงเพราะออกไม่ได้เนื่องจากปลาทุเป็นปลาที่อาศัยเป็นฝูงจึงทำให้ว่ายกลับออกมาไม่ได้ จนว่ายเข้าสู่ตัวกันโป๊ะในที่สุด ซึ่งชาวประมงจะนำเรือเข้าไปจับปลาทุบริเวณส่วนกันโป๊ะ การจับปลาทุสามารถจับได้ตลอดปีแต่จะมีปลาทุมากในช่วงประมาณปลายปี การออกเรือเพื่อไปจับปลาทุชาวประมงจะทำทั้งกลางวันและกลางคืนวันละ 2 ครั้ง ตามการลงของน้ำ วันละ 2 ครั้ง โดยเริ่มออกเรือตั้งแต่ระยะเวลาที่น้ำเริ่มไหลลง การออกเรือไปโป๊ะแต่ละวันจะออกเรือห่างกันโดยให้เวลาถอยลงในวันละประมาณ 45 นาที ตามระยะเวลาของน้ำลงที่จะเข้าไปเรื่อย ๆ วันละประมาณ 45 นาที (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

พาหนะที่ใช้เดินทางไปโป๊ะปัจจุบันเป็นเรือ 1 ลำ ซึ่งต่างจากในอดีตที่จะใช้เรือ 2 ลำ คือ เรือยนต์ที่ต้องลากจูงเรือปลาหรือเรือโป๊ะที่ไม่มีเครื่องยนต์ไปด้วย โดยในเรือจะมีคนขับเรือคนหนึ่งซึ่งคนขับเรือหรือไต้มักเป็นเจ้าของกิจการเองและคนงานที่จะช่วยกันดึงอวนและจับปลาอยู่อีกประมาณ 7-8 คน เมื่อเรือแล่นไปใกล้ถึงบริเวณโป๊ะ คนเฝ้าโป๊ะจะรีบออกมาเดินปลดเชือกที่ยึดอวนถึงบริเวณที่ตั้งโป๊ะ คนขับเรือจะวนเรือเข้าทางช่องเรือข้าวของโป๊ะ โดยจะต้องดับเครื่องยนต์ก่อนเข้าไปในโป๊ะ เพื่อป้องกันไม่ให้อวนเสียหาย ซึ่งในสมัยก่อนจะใช้เรือโยงที่มีเครื่องยนต์ผูกโยงเรือโป๊ะที่ไม่ติดเครื่องยนต์และเมื่อไปถึงจะปล่อยให้เรือโป๊ะพายเข้าไป โดยเรือยนต์รอข้างนอกเพื่อป้องกันใบพัดไปโดนอวนขาดและป้องกันปลาดกใจ เมื่อเรือเข้ามาจอดข้างโป๊ะบริเวณปากทางเรือเข้า คนบนเรือจะรีบปีนขึ้นเสาตะมั่วอย่างรวดเร็วจนขึ้นไปช่วยปลดเชือกที่ยึดคร่าวล่างออกหมด พร้อมกับขึ้นไปยังคานไปช่วยคนเฝ้าโป๊ะกว้านอวนที่อยู่ใกล้บริเวณปากประตูและด้านข้างทั้งสองข้างใกล้ปากประตูให้ขอบล่างของอวนสูงขึ้นเหนือผิวน้ำ จากนั้นนำเรือเข้ามาในโป๊ะทางช่องเรือโดยจะแกะเชือกข้ามทะเลออกด้านหนึ่งและนำเชือกวางไว้บนเรือเพื่อใช้สาวเวลานำเรือออก (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรูญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

ภาพที่ 57 คนโป๊ะปีนขึ้นเสาต้นมะพร้าวไปยืนบนราเดิน
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 58 แก้มัดเชือกข้ามทะเลและนำเรือเข้าโป๊ะ
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

การนำเรือเข้าโป๊ะจะนำเรือเข้าทางประตูเรือเข้าซึ่งอยู่ที่ทิศตะวันตก โดยนำเข้าเป็นแนวขวางเข้าไปเรื่อย ๆ โดยการสาวอวนเพื่อดึงเรือเข้าไปทางทิศตะวันออก โดยหันหัวเรือไปทางปากโป๊ะที่ให้ปลาเข้า เมื่อเรือเข้าถึงโป๊ะคนบนในเรือจะปีนขึ้นบนราวเดิน ขั้นตอนนี้ทั้งคนบนเรือบางส่วนจะปีนขึ้นบนราวเดินเพื่อไปช่วยคนที่อาศัยอยู่บนกระท่อมบนโป๊ะเพื่อช่วยกันปลดทอวนออกประมาณครึ่งหนึ่งของอวนในฝั่งที่เรือจะเข้าและช่วยกันหมุนกว่าขึ้นเพื่อให้อวนที่อยู่ติดกันทะเลลอยตัวขึ้น

จากนั้นคนงานบนเรือจะมาอยู่ตรงแคมเรือในแบบเรียงหน้ากระดานเพื่อช่วยกันสาวอวน โดยเป็นการสาวแล้วปล่อย ๆ ให้อวนอยู่ใต้ท้องเรือและเมื่อสาวไปเรื่อยๆเรือก็จะเข้าไปถึงพอระยะหนึ่งเมื่ออวนเริ่มลอยตัวขึ้น คนบนเรือจะช่วยกันใช้มือดึงสาวอวนขึ้น ในขั้นตอนนี้อวนจะขึ้นมาเหนือน้ำมากขึ้นจนเห็นปลาทุที่กระโดดอยู่ในอวน เมื่อดึงอวนขึ้นมาสูงพอจะเอาสวิงช้อนปลาได้ คนบนเรือจะช่วยกันใช้สวิงขนาดใหญ่ช้อนปลาทุและสัตว์ทะเลต่างๆขึ้นมากองบนเรือ จากนั้นจะสาวเชือกข้ามทะเลเพื่อเอาเรือออกจากโป๊ะทางปากประตูโป๊ะ คนที่อยู่บนโต๊ะจะเอาอวนที่หย่อนขึ้นจึงให้ตั้งเหมือนเดิม อย่างไรก็ตามหากเป็นช่วงที่คลื่นลมแรง ชาวประมงจะนำเรือเข้าจากประตูและปลดทอวนบางส่วนลง จากนั้นจะเข้าไปให้ถึงฝั่งตรงข้ามและใช้วิธีการจับปลาโดยแก้มัดและสาวเชือกข้ามทะเลจากตัวนตรงข้ามประตูเรือเข้าและค่อย ๆ สาวกลับออกมาเพื่อป้องกันเรือกระทบกับโป๊ะ

โดยการดึงเชือกข้ามทะเลให้เรือออก ก่อนออกจะทำการชิงอวนไว้เช่นเดิมและผูกเชือกข้ามทะเลไว้ที่เดิม (วิชา เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560)

ภาพที่ 59 หมุนกว้านเพื่อดึงอวนขึ้น
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2562

ภาพที่ 60 คนโปะยื่นเรียงหน้ากระดานที่เรือด้านหนึ่งและช่วยสาวอวน
ถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

นอกจากนี้ จากการสังเกตพบว่าระหว่างที่แล่นเรือกลับเข้าฝั่งชาวประมงจะนึ่งคัดแยกสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ที่ติดมา รวมทั้งคัดแยกขนาดของปลาใส่ในถังตามขนาดและราคาสำหรับปลาที่มีขนาดเล็กเกินไปหรือปลาที่ชาวประมงไม่รับประทานจะโยนทิ้งลงทะเลให้ปลาได้ไปเจริญเติบโตต่อไป

ภาพที่ 61 คนงานนึ่งแยกปลาตามชนิดและขนาดลงตะกร้า

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

การจับปลาโดยใช้โป๊ะเป็นการออกแบบการจับปลาแบบนี้มีผลละมุนละม่อมที่สุดนั้นเป็นเพราะชาวประมงรู้จักปลาที่ว่าเป็นปลาที่ตกใจง่าย ตายง่าย การจับปลาโดยใช้อวนจะทำให้ปลาทุเครียดเพราะถูกกระแทก ถูกลากไปในอวนทำให้ปลาตกใจ กังวล กระโดดไปมาทำให้เนื้อซี่ไม่อร่อย นอกจากนี้เชื่อกันว่าปลาทุจะเครียดทำให้ปลาไม่สดเท่ากับการจับโดยใช้โป๊ะเพราะการใช้โป๊ะจะใช้อวนยกขึ้นเพียงครั้งเดียวปลาทุจะถูกสวิงจับขึ้นจากน้ำและตายในเรือขณะนำปลากลับเข้าฝั่ง การที่ปลาทุตายโดยไม่ต้องถูกลากอยู่ใต้น้ำนานจะทำให้ปลาสด เนื้อสวย นอกจากนี้ปลาทุในโป๊ะยังเป็นปลาเป็น คือยังมีชีวิตตอนที่จับขึ้นมาได้และใช้เวลาไม่นานในการนำปลาเข้าฝั่ง ปลาจึงมีรสชาติไม่ต่างจากเดิม ต่างจากปลาทุที่จับได้จากการทำประมงที่ห่างไกลที่ต้องแช่แข็งปลาไว้เพราะต้องใช้เวลาออกทะเลครั้งละหลาย ๆ วัน (วีระ เทพกรณ์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560)

การทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านโป๊ะปลาทุเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านในการจับปลาทุอย่างแท้จริง

4.5.5 คนโป๊ะ

จากคำนิยามในงานวิจัยที่ระบุว่าคำว่า คนโป๊ะ ในงานวิจัยนี้ หมายถึง ชาวประมงพื้นบ้าน จังหวัดสมุทรสงครามที่ทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโป๊ะเป็นอุปกรณ์ในการจับปลาในพื้นที่อ่าวไทยของจังหวัดสมุทรสงครามโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมตามวิถีการจับปลาของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม รวมถึงช่างผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างโป๊ะ และชาวประมงที่ได้รับการว่าจ้างให้มาช่วยทำการประมง ผู้วิจัยจึงจะสรุปข้อมูลของวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ของคนโป๊ะแม่กลอง ดังต่อไปนี้

คนโป๊ะเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านในอ่าวแม่กลอง โดยใช้เครื่องมือโป๊ะในการดักจับสัตว์น้ำ โดยสัตว์น้ำเป้าหมายคือปลาทุ ทั้งนี้คนโป๊ะมิได้ทำประมงโดยทำโป๊ะเพียงอย่างเดียวแต่คนโป๊ะจะทำประมงจับสัตว์น้ำอื่น ๆ ด้วย ซึ่งอาจเป็นการจับสัตว์น้ำตามชายฝั่งใกล้ ๆ บ้าน ซึ่งคนโป๊ะมักทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะควบคู่กับการจับหอยแมลงภู่ตามปึกโป๊ะมาตั้งแต่อดีต ทั้งนี้เพราะบริเวณเสาโป๊ะหรือปึกโป๊ะจะมีหอยแมลงภู่มาเกาะเองตามธรรมชาติจำนวนมาก คนโป๊ะจึงมักได้รายได้จากการทำอาชีพเก็บหอยแมลงภู่ควบคู่กับการทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโป๊ะมาจนถึงปัจจุบัน (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

คนโป๊ะแม่กลองจะมีบทบาทที่เกี่ยวกับ โปะ ใน 2 รูปแบบคือเจ้าของโป๊ะกับคนงานที่เป็นช่างและชาวประมงที่ได้รับการว่าจ้างให้มาสร้างเครื่องมือโป๊ะและจ้างให้มาช่วยทำการประมงจับปลาในโป๊ะ โดยคนเหล่านี้จะเกี่ยวพันกับโป๊ะในรูปแบบของเจ้าของโป๊ะกับคนงานสร้างโป๊ะหรือคนจับปลา เจ้าของโป๊ะคือคนโป๊ะที่เป็นเจ้าของโป๊ะปลาทุ ซึ่งหมายรวมถึง คนในครอบครัว เครือญาติของเจ้าของโป๊ะปลาทุที่มีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำโป๊ะปลาทุ คนกลุ่มนี้เป็นคนโป๊ะกลุ่มที่เป็นเจ้าของโป๊ะโดยเป็นผู้ที่สืบสายตระกูลมาจากบรรพบุรุษที่เคยทำโป๊ะมาตั้งแต่อดีต มีบทบาทเกี่ยวกับโป๊ะมากที่สุด ได้แก่ การวางแผน การดำเนินการเกี่ยวกับโป๊ะ การสร้างโป๊ะ การหาแหล่งที่มาของวัสดุอุปกรณ์ การโค่นโป๊ะ การควบคุมการสร้าง การจับปลาในโป๊ะ การขายปลาทุและสัตว์น้ำที่จับได้จากโป๊ะ การซ่อมแซมโป๊ะ การคำนวณเงินทุน กำไรในการดำเนินกิจการโป๊ะ จนถึงการตัดสินใจสร้างโป๊ะลูกใหม่หรือเลิกทำโป๊ะ ฯลฯ โดยกลุ่มเจ้าของโป๊ะเกือบทั้งหมดเป็นคนไทยเชื้อสายจีน

นอกจากนี้กลุ่มสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวก็ยังมีส่วนร่วมเพราะโป๊ะคือการทำงานช่วยเหลือกันภายในครัวเรือน อาทิ ผู้หญิงในครอบครัวจะรับหน้าที่ในการช่วยจัดการเรื่องการจำหน่ายสินค้า อาทิ การที่คุณพิมพ์พิศ เกียรติวรจรูญ คุณแม่ของเจ้าของโป๊ะ ทำหน้าที่จัดการดูแลเรื่องการนำสัตว์น้ำและปลาทุไปแปรรูปและจัดจำหน่ายเมื่อได้เรือโป๊ะเข้าจอดเทียบท่าหน้าบ้าน

ภาพที่ 62 มารดาเจ้าของโป๊ะไปขายปลาหูที่ตลาดสดทางรถไฟแม่กลอง
 ภาพถ่ายโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2560

ภาพที่ 63 สมาชิกในครอบครัวเจ้าของโป๊ะ เป็นได้กำซับเรือออกไปจับปลาในโป๊ะ
 ถ่ายภาพโดย ปิยวิช สีกันทา เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2559

ภาพที่ 64 บิดาเจ้าของโป๊ะขายปลาที่ตลาดสดทางรถไฟแม่กลอง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 มกราคม 2560

ภาพที่ 65 การซ่อมแซมอวนโดยเจ้าของโป๊ะ
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 2 กันยายน 2561

นอกจากนี้ จากการสังเกตพบว่าครอบครัวของคนโป๊ะมักมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัวเพราะการทำโป๊ะเป็นเหมือนธุรกิจในครัวเรือน ทุกคนในครอบครัวจะช่วยกันทำกิจกรรมต่าง ๆ หลังจากได้ปลาขึ้นมาจากโป๊ะ อาทิ การนำปลาเตรียมปลาเพื่อจำหน่าย การต้มปลา การทำปลาพูซาเตี้ยะ ตลอดจนการเตรียมหรือซ่อมแซมเครื่องมือประมง

ทั้งนี้คนโป๊ะจะร่วมทำงานกับคนงานด้วยตนเอง ทั้งการกำหนดเวลาการออกเรือไปโป๊ะในแต่ละวัน การขับเรือออกทะเล การโค่นโป๊ะ การปักปักโป๊ะ ตลอดจนการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับโป๊ะ เจ้าของโป๊ะจึงมีความผูกพันกับโป๊ะเป็นอย่างมาก

คนโป๊ะอีกกลุ่มคือกลุ่มคนงานที่เป็นแรงงานในการสร้างโป๊ะและจับปลาในโป๊ะ คนงานเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับการว่าจ้างให้มาทำงาน คนงานสร้างโป๊ะมีหน้าที่หลักคือการสร้างโป๊ะ โดยจะทำกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การตัดป่าไม้ ขนไม้ไปโป๊ะทางเรือ ช่วยกันปักเสา ปักปัก คนที่สร้างโป๊ะจะเป็นคนไทยทั้งหมด ส่วนแรงงานที่จ้างออกจับปลาในปัจจุบันจะเป็นแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านที่เวลาออกจับปลาจะทำงานร่วมกับครอบครัวของคนโป๊ะ โดยคนงานเหล่านี้ต้องมีพื้นฐานในการว่ายน้ำต้องร่างกายแข็งแรงและมักเป็นกลุ่มคนงานที่เคยทำอาชีพประมงมาก่อน

ภาพที่ 66 กลุ่มคนงานกำลังตัดโค่นไม้รวกให้แหลมเพื่อเตรียมนำไปปักซ่อมปักโป๊ะ

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2560

ภาพที่ 67 ช่างกำลังขนไม้ไฟไปซ่อมแซมโป๊ะ
ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2560

จากการสังเกตพบพบว่า การออกจับปลาในโป๊ะเจ้าของโป๊ะหรือสมาชิกในครอบครัวจะเป็นผู้ขับเรือออกไปโป๊ะเองทุกวันโดยมีกลุ่มคนงานจับปลาออกเรือไปด้วย ครั้งละประมาณ 6-7 คน การใช้ชีวิตของคนโป๊ะทั้งเจ้าของโป๊ะและคนงานจะสัมพันธ์กับธรรมชาติเพราะออกทำประมงวันละ 2 ครั้ง ตามเวลาที่น้ำลงวันละ 2 ครั้ง เวลาจะหมุนวนเปลี่ยนไปทุกวันโดยเลื่อนไปละวันประมาณ 45 นาที

ภาพที่ 68 กลุ่มคนงานกำลังออกไปจับปลาในโป๊ะ
ภาพถ่ายโดย ผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2559

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าคนโป๊ะเป็นชาวประมงที่จับสัตว์น้ำโดยใช้เครื่องมือโป๊ะโดยมีวิถีชีวิตในการทำประมงที่สัมพันธ์กับวิถีของธรรมชาติเฉกเช่นชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามทั่วไป

4.6 หัตถกรรมที่ปรากฏในเครื่องมือประมงพื้นบ้านและเครื่องมือโป๊ะ

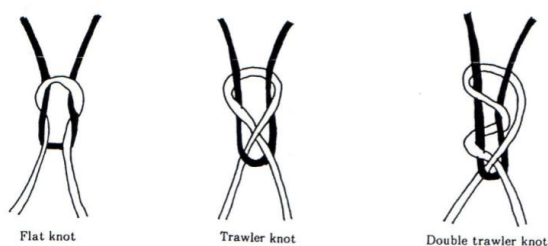
หัตถกรรม หมายถึง งานช่างที่ทำด้วยมือโดยถือประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ดั้งเดิมของมนุษย์ซึ่งพัฒนามาจากหัตถกรรมที่ใช้สอยจึงเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่สะท้อนความคิดในการออกแบบ การเลือกสรรวัสดุ รูปแบบของหัตถกรรมพื้นบ้านจะแสดงให้เห็นการใช้สอยที่แตกต่างกันตามวิถีชีวิตขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตลอดจนภูมิปัญญา (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2553)

ในงานวิจัยนี้จะกล่าวถึงงานหัตถกรรมที่เกี่ยวกับการทำเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) สว่าง จิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560) ได้อธิบายไว้สอดคล้องกัน ดังนี้

อวน

อวนเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในการจับสัตว์น้ำเกือบทุกประเภท นอกจากนี้เครื่องมือประมงพื้นบ้านอื่นก็อาจใช้อวนเป็นส่วนประกอบหลักอย่างหนึ่งของเครื่องมือประมง อาทิ โป๊ะ ที่ต้องชิงอวนไว้ภายในตัวโป๊ะ เป็นต้น ปัจจุบันชาวประมงไม่ใช้การถักอวนแต่จะซื้ออวนสำเร็จรูปที่ทำจากไนล่อน อย่างไรก็ตามในอดีต อวนเคยเป็นหัตถกรรมที่ทำขึ้นเองโดยชาวประมงพื้นบ้าน แม้ปัจจุบันจะไม่มีการทำถักอวนขึ้นใช้เองเหมือนในอดีตแต่ความรู้ที่ตกทอดกันต่อมายังคงถูกนำมาใช้ในการซ่อมแซมอวน อวนมีส่วนประกอบหลักคือเนื้ออวนในอดีตอวนทำจากเส้นใยของพืชที่หาได้ในท้องถิ่น อาทิ ป่าน ปอ โดยจะต้องตัดต้นของพืชเหล่านี้แล้วขูดเอาเส้นใยจากนั้นนำมาตากให้แห้งฉีกเป็นเส้น ๆ แล้วจึงนำมาถักทอเป็นอวน การถักอวนต้องมีอุปกรณ์หลัก ๆ คือ เส้นใย มีดหรือกรรไกร ชุน

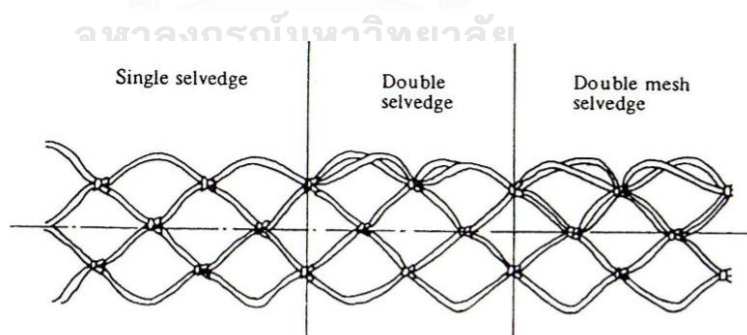
วิธีการถักอวนของชาวประมงพื้นบ้านในอดีตที่ใช้วัสดุหลักคือเชือกที่มาจากเส้นใยธรรมชาติจะใช้เจียนแน่นเพราะวัสดุที่มาจากเส้นใยธรรมชาตินั้นจะไม่ค่อยลื่น แต่ทนทานน้อยกว่าเส้นใยสังเคราะห์ เช่น โพลีเอสเตอร์หรือไนล่อน แต่เป็นเจียนที่ค่อนข้างแบนเรียบจึงต้านทานต่อแรงเสียดทานของน้ำน้อยแต่มีบางครั้งตาเจียนรูดง่าย ปัจจุบันเจียนที่นำมาใช้จะเป็นเจียนทักหรือเจียนทักคู่ที่หลุดยากมากและบางครั้งเป็นอวนที่ผลิตโดยไม่มีการผูกเจียน

ภาพที่ 69 การผูกปมตาอวน

ที่มา: <http://www.fishtech.mju.ac.th/e-learning/fm416/>

การผูกเงื่อนเป็นตาอวนนั้นขนาดตาอวนที่ชาวประมงพื้นบ้านทำอวนจะไม่แน่นอน ขนาดของตาอวนจะใหญ่หรือเล็กขึ้นอยู่กับชนิดของสัตว์น้ำเป้าหมายหลักที่จะจับ หากต้องการจับปลาขนาดใหญ่ก็จะทำตาอวนใหญ่ หากทำอวนจับปลาขนาดเล็ก เช่น ปลากระตักก็จะทำขนาดเล็กสัมพันธ์กัน ตาอวนที่เสร็จแล้วแต่ละตาอวนจะมีปมหรือเงื่อน 4 ตำแหน่ง เชื่อมต่อกับด้ายหรือที่เรียกว่า ขา 4 เส้น ตาอวนจะผูกปมต่อกันจนเป็นผืนอวน การวัดขนาดตาอวนให้เท่ากันจะวัดตาตรง คือ ดึงดูความยาวของขาสองขาที่มัดต่อกัน ให้เท่ากันในทุก ๆ ตาอวน ความยาวของอวนทั้งหมดแล้วแต่ความต้องการของชาวประมงว่าต้องการความยาวความกว้าง (ความลึก) ของอวนขนาดใด นอกจากนี้บริเวณขอบอวนทั้งผืนจะนำเชือกที่ขนาดใหญ่กว่าเชือกทำตาอวนมามัดตาปะทังเพิ่มเติมให้ทนแข็งแรงเพราะเป็นบริเวณที่ได้รับแรงดึงจากคร่าวโดยตรง ซึ่งมัดทั้งแบบเส้นเดี่ยว ตลอด หรือมีการมัดแบบสองเส้น เฉพาะขอบนอกสุด หรือ มัดรวมทั้งสองแบบปนกันก็ได้

ภาพที่ 70 การมัดตาปะทัง 3 แบบ

ที่มา: <http://www.fishtech.mju.ac.th/e-learning/fm416/>

การถักอวนเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทนเพราะต้องใช้เวลาในการทำ เป็นงานที่ต้องประณีต เพราะต้องพยายามให้อวนมัดติดกันแน่นตลอดผืน ไม่หลุดง่ายเพราะจะทำให้เสียเวลาซ่อมแซมและ สัตว์น้ำที่ติดอวนจะหนีไปได้หากอวนชำรุด

ภาพที่ 71 ชาวประมงพื้นบ้านใช้เวลาว่างในการซ่อมแซมอวน

ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2560

ลอบ

ลอบ เป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ชาวประมงประดิษฐ์ขึ้นจากเศษไม้ไผ่ ชาวประมงจะนำไม้ไผ่มาผ่าซีกหรือหากไม้ชนิดต้นเล็กก็ใช้ทั้งต้นไม่ต้องผ่าความยาวของลอบจะมีขนาดตามต้องการ โดยมากมีขนาดยาวพอประมาณ มักยาวไม่เกิน 50-60 เมตร จากนั้นจะนำไม้ไผ่มาขึ้นโครง เป็นทรงกระบอก โดยให้ไม้แต่ละซี่ห่างกันประมาณ 2 เซนติเมตร เมื่อขึ้นรูปจะมัดด้วยหวายหรือลวด ลอบจะต้องมีงาแซง งาแซงหรืองาคือส่วนที่กันไม่ให้สัตว์น้ำว่ายกลับออกไป งาแซงหรืองาจะทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีกแล้วนำมาร้อยหรือถักต่อกันเป็นรูปกรวย จะอยู่ฝั่งหัวท้ายของลอบ งาแซงยาวประมาณ 15-20 เซนติเมตร ด้านบนของลอบมีเชือกสำหรับมัดเหยื่อหรือมีตุ้กอวนเล็ก ๆ อยู่ภายในเพื่อใส่เหยื่อล่อ

ภาพที่ 72 ลอบ

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2562

ชิงเลน

ชิงเลนทำด้วยไม้ไผ่ มีปลายด้านก้นเรียวยวบแคบเข้าหากัน วิธีทำจะผ่าไม้ไผ่เป็นซี่แล้วนำมามัดรวมด้านหนึ่งเข้าด้วยกัน จากนั้นถ่างไม้อีกด้านเป็นรูปทรงกระบอกแล้วใช้ลวดหรือหวายนำมาขัดแล้วมัดรอบ ๆ เป็นระยะ ๆ ด้านในบริเวณปลายสอบบมีเชือกผูกติดกะลามะพร้าวเพื่อป้องกันเชือกหมุนเกลียว ภายในอีกฝั่งมีงาแซงเป็นกรวย 2 ชั้น หันไปทิศทางเดียวกัน ภายในมีถุงเหยื่ออยู่หลังงาแซง

ภาพที่ 73 ชิงเลน

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2561

เบ็ด

เบ็ดเป็นเครื่องมือประมงที่ชาวประมงใช้ทำประมงตามริมชายฝั่ง บริเวณลำคลอง ใกล้เคียง ๆ บ้านเบ็ดเป็นเครื่องมือที่ชาวประมงทำขึ้นจากอุปกรณ์ง่าย ๆ โดยประกอบด้วย คันเบ็ด สายเบ็ด เบ็ด ขอบเบ็ดชาวประมงจะทำขึ้นจากเหล็กหรือสแตนเลส ปัจจุบันมีจำหน่ายทั่วไป ในอดีตต้องนำมางอหรือ

ตัดให้โค้งงอ บริเวณเบ็ดจะมีตาเบ็ด คือบริเวณห่วงเล็ก ๆ สำหรับร้อยกับสายเบ็ด มีก้านเบ็ดที่ต่อจากตาเบ็ดไปถึงเงี่ยงเบ็ด และคมเบ็ด ที่อยู่ส่วนปลายเบ็ด โดยคมเบ็ดจะทำให้แหลม บาง คม ส่วนเงี่ยงจะมีลักษณะแหลมคม หันสวนทางกับคมเบ็ดเพื่อป้องกันปลาเลื่อนหลุด ส่วนความโค้งงอของตัวเบ็ดที่เรียกว่าท้องเบ็ด อาจโค้งงอ ใหญ่เล็กตามความต้องการ ชาวประมงจะนำเอ็นมาผูกติดกับขอเบ็ด มีตะกั่วเล็ก ๆ ถ่วงให้เบ็ดจม แล้วส่วนที่สูงขึ้นกว่าเหนือเบ็ดจะติดพุนเล็ก ๆ ที่ทำด้วยไม้เจาะรูร้อยเอ็นเข้าไป เพื่อบอกตำแหน่งขอเบ็ดและดูเวลาปลาติดเบ็ด สายเอ็นจะปลายอีกด้านจะผูกติดกับคันเบ็ดซึ่งมักทำด้วยไม้ไผ่เพราะโค้งงอได้ดี ปัจจุบันเหลือการใช้เบ็ดน้อยมากและมักเป็นเบ็ดสำเร็จรูป

ระวะ

ระวะทำโดยการทำผืนระวะสีฟ้าที่มีลักษณะเป็นตาข่ายขนาดเล็ก ตัดเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ผูกติดเชือกที่ปลายมุม จากนั้นเวลาป้อนเคยนำมาผูกติดกับไม้สองฝั่ง

ภาพที่ 74 แบบจำลองการติดตั้งระวะรอเคย
ภาพถ่ายโดยโสรัช อัมภัย เมื่อวันที่ 10 กันยายน 2561

อีฉก

การทำอีฉกชาวประมงจะนำไม้มาประกอบกันเป็นรูปโครงสร้างสามเหลี่ยม ปลายด้านกว้างไม่มีไม้ แล้วต่อด้ามยาว บริเวณไม้สามเหลี่ยมนำละวะสีฟ้าเย็บเป็นถุงติดกับไม้สามเหลี่ยม

สวิงซ็อนแมงกะพรุน

สวิงซ็อนแมงกะพรุน ชาวประมงจะนำไม้ที่หาได้ทั่วไป เช่น ไม้ไผ่ ขนาดด้ามยาว มาทำเป็นด้ามจับ จากนั้นเย็บตาข่ายเล็ก ๆ เป็นรูปถุง ผูกติดปลายด้านที่ปลายที่ทำด้วยหวายมัดเป็นโครงทรงกลม ต่อมาขอบสวิงทำด้วยเหล็กเส้นขดเป็นวงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร เชื่อมติดกับท่อโลหะ ถักตาข่ายรอบสวิงด้วยเอ็นหรือเชือกเป็นรูปตาอวน

สวิงซ้อนเคย

เครื่องมือชนิดนี้ใช้สำหรับจับเคยในบริเวณป่าชายเลน การทำสวิงแต่เดิมชอบสวิงทำด้วยไม้ไผ่หรือหวายผ่าซีก ทำเป็นรูปสามเหลี่ยมขนาด 0.5-1 เมตร มีด้ามไม้ยาว นำอวนมุ้งมาเย็บรูปถุง เพื่อทำเป็นตาข่ายสวิงขนาดตาประมาณ 2 x 2 มิลลิเมตร

แร้วจันตักปู

แร้วจันตักปูทำโดยการนำไม้ไผ่มาขุดเป็นวงกลมขนาดพอประมาณ นำเชือกที่ถักต่อกันช่องคล้ายอวนแต่ขนาดใหญ่ตาห่าง มามัดเข้ากับโครงไม้ไผ่ทรงกลม โดยตรงกลางจะเว้นช่องกลมไว้แล้วนำไม้ไผ่ทำเป็นที่จับแล้วเสียบลงตรงกลางช่องและมีไม้เหลาปลายแหลมสำหรับเสียบเหยื่อ หนึ่งส่วนปลายขึ้นยึดกับด้ามไม้ไผ่ไว้บริเวณกึ่งกลางโดยใช้หวายถักเป็นรูปวงแหวนยึดติด รอบ ๆ ของโครงไม้ไผ่ นำไม้ไผ่เหลามายึดติด 3 ด้าน บริเวณด้ามไม้ไผ่มีเสนาหวายยึดติดลงมาตามความยาวด้ามจนถึงตัวเสียบเหยื่อ และมีวงแหวนถักสวมเสาไว้ดึงขึ้นลงได้เพื่อเลื่อนลงมาสวมกับไม้เสียบเหยื่อเวลานำเหยื่อมาติด ความยาวตามสถานที่ที่ต้องการใช้ เช่น หากจะทำแร้วจันตักปูมาในทะเลก็จะต้องทำด้ามยาวขึ้น หากจะตักปูทะเลในป่าชายเลนก็ทำด้ามสั้นลง การทำเครื่องมือนี้ชาวบ้านจะทำกันเอง

แห

ในอดีตแหทำจากเชือกที่หาได้ทำมาผูกต่อกันเป็นตาข่ายต่อกันเรียกว่า ถักแห บริเวณขอบแหจะมีตัวถ่วงแหทำด้วยเหล็กเพื่อให้ถ่วงให้แหจมตัวลงในน้ำได้รวดเร็ว ในอดีตแต่ละครัวเรือนจะทำแหขึ้นใช้เองโดยทำจากพืชที่มีเส้นใย เช่น ปอทะเล จะนำเส้นใยมาถักเป็นแหโดยต้องอาศัยความชำนาญ ปัจจุบันใช้การซื้อแหสำเร็จรูปเกือบทั้งหมดมีเพียงบางบ้านที่ยังคงทำแหใช้เองแต่ก็ไม่ได้นำเส้นใยพืชมาทำเหมือนเช่นในอดีตแต่จะซื้ออุปกรณ์และนำมาถักและผูกแหเอง

ชิงเลนตักปลาอิจัง

ชิงเลนตักปลาอิจังเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ชิงเลนทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีก นำมามัดรวมปลายด้านหนึ่งไว้ด้วยกัน อีกปลายกว้างออกเป็นทรงกระบอก มัดด้วยเชือก หรือหวาย ให้คงรูปทรงกระบอก บริเวณปากด้านในทำงา ติดไว้กับปลาออก โดยทำด้วยไม้ไผ่เหลา

ภาพที่ 75 ชิงเลนสำหรับตักปลาอิจัง

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 4 มีนาคม 2562

โป๊ะ

โป๊ะอาศัยความรู้ด้านงานหัตถกรรมในการผูกมัด เสาแต่ละต้นไว้ด้วยกัน เจ็อนไม่ได้จำกัดว่าจะใช้เจ็อนใดขึ้นอยู่กับวิธีการใช้ เช่น รอกเชือก เจ็อนขันชะเนาะ ฯลฯ แต่การทำโป๊ะต้องมีการต่อเชือกซึ่งการต่อเชือกต่าง ๆ โดยการต่อเชือกนิยมใช้เจ็อนประมง ทั้งนี้จากการสังเกตพบว่าชาวประมงจะไม่ได้จำชื่อเจ็อนว่าบริเวณใดต้องผูกเจ็อนใด ชื่อเจ็อนใด นอกจากนี้ การมัดรานก ราเดินก็ต้องใช้การมัด การยึดติด โดยการมัดจะต้องค่อย ๆ ทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตการทำฝือกของโป๊ะฝือกจะต้องใช้ความสามารถทางหัตถกรรมมากเพราะต้องนำซี่ไม้ไผ่ที่มาขนาดยาวมาสานกันในทะเลในการทำเครื่องมือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ในอดีตคือไม้ไผ่ ซึ่งมีปลุกอยู่มากในธรรมชาติบริเวณพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง รวมถึงในพื้นที่ที่ศึกษาเอง อย่างไรก็ตามเมื่อทรัพยากรธรรมชาติด้านป่าไม้ลดลงจากผลพวงของการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เครื่องมือประมงพื้นบ้านบางชนิดได้รับผลกระทบ เช่น โป๊ะ เพราะการหาไม้ไผ่ที่ลำต้นขนาดใหญ่ขึ้นไม่สามารถหาได้จากแหล่งเดิมแต่ต้องเปลี่ยนไปหาจากแหล่งที่ไกลขึ้นทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ในอดีตยังคงเคยมีการใช้หวายซึ่งเคยหาได้ง่ายทั่วไปในท้องถิ่น นอกจากนี้โป๊ะยังสะท้อนในเรื่องของความรู้ด้านการออกแบบและงานช่างในการสร้างสรรค์เครื่องมือประมงขนาดใหญ่ให้อยู่ท่ามกลางธรรมชาติโดยไม่ต้องอาศัยติดตั้งเครื่องจักรกลใด ๆ (เกิน แซ่ซุน, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560)

ภาพที่ 76 โป๊ะปลาทุแม่กลอง

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 เมษายน 2560

หัตถกรรมเครื่องมือประมงพื้นบ้านจะทำแบบง่าย ๆ เน้นในเรื่องของการใช้งานและประสิทธิภาพของการจับสัตว์น้ำเป็นสำคัญและเน้นการสร้างจากวัสดุที่หาง่ายจากธรรมชาติรอบ ๆ ตัว

4.7 คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม

คติความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ผูกพันกับวิถีของคนไทยมาอย่างยาวนาน ในการประกอบอาชีพทุกอาชีพล้วนมีคติความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป ความเชื่อเหล่านี้ล้วนมีบทบาทสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ประกอบอาชีพ ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามเองก็มีความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมของกลุ่มชนเช่นกัน ทั้งนี้อาชีพประมงเป็นอาชีพที่ต้องเสี่ยงภัยอยู่ตลอดเวลา ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ ชาวประมงจึงต้องการสร้างขวัญกำลังใจในการประกอบอาชีพ

4.7.1 คติความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้าน

จากการศึกษาพบว่าคติความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านมีในสิ่งที่ปรากฏเป็นข้อห้ามแต่มีปรากฏไม่มากนัก ซึ่งปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2 ความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้าน

ความเชื่อ	การปฏิบัติ	แหลมใหญ่	บางจะเกร็ง	คลองโคน	บางแก้ว	คนโบ๊ะ
ห้ามด่าปลาโลมา ปลาวาฬ	ข้อห้าม		/			
ห้ามเผาสัตว์ทะเลที่ตนเองหรือครอบครัวจับมาเลี้ยง	ข้อห้าม		/			
ห้ามสั่งของล่วงหน้าจากชาวประมงที่ออกทะเล	ข้อห้าม	/	/	/	/	/
งดจับสัตว์ทะเลในวันพระ	ข้อละเว้นของแต่ละบุคคล	มีเป็นบางครอบครัวในแต่ละพื้นที่				

ข้อห้ามในเรื่องการห้ามด่าปลาโลมาและปลาวาฬ เป็นความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ตำบลบางจะเกร็ง โดยในอดีตมักจะมีพวกปลาขนาดใหญ่ เช่น ปลาโลมาและปลาวาฬแอบจะมาขโมยกินปลาหรือสัตว์น้ำที่ติดอยู่ตามอวนหรือเครื่องมือประมงอื่น ๆ ที่ชาวประมงวางไว้เพื่อดักสัตว์น้ำ คนโบราณสอนกันมาว่าไม่ให้ไปโกรธหรือด่าว่าปลาเหล่านี้เพราะปลาเหล่านี้มาขออาหารกิน หากด่าว่าปลาวาฬหรือปลาโลมาที่มากินปลาหรือสัตว์ทะเลเหล่านั้นจะทำให้เกิดเหตุอาเพศหรือสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ขึ้นกับตนเองหรือครอบครัว สอดคล้องกับที่ ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า

...ความเชื่อก็จะมีในเรื่องที่ว่าเกี่ยวกับห้ามตำปลาโลมา ห้ามว่าปลาวาฬ อันนี้ชาวบ้านก็จะเชื่อกันเพราะว่าปลาพวกนี้บางทีมันมากินพวกสัตว์ที่เราตัดกวางไว้ได้ ก็เชื่อกันต่อ ๆ มาว่าไม่ให้ไปตำ ไปว่าหรือว่าไปทำร้ายอะไรแบบนี้เพราะว่าถือว่าให้แบ่ง ๆ กันกินไป ถ้าไปว่าก็จะมีเรื่องไม่ดีตามมา ก็เหมือนให้เอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน...

ความเชื่อเรื่องการห้ามตำว่าปลาโลมาหรือปลาวาฬที่มากินสัตว์ที่ติดเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านนี้จึงสะท้อนเรื่องการแบ่งปัน รวมถึงการบริหารจัดการในการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างพอดี การไม่เอาไรต์เปรียบธรรมชาติจนเกินไป อะไรที่สามารถแบ่งปันให้สัตว์อื่น ๆ ได้ก็แบ่งปันกันเป็นเหมือนการแบ่งปันส่วนระหว่างมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในธรรมชาติ สอดคล้องกับที่ ล้วน พันภัย (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...คนโบราณในหมู่บ้านแถวนี้เขาก็จะบอกต่อ ๆ กันมาว่าเวลาไปกู้วน ถ้าไปเจอพวกปลาใหญ่มาขโมยกินปลาเล็กที่ติดอยู่ก็อย่าไปว่าอย่าไปทำร้ายกัน ให้แบ่งกันกินไปเพราะว่าเขาเองก็มาขอกินปลาจากนิต ๆ หน่อย ๆ ถ้าทำร้ายต่อกัน มันก็เป็นการจ้องแค้นกัน มันไม่ดี ถ้าเราแบ่ง ๆ ไปเล็ก ๆ น้อย ๆ เราจะจับปลาได้มากขึ้นกว่าเดิมอีก ปลาใหญ่พวกนี้ คนแถวนี้เขาไม่ไปว่าหรือไปทำร้ายกัน...

ความเชื่อเรื่องห้ามเผาสัตว์ทะเลที่ตนเองหรือครอบครัวจับมาเลี้ยง เป็นความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านตำบลบางจะเกร็ง ที่จะไม่เผาสัตว์ทะเลที่ตนจับมาได้และเคยเลี้ยงไว้เพราะชาวประมงรู้สึกว่าการเผาสัตว์ที่ตนเองเลี้ยงมาด้วยไฟจะนำสิ่งไม่ดีมาให้และนอกจากนี้มองว่าการเผาสัตว์ทะเลที่ตนเองเลี้ยงมาก็เหมือนว่ามีความผูกพันเหมือนว่าเคยได้เลี้ยงดูมา สอดคล้องกับที่ ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า

...ความเชื่ออีกเรื่องคือจะไม่เผาสัตว์น้ำที่จับมาและเอามันมาเลี้ยงไว้ คือถ้าเผาไฟจะไม่ทำกันก็เหมือนว่าเคยได้เลี้ยงมันไปแล้วก็จะสงสาร อย่างบางตัวพอจับมาจากทะเลแล้วก็เอามาเลี้ยงต่อในบ่อไว้นาน ๆ ก็ไม่เผาด้วยไฟ ถ้าคนอื่นที่ไม่ใช่คนเลี้ยงเองก็เผาได้ เป็นความเชื่อมานาน ก็คงเหมือนว่าเคยเลี้ยงกันมา จะเผาก็ทำไม่ลง แต่ตอนนี้ความเชื่อพวกนี้ก็เริ่มน้อยลงไปเหมือนกัน...

ความเชื่อเรื่องการห้ามสังของล่องหน้าจากชาวประมงที่จะออกเรือหาปลาเป็นความเชื่อที่ปรากฏอยู่ทุกตำบล แต่ทั้งนี้ความเชื่อนี้ก็ค่อนข้างเปลี่ยนแปลงไปมากในปัจจุบัน คือ ปัจจุบันจะสั่งจองกันก่อนได้จากลูกค้าต่างถิ่น แต่ถ้าเป็นคนในพื้นที่เองก็ยังคงไม่นิยมสั่งจองกันล่องหน้า ซึ่งในอดีตถือเป็นเคล็ดว่าห้ามสังล่องล่องหน้า ให้มาซื้อในตอนเช้าที่เรือกลับเข้าฝั่ง ชาวประมงเชื่อว่าหากมีการว่าหรือสังของไว้ก่อน การออกทะเลรอบนั้นจะจับสัตว์ทะเลได้น้อย ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...แต่ก่อนก็จะเชื่อเรื่องห้ามสังของ ว่าของล่องหน้าเวลาจะออกไปทะเล เช่น แล่นเรือผ่านเห็นว่าจะออกไปทะเลจะบอกว่าจงกุงสองโลเนี่ยจะไม่ทำกัน ก็ถือกันว่าถ้าไปวก่อนแล้วรอบนั้นจะไม่ได้ เหมือนเป็นเคล็ดที่เขาถือ ๆ กันมา ตอนนั้นก็ค่อย ๆ เลือนไปบ้างแล้ว ก็บางทีมันก็เอาแน่เอาอนไม่ได้ คนเฒ่าคนแก่ เขาก็อาจจะไม่อยากจะไปประมาทหรือรับปากว่าจะจับปลาต้องได้เท่านั้นเท่านั้นด้วย...

เรื่องการสังของทะเลล่องหน้าจากชาวประมงเป็นเหมือนเคล็ดที่ชาวประมงบางส่วนยังคงยึดถือปฏิบัติสืบกันมา สิ่งหนึ่งที่น่าจะเป็นเพราะเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่ไม่ต้องการให้รับปากในสิ่งที่ไม่อาจคาดเดาได้ นอกจากนี้ ยังเป็นการสอนให้รู้จักทำประมงในแบบที่พอเหมาะพอดีเพราะในอดีตส่วนใหญ่เป็นการทำประมงเพื่อการยังชีพ ชาวประมงส่วนใหญ่ก็จับสัตว์น้ำแบบพอมือพอกิน ไม่ได้เน้นการค้าขายในเชิงพาณิชย์เท่าใดนัก

แนวปฏิบัติเรื่องการงดจับสัตว์ทะเลในวันพระเป็นมีพบการปฏิบัติในทุกตำบลแต่เป็นบางครอบครัวเท่านั้น โดยปัจจุบันหลายครอบครัวเริ่มที่จะไม่ออกจับสัตว์น้ำในวันพระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวันพระใหญ่หรือสำคัญทางพระพุทธศาสนา (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

จากความเชื่อข้างต้นจึงกล่าวได้ว่าแม้การทำประมงพื้นบ้านจะเป็นการที่ต้องจับสัตว์น้ำที่มีชีวิตขึ้นมาเพื่อการประกอบอาชีพแต่ชาวประมงพื้นบ้านบางส่วนเองก็ยังจับแต่พอประมาณและละเว้นในวันสำคัญเช่นวันพระ ตามวิถีของชาวพุทธที่นิยมไปทำบุญ ละเว้นชีวิตสัตว์ในวันพระ เป็นต้น

นอกจากความเชื่อดังกล่าวข้างต้นแล้ว ชาวประมงพื้นบ้านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือเกี่ยวกับการทำประมงและการดำเนินชีวิตโดยทั่วไปคล้ายกัน โดยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่ชาวประมงต้องเกี่ยวพันในการทำประมง อาทิ ดิน น้ำ ลม นอกจากนี้ยังมีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัดเหมือนชาวแม่กลองอาชีพอื่น ๆ คือ หลวงพ่อบ้านแหลมและมีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชน ทั้งนี้จากการที่ผู้วิจัยได้สังเกตและสัมภาษณ์ชาวประมงในพื้นที่วิจัยตำบลต่าง ๆ คือ ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลบางจะเกร็ง ตำบลคลองโคน ตำบลบางแก้ว สัมภาษณ์ชาวประมงที่เป็น “คนโป๊ะ” พบว่าความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปและคนโป๊ะไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้

สามารถประมวลรายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงเคารพนับถือและสำนึกคุณด้วยความนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น มีรายละเอียดดังในตารางต่อไปนี้

4.7.2 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ

ชาวประมงพื้นบ้านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือร่วมกันที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยตรง ได้แก่ พระแม่คงคา พระแม่ธรณี พระพิรุณ พระพาย ซึ่งล้วนเป็นเทพที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติโดยตรง ทั้งนี้ เป็นเพราะอาชีพประมงพื้นบ้านต้องพึ่งพาและสัมพันธ์กับธรรมชาติ ชาวประมงพื้นบ้านหลายท่านได้อธิบายเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ ล้วน พันภัย (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) สว่าง จิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2560) หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) นันทพัทธ์ เกียรติวราจรูญ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559) ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) อภิปรายไว้สอดคล้องกันสามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 3 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชาวประมงพื้นบ้าน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ	การปฏิบัติ	การนับถือ				
		แหลมใหญ่	บางจะเกร็ง	คลองโคน	บางแก้ว	คนป๊ะ
พระแม่คงคา	ขอพร เคารพบูชา	/	/	/	/	/
พระพิรุณ	ขอพร เคารพบูชา	/	/	/	/	/
พระพาย	ขอพร เคารพบูชา	/	/	/	/	/
พระแม่ธรณี	ขอพร เคารพบูชา	/	/	/	/	/
เจ้าพ่อเขาใหญ่/เจ้าพ่อลาย	ขอพร เคารพบูชา	/		/	/	
อาม้าหรือเจ้าแม่ทับทิม	ขอพร เคารพบูชา ไหว้ในวันสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน (บางครอบครัวเท่านั้น)	/	/	/	/	

พระแม่คงคา ชาวประมงพื้นบ้านเชื่อและนับถือพระแม่คงคามาก เป็นเทพเจ้าเพศหญิงที่คนไทยใช้คำเรียกขานกันว่า พระแม่คงคาเป็นเทวีหรือเทพเจ้าเพศหญิงของศาสนาพราหมณ์ฮินดูคนไทยเชื่อกันว่าพระแม่คงคาเป็นผู้ดูแลน้ำ แม่น้ำลำคลองตลอดจนทะเลมหาสมุทรซึ่งเป็นสถานที่ทำ

ประมงของชาวประมงพื้นบ้าน ชาวประมงพื้นบ้านจึงให้ความเคารพพระแม่คงคาเป็นอย่างมาก โดยการเคารพบูชาจะผ่านในลักษณะการพนมมือไหว้บอกกล่าวก่อนออกเรือไปทำการประมงให้ท่านคุ้มครองให้ปลอดภัย ดลบันดาลให้จับปลาได้มาก

พระพิรุณเป็นเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ฮินดู เป็นเทพแห่งฝนและน้ำ พระพิรุณเป็นเทพเจ้าที่ชาวประมงนับถือ โดยมากจะบอกกล่าวเวลาเจอฝนตกหนักเมื่ออยู่กลางทะเลว่าขอให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากพายุฝนที่ต้องเผชิญ

พระพายเป็นเทพแห่งลม พายุ เมื่อเวลาชาวเรือเดินทางออกทะเลและเจอกับลมแรงหรือพายุก็จะยกมือขึ้นไหว้ หรืออธิษฐานขอให้พระพายช่วยลดกำลังลมลง ช่วยให้ปลอดภัย หรือหากอยู่ในบ้านจะเอามือไปปักไว้ตามฝาเรือน เชื่อว่าลมพายุจะหายไป

พระแม่ธรณีเป็นเทพแห่งพื้นแผ่นดิน เป็นเทพของศาสนาพราหมณ์ฮินดู นอกจากนี้ยังเคยปรากฏในเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตอนที่พระพุทธเจ้าผจญกับพญามารและพระแม่ธรณีขึ้นมาบีบมวยผม ชาวประมงทั่วไปจะเคารพพระแม่ธรณีตามแบบของคนไทยทั่วไปเพราะไม่ได้เกี่ยวพันกับการทำประมงโดยตรงเหมือนน้ำ แต่สำหรับคนโป๊ะ จะให้ความสำคัญกับพระแม่ธรณี เพราะโป๊ะเป็นเครื่องมือประมงประจำที่ ที่จำเป็นต้องปักเสา และไม่ต่าง ๆ ลงในพื้นที่ใต้ทะเล การปักเสาดันแรกของคนโป๊ะจึงเหมือนการปักเสาเอกของบ้าน ดังนั้นเวลาจะปักเสาดันแรกและเสาดันหลัก ๆ คนโป๊ะจะมีการบอกกล่าวพระแม่ธรณีให้การดำเนินงานเรียบร้อย ให้ท่านช่วยคุ้มครอง

ในการทำประมงพื้นบ้านทั้งของชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปและคนโป๊ะจะให้ความสำคัญกับพระแม่คงคาเพราะเกี่ยวกับน้ำที่สัมพันธ์กับอาชีพประมงโดยตรงเพราะนอกจากนี้เทพเจ้าอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติรอบตัวชาวประมงพื้นบ้านก็จะให้ความสำคัญด้วย สำหรับการทำโป๊ะปลาทุจะเคารพนับถือเทพเจ้าที่กล่าวมาโดยตั้งแต่ขั้นตอนการโค่นโป๊ะ ปักเสาโป๊ะก็จะบอกกล่าวพระแม่ธรณี พระแม่คงคา การออกเรือหาปลา ตลอดจนการเฝ้าโป๊ะก็จะบอกกล่าวพระพาย พระพิรุณ พระแม่คงคา พระแม่ธรณี ให้อยู่รอดปลอดภัยทั้งสิ้น ความเชื่อเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อวิถีคิดของชาวประมงพื้นบ้าน รวมถึงอิทธิพลของธรรมชาติกับการทำอาชีพประมงพื้นบ้านและอิทธิพลของศาสนาฮินดูที่เข้ามามีอิทธิพลในประเทศไทย

เจ้าพ่อเข้าใหญ่/เจ้าพ่อลาย เจ้าพ่อเข้าใหญ่หรือเจ้าพ่อลายเป็นภูเขาลูกยาวที่ทอดตัวตามแนวชายฝั่งของจังหวัดเพชรบุรีและสามารถมองเห็นได้ชัดเจนจากบริเวณอ่าวแม่กลอง โดยเป็นรูปผู้ชายนอนหนุนหมอน เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หนึ่งที่คนเคารพบูชาและกราบไหว้เมื่อแล่นเรือผ่านบริเวณที่มองเห็นภูเขาเสมอเพราะเชื่อว่าท่านคอยปกป้องรักษาคอยดลบันดาลลมพายุให้

เจ้าแม่ทับทิม ชาวประมงพื้นบ้านที่มีเชื้อสายจีนจะนับถือเจ้าแม่ทับทิมหรืออาม้า โดยอาม้าเป็นเทพเจ้าที่ชาวประมงให้ความนับถือกันมากโดยความเชื่อเรื่องอาม้าผูกพันอยู่กับบรรพบุรุษชาวเรือมานาน โดยเชื่อนับถือกันมาตั้งแต่อยู่ถิ่นเดิมที่เมืองจีน และเมื่อบรรพบุรุษเชื้อสายจีนได้อพยพมา

เมืองไทย ก่อนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ปากแม่น้ำแม่กลองนี้ ก็ได้นำเอาอำมาตย์พยอมเข้ามาด้วย พร้อมกับนำวิธีการประมงทะเลแบบจีนบางชนิดมาด้วยคือการทำอวนสี่เกี้ยวซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นอวนตั้งเกอวนดำ อวนซั้ง อวนตะเกียง อวนติด อวนล้อมและอวนลาก แม้ว่าอำมาตย์จะมีมาช้านานประมาณกว่า 100 ปีแล้ว แต่ก็ยังเป็นที่ยึดเหนี่ยวต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเพราะความไม่แน่นอนในชีวิตของการทำประมง อำมาตย์มีส่วนทำให้เกิดกำลังใจ เข้มแข็ง คือ ชาวประมงยังคงขอคำแนะนำได้อยู่เสมอโดยวิธีโยนปวยเสี่ยงทายตามแบบโบราณที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา เช่น การประมงในป็นหน้าจะเป็นเช่นไรจะต่อเรือใหม่ได้หรือไม่ ในอดีตเรือทุกลำในอ่าวแม่กลองก่อนออกทะเลก็ต้องวิ่งไปหน้าศาลจุดประทัดเช่นไหว้ขอพรแล้วจึงออกทะเลไปได้ การขนบานจะใช้วิธีแก็บ้นด้วยการถวายเป็นเครื่องเซ่นไหว้ จิ้งหรือภาพยนตร์ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542) อำมาตย์เป็นเทพแห่งท้องทะเลตามความเชื่อของชาวจีน

เจ้าแม่ทับทิม” หรือ “มาจู่” เป็นเทพเจ้าที่ชาวประมงในประเทศจีนและชาวประมงในบริเวณเอเชียอาคเนย์นับถือ บางตำรากล่าวว่าเจ้าแม่ทับทิมอาจเป็นเทพเจ้าองค์เดียวกับ “อำมาตย์” ชาวประมงเชื่อว่าท่านมีตัวตนอยู่จริงและเป็นคนแซ่ลิ้ม แต่เมื่อบรรพบุรุษชาวประมงส่วนที่อพยพมาจากเมืองจีนมาก็ยังนำเอาท่านมาด้วย ชาวประมงจะไหว้บูชาเจ้าแม่ทับทิมก่อนออกหาปลาและจะจัดพิธีประจำปีเพื่อบวงสรวงบูชาเจ้าแม่ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ: 2542)

4.7.3 การนับถือบุคคลในประวัติศาสตร์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ชาวประมงพื้นบ้านนับถือบุคคลในประวัติศาสตร์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจะนับถือกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์

ตารางที่ 4 การนับถือบุคคลในประวัติศาสตร์ในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ	การปฏิบัติ	แหลมใหญ่	บางตะเกียง	คลองโคน	บางแก้ว	คนป๊ะ
กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ บริเวณคอยหอยหลอด ต.บางจะเกร็ง	พิธีบวงสรวงกรมหลวงชุมพร ขนบาน กราบไหว้บูชา	/	/	/	/	/

ชาวประมงพื้นบ้านเคารพนับถือกรรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์เหมือนเช่นชาวประมงในท้องถิ่นอื่น ๆ ของประเทศไทยเพราะพระองค์ท่านเป็นทหารเรือไทยพระองค์แรกที่ได้นำเรือรบสมัยใหม่เดินทางจากยุโรปมาถึงเมืองไทย ทรงเป็นเจ้าของมีความเป็นชาตินิยม และเป็นเจ้านายที่ชาวเรือถือว่าทรงเป็น นักเลง ที่ใส่ใจถูกใจชาวทะเลทั้งหลาย เช่น ทรงเป็นผู้นำในการให้ทหารเรือ ยุค ร.ศ. 112 (รัตนโกสินทรศก 112 คือ ก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์มาได้ 112 ปี) สักคำว่าตราดไว้กับร่างกายเพื่อจดจำรำลึกถึงเหตุการณ์ที่ฝรั่งเศสยึดเมืองจันทบุรีและเมืองตราดของไทยเพื่อขอแลกเปลี่ยนกับมณฑลบูรพา คือดินแดนเขมรที่อยู่ใต้ปกครองของไทย ชาวประมงเคารพนับถือพระองค์ประดุจบิดาผู้คุ้มครองชาวเรือและเรียกพระองค์ด้วยภาษาของเขาวา เสด็จเตี้ย การบนบาน จะกระทำที่ไหนก็ได้ แต่การแก้บนเชื่อกันว่าจะต้องใช้วิธียิงปืนหรือจุดประทัดเท่านั้น (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542) ชาวประมงเพราะเชื่อว่าการไหว้ การบอกกล่าวจะทำให้ท่านบันดาลให้ปลอดภัยเพราะการออกทะเลสามารถเกิดสิ่งไม่แน่นอนขึ้นได้ตลอดเวลา เช่น พายุที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่มีเค้าลางหน้า ดังนั้นการไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นเสมือนสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวประมงพื้นบ้านโดยการไหว้บูชากรรมหลวงชุมพร เป็นไปในลักษณะการยกมือขึ้นไหว้บอกกล่าวเวลาออกทะเล หรือเจออุปสรรคต่าง ๆ ส่วนบางครั้งจะมีการไปสักการะบ้างตามโอกาสที่ศาลกรรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ดอนหอยหลอด ตำบลบางจะเกร็ง ซึ่งของที่ใช้บูชาก็เป็นดอกไม้ ธูปเทียน นอกจากนี้ยังมีพิธีบวงสรวงกรรมหลวงชุมพรที่จัดขึ้นบริเวณศาลกรรมหลวงชุมพร บริเวณดอนหอยหลอดเป็นประจำทุกปีในช่วงเดือนเมษายน (ล้วน พันภัย, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

4.7.4 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือทำมาหากิน

ชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปนับสิ่งศักดิ์สิทธิ์คือเรือประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นพาหนะที่ชาวประมงพื้นบ้านนับถือเคารพมาก ในฐานะสิ่งที่ให้คุณและเกื้อกูลต่อการประกอบอาชีพ ดังที่ ล้วน พันภัย (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2560) หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) นันทพัทธ์ เกียรติวราจรัญ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559) ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) อธิบายไว้คล้ายคลึงกัน สรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับเครื่องมือทำมาหากิน

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ เคารพนับถือ	การปฏิบัติ	เทพลมหใหญ่	บางจะเกร็ง	คดองโคน	บางแก้ว	คนเฒ่า
แม่ย่านางเรือ	กราบไหว้บูชา ขอพร ถวายเครื่องเซ่นในวัน พระใหญ่ ผูกผ้าสามสีเจ็ดสีที่หัวเรือ	/	/	/	/	/
โง๊ะปลาทุ	บูชาบริเวณเสาด้านบนปากโง๊ะด้วยผ้าสามสี หรือผ้าสีแดง ถวายอาหารคาวหวาน เปิดไก่ ขนมเทียนขนมแข่งในวันตรุษจีน					/

แม่ย่านางเรื่อนั้นเกิดจากการที่เรือประมงนำมาจากไม้และไม้ก็ต้องตัดมาจากป่า คนโบราณเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่จะมีวิญญาณของเทพยดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่เมื่อนำไม้มาสร้างเรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะมาดูแลคุ้มครองเรือลำนั้นด้วย ซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่อง แม่ย่านางเรือ ชาวประมงพื้นบ้านให้ความเคารพนับถือแม่ย่านางเรือมาก โดยเชื่อว่าแม่ย่านางจะประทับบริเวณโขนเรือ ชาวประมงจึงเคารพโขนเรือ กราบไหว้และพยายามไม่ให้เหยียบโขนเรือหรือทำสิ่งที่ลบหลู่โขนเรือ เพราะเชื่อว่าจะทำความอัปมงคลและความโชคร้ายมาสู่เจ้าของเรือชาวประมงบนเรื่อนั้น การทำประมงและการออกเรือแต่ละครั้งจึงมักบอกกล่าวแม่ย่านางเสมอเพราะเชื่อว่าจะบันดาลโชคให้จับปลาได้มาก ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ การบูชาแม่ย่านางเรือสำหรับชาวประมงพื้นบ้านที่ออกเรือทุกวันจะไม่ได้บูชาเป็นพิธีใหญ่เหมือนเรือประมงพาณิชย์ที่ต้องออกเรือครั้งละนาน ๆ ที่จะบวงสรวงบูชาหรือจุดประทัด แต่ชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เรือลำเล็ก ๆ จะบอกกล่าวก่อนออกเรือเป็นประจำทุกวันโดยการยกมือไหว้ โดยการบูชาแม่ย่านางนั้นชาวประมงแต่ละครอบครัวจะใช้ของประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ความสะดวก แต่ส่วนมากนิยมไหว้ด้วย ข้าว เปิด ไก่ ปลาหมึกแห้ง เนื้อหมูสามชั้น ผลไม้มงคล เช่น ส้ม กล้วย ๆ ขนมมงคล เช่น ขนมถ้วยฟู ขนมเปี๊ยะ ผ้าสามสีหรือเจ็ดสี ดอกไม้รูป 9 ดอก เทียน การไหว้นั้นหากเป็นการทำพิธีมักทำในช่วงวันสงกรานต์ วันตรุษจีน ซึ่งผู้ทำพิธีไหว้แม่ย่านางก็คือเจ้าของกิจการ เจ้าของเรือและลูกเรือชาวประมงจะมาร่วมพิธี โดยมีขั้นตอนคือการตั้งเครื่องเซ่นที่หัวเรือ นำดอกไม้กับผ้าสามสีมาผูกติดกับโขนเรือ จุดธูปเทียนปักบนเครื่องเซ่น นำรูป 1 ดอกนำไปปักที่หัวเรือ แล้วบอกกล่าวแม่ย่านางให้นำโชคลาภมาให้ ให้บันดาลให้ปลอดภัย ได้กำไร เป็นต้น จากนั้นรอรูปหมดดอกก็จะลาเครื่องเซ่นแล้วจึงนำรูปทั้งหมดไปปักรวมกันที่โขนเรือ หลังขั้นตอนนี้บางครั้งครอบครัวอาจมีการจุดประทัด บางบ้านนำน้ำมะพร้าวอ่อนมารดที่โขนเรือ เสาวเรือ บางบ้านอาจเผากระดาษเงินกระดาษทองตามความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน

สำหรับคนโปเะนั้นก็จะเคารพและบูชาแม่ย่านางเรือเช่นเดียวกับชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปโดยจะบูชาแม่ย่านางเรือในวันพระใหญ่และวันตรุษจีน โดยใช้ผ้าสีแดงหรือผ้าสามสีผูกที่โขนเรือ พิธีกรรมจะเห็นได้ว่าการไหว้คล้าย ๆ กับชาวประมงพื้นบ้านทั่วไป นอกจากนี้ คนโปเเ่ยังมีการเซ่นไหว้ โปะะปลาทุ ในวันตรุษจีน โดยจะนำอาหารคาวหวาน เปิดไก่ ขนมเทียน ขนมแข่ง ผ้าสามสีหรือผ้าสีแดงขึ้นเรือไปในเช้าของวันตรุษจีน จากนั้นจะป็นขึ้นไปบนคานโปเะ บริเวณปากประดู่ นำอาหารคาวหวานวางแล้วไหว้จุดธูปเทียนขอพร บางครั้งอาจมีการจุดประทัด จากนั้นผูกผ้าสามสีหรือผ้าแดงไว้กับเสาไม้บริเวณเหนือคานตรงปากโปเะ (นันทพันธ์ เกียรติวราจรรุญ, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559)

การประกอบพิธีกรรมเช่นนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมเรื่องความกตัญญูของชาวประมงได้เป็นอย่างดีเพราะชาวประมงเชื่อว่าการที่ทำมาหากินได้ปลอดภัย ได้ปลามาก ๆ นั้นส่วนหนึ่งก็เพราะแม่ย่านางคอยให้ความช่วยเหลือเมื่อถึงช่วงเทศกาลสำคัญดังที่กล่าวมาข้างต้นจึงมีการบูชาเสมือนเป็นการขอบคุณและขอพรในการประกอบอาชีพต่อไปเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ

4.7.5 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น

ชาวประมงพื้นบ้านและคนโปเะนั้นนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่นและชุมชนของตน ดังที่ภักทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรุญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2560) วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2560) หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) กล่าวไว้ สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 6 การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ	การปฏิบัติ	การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น				
		แหลมใหญ่	บางตะเกร็ง	คลองโค่น	บางแก้ว	คนโปเะ
หลวงพ่อบ้านแหลม (วัดเพชรสมุทรวรวิหาร ต.แม่กลอง)	กราบไหว้ บูชา ขอพร บนบาน	/	/	/	/	/
ศาลพ่อโต (คลองน้อย ตำบลแหลมใหญ่)	กราบไหว้ ขอพร ถวายเครื่องเซ่น	/				
ท้าวเวสสุวรรณ (วัดปากสมุทร ต.แหลมใหญ่)	เซ่นไหว้ ขอพร ถวายเครื่องเซ่น	/				

ตารางที่ 6 (ต่อ)

สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือ	การปฏิบัติ	แหลมใหญ่	บางจะเกร็ง	คลองโคน	บางแก้ว	คนป๊ะ
ศาลพ่อเขียว (ศาลบริเวณป่าชายเลนปากคลองโคน)	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น			/		
ศาลตาขุน (คลองโคน)	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น			/		
ศาลตาหลวง	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น			/		
ศาลเจ้าแม่ศรีวิไล (หมู่ 5 บ้านคลองช่อง ต.คลองโคน)	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น			/		
ศาลเขียนชื่อ	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น	/				
ศาลเจ้าพ่อศรีราชา	กราบไหว้ ขอปพร ถวายอาหาร		/			
ปู่ขาว ปู่ดำ	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น		/			
ศาลตาขุน (บางแก้ว)	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น				/	
ศาลอาม้า	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น	/				
ศาลปู่โสม	กราบไหว้ ขอปพร ถวายเครื่องเซ่น	/				

จากตารางข้างต้นสามารถอธิบายรายละเอียดถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่นที่ชาวประมง
พื้นบ้านนับถือดังนี้

สิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งหนึ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านนับถือกันทั่วไปเช่นเดียวกับคนแม่กลองก็คือ
หลวงพ่อบ้านแหลม หลวงพ่อบ้านแหลมเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ซึ่งคนสมุทรสงครามโดยทั่วไปนับถือ
รวมทั้งชาวประมงพื้นบ้านด้วย ในการสักการบูชาเป็นการไหว้ขอปพรตามเทศกาลต่าง ๆ เช่น
วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ โดยจะไหว้ด้วยดอกไม้ ธูปเทียน สิ่งที่คนชอบบนบานต่อศาลกรมหลวง
พ่อบ้านแหลมก็คือการบนละครและการบนจุดประทัด โดยจากประวัติหลวงพ่อบ้านแหลมที่เกี่ยวข้อง

กับน้ำ ตามความเชื่อที่ว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ลอยน้ำมาและบางตำนานเล่าว่ามีชาวประมงออกหาปลาทอดแหได้ ยิ่งทำให้หลวงพ่อบ้านแหลมดูเกี่ยวกันพันกับน้ำและชาวประมง หลวงพ่อบ้านแหลมเป็นที่เคารพนับถือของชาวประมงพื้นบ้านมากเพราะเชื่อว่าท่านคุ้มครองดูแลคนแม่กลองทั้งหมด รวมถึงคนที่ทำประมงด้วย ทั้งชาวประมงทั่วไปและคนโป๊ะต่างเคารพนับถือ หลวงพ่อบ้านแหลม นอกจากนี้บริเวณคลองน้อยในตำบลแหลมใหญ่ยังมีศาลพ่อโตตั้งอยู่ซึ่งชาวบ้านจะเคารพบูชาโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงจะบอกกล่าวขอพรในเรื่องการทำมาหากิน การให้ไว้จะไหว้ด้วยดอกไม้ ฐูปเทียน อาหารคาวหวาน ตามเทศกาล

ท้าวเวสสุวรรณ ท้าวเวสสุวรรณเป็นรูปปั้นยักษ์ขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณวัดปากสมุทร บริเวณตำบลแหลมใหญ่ ที่ติดกับปากอ่าวแม่กลอง ชาวประมงพื้นบ้านเชื่อว่าหากบอกกล่าวก่อนออกไปหาปลาโดยการยกมือไหว้เวลาแล่นเรือผ่านจะทำให้จับปลาได้มาก การนำของมาเช่นไหว้ นิยมนำมาตามช่วงเทศกาลสำคัญ อาทิ สงกรานต์ ฯลฯ โดยจะนำอาหารคาวหวาน ข้าว เหล้า อาหารทะเล ขนมและของหวานต่าง ๆ มาถวาย

นอกจากนี้ตำบลแหลมใหญ่ ยังมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงพื้นบ้านเคารพนับถือคือศาลพ่อโต และศาลกฐินิตาหลวงหรือศาลตาหลวง โดยศาลตาหลวงตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 4 ชาวบ้านเคารพนับถือมาก เล่ากันว่าหลวงตาที่เป็นรูปเคารพในศาลเคยมีตัวตนจริงเมื่อประมาณ 100 กว่าปีที่ผ่านมา เป็นคนมีวิชาอาคมแก่กล้า ทั้งนี้การเคารพบูชาจะทำการถวายอาหารคาวหวาน ดอกไม้ฐูปเทียน

ตำบลคลองโคน มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงพื้นบ้านนับถือ ได้แก่ ศาลตาขุน ศาลพ่อเขียวและเจ้าแม่ศรีวิสัย

ศาลตาขุนในศาลมีไม้ทำเป็นรูปปลัดขิกมีมานานเท่าใดไม่มีใครรู้ ชาวประมงจะบนบานขอพรให้ทำมาหากินได้ดี จับปลาได้มาก เมื่อได้สมปรารถนาก็จะนำของมาถวายศาลตาขุนเป็นศาลเก่าแก่ ชาวประมงพื้นบ้านจะบอกกล่าวเวลาออกทะเล เพื่อขอให้ได้ปลามากและปลอดภัย บางครั้งอาจบนบานศาลกล่าวในเรื่องการประกอบอาชีพ

ศาลพ่อเขียวซึ่งอยู่ในน้ำบริเวณปากคลองโคนชาวประมงพื้นบ้านจะไหว้เวลาแล่นเรือผ่านและบนบานศาลกล่าวและนำของมาถวาย ศาลตาเขียวเป็นศาลที่นายประเทือง จือเหลียงได้สร้างขึ้นบริเวณปากคลองโคน ซึ่งในอดีตบริเวณนี้เป็นน้ำทะเล ต่อมาเมื่อมีการปลูกต้นเสมโก้งกางมากขึ้น และมีพื้นดินโคนงอกเพิ่มบริเวณดังกล่าวกลายเป็นป่าชายเลนปากคลองโคนที่ต่อกับอ่าวแม่กลอง ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...ศาลพ่อเชียนนี้ทำเพื่อตัวเอง สร้างมาได้ประมาณ 60 ปีแล้ว ที่ว่าสร้างคือมันมีช่วงนิ่งอยู่ ๆ หอยก็น้อย หายาก ต่อกันมาสองสามปี อยู่ ๆ นึกยังไม่รู้พอ ผ่านปากคลอง นี้ที่เคยมีคนแถวนี้ชอบบอกกันว่ามันจะเห็นคนแก่มาเดินอยู่ข้าง ๆ ที่เป็นน้ำทะเล เลยกมือขึ้นไหว้บอกว่าถ้าปีนี้ได้ทำหอยได้เงินมากจะตั้งศาลให้ แล้วปีนั้นก็ได้เงินค่าหอยเป็นหมื่น ๆ แต่ก่อนเงินหมื่นนี้เยอะมาก เลยตั้งศาล คนก็ไหว้กันเรื่อยมา ส่วนใหญ่คนจะมาขอให้จับปลาได้ ให้ปลอดภัย ก็เอาเหล้า ข้าวปลาอาหารมาไหว้ เพราะคนอื่นที่ขอ ๆ กันก็มักจะได้...

เจ้าแม่ศรีวิไลบริเวณบ้านคลองช่อง ซึ่งแต่ละปีจะมีการทำบุญศาลและแห่เจ้าแม่ออกสู่ทะเล ในวันที่ 13 เมษายนของทุกปีช่วงเช้าจะทำบุญศาล จากนั้นเวลาประมาณเที่ยงวันจะเริ่มมีการอัญเชิญรูปปั้นเจ้าแม่ศรีวิไลขึ้นเรือที่ตกแต่งด้วยดอกไม้สวยงามแห่ออกไปกลางทะเล ในการแห่นั้นจะมีขบวนเรือของชาวบ้านบ้านคลองช่องคนอื่น ๆ ติดตามมาเป็นขบวนยาว มีการร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน มีการจุดประทัด เมื่อแห่เสร็จจะอัญเชิญรูปปั้นกลับขึ้นไปศาลตามเดิม ตามความเชื่อจะให้เจ้าแม่ไปช่วยคุ้มครองสัตว์น้ำต่าง ๆ (โสรัช อภัย, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

ชาวประมงพื้นบ้านใน ตำบลบางแก้วจะนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านดังนี้ (วิสูตร นวมศิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

ศาลเจ้าพ่อเชียนชื่อ ซึ่งเป็นรูปปั้นเทพเจ้าเงินตั้งอยู่ในศาลเจ้า บริเวณชายทะเลโรงกึ่งต.บางแก้ว ชาวประมงที่อาศัยบริเวณใกล้เคียงรวมทั้งคนในพื้นที่จะนับถือ ส่วนใหญ่คนจะมาไหว้ในงานประจำปีของศาลเจ้าที่จัดในช่วงประมาณ ต้นปีของทุกปี เพื่อขอให้ทำมาหากินได้คล่อง การบูชาศาลเจ้าพ่อเชียนชื่อและศาลอาม้าจะทำในวันสำคัญตามวันสำคัญของคนไทยเชื้อสายจีน

ศาลตาขุนเป็นศาลที่มีปลัดจิกด้านใน ชาวประมงพื้นบ้านนับถือ จะบนบานศาลกล่าวให้หาปลาได้มาก

ศาลอาม้าเป็นศาลเจ้าเงิน มีรูปปั้นอาม้า ชาวประมงเชื้อสายจีนนิยมมากกราบไหว้บูชาโดยทำเป็นประจำตามช่วงเวลาของแต่ละหมู่บ้าน โดยจะนิยมถวายของคาวของหวาน ดอกไม้ธูปเทียน

ชาวตำบลบางจะเกร็งมีศาลปู่ศรีราชาซึ่งเป็นพระพุทธรูปและศาลพี่ชาวพี่ดำเป็นรูปปั้นคล้ายปู่ฤๅษีขนาดเท่าคนและรูปปั้นขนาดเล็กซ้ายขวา และมีไม้รูปร่างคล้ายเจี๊ยบอยู่ในศาล การบูชาหลวงปู่ศรีราชาจะทำในเดือนห้าในตามปฏิทินจันทรคติเป็นประเพณีโดยมีการจัดงานบูชาศาลหลวงปู่

ศรียาและพี่ชาวพีดำขึ้นในหมู่บ้านคู่อี่ โดยจะทำบุญเลี้ยงพระและสมโภชในเดือนธันวาคม มีการแก้บนโดยทำขนมไปถวายตามที่ได้บนบานไว้ (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560)

จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านเกิดจากองค์ความรู้ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยได้มาจากการเรียนรู้ การสังเกต การลงมือปฏิบัติและการสั่งสมประสบการณ์ ทั้งนี้ ภูมิปัญญาดังกล่าวมีความเกี่ยวพันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

4.8 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะ

คำศัพท์ต่าง ๆ ที่ปรากฏในการใช้เรียกขานสิ่งต่าง ๆ ของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะเป็นคำที่มีความหมายเฉพาะของชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะที่สะท้อนความคิดและวิถีชีวิตได้ ดังปรากฏคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านและการทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะ ดังนี้

4.8.1 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของชาวประมงพื้นบ้าน

คำศัพท์ของชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้สื่อสารกันมีค่าต่าง ๆ ที่ใช้เฉพาะในหมู่ชาวประมง ดังนี้

ตารางที่ 7 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของชาวประมงพื้นบ้าน

ที่	คำ	ความหมาย
1	กร่ำ	ที่ล่อปลาที่ทำโดยนำไม้มาสุ่มเพื่อล่อให้ปลาวายเข้ามาอยู่ แล้วจึงนำเฟือกมาล้อมแล้วจับปลา
2	กระซ้า	ซากเปลือกหอย ขยะที่ทับถมกันและลอยอยู่ในน้ำหรือตามชายทะเล
3	กระดานถีบ	ไม้กระดานแบน หัวเข็ดขึ้น ขนาดความกว้างพอให้คนขึ้นไปนั่งคุกเข้าได้ ความยาวประมาณ 1.50 เมตร ใช้สำหรับวางบนพื้นเลนแล้วให้คนนั่งคุกเข้าข้างหนึ่งบนกระดาน ขาอีกข้างใช้ถีบโคลนเพื่อให้ออกมาเคลื่อนที่ได้สะดวก บนไม้กระดานจะมีถังใส่เหยื่อวางไว้ มักใช้เพื่อหาหอยแครง หอยครง
4	กระโปกตาเถร	พืชในน้ำมีลักษณะเป็นก้อนใส ๆ กลมหรือรี หลายขนาด เมื่อน้ำจืดไหลลงมาปะทะน้ำเค็ม พืชเหล่านี้จะขยายพันธุ์เป็นจำนวนมากจนทำให้น้ำทะเลเปลี่ยนสี
5	กู่วน	การเก็บอวนที่วางดักจับสัตว์น้ำในทะเลขึ้นเรือ โดยจะค่อย ๆ สวาขึ้นเรือ
6	ก่า	เครื่องมือดักปลาในสมัยโบราณ ใช้หาปลาตามชายคลอง
7	ขอเกี่ยวปู	เหล็กดัดโค้งงอเป็นรูปตะขอต่อกับด้ามจับที่เป็นไม้ ความยาวของไม้ลึกลงไปให้แห่เข้าไปในรูปูได้ลึกไปถึงบริเวณที่ปูอยู่ ใช้สำหรับล้วงตะขอลงรูปูเพื่อให้ปูใช้ก้ามหนีบตะขอขึ้นมา (บางครั้งเรียกตะขอเกี่ยวปู หรือ ตะขอขุดปู)
8	ข้อง	ภาชนะจักสานชนิดหนึ่ง คอแคบ ปากกว้างออก ใช้ใส่ปลาหรือสัตว์น้ำอื่น ๆ

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
9	คร่าว	แนวเชือกอวนด้านบนและด้านล่าง
10	คลื่นหัวแตก	คลื่นที่เมื่อเข้าใกล้ฝั่งผิวส่วนบนของคลื่นจะแตกเป็นฟอง
11	คลื่นหัวเรียบ	เป็นคลื่นที่มีความเร็ว บางครั้งเป็นสัญญาณเตือนการมาถึงของพายุ (อาจเรียกว่า เต็น หรือ คลื่นจากแดนไกล)
12	งมกุ้ง	การจับกุ้งด้วยมือเปล่าบริเวณน้ำตื้น เช่น ริมคลอง โดยการดำน้ำหรือล้วงมือลงไปใต้น้ำ เอามือล้วงตามซอกหินหรือขอนไม้ต่าง ๆ เพราะกุ้งมักจะเกาะหรือซ่อนตัวอยู่ เมื่อเจอก็จะใช้มือจับ
13	จั่น	เครื่องมือดักสัตว์ทะเล ทำด้วยไม้ไผ่ คล้ายกรง มีบานชักเล็ก ๆ เปิดปิดได้
14	ซั้ง	เครื่องมือประมงพื้นบ้านในอดีต ใช้ตามชายคลองลักษณะเป็นที่ดักจับปลา ทำด้วยไม้ไผ่คล้ายโป๊ะขนาดเล็ก มีปีก เป็นเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ
15	ไซ	เครื่องมือดักจับปลาสานเป็นทรงกระบอก มีขาแขง ใช้วางในบริเวณน้ำตื้นเพื่อดักจับสัตว์น้ำ
16	เค็ง	คลื่นลูกย่อม ๆ ใต้น้ำ
17	เดือนดับ	คืนที่มองไม่เห็นดวงจันทร์ ช่วงแรม 14 15 ค่ำ
18	เดือนเพ็ญ	วันที่มองเห็นพระจันทร์ชัดเจน พระจันทร์เต็มดวง ในวันขึ้น 15 ค่ำ
19	ตะกั่ว	ตะกั่วขนาดเล็ก ๆ ใช้ผูกติดอวน เพื่อถ่วงให้อวนไม่ลอยขึ้น
20	ตาอวน	บริเวณเนื้ออวนที่นำมาถักต่อกัน 1 ตาอวน มีเงื่อนไขหรือปม 4 ปม ให้มีลักษณะเป็นช่องว่าง
21	ทรายซีเป็ด	ทรายที่ลักษณะร่วนเป็นทรายที่ผสมดินเลน เช่น บริเวณดอนหอยหลอด สามารถขึ้นไปเดินได้
22	ทุ่น	สิ่งที่ผูกติดกับอวนเพื่อให้อวนฝังที่ผูกลอยขึ้น
23	ทุ่นตะเกียง	ทุ่นลอยน้ำที่นำโดยถังน้ำพลาสติก หรือโฟมที่ติดหลอดไฟเพื่อให้แสงสว่างบอกแนวอวนตอนกลางคืน
24	ทุ่นธง	ทุ่นลอยน้ำที่ไม้ที่มีธงสีต่าง ๆ หรือผ้าสัญลักษณ์ต่าง ๆ ผูกไว้เพื่อบอกตำแหน่งอวนที่วางลงในน้ำ
25	แท้ง	โป๊ะที่ยื่นต่อจากศาลาทำน้ำ สำหรับจอดเรือขนาดใหญ่ (คนในท้องถิ่น ๆ จังหวัดอื่นเรียกว่าโป๊ะ)
26	น้ำเกิด	ช่วงที่ปริมาณน้ำสูงเวลาน้ำขึ้นประมาณช่วงและเวลาน้ำลงก็ลดระดับลงต่ำมาก
27	น้ำขึ้น	ระดับน้ำบริเวณแม่น้ำ ลำคลอง ทะเลที่สูงขึ้นเป็นปกติในแต่ละวันของ เมื่อน้ำขึ้นปริมาณน้ำจะค่อย ๆ สูงขึ้น วันหนึ่งน้ำจะขึ้น 2 ครั้ง

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
28	น้ำเข้า	ช่วงเวลาที่น้ำที่ขึ้นตอนเช้าสูงกว่าน้ำที่ขึ้นตอนเย็น
29	น้ำตาย	ช่วงที่ระดับน้ำเวลาที่ขึ้นก็ขึ้นน้อยและเวลาลงก็ลงน้อย
30	น้ำทรง	น้ำที่นิ่งไม่ไหลขึ้นหรือลงในช่วงระยะเวลาหนึ่ง
31	น้ำทาม	น้ำที่มีระดับสูงขึ้นในขณะที่เป็นช่วงที่น้ำกำลังไหลลง หลังจากนั้นน้ำก็ลดลงก่อนจะระดับน้ำจะสูงขึ้นอีก แล้วจึงไหลขึ้นหรือไหลลงจริง ๆ
32	น้ำเทื่อ	น้ำที่ขึ้นมากเต็มที่แล้วหยุดนิ่งยังไม่ไหลลงช่วงระยะเวลาหนึ่ง
33	น้ำเปียด น้ำกัน	คำเรียกปรากฏการณ์น้ำเปลี่ยนสี
34	น้ำเย็น	ช่วงเวลาที่น้ำที่ขึ้นตอนเย็นสูงกว่าน้ำที่ขึ้นตอนเช้า
35	น้ำลง	ระดับน้ำที่ลดลงจากการไหลลงของน้ำ
36	บิน	อาการร่วน้ำของปลากระเบน
37	ปล่อยอวน	การที่ชาวประมงนำอวนไปหย่อนลงในน้ำเพื่อดักจับสัตว์น้ำ (บางครั้งเรียก ท้องอวน วางอวน)
38	ป่องเคย	การจับเคยโดยการนำละวะไปวางกันในน้ำในลักษณะให้หันหน้าเข้ามาฝั่ง ส่วนปลายละวะให้แคบเข้าเป็นรูปสามเหลี่ยม (มีความหมายเหมือนกับคำว่า รอกเคย)
39	ฝนชะซ่อมมะม่วง	ฝนที่ตกนอกฤดู โดยมีจะตกช่วงก่อนสงกรานต์
40	ฝนไล่ช้าง	ฝนที่ตกหนักกระหน่ำในเวลาน้ำขึ้นและหยุดอย่างรวดเร็ว
41	พู่ย	ใช้ไม้ตีน้ำแรง ๆ
42	แพรก	ลำน้ำขนาดเล็กที่ขุดต่อจากลำรางน้ำ
43	มั่วกุง	การใช้ไม้กวานหรือพู่ยเลนใต้น้ำริมชายคลองให้ขุ่นจากนั้นกุงจะเมาและลอยขึ้นมา ก็จะสามารถจับกุงได้
44	แม่คลื่น	คลื่นลูกใหญ่ มีร่องคลื่นห่าง ไม่มีลักษณะเป็นคลื่นหัวแตก
45	รอกเคย	วิธีการจับเคยโดยใช้ละวะ (ความหมายเดียวกับคำว่า ป่องเคย)
46	ร่องน้ำ	คูน้ำที่เป็นทางน้ำลึกที่น้ำไหล ใช้เป็นทางเดินเรือ
47	ละวะ	ตาข่ายสีฟ้านิยมทำด้วยไนล่อนใช้สำหรับทำเป็นที่กันสำหรับป่องเคย

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
48	รูนเคย	การใช้เครื่องมือที่มีลักษณะเป็นไม้มีลักษณะสามเหลี่ยม ผูกติดกับลวดที่ทำเป็นรูปปลายแหลม แล้วเดินหรือนั่งหัวเรื่อนำเครื่องมือไว้ด้านหน้าและเดินหรือแล่นเรือไปช้า เพื่อให้เคยเข้ามาอยู่ในลวดลวด
49	เรือผีหลอก	เรือที่สร้างขึ้นเพื่อใช้หาปลาในคืนเดือนมืด โดยเป็นเรือมาดที่ฝั่งหนึ่งของกบเรือติดไม้กระดานทาสีขาวพาดไว้ อีกฝั่งมีผืนตาข่ายซึ่งติดไว้ การหาปลาจะพายเรือออกจากนั้นจะใช้ไม้กรีดน้ำให้เป็นเสียงดังเมื่อปลาตกใจเสียงกรีดน้ำจะโผล่ขึ้นเมื่อเห็นไม้สีขาวจะตกใจกระโดดขึ้นเรือ
50	เรืออีปาย	เรือที่ติดเครื่องยนต์
51	ลมเชิงพัทธยา	เป็นลมแฉมพัดช่วงเดือนพฤษภาคมถึงกันยายน สวนทางกับลมอุกาตะวันออก เมื่อลมนี้พัดออกทะเลมักจับปลาไม่ค่อยได้
52	ลมเชิงตะโก้	เป็นลมแฉมพัดระหว่างลมตะวันตกและลมตะโก้พัดหลวง พัดราวเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคมโดยจะพัดสวนทางกับลมหัวเขา
53	ลมแฉม	ลมที่พัดช่วงเย็น กลางคืน พัดมาเป็นครั้งคราวกำหนดแน่นอนไม่ได้ พัดแค่ชั่วระยะเวลาสั้น ๆ
54	ลมตะโก้	ลมที่พัดปลายฤดูฝนซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนฤดู เป็นมรสุมต้นฤดู บางครั้งมีทิศทางไม่แน่นอน
55	ลมตะโก้พัดหลวง	เป็นลมเย็น ลมเย็นพัดจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปทิศตะวันออกเฉียงใต้ พัดสวนทางกับลมตะเภา ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงสิงหาคม
56	ลมตะเภา	เป็นลมที่พัดจากทิศใต้ไปทิศเหนือ หรือพัดจากอ่าวไทยขึ้นสู่พื้นดินในช่วงฤดูร้อน (อาจเรียกว่าลมสำเภา)
57	ลมตะวันตก	ลมเย็นที่พัดจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก พัดราวเดือน พฤษภาคมถึงกันยายน มักพัดในช่วงเช้าและบ่าย
58	ลมตะวันออก	เป็นลมเย็น พัดจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก พัดสวนทางกับลมตะวันตก ช่วงตุลาคมถึงมกราคม หรืออาจไปพัดแทรกในช่วงเปลี่ยนเข้าสู่ฤดูฝน ใต้ฝุ่น มักมากับลมชนิดนี้ ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามกลัวลมชนิดนี้มาก

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
59	ลมบ่าย	ลมที่พัดช่วงปลายเดือนมีนาคมถึงต้นพฤษภาคม พัดจากทะเลเข้าฝั่งในช่วงบ่าย ช่วยให้คลายร้อนได้
60	ลมพัดหลวง	เป็นลมแฉม พัดจากทิศตะวันตกเฉียงเหนือไปทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นลมที่พัดสวนทางกับลมตะเภา พัดระหว่างลมตะเภาพัดหลวงและลมว่าว ประมาณเดือน พฤษภาคม - สิงหาคม
61	ลมพัทธา	ลมเย็นที่พัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้ไปทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พัดช่วงเดือนพฤษภาคมถึงกันยายน
62	ลมพัทธา ปลายแหลม	ลมแฉมที่พัดจากทิศตะวันตกเฉียงใต้สู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
63	ลมว่าว	เป็นลมเย็นที่พัดจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ในช่วงฤดูหนาว บางครั้งเรียกว่าลมข้าวเบา พัดช่วงเดือนตุลาคมถึงมกราคม
64	ลมว่าวอุกา	เป็นลมแฉม ที่มีกเกิดพร้อม ๆ ช่วงการเกิดลมว่าว เป็นลมที่พัดเร็วไปมาระหว่างลมว่าวและลมอุกา สวนทางกับลมพัทธา
65	ลมสลาดัน	เป็นลมเย็นพัดจากทิศใต้ขึ้นสู่ทิศเหนือ ราวเดือน กุมภาพันธ์ถึงพฤษภาคม พัดสวนทางกับลมว่าว
66	ลมหัวเขา	เป็นลมแฉม พัดช่วงบ่าย ๆ ประมาณช่วงเดือนเมษายน พัดจากทิศตะวันออกเฉียงใต้
67	ลมอุกา	เป็นลมเย็นที่พัดจากทิศอีสานไปทิศตะวันตกเฉียงใต้
68	ลมอุกาตะวันออกเฉียง	เป็นลมแฉมที่อันตราย พัดสวนทางกับลมเชิงพัทธา เกิดราวเดือนตุลาคมถึงมกราคม มักพัดแทรกลมตะวันออกเฉียงหรือใต้ฝุ่น
69	ลมอุตรา	ลมที่พัดต้นฤดูร้อน พัดจากตะวันออกเฉียงเหนือไปตะวันตกเฉียงใต้ บางครั้งหากระหว่างนี้เกิดมรสุมพัดมาก็ก่อให้เกิดฝนฟ้าคะนอง
70	ฟ้าแดง	ปรากฏการณ์ที่ท้องฟ้ามีส้มหรือสีแดงซึ่งชาวประมงเชื่อว่าจะเกิดพายุตามมา
71	ฟ้าเหลือง	ปรากฏการณ์ที่ท้องฟ้าเป็นสีเหลืองเข้มออกไปทางสีแดง ชาวประมงเชื่อว่าเป็นสัญญาณเตือนว่ากำลังจะมีพายุใหญ่ (ความหมายเหมือนคำว่าอุกาฟ้าเหลือง)
72	ลอบ	เครื่องมือดักปลา ดักปู ทำด้วยไม้ไผ่ผ่าซีก เป็นซี่ ๆ ทำเป็นรูปทรงกระบอก มีงาแซงตรงปากทางเข้า กันสัตว์ทะเลกลับออกมา ติดเหยื่อล่อภายในลอบ

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
73	ลำประโดง	ลำน้ำหรือคลองขนาดเล็กที่ขุดต่อจากลำน้ำหรือลำคลองใหญ่เข้าพื้นที่บ้านหรือสวน
74	แล่ง	ตะกร้าแยกเคย
75	แล่งเคย	การนำเคยเทใส่แล่งหรือหลัวที่มีฝืนโลหะเย็บเป็นถุงอยู่ด้านในแล้วจุ่มลงน้ำแล้วเทน้ำออกเพื่อนำแยกเคยออกจากเศษขยะ
76	วิ่งก้าว	การเล่นเรือที่เล่นทะเลแยงสลับฟันปลาไปทางซ้ายและขวาสลับกัน เป็นการวิ่งแบบทวนลม
77	วิ่งล่องคลื่น	การเล่นเรือตามคลื่นลม
78	สองน้ำ-น้ำสองกระดอง	ช่วงเปลี่ยนฤดูกาลเข้าสู่ฤดูฝนน้ำลมจะที่ขึ้นและลงในช่วงเช้าและเย็นจะมีปริมาณเท่า ๆ กัน
79	สัตว์ทะเลหน้าดิน	สัตว์ทะเลที่อาศัยอยู่บริเวณหน้าดิน
80	หมอยยายซี	พีชน้ำเป็นเส้น ๆ เกาะตามกิ่งไม้ หรือกองขยะในท้องทะเล เมื่อเกิดน้ำเบียดน้ำกันพีชนี้จะเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว
81	อวนเชือก	อวนในสมัยอดีตที่ทำขึ้นโดยใช้เชือก
82	อวนเดิน	อวนที่ไหลตามกระแสน้ำ
83	อวนติดตา	เครื่องมือประมงที่มีลักษณะเป็นฝืนมีช่อง มักตัดเป็นสี่เหลี่ยมฝืนผ้า ใช้สำหรับวางขวางทางสัตว์น้ำหรือล้อมจับสัตว์น้ำ โดยให้สัตว์ว่ายมาชนแล้วติดตาอวนหนีไม่ได้
84	อวนไถล่อน	อวนที่ทำจากเชือกไถล่อน
85	อวนมุ้ง	อวนที่ทำจากไถล่อนสีฟ้า
86	อวนล้อม	เครื่องมือประมงที่เป็นฝืนอวนสี่เหลี่ยมฝืนผ้า ทำประมงโดยการปล่อยฝืนอวนล้อมรอบสัตว์น้ำที่เป็นฝูงในแนวราบและแนวตั้งจากนั้นปิดด้านล่างของอวนเพื่อให้สัตว์น้ำว่ายออกไม่ได้
87	อวนลอย	เครื่องมือประมงที่เป็นอวนสี่เหลี่ยมฝืนผ้า การทิ้งอวนจะทิ้งลงน้ำในแนวตั้งเพื่อให้อวนขวางเส้นทางการเคลื่อนที่ของสัตว์น้ำเพื่อให้สัตว์น้ำว่ายมาชนและติดตาอวน
88	อวนลอยกลางน้ำ	เครื่องมือประมงอวนสี่เหลี่ยมฝืนผ้า เวลาวางอวนจะวางเป็นแนวตามทิศทางของกระแสน้ำ ปลายอวนด้านหนึ่งผูกกับเรืออีกด้านปล่อยลอยลงในน้ำให้ลอยตามกระแสน้ำเพื่อให้สัตว์ทะเลว่ายมาติดอวน

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
89	อวนลอยผิวน้ำ	การทำประมงที่ใช้เครื่องมืออวนเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า นิยมทำบริเวณน้ำตื้น อาจทำโดยชิงอวนกับหลักไม้เพื่อให้ปลาวายมาติด จะมีทุ่นและตะกั่วหรือไม้ก็ได้ อาจทำประมงทั้งแบบใช้เรือหรือไม่ใช้เรือก็ได้
90	อวนลอยหน้าดิน	การทำประมงที่ใช้เครื่องมืออวนที่วางอวนลึกลงไปจนบริเวณหน้าดิน สัตว์น้ำที่จับคือสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามหน้าดินได้ทะเล
91	อวนสามชั้น	เป็นอวนที่ใช้จับกุ้งมีเนื้ออวนสามชั้น เมื่อเวลาวางอวนในน้ำ เนื้ออวนชั้นในจะพองเป็นพุงเล็ก ๆ ทำให้กุ้งที่มีขาและก้ามติดอวนได้ง่าย
92	อวนเอ็น	อวนที่ผลิตจากเอ็น
93	อีฉก	อุปกรณ์หาเคยชนิดหนึ่ง ทำด้วยไม้เป็นรูปโครงสร้างสามเหลี่ยม มีด้านยาวพอประมาณ ผู้ดำจะระวะต่อกับโครง สามเหลี่ยมให้ปลายแคบเป็นถุง

ชาวประมงพื้นบ้านมีคำศัพท์ที่เป็นคำศัพท์เรียกกริยา หรือวัตถุสิ่งของเฉพาะซึ่งบางคำจะเหมือนกับคำที่ใช้ทั่วไป บางคนเป็นคำที่ใช้ในกลุ่มชาวประมง คำศัพท์เหล่านี้สะท้อนถึงวิถีชีวิต วิถีคิด และเป็นภูมิปัญญาทางภาษา

4.8.2 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของคนโป๊ะ

ตารางที่ 8 คำศัพท์เฉพาะศาสตร์ของคนโป๊ะ

ที่	คำ	ความหมาย
1	กันโป๊ะ	ส่วนของโป๊ะที่มีลักษณะเป็นรูปตัว C ในภาษาอังกฤษ โครงสร้างจะมีเสาต้นมะพร้าว และไม้ไผ่ปักเรียงกันเป็นโครงแล้วล้อมด้วยอวนหรือฝือก เมื่อปลาวายเลาะปีกโป๊ะเข้ามา ก็จะว่ายวนในท้องลงแล้วว่ายเข้าสู่กันโป๊ะ บริเวณทางเข้ามีงาแซงทำหน้าที่ป้องกันไม่ให้ปลาวายกลับออกไป (กันโป๊ะ มีชื่อเรียกอื่น ๆ ว่า ท้องขัง ท้องขังปลา ลูกขัง)
2	กระต๊อบ	กระท่อมขนาดเล็ก ขนาดพอคนอยู่ได้ 1 คน สำหรับให้คนนอนเฝ้าโป๊ะ
3	ก้วาน	อุปกรณ์สำหรับดึงอวนขึ้นลง หน้าเหมือนนรอก สร้างโดยใช้ไม้ไผ่หรือไม้สน ตักก้วาน ทำด้วยไม้สองอันวางขนานกันแล้วเจาะรูใส่ไม้ขวางตรงกลาง ใช้เชือกที่ต่อมาจากอวนมาพันรอบไม้ที่ขวางตรงกลางรอกเพื่อใช้สำหรับหมุนอวนขึ้นลง ด้านบนมีเหล็กวงกลมติดไว้สองข้างสำหรับใช้มือจับหมุนก้วานขึ้นลง
4	กะเนอะ	สวิงขนาดเล็กทำด้วยอวนตาถี่มีด้ามจับขนาดพอดีมือ ใช้สำหรับช้อนปลาจากอวนในโป๊ะ (บางคนเรียกว่า สวิง)

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
5	ชั้น	หมุ่นให้ตั้งแน่น
6	คนงาน	คนที่จ้างมาเพื่อออกเรือจับปลาในโป๊ะ
7	คนทำโป๊ะ	ครอบครัวหรือคนที่มีอาชีพประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโป๊ะในการทำประมง
8	คนเฝ้าโป๊ะ	คนงานที่ทำหน้าที่เฝ้าโป๊ะ โดยอาศัยอยู่บนโป๊ะ (จะมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนคนเฝ้าโป๊ะไปเรื่อย ๆ)
9	คันทวน	อุปกรณ์ติดตั้งในเรือ มีหน้าที่สำหรับใช้ทุ่นแรงในการยกเสาไม้ต้นมะพร้าวให้ตั้งขึ้นตรง
10	คันทู	ไม้กลม ขนาดยาว จำนวน 2 ท่อน มีฝีนอวนผูกติดอยู่ ใช้รูดไล่ไปตามฝีนอวนของโป๊ะจนไม้มาบรรจบกันเพื่อไล่ต้อนสัตว์น้ำให้เข้ามาอยู่ในวงล้อมของอวน
11	คาน	การนำไม้ไผ่หรือไม้ชนิดอื่น มามัดรวมกันและวางยึดติดบริเวณพื้นที่ใกล้ปากโป๊ะด้านบนของตัวโป๊ะ เพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับสร้างกระต๊อบให้คนเฝ้าโป๊ะ
12	โคนโป๊ะ	ขั้นตอนในการเริ่มสร้างโป๊ะ โดยเริ่มจากการกำหนดจุดที่จะลงเสาที่เป็นโครงของตัวโป๊ะและการปักเสาเพื่อสร้างโป๊ะ (ในถิ่นอื่น ๆ มีชื่อว่า การประโคนโป๊ะหรือสร้างโป๊ะ)
13	งวด	แห้ง น้ำลงเต็มที่
14	งาแขง	เสาไม้ไผ่เสียมปลายที่ปักให้มีเอียงตะแคงเข้าหากันอยู่บริเวณปากทางเข้าห้องลวงเพื่อป้องกันปลาว่ายน้ำออก
15	ช่องเรือเข้า	ช่องว่างบริเวณตัวโป๊ะที่เว้นว่างไม่ปักไม้ไผ่ มีขนาดความกว้างขนาดพอให้เรือโป๊ะผ่านเข้าออกได้
16	เชือกข้ามทะเล	ชื่อเรียกเชือกที่ผูกบริเวณปากประตูทางเรือเข้า ใช้สำหรับให้คนสาวเรือออกจากโป๊ะ โดยผูกโยงเป็นเส้นตรงไปยังอีกฝั่งหนึ่งของโป๊ะที่ตรงข้ามกับปากประตูเรือเข้าโดยจะขึงให้ตึง ผูกส่วนหัวที่ตรงทางเรือเข้าทิศตะวันออกและผูกส่วนหางฝั่งตรงข้ามทิศตะวันตก เมื่อจะเอาเรือเข้าโป๊ะจะแก้มักเชือกข้ามทะเลออกและเอาปลายเชือกด้านหน้าประตูทางเข้าลงเรือไปด้วยเพื่อใช้สาวเรือออกเวลาจะกลับ
17	เชือกมาน	เชือกหรือลวดที่ร้อยผ่านห่วงโลหะตลอดแนวของฝีนอวน ใช้สำหรับรวบอวน
18	ไต	คนขับเรือเพื่อออกจับปลาในโป๊ะ (มักเป็นเจ้าของกิจการ)
19	ปากประตูโป๊ะ	ช่องสำหรับให้ปลาว่ายน้ำเข้าโป๊ะ ใกล้ปากประตูโป๊ะจามีไม้ไผ่หรือไม้รวกปักยาวเหยียดเป็นแนวกว้างออกเพื่อรองรับกระแสน้ำที่จะพัดพาให้ปลาว่ายน้ำเข้าสู่โป๊ะ
20	ปลอกอวน	เหล็กรูปวงกลมคล้ายแหวนแต่มีขนาดใหญ่ ให้สามารถสวมเสาโป๊ะได้ โดยปลอกอวนจะติดอยู่ที่ใต้วนสี่มุมเพื่อถ่วง และติดที่ตัวอวนเรียงกันลงมา เป็นแถว 6 แถว แถวละ 16 -18 ปลอก โดยติดอยู่ปากโป๊ะข้างละ 3 แถว เพื่อใช้สวมใส่ในเสาไว้สำหรับการดึงอวนขึ้นลง

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
21	ปีกแซง	แนวปีกโป๊ะซึ่งทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้รวกที่อยู่นอกปีกใหญ่ อยู่ใกล้ห้องลง เป็นแนวรับกระแสหน้าที่ไหลเข้าสู่โป๊ะ มีขนาดความยาวของแนวปีกน้อยกว่าปีกใหญ่
22	ปีกโป๊ะ	แนวไม้ไผ่หรือไม้รวกที่ปักเรียงเป็นแนวยาวต่อจากปากอวนในลักษณะกว้างออก ทำหน้าที่รับน้ำที่ไหลเข้าโป๊ะและทำหน้าที่กำกับเส้นทางว่ายน้ำของปลาให้ว่ายเข้าสู่ห้องลง
23	ปีกใหญ่	แนวปีกโป๊ะซึ่งทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้รวก ปัก มีขนาดความยาวมากกว่าปีกแซงเสมอ ปีกใหญ่มีสองข้างจะมีข้างหนึ่งยาวกว่าข้างหนึ่งเสมอ
24	โป๊ะเฟือก	โป๊ะน้ำลึกแบบดั้งเดิมที่มีการนำเฟือกที่สานด้วยไม้ไผ่มาล้อมรอบตัวโป๊ะ (โป๊ะเฟือก มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า โปะรุก)
25	โป๊ะอวน	โป๊ะน้ำลึกชนิดหนึ่งที่มีโครงสร้างและรูปร่างเหมือนโป๊ะเฟือก แต่ไม่มีการใช้เฟือกล้อมตัวโป๊ะและอวนรุกโป๊ะ แต่จะตัดฝืนอวนซึ่งกับโครงโป๊ะและจับปลาโดยการกู้อวน (เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า โปะยก)
26	เฟือก	ไม้ไผ่ที่นำมาผ่าเป็นซี่ แล้วสานหรือถักเป็นผืนโดยใช้เชือกหรือหวายเพื่อใช้ล้อมรอบตัวโป๊ะ เว้นช่องความถี่ตามขนาดของปลาที่จะจับ เฟือกจะนำมาล้อมที่ตัวโป๊ะเพื่อป้องกันปลาวายออกจากโป๊ะ
27	รอก	เครื่องผ่านแรงมีลักษณะมีแกนหมุนคล้ายล้อ มีร่องสำหรับใส่เชือกให้หมุนตามวงล้อ ใช้ยก หรือดึง เสาไม้
28	รา	ไม้ไผ่ที่นำมามัดรวมแล้วยึดติดกับโครงตัวโป๊ะเพื่อใช้เดินหรือยึดจับ
29	ราเดิน	ทางเดินรอบโป๊ะที่สร้างขึ้นจากการนำไม้ไผ่หรือไม้รวกมามัดรวมกันประมาณ 5-6 ลำ แล้วนำมามัดรอบเสาต้นมะพร้าวของตัวโป๊ะบริเวณที่ไหลพ่นน้ำสำหรับให้คนเดินรอบตัวโป๊ะ
30	รานก	ที่สำหรับยึดจับรอบตัวโป๊ะเพื่อป้องกันตกน้ำ รูปร่างและวิธีการทำเหมือนราเดิน รานกวางอยู่เหนือราเดิน โดยสูงกว่าราเดินประมาณ 1 เมตร ในระดับที่จับได้ถนัดมือ ปกติจะอยู่สูงประมาณหน้าอก
31	รุกโป๊ะ	วิธีการจับปลาในโป๊ะเฟือก
32	เรือโป๊ะ	เป็นคำเรียกเรือที่ถูกนำเข้าไปจับปลาในโป๊ะ ในอดีตเรือโป๊ะไม่มีเครื่องยนต์แต่ถูกลากจูงไปโดยเรือยนต์ เมื่อถึงโป๊ะจึงปลดออกจากเรือยนต์และเข้าไปในโป๊ะ ปัจจุบันเรือโป๊ะติดเครื่องยนต์ไม่ได้มีเรือลากจูงไปเหมือนในอดีต

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
33	เรื้อยนต์	เรือดัดเครื่องยนต์ที่ใช้ลากจูงเรือโป๊ะในอดีต
34	ลูกแก้ว	เหล็กที่มีรูปร่างทรงกระบอก คล้ายกระป๋องนม ด้านบนมีเหล็กที่ทำเป็นหูหิ้วติดอยู่ ใช้ถ่วงรอกโดยติดตรงไว้ด้านล่างให้ตรงกับจุดที่ติดตั้งก๊ว้น มีทั้งหมด 6 ลูก เท่ากับจำนวนของตัวก๊ว้นด้านบนโป๊ะ โดยจะยึดติดกับเชือกปลอกอวน หนักประมาณ 15 กิโลกรัม
35	ลูกตั้ง	ลูกเหล็กที่ทิ้งลงในทะเลเพื่อกำหนดจุดที่จะตั้งเสาในการโค่นโป๊ะ เพื่อให้เสาที่ตั้งอยู่ตรงกับจุดที่กำหนด
36	ลูกตะกั่ว	ตะกั่วขนาดประมาณเท่าลูกมะนาว หนักประมาณลูกละ 3 ชีด ใช้ร้อยรอบขอบปากอวน ใช้ทั้งหมดประมาณ 100 ลูก โดยเว้นระยะห่างช่วงละประมาณ 1 เซนติเมตร เพื่อให้ปากอวนจมอยู่ในบริเวณพื้นทะเลหน้าดินด้านล่างอวน และตรงกลางของอวน เพื่อถ่วงอวนไว้กับหน้าดิน สาเหตุที่ต้องถ่วงอวนเพราะจะทำให้อวนจมลงเพื่อมีพื้นที่ให้ปลาว่ายน้ำเข้ามาในอวนและอวนที่จมลงจะตัวหน้าที่ตักปลาไม่ให้ออกจากอวน
37	ว่าว	ว่าวเป็นไม้ไผ่หรือไม้ชนิดอื่นนำมาทำเป็นรูปสามเหลี่ยม หรือบางบ้านทำเป็นรูปคล้ายโครงว่าว มีไว้สำหรับดูองศาของโป๊ะ โดยมองเฉียงจากว่าวเทียบกับปีกโป๊ะว่าเป็นแนวเส้นตรงหรือไม่
38	ห้องลวง	พื้นที่รอยต่อระหว่างปีกโป๊ะกับห้องกันโป๊ะ บริเวณทางเข้าที่เชื่อมต่อกับปีกโป๊ะสู่ห้องลวงจะมีงาแขงอยู่เพื่อป้องกันไม่ให้ปลาว่ายกลับออกจากโป๊ะ
39	หูอวน	เชือกที่ผูกเป็นห่วงต่อจากปลายอวนแต่ละด้าน
40	อวน	อวนตาห่างขนาดประมาณนิ้วก้อยรอดได้ เพื่อไม่ให้ได้ปลาที่มีขนาดเล็กเกินไป โดยใช้ อวนทั้งหมดประมาณ 1 ตัน ต่อโป๊ะหนึ่งลูก
41	ทุ่น	สิ่งื่อนำมาผูกยึดติดกับสิ่งที่ต้องการให้ลอยน้ำ อาทิ ผูกติดกับอวนด้านบนเพื่อให้อวนด้านหนึ่งลอยขึ้น เป็นต้น
42	คาน	การนำไม้ไผ่หรือไม้ชนิดอื่น มามัดรวมกันและวางยึดติดบริเวณพื้นที่ใกล้ปากโป๊ะ ด้านบนของตัวโป๊ะ เพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับให้คนขึ้นไปยืนบนโป๊ะเพื่อก๊ว้นอวนและเป็นที่สำหรับสร้างกระต๊อบให้คนเฝ้าโป๊ะ
43	คันรูก	ไม้กลม ขนาดยาว จำนวน 2 ท่อน มีฝืนอวนผูกติดอยู่ ใ้รูกไล่ไปตามฝืนอวนของโป๊ะ จนไม้มาบรรจบกันเพื่อไล่ต้อนสัตว์น้ำให้เข้ามาอยู่ในวงล้อมของอวน

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ที่	คำ	ความหมาย
44	ปลอกอวน	เหล็กงูปลอกกลมคล้ายแหวนแต่มีขนาดใหญ่ ให้สามารถสวมเสาโป๊ะได้ โดยปลอกอวนจะติดอยู่ที่ใต้อวนสี่มุมเพื่อถ่วง และติดที่ตัวอวนเรียงกันลงมา เป็นแถว 6 แถว แถวละ 16 -18 ปลอก โดยติดอยู่ปากโป๊ะข้างละ 3 แถว เพื่อใช้สวมใส่ในเสาไว้สำหรับการดึงอวนขึ้นลง

คำศัพท์เฉพาะของคนโป๊ะที่ใช้ในการเรียนสิ่งของ กริยา หรือสิ่งอื่น ๆ สะท้อนวิถีคิด วิถีชีวิต ความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ของคนโป๊ะ คำศัพท์เหล่านี้จึงเป็นภูมิปัญญาทางภาษาที่ควรค่าต่อการศึกษา

การทำประมงพื้นบ้านทุกชนิด รวมถึงการทำโป๊ะ เป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้ ประสบการณ์ของชาวประมงพื้นบ้านที่สืบทอด ส่งต่อ ปรับประยุกต์กันมาอย่างยาวนานจากคนรุ่นสู่รุ่น การใช้เครื่องมือประมง การจับสัตว์น้ำ ล้วนมีพื้นฐานมาจากธรรมชาติของสัตว์ทะเลและภูมิประเทศบริเวณนั้น สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านและภูมิปัญญาของคนโป๊ะอย่างเด่นชัดซึ่งจะวิเคราะห์ในบทต่อไป

บทที่ 5

การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านจังหวัด สมุทรสงคราม

การวิเคราะห์คุณค่าทำโดยวิธีการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้ววิเคราะห์คุณค่าตามทฤษฎีคุณค่าภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามประกอบด้วยคุณค่าทางภูมิปัญญาซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์คุณค่าตามหลักทางจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์

ในการวิเคราะห์คุณค่าทางภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามได้วิเคราะห์คุณค่าของภูมิปัญญาตามคำนิยามลักษณะภูมิปัญญาของเอกวิทย์ ณ ถลาง (2540) ที่กล่าวว่าภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งถิ่นฐานและเป็นการแลกเปลี่ยนสังสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นแล้วรับเอานำมาปรับเปลี่ยน สร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ในบริบทของกลุ่มชน จากนั้นนำไปสู่การวิเคราะห์คุณค่าทางจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ตามทฤษฎีคุณค่า ได้แก่ ความดีและความงาม

โดยในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านที่สะท้อนผ่านเครื่องมือประมงพื้นบ้านและการจับสัตว์น้ำที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและคติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งจะนำเสนอผลการวิเคราะห์ทั้งในส่วนของการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามทั่วไปในภาพรวมที่มีความหลากหลายในวิธีการจับสัตว์น้ำและการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ และการจับสัตว์น้ำและทำประมงด้วยเครื่องมือโปีะของคนโปีะ ดังปรากฏต่อไปนี้

5.1 คุณค่าด้านภูมิปัญญาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้าน

ภูมิปัญญา คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีวิตในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้มีการพัฒนาสืบกันมาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลจากการใช้ปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่าง ๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐาน และได้แลกเปลี่ยนสังสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น ที่ได้ติดต่อสัมพันธ์กันแล้วรับมาปรับเปลี่ยน นำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540) ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านจึงเป็น **ความรู้** **ความคิด** ในการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต การประยุกต์ปรับเปลี่ยนและการสร้างประโยชน์หรือ

แก้ปัญหาโดยสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม คนกับคน และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติของชาวประมงพื้นบ้านและคนโปีะซึ่งมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และภูมิวัฒนธรรมของท้องถิ่นอย่างลึกซึ้ง การตีความคุณค่าของภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านในบทนี้จึงตีความผ่านภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านและคนโปีะ

5.1.1 การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต การปรับประยุกต์และการแก้ปัญหาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านจากรากฐานความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ภูมินิเวศของท้องถิ่นและความรู้ดั้งเดิมของบรรพบุรุษ

1) ภูมิปัญญาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามมี

จุดเริ่มต้นมาจากการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตของบรรพบุรุษ

จังหวัดสมุทรสงครามมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนาน มีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ทำให้ผู้คนหลากหลายเชื้อชาติเข้ามาอยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานตั้งแต่อดีต การทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบันเกิดจากการศึกษา สืบทอด ส่งต่อองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านรุ่นต่อรุ่น ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบันอย่างสืบเนื่องไม่ขาดสาย ทั้งนี้องค์ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้เกิดจากการสั่งสมความรู้และการพยายามปรับตัวเพื่อการดำรงชีพของบรรพบุรุษชาวเมืองแม่กลอง ดังที่ วีระ เทพภรณ์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) เล่าถึงความเป็นมาของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามไว้ว่า

...ประมงพื้นบ้านมีคุณค่าก็คือมันเป็นการปรับตัวของคนให้เข้ากับพื้นที่ที่ตั้งถิ่นฐาน หรือถิ่นที่อยู่ เพื่ออะไร ก็เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ อย่างแม่กลองนี่อุดมสมบูรณ์มาก คนสมัยก่อนที่มาตั้งถิ่นฐานจะมีพวกมอญ พวกจีนเข้ามาด้วยปะปนกับคนไทย คนมอญ คนจีนสมัยก่อนจะตั้งบ้านตั้งเมืองที่ไหนจะดูหิ้งห้อย ที่ไหนมีหิ้งห้อยมาก แสดงว่าที่นั่นอุดมสมบูรณ์และแม่กลองก็มีพื้นที่ติดทะเล คูคลอง แพรก ลำประโดง เยอะ ยิ่งเหมาะที่จะมาตั้งถิ่นฐาน ที่นี้พอมาตั้งบ้านเรือนก็ต้องหาทางดำรงชีพ เอาชีวิตรอด แล้วเมื่ออยู่ใกล้น้ำ วิธีกินที่ง่ายที่สุดก็คือการหาของกินจากแหล่งน้ำ แม่น้ำ คลอง ทะเลที่ใกล้ตัวที่สุด นี่คือการปรับตัวของคนเข้ากับธรรมชาติ พื้นที่แม่กลองมีชนชาติมอญและจีนเข้ามาปะปนด้วยตั้งแต่โบราณ โดยเฉพาะคนมอญที่อพยพมารุ่นแรกๆที่เข้ามาในช่วงยุคทวารวดี จะเข้ามาก่อนคนจีน คนมอญมีนิสัยชอบอยู่ใกล้น้ำ ที่เขาวงก้นว่า ลาวอยู่ดอน มอญอยู่น้ำ คนมอญจะเก่งเรื่องน้ำเรื่องสัตว์น้ำอยู่แล้ว เรื่องความรู้การทำประมงส่วนหนึ่งก็มาจากคนมอญที่เข้ามาตั้งแต่โบราณจนกลายเป็นคนไทยเชื้อสายมอญ บางแห่งก็ยังมีชุมชนมอญหลงเหลือ

เช่น บางจะเกร็งที่เป็นชุมชนชาวประมง ต่อมาคนจีนที่เก่งเรื่องน้ำเรื่องเดินเรือ เรื่องจับปลา ก็เข้ามาในยุคหลัง สังเกตได้ว่าคนประมงส่วนใหญ่ที่มีฐานะดี ๆ ส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนก็เพราะเขาเก่งด้านประมงและค้าขายด้วย...

การจับสัตว์ทะเลโดยวิธีการและเครื่องมือต่าง ๆ คือภูมิปัญญาของมนุษย์ในการปรับตัวเพื่อหาปัจจัยสี่ อุทัย สิงห์โตทอง(สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2560) กล่าวว่า “การคิดค้นเครื่องมือเครื่องไม้เครื่องมือ วิธีจับปลาเริ่มขึ้นเมื่อไหร่ไม่สามารถบอกได้ เพราะมันมีมายาวนานตั้งแต่ก่อนรุ่นปู่ย่าตาทวดขึ้นไปอีกไม่รู้กี่รุ่นต่อกี่รุ่น มีตั้งแต่มีมนุษย์เพราะมนุษย์ต้องพยายามหาปัจจัยสี่อยู่รอด ต้องหาอาหาร”

การทำประมงพื้นบ้านคือการยังชีพของผู้คน การหาสัตว์น้ำของคนโบราณในสมัยที่ยังไม่มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายก็มีขึ้นเพื่อนำมาเป็นอาหารเลี้ยงตนเองเท่านั้น ก่อนที่สังคมจะวิวัฒนาการไปจนเกิดเป็นการแลกเปลี่ยนและค้าขาย ทั้งนี้ทั้งนั้นจุดเริ่มต้นของการคิดประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน การหาวิธีที่จะจับสัตว์น้ำก็คือความพยายามในการหาอาหารเพื่อการยังชีพ สอดคล้องกับที่ รัตนาวลี พูลสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2560) กล่าวว่า

...จังหวัดที่ขึ้นต้นด้วยคำว่าสมุทรทั้งสามสมุทรคือสมุทรสงคราม สมุทรปราการ สมุทรสาคร มีพื้นฐานเดิมคือทำประมงพื้นบ้านเหมือนกัน มีพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลด้วยกันและเป็นพื้นที่อ่าวไทยตอนบนที่มีทะเลโคลน ประมงชายฝั่งก็ทำมานานตั้งแต่สมัยโบราณ สมัยก่อนเป้าหมายสำคัญไม่ใช่เพื่อการพาณิชย์หรือค้าขายแต่เป็นการหาอาหาร...

ความจำเป็นและความพยายามในการหาอาหารเพื่อการยังชีพคือจุดเริ่มต้นของการลองผิดลองถูก การพยายามปรับตัว จนเกิดเป็นการสังเกต เรียนรู้และการสั่งสมประสบการณ์เพื่อหาวิธีจับสัตว์น้ำในสภาพแวดล้อมและธรรมชาติที่ตนอยู่เพื่อมาเลี้ยงชีพ สอดคล้องกับที่ สิริอาภา รัชตะหิรัญ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...การทำประมงพื้นบ้านก็คือเริ่มต้นมาจากการที่คนต้องกินอาหาร ก็ต้องหาอาหารมาเลี้ยงปากท้อง คนทะเลหรือชาวประมงจับสัตว์ทะเล เพราะเขาอยู่ใกล้ทะเล ใกล้คลอง ปากอ่าว อาหารของเขาหลัก ๆ ก็คือได้มาจากแหล่งที่ใกล้ตัว ถ้าไปดูคนที่อยู่ตามป่า ภูเขาสูงก็จะไม่เหมือนกันเพราะสิ่งแวดล้อมไม่เหมือนกัน ทรัพยากรต่างกัน นี่คือการรู้จักปรับตัวของคนเพื่อให้อยู่รอดได้ในธรรมชาติ การจับกุ้ง หอย ปู ปลา ชาวประมงก็ต้องใช้

การลองผิดลองถูกประสบการณ์ การเรียนรู้ เกิดการสั่งสมเป็นภูมิปัญญา...

ในการทำโป๊ะเพื่อจับปลาทุกก็เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความชาญฉลาดในการปรับตัวของมนุษย์เพื่อการดำรงชีพได้ชัดเจนเพราะบริเวณอ่าวแม่กลองเป็นแหล่งที่ปลาทูชุกชุมมากมาตั้งแต่อดีตเนื่องจากมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์มาก ชาวประมงพื้นบ้านจึงพยายามหาวิธีการจับปลาทุโดยการสร้างเครื่องมือประมงที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและธรรมชาติของปลาทุที่ต้องการจับ ดังที่อดีตเจ้าของโป๊ะปลาทุ เมธี นวลินี (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2560) อธิบายว่าปลาทุเคยมีอยู่เป็นจำนวนมากบริเวณอ่าวแม่กลอง คนจึงทำโป๊ะขึ้นมาเพื่อจับปลาทุ นอกจากนี้อ่าวแม่กลองยังเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการสร้างโป๊ะเพราะมีคลื่นลมรุนแรงน้อยกว่าชายฝั่งทะเลบริเวณอื่น ๆ

นอกจากนี้ การทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะก็เกิดจากการที่ชาวประมงประยุกต์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติรอบตัวในท้องถิ่นและท้องถิ่นใกล้เคียงมาสร้างเครื่องมือประมงโป๊ะ สะท้อนให้เห็นภูมิปัญญาในการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติโดยการเลือกใช้สิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในท้องถิ่นมาใช้สร้างสรรค์เครื่องมือโป๊ะ ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) อธิบายว่า

...เส้าโป๊ะเป็นเส้าไม้ธรรมชาติ อย่างเส้าก็ทำจากเป็นต้นมะพร้าวเพราะแม่กลองเรามีต้นมะพร้าวเยอะ ทำสวนมะพร้าวกันมาก ไปเอาแถวบางคนที อัมพวา แล้วแต่ก่อนบางเจ้าก็ใช้เส้าต้นตาลก็มีเพราะว่าเราก็กว้างเมืองเพชร แล้วต้นตาลก็เยอะ แต่หลัก ๆ ก็เส้าต้นมะพร้าวของแม่กลองเรา...

การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านให้อยู่รอดได้ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นผลจากการสังเกตจดจำ เรียนรู้ และการสั่งสมประสบการณ์โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือการดำรงชีพ ทั้งนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพอันมีคุณค่า

2) ความรู้มรดกของประดิษฐกรรม “เครื่องมือประมงพื้นบ้าน” และวิธีการจับสัตว์น้ำที่หลากหลายมาจากฐานความรู้เรื่องธรรมชาติและภูมินิเวศของชาวประมงพื้นบ้าน

การจับสัตว์น้ำของชาวประมงพื้นบ้านมีลักษณะเด่นคือการนิยมใช้เครื่องมือเฉพาะเจาะจงในการจับสัตว์น้ำที่เฉพาะเจาะจงแต่ละชนิด จนเป็นที่มาของชื่อเครื่องมือประมงพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ ที่มีชื่อสัตว์น้ำอยู่ข้างหลัง โดยชาวบ้านมีคำเรียกเฉพาะ อาทิ โปะปลาทุ ลอบอีจู้ดักปลาเก๋า ระวังรอยเคย กร้าปลาตุกทะเล ขอเกี่ยวปู เป็นต้น

วิธีการจับสัตว์น้ำและการคิดประดิษฐ์เครื่องมือของชาวประมงพื้นบ้านคือการนำความรู้ในเรื่องของธรรมชาติและระบบนิเวศของท้องถิ่นที่เกิดจากการสังมประสบการณ์และการเรียนรู้มาประยุกต์เป็นวิธีการจับสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ โดยมีเครื่องมือประมงที่มีลักษณะเฉพาะสำหรับจับสัตว์น้ำแต่ละชนิด ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...คนแม่กลองที่เป็นคนเมืองสามน้ำ รู้จักธรรมชาติรอบตัวของตัวเอง คนโบราณรู้จักธรรมชาติเพราะว่ารู้จักสังเกต ช่างจดจำ ใช้ความรู้เรื่องธรรมชาติรอบ ๆ ตัวสร้างเครื่องมือประมงขึ้นมาจับสัตว์น้ำได้เพราะรู้จักลม ฝน น้ำ ดิน ซึ่งทุกอย่างมันเกี่ยวพันกันทั้งหมด รู้จักนิสัยสัตว์ทะเลทุกตัว ว่าตัวไหนอยู่ที่แบบไหน นานิ่งหรือน้ำไหล น้ำเค็ม หรือน้ำกร่อย...

เครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการจับสัตว์น้ำมีความสัมพันธ์กันโดยตรง การคิดค้นสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการจับสัตว์น้ำต้องอาศัยความรู้พื้นฐานที่สำคัญในเรื่องธรรมชาติและภูมินิเวศของท้องถิ่น ดังที่ สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) อภิปรายว่า

...ธรรมชาติของสัตว์แต่ละชนิดทำให้เครื่องมือจับต่างกันไป กุ้งใช้การติดตัวเวลาที่มันจะเคลื่อนที่และเป็นสัตว์หน้าเลน คือหากินตามดินตามทรายใต้ทะเล เวลาจะทำเครื่องมือจับก็ต้องใช้อวนสามชั้นเพราะกุ้งมันติดได้ พอกุ้งไปเจออวนมันจะติดตัวและจะติดกับกระเปาะด้านใน เลยต้องเป็นอวนสามชั้นที่มีกระเปาะชั้นใน เวลาวางก็ไม่เหมือนอวนปู ต้องวางชวงน้ำไหล น้ำขึ้นน้ำลง อวนต้องเดิน ทิ้งอวนไว้ พอได้เวลาสักหน่อยก็สาวอวนขึ้นแล้ววางใหม่ไปเรื่อย ๆ ต้องรู้ธรรมชาติของกุ้ง ของน้ำ ลม จับปูก็คนละแบบ การวางอวนปูก็ต้องวางทิ้งไว้แล้วไปกู่ตอนเช้า...

วิธีการจับสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ก็มีความหลากหลาย ตัวอย่างเช่น การหาหอยชนิดต่าง ๆ ก็ต้องไปหาในบริเวณที่แตกต่างไปตามถิ่นที่อยู่ของหอยแต่ละชนิด เช่น การหาหอยจะไปหาบริเวณดอนหอยหลอด ต้องรู้จักลักษณะการฝังตัวของหอย ต้องเข้าใจธรรมชาติของดินทรายและพื้นทะเลบริเวณนั้นว่าเป็นอย่างไร ต้องรู้จักธรรมชาติของหอยหลอดว่ามีลักษณะอย่างไร ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “หอยหลอดอยู่ในทรายขี้เป็ด มันจะฝังตัวลงไปใทรายเลย จะมองเห็นเป็นรูจากบนพื้นทราย ตัวมันจะอยู่ในหลอด มันไม่ขึ้นมาเดินแบบหอยอื่นเวลาจะจับก็ต้องหาวิธีให้มันดึงตัวเองขึ้นมา คนโบราณก็ใช้ปูนแดง ปูนกินหมากหยอดไปในรู พอโดนมันแสบก็ดึงขึ้นมา”

จากวิธีการหาหอยหลอดที่กล่าวมาข้างต้นหากนำมาเปรียบเทียบกับวิธีการหาหอยชนิดอื่นก็จะพบว่ามีความแตกต่างกัน ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) พรพนา คลองโคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560) บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) โสรัช อำนวย (สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560) อธิบายถึงวิธีการจับหอยชนิดต่าง ๆ สรุปได้ว่า การหาหอยตะกายก็จะต้องหาเวลากลางคืนเพราะหอยชนิดนี้มีเปลือกที่แวววาว สะท้อนแสงจันทร์หรือแสงไฟจากไฟฉายได้ดีกว่าการหาในเวลากลางวันเพราะแสงอาทิตย์จะทำให้มองเห็นหอยได้ยาก หรือการหาหอยแครงที่ชอบอาศัยอยู่บริเวณดินโคลน หากจะหาในเวลาน้ำลดก็ต้องใช้กระดานถีบเป็นอุปกรณ์ช่วยทำประมงในการหาหอยเพื่อให้เคลื่อนที่ไปหาหอยได้โดยง่าย ซึ่งต่างจากการหาหอยจ๊อบแจงที่มักต้องไปหาบริเวณป่าชายเลนเพราะหอยชนิดนี้อาศัยอยู่ตามป่าชายเลนและสามารถไต่ขึ้นต้นไม้ได้ ดังนั้นเมื่อน้ำขึ้นหอยจ๊อบแจงก็จะไต่หนีขึ้นต้นไม้ ชาวประมงก็ต้องหาไม้หรือสิ่งอื่น ๆ มาเหยยเพื่อให้หอยร่วงหล่นลงมา

การหาเคยของชาวประมงพื้นบ้านคลองโคนในปัจจุบัน นิยมใช้การรอเคยหรือที่คนพื้นที่เรียกกันว่าการป่องเคย โดยใช้เครื่องมือที่มีชื่อว่าระวะซึ่งทำด้วยตาข่ายสีฟ้าซึ่งอาจจะรอเคยโดยการนำมาผูกต่อกับไม้ที่ปักสำหรับผูกระวะ ผูกกันต่อจากคันดินที่ป่องขึ้นหรือกันไว้กับบริเวณมุมคอกหอยแครงเพื่อดักฝูงเคย วิธีการดักจับฝูงเคยที่ชาวประมงพื้นบ้านคิดค้นขึ้นก็อาศัยความรู้เกี่ยวกับเรื่องลักษณะนิสัย ถิ่นที่อยู่อาศัยของและการหากินของเคย กล่าวคือ เคยจะอาศัยหากินอยู่บริเวณป่าชายเลน มีการอาศัยอยู่เป็นฝูง ฝูงเคยจะไหลเข้าออกป่าชายเลนพร้อม ๆ กับการขึ้นลงของน้ำ ซึ่งทั้งนี้ชาวประมงก็ต้องมีความรู้ในการคำนวณเวลาการขึ้นลงของน้ำในแต่ละวันได้อย่างแม่นยำอีกด้วย (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2560)

ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2560) ได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัยของเคยไว้ว่า

...เคยตัวเป็นสัตว์ที่ตัวเล็กมาก มีหลายชนิด แต่ที่คลองโคนจะมีเคยตาดำ เยอะ เคยตาดำจะตาโต เห็นชัด ตาเป็นสีดำ เคยพวกนี้อยู่ในป่าชายเลน เวลาน้ำลงก็พัดเคยลงทะเล น้ำขึ้นเคยมันก็ขึ้นตามน้ำมาหากินที่ป่าชายเลน เวลาจะป่องเคยหรือรอเคยก็จะทำตอนน้ำลง เอาละวะไปกางไว้ขวางทางน้ำไหลลง เคยก็จะไหลลงไปติดอยู่กับระวะที่กันทางไว้...

นอกจากนี้ การหาปลาซึ่งมีอยู่หลายชนิดก็มีการเครื่องมือที่แตกต่างกัน อาทิ การจับปลากระเบนที่เคยมีอยู่ชุกชุมในอดีต ชาวบ้านนิยมใช้การวางเบ็ดราวเพราะปลากระเบนเคลื่อนไหวเหมือนการบินของนก เบ็ดราวจะทำให้เมื่อปลากระเบนที่ติดเบ็ดตัวหนึ่งของเบ็ดราวไปแล้วและพยายาม

เคลื่อนที่หนี เบ็ดตัวอื่น ๆ ก็จะถูกดึงรั้งให้ติดที่ตัวปลากระเบนเพิ่มจนไม่สามารถว่ายหนีไปได้ (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) แตกต่างจากการจับปลากระบอกซึ่งเป็นปลาที่ชอบอาศัยอยู่ตามลำคลองดังนั้นในฤดูกาลที่ปลากระบอกชุกชุมชาวประมงก็นิยมวางอวนปลากระบอกตามลำคลองโดยวางอวนกันขวางทางน้ำ ยึดติดกับไม้ เมื่อเวลาน้ำลงปลากระบอกก็จะว่ายตามน้ำลงสู่ทะเลเมื่อไหลมาถึงบริเวณที่อวนกันดักลำน้ำ ก็จะติดอยู่บริเวณอวน ชาวประมงก็จะมากู้อวนและจับไปในที่สุด (พรพนา คลองโคน, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560) หรือการจับปลาดุกทะเล ที่มีกอาศัยอยู่ตามปากคลองที่มีดินโคลนในบริเวณที่น้ำไม่ลึกมากนัก ชาวประมงก็จะนิยมใช้กรำดัก โดยนำไม้ไผ่ผ่าซีกหรือไม้อื่น ๆ มาปักสุมไว้ต่อ ๆ กันเป็นวงกลมหรือวงรีเพื่อให้เป็นเสมือนที่พักหลบภัยของปลา ปลา ก็จะหลงว่ายเข้ามาอยู่ ชาวประมงจะทิ้งกรำไว้ระยะหนึ่ง บางครั้งอาจจะถึงหนึ่งสัปดาห์เพื่อให้มีปลาเข้ามาอยู่มาก ๆ เมื่อปลาเข้ามามากจะนำเฟือกมาล้อม แล้วรื้อกิ่งไม้ออกเพื่อดักหรือจับปลาออกต่อไป (โสรัช อภัย, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

นอกจากนี้ การจับสัตว์ทะเลบางชนิดแม้จะเป็นชนิดเดียวกันก็ยังสามารถจับได้หลายวิธี เช่น การจับปลาที่สามารถทำได้ทั้งอวนลอยและอวนล้อม ขึ้นอยู่กับโอกาสในช่วงเวลาที่ออกทำประมง คือ ถ้ามองเห็นปลาเป็นฝูงก็จะใช้การทำอวนล้อม เป็นต้น (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

หากกล่าวถึงเครื่องมือประมงพื้นบ้าน “โป๊ะ” จะพบว่า เป็นเครื่องมือที่สะท้อนให้เห็นการประยุกต์ใช้ความรู้เรื่องธรรมชาติได้อย่างครอบคลุม จนกลายมาเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่โดดเด่นของแม่กลอง ทั้งนี้โป๊ะเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สามารถแสดงออกถึงความรู้ความเข้าใจธรรมชาติ ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...ปลาอยู่มากทั่วไปสมัยก่อนเป็นปลาที่เจอเยอะมาก จับได้เยอะมาก คนเราก็คิดวิธีที่จะไปจับปลาชนิดนี้ ก็สร้างเป็น โปะ เพราะปลามันมีมาก ปลาที่นี่เยอะมาก ปลาอื่น ๆ ด้วย เยอะมากจับไม่หวาดไม่ไหว อยู่รวมกันเป็นฝูงว่ายหากินเวลาน้ำขึ้นก็จะหากินเลียบ ๆ ไปตามชายฝั่ง น้ำลงก็ลงทะเลตามน้ำพัด คนโบราณรู้ธรรมชาติข้อนี้ประกอบกับเรามีต้นมะพร้าวเยอะ แต่ก่อนไม้ไผ่ก็หาง่าย ก็เลยทำโป๊ะขึ้นมาดักจับฝูงปลา...

การสร้างโป๊ะต้องอาศัยความรู้เรื่องธรรมชาติของปลา ท้องน้ำ ทิศทางลมและกระแสน้ำ อย่างเป็นองค์รวม ดังที่ สุชีพ พลแก้ว (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560)

...การจะดูทิศทางน้ำไหลว่าน้ำไหลเข้าโ๊ะหรือไม่ต้องดูที่ได้น้ำ ไม่ใช่ผิวน้ำ เพราะผิวน้ำมันเปลี่ยนได้ตามทิศทางลม จะต้องดูทิศทางน้ำที่ไหลได้น้ำ ต้องใช้ไม้ปัก จึงจะรู้ว่าร่องน้ำข้างใต้ไหลไปทางใด เพราะการสร้างโ๊ะต้องรู้เรื่องทิศทางน้ำ เป็นสิ่งสำคัญ ต้องให้น้ำไหลเข้าโ๊ะ แล้ววงศาก็ต้องเอียงเล็กน้อย ถ้าไม่เอียงเลย ไ้อ้หลามก็เข้ามาแน่ มันมาตามน้ำไหล...

เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่มีวิธีการใช้แตกต่างกันออกไปตามชนิดของสัตว์ทะเลที่จับถือเป็น ประดิษฐ์กรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ที่อาศัยความรู้ทางธรรมชาติในการปรับตัว ประยุกต์ แก้ไขปัญหา ความแตกต่างของวิธีการและเครื่องมือประมงพื้นบ้านเหล่านี้เกิดจากภูมิปัญญาที่เกิดจาก ฐานความรู้เรื่องธรรมชาติและภูมินิเวศของชาวประมงพื้นบ้านอย่างแท้จริง

3) องค์ความรู้ที่ส่งต่อมาจากบรรพบุรุษคือรากฐานความรู้ที่สำคัญของคนโ๊ะและ ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

สมุทรสงครามเป็นจังหวัดที่มีการทำประมงพื้นบ้านมาอย่างยาวนาน ภูมิปัญญาการทำ ประมงพื้นบ้านในปัจจุบันเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากคนรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาการทำประมง พื้นบ้านทุกวันนี้เป็นภูมิปัญญาที่มีรากฐานมาจากองค์ความรู้ของบรรพบุรุษที่ได้ส่งต่อผ่านมาสู่คนยุค ปัจจุบัน วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าถึงที่มาของความรู้ในการทำประมง พื้นบ้านสมุทรสงครามว่า

...เรื่องความรู้ของคนประมงนี่คนรุ่นหนึ่งล้มหายตายจากก็มีคนอีกรุ่น รับช่วงมาแล้วก็ส่งต่อกันมาจนทุกวันนี้ สิ่งที่เราเรียนรู้ใหม่จะเป็นเรื่องลักษณะ การดูธรรมชาติ น้ำ ลม ฟน สัตว์ ก็เป็นความรู้ของคนรุ่นก่อนที่ถูกส่งมาถึงเรา อย่างเช่น การสร้างเครื่องมือเครื่องมือต่าง ๆ ที่จะมาจับปลาที่มีมาแต่เดิมแล้วก็ ค่อย ๆ พัฒนาเปลี่ยนแปลงมาจนเป็นเครื่องมือปัจจุบัน แต่แรกเริ่มเดิมทีก็มา จากความรู้ของคนโบราณทั้งนั้น...

ความรู้หลาย ๆ เรื่องเป็นความรู้ที่ตกผลึกมาจากบรรพบุรุษที่เคยได้ลองผิดลองถูกจนเกิดเป็น วิธีการจับสัตว์น้ำที่มาสอนต่อให้ลูกหลาน ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) ได้ อธิบายถึงการจับหอยหลอดโดยใช้ปูนแดงและปูนขาวไว้ว่า เรื่องการใช้ปูนแดงปูนขาวจับหอยหลอด ถ้าโบราณจะใช้ปูนแดงที่กินหมาก คนแก่คนเฒ่าจะหยอดปูนแดงลงในรูโดยใช้ไม้แทงลงไป หอยจะตั้ง

ขึ้นมาเพราะแสบ คนก็สอนลูกสอนหลานกันเรื่อยมา ต่อมาก็เปลี่ยนมาเป็นปูนขาวที่ราคาถูกกว่า
ปูนแดงแต่รากฐานจริง ๆ ของการจับก็มาจากความรู้ของบรรพบุรุษ

การจับสัตว์น้ำหลาย ๆ วิธี คือภูมิปัญญาที่ละเอียดอ่อนที่ถูกส่งต่อมาจากคนรุ่นก่อน ๆ ดังที่
วีระ เทพกรรม (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...เรือผีหลอกแต่ก่อนคนรุ่นเก่า ๆ นิยมใช้กันมาก จนเป็นที่มาของ
ชื่อคลอง ก็คลองผีหลอกที่คนรุ่นใหม่บางคนเข้าใจว่าผิดุ จริง ๆ มันคือคลอง
ที่มีคนประมงที่ทำเรือผีหลอกไปรอจับปลากันเยอะ ๆ เลยเป็นชื่อคลอง
เรือผีหลอกจะหลอกปลาให้ตกใจ ส่วนใหญ่จะใช้เรือนี้ในคืนเดือนมืด พอ
พายเรือไป ปลาเจอแผ่นกระดานสีขาวก็ตกใจกระโดด เข้ามาในเรือเพราะ
ท้องเรือจะแบนไม่สูงมาก กราบเรือก็เรีย ๆ กับระดับน้ำพอจะโดดไปอีกฝั่ง
ก็ติดตาข่ายออกไม่ได้แล้ว ...

หากพิจารณาจะพบว่าเครื่องมือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ที่พบไม่เปลี่ยนแปลงหลักการไปจาก
เดิมมากนัก การทำเครื่องมือยังคงใช้ฐานความรู้เดิมจากบรรพบุรุษ ซึ่งต่างจากการประมงพาณิชย์ที่
อาศัยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีทำให้รูปแบบการจับสัตว์ทะเลเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก

นอกจากองค์ความรู้ที่ได้รับการส่งต่อกันมา เครื่องมือประมงบางชนิดที่แทบจะสูญหายก็ยังคง
คงได้รับการส่งต่อจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นปัจจุบัน (นาตยา พูลทั่วญาติ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560)
กล่าวว่า “อีกอันนี้เป็นของตกทอดก็ยังเคยใช้กันแต่ตอนนี้ไม่หักไปแล้ว ต้องซ่อม เป็นเหมือนของ
ตกทอด ไม่มีเหลือเท่าไรแล้วละ ในแถบนี้ คงมีแค่หลังเตียวยที่ยังพอหาของจริงมาให้ดูได้ แต่ก็ยังคงดู
ของเดิมและทำขึ้นมาใหม่ได้เพราะเรามีต้นแบบ...”

ความรู้ของบรรพบุรุษชาวประมงพื้นบ้านแม่กลองคือรากฐานความรู้สำคัญที่ชาวประมง
รุ่นต่อ ๆ มาคือรากฐานของการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในปัจจุบันและหมายรวมถึงวิถีชีวิตและ
วัฒนธรรมที่หลอมรวมอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ในส่วนของคนโป๊ะนั้นก็ได้เรียนรู้การทำโป๊ะมากจากบรรพบุรุษสืบต่อเนืองกันมาจนถึง
ปัจจุบัน แม้จะไม่สามารถสืบหาที่มาของผู้ที่ริเริ่มประดิษฐ์เครื่องมือโป๊ะขึ้นได้แต่ก็พบว่าการทำโป๊ะมี
มาแล้ว โปะจึงเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์เครื่องมือการทำมาหากินอย่าง
แท้จริง ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์คนทำโป๊ะที่เหลืออยู่และอดีตคนทำโป๊ะ ปรากฏข้อมูลเหมือนกันว่าโป๊ะ
มีมายาวนาน การทำโป๊ะก็เรียนรู้จากคนรุ่นก่อน ๆ ในครอบครัว ไม่รู้ว่ามิจุตเริ่มต้นตั้งแต่สมัยใด

ทั้งนี้โປ้ะมีภูมิปัญญาแฝงอยู่ในทุกขั้นตอนตั้งแต่การเริ่มหาวัสดุอุปกรณ์ การหาตำแหน่งที่จะ โคนโປ้ะ การลงมือโคนโປ้ะ ตลอดจนการจับปลาในโປ้ะ ไปจนถึงการซ่อมแซมอวนและตัวโປ้ะ ความรู้ เหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากความรู้ที่ได้รับการส่งต่อมาจากอดีตทั้งสิ้น แม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ บางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบันไปบ้าง ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...การโคนโປ้ะ คนรุ่นก่อนจะสอนกันต่อ ๆ มา มีเทคนิควิธีการตามแต่ แต่ละบ้านจะสอนกัน แต่โดยรวมก็คือจะดูทางน้ำร่องน้ำเหมือนกัน เวลาที่เรา ตามผู้ใหญ่ไปก็จะต้องคอยสังเกต แล้วเขาก็จะสอน เป็นสิ่งที่คนโบราณเขาู้กัน มานานแล้ว แล้วพอรู้ว่าถ้าทำแบบนี้แบบนี้ ตั้งตรงไหน แบบไหนปลาจะเข้าดี พอรู้เขาก็สอนต่อ ๆ กันมา...

ในเรื่ององค์ประกอบของโປ้ะที่กำหนดว่าต้องมีส่วนใด ๆ บ้างนั้นก็ เป็นความรู้ที่ตกผลึกมาจาก คนรุ่นเก่า ๆ เช่น กัน อาทิ องค์ประกอบของโປ้ะที่ต้องประกอบด้วย ปีกโປ้ะสำหรับให้ปลาว่ายเข้าโປ้ะ ที่จะต้องหันหน้ารับทางน้ำไหลเข้าโປ้ะ ต้องมีห้องลวงอยู่ต่อเชื่อมระหว่างปีกโປ้ะกับกันขังเพื่อให้ปลา ว่ายออกได้ยาก และหลุดเข้ามาในกันขังก็เป็นความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตเป็นความรู้ของ คนโบราณ ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560) อธิบายว่า

...รูปร่างของโປ้ะก็เป็นแบบนี้มาตั้งแต่ที่จำความได้ มีเปลี่ยนก็คือ จากโປ้ะฝือก มาเลิกใช้ฝือกเพราะว่าต้นทุนสูงแล้วปลามันน้อย ไม้ค้ำ แต่ส่วนประกอบอื่น ๆ ก็เป็นความรู้ที่มาจากคนรุ่นก่อน ๆ ตัวโປ้ะ โครงสร้าง วิธีสร้างก็ยังคงเหมือนเดิม แบบเดิม ๆ ที่เคยเรียนรู้มาจากรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย การทำก็ยังใช้แรงงานคนเหมือนเดิม...

การทำประมงพื้นบ้านคือพื้นฐานแรกเริ่มของการทำประมงของมนุษย์ ความรู้ที่ส่งต่อกันมา มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์จากคนรุ่นสู่รุ่นไม่ขาดสาย เป็นภูมิปัญญาที่ตกทอดผ่านกาลเวลามานาน หลายชั่วอายุคน แม้ปัจจุบันภาวะทันสมัยที่เข้ามามีอิทธิพลต่อคนแม่กลองจะทำให้ชาวประมงบางส่วน เปลี่ยนไปใช้อุปกรณ์ที่มีความสามารถในการจับปลาสูง แต่ก็ยังคงมีชาวประมงพื้นบ้านที่ยังคงสืบทอด

ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านจากบรรพบุรุษต่อมาในปัจจุบันทำให้วิถีการจับสัตว์น้ำแบบดั้งเดิมที่สัมพันธ์กับธรรมชาติยังคงดำรงอยู่

4) กุศโลบายในรูปแบบของความเชื่อ ข้อห้าม ข้อปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาเป็นระเบียบแบบแผนคือการสร้างความมั่นคงทางจิตใจผ่านกรอบของจริยธรรม

คติความเชื่อ ข้อห้าม ข้อปฏิบัติเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นเหมือนกรอบแบบแผนในการอยู่ร่วมกันในสังคม ในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านต้องอยู่ท่ามกลางความไม่แน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอยู่กับธรรมชาติที่ทรงอิทธิพลและสามารถเปลี่ยนแปลงได้อย่างรวดเร็วตลอดเวลา ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีความเชื่อ ข้อห้าม ข้อปฏิบัติที่ถือปฏิบัติสืบทอดกันมานานซึ่งเป็นกุศโลบายในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ

ความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงพื้นบ้านเคารพนับถือ หลายช่วยสร้างความมั่นคงทางใจเพราะการออกทะเลแต่ละครั้งหมายถึงความเสี่ยง ชาวประมงจึงมีกุศโลบายต่าง ๆ ที่เสริมสร้างกำลังใจ (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560)

ความเชื่อแม่ย่านางก็เป็นความเชื่อเรื่องหนึ่งที่จะช่วยยึดเหนี่ยวสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ดังที่สิริอาภา รัชตะหิรัญ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ก่อนออกทะเลไปจับปลาจะต้องบอกกล่าวสิ่งศักดิ์ที่นับถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่ย่านางเรือ ชาวเรือหรือชาวประมงกับแม่ย่านางเรือเป็นความเชื่อที่ผูกพันกันมานาน เชื่อว่าแม่ย่านางเป็เพศหญิงทำหน้าที่คุ้มครองคนบนเรือ หากชาวประมงเป็นคนดี บอกกล่าวเวลาออกหาปลา แม่ย่านางจะช่วยให้แคล้วคลาด หากเกิดอะไรคับขัน ก็จะมีแม่ย่านางที่คอยยึดเหนี่ยวจิตใจว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องเรา...

เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับดินฟ้าอากาศ สภาพแวดล้อมรอบตัวที่ส่งผลกับการทำอาชีพประมงพื้นบ้านก็เป็นสิ่งที่ชาวประมงเคารพกันมากและจะบอกกล่าวเมื่อเจอกับอันตรายขณะออกทะเล ดังที่ชาวประมงพื้นบ้านจะนับถือเทพเจ้าต่าง ๆ อาทิ พระพายที่เชื่อว่าเป็นเทพแห่งลมเทพแห่งพายุ เมื่อเวลาชาวประมงออกทะเลและเจอกับลมแรงหรือพายุก็จะยกมือขึ้นไหว้ หรืออธิษฐานขอให้พระพายช่วยดลบันดาลให้ลมสงบ ลมลดกำลังลง ช่วยให้ปลอดภัย หรือหากออกทะเลแล้วจับปลาได้น้อยก็จะขอกับพระแม่คงคาว่าขอให้จับปลาได้มากเพราะเชื่อว่าพระแม่คงคาเป็นเทพผู้ดูแลแม่น้ำทะเล

การสร้างความมั่นคงทางจิตใจอาจเป็นไปได้ในรูปแบบของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงเชื่อและนับถือในเรื่องของเจ้าพ่อเจ้าแม่ต่าง ๆ อาทิ การนับถือศาลเจ้าแม่ศรีวิไลซึ่งตั้งอยู่บริเวณปากคลองช่องของชาวประมงพื้นบ้านตำบลคลองโคน ที่ชาวประมงพื้นบ้านนับถือกันมากและจะไปกราบไหว้เพื่อขอให้ทำประมงได้ผลดี และในทุกปีก็จะมีประเพณี แห่เจ้าแม่ศรีวิไล โดยเชิญเจ้าแม่แห่เป็นขบวนเรือไปทางน้ำออกสู่ทะเลเพื่อเป็นนัยว่าให้เจ้าแม่ช่วยดูแลสัตว์ทะเลให้อุดมสมบูรณ์เพื่อให้ชาวประมงทำประมงในปีนั้น ๆ ได้ผลดี (โสรัช อภัย, สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560)

การบูชาเจ้าพ่อเจ้าแม่นี้ยังปรากฏออกมาอีกในหลายชุมชน สอดคล้องกับที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ศาลพ่อเขี้ยวนี้ทำเองสร้างเอง สร้างมาได้ประมาณ 60 ปีแล้ว ที่ว่าสร้างคือมันมีช่วงนิ่งอยู่ ๆ หอยก็น้อย หายาก ต่อกันมาสองสามปี อยู่ ๆ นึกยังไม่รู้พอผ่านปากคลองนี้ที่เคยมีคนแถวนี้ชอบบอกกันว่ามันจะเห็นคนแก่มาเดินอยู่ทั้ง ๆ ที่เป็นน้ำทะเล เลยกมือขึ้นไหว้ชอบบอกว่าถ้าปีนี้ได้ทำหอยได้เงินมากจะตั้งศาลให้ แล้วปีนั้นก็ได้เงินค่าหอยเป็นหมื่น ๆ แต่ก่อนเงินหมื่นนี้เยอะมาก เลยตั้งศาล คนก็ไหว้กันเรื่อยมา ส่วนใหญ่คนจะมาขอให้จับปลาได้ ให้ปลอดภัย ก็เอาเหล้า ข้าวปลาอาหารมาไหว้ เพราะคนอื่นที่ขอ ๆ กันก็มักจะได้...

นอกจากนี้ยังมีการนับถือยักษ์คือท้าวเวสสุวรรณซึ่งเป็นรูปปั้นยักษ์ท้าวเวสสุวรรณขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณวัดปากสมุทร ชาวเรือเมื่อแล่นเรือผ่านจะยกมือไหว้ขอพรให้จับปลาได้มากเพราะเชื่อว่าหากมีการบอกกล่าวจะทำให้จับปลาได้มาก (หยัด คล้ายสี, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559)

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าความเชื่อและการเคารพนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นมีขึ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพ สร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับการทำอาชีพประมงซึ่งเป็นอาชีพที่ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวและธรรมชาติเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านที่ชาวประมงพื้นบ้านยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอันเป็นภูมิปัญญาที่สะท้อนวิถีคิดของชาวประมง

การทำประมงพื้นบ้านคือการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ การทำประมงต้องพึ่งพาอาศัยทั้งคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม ต้องอยู่กันด้วยความเอื้ออาทร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน ดังที่ ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์, 2560) ได้กล่าวถึงข้อห้ามที่ชาวประมงพื้นบ้านตำบลบางแก้วถือปฏิบัติกันมาว่า

...ชาวบ้านจะมีข้อห้ามข้อหนึ่งคืออย่าตำปลาโลมา อย่าว่าปลาวาฬ เพราะวาฬ ปลาพวกนี้ตัวใหญ่แต่บางที่ว่ายเข้ามาใกล้ ๆ ฝั่งก็มากินปลาตัวเล็ก ๆ ที่ติดตามอวน ตามเครื่องมือต่าง ๆ บ้าง ชาวบ้านมีข้อหนึ่งที่กำหนดว่า ห้ามไป โกรธเคืองทำร้ายปลาใหญ่ เหล่านี้ เข้ามากินปลาที่เราตกไว้ได้ ห้ามไปตุ๋นปลา จะทำให้เกิดเรื่องไม่ดี แต่ให้แบ่งปันให้กินไปเพราะเขามาขอเรากิน ให้เมตตาต่อกัน จริง ๆ เรื่องนี้คือสอนเรื่องความเมตตาต่อกัน...

ทั้งนี้ในส่วนของคนโป๊ะจะมีความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่แตกต่างจากชาวประมงพื้นบ้านทั่วไป มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องถิ่น คือ หลวงพ่อบ้านแหลม นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปนับถือ คือ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ และนับถือเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ อาทิ พระแม่คงคา พระพวย ฯลฯ อย่างไรก็ตาม คนโป๊ะส่วนใหญ่ที่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนจะนิยมจัดการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพในเทศกาลสำคัญของคนจีนคือวันตรุษจีนด้วยการไหว้ก็เหมือนกับ การไหว้ตรุษจีนทั่วไป แต่ได้เพิ่มการไหว้เทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านเหล่านี้ คนโป๊ะ นับถือแม่ย่านางเรือเหมือนชาวประมงพื้นบ้านทั่วไป บริเวณหัวเรือจะมีการผูกเชือกสามสีเจ็ดสีหรือ ผ้าสีแดงไว้และเป็นบริเวณที่จะต้องเคารพไม่เดินข้าม นอกจากนี้บริเวณโป๊ะก็จะมีการไหว้เสาตรงปากโป๊ะด้วยดอกไม้ รูปเทียนในวันสำคัญต่าง ๆ หรือในแรกเริ่มที่จะจับปลาในโป๊ะลูกดังกล่าว

ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนผ่านข้อกำหนดทางจริยธรรมที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นกรอบและแนวทางในการปฏิบัติโดยมีวัตถุประสงค์คือการสร้างความมั่นคงทางจิตใจและการควบคุม ความประพฤติของผู้คน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.1.2 การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต การประยุกต์ปรับเปลี่ยนและการสร้างประโยชน์หรือ แก้ปัญหาของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านจากฐานความรู้ที่ได้รับจากกลุ่มชนกลุ่มอื่น

1) คนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามนำความรู้ที่ได้จากการสังสรรค์ ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น มาปรับประยุกต์รูปแบบของเครื่องมือและวิธีการทำประมง

รูปแบบวิธีการจับสัตว์น้ำ วัสดุ องค์ประกอบ รูปทรงของเครื่องมือประมงพื้นบ้านได้มีการพัฒนาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงก็เกิดจากการคิดค้นดัดแปลงรวมถึง การแลกเปลี่ยนยอมรับวัฒนธรรมภูมิปัญญาจากกลุ่มชนอื่นเข้ามาประยุกต์ใช้การทำประมงพื้นบ้าน ซึ่งปรากฏให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง

เครื่องมือประมงคือการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ที่เด่นชัดที่สุดดังจะเห็นได้จากตารางการเปลี่ยนแปลงพลวัตการทำประมงพื้นบ้านที่กล่าวไว้ในบทที่ 4

เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เคยทำด้วยมือ ได้เปลี่ยนเป็นการซื้อสำเร็จมากยิ่งขึ้น อาทิ แห่ที่ในสมัยโบราณเคยถักขึ้นด้วยเชือกก็ได้เปลี่ยนเป็นการใช้ในล่อนซึ่งเป็นความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจากกลุ่มชนอื่น ๆ ที่ได้เผยแพร่ผ่านการค้าขาย (นาตยา พูลท้าวญาติ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560)

การออกจับปลามีการใช้เรือที่เปลี่ยนแปลงจากเรือใบที่ออกทะเลและเรือพายเป็นเรือติดเครื่องยนต์ ทำให้เดินทางออกทะเลได้รวดเร็วขึ้น (ณรงค์ เนียมสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560)

เครื่องมือโป๊ะคือเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สะท้อนการแลกเปลี่ยนทางภูมิปัญญาและการปรับตัวเปลี่ยนแปลง (วีระ เทพกรรม, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) กล่าวว่

...ก่อนจะมีโป๊ะมีเครื่องมืออื่น ๆ มาก่อน แถบริมชายคลองเพราะแต่ก่อนอุดมสมบูรณ์เราไม่จำเป็นต้องออกเรือไปไกลในทะเล อยู่แค่หน้าบ้าน ล่าคลองก็จับสัตว์น้ำได้แล้ว เพราะมันอุดมสมบูรณ์มาก ประมงโบราณจึงทำอยู่แถวๆ คลองริมชายฝั่งจริง ๆ ไม่ออกไปห่างจากฝั่ง แต่ก่อนมีโป๊ะชายคลอง ทำด้วยไม้ไผ่มาปักลักษณะก็คือทำกันปลาตามลำคลอง ให้ปลาไหลเข้าเวลาน้ำลง ดูหลักการไหลของน้ำ เหมือนโป๊ะนี้ละ แต่จะขนาดเล็ก ไม่ใหญ่เท่าโป๊ะ ต่อมาก็ขยายออกไปและพัฒนาแบบไปเป็นโป๊ะที่อยู่ในทะเล ส่วนหนึ่งนอกจากที่เชื่อว่าเป็นภูมิปัญญาคนไทย เชื้อสายมอญที่รู้เรื่องน้ำในพื้นที่อยู่ดั้งเดิมอยู่แล้ว ก็คงเป็นคนจีนที่เข้ามาแล้วนำความรู้มาทำโป๊ะขึ้นด้วยเพราะคำว่าโป๊ะ มันก็เป็นคำภาษาจีน...

แม้จากการศึกษาจะไม่สามารถสืบหาระบุผู้ที่เป็นคนคิดริเริ่มประดิษฐ์เครื่องมือโป๊ะได้ แต่คำว่า โปะ นั้นน่าจะเป็นคำภาษาจีน และจากการศึกษาพบว่าชาวประมงเจ้าของโป๊ะปลาทุ้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีน จึงสันนิษฐานได้ว่า โปะปลาทุ้งน่าจะเกิดจากการประยุกต์ใช้ความรู้พื้นฐานของคนในพื้นที่ดั้งเดิมประกอบกับความรู้ใหม่ที่ได้รับจากชนชาติจีนที่เข้ามาตั้งรกรากใหม่ หรืออาจเกิดจากการนำความรู้เรื่องการทำโป๊ะเข้ามาโดยกลุ่มชนอื่นที่เข้ามาตั้งรกรากจนเกิดการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านโป๊ะที่ใช้สำหรับจับปลาทุ้งขึ้น (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

...โป๊ะน่าจะเกิดขึ้นจากชาวจีนที่เข้าตั้งรกรากในประเทศไทย คนจีนเก่งเรื่องน้ำเพราะเขาอพยพมาก็มาโดยเรือสำเภา แสดงว่าต้องรู้เรื่องการเดินเรือและการประมงอย่างดีคนจีนส่วนใหญ่ที่เข้ามาตั้งรกรากริมชายฝั่งทะเลก็จะมาทำประมงพื้นบ้านเล็ก ๆ น้อย ๆ แล้วขยายตั้งตัวภายหลัง โปะนี้อาจเป็นไปได้ว่า

เราได้รับอิทธิพลจากการนำองค์ความรู้เรื่องโปะเข้ามา แล้วเราก็เอามาปรับเปลี่ยน มาต่อยอดความรู้ ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงอะไร อย่างไรบ้าง ให้เหมาะสม...

เครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการทำประมงมีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงรูปแบบซึ่งเกิดจากการเรียนรู้แลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและนำมาปรับประยุกต์

5.1.3 การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต การประยุกต์ปรับเปลี่ยนและการสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาของคนโปะและชาวประมงพื้นบ้านที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์บนฐานความรู้ และประสบการณ์อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ชาวประมงพื้นบ้านต้องพยายามปรับเปลี่ยนวิธีการจับสัตว์น้ำ ประยุกต์รูปแบบของเครื่องมือประมงพื้นบ้านขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงวิธีการจับสัตว์น้ำที่กลายมาเป็นการจับแบบอนุรักษ์ที่เด่นชัดคือการจับหอยหลอดโดยใช้ภูมิปัญญาการหยอดหอย หลังจากที่มีวิกฤตการณ์ที่หอยหลอดจะสูญพันธุ์จากตอนหอยหลอดเมื่อระยะเวลาประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

... เมื่อก่อนคนไม่ได้จับหอยหลอดมากเหมือนตอนนี้ ส่วนใหญ่จับก็กิน เองในครอบครัว ไม่ได้ขายเหมือนตอนนี้ พอตอนหลังมาย้อนไปราว ๆ สามสิบปีได้ ตอนหอยหลอดเริ่มมีนักท่องเที่ยวนำเข้ามามากขึ้นหอยหลอดกลายเป็นมีแต่คนแย่งกัน จับเพราะมีราคาดี บางคนเริ่มเอาปูนขาวมาใส่หอยตัวเล็กตัวน้อยก็ไม่รอด เกือบสูญพันธุ์ต่อมาก็เรียนรู้ว่าสิ่งที่ทำให้หอยเกือบสูญพันธุ์คืออะไร เลย์หันมาอนุรักษ์ จับหอยโดยการหยอดปูนขาว...

สอดคล้องกับที่ (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) อธิบายถึงการปรับเปลี่ยนวิธีการจับหอยหลอดของชาวบ้านว่า “ชาวบ้านร่วมมือกันหาทางออกให้กับชุมชนที่จะรักษา ตอนหอยหลอดก็ร่วมมือกันเป็นกลุ่มพิทักษ์ตอนหอยหลอด ช่วยกันอนุรักษ์หอยหลอด จับหอยที่โตได้ที่ไม่ได้จับแบบไม่คัดขนาดเหมือนที่ผ่านมา ๆ มา ที่เน้นโรยปูนเพราะจะได้จับแบบกวาดเอาให้ได้หมดจนหอยเกือบสูญพันธุ์”

โปะปลาทุคือภาพสะท้อนการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการสร้างเขื่อนบริเวณแม่น้ำแควน้อยที่ส่งผลให้ตะกอนอาหารที่เคยไหลมากับกระแสน้ำจากป่าต้นน้ำพุ่งตรงลงมายังปากอ่าวอย่างมหาศาลลดลง ความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวแม่กลองลดลง ปลาทุมิจำนวนลดลง ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...โป๊ะน้ำลึกที่ออกไปไกล ๆ ที่เคยมีเป็นร้อย ๆ ลูกไม่มีมาหลายสิบปีแล้ว แต่ก่อนปากแม่น้ำแม่กลองสมบูรณ์มาก ปลาทุยเยอะมากมหาศาล พอสร้างเขื่อนระบบน้ำทุกอย่างเปลี่ยนไปหมด สารอาหารแพลงก์ตอนไม่ลงมามากเหมือนเมื่อก่อน ไม่มีฤดูน้ำหลากที่หากเข้าสวน เอาตะกอนอาหารจากต้นน้ำลงมาถึงทะเล ไม่มีแล้ว ปลาก็เข้ามาที่อ่าวแม่กลองลดลงไปตามวัฏจักรการเปลี่ยนแปลง โปะก็ลดลงตั้งแต่นั้นเรื่อยมา ที่หายไปจริง ๆ จัง ๆ ชัดเจนคือราว ๆ สี่สิบปีมาแล้ว โปะที่เหลือช่วงนั้นก็ปรับตัวจากโป๊ะฝือกก็เอาต้องเปลี่ยนเพราะไม่คุ้มทุน ขนาดของโป๊ะก็เล็กลง...

โป๊ะปลาทุยที่หลงเหลือถึงปัจจุบันคือภาพสะท้อนของภูมิปัญญาในการปรับตัวของคนโป๊ะก๊กก้อง เสือดี (2561) กล่าวว่า

...นับแต่ปี พ.ศ. 2506 โปะปลาทุยต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบและถอยร่นมาอยู่ใกล้ฝั่งมากขึ้นเป็นโป๊ะน้ำตื้น เรียกว่า โปะยก ซึ่งมีขนาดเล็กกว่าโป๊ะฝือก ใช้วิธีทิ้งอวนเหนือดินภายในตัวโป๊ะไว้เลย เมื่อถึงคราจับปลาก็สาวอวนยกปลาขึ้นมา การทำโป๊ะเป็นอาชีพต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์อันละเอียดซับซ้อน...

นอกจากนี้จากสภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปก็ทำให้การจับปลาในโป๊ะเปลี่ยนรูปแบบไปด้วย ในอดีตเวลาออกเรือไปโป๊ะจะใช้ทั้งเรือโยงและเรือโป๊ะ เรือโยงจะมีเครื่องยนต์และจะลากเรือโป๊ะไปเมื่อถึงโป๊ะ เรือโป๊ะจะเข้าไปในโป๊ะ และเรือโยงจะรออยู่ข้างนอกเพื่อไม่ให้ใบพัดโดนอวนขาด ต่อมาเมื่อการจับปลาทุยจับได้น้อยลง การนำเรือไปสองลำไม่มีประโยชน์เพราะปลาไม่ได้มากเหมือนในอดีต จึงใช้เรือโป๊ะเพียงลำเดียวในการเดินทางไปโป๊ะ โดยติดเครื่องยนต์ที่เรือ และเวลานำเรือเข้าไปก็จะดับเครื่องยนต์แทน (ฉลอง ทองเหลือง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านที่สะท้อนผ่านการประยุกต์ปรับเปลี่ยนเครื่องมือประมงและวิธีการที่เปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งที่สะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อการทำประมงพื้นบ้าน ทั้งนี้สิ่งที่ทำให้ประมงพื้นบ้านอยู่รอดก็คือภูมิปัญญาในการหาวิธีแก้ไขปัญหามาและปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้าน

การวิเคราะห์คุณค่าด้านภูมิปัญญาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

ชาวประมงพื้นบ้านคือผู้ที่เข้าใจธรรมชาติ ภูมินิเวศ และวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น เป็นผู้ที่เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาจากสิ่งที่เห็นรอบตัว เรียนรู้การเปลี่ยนแปลงจากชุมชนภายนอก สามารถนำความรู้ ประสบการณ์ ที่มีมาปรับตัวเพื่อดำรงชีวิต ปรับเปลี่ยนประยุกต์ แก้ไขปัญหาโดยใช้ **ฐานความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ภูมินิเวศของท้องถิ่น และความรู้ดั้งเดิมของบรรพบุรุษ** เพื่อรักษาและสานต่ออาชีพประมงพื้นบ้าน 1) **ภูมิปัญญาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม** มีจุดเริ่มต้นมาจากความพยายามในการปรับตัวเข้าหาธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิตของบรรพบุรุษ **ชาวประมงพื้นบ้าน** ชาวประมงพื้นบ้านต้องสังเกตธรรมชาติรอบตัวและพยายามปรับตัวเพื่อดำรงชีวิต โดยใช้ประโยชน์จากธรรมชาติรอบตัวอย่างเหมาะสม 2) **ความรู้มรดกของประดิษฐกรรม “เครื่องมือประมงพื้นบ้าน” และวิธีการจับสัตว์น้ำที่หลากหลายมาจากฐานความรู้เรื่องธรรมชาติและภูมินิเวศของชาวประมงพื้นบ้าน** การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการทำประมงต้องอาศัยพื้นความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติและภูมินิเวศของพื้นที่ จึงจะทำให้สามารถสร้างสรรค์ คิดค้นประยุกต์ใช้เครื่องมือและวิธีการได้อย่างเหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพ 3) **องค์ความรู้ที่ส่งต่อมาจากบรรพบุรุษคือรากฐานความรู้ที่สำคัญของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้าน** ชาวประมงพื้นบ้านส่งต่อองค์ความรู้และภูมิปัญญาต่อกันมา การทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบันจึงมีรากฐานมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม 4) **กุศโลบายในรูปแบบของความเชื่อ ข้อห้าม ข้อปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาเป็นระเบียบแบบแผนคือการสร้างความมั่นคงทางจิตใจผ่านกรอบของจริยธรรม** การทำอาชีพประมงสัมพันธ์กับธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ต้องมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน จึงต้องมีหลักยึดเหนี่ยวเพื่อเป็นกรอบควบคุมความประพฤติเพื่อให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างราบรื่น รวมถึงเสริมสร้างความเชื่อมั่นในจิตใจ

การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต การประยุกต์ปรับเปลี่ยนและการสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านจากฐานความรู้ที่ได้รับจากกลุ่มชนกลุ่มอื่น เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม คนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามนำ **ความรู้ที่ได้จากการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น มาปรับประยุกต์รูปแบบของเครื่องมือและวิธีการทำประมง** เพื่อให้การทำประมงมีความสะดวกสบายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิต การประยุกต์ปรับเปลี่ยนและการสร้างประโยชน์หรือแก้ปัญหาของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้านที่เกิดจากการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์บนฐานความรู้และประสบการณ์ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติหรือทรัพยากรชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดโดยสะท้อนผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการจับสัตว์น้ำที่พัฒนาเปลี่ยนแปลง

ทั้งนี้พบว่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านของคนโปะะและชาวประมงพื้นบ้านนั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ใน 3 รูปแบบ คือ เป็นความสัมพันธ์ของคนกับธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนทั้งในครัวเรือน ชุมชนและคนภายนอก รวมถึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติสอดคล้องกับมิติความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาตามแนวคิดด้านมิติความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาของสามารถ จันทรสุรีย์ (2533) ซึ่งได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม พืชและธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่น ๆ ในสังคมหรือชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ

ภูมิปัญญาเหล่านี้มีคุณค่าทางจริยศาสตร์คือความดีและคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์คือความงาม

5.2 คุณค่าจริยศาสตร์

5.2.1 การใช้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติอันนำไปสู่ภาวะสร้างสรรค์เพื่อจุดหมายของการดำรงชีพที่สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ

ความจำเป็นในการดำรงชีพของมนุษย์คือจุดเริ่มต้นและจุดมุ่งหมายสำคัญที่ก่อให้เกิดการรังสรรค์ภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินของมนุษย์ ภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านเป็นวิถีของการยังชีพรวมถึงการประกอบอาชีพของมนุษย์ที่แสดงให้เห็นถึงความดีและความจริงที่อยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่ได้พยายามดำรงตนอย่างเรียบง่ายให้สอดประสานกับระบบธรรมชาติที่อยู่รอบตัวอย่างกลมกลืน เป็นมิตร พึ่งพาและเอื้ออาหารต่อกัน ภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจึงสามารถนำเสนอความรู้ที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับธรรมชาติที่นำไปสู่ภาวะสร้างสรรค์เพื่อจุดมุ่งหมายสำคัญคือการดำรงชีพที่สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติอย่างแท้จริง (พิทยา ว่องกุล, 2544) ภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากินเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยสี่เพื่อความอยู่รอดอย่างมีความสุขตามอัตภาพ เป็นภูมิปัญญาที่เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยว ลำสัตว์ จนพัฒนาขึ้นเป็นเครื่องมือเฉพาะตัว ภูมิปัญญาเป็นความรู้ที่เกิดจากกระแสวัฒนธรรมหรือความรู้ดั้งเดิม (ประเวศ วะสี, 2540)

ความรู้ทางธรรมชาติของชาวประมงมีลักษณะเป็นองค์รวมเกี่ยวพันกับสรรพสิ่งแม้กระทั่งแมลงตัวเล็ก ๆ ไปจนถึงลม น้ำ พืชพันธุ์ธรรมชาติ อันส่งผลต่อกันและกันได้อย่างเป็นวัฏจักรไม่รู้จบสิ้นซึ่งแสดงให้เห็นว่ามนุษย์มีความเข้าใจถึงแก่นแท้ของธรรมชาติจึงเป็นภาพสะท้อนความรู้อันละเอียดอ่อนของชาวประมงพื้นบ้าน ดังที่ (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551) กล่าวว่า “บรรดาคนเล็กคนน้อยเหล่านี้ แม้ใบหน้าเกรียมแดดลม แต่รู้จริตนิสัยของพืชสัตว์ในท้องถิ่นทุกกระดิก รู้อาการกิริยาของน้ำลม การบินของนกเหยี่ยว นางนวล กุ้ง หอย ปู ปลา กระทั่งมด ปลวก ผึ้ง แมลงต่าง ๆ ที่ต้องคอยกันให้รู้เรื่อง”

ประมงพื้นบ้านแท้จริงแล้วมิใช่เพียงอาชีพ แต่เป็นจิตวิญญาณ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน การทำประมงนี้จึงเป็นคุณค่าที่สะท้อนออกมาผ่านอาชีพโดยอาศัยความรู้ต่าง ๆ ที่นำไปสู่ภาวะสร้างสรรค์ในการออกแบบวิธีการทำประมงและเครื่องมือประมงพื้นบ้านล้วนสะท้อนให้เห็นถึงความรู้ที่กว้างขวางและลึกซึ้งในเรื่องธรรมชาติรอบตัวของของชาวประมงพื้นบ้าน โดยความรู้และคุณค่าของการทำประมงพื้นบ้านเหล่านี้มีความเป็นองค์รวมที่สัมพันธ์กันในเรื่องต่าง ๆ สามารถวิเคราะห์ความรู้ที่เป็นคุณค่าและความดีงามในตัวตนของชาวประมงได้ดังต่อไปนี้

1) การใช้ความรู้เรื่องระบบนิเวศของท้องถิ่นในการปรับตัวอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

ความรู้เรื่องระบบนิเวศของผู้คนอันทรงภูมิปัญญาได้นำไปสู่การดำรงชีพและการประกอบอาชีพอย่างสัมพันธ์สอดคล้องระหว่างคนและธรรมชาติ ดังที่ ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม กล่าวในคำนิยามหนังสือเรื่องคนแม่กลอง (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551) ว่าความเด่นชัดของภูมิปัญญาคนแม่กลองคือความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ (man and nature) ทั้งในมิติของภูมิวัฒนธรรม (Cultural landscape) ในรูปแบบของเมืองสามน้ำของอ่าว ก.ไก่ ที่ถูกหล่อเลี้ยงโดยน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด ทั้งนี้ระบบนิเวศที่ของอ่าว ก.ไก่บริเวณจังหวัดสมุทรสงครามหรืออ่าวแม่กลองมีลักษณะโดดเด่นมีความอุดมสมบูรณ์และมนุษย์ผู้มีภูมิปัญญาที่รู้จักศึกษาและนำความรู้มาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) กล่าวว่า

...อ่าวไทยตอนบนที่มีรูปร่างเหมือนตัวอักษร ก.ไก่ คือหัวใจของอ่าวไทยทั้งหมด โดยเฉพาะตรงหัว ก.ไก่ ที่ยื่นเป็นจะงอยตั้งแต่อำเภอบ้านแหลมเข้าสู่บางตะบูน บ้านยี่สาร บ้านคลองโคน บ้านแหลมใหญ่ซึ่งเป็นเขตติดต่อระหว่างจังหวัดสมุทรสงครามและเพชรบุรีมีแม่น้ำแม่กลองส่งตะกอนมาตกสะสมเกิดเป็นตื้นอก มีปริมาณตะกอนมากกว่าแม่น้ำทุกสาย คือ ๕๐ ตันต่อตารางกิโลเมตร อ่าว ก.ไก่ เป็นทะเลตื้นมีสีน้ำขุ่นขึ้นเหมือนสีน้ำในคลองเต็มไปด้วยตะกอน ซึ่งเป็นที่เริ่มของสารอาหารตั้งต้นจุลชีพอันก่อกำเนิดห่วงโซ่อาหารตั้งแต่แพลงก์ตอนไรน้ำ ทั้งที่มองด้วยตาเปล่าไม่เห็นไปจนถึงมองด้วยตาเปล่าเห็น ตลอดจนไข่ของกุ้ง หอย ปู ปลา เศษๆ ด้วยระดับน้ำที่ลึกเฉลี่ยเพียง 15 เมตรเป็นสภาพแวดล้อมที่ไม่มี สถานที่ใดในโลกจะเสมอเหมือนปากแม่น้ำที่เกิดจากน้ำจืดน้ำเค็มไหลมาปะทะกันเกิดเป็นระบบนิเวศสามน้ำ คือ น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม จะสมบูรณ์กว่าระบบนิเวศใด ๆ และก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด โดยไม่ต้องเพาะเลี้ยงไม่ต้องไถหว่านปักดำ ไม่ต้องให้ปุ๋ย มนุษย์เพียงรู้จักศึกษาถิ่นที่อยู่และอุปนิสัยของสัตว์และพืชเหล่านี้แล้วสร้างเครื่องมือที่เหมาะสมสอดคล้อง...

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติประกอบกับวิธีคิดที่เคารพธรรมชาติทำให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถทำประมงด้วยวิธีการที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) อภิปรายถึงความรู้ทางธรรมชาติที่ส่งผลให้เกิดการสร้างสรรค์โดยมุ่งให้คนสามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนว่า

...ปู่ย่าตายายรู้จักธรรมชาติเป็นอย่างดีเหมือนรู้เขารู้เรา คนเราแยกจากธรรมชาติได้ไหม แยกไม่ได้ ทุกวันนี้เราก็อยู่ได้เพราะธรรมชาติ คนโบราณรู้ข้อนี้ดี เลยเอาความรู้เรื่องธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น ดิน เป็นน้ำ มาคิดมาปรับหาวิธีอยู่กับเขา อยู่ให้ได้แบบพึ่งพาอาศัย ไม่ทำลายกัน เราไม่ทำลายธรรมชาติ ธรรมชาติก็มีแต่ให้คุณเรา นี่คือความคิดของคนรุ่นเก่า ๆ ถึงได้มีประมงแบบนี้อยู่จนทุกวันนี้...

ความรู้เรื่องลักษณะอันโดดเด่นของอ่าว ก.ไก่ นำไปสู่การสร้างสรรค์วิธีการและเครื่องมือประมงที่หลากหลาย แม้เพียงความคิดเริ่มแรกในการคิดที่จะจับสัตว์น้ำชนิดใดในบริเวณใดก็เกิดจากภูมิรู้ในเรื่องของธรรมชาติของพื้นที่ ระบบนิเวศและสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่อ่าว ก.ไก่ที่มีความหลากหลายและมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงใช้ความรู้ในการเลือกสรรวิธีการจับสัตว์น้ำได้อย่างสัมพันธ์กับลักษณะของพื้นที่และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณต่าง ๆ โดยความรู้เหล่านี้สะท้อนผ่านการจับสัตว์น้ำที่หลากหลายตามสภาพภูมิประเทศและระบบนิเวศ ตั้งแต่พื้นที่บริเวณผืนป่าชายเลนพื้นที่ดินโคลนริมตลิ่ง สันดอนปากแม่น้ำ ชายฝั่งน้ำตื้น ไปจนถึงพื้นที่น้ำลึกที่ห่างไกลจากฝั่งซึ่งปรากฏลักษณะการจับสัตว์น้ำที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างในบริเวณพื้นที่ที่ศึกษา ดังนี้

ในพื้นที่บริเวณป่าชายเลนริมชายฝั่งทะเล ตั้งแต่บริเวณตำบลบางแก้ว บางจะเกร็ง แหลมใหญ่และคลองโคก เป็นแหล่งทำการประมงที่หลากหลายเพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเลหลายชนิด มีทั้งสัตว์ที่อาศัยอยู่ประจำ และสัตว์ที่พัดพามากับกระแสน้ำที่ขึ้นลงเป็นครั้งคราว มีการจับสัตว์ที่อาศัยอยู่บนน้ำดิน ได้แก่ เคย หอยแครง ปลาอีจิง (ปลาตีน) ปูก้ามดาบ ปูแสม ปูทะเล กุ้งแชบ๊วย กุ้งลวด กุ้งก้ามกราม และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำและเข้ามายังป่าชายเลนในช่วงเวลาที่น้ำขึ้น อาทิ ปลากระพง กระบอก ปลาหลังเขียว เป็นต้น อย่างไรก็ตามการจับสัตว์ทะเลก็ยังคงแตกต่างออกไปตามลักษณะเฉพาะของพื้นที่และความซุกซมของสัตว์ทะเลในแต่ละพื้นที่

บริเวณตำบลคลองโคกมีการทำกะปิเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนมาช้านานก็เป็นเพราะว่าท้องทะเลในบริเวณนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยเคยตาดำซึ่งเป็นวัตถุดิบชั้นยอดในการผลิตกะปิและส่งผลให้กะปิคลองโคกมีชื่อเสียงมาจนทุกวันนี้ (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561)

ชาวประมงพื้นบ้านรู้ว่าพื้นที่บริเวณที่ตนอาศัยอยู่ว่ามีเคยและรู้จักทำเคยมาทำกะปิเพื่อใช้รับประทาน เคยเป็นกุ้งฝอยตัวเล็ก ๆ อาศัยอยู่หนาแน่นบริเวณชายฝั่งทะเลที่น้ำสูงไม่เกิน 1 เมตร

บริเวณตำบลคลองโคน บริเวณป่าชายเลนเป็นพื้นที่ที่มีเคยชุกชุมอยู่ เคยที่พบในบริเวณนี้มีหลายชนิด ได้แก่ เคยตาดำ เคยลาวโป่ง เคยลาวเข้ม เคยหางแดง เคยหนาม เคยนุ่นและเคยดำ ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เรื่องธรรมชาติและระบบนิเวศของท้องถิ่นที่พวกตนดำรงชีวิตอยู่ ว่าที่เป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์และมีคลองที่ต่อเชื่อมกับปากอ่าวไทยมีบริเวณที่น้ำขึ้นไม่สูงมากนักเหมาะกับการอาศัยของเคย รวมถึงรู้จักสังเกตและสำรวจสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณดังกล่าว ว่ามีเคยอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและไหลตามการขึ้นลงของกระแสน้ำ ทั้งนี้จากการศึกษาภาคสนามโดยการสังเกตวิธีทำกะปิของตำบลคลองโคนพบว่ามียุงที่ก่อปัญหาที่สะอาด คือเมื่อแล่งเคยจนเรียบริ้วจะนำเกลือผสมกับเคย โดยมากนิยมผสมบนเรือระหว่างเข้าฝั่งเพราะเคยเป็นสัตว์ที่ตายง่าย ระยะทางระหว่างเรือแล่นเข้าฝั่งเกลือก็จะตายก่อนหากไม่นำไปผสมเกลือก่อนเล็กน้อยเคยที่ได้มาทำกะปิจะไม่สดอร่อยเท่าเคยที่หมักเกลือตั้งแต่ตอนยังเป็น ๆ เมื่อนำเข้าฝั่งจึงนำมาหมักเกลืออย่างจริงจังอีกครั้ง จากนั้นจึงนำไปตากแดดและหมั่นพลิกกลับไปมาสักประมาณ 2-3 วัน หรือมากกว่านั้นแล้วแต่แดดหรือเคล็ดลับแต่ละครัวเรือน ก็จะได้เคย (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560)

บริเวณพื้นที่ใกล้ปากคลองโคนมีสภาพเป็นดินเลนเป็นที่อยู่อาศัยของหอยหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอยแครง ชาวประมงพื้นบ้านบริเวณตำบลคลองโคนจึงมีอาชีพหลักอีกอาชีพหนึ่งคือการหาหอยแครง ชาวประมงพื้นบ้านเข้าใจธรรมชาติการอยู่อาศัยของหอยแครง ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...หอยแครงมีเยื่อแฉกหน้าปากคลองนี้เพราะเป็นดินโคลน หอยพวกนี้มันชอบอยู่ในโคลน มันจะขุดโคลนลงไปอยู่ใต้โคลน ชาวบ้านนี่ที่จับหอยแครงกันมาก ส่วนใหญ่แฉกนี้ทำประมงแบบน้ำตื้น พวกหอยเป็นส่วนนี้ใหญ่ หาปลาส่วนมากก็หากันใกล้ ๆ ชายฝั่ง ไม่ค่อยได้ออกไปน้ำลึกมาก...

ความรู้เรื่องระบบนิเวศในท้องถิ่นของตนนั้นเกิดจากการสังเกตจนเกิดเป็นความรู้ที่เกี่ยวกับธรรมชาติและใช้ความรู้ในการทำประมงจับสัตว์น้ำอย่างสอดคล้องกับระบบนิเวศของท้องถิ่นจนเกิดเป็นลักษณะเด่นอย่างหนึ่งของประมงพื้นบ้านในพื้นที่ตำบลคลองโคน

นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านยังเข้าใจลักษณะพื้นที่บริเวณปากอ่าวแม่กลองว่ามีลักษณะเด่นคือมีสันดอนทรายขี้เป็ดซึ่งมีลักษณะเป็นสันดอนที่เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำและตะกอนทะเลซึ่งทำให้ปากแม่น้ำแม่กลองมีแผ่นดินขยายกว้างออกไปในทะเลตั้งแต่แนวชายทะเลลงไปประมาณ 8 กิโลเมตร เมื่อน้ำลงสันดอนก็จะโผล่ขึ้น มีสันดอนขนาดใหญ่ประมาณ 5 สันดอน มีเนื้อที่กว่า 22,000 ไร่ ชาวประมงพื้นบ้านจากตำบลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวประมงในหมู่บ้านหมู่ที่ 4 ตำบลบางจะเกร็งซึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ดอนหอยหลอดมากที่สุดได้ทำประมงในบริเวณดอนหอยหลอดนี้

มาอย่างยาวนานโดยอาศัยองค์ความรู้ในเรื่องระบบนิเวศของพื้นที่บริเวณดอนหอยหลอดว่ามีลักษณะพื้นดินเป็นทรายซีเป็ดซึ่งเป็นทรายที่มีเนื้อละเอียด คนสามารถขึ้นไปเดินบนดอนได้ ตอนจะไหลเมื่อน้ำลงเป็นระยะเวลานาน ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงประมาณเดือนมีนาคมไปถึงเดือนพฤษภาคม โดยชาวประมงจะนำเรือไปจอดไว้ใกล้ ๆ พื้นที่ดอนและลงไปหาสัตว์บริเวณสันดอน เมื่อน้ำเริ่มขึ้นก็จะต้องขึ้นเรือกลับเข้าฝั่ง ดอนหอยหลอดเป็นเสมือนแหล่งประมงที่เป็นหัวใจสำคัญอีกแหล่งหนึ่งของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามเพราะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเลนานาชนิด อาทิ หอยตะกาย หอยเสียบ หอยกะพง แมงดาทะเล กุ้ง ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหอยหลอดซึ่งโดยเป็นสัตว์ประจำถิ่นที่พบมากที่สุด (สุภาพ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560)

สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์) อธิบายถึงการที่ชาวประมงที่อาศัยความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสันดอนปากแม่น้ำบริเวณพื้นที่ดอนหอยหลอดเป็นความรู้พื้นฐานในการทำประมงพื้นบ้านว่า

...เห็นชาวบ้านทำกินที่ดอนหอยหลอดมาตั้งแต่จำความได้ เริ่มยุคไหนบอกไม่ได้ รู้แต่ว่าเกิดมาก็เห็นคนทำกินกันแล้ว ชาวบ้านเขาก็ทำกันต่อ ๆ มา เขารู้เรื่องธรรมชาติของดอนว่ามันเป็นยังไง เพราะมันต่างกันในแต่ละที่ ถ้าไปดูจะเห็นว่าไม่ต้องถีบกระดานเหมือนหาหอยแครงเหมือนทางฝั่งคลองโคกลนเพราะทางนี้ไม่ใช่เลนมันจะไม่ดูตุ เป็นทรายแต่ก็ไม่ใช่ทรายแบบทางหาดของเพชรบุรี ชาวบ้านเรียกทรายซีเป็ด หอยหลอดมันชอบอยู่ในทรายแบบนี้ ชูครูอยู่...

การทำประมงจะต้องอาศัยความรู้เรื่องระบบนิเวศในท้องถิ่นเพื่อพยายามปรับตัวให้เข้ากับระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม ทั้งนี้สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นคุณค่าของภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านทั้งสิ้น

2) ความรู้เรื่องระบบนิเวศของท้องถิ่นกับการทำประมงด้วยเครื่องมือโปะะ

เครื่องมือประมงโปะะแสดงให้เห็นถึงความรู้ของชาวประมงที่เกี่ยวกับระบบนิเวศของอ่าวแม่กลองว่าอุดมสมบูรณ์และมีลักษณะพิเศษจึงเหมาะแก่การลงทุนสร้างเครื่องมือโปะะที่เป็นเครื่องมือประมงที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ โดยโปะะเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาที่เกิดจากความรุ้ความเข้าใจ การสังเกต รวมถึงการสั่งสมประสบการณ์ของธรรมชาติรอบตัวทั้ง ดิน น้ำ ลม ฤดูกาล ตลอดจนธรรมชาติของสัตว์ทะเล การเข้าใจระบบนิเวศเป็นความรู้สำคัญที่ใช้สร้างสรรค์เครื่องมือการทำประมงพื้นบ้าน ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) อธิบายว่า “คนสมัยก่อนเขารู้จักธรรมชาติอย่างถ่องแท้ จึงคิดประดิษฐ์โปะะขึ้นมาได้สำเร็จ หลักการของโปะะมี

ที่มาจากธรรมชาติล้วน ๆ ถ้าคนไม่เข้าใจธรรมชาติ ไม่รู้หลักรู้แนวของธรรมชาติแล้วละก็ จะไม่สามารถสร้างอะไรแบบนี้ได้เลย และเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพมากนะสำหรับคนประมงพื้นบ้าน”

ผู้ทำหน้าที่โคนโป๊ะจะต้องเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องดิน กระแสลม กระแสน้ำ เป็นอย่างดีเพราะหากไม่เข้าใจเรื่องเหล่านี้จะไม่สามารถโคนโป๊ะได้ หรือหากโคนได้ก็ทำได้ไม่ดี กลายเป็นปีไม่มีปลาเข้าทำให้ขาดทุน ดังที่ วิชา เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...โป๊ะขึ้นอยู่กับธรรมชาติโดยตรง คนที่ทำโป๊ะต้องมีความรู้เรื่องลม น้ำ ดินอย่างลึกซึ้ง ไม่ใช่ว่ามีของมีอุปกรณ์ มีเงินมาให้แล้วอยู่ ๆ จะไปสร้างได้ ต้องเป็นคนที่มีความรู้เรื่องท้องดิน ท้องน้ำเป็นอย่างดีซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนที่อยู่ตรงนี้มานานจนรู้จักธรรมชาติอย่างดี ทั้งจากที่คนรุ่นก่อน ๆ สอนกันมาแล้วก็ จากประสบการณ์ การสังเกตด้วย ที่คนทำโป๊ะเมื่อก่อน เยอะก็เพราะพื้นที่แถวแม่กลองเอื้อด้วย มีปลามาก จับได้ครั้งละหลาย ๆ ตะกร้า เมื่อธรรมชาติเอื้ออำนวย การลงทุนก็สมเหตุสมผล แต่พอระบบนิเวศเริ่มเปลี่ยน เรื่องน้ำ เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของปลา หลัก ๆ คือปลาน้อยลง โป๊ะก็หายไปเรื่อย ๆ ...

การโคนโป๊ะหรือทำประมงโดยใช้โป๊ะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สอดคล้องกับที่ปราณี นวลินป์ (2560) กล่าวว่า “คนที่จะทำโคนโป๊ะหรือจับปลาในโป๊ะ พวกนี้เขาต้องรู้เรื่องทะเลอย่างดี รู้ว่าต้องทำอะไร มีเทคนิควิธีอะไรบ้างเพราะว่าไม่ใช่ทุกคนจะทำได้ ต้องมีประสบการณ์ ” การทำโป๊ะปลาทุ สะท้อนการมีองค์ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ทะเล ทรัพยากรและสภาพภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นเป็นอย่างดี ชาวประมงรู้ว่าอ่าวแม่กลองเป็นแหล่งที่มีปลาชุกชุมมาตั้งแต่อดีตและบริเวณอ่าวแม่กลองมีความอุดมสมบูรณ์ทำให้ปลาที่อยู่ในบริเวณทางตอนใต้ของประเทศว่ายเข้ามาหากิน ชาวประมงสร้างโป๊ะซึ่งมีขนาดใหญ่และเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับการจับปลาที่มีลักษณะการหากินเป็นฝูงโดยหากพิจารณาโครงสร้างของโป๊ะจะพบว่าการออกแบบโป๊ะต้องผ่านการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ เพราะโครงสร้างมีลักษณะเฉพาะที่ทำให้ฝูงปลาวายเข้ามา องค์ประกอบหลัก ๆ ที่มีผลต่อการเข้าโป๊ะของปลาทุ ได้แก่ ปีกโป๊ะ ตัวโป๊ะ (ลูกชัง) และห้องลวง ภูมิภัทร เกียรติวิราจธูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายถึงแนวคิดในการสร้างโป๊ะไว้ว่า

...โป๊ะมีมานานมากแล้วตั้งแต่รุ่นปู่ตายาย แต่ไม่รู้ใครเป็นคนคิดขึ้นคนแรก เกิดมาก็เห็นมีโป๊ะอยู่ที่นี่แล้ว สมัยก่อนมีเยอะมาก พอเล่นเรือไปพันปากแม่น้ำก็มีเยอะเต็มไปหมด คนที่คิดค้นนี้ต้องมีความคิดฉลาด ต้องเป็นคนช่างสังเกต เพราะ ถ้าลองพิจารณาดูโป๊ะที่ละส่วน ๆ จะเห็นว่าเกิดจาก

การคิดสร้างสรรค์ และคนที่คิดได้นี้ ไม่ใช่ใคร ๆ จะคิดได้ ต้องเป็นคนที่รู้เรื่อง ธรรมชาติมาก ๆ ต้องรู้ว่าน้ำมันไหลขึ้นลงยังไง ปลามันอาศัยหากินกันยังไง นิสัยปลามันเป็นยังไง และพอรู้แล้วก็เอาไอ้ความรู้ประสบการณ์นี้ละ มาออกแบบ ต้องบอกว่าคนรุ่นโบราณนี่เก่งมาก ๆ นะ แต่ก่อนเครื่องไม้เครื่องมือก็เชื่อว่า จะเจริญแบบตอนนี้ เครื่องทุนแรงอะไรก็คงไม่ค่อยจะมีแต่ทำโป๊ะที่ว่าใหญ่ ขนไปสร้างกันในทะเลได้ ไม่ธรรมดาณะ...

ชาวประมงพื้นบ้านเป็นผู้มีภูมิรู้และภูมิปัญญาในเรื่องของความรู้เรื่องระบบนิเวศอันเป็น ความรู้พื้นฐานในการสร้างสรรค์และปรับตัวเข้ากับธรรมชาติอย่างกลมกลืน

3) ความรู้เรื่องธรรมชาติของน้ำที่สัมพันธ์กับพระจันทร์และฤดูกาล

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของพื้นดินใต้ท้องน้ำ สายน้ำ กระแสลม ไปจนถึงพระจันทร์ และดวงดาวในท้องฟ้าเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงเป็นองค์รวมไม่แยกส่วน เช่น เรื่อง น้ำขึ้นน้ำลงที่สัมพันธ์ กับการขึ้นและตกของพระจันทร์ ซึ่งเกิดจากการสังเกตจนกระทั่งสามารถคำนวณเป็นสูตรเพื่อกำหนด ระยะเวลาที่แน่นอนได้ ได้ (ส.พลายน้อย, 2538) สอดคล้องกับที่สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) อธิบายไว้สรุป ได้ว่า ชาวประมงพื้นบ้านคำนวณเวลา น้ำขึ้นน้ำลงในแต่ละวันโดยการสังเกตการขึ้นลงของน้ำในแต่ละ วันทีทุกวันน้ำจะขึ้นลงซ้ำไปวันละ ประมาณ 40-50 นาที และสัมพันธ์กับการขึ้นลงและตกของ พระจันทร์ ดังคำกล่าวที่ว่า เดือนขึ้นน้ำลง เดือนตรงน้ำขึ้น คือ เมื่อพระจันทร์เริ่มขึ้น (เดือนขึ้นน้ำลง) จะเป็นช่วงเวลาที่น้ำกำลังขึ้นสุดตัวจากนั้นก็เริ่มไหลลง จน ๖ ชั่วโมงต่อมา (คนโบราณสังเกตว่าเมื่อ ๖ ชั่วโมงพระจันทร์จะเริ่มเคลื่อนมาตรงกับหัวหรือขึ้นสูงจนคล้ายเป็นแนวตั้งฉาก) น้ำจะลงเต็มที่ และเริ่มไหลขึ้นอีกครั้ง

ความรู้เรื่องน้ำขึ้นและลงของน้ำที่สัมพันธ์กับการขึ้นและตกของดวงจันทร์เป็นความรู้พื้นฐาน ที่มีคุณค่าของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้สืบทอดมายังลูกหลาน วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายว่า

...น้ำขึ้นน้ำลงเป็นความรู้พื้นฐานของชาวบ้านที่บรรพบุรุษได้สังเกต บอกเล่าไว้เป็นตำราให้ลูกหลานพวกเรา ๆ จดจำกันต่อ ๆ มา น้ำขึ้นน้ำลง เราคำนวณถึงได้แม่น คนโบราณเขาให้ดูจากพระจันทร์คือต้องรู้เรื่องจันทร์คติ ช่างขึ้นช่างแรม ก็คือดูจากธรรมชาติเป็นหลักเพราะเราอยู่กับธรรมชาติเป็น ภูมิปัญญาที่อยู่ในตัวตนของคนรุ่นเก่าที่สืบทอดกันมา สอนลูกสอนหลาน ภูมิปัญญานี้มีคุณค่าต่อชาวบ้านมากเพราะการทำประมงแบบเรา ๆ ขึ้นอยู่กับ

เรื่องน้ำโดยตรง เวลาจะจับสัตว์น้ำชนิดไหนจับอย่างไร ต้องดูเรื่องน้ำขึ้นน้ำลง เป็นองค์ประกอบหลัก...

จันทร์คติหมายถึง วิธีนับวันและเดือนโดยถือเอาการเดินทางของดวงจันทร์เป็นหลัก เช่น ขึ้น 1 ค่ำถึงแรม 15 ค่ำ เป็นการนับวันทางจันทร์คติ เดือนอ้ายถึงเดือน 12 เป็นการนับเดือนทางจันทร์คติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ทั้งนี้ในการทำประมงพื้นบ้านนั้นชาวประมงส่วนใหญ่ก็จะใช้การดูวันเพื่อการทำประมงตามความรู้เรื่องจันทร์คติ ทั้งนี้นอกจากเรื่องจันทร์คติจะเกี่ยวเนื่องกับเวลาน้ำขึ้นน้ำลงดังที่กล่าวมาแล้วยังเกี่ยวข้องกับการเกิดน้ำเกิดน้ำตายที่สัมพันธ์กับวิธีการทำประมงพื้นบ้านอีกด้วย ชาวประมงพื้นบ้านใช้ความรู้เรื่องน้ำขึ้นน้ำลงในกาหนดเวลาทำการประมง อาทิ การวางอวนกึ่งที่ต้องทำในเวลาน้ำขึ้นหรือน้ำลงเท่านั้น เมื่อรู้ช่วงเวลา น้ำขึ้นน้ำลงจึงจะสามารถกำหนดช่วงเวลาทำการประมงได้ (สุทิน กลิ่นอุดม, 2560)

ความรู้เรื่องการนับข้างขึ้นข้างแรมมีผลต่อการทำประมงพื้นบ้านเพราะการหาสัตว์ทะเลบางชนิดจะหากันตามเวลาข้างขึ้นข้างแรม กิตติพงศ์ หัศวนิช (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า การหาหอยตะกอยที่ดอนหอยหลอดนิยมหาตอนกลางคืนเพราะหอยเมื่อกระทบแสงไฟเปลือกมันระยิบระยับมองเห็นถนัด ก็ต้องดูข้างขึ้นข้างแรมว่าน้ำจะลงเมื่อไหร่และดูน้ำเกิดน้ำตายว่าน้ำลงน้อยลงมากอย่างไร

น้ำเกิดและน้ำตายเป็นความรู้ที่สำคัญอีกเรื่องของชาวประมงพื้นบ้านเพราะต้องรู้ว่าน้ำที่ขึ้นลงในแต่ละวัน วันละสองครั้ง มีปริมาณต่างกันออกไปตามข้างขึ้นข้างแรม โดยน้ำจะขึ้นมากลงมากในช่วงน้ำเกิด และจะขึ้นน้อยลงน้อยในช่วงน้ำตาย สอดคล้องกับที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...น้ำเกิดคือน้ำมากลงก็ลงมาก พอขึ้นก็ขึ้นสูงเกือบถึงตลิ่ง น้ำจะเกิดช่วงขึ้นกับแรม 12 ค่ำ ถึง 15 ค่ำ และ 1 ถึง 5 ค่ำ ถ้าน้ำตายน้ำจะขึ้นน้อยลงน้อยกว่า ความรู้นี้มีประโยชน์ที่เราจะรู้ล่วงหน้าว่าควรออกเรือหรือหยุดช่วงไหน ชาวบ้าน ถ้าน้ำตายคนไม่นิยมไปอวนกึ่งเพราะอวนจะไม่ค่อยเดิน กึ่งก็จะไม่ค่อยมาติดเพราะน้ำไหลไม่แรง เรื่องพวกนี้เป็นความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อน ๆ ที่สอนกันต่อ ๆ มาและพอสังเกตก็เป็นจริงตามนั้น...

นอกจากนี้เรื่องน้ำเกิดน้ำตายยังสัมพันธ์กับชีวิตของสัตว์ทะเลโดยสัตว์ทะเลที่เติบโตโดยการลอกคราบทุกชนิดหากจะลอกคราบจะลอกคราบในช่วงเวลาน้ำตาย เช่น กุ้ง ๆ เพราะกระแส น้ำไหลเบาและในน้ำไม่มีแพลงก์ตอนสารอาหารมาก แต่สัตว์ทะเลพวกนี้จะหยุดลอกคราบในช่วงน้ำเกิดที่

มีน้ำดันเข้ามามากและมีสารอาหารมาก (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551) ชาวประมงพื้นบ้านจะปรับตัวและปรับวิถีชีวิตให้ดำเนินไปตามวิถีของดวงจันทร์และกระแสน้ำที่สัมพันธ์กันโดยอาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดกันมาในอดีต ความรู้และภูมิปัญญาในเรื่องพระจันทร์ที่สัมพันธ์กับกระแสน้ำจึงมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน

นอกจากคุณค่าความรู้เรื่องพระจันทร์ที่สัมพันธ์กับน้ำที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น คุณค่าขององค์ความรู้เรื่องน้ำของชาวประมงพื้นบ้านยังมีรายละเอียดอีกหลายประการดังนี้ ลักษณะการขึ้นลงของน้ำในช่วงเวลาน้ำตาย จะมีลักษณะพิเศษที่เกิดขึ้นได้เช่น ภาวะน้ำเทื่อ น้ำทามเป็นความรู้ในเรื่องของน้ำที่ขึ้นลงอย่างไม่เป็นปกติ โดยจะมีบางช่วงเวลาที่การไหลขึ้นลงของน้ำผิดไปจากธรรมดาที่ต้องขึ้นและลงตามเวลาที่กำหนด น้ำเทื่อ คือ อาการที่น้ำขึ้นมากเต็มที่แล้วไม่ลดลงชั่วระยะหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) น้ำทามเป็นคำที่ชาวบ้านเรียกน้ำระดับน้ำสูงขึ้นทั้ง ๆ ที่น้ำกำลังไหลลงแล้วก็ลดระดับลงแล้วก็ทำท่าเหมือนจะสูงขึ้นอีกก่อนที่จะไหลขึ้นหรือไหลลงจริง ๆ (สุรจิต ชिरเวทย์, 2551) ความรู้เหล่านี้เป็นความรู้ที่ชาวบ้านต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อวางแผนการทำมาหากินให้เหมาะสมเพราะหากเป็นช่วงน้ำเทื่อ น้ำทาม เวลาการออกเรือก็ต้องเลื่อนให้เหมาะสม (ประเทือง จือเหลียง สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) ชาวบ้านมีความรู้ที่ว่าเมื่อฤดูกาลต่างกันน้ำที่ขึ้นลงก็จะมีปริมาณต่างกันออกไปด้วย เรียกว่า น้ำเข้า น้ำเย็น

ความรู้เรื่องน้ำเป็นความรู้ที่เกิดจากการสังเกต ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...น้ำเข้าคือน้ำขึ้นมากในช่วงเช้าจะเป็นในช่วงฤดูหนาวคือน้ำที่ขึ้นตอนเช้ามันขึ้นสูงกว่าน้ำในตอนเย็น แบบนี้เรียกน้ำเข้าแต่พอตอนเย็นก็ขึ้นแต่ขึ้นน้อยกว่าตอนเช้า พอช่วงฤดูฝนน้ำที่ขึ้นตอนเย็นก็สูงกว่าน้ำที่ขึ้นตอนเช้า แบบนี้คือภูมิปัญญาที่ชาวบ้านที่เขาอยู่กับธรรมชาติตั้งแต่เด็กได้เรียนรู้ว่ามันจะเป็นแบบนี้ ๆ นะ ความรู้พวกนี้มีประโยชน์มีคุณค่ากับคนที่ต้องทำงานอยู่กับน้ำเพราะเป็นเรื่องที่รู้ล่วงหน้าได้...

ทั้งนี้หากเป็นช่วงเปลี่ยนฤดูกาลหรือรอยต่อของฤดูกาล คือ การเปลี่ยนจากฤดูหนาวสู่ฤดูร้อน ฤดูร้อนสู่ฤดูฝนและฤดูฝนสู่ฤดูหนาว ลมจะเกิดการเปลี่ยน น้ำก็จะเปลี่ยน บางครั้งเกิดพายุฝน ชาวประมงก็ต้องปรับตัวตามให้ทัน ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...สังเกตไหมเวลาหน้าฝนฝนส่วนใหญ่ก็จะตกตามเวลา เช่น เย็น หรือเช้า แต่ถ้าตอนเปลี่ยนฤดูกาลเอาแน่ไม่ได้ เดี่ยวไปตกเช้า เดี่ยวตกบ่าย เดี่ยวตกเย็น แล้วช่วงเปลี่ยนฤดูฝนจะตกหนักแบบฝนฟ้าคะนอง ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า เป็นเรื่องของ

ธรรมชาติ พอเข้าตรงฤดูกาลแล้วก็จะเป็นปกติ และเรื่องน้ำก็เหมือนกัน ช่วงเปลี่ยนฤดูน้ำจะเพี้ยน คือ น้ำเข้ากับน้ำเย็นจะขึ้นสูงเท่า ๆ กัน เรียกว่า น้ำสองกระตอง แต่พอเข้าฤดูแล้วก็จะเปลี่ยนเป็นปกติ เรื่องนี้เป็นภูมิปัญญาของคนแม่กลอง ชาวบ้านก็รู้เรื่องเหล่านี้ดีเป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง...

ชาวประมงเป็นผู้รู้จังหวะของธรรมชาติ ดังที่ (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) เมื่อเกิดภาวะน้ำเบียดน้ำกันที่เป็นน้ำเสียที่เกิดเองตามธรรมชาติ ชาวประมงรู้ว่าช่วงนี้พวกปลาจะพากันว่ายหลบหนีภาวะน้ำเสียธรรมชาติเป็นกลุ่มก้อนจำนวนมากก็จะออกเรือหาจับปลาโดยอาศัยการสังเกตฝูงปลาก็จะทำให้จับปลาได้เป็นจำนวนมาก

ภูมิปัญญาเรื่องน้ำของชาวประมงพื้นบ้านแสดงให้เห็นถึงความรู้ความสามารถของชาวประมงที่สามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ดังที่ สิริอาภา รัชตะศิริธู (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) กล่าวถึงการนำความรู้เรื่องน้ำมาใช้ในการทำประมงว่า “คนทะเลรู้ว่าเมื่อน้ำมีการเปลี่ยนแปลงจะต้องปรับตัวอย่างไร ควรนำเครื่องมืออะไรออกจับสัตว์อะไร เช่น พอน้ำแห้งก็ออกหาปูในป่าโกงกาง ถ้าโบราณก็เอาตะขอไปเกี่ยวปูเพราะน้ำลดจะจับปูได้ ชาวประมงเป็นผู้ที่เข้าใจและมีภูมิรู้ในเรื่องของธรรมชาติอย่างยอดเยี่ยม”

ภูมิปัญญาในเรื่องของน้ำถือเป็นภูมิปัญญาที่ละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง ต้องอาศัยการสังเกตการสังขมประสบการณ์เพราะเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อนและสำคัญต่ออาชีพประมงพื้นบ้าน

4) การทำโป๊ะกับความรู้อเรื่องธรรมชาติของน้ำที่สัมพันธ์กับพระจันทร์และฤดูกาล

การทำประมงของคนโป๊ะต้องอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดกิจกรรมในการประกอบอาชีพ โดยสิ่งที่สัมพันธ์กับการทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะมากที่สุดสิ่งหนึ่งคือเรื่องน้ำขึ้นน้ำลง การทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะต้องอาศัยการขึ้นลงของน้ำในการช่วยนำพาให้ฝูงปลาวายเข้าสู่โป๊ะ นอกจากนี้ยังต้องออกจับปลาในช่วงน้ำลงเพราะเป็นช่วงที่ปลาวายออกจากโป๊ะได้ยาก กิจกรรมการจับปลาของคนโป๊ะจึงเริ่มทำในช่วงเวลาที่น้ำไหลลงในแต่ละวัน เริ่มตั้งแต่การออกเรือไปจับปลาที่ต้ออาศัยช่วงเวลาที่น้ำเริ่มไหลลง ซึ่งจะออกจับปลาวันละ 2 ครั้งเพราะบริเวณชายฝั่งทะเลที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำจะมีน้ำไหลขึ้นลงวันละ 2 ครั้งทุกวัน โดยในแต่ละวันก็จะถอยระยะเวลาห่างออกไปวันละประมาณ 45 นาที เพื่อให้สอดคล้องกับช่วงเวลาที่น้ำลง คนโบราณก็ใช้การคำนวณเวลาโดยความรู้ด้านจันทรคติ (ภัทธนิษฐ์ เกียรติวารจรูญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) สอดคล้องกับที่ผู้วิจัยได้สังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยการร่วมออกเรือเพื่อไปจับปลาในโป๊ะปลาทุ พบว่า การออกเรือจะต้องทำตามระยะเวลาขึ้นน้ำขึ้นน้ำลงชาวประมงต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนให้เป็นไปตามเวลาการขึ้นลงของน้ำทั้งการกิน การนอนหลับ การพักผ่อนที่ต้องเปลี่ยนเวลาในการนอนหลับและตื่นทุกวันเพราะใน

การออกเรือจับปลาแต่ละครั้งจะใช้เวลาประมาณ 5-6 ชั่วโมงและการออกเรือจะต้องมีการเลื่อนเวลาออกไปวันละ 45 นาที ในทุก ๆ วัน

ความรู้ของชาวประมงมีลักษณะเป็นความรู้ที่เกิดจากการสังเกต จดจำธรรมชาติและเชื่อมโยงหาข้อสรุปที่แม่นยำ ความรู้ทางธรรมชาติเหล่านี้นำมาซึ่งการปรับตัว ปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้เข้ากับธรรมชาติ ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายเรื่องการปรับตัวของชาวประมงให้เข้ากับธรรมชาติโดยการเปลี่ยนแปลงกำหนดเวลาออกเรือในแต่ละวันเพื่อให้สัมพันธ์กับช่วงเวลาที่น้ำลงไว้ว่า

...เวลาของการออกเรือจะหมุนเวียนเปลี่ยนเวลาทุกวัน ตามการขึ้นลงของน้ำที่เปลี่ยนเวลาขึ้นลงทุก ๆ วัน ตามจันทร์คติ การออกเรือเพื่อไปจับปลาจะต้องกะเวลาให้ไปถึงโป๊ะในช่วงเวลาที่น้ำลง เพราะพอน้ำลง นอกจากสัตว์น้ำต่าง ๆ ที่ว่ายเข้ามาหากินในโป๊ะก่อนหน้านี้แล้วก็ยังเป็นช่วงเวลาที่กระแสน้ำที่ไหลลงจะช่วยพัดพาสัตว์ทะเลต่าง ๆ ไหลเข้าสู่โป๊ะ และเมื่อน้ำลงปลาก็จะว่ายวนเวียนอยู่ในโป๊ะหาทางออกได้ยาก จึงมีปลาอยู่ในโป๊ะมาก ก็เป็นช่วงเวลาที่เหมาะสำหรับการจับปลาในโป๊ะ...

คนสมัยก่อนอาศัยการดูเวลาจากพระจันทร์ในการกำหนดวิถีการทำประมง ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “คนรุ่นก่อน ๆ จะดูปฏิทินจันทร์คติที่บอกข้างขึ้นข้างแรม วันพระแล้วจึงกำหนดประมาณระยะเวลาขึ้นลงในแต่ละวันได้ จนถึงคำนวณล่วงหน้าไปเป็นเดือน ๆ ก็สามารถทำได้ คนทำโป๊ะสมัยก่อนต้องมีความรู้เรื่องนี้ทุกคนเพราะจะได้กำหนดการทำงานในแต่ละวันล่วงหน้าได้ถูก...”

ภูมิปัญญาเรื่องน้ำของชาวประมงพื้นบ้านที่กล่าวมาข้างต้นเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการสังเกต จดจำ ชาวประมงพื้นบ้านจะสามารถคาดเดา วางแผนการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิตได้ล่วงหน้า ทำให้วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านมีความสอดคล้องกับธรรมชาติอย่างกลมกลืน เป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมโดยสะท้อนผ่านวิถีการทำมาหากินมีลักษณะสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดระหว่างคนกับธรรมชาติ สอดคล้องกับที่ วรณทัต ดุลยพฤกษ์ (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) อธิบายว่า ความรู้เรื่องน้ำหรือที่สาขาวิชาการเรียกว่า อุทกศาสตร์นี้เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า เป็นความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชาวประมง เพราะชาวประมงใช้ชีวิตใกล้ชิดกับธรรมชาติ การกำหนดเวลาที่จะออกเรือไปจับปลา หรือ ช่วงเวลาใดควรวางแผนจับสัตว์ชนิดไหนเพื่อไปกินไปจำหน่าย หรือช่วงไหนควรหยุดพักก็ต้องอาศัยความรู้เรื่องธรรมชาติของน้ำมีส่วนร่วมในการกำหนด

ความรู้เรื่องธรรมชาติของน้ำของชาวประมงพื้นบ้านเป็นปัจจัยที่สำคัญของการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

5) ความรู้เรื่องลมและคลื่น

ความรู้เรื่องลมและคลื่นสำคัญกับชาวประมงพื้นบ้านเป็นอย่างยิ่งเพราะช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถกำหนดแบบแผนช่วงเวลาการทำประมงได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้เพราะกระแสลมและกระแสน้ำมีความเกี่ยวพันกันและมีอิทธิพลต่อการทำประมงพื้นบ้าน ชาวประมงเป็นผู้มีภูมิรู้เรื่องเหล่านี้เป็นอย่างดีโดยสามารถคาดการณ์สถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นล่วงหน้าหรือหาทางแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการทำประมงพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสมเพราะความรู้และภูมิปัญญาเรื่องลมและคลื่นที่อยู่ในตัวชาวประมง

ลมในภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้มีเฉพาะลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นลมหลักของภูมิภาคเท่านั้น แต่ลมในภูมิปัญญาของชาวบ้านมีหลายชนิดและรายละเอียดปลีกย่อยของทิศทางการพัดที่เปลี่ยนทิศทางหมุนวนเป็นวัฏจักรในรอบปี สิ่งเหล่านี้เป็นคุณค่าที่อยู่ในภูมิปัญญาของชาวประมงที่ การเดินเรือในสมัยก่อนที่ยังไม่มีเข็มทิศ ยังไม่มีเทคโนโลยีก็ต้องใช้ความรู้ในเรื่องลมที่สัมพันธ์กับคลื่นในทะเล วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) อภิปรายว่า “การเล่นเรือต้องมีความรู้เรื่องลมเรื่องคลื่น อย่างถ้าลมพัดตีกลับจะแล่นลำบากเพราะไม่ใช่แล่นตามคลื่นเข้าฝั่ง จะต้องแล่นแบบวิ่งชอยเป็นฟันปลาไม่ให้ลมตีจะวิ่งต้านไม่ได้ เรือเล็กจะล่มได้เลยทีเดียว”

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว (2540) กล่าวว่า คนที่รู้จักลมมากที่สุดคือชาวทะเลเพราะจำเป็นต้องใช้ในการออกเรือ ทำมาหากิน และเอาชีวิตให้รอดในยามพายุจะมา ลมในภูมิปัญญาชาวบ้านจะพัดเข้าตามทิศทางของทิศโบราณทั้ง 8 ทิศ เรียกว่า ลมแปด มักพัดในเวลากลางวันและในขณะเดียวกันก็อาจจะมีลมกลางคืนที่พัดมาในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ เรียกว่า ลมแซม ลมเหล่านี้ส่งผลต่างกัน เช่น ลมอุกาทำให้เกิดคลื่นในทะเลถี่

ชาวประมงเป็นบุคคลที่รู้จักสังเกตสิ่งต่าง ๆ รอบตัวและนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพได้ ดังที่ สิริอาภา รัชตะหิรัญ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) อภิปรายว่า ชาวประมงอาศัยการดูยอดมะพร้าวว่าลมพัดในทิศทางใดและกระแสลมมีความแรงมากน้อยเพียงใดเป็นสิ่งที่ช่วยตัดสินใจออกเรือ

ชาวประมงสังเกตช่วงเวลาของการเกิดลมที่มักเกิดลมที่พัดมาจากทิศทางเดิมในช่วงเวลาเดียวกันซ้ำ ๆ หลาย ๆ ปีจนสามารถบอกได้ว่า ในช่วงเดือนไหนของปีจะเกิดลมชนิดใดเป็นหลัก ดังที่ สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า

...ความรู้เรื่องลมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชาวประมงมากพอกๆกับเรื่องน้ำ
บรรพบุรุษของเราก็เป็นคนช่างสังเกต ช่างจดจำ เมื่อเขาอยู่ในวิถีชีวิตแบบที่ต้อง
อาศัยลมอาศัยคลื่นก็ต้องพยายามทำความเข้าใจให้มากที่สุดก็เลยได้เป็นความรู้
และเป็นความรู้ที่คนชาวบ้านแถวนี้รู้อยู่เป็นปกติเพราะเกี่ยวกับเขาโดยตรง จะบอก
ได้เลยว่า ช่วงเวลาประมาณเดือนนี้ เดือนนั้นจะมีลมแบบไหนพัดเข้ามา แล้วจะ
ต้องเตรียมตัว เตรียมเครื่องมือทำมาหากินยังไง...

ความรู้เรื่องลมของชาวประมงพื้นบ้านนี้เป็นความรู้ที่ทำให้ชาวประมงสามารถคาดเดาได้
ล่วงหน้า ดังที่ สุรจิต ชีรเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...เดือนกันยายนลมพัดเข้าทางตะวันตกเฉียงเหนือเป็นลมพัดหลวง พัดใน
ช่วงเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม พอเข้าหนาวลมพัดหลวงก็จะเร่ไปทางทิศเหนือ
เป็นลมว่าวหรือตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลมว่าวอุกา ในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือน
พฤศจิกายนฝนจะสั่งฟ้าแล้วจากนั้นเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมลมจะเร่
พัดไปตะวันออกเฉียงเหนือเป็นลมอุกา...

ชาวประมงใช้ลมและคลื่นเป็นตัวกำหนดวิธีการทำประมง โดยหากเป็นช่วงฤดูที่มีคลื่นลมแรง
ชาวประมงก็จะหยุดพักเพื่อซ่อมแซมเรือ ซ่อมแซมเครื่องมือประมง ในบางพื้นที่ เช่น ตำบลแหลมใหญ่
ก็จะปลูกต้นมะพร้าวไว้และไปทำสวนในช่วงที่ไม่ได้ออกทะเล ในชุมชนบางจะเกร็งที่มีต้นจากมากก็หัน
มาทำขนม เป็นต้น สอดคล้องกับที่ บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่าถ้าช่วง
คลื่นแรงมาก ๆ ชาวประมงก็จะหยุดพัก ซ่อมแซมเครื่องมือ บางบ้านก็จะทำสวนมะพร้าว เข้าสวน
ตายหญ้า ชาวบ้านต้องสังเกตก่อนจะออกเรือเพราะถ้าออกไปแล้วเกิดมีพายุจะอันตรายแต่ถ้าเกิด
ออกเรือไปแล้วมีพายุกะทันหันก็ต้องหาทางเอาตัวรอดให้ได้โดยใช้วิธีแล่นเรือในรูปแบบต่าง ๆ

ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เรื่องคลื่นลมอย่างเป็นองค์รวม เข้าใจว่าสองสิ่งสัมพันธ์กัน เช่น
ในกรณีที่เกิดลมพายุกะทันหัน การแล่นเรือจะแล่นขวางคลื่นไม่ได้เพราะจะทำให้เรือล่ม ชาวประมง
จะต้องแล่นเรือตามแม่คลื่นหรือเดินใหญ่ที่เป็นคลื่นขนาดใหญ่ที่มีร่องคลื่นห่างจากกัน ไม่เป็นคลื่น
หัวแตก การแล่นเรืออาจต้องใช้วิธีการต่างกันในสถานการณ์ที่ต่างกัน (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์,
11 กุมภาพันธ์ 2560)

6) ความรู้เรื่องลมและคลื่นกับการทำประมงของคนโป๊ะ

การทำประมงพื้นบ้านของคนโป๊ะจะใช้ความรู้พื้นฐานในการวางแผนทำกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีเหมือนกับชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปต้องออกจับปลาในโป๊ะในช่วงที่มีพายุหรือคลื่นลมแรงมาก ทั้งนี้ส่วนมากจะลองออกเรือไปก่อนหากพบว่ามึคลื่นแรงมากจึงจะกลับเข้าฝั่งและการแล่นเรือในช่วงที่มีพายุก็จะเสียเวลาในการแล่นเรือมากกว่าปกติ และต้องใช้วิธีการแล่นเรือที่ต่างจากการแล่นเรือในช่วงที่คลื่นลมปกติ การทำโป๊ะปลาจึงต้องใช้ความรู้เรื่องคลื่นลมที่สัมพันธ์กัน (นันทพัทธ์ เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559) สอดคล้องกับที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์ 1 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายว่า ถ้าคลื่นลมแรงมากในช่วงฤดูฝนหรือฤดูมรสุมหรือช่วงที่เกิดพายุก็จะไม่ออกเรือเพราะอาจทำให้เกิดอันตรายได้ ในวันที่ไม่ได้ออกเรือก็จะเป็นช่วงหยุดพักซ่อมแซมอวน หรืออุปกรณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ชาวประมงจะใช้ความรู้เรื่องคลื่นลมในลักษณะต่าง ๆ ประกอบกับความรู้และประสบการณ์ในการเดินเรือหากเกิดเหตุการณ์คับขันก็ต้องเปลี่ยนรูปแบบการเดินเรือ เช่น วิ่งเรือโดยวิ่งตามแม่คลื่นหากมีลมพายุและคลื่นใหญ่เกิดขึ้น

การโค่นโป๊ะก็ต้องอาศัยความรู้เรื่องกระแสน้ำและคลื่น ดังที่ เมธิ นวลินป์ (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2559) อธิบายว่า

...การจะสร้างโป๊ะต้องดูคลื่น ดูกระแสน้ำ ดูลมให้เป็น น้ำไหลจะดูบนผิวไม่ได้ ต้องดูทางน้ำไหลใต้น้ำหรือร่องน้ำ เพราะทิศทางน้ำบนผิวน้ำอาจจะไม่ตรงกับทิศทางไหลของน้ำใต้น้ำเพราะบางทีลมแรงทำให้เรามองเห็นน้ำบนผิวน้ำไหลไปทางหนึ่งแต่อาจจะเป็นคนละทางกับใต้น้ำ ถ้าดูแค่ผิวน้ำเวลาโค่นไม่ตรงกระแสน้ำไหล ปลาจะไม่ค่อยเข้าโป๊ะ...

ความรู้เรื่องคลื่นลมนำไปสู่การปรับตัวของชาวประมงพื้นบ้านในการออกแบบวิธีการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านโป๊ะคือการผูกมุกเสาแต่ละต้นจะใช้การชันชะเนาะเพื่อป้องกันคลื่นลมแรงที่เกิดขึ้นได้อย่างรุนแรงในทะเล หรือการผูกอวนกับโป๊ะที่ต้องใช้เงื่อนประมงที่สามารถแก้ออกได้ง่ายโดยจะไม่ใช้เงื่อนผูกตายที่แกะได้ยากเพราะบางครั้งหากเกิดคลื่นลมรุนแรงเกินกว่าที่โป๊ะจะทนทานไหว ชาวประมงจะนำอุปกรณ์บางอย่างกลับเข้าฝั่ง เช่น อวน เพื่อป้องกันการเสียหายที่จะเกิดขึ้นจึงต้องใช้เงื่อนที่แก้ไขได้ง่ายและรวดเร็ว แต่ในขณะเดียวกันเมื่อผูก ประกอบ สร้างก็ต้องมีความมั่นคงแข็งแรงด้วย (วิชา เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560)

ความรู้เรื่องลมและคลื่นเป็นความรู้พื้นฐานที่สำคัญเรื่องหนึ่งในการประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน

7) ความรู้เรื่องอุปนิสัยและธรรมชาติของสัตว์ทะเล

ชาวประมงพื้นบ้านจึงเป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์ทะเลแต่ละชนิดที่ความจำเพาะแตกต่างกันออกไป ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ทะเลนี้เป็นความรู้ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านคิดค้นวิธีการจับสัตว์น้ำและเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดได้อย่างเหมาะสม

การทำประมงพื้นบ้านเป็นภาพสะท้อนของความรู้ความเข้าใจในวิถีของธรรมชาติและธรรมชาติของสัตว์ทะเล ตลอดจนการรู้จักนำความรู้ดังกล่าวมาสร้างสรรค์ ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “ชาวบ้านรู้จิ้งหะ ลีลาของสัตว์ว่าอาศัยอยู่แถวไหน หากินยังไงกินอะไร เป็นอาหาร จะชุมช่วงฤดูไหน คนรุ่นก่อน ๆ ก็ได้ความรู้พวกนี้จากการหมั่นสังเกตบ่อย ๆ และการที่เขาอยู่กับทะเลทุกเมื่อเชียววัน จึงเอาความรู้นี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในเรื่องการจับปลา” ความรู้เรื่องอุปนิสัยของสัตว์ทะเลแต่ละชนิดมีความสำคัญกับการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน โดยองค์ความรู้เหล่านี้อยู่ในตัวคนที่สะท้อนผ่านวิธีการจับสัตว์น้ำและเครื่องมือประมงพื้นบ้านและที่ได้รับการรังสรรค์ขึ้นบนฐานของความรู้และความคิดอันแยบยล ชาวประมงพื้นบ้านนำความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติมาออกแบบเครื่องมือประมงพื้นบ้านได้อย่าง มีประสิทธิภาพ ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์ 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...คนที่หากินกับทะเลต้องรู้จักปลา รู้จักปู กุ้ง ทุกชนิดที่เราจะไปจับ เพราะอะไร เพราะถ้าไม่รู้จะไปจับยังไง ต้องรู้ว่าเออ ตัวนั้นมันชอบอาศัยอยู่ตรงส่วนไหนของทะเล อย่างหอยนี่ก็เหมือนกัน อย่างจะหาหอยหลอดก็ต้องไปตรงดอนหอยหลอดเวลาตอนไผล่ แล้วก็ต้องรู้นิสัยของมันว่ามันจะอยู่ในรู มันชอบดินทรายขึ้นเป็ด เวลาไปหยอดเขาถึงใช้ปูนขาว พอมันแสบก็จะโผล่ขึ้นมา นี่แหละเป็นความรู้ของชาวบ้านที่หากินกันมา...

ชาวประมงพื้นบ้านอาศัยองค์ความรู้เกี่ยวกับอุปนิสัยของสัตว์ทะเลในการสร้างเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ สอดคล้องกับที่ หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) กล่าวว่า

...จะทำเครื่องมืออะไรหรือจะจับแบบไหนต้องรู้จักว่าสัตว์แต่ละตัวมันอยู่กันยังไง อย่างจะจับกุ้งต้องใช้วอนจมที่วางอวนให้ลึกถึงหน้าดินเพราะกุ้งมันอาศัยอยู่ที่พื้นและต้องทำเวลาน้ำขึ้นน้ำลงเพื่อให้วอนเคลื่อนที่ไปชนกับตัวกุ้งที่อยู่ที่พื้น พอชนกันมันก็จะติดแล้วตัวหรือขา ก็จะไปติดกับถึงอวนที่เป็นอวน

แบบสามชั้น แต่ถ้าทำอวนปู ไม่ต้องรอทำตอนน้ำไหลเพราะปูมันเดินหากินบนพื้น
มันเดินมาชนของมันเอง...

ความรู้เรื่องธรรมชาติของสัตว์ทะเลเป็นความรู้ที่มีคุณค่าและช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้าน
สามารถประกอบอาชีพประมงได้อย่างราบรื่น ดังที่ ศุรงฤทธิ์ เขียวแก้ว (2559) อธิบายว่า

...สัตว์ทะเลแต่ละชนิดจะมีลักษณะ มีนิสัยไม่เหมือนกัน ชาวบ้านก็
จะต้องรู้จักก่อนว่า สัตว์แต่ละชนิดมันมีลักษณะเด่นยังไง มันต่างกันยังไง
มีนิสัยเหมือนหรือต่างกัน อาศัยอยู่ในที่แบบไหน น้ำตื้นหรือน้ำลึก มันกินอะไร
เป็นอาหาร ถ้าเราไม่รู้ข้อมูลพวกนี้ก็จะคิดวิธีไปจับมันได้ยาก แต่ถ้ารู้ก็เอาความรู้
ตรงนี้มาหาวิธีที่จะจับได้ง่าย ส่วนใหญ่เรื่องพวกนี้ชาวบ้านก็จะรู้กันดีอยู่แล้ว
ข้อมูลที่จะได้ดีที่สุดเกี่ยวกับเรื่องปลาชนิดไหน ๆ เป็นยังไงต้องถามชาวบ้าน
โดยตรงจะดีที่สุดเพราะเขาคือคนที่รู้ละเอียด...

การทำประมงพื้นบ้านชาวประมงต้องมีความรู้เรื่องธรรมชาติและอุปนิสัยของสัตว์ทะเลแต่ละ
ชนิดเพื่อให้สามารถหาวิธีและสร้างสรรค์เครื่องมือในการจับสัตว์ทะเลได้อย่างเหมาะสม

8) ความรู้เรื่องอุปนิสัยและธรรมชาติของปลาทุ

การจับปลาทุสามารถจับได้ด้วยเครื่องมือประมงที่หลากหลาย อย่างไรก็ตามปลาทุ
ที่จับด้วยเครื่องมือโปะเป็นปลาทุที่ได้รับความนิยมและขึ้นชื่อในเรื่องความอร่อย เป็นการจับปลาทุ
แบบละมุนละม่อมโดยชาวประมงพื้นบ้านที่รู้และเข้าใจอุปนิสัยของปลาทุเป็นอย่างดี สอดคล้องกับที่
ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

...ปลาทุหากินเป็นฝูง คนโบราณก็คิดเก่ง รู้จักว่าถ้าปลาเป็นฝูง
แบบนี้จะหาเครื่องมือไหนมาจับมันจึงจะคุ้มค่า ก็ต้องทำเครื่องมือที่ดักปลาแบบ
รองรับปลาแบบเป็นฝูง ๆ ได้ ก็สังเกตดูสิว่าปากโปะจะมีช่องว่างขนาดกว้างออก
ก็ทำแบบนี้เพื่อให้ปลาวายเข้ามาได้พร้อมกันที่หลาย ๆ ตัว จะสร้างเครื่องมือ
อะไรก็ต้องให้เหมาะกับธรรมชาติการหากินการอยู่อาศัยของสัตว์แต่ละตัวด้วย...

ความรู้เรื่องการอยู่อาศัยและการออกหากินของปลาทุดังกล่าว สอดคล้องกับที่ อนุกรณ์
บุตรสันต์ (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวว่า “สัตว์ทะเลแต่ละชนิดมีลักษณะนิสัยและถิ่นที่อาศัย

ต่างกัน ปลาทุเป็นปลาผิวน้ำ ปลาผิวน้ำจะเป็นปลาที่อาศัยอยู่ในช่วงผิวน้ำจนถึงกลางน้ำ ปลาทุหากินเป็นฝูง ชาวประมงมีความรู้เรื่องนิสัยของปลา การอยู่อาศัยของปลาก็ออกแบบสร้างโป๊ะเพื่อมาใช้ตกปลา”

ชาวประมงพื้นบ้านนำความรู้เรื่องเวลาในการหากินของปลาทุมาออกแบบวิธีการจับปลา ดังที่ อดีตคนทำโป๊ะปลาทุ สุชีพ พลแก้ว (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560) อธิบายว่า “ปลาทุนี้หาอาหารทั้งกลางวัน กลางคืน แต่ส่วนใหญ่กลางคืนจะขึ้นมาว่ายมาบนผิวน้ำ ชาวบ้านที่เขาใช้วนจับเขาก็เลยชอบจับกันตอนกลางคืนเพราะจะมองเห็นเป็นฝูงเลย ถ้าคืนเดือนมืดยิ่งเห็นง่าย สีปลามองไปมันจะขาว ๆ” การรู้เรื่องธรรมชาติของปลาทุทำให้ชาวประมงสามารถคาดเดาได้ล่วงหน้าว่าช่วงเวลาใดที่ปลาทุบริเวณอ่าวแม่กลองจะโตเต็มวัยและมีรสชาติอร่อยที่สุด ดังที่ นันทพัทธ์ เกียรติวรารัจญ์ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559) อธิบายว่า

...ปลาทุจะเนื้อแน่น มัน อร่อยที่สุดในช่วงปลายฝนต้นหนาว ปลาพวกนี้จะว่ายขึ้นมาจากทางใต้ แล้วมาหากินแถวนี้เพราะอุดมสมบูรณ์ มันมาต่อๆกันมาแบบนี้เป็นธรรมชาติ พอช่วงหน้าฝนไปหน้าหนาวปลาจะชุมแล้วก็ตัวโตเต็มที่ เรียกว่า ปลาทุเต็มสาว ช่วงเวลานี้แหละที่จะจับปลาได้มาก และเขาว่าอร่อยที่สุด...

การออกแบบเครื่องมือประมงต้องอาศัยความรู้ในเรื่องของธรรมชาติและผ่านการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์ คุณค่าด้านความรู้เป็นองค์ความรู้เรื่องระบบนิเวศอุปนิสัยของปลาทุและวัฏจักรน้ำขึ้นน้ำลงสอดคล้องกับที่ ภูมิภัทร เกียรติวรารัจญ์ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายเกี่ยวกับความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบโป๊ะที่ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวและพยายามสร้างเครื่องมือที่สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ ไว้ว่า

...ปักโป๊ะมีสองส่วนคือปักใหญ่และปักแขง ทั้งสองปักนี้มีหน้าที่รับน้ำที่ไหลลงสู่ทะเลเวลาน้ำลงและพัดพาให้ฝูงปลาว่ายตามน้ำเข้าสู่โป๊ะ ปักใหญ่ข้างหนึ่งจะยาวกว่าข้างหนึ่งเสมอเพื่อให้รองรับน้ำที่ไหลเข้ามาได้ดี ส่วนปักแขงจะมีขนาดเท่ากันทั้งสองปักและอยู่ใกล้ท้องลวงเพื่อเป็นเหมือนทางบังคับให้ปลาว่ายเข้าห้องลวง ปักโป๊ะสามารถกำบังคลื่นลมให้ปลาว่ายเข้ามาหลบภัย ถัดจากปักโป๊ะจะเป็นห้องลวงที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้รวกปักเป็น แนวกว้างออกจากตัวโป๊ะแต่มีไม้ไผ่ปักกันขวางเข้ามาที่ปักในส่วนปลาย ห้องลวงเป็นห้องที่รองรับปลาที่ว่ายน้ำเลาะเข้ามาจากปักโป๊ะเมื่อเข้ามาถึงห้องลวงปลาจะหาทางกลับสู่ทางเดิมได้ยากเพราะรอยต่อระหว่างห้องลวงและปักโป๊ะเป็นส่วนที่แคบเข้าทำให้ปลาว่ายลึกลงเข้าไปสู่ตัวโป๊ะในที่สุด...

ความรู้เกี่ยวกับลักษณะนิสัยและธรรมชาติของสัตว์ทะเลเป็นปัจจัยสำคัญของการทำประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสะท้อนองค์ความรู้ที่มีคุณค่าเกี่ยวกับธรรมชาติและภูมิปัญญาอันเนื่องมาจากภาวะสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษที่พยายามปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ การทำประมงพื้นบ้านได้รับการสืบทอดมาอย่างยาวนานและสะท้อนภูมิปัญญาที่เกิดจากความรู้ ความเข้าใจ การสังเกต รวมถึงการสังสมประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวทั้ง ดิน น้ำ ลม ฤดูกาล ตลอดจนธรรมชาติของสัตว์ทะเล

5.2.2 คุณค่าทางความรู้ด้านการประดิษฐ์หัตถกรรมเครื่องมือประมงพื้นบ้านเพื่อการจับสัตว์น้ำตามวิถีของธรรมชาติบนฐานของการเลือกสรรวัสดุธรรมชาติและวัสดุในท้องถิ่นที่เป็นมิตรกับธรรมชาติ

เครื่องมือประมงพื้นบ้านคือหัตถกรรมที่เกิดจากการประดิษฐ์คิดค้น การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มีการนำมาปรับประยุกต์รูปแบบจนเกิดความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น งานหัตถกรรมเครื่องมือประมงพื้นบ้านนี้สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านในเรื่องความรู้พื้นฐานเรื่องงานหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์เครื่องมือที่ใช้ในการทำมาหากิน ทั้งนี้โดยอาศัยความรู้ในเรื่องธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมประกอบกัน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเนื้อหาก่อนหน้านี้ นอกจากนี้การประดิษฐ์เครื่องมือย่อมต้องอาศัยความรู้ในเรื่องวัสดุรอบตัวในท้องถิ่นซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ความรู้ในด้านงานหัตถกรรมคือสิ่งสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีตที่เครื่องมือประมงส่วนใหญ่ต้องทำขึ้นใช้เอง เพราะไม่สามารถหาซื้อได้ง่ายเหมือนในปัจจุบัน ดังที่ สว่าง จิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) อธิบายว่า

...แต่ก่อนเครื่องมือทำประมงไม่เหมือนสมัยนี้ แต่ก่อนไม่มีที่สำเร็จรูป มาขาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ทำเครื่องมือเอง ทำแบบง่าย ๆ อาศัยที่ว่าคนสมัยก่อนทำพวกข้าวของเครื่องใช้ใช้กันเองซะมากกว่าไปซื้ออยู่แล้ว เพราะว่าแต่ก่อนจากตรงนี้จะเข้าไปในตัวเมืองก็ใช้เวลาอยู่ต้องไปเรือ พุดถึงสมัยนี้ถนนหนทางมันยังไม่เชื่อมกันเหมือนตอนนี้ หรือตอนมีถนนแล้วแต่ก่อนคนจะไปในเมืองก็ย่ำรอรกกันนาน คนยังไม่มียกกันเยอะเหมือนตอนนี้...

การสร้างเครื่องมือในอดีต เครื่องมือจะทำด้วยมือทั้งหมด โดยชาวประมงพื้นบ้านจะเป็นผู้ทำขึ้นเอง โดยใช้วัสดุในท้องถิ่น เช่น การทำเชือก ทำอวนจะทำจากพืชพวกปอ ป่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปอทะเลที่มีพอบอยู่มากและเป็นพืชที่มีลักษณะเส้นใยเหนียว จะถูกนำมาลอกใยไม่ออกมาทำเป็นเส้นเชือก เพื่อถักอวนหรือถักเป็นเส้นเชือก ต่อมาเริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นการใช้เชือกมะนิลาโดยการสั่งซื้อมา และปัจจุบันนิยมใช้เชือกไนลอน อวนไนลอน ฯลฯ แทนการทำขึ้นเอง (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

การสร้างสรรค์ ประยุกต์ปรับเปลี่ยน พัฒนางานหัตถกรรมเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นจากการมุ่งจับสัตว์น้ำที่มีอยู่มากมายในระบบนิเวศอันอุดมสมบูรณ์ของเมืองแม่กลอง โดยใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น มาประดิษฐ์ ดังที่ วีระ เทพภรณ์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) อธิบายว่า

...แรกเริ่มของเครื่องมือประมงพวกนี้ก็ไม่จำเป็นต้องไปคิดซับซ้อนมันคือการจับสัตว์เอามากินอย่างที่บอกนั่นล่ะ ต่อมาก็จึงประดิษฐ์กันต่อ ๆ ไป พัฒนารูปแบบกันไป สมัยก่อนเครื่องมือเครื่องไม้ก็ประดิษฐ์กัน ก็ใช้ของที่หาง่าย ๆ ไม่ต้องไปซื้อหาอย่างซั้งที่แต่ก่อนเคยมีเดี๋ยวนี้ไม่มีแล้วนะนะ ก็ใช้แค่พวกไม้ไผ่ เถาวัลย์ หรือเชือก แล้วก็กิ่งไม้บ้าง ๆ ของพวกนี้แต่ก่อนมันมีมากไม่ต้องไปซื้อ แล้วมันพอใช้ไปนาน ๆ มันย่อยสลายเองได้ ที่สำคัญคือต้องใช้ความรู้เรื่องวิธีการทำมันเท่านั้นล่ะ...

นอกจากนี้ วีระ เทพภรณ์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า “โป๊ะชายคลองแต่ก่อนทำกันแถว ๆ คลอง แต่ละคลองก็มีกันเป็นแถว ๆ คงเป็นต้นแบบของโป๊ะยุคหลังด้วย แต่ว่ามันไม่ใช่โป๊ะใหญ่ มันมีรูปแบบคล้ายกันอยู่บ้าง เวลาจะสร้างก็ต้องใช้ความรู้เรื่องวิธีทำ จะสร้างอย่างไร วิธีทำมีอะไรบ้าง”

ส่วนใหญ่ความรู้เรื่องหัตถกรรมพื้นบ้านนี้จะเป็นความรู้ที่เรียนกันในครอบครัว พ่อแม่จะสอนให้ลูกหลานทำ ดังที่ สว่าง จิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) อธิบายว่า

...เมื่อหลายสิบปีก่อนตอนผมเด็ก ๆ แต่ก่อนแหหรืออวนจะทำกันเองในบ้าน ยังไม่มีขายมากเหมือนตอนนี้ พ่อแม่ก็สอนให้ทำว่าจะต้องสานแหยังไง ผูกแหยังไง หรือถักอวนนั้นทำยังไง ตอนแรก ๆ ก็เริ่มจากให้ช่วยซ่อมก่อน แต่ก่อนโบราณอวนนี้เคยถักด้วยเชือก เดี่ยวนี้ไม่มีแล้ว...

งานหัตถกรรมเครื่องมือประมงพื้นบ้านและอุปกรณ์ช่วยทำประมงของชาวประมงพื้นบ้านในอดีตจะทำขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่นและสิ่งที่ทำได้ง่าย ๆ รอบตัวเป็นหลัก อาทิ กระดานถักที่เป็นอุปกรณ์ช่วยทำการประมงของชาวประมงที่จะออกไปหาหอยแครงบริเวณดินเลน ทำขึ้นจากไม้กระดาน

แผ่นเดียว ยาวประมาณ 1 เมตร กว้างขนาดพอคนหนึ่งคนขึ้นไปนั่งด้วยขาหนึ่งข้างและอีกหนึ่งข้าง ถีบเลนให้กระดานเลื่อนไปข้างหน้า ด้านหน้าของแผ่นไม่มีทำเป็นปลายแหลมเชิดขึ้นเพื่อให้เลื่อนได้ง่าย (พรพนา คลองโคน, สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560)

ความรู้ในเรื่องการสร้างเครื่องมือประมงนี้ไม่ยากที่จะเรียนรู้แต่ก็ต้องทำด้วยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและต้องอาศัยความชำนาญเพราะทุกองค์ประกอบที่ผลต่อการทำให้จับสัตว์น้ำได้ ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2559) กล่าวว่า “เครื่องมือประมงก็ทำได้ไม่ยาก แต่ว่าต้องทำเป็นไม่ใช่ทำได้ ต้องเข้าใจและรู้ว่าแต่ละส่วนของเครื่องมือสำคัญยังไง แล้วต้องเก่งด้านการประดิษฐ์ อยู่เหมือนกันคือต้องรู้ ดูอย่างลอบ เห็นไหมไม่มันจะมัดแบบเท่า ๆ กัน ต้องมัดแน่น ถ้าทำไม่ดีก็พังง่าย”

นอกจากนี้หัตถกรรมประมงพื้นบ้านยังมีความพิเศษคือเครื่องมือส่วนใหญ่จะประดิษฐ์ขึ้นโดยสัมพันธ์กับชนิดของสัตว์น้ำที่ต้องการจับทำให้เครื่องมือแต่ละประเภทมีลักษณะเฉพาะ เช่น สะวกมีไว้สำหรับช้อนเคย ขอบชุดปุมมีไว้จับปูทะเลโดยเฉพาะ อวนล้อมปลากะตักมีขนาดตาอวนเล็กเพราะปลากะตักมีขนาดเล็ก แต่หากจะจับปลากะพงและต้องการขนาดใหญ่ก็จะเลือกใช้อวนที่ตามีขนาดใหญ่ การประดิษฐ์หัตถกรรมเหล่านี้จึงต้องอาศัยความรู้ด้านงานหัตถกรรมและงานประดิษฐ์ที่หลากหลาย รวมถึงเข้าใจเรื่องธรรมชาติของสัตว์ทะเลเป็นอย่างดี (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2559) สิ่งเหล่านี้คือความรู้ที่มีคุณค่าที่อยู่ในตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านที่ได้รับการสืบทอดต่อ ๆ กันมา

การสร้างโป๊ะอาศัยพื้นความรู้ด้านงานช่างและหัตถกรรมของคนโป๊ะที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและวัสดุในท้องถิ่น

โป๊ะปลาทุเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นโดยมนุษย์ หากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะพบว่าการสร้างโป๊ะแต่ละลูกนั้นคนทำโป๊ะจะต้องใช้องค์ความรู้ในด้านงานช่าง รวมไปถึงความรู้พื้นฐานด้านงานหัตถกรรมและความรู้เรื่องวัสดุในท้องถิ่น

การทำโป๊ะต้องใช้ความรู้ที่เกี่ยวกับงานช่างในการสร้างโครงสร้างหลักของโป๊ะ อาทิ โครงสร้างของตัวโป๊ะที่ต้องสร้างให้แข็งแรงทนทานต่อคลื่นลม ปลอดภัย การสร้างคานบนตัวโป๊ะ การสร้างกระท่อม ฯลฯ รวมไปถึงการเลือกใช้วัสดุในการสร้างโป๊ะก็เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับงานช่างทั้งสิ้น อาทิ การเลือกไม้ปักปักก็ต้องรู้ว่าต้องใช้ไม้ชนิดใดจึงมีความคงทนมากกว่ากัน ดังที่ ย้อย แสงเจริญ (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) อธิบายว่า “จริง ๆ คนที่เลือกสิ่งวัสดุก็คือเค้าแก่ แต่ว่าพวกช่างก็จะรู้กันว่าไม้แบบไหน ต้องใช้ตรงไหน อย่างถ้าเป็นตัวคานที่อยู่ด้านบนโป๊ะไม่แช่น้ำก็ใช้ เศษไม้อะไรก็ได้

ไม้สนก็ได้ แต่ถ้าเป็นปีกโป๊ะแต่ก่อนจะใช้ไม้ไผ่เพราะว่ามันทนกว่าไม้รวก แต่ตอนนี้ไม้ไผ่หายากก็มาใช้ไม้รวกแทน”

การยกเสา ปักเสาลงในดิน ใช้ความรู้ในด้านช่าง เช่น การตอกเสาโป๊ะ ที่มีวิธีเดียวกับการลงเสาเข็มของบ้านโดยใช้แรงงานคน ต่างที่ว่าทำกันในน้ำกลางทะเลบนเรือก็จะยากกว่าและต้องระมัดระวัง ดังที่ เสรี นวมเจริญ (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) อธิบายว่า

...เวลาทำโป๊ะงานของช่างก็จะคล้าย ๆ ทำบนบกแต่ว่าพอทำในทะเล ก็จะต้องมีเทคนิคมากขึ้น เช่น เวลาที่ต้องดูเสาได้น้ำว่าตรงหรือไม่ จะตะโกนบอกไม่ได้ ไม่งั้นดำขึ้นดำลงกันไม่รู้ที่รอบ มันก็มีวิธีเคาะบอกจากได้น้ำอะไรแบบนี้ งานนี้ต้องอาศัยคนที่ชำนาญเหมือนกัน...เวลายกเสาใช้คันทวนในเรือไว้คอยทุ่นน้ำหนักทำให้เสาตั้งตรง...

นอกจากนี้คนโป๊ะยังต้องอาศัยความรู้ในเรื่องงานช่างต่าง ๆ เช่น การสร้างคาน จะต้องสร้างให้ทนทาน รับน้ำหนักสิ่งของบนโป๊ะได้ เพราะคานบนโป๊ะจะทำด้วยวัสดุไม้แบบง่าย ๆ แต่ต้องทนทาน เพราะกลางทะเลมีแรงคลื่นแรงลม เป็นเรื่องของความปลอดภัยเพราะบนโป๊ะมีคนนอนเฝ้าอยู่ (ออด ไตรญาณ, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) นอกจากนี้การคำนวณความกว้าง ความยาวของปีกโป๊ะ การเล็ง การปักปักให้ตรงก็สิ่งที่สัมพันธ์กับงานของช่างในเรื่องรูปแบบรูปทรง

หากกล่าวถึงพื้นฐานงานด้านหัตถกรรมของการสร้างโป๊ะจะพบว่ามีการใช้ความรู้ที่มาจากความรู้พื้นฐานด้านงานหัตถกรรมในด้านต่าง ๆ อาทิ การผูกเงื่อนเชือกที่ใช้ในการสร้างโป๊ะ การมัดอวน ส่วนใหญ่จะใช้การมัดแบบที่สามารถแก้ออกได้ง่ายเพราะหากมีพายุเข้าหรือคลื่นลมแรงเกินไปจะต้องรีบอพยพขึ้นฝั่ง ให้นำของสำคัญบางอย่างขึ้นฝั่งเพื่อป้องกันความเสียหายที่อาจจะเกิดขึ้น อาทิ อวนที่ชิงไว้หากจะมีพายุจะต้องรีบปลดออกและน้ำขึ้นฝั่ง แต่ขณะเดียวกันก็ต้องเป็นเงื่อนที่คงทนในตัวเอง ซึ่งการมัดเสาต่อกันส่วนใหญ่จะใช้เงื่อนประมงหรืออาจมีเงื่อนอื่น ๆ ปะปน (สิริพร เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560)

คนโป๊ะจึงเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องงานหัตถกรรม งานช่าง สิ่งเหล่านี้คือความรู้พื้นฐานที่นำมาใช้ในการสร้างเครื่องมือโป๊ะ

5.2.3 คุณค่าทางความคิดของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านในเชิงจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมบนฐานของความศรัทธาต่ออาชีพของบรรพบุรุษและค่านิยมด้านความกตัญญูและความนอบน้อมต่อธรรมชาติในฐานะผู้ให้คุณอันส่งผลต่อวิถีการทำประมงพื้นบ้าน

การพัฒนาทางความคิดมีคุณค่าสำคัญเพราะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านมีหลักแห่งความดีเป็นพื้นฐานในการทำประมงและนำไปสู่การพัฒนาวิธีการจับสัตว์น้ำ การสร้างสรรค์พัฒนาเครื่องมือประมงที่มีคุณค่ารวมถึงเป็นกรอบแห่งความประพฤติอันดีงาม

ณรงค์ เนียมสวัสดี (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) กล่าวถึงความสำคัญของคุณค่าทางความคิดว่า “ความคิดเป็นสิ่งสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการกระทำหรือการสร้างสรรค์ ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นจากความคิดของคน การทำการสร้าง หรือจะจับปลาอย่างไรก็ต้องเริ่มต้นจากวิถีดั้งเดิม ภูมิปัญญาประมงแม่กลองก็ต้องเริ่มจากการคิดเหมือนกัน คุณค่าจึงอยู่ตรงความคิดสำคัญมาก”

จิตใจและความคิดที่อยู่ในตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านเป็นตัวกำหนดรูปแบบการทำประมงดังที่ กุหลาบ คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “การจับปลาแบบดั้งเดิมอาจเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรในทางหนึ่ง ชาวบ้านที่ทำประมงแบบเก่าก็เพราะหนึ่งเขาอยากอนุรักษ์วิถีดั้งเดิมไว้ สอง อยากให้ธรรมชาติอยู่ไปถึงลูกหลาน เป็นความคิดที่ว่าเราอยากให้ธรรมชาติที่สมบูรณ์กลับมาและอยู่ตลอดไปถึงกลับมาฟื้นฟูวิธีการแบบดั้งเดิมตรงนี้”

ความคิดของคนในชุมชนของเราต้องการให้การทำประมงเป็นไปอย่างยั่งยืน ซึ่งจะส่งผลต่อชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ สภาพิทักษ์ทะเล (Marine Stewardship Council ให้นิยามของคำว่า การทำประมงอย่างยั่งยืน (Sustainable Fisheries) ว่าหมายถึงการทำประมงในระดับที่สามารถควบคุมปริมาณสัตว์น้ำในท้องทะเลให้มีจับอย่างต่อเนื่อง และก่อให้เกิดความสมดุลต่อระบบนิเวศในทะเล (ณัฐริยา เกียรติไพบูลย์, 2558) เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่มีคุณค่าต่อธรรมชาติเกิดขึ้นจากฐานความคิดในเรื่องของพันธะทางจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการทำประมงอย่างยั่งยืน

สว่าง จิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) กล่าวว่า ชาวประมงพื้นบ้านให้ความเคารพต่อธรรมชาติเพราะถือว่าธรรมชาติทำให้คนมีชีวิตอยู่ได้ การทำประมงจะนึกถึงบุญคุณของธรรมชาติที่ได้เกื้อกูลเพราะเป็นการหากินที่ขึ้นอยู่กับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังคำนึงถึงคนรุ่นต่อไป

สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า ความสำคัญของประมงแบบดั้งเดิมคือการนึกถึงคนรุ่นหลัง จับสัตว์ทะเลแบบพอมือพอกิน ให้เลี้ยงชีพได้เลี้ยงครอบครัวได้

ความเชื่อและความศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่มีคุณค่าต่อการทำประมงพื้นบ้าน ดังที่ นาทยา พูลท้าวญาติ (สัมภาษณ์, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2560)

...การทำมาหากินที่ผูกโยงกับธรรมชาติจะมีความเชื่อความศรัทธาต่อธรรมชาติอยู่เพราะถือว่าธรรมชาติเป็นผู้ให้และธรรมชาติก็มีสิ่งที่ไม่เห็นควบคุมอีกทีหนึ่ง อย่างทะเลก็มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รักษา คนจะไม่พยายามทำให้สิ่งเหนือธรรมชาติชุนเคือง ความเชื่อความศรัทธาเรื่องพวกนี้ทำให้ประมงพื้นบ้านเป็นไปในแนวทางการเคารพธรรมชาติ ดูแลสอดส่องหวงแหน

รักษารัฐธรรมนูญ...

วิถีคิดของชาวประมงพื้นบ้านจึงเป็นความศรัทธาต่ออาชีพ ต่อธรรมชาติ เป็นความคิดที่อยู่เบื้องหลังการทำประมงพื้นบ้าน

การพัฒนาทางความคิดของคนโปะคือความคิดในแนวคิดด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อการทำประมงอย่างยั่งยืน ความศรัทธาต่ออาชีพของบรรพบุรุษ คติความเชื่อ ค่านิยมด้านความกตัญญูและความนอบน้อมต่อธรรมชาติในฐานะผู้ให้คุณ

ณรงค์ เนียมสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) อภิปรายถึงความคิดที่เกี่ยวกับความยั่งยืนของธรรมชาติว่าสะท้อนผ่านการสร้างเครื่องมือโปะที่มีลักษณะการใช้งานโดยการดักจับปลาเพราะเป็นการใช้เครื่องมือตั้งอยู่ประจำที่ที่คอยขวางทางน้ำทำให้ปลาซึ่งเป็นสัตว์เคลื่อนที่มีโอกาสว่ายหลุดเข้ามาในโปะและในขณะเดียวกันบางส่วนที่ไม่ได้ว่ายเข้ามาในโปะก็จะไม่ถูกจับ มีโอกาสได้เติบโตแพร่พันธุ์ต่อไป สอดคล้องกับที่ สุรจิต ชีรเวทย์ (2551) กล่าวว่า ก่อนที่จะถึงยุคประมงอวนลากในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ปลาทุเป็นปลาประจำชาติที่มีเสถียรภาพมาช้านาน อดีตจะใช้เครื่องมือประมงประจำที่คือโปะ และเครื่องมือกึ่งประจำที่กึ่งเคลื่อนที่ คือ อวนดำ อวนติด ซึ่งเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านในการจับปลาทุ แต่ภายหลังเมื่อประมงพาณิชย์ขยายตัว มีเครื่องมือประมงเคลื่อนที่หลายชนิด ทั้งอวนรุน อวนลาก ๆ ก็ทำให้จำนวนปลาตกลง

เครื่องมือโปะเป็นเครื่องมือประจำที่ วิธีในการจับปลาโดยใช้โปะจึงไม่ใช่แบบไล่ล่า ในทางตรงกันข้าม การจับปลาด้วยเครื่องมือโปะมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ธรรมชาติเพราะโปะที่เลิกใช้แล้วเป็นแหล่งกำบังภัยให้ปลาชนิดต่าง ๆ และเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์ โดยจากการพูดคุยกับชาวประมงพื้นบ้านหลายท่านที่ไม่ได้ทำประมงด้วยเครื่องมือโปะมักบอกเหมือนกันว่าปลาจะชุกชุมบริเวณแนวปักโปะ

จริยธรรมที่อยู่ในการคิดในจิตใจของชาวประมงพื้นบ้านนำไปสู่วิธีการจับปลาแบบไม่ทำลายล้างและก่อให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่ อนุกรณ์ บุตรสันต์ (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวว่า

...ในทางจริยธรรม ผมมองว่าวิธีการจับปลาโดยใช้โปะมีคุณค่าและควรอนุรักษ์เพราะทำให้เห็นว่าเขานึกถึงอนาคตของคนรุ่นต่อไป ของทะเล เพราะใช้วิธีจับแบบดักจับหรือภาษานักวิชาการก็เรียกว่า เครื่องมือประจำที่ หรือ passive gear ตรงนี้ดีตรงที่มันจะไม่เคลื่อนที่ไล่ตามปลา แบบพวกเครื่องมือสมัยใหม่ แต่คนจับจะติดตั้ง สร้างเครื่องมือไว้แล้วเมื่อถึงเวลา

ระหว่างนั้นก็ปล่อยให้ปลาว่ายเข้าเองตามธรรมชาติ พอถึงเวลาก็ออกเรือไปจับปลาเพราะฉะนั้นก็ได้ปลาในปริมาณเท่าที่ว่ายเข้ามา พวกตัวที่เหลือก็รอดไป ตรงนี้ที่ถามมาเป็นคุณค่าครับ...

จากการสังเกตพบว่าระหว่างที่เรือกำลังแล่นเข้าฝั่งซึ่งใช้เวลานาน ชาวประมงจะนั่งคัดแยกขนาดของปลาและสัตว์น้ำตามชนิดและขนาด โดยแยกลงเป็นเข่ง ๆ การคัดแยกจะทำอย่างรวดเร็วเพราะปลาที่เป็นปลาที่ซุกใจและตายง่าย เมื่อเจอลูกปลาทูที่มีขนาดเล็กเกินไปก็จะโยนลงทะเลให้โอกาสปลาพวกนี้ได้ไปเติบโตต่อไป

การคิดเพื่อส่วนรวมคือคิดว่าการทำมาหากินควรกระทบทรัพยากรให้น้อยที่สุด ให้ได้มีโอกาสใช้ทรัพยากรให้นาน ให้คนและธรรมชาติเกื้อกูลกัน เป็นความคิดอย่างหนึ่งของชาวประมงพื้นบ้านที่ยังคงอนุรักษ์วิถีการจับปลาโดยโปะ ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวรราชรุญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายว่า

...ชาวบ้านเขาคิดวิธีหาปลาที่ไม่ใช่เอาแต่เงินอย่างเดียว เขามองไปถึงอนาคตคนรุ่นลูกรุ่นหลาน คนกับธรรมชาติเราทำแบบพึ่งพาเกื้อกูลกัน ไม่ใช่เอาแต่เยอะ ๆ ตัวเล็กตัวน้อยไม่เว้น มันทำลายหมดนะพวกอวนลากที่ไปถึงกันทะเลเนี่ย ไม่ใช่แค่ปลาที่เสียหาย สัตว์ที่หากินหน้าดินก็โดนทำลายหมดแล้วต่อไปจะไม่เหลือ...

ชาวประมงที่ทำโปะทำประมงแบบนี้ก็ถึงอนาคตของคนรุ่นต่อไปมากกว่าการกอบโกยผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว สอดคล้องกับที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2559) กล่าวว่าการทำโปะมีข้อดีในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรไปพร้อม ๆ กัน ต่างจากการจับปลาโดยใช้อวนลากแบบสมัยใหม่ที่ลากแล้วทำให้ลูกปลาทูเล็ก ๆ ตายไปและปลาทูลดจำนวนลงอย่างมาก

ความคิดเห็นแก่ประโยชน์ของธรรมชาติสะท้อนผ่านวิถีคิดในการการเลือกสรรวัสดุหลักที่ใช้ในการสร้างเครื่องมือประมงที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ฉลอง ทองเหลือง (สัมภาษณ์, 8 มิถุนายน 2559) อภิปรายถึงความคิดในการเลือกวัสดุหลักในการทำโปะว่าเลือกใช้เสาที่มาจากต้นมะพร้าวและต้นไผ่ เพราะสามารถย่อยสลายได้เองตามธรรมชาติ ทั้งนี้เมื่อโปะหมดอายุจะไม่รื้อออกแต่จะมีการนำวัสดุบางอย่างกลับมาใช้ใหม่แต่ ต้นมะพร้าว ต้นไผ่ จะถูกปล่อยทิ้งไว้เพื่อรอวันย่อยสลายซึ่งโปะที่เลิกใช้และรอวันย่อยสลายนี้มีประโยชน์อย่างมากเพราะจะกลายมาเป็นแหล่งอาหารของสัตว์ทะเลเนื่องจากบริเวณโปะจะมีตะกอนสารอาหารมากโดยมาจากการที่แพลงก์ตอนไหลเข้าสู่โปะในช่วงเวลาที่น้ำไหล

ลง นอกจากนี้โป๊ะยังเป็นแนวกำบังคลื่นลมทำให้สัตว์ทะเลต่าง ๆ เข้ามาอาศัยอยู่ จึงเป็นทั้งแหล่งหลบภัยและอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนที่เข้ามาอาศัยอยู่ (ฉลอง ทองเหลือง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560)

ชาวประมงพื้นบ้านที่ไม่ใช่คนโป๊ะแต่เคยเห็นความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์ทะเลและปลาต่าง ๆ ที่เติบโตอยู่ใกล้แนวโป๊ะ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 21 มีนาคม 2560) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า

...เมื่อเลิกใช้โป๊ะแล้วจะไม่มีกรรือถอน แต่จะปล่อยทิ้งไว้ โป๊ะจะย่อยสลายไปตามธรรมชาติ โดยระหว่างนั้น โป๊ะจะยังคงมีประโยชน์ต่อไปในแง่ของการอนุบาลสัตว์น้ำ เพราะสัตว์น้ำเล็ก ๆ จะพากันเข้าไปอาศัยหลบคลื่นลม นอกจากนี้โป๊ะยังเป็นแหล่งกำบังคลื่นลม และแหล่งหากินของสัตว์ทะเลชนิดต่าง ๆ เพราะบริเวณโป๊ะจะมีสัตว์ทะเลจำนวนมากเข้ามาว่ายหากินปะปนกันเพราะนอกจากกำบังคลื่นลมแล้ว ตามเสาไม้ต่าง ๆ ยังมีสัตว์ต่าง ๆ จำพวกหอยเล็ก ๆ เกาะติดอยู่ เป็นอาหารของสัตว์อื่น ๆ และมีแพลงก์ตอนที่ถูกตัวโป๊ะกั้นไว้เวลาน้ำไหลขึ้นลงทำให้สัตว์ต่าง ๆ พากันเข้ามาหากินเป็นจำนวนมาก...

ความรักและศรัทธาเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การทำประมงแบบดั้งเดิมยังคงอยู่ สอดคล้องกับที่ ภูมิภัทร เกียรติวราจรัญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “การจับปลาโดยใช้โป๊ะที่ยังอยู่ก็เพราะอยากอนุรักษ์อาชีพของบรรพบุรุษและอยากให้เห็นว่าเรามีรากฐานเป็นมาอย่างไรให้รู้ว่าเราเคยมีบรรพบุรุษที่เก่ง มีความรู้หาเลี้ยงชีพมาได้ก็เพราะการจับปลาเป็นความรักความศรัทธาต่ออาชีพดั้งเดิม”

ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรัญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) อภิปรายถึงความตั้งใจและความภูมิใจของชาวประมงที่ได้ทำประมงโดยอาศัยองค์ความรู้ของบรรพบุรุษว่า

...เหตุที่ยังทำโป๊ะก็เป็นเพราะเรื่องของเราอยากให้วิธีแบบเดิม ๆ ที่เขาทำกันมานานที่มันมีคุณค่ายังคงอยู่ ปลาที่จับจากโป๊ะต่างจากปลาที่จับแบบอื่น คนก็เรียกว่า ปลาโป๊ะ ๆ แต่ก็คนจะรู้ว่าปลาที่โป๊ะแม่กลองตอนนี้ที่มาจากโป๊ะจริง ๆ มีแค่โป๊ะเตี้ยผมแล้วที่ยังเป็นแบบดั้งเดิมที่เดียวจริง ๆ แต่คนไม่รู้ การจับปลาแบบที่บ้านผมตรงกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพราะเราไม่ได้ใช้อะไรที่ทำลายล้างเลย เรามีวิธีการง่าย ๆ ออกเรือ ใช้แรงคนงาน มีสวิงไปถึงก้นอวนขึ้น ก็เอาสวิงตัก ๆ ถามว่าจะได้เยอะเหมือนประมงพาณิชย์ไหม มันไม่เท่าเขาหรอก ทั้งปริมาณปลา ทั้งรายได้ แต่เราได้ธรรมชาติ ได้รับความภูมิใจ การที่ทำอาชีพต่อจากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย ไม่ได้ละทิ้งไปทำอย่างอื่นก็เป็นความภูมิใจอย่างหนึ่งเพราะได้

เอาความรู้ที่พ่อแม่สั่งสอนมาใช้ในการหาเลี้ยงตัวได้รักษาวิถีชีวิตแบบชาวประมง
พื้นบ้าน จริง ๆ ที่เขามีต่อ ๆ กันมานานเอาไว้...

การทำมีวิถีคิดแบบมีจริยธรรม ไม่คำนึงถึงแค่ตนเอง แต่คำนึงถึงธรรมชาติและคนรุ่นต่อ ๆ ไป
จึงเป็นภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านที่แสดงออกซึ่งจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการทำ
ประมงอย่างยั่งยืน ความคิดเป็นนามธรรมที่เกิดขึ้นในจิตใจของชาวประมงพื้นบ้านและเป็นปัจจัย
สำคัญที่ส่งผลต่อการทำประมงพื้นบ้านเพราะการจำทำสิ่งใดย่อมต้องเกิดจากกระบวนการคิดเป็น
พื้นฐาน

5.2.4 การพัฒนาทักษะที่เกิดจากความอดทนและความเพียรพยายามในการสั่งสม ประสบการณ์ในการทำประมงพื้นบ้านของคนโปีะและชาวประมงพื้นบ้าน

ทักษะความชำนาญในการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านคือผลจาก คุณธรรม
ความเพียรในการประกอบอาชีพ การทำมาหากินโดยการจับปลาหรือจับสัตว์ทะเลเป็นเรื่องที่ต้องใช้
ประสบการณ์และต้องอาศัยความเพียรหมั่นฝึกฝนจนเกิดทักษะ คำว่า ทักษะ ใ้ว่าหมายถึง
ความชำนาญ ส่วนคำว่า เพียร หมายถึง ความบากบั่น ความกล้าแข็ง พยายามจนกว่าจะสำเร็จ
บากบั่น ซึ่งตรงกับคำว่า พยายาม ที่หมายถึง ทำโดยมานะบากบั่น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556)

ความเพียรเป็นคุณธรรมที่ตรงกับองค์ประกอบข้อหนึ่งของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มี
ชื่อว่าอิทธิบาท 4 หรือทางแห่งความสำเร็จ โดยหลักธรรมที่ว่าคือวิริยะหรือความเพียร ในการทำงาน
หรือภารกิจใด ๆ ผู้กระทำได้ต้องขยัน หมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ
ไม่ย่อท้อ แม้จะประสบปัญหาหรืออุปสรรคก็จะต้องพยายามฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรคโดยมีความ
เพียรและความอดทนเป็นที่ตั้ง (ปิ่นมณี ขวัญเมือง, 2557)การทำประมงพื้นบ้านเป็นงานที่ต้องอาศัย
ความชำนาญเฉพาะดังนั้นจึงต้องพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

ทักษะเกิดจากการฝึกฝนและการสั่งสมประสบการณ์ ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ได้สั่งสม
ประสบการณ์ตั้งแต่ยังเด็กโดยเป็นการศึกษาที่อยู่ในวิถีชีวิตและการลงมือปฏิบัติ ดังที่ สุภาพ คงรักษา
(สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวถึงการสั่งสมประสบการณ์และการเรียนรู้การทำประมง
พื้นบ้านที่อยู่ในวิถีชีวิตว่า

...การเรียน การฝึกทำประมงก็เริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เล็กแต่น้อย ทุกอย่าง
มันอยู่ในบ้าน เรามองเห็นทุกวัน ต้องบอกว่าตั้งแต่จำความได้ เราเรียนรู้จาก
พ่อแม่ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ทำเราก็กทำตามไปเรื่อย ๆ ส่วนใหญ่ก็สังเกตแล้วทำตาม
พ่อแม่ก็ให้ช่วย ๆ เป็นลูกมือบ้าง พาออกทะเลบ้าง ก็ถือเป็นการสอนนั่นแหละ

แต่การสอนแบบนี้พ่อแม่ไม่ได้ บอกตรง ๆ ว่าจะสอนนะต้องมาเรียนนะ เป็นการที่ทำตามแล้วก็ทำเป็นเอง พ่อแม่หรือครอบครัวก็เลยเป็นจุดเริ่มต้น ที่ทำให้เราเข้ามาตรงนี้ มาทำเป็นอาชีพ...

ประสบการณ์เกิดจากการเรียนรู้ในชีวิตจริง ลงมือทำจริง สอดคล้องกับที่ บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) เล่าว่า

...ที่บ้านทำประมงกันมาไม่รู้กี่รุ่นต่อกี่รุ่น คนแถวนี้แต่ก่อนก็ทำประมง กันเกือบหมด จะว่าไป แต่ก่อนแถวนี้ทำทุกบ้าน ทำมาตั้งแต่รุ่นปู่ตายายแล้ว ก็ก่อนหน้านี้ขึ้นไปอีก แม่ผมนี่ตอนนี่แก่มากแล้ว แต่ก่อนแม่แกก็ออกทะเล หาเลี้ยงลูก ๆ กับพ่อ ตอนนี่พ่อไปก่อนแล้ว ผมก็เรียนรู้จากพ่อแม่ี่ละ แต่ก่อน ออกทะเลลูกยังเล็กพอก็เอาลูกลงนั่งในเรือไปด้วย เอาอาหารไปพร้อม พ่อไปถึง พ่อแม่ก็ทำงานกันไป เด็ก ๆ ก็นอนเล่น นั่งเล่นในเรือรอ ผมเห็นสิ่งที่พ่อแม่ ทำมาตั้งแต่ตอนนั้น พ่อออกบ่อย ๆ เราก็จับได้ได้ว่าต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ พ่อแม่ก็ใช้บ้างอะไรบ้าง หยิบโน่นสิ่งนี้ พอมาเริ่มจะฝึกว่ายน้ำเป็นว่ายน้ำแข็ง สักช่วงเริ่มวัยรุ่น สักสิบสามสิบสี่ก็ได้ช่วยเต็มตัว...

การสั่งสมประสบการณ์จะต้องเกิดจากการสังเกต จดจำและลงมือปฏิบัติจนเกิด ความชำนาญ ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) ให้ข้อมูลว่า

...วิชาจับปลา คูลม คูฝน สอนกันที่ทะเล สอนในทะเล ลงมือทำกัน จริง ๆ ไม่มีเรียนในตำราหรือของแบบนี้ ลุงเองเรียนรู้จากพ่อแม่ ตั้งแต่ จำความได้ ก็ทำกับพ่อแม่ ช่วยเขาตั้งแต่เล็กๆ ไปทำก็สนุกดี ทำไปเล่นไป เหมือนได้มาเล่นน้ำ มานั่งเรือ เหมือนมาเที่ยว ทำมานานหลายสิบปี แต่ถ้า เริ่มทำจริงๆก็เริ่มวัยรุ่น ที่เราได้ทำเองจริง ๆ จัง ๆ นะ...

ทักษะความชำนาญเกิดจากการลงมือปฏิบัติไม่ใช่การเรียนรู้แบบฉาบฉวยหรือเรียนแต่เพียง ทฤษฎีหรือหลักการแต่ต้องใช้ความอดทน ต้องอาศัยเวลา วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

...จับปลาถ้าเอาแต่ทฤษฎีทำไม่ได้หรอก เคยมีฝรั่งมาเรียนรู้มาอยู่ เป็นเดือน ๆ ก็พอทำได้นะ แต่จะให้ทำได้ชำนาญแบบชาวบ้านน่าจะต้องใช้เวลา เป็นปี ๆ อย่างชาวบ้านเขาเรียนรู้ ประสบการณ์เขาทำมาทั้งชีวิตความรู้ พวกนี้มันไม่ยากหรอก แต่ต้องมีเวลาให้มันต้องทำไปทุกๆวันก็ถึงจะทำได้เอง ตอนแรกๆที่ผมเรียนรู้ก็ทำได้บ้างไม่ได้บ้าง นาน ๆ ไปก็ชำนาญทำได้ไปหมด เพราะเราอยู่กับมัน มันคือชีวิตเรา...

ทักษะความชำนาญย่อมเกิดจากความเพียรพยายามอดทน สอดคล้องกับที่ วิสุตกร นวมศิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...การทำประมงเป็นเรื่องละเอียดอ่อนจะมาเรียนรู้ไม่ใช่วันเดียวก็จบ ต้องใช้เวลาอยู่กับมัน ต้องมากันเป็นปีๆ ไม่รู้จะเรียนรู้ครบไหมเลย อย่างผม อยู่กับมันมาตั้งแต่จำความได้ ต้องรู้จักสังเกต รู้จักจำธรรมชาติ ลม ดิน น้ำ ต่าง ๆ เดี๋ยวนี้ประมงพื้นบ้านจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นตั้งแต่เขาออกกฎหมายใหม่ ๆ ชาวบ้านจับปลาได้มากขึ้น ตัวใหญ่ขึ้น มีเวลาพักได้มากกว่าเมื่อประมาณ ย้อนไป 10 ปีที่แล้ว ตอนนั้นเสื่อมโทรมไปเยอะ มาสองสามปีนี่ถือว่าดีขึ้น อุดมสมบูรณ์ขึ้น รายได้ดีขึ้น ก็หยุดพักได้มากขึ้น จริง ๆ ก็แล้วแต่ฤดูกาลด้วย มันก็พักไปในตัวช่วงพายุ ช่วงออกทะเลไม่ได้ รายได้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับเรา เป็นนายตัวเอง...

สอดคล้องกับที่ นาดยา พูลท้าวญาติ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “คนที่จะมาทำ อาชีพตรงนี้ต้องขยัน อดทน เพราะไม่ได้หมายความว่าเราเอาเรือออกแต่ละครั้งมันจะได้ปลาเท่าไร ไม่มีใครบอกได้ บางครั้งออกไปได้ไม่คุ้มค่าน้ำมันก็มี แต่ช่วงที่ปลาชุมก็ชุมมาก ก็ต้องอาศัยความขยัน ความพยายาม”

ทักษะความชำนาญในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านจึงเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ การลงมือปฏิบัติ การฝึกฝน ทั้งนี้จะต้องมีความอดทน ไม่ย่อท้อ

การพัฒนาทักษะของคนโปะจากการสั่งสมประสบการณ์และคุณธรรมความเพียร

การสร้างเครื่องมือโปะที่มีขนาดใหญ่ ในการสร้างโปะหนึ่งลูกต้องใช้ระยะเวลานานหลายวัน และต้องใช้คนจำนวนมาก การสร้างโปะจึงต้องค่อย ๆ เป็น ค่อย ๆ ไปและต้องอาศัยความอดทน ดังนั้นคุณธรรมที่คนโปะจะต้องยึดถือเพื่อให้การสร้างโปะให้สำเร็จลุล่วงก็คือความเพียรพยายาม จาก

การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาพบว่าการสร้างโป๊ะมีคุณธรรมที่เกี่ยวกับความเพียร ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...คุณค่าอย่างหนึ่งที่เรามองผ่านได้จากเครื่องมือชิ้นนี้ก็คือความขยัน ความมุ่งมั่นของคน การบอกเล่าวิธีทำ บอกเทคนิค ไม่เหมือนเวลาทำเอง การที่ จะรู้ว่าต้องสร้างตรงนี้ หันไปมุมเท่านี้ ปักไม้ข้างล่างตรงหรือยัง แล้วเทคนิค อะไรพวกนี้ เกิดจากการฝึก การฝึกได้น้ำ เอาแค่เรื่องหายใจนี่ก็ยากมาก ๆ แล้วยัง โบราณด่าลงไปปักเสาทีละต้น ได้น้ำจะไปมองอะไรเห็น ก็ต้องใช้ประสบการณ์ ทั้งนั้น แต่มาคิดดูก่อนจะชำนาญมันต้องผ่านการฝึกต้องอดทน...

การทำงานต้องใช้ความอดทนทนต่อสภาพอากาศและต้องอดทนต่อความลำบาก ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...การสร้างโป๊ะ หรือซ่อมโป๊ะ ต้องใช้เวลานาน กว่าที่จะสร้างเสร็จก็ราว ๆ สองสามเดือนขึ้นไป เพราะฉะนั้นจะใจร้อนไม่ได้ ในการทำเราใช้แรงงานคน และจะเลือกทำในช่วงฤดูร้อนช่วงเดือนมีนาคมไปแล้ว ทำช่วงนั้นเพราะหน้าร้อน ฝนไม่ค่อยตก ไม่มีลมพายุแรง ๆ แต่ก็เหนื่อยร้อนจากอากาศ ต้องเป็นคนอดทน แข็งแรง ต้องขนไม้หนัก ๆ ลำเลียงลงเรือไปเรื่อย ๆ ทุกวัน การตัดไม้ ปักไม้ ใช้แรงงานคนทั้งหมด...

การทำโป๊ะต้องอาศัยความอดทน ภาทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...ผมว่าเรื่องความอดทนนี้สำคัญมากสำหรับคนทำโป๊ะนะ ถึงหลายคน จะมีประสบการณ์ แต่ต้องยอมรับว่าการสร้างโป๊ะ เป็นงานที่เหนื่อยเอาเรื่องต้อง มีความพยายาม เพราะมันก็จะเหนื่อยนะ ดูได้จากผิวนะผิวกองงานจะคล้ำทั้งนั้น เพราะแดดแรงมาก แล้วเวลาอยู่บนเรือคอยปักไม้เนี่ยก็เมื่อยได้เลยเพราะเรืออยู่กับที่แต่ถ้าทำบ่อย ๆ ก็จะชินไปเอง...

ความอดทนและความเพียรเป็นสิ่งที่ทำให้งานสำเร็จเรียบร้อย ดังที่ วิน ทองสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) อธิบายว่า

...เหนื่อยพอดู ตัดไม้ ขนไม้ โยนลงเรือแต่ทำไปเรื่อย ๆ ก็จะเสร็จเร็ว
ถ้าไม่อดทน ทำบ้างหยุดบ้างก็จะยิ่งยืดให้เสร็จช้า ทำไปจะต้องเร่งแข่งกับเวลา
ทำได้ก็ช่วงหน้าร้อนเหมาะนี้ละ เข้าไปฝนก็มา แล้วจะไปทำหน้าฝนก็ไม่ได้เพราะ
ช่วงนั้นปลาเข้าไประยะ ก็ต้องเตรียมไประให้เสร็จไว้รอรับปลา ต้องมีมานะ
อดทน...

การทำประมงพื้นบ้านต้องอาศัยทักษะในการประกอบอาชีพและปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความชำนาญก็คือคุณธรรมความเพียรและสิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเกิดทักษะและความชำนาญในการประกอบอาชีพก็คือการสั่งสมประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในวิถีชีวิตและมีการลงมือปฏิบัติ

5.2.5 คุณค่าด้านการประกอบอาชีพบนพื้นฐานของความสมดุลพอเพียง

หากแบ่งประเภทของภูมิปัญญาตามประโยชน์ของภูมิปัญญาตามที่ พิทยา ว่องกุล (2544) ได้อธิบายไว้ จะพบว่าภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาเพื่อการยังชีพคือมีขึ้นเพื่อการอยู่รอดอย่างมีความสุขตามอัตภาพ โดยเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เริ่มจากการทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำแล้วค่อยๆพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพที่มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัวเฉพาะถิ่น

การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่มีมาอย่างยาวนานบนรากฐานสังคมเกษตรกรรม เป็นกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพของมนุษย์ การประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านอยู่บนฐานบนความสมดุลพอเพียง คำว่า สมดุล มีความหมายว่า เท่าเทียม เสมอภาค เท่ากัน พอเหมาะ (ราชบัณฑิตสถาน, 2556) ส่วนคำว่า พอเพียง มาจากคำสองคำคือคำว่า พอ และคำว่า เพียง คำว่า พอ หมายถึง เท่ากับที่ต้องการ เท่ากับที่จำเป็น ส่วนคำว่า เพียง หมายถึง แค่ เท่านั้น (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2553) และสอดคล้องกับที่ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุลอดีตเลขาธิการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ม.ป.ป) ไว้ว่า

...เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ ให้มีความพอเพียงกับตนเอง (Self Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่ต้องร่อน ต้องสร้างพื้นฐานเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว...

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่าคุณค่าด้านการประกอบอาชีพบนฐานของความสมดุลพอเพียงตามแนวของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่สะท้อนผ่านภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามปรากฏดังนี้

การทำประมงพื้นบ้านเป็นการทำประมงที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อการเลี้ยงชีพของตนและครอบครัวได้ ดังที่ ณรงค์ เนียมสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “อย่างแรกเลยการทำประมงก็คือการหาเลี้ยงครอบครัว ให้เราเลี้ยงตัวเองได้ เลี้ยงครอบครัวเราได้ ทำแบบพอมีพอกินก็อยู่ได้ ไม่ลำบาก เราไม่ได้มีเงินทุนอะไรมากมายแต่เรามีความรู้ตรงนี้จากพ่อแม่เราก็ใช้ความรู้ที่เรามีทำเป็นอาชีพ

บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) อธิบายว่าการทำประมงจะทำในครัวเรือนเป็นการทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว ทั้งพ่อแม่ลูกมีส่วนร่วมในกิจกรรมการประกอบอาชีพด้วยกัน ในสมัยก่อนพ่อกับแม่จะช่วยกันทำประมงเพื่อหาเลี้ยงลูก ๆ และในการทำประมงก็มักพาลูก ๆ ออกไปด้วย สอดคล้องกับที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...ผมทำประมงเป็นอาชีพหลัก ชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่ก็ทำประมงเป็นอาชีพหลัก พวกปลากระบอกที่เห็นตอนวิ่งรถมาก็จะมีขายปลากระบอกตรงดินสะพานกัน ส่วนใหญ่ทำประมงกันทั้งนั้น มันก็พอเลี้ยงครอบครัวให้อยู่ได้ แล้วแต่ช่วงเวลาด้วย บางช่วงปลาเยอะก็รายได้ดี ถ้าช่วงจับไม่ค่อยได้ก็รายได้ก็ลดลง กำหนดแน่นอนไม่ได้ แต่มันก็พออยู่ได้เพราะเราเองก็ไม่ได้ไปใช้ฟุ่มเฟือยอะไร เรายึดหลักความพอเพียง ไม่เกินตัว...

อุทัย สิงโตทอง ผู้อำนวยการสำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม (สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...อาชีพประมงพื้นบ้านต่างจากประมงพาณิชย์ ตั้งแต่วิธีคิด วิธีการเครื่องมือ ประมงพื้นบ้านจะใช้เครื่องมือที่ไม่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำเท่าประมงพาณิชย์ ถ้าไรจะน้อยกว่า ส่วนใหญ่ทำกันในชุมชนในครอบครัว

เรื่องจะเป็นเรื่องขนาดเล็กๆ ไม่เหมือนของพาณิชย์ที่ลำใหญ่เพราะต้องออกทะเลนาน บางครั้งออกนอกน่านน้ำก็จะนาน ประมงพื้นบ้านก็ทำใกล้ ๆ ฝั่งไปกลับรายได้ก็จะต่างกัน แต่ก็ใช้เงินลงทุนต่างกันเยอะ ประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ก็เป็นคนดั้งเดิม ทำแบบพอยังชีพเลี้ยงตัวเองได้ ..

อนุกร บุตรสันต์ (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวถึงเครื่องมือประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิมว่า “ส่วนใหญ่แล้วประมงพื้นบ้านเป็นเรื่องการทำมาหากินในครอบครัว เครื่องมือประมงก็ทำกันขึ้นเองจากภูมิปัญญา เครื่องมือบางอย่างก็เป็นแบบPassive gear คือตั้งอยู่ประจำที่ เพราะฉะนั้นก็ไม่ได้เน้นการจับให้ได้จำนวนมหาศาล” การทำประมงพื้นบ้านเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่มีวิธีการแสดงออกแห่งความงามของชีวิต มีลักษณะเฉพาะของตน การทำประมงพื้นบ้านมีความงามในความรู้สึกของผู้ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเอง ชาวประมงรู้สึกชีวิตของพวกเขาเป็นไปตามวิถีของธรรมชาติที่กำหนดไว้ ชาวประมงรู้สึกสุขใจที่ได้ทำประมงพื้นบ้านในแบบเดิม ๆ ในวิถีเดิม ๆ มากกว่าที่จะต้องทำประมงอย่างหนักเพื่อรายได้เพียงอย่างเดียว การทำประมงพื้นบ้านเกี่ยวพันกับธรรมชาติ การประกอบอาชีพจึงเป็นไปตามวัฏจักรธรรมชาติที่หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาต่าง ๆ ในรอบปี วิธีการประกอบอาชีพสอดคล้องไปกับการทำงานของธรรมชาติอย่างเรียบง่ายและสมดุล ดังที่ วิสูตร นวมรักษา (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายถึงอาชีพการทำประมงพื้นบ้านที่ต้องขึ้นอยู่กับธรรมชาติว่า

...การทำประมงในรอบปีจะหมุนเวียนเปลี่ยนไปตามธรรมชาติ

ทำสืบทอดกันมานาน ช่วงเดือนมกรถึงเมษายนชาวบ้านจะจับกุ้งแชบ๊วยกับปูม้าเป็นหลัก พอเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายนจะมีพวกปลากังหรือปลาแป๊ะก๊งเยอะก็จับปลาพวกนี้ เดือนกรกฎาคมเป็นช่วงที่ปลากูเราเยอะ ก็จะออกจับปลากูเรา เดือนสิงหาคมถึงกันยาก็จับปลาทุบั้งแต่ในตำบลบางแก้วจะใช้อวนล้อมจับ พอถึงเดือนตุลาคมถึงธันวาคมก็จะเป็นช่วงที่จับปลากระบอก..

การทำประมงพื้นบ้านมีสะท้อนให้เห็นวิถีของชาวประมงพื้นบ้านชีวิตที่เรียบง่ายและสัมพันธ์กับธรรมชาติ

การทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะที่สะท้อนความสมดุลพอเพียง

วิธีการจับปลาโดยเครื่องมือโปะแสดงให้เห็นถึงความสมดุลพอเพียงในการทำงาน การประกอบอาชีพคือพอเหมาะพอควรแก่การหาเลี้ยงชีพ จากการสังเกตพบว่า การทำประมงโปะ ปลาที่จับไม่ต้องรอนแรมออกเรือไกล ๆ ได้มีเวลาอยู่กับครอบครัว ได้เจอหน้าครอบครัว ไม่ต้องออกเรือ เป็นเวลานานๆ เหมือนการทำประมงพาณิชย์ที่บางครั้งออกเรือครั้งละนาน ๆ ปลาที่ได้ก็ต้องแช่แข็ง เพื่อให้ได้กำไรมากที่สุด

การทำประมงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำไปสู่การเลี้ยงชีพ คุณค่าที่สำคัญที่สุดในการทำประมงโดย เครื่องมือโปะคือ การหาเลี้ยงชีพ หาเลี้ยงคนในครอบครัวบนฐานของความสมดุลพอเพียง ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...ที่บ้านยังทำประมงแบบเดิมเป็นแบบในครัวเรือนแต่ก็มีการจ้างงาน ด้วย เช่น พี่ชายผมเป็นไต๋กั้ง ขับเรือ สั่งการ พ่อเป็นเจ้าของคอยควบคุมอยู่อีกที ผมเป็นคนช่วยพ่อดำเนินการอะไรต่าง ๆ น้องสาวเอาปลาที่ทางบ้านแปรรูป ไปส่งขาย ทำการตลาด แม่ก็มีหน้าที่ช่วยพ่อทำปลาทุ้มเค็ม เป็นธุรกิจในครัวเรือน...

การทำประมงพื้นบ้านมีคุณค่าด้านการประกอบอาชีพคือสามารถทำให้มีรายได้เลี้ยงตนเอง และครอบครัว ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) เล่าว่า “ผมโตมากับ ครอบครัวยุคโปะมาตั้งแต่ต้นเป็นการทำกันในครัวเรือน เป็นลักษณะของธุรกิจเล็ก ๆ ในครัวเรือน ทุกคนมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องหมด แบ่งหน้าที่กันเช่น ตอนเด็ก ๆ เตี่ยเป็นคนขับเรือไปโปะเอง แล้วป้า พี่สาวเตี่ยก็ชอบไปโปะเอง” นอกจากนี้การจับปลาก็สะท้อนให้เห็นถึงการรู้จักพอเพียง ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...การทำโปะมีข้อดีสำหรับธรรมชาติที่จะอยู่ได้นานไปเพราะเวลาจับปลา เราไม่ได้จับแบบกอบโกย แบบไม่ลืมหูลืมตา แต่เราจับปลาที่หลงว่ายเข้าโปะ ส่วน ปลาที่ไม่ได้ว่ายเข้ามา ก็จะรอดไป หรือบางตัวว่ายเข้าโปะแล้วว่ายกลับออกไปได้ก็มี ยิ่งแต่ก่อนเวลานั่งเรือกลับเข้าฝั่งใช้เวลาเป็นชั่วโมง ก็นั่งคัดตัวเล็ก ๆ ไม่ได้ขนาด โยนกลับทะเลให้ไปโตต่อไป...

สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) บรรยายภาพของคนประมงที่แม้จะทำประมงประสบความสำเร็จแต่ ยังคงใช้ชีวิตเรียบง่ายว่า “หลายคนนั่งกางเกงเงินที่สวมทำงาน สวมเสื้อฮาวายสีแสบสันต์ สวมรองเท้า ยางหรือเปลือยเท้า”

วิธีการทำประมงพื้นบ้านทั้งในภาพรวมและวิถีของคนโปะีมีความสอดคล้องใกล้เคียงกัน โดยทำประมงเป็นอาชีพหลักโดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อการประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัว อาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่สะท้อนถึงความพอเพียงและความสมดุลและเป็น การประกอบอาชีพที่หมุนเวียน จับสัตว์อย่างหลากหลาย มีวิธีการทำประมงตามความเหมาะสม สมดุล ตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5.2.6 คุณค่าของคติความเชื่อที่มีผลต่อการพัฒนาจิตใจให้มั่นคงและเป็นกรอบแห่ง ความประพฤติ

ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านแฝงคุณค่าในด้านการพัฒนาจิตใจของผู้ทำประมงให้มีความสุข มีสุขภาพจิตที่ดี และสามารถพัฒนาความรู้สึกรับรู้มั่นคงทางจิตใจได้โดยที่การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่อยู่กับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน สอดคล้องกับที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า การทำประมงต้องเผชิญความเสี่ยง และความไม่แน่นอน โดยเฉพาะน้ำที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงโดยตรงซึ่งมีลักษณะเป็นของเหลว เปลี่ยนแปลงรูปร่างได้ เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระแสคลื่นได้รวดเร็วมีความแปรปรวนเกี่ยวพันกับความเชื่อของคนโบราณที่ว่าเทพเจ้าที่ควบคุมสิ่งที่แบนราบ แนวนอน แปรปรวนง่าย ว่าเป็นเทพเจ้าเพศหญิง น้ำก็มีเทพเจ้าผู้ดูแลคือพระแม่คงคา และการอยู่กับธรรมชาติที่มีความเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตัวเองทำให้ ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีคติความเชื่อประเพณี พิธีกรรมที่ช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจ ในการประกอบอาชีพประมง

ชาวประมงพื้นบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และการนับถือบรรพบุรุษโดยแสดงผ่าน พิธีกรรมต่างๆ เพื่อขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์และวิญญาณบรรพบุรุษช่วยพรและช่วยเหลือให้ครอบครัวสงบสุข ประกอบอาชีพได้โดยปลอดภัยและได้กำไรจากการประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตามการประกอบอาชีพ การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงในชีวิตเพราะต้องออกทะเล เรื่องของความมั่นคงทาง จิตใจจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือความเชื่อต่างๆโดยส่วนมากก็ล้วนมีผลต่อจิตใจที่ ช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านรู้สึกมั่นคง ปลอดภัย เกิดขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพ ดังที่ สิริอาภา รัชตะหิรัญ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...การทำประมงพื้นบ้านมีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นเรื่องของจิตใจเป็น สำคัญ คีบก็ทะเล ศอกก็ทะเล คือเมื่อออกทะเลไปแล้วเราไม่รู้จะต้องเจออะไรบ้าง ขวัญและกำลังใจคือสิ่งสำคัญ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมา สิ่งสำคัญ เป็นในด้านของจิตใจ บางคนเชื่อว่า ก่อนออกทะเลหากมีใครบอกว่าจะองปลาใกล้ ๆ หรือจงหอยเท่าไร เขาก็ถือ ว่าการจงหรือทักเช่นนี้จะทำให้วันนั้นจับปลาไม่ได้

ก็มีทั้งความเชื่อที่เป็นที่พึ่งทางใจ อันนี้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของแต่ละที่ บางเจ้าก่อนออกทะเลก็ต้องจุดประทัดเท่าไร้ๆก็ว่าไปเพื่อเอาใจเทพเจ้าหรือบอกกล่าวว่าจะออกทะเลแล้วมีเจ้าพ่อ เจ้าแม่ต่าง ๆ ส่วนความเชื่อหรือเคล็ดต่าง ๆ ที่ถือก็มีต่าง ๆ กันไป ก็ล้วนเป็นเรื่องของใจเท่านั้น คือกำลังใจในการทำประมง...

ความแปรปรวนที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในการประกอบอาชีพทำให้คนต้องหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจในการทำงาน สุรจิต ชีรเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...อาชีพประมงมันไม่แน่นอน ในทะเล อะไรก็เกิดขึ้นได้ ความเสี่ยงสูง แล้วสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวกับธรรมชาติที่มีลักษณะแบนราบ เรียบ แปรปรวนง่าย ไม่อยู่นิ่ง เคลื่อนที่ได้ มักจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพศหญิง ต่างจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีลักษณะสูง ตั้งขึ้นจะเป็นเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพศชายเป็นส่วนใหญ่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์เพศหญิงที่พุดมาก็คือน้ำเพราะน้ำไหลเปลี่ยนไปมาได้ตลอดเวลา เกิดความแปรปรวนได้ง่าย เช่น คลื่นที่มีพลังมาก ๆ ชาวประมงต้องอยู่กับความเสี่ยง จะนับถือเจ้าแม่คงคาเพราะเกี่ยวพันกับการทำประมงโดยตรงเพราะเกี่ยวกับน้ำและจะเคารพพระแม่คงคามาก...

เรือซึ่งเป็นพาหนะที่ใช้ประกอบอาชีพประมง มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คนให้ความเคารพคือแม่ย่านาง การเคารพนับถือช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจ หยัต คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) กล่าวว่า

...เรือทุกลำเชื่อว่ามีแม่ย่านางคอยรักษา จะออกเรือต้องบอกกล่าวถึงเวลาต้องบวงสรวงบูชา ข้าวปลาอาหาร ผ่าสามสี เจ็ดสี ต้องไหว้ท่าน ให้ท่านเมตตา สำคัญมาก คนประมงถือเรื่องนี้มาก แถวๆหัวเรือเป็นส่วนที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ สังเกตว่าจะมีผ้าสามสีผูกไว้ จะไปข้าม ไปเหยียบเขาห้ามกันว่าไม่ดี จะทำอะไรต้องเคารพบูชาสำคัญมาก...

ธรรมชาติที่แปรปรวนไม่แน่นอนนำไปสู่การเคารพบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “เทพที่เกี่ยวกับฝนฟ้าอากาศเราก็นับถือ แบบพระพายเป็นคือ ลม เวลามีสลมพายุถ้าอยู่กลางทะเลก็ไหว้ขอให้ช่วยให้ลมเบาลงให้ปลอดภัยหรือหากฝนตกหนักมากก็นึกถึงพระพิรุณ เวลาจวนตัวก็นึกถึงให้ท่านช่วย” ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์คล้าย ๆ กัน กุหลาบ คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “ชาวประมงพื้นบ้านหลัก ๆ ก็

จะนับถือกรมหลวงชุมพร ไหว้บอกกล่าว เวลาก่อนออกเรือ หลวงพ่อบ้านแหลม ขอให้ปลอดภัยแต่บ้านอื่นก็อาจมีอะไรแตกต่างกันออกไป ขอให้ช่วยให้ปลอดภัย ทำมาหากินได้ของมาก ๆ” สอดคล้องกับที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า “ภูเขามองเห็นเวลาแล่นเรือออกไปฝั่งฝั่งเป็นภูเขาสูงใหญ่ มองเห็นชัดจากทะเลตรงนี้ชาวบ้านนับถือกันว่าเจ้าพ่อเขาใหญ่หรือเจ้าพ่อลาย เวลาเกิดพายุหรืออะไรคับขัน มองไปก็ร้องพ่อลายช่วยด้วย”

สิ่งศักดิ์สิทธิ์แต่ละตำบล แต่ละหมู่บ้านก็มีความจำเพาะแตกต่างกันออกไปในแต่ละชุมชน ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 15 กันยายน 2559) เล่าถึงมูลเหตุของการสร้างศาลปากคลองคลองโคนว่า

...ก็อย่างที่เคยบอกเรื่องศาลเจ้าพ่อเขียวไปละ ว่าแต่ก่อนมีคนมองไป แล้วเห็นคนแก่อยู่ตรงนั้นซึ่งแต่ก่อนมันเป็นปากคลองโล่ง ๆ ยังไม่มีป่าชายเลน แล้วที่นี้น้ำเทือกก็ไปสร้างศาล คือ พอเห็นคนแก่ เราก็เลยปากพล่อยไปว่า ขอให้รอบนี้ได้หอยเยอะนะ ก็เหมือนที่เล่าไปรอบก่อน แล้วสรุปเมื่อตอนนั้นหลายสิบปี ได้เงินจากหอยหลายหมื่นมาก สมัยนั้นถือว่าเยอะก็เลยสร้างศาลตรงที่เห็น ที่นี้คนผ่านไปมาก็ไหว้ บนบานให้สำเร็จเรื่องหาหอย พอได้ตามที่ขอก็เอาข้าวปลาอาหารไปถวาย...

พิธีกรรมบางพิธีกรรมจัดขึ้นเพื่อขอร้อง วิงวอนให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือในการทำอาชีพให้สำเร็จ ดังที่ โสรัช อัมภัก (สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “ทุก ๆ ปีจะทำบุญศาลและแห่เจ้าแม่ศรีวิไลย์ แห่ไปทางเรือเป็นประเพณีของคนคลองช่อง แห่ออกทะเลไปกันเป็นขบวนเรือ ตกแต่งสวยงาม แห่ไปเพื่อให้เจ้าแม่ช่วยรักษาปกป้องหอยแครง สัตว์น้ำต่าง ๆ ให้กับชาวประมงในพื้นที่ให้ทำประมงได้ผลดี”

นอกจากนี้ชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่ศึกษาขยับนับถือพระพุทธศาสนาจึงได้นับถือพระพุทธรูปสำคัญของจังหวัดคือหลวงพ่อบ้านแหลม เช่นเดียวกับคนแม่กลองทั่ว ๆ ไป ดังที่บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “คนแม่กลองหลักๆที่รู้จักกันก็นับถือหลวงพ่อบ้านแหลม ไม่ใช่เฉพาะชาวประมงแต่ทุกคนแหละ แล้วของชาวประมงที่พิเศษก็กรมหลวงชุมพร ที่ศาลตรงดอนหอยหลอด ขอให้อยู่ดีมีสุข ทำมาหากินได้ดี”

กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์เป็นที่เคารพนับถือของชาวประมงทั่วไปในประเทศไทย ดังที่ ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า “ที่บางจะเกร็งนับถือมากคือกรมหลวงชุมพร ทุกปีมีงานตรงนี้ มีสืบชะตาดอนหอยหลอด ตอนหลังสงกรานต์ ทำบุญที่ศาลกรมหลวงและก็นับถือหลวงพ่อบ้านแหลม นับถือขอให้จับปลาได้มาก ๆ ให้เดินทางปลอดภัย”

การนับถือบรรพบุรุษก็เป็นสิ่งสำคัญที่ชาวประมงพื้นบ้านเคารพเหมือนกับคนไทยทั่วไป ที่จะต้องเคารพบูชา แสดงความกตัญญู โดยเชื่อว่าความกตัญญูจะส่งผลต่อการทำงานและเรื่องต่าง ๆ ในชีวิต ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...นอกจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็นับถือบรรพบุรุษด้วยเหมือนคนไทยอื่น ๆ เวลาเกิดอะไรที่อยากให้พ่อแม่ช่วยในการหาปลา การแก้ปัญหา ก็บอกพ่อแม่ บอกบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เวลาวันว่างตอนเช้าก็ตักบาตรทำบุญให้ท่าน วันสงกรานต์ก็บั้งสุกุล เรามีความกตัญญูไม่ลืมบรรพบุรุษเราจะทำมาค้าขึ้น ทำอะไรท่านก็คอยช่วยอยู่เบื้องหลังตามความเชื่อ...

พิธีกรรมมีส่วนสร้างความมั่นใจให้กับชาวประมงพื้นบ้าน ดังที่ ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “พิธีกรรมอะไรพวกนี้มีส่วนช่วยให้เรามั่นใจมากขึ้นนะ คือเหมือนแบบว่ามีสิ่งที่คอยช่วย มันเป็นเรื่องของความเชื่อด้วย ทำให้มีขวัญและกำลังใจ ทำให้จิตใจมั่นคงมากขึ้น บางครั้งถ้าเกิดอะไรฉุกเฉินเราก็ได้สิ่งเหล่านี้ที่คอยช่วยให้ใจสบายขึ้น” การทำประมงจึงช่วยพัฒนาจิตใจ อารมณ์ด้านความอดทนเพราะการทำประมงพื้นบ้านต้องรอจังหวะของธรรมชาติที่เหมาะสม ไม่อาจเป็นไปดั่งที่ใจคิดได้ทุกอย่าง ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ถ้าเป็นช่วงลมฉิวก็จะไม่ค่อยได้ออกทะเล ชาวประมงทำอะไรต้องตามธรรมชาติกำหนดต้องรู้จักรอเวลา ทะเลจะไปเสี่ยงไม่ได้ ไม่เหมือนอาชีพอื่น ถ้าเราดื้อจะไป เกิดอะไรขึ้นก็ไม่คุ้มหรือบางที่อยากได้เคยก็ต้องรอช่วงเวลาน้ำขึ้น น้ำลง มันเป็นแบบนี้ล่ะ เราไม่ใช่คนกำหนดตัวเอง...

สอดคล้องกับที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...การทำอาชีพประมงมันก็เหมือนจะมีปฏิทินตามรอบปีของมัน เราทำตามนั้น เราต้องอดทนรอเวลา จะเอาอย่างใจนี้ไม่ได้ อย่างถ้าตอนนี้อยากหาหอยหลอดแต่ตอนไม่ไผ่ก็ต้องรอดอนไผ่หรืออย่างถ้าไม่ใช่ฤดูปูเราจะออกไปหาปู ถ้ามามีมัยก็อาจฟลุคเจอบ้างนะ แต่ก็น้อยไม่มากไม่คุ้มค่าน้ำมัน ก็จะได้มากกว่าเสีย จึงต้องรอเวลาที่รายได้้น้อยที่ไม่ได้ออกเรือ ไม่ได้หาหอย ก็ประหยัดหรือขายของ ทำขนม...

การทำประมงเป็นงานที่ต้องใช้แรงงาน ใช้ความอดทน การรอคอย สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลต่อ อารมณ์ของชาวประมงได้ นอกจากนี้ด้วยความที่เป็นอาชีพที่ไม่มีรายได้ที่แน่นอนจึงต้องฝึกตนเองให้ เป็นคนไม่ประมาท รู้จักวางแผนการใช้จ่ายเงิน การทำประมงพื้นบ้านจึงมีคุณค่าในด้านการพัฒนาอารมณ์ คือพัฒนาให้มีวุฒิภาวะทางอารมณ์มากขึ้น

การทำประมงต้องขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นสำคัญดังนั้นบางครั้งเมื่อสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวย ก็จำเป็นต้องหยุด หรือ หากออกไปแล้วก็ต้องกลับเข้าฝั่ง ทำให้อารมณ์หงุดหงิด เพราะไม่สามารถทำ ประมงได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ชาวประมงพื้นบ้านต้องรู้จักควบคุมอารมณ์ของตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใน การประกอบอาชีพเพราะในการทำประมงพื้นบ้านจะต้องอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดกิจกรรม ต่าง ๆ ดังนั้นการรอคอยเวลาจึงเป็นสิ่งสำคัญ ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “การออกเรือบางครั้งไม่ได้ตั้งใจ เราต้องรู้จักรอ รอเวลาที่เหมาะสม ให้ปลอดภัยจึงจะ ออกเรือ การไม่ออกเรือก็หมายถึงไม่มีรายได้จากการทำประมงในวันนั้น ชาวประมงจึงต้องรู้จักฝึก ควบคุมอารมณ์ของตน”

การควบคุมอารมณ์ฝึกจิตใจให้รู้จักการรอคอยในการทำงานช่วยพัฒนาจิตใจ ดังที่ กิตติพงษ์ หัศวนิช (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...เรื่องที่ได้มากเรื่องหนึ่งจากการทำประมงคือรู้จักรอ อย่างเคยจะไป
เอาเคย ต้องรอดอนน้ำขึ้นน้ำลง ไม่ใช่จะไปตอนไหนก็ได้ หอยก็ด้วยต้องรอน้ำลง
พอน้ำลงก็เริ่มมีงมหอยแครงกัน หรือไม่ก็รอดอนหอยแครงโผล่ จะไปรีบหรืออยาก
จะไปตอนไหนก็ได้สิ นี่แหละที่ว่าต้องรู้จักรอธรรมชาติมันกำหนด
เราจะใจร้อนทำตามใจไม่ได้...

ชาวประมงพื้นบ้านต้องเข้าใจและรู้จักช่วงเวลาที่ต้องสอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ ดังที่ พรพนา คลองโคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560) กล่าวว่า “หอยก็ราว ๆ สิงหา หอยแมลงภู่เริ่มมี แล้ว ต้องรอเชื้อหอย รอหอยโต อาชีพประมงพื้นบ้านนี้ใจร้อนไม่ได้นะ หรือถ้าไปจับตอนมันยังเล็ก ราคาก็ไม่ดี ปล่อยให้มันโตจะได้ราคามาก”

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การทำประมงพื้นบ้านมีผลต่อการพัฒนาจิตใจของชาวประมงพื้นบ้าน

คุณค่าต่อการพัฒนาจิตใจ: คนโປ้ะ

สำหรับคนโປ้ะก็มีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหมือนชาวประมงพื้นบ้านทั่ว ๆ ไป คือหลวงพ่อบ้านแหลม ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...สิ่งที่นับถือหลัก ๆ คือแม่ย่านาง จะกราบไหว้ ตรงหัวเรือมีผ้าสามสี ผูกไว้ จะให้ความเคารพ เวลาเทศกาลสำคัญ ตรุษจีน ก็จะมีอาหารคาวหวาน พวกเป็ดไก่ อาหารทะเลต่าง ๆ กับข้าว ขนมที่ซื้อเป็นมงคล เช่น ขนมถ้วยฟู ดอกไม้ ธูปเทียน ไปถวายบริเวณหัวเรือ มีการบอกกล่าวขอพร สร้างกำลังใจ...

สิ่งเคารพของคนโປ้ะไม่แตกต่างจากชาวประมงพื้นบ้านอื่น ๆ ซึ่งได้แก่ หลวงพ่อบ้านแหลม ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “สิ่งที่เคารพก็เหมือนชาวประมงอื่น ๆ เหมือนเหมือนคนในท้องถิ่นคือนับถือหลวงพ่อบ้านแหลม ที่คนแม่กลองนับถือกัน แล้วถ้าของชาวประมงก็ศาลกรมหลวงชุมพรก็นับถือ เราจะไหว้ตามเทศกาลสำคัญ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นับถือมีความสำคัญทางจิตใจ”

คติความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม เป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าต่อชาวประมงพื้นบ้านเพราะสร้างความมั่นคงทางจิตใจในการประกอบอาชีพของชาวประมงพื้นบ้านที่ต้องเผชิญกับความเสี่ยงตลอดเวลา การทำประมงโປ้ะต้องฝึกจิตใจให้อดทนเข้มแข็งเพราะต้องค่อย ๆ ทำวันละเล็กละน้อย ดังที่ สุชีพ พลแก้ว (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560) กล่าวว่า

...การโค่นโປ้ะต้องค่อย ๆ ใจเย็น ๆ จะไปบูบับปักมั่วไม่ได้ ต้องรู้ทิศทางน้ำ ลม เวลาตุงสากก็ดูจากกว่าวที่ทำด้วยไม้ ไม่ใช่ว่าวที่ลอยนะ ต้องค่อย ๆ ดู การจะปักเสาแต่ละต้นลงก็ต้องใจเย็น ๆ คนตำลงไปดูเสาใต้น้ำ ต้องค่อย ๆ ดูดี ๆ ว่าเสาตรงไหม แล้วเคาะส่งสัญญาณขึ้นมา ขึ้นตอนหนึ่งที่ใช้เวลานาน ก็ต้องอดทน...

การทำโປ้ะลูกหนึ่งเป็นเสมือนเครื่องมือในการฝึกความอดทน เมธี นวลินป์ (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2560) กล่าวว่า “การสร้างโປ้ะลูกหนึ่งถ้าเริ่มสร้างใหม่หมดเลยก็ใช้เวลานานเป็นเดือน ๆ ต้องเอาไม้บรรทุกเรือไปวันนึ่งก็ออกไม่เกินสองเที่ยวที่จะไปปักไม้ เพราะไปกับเรือโປ้ะ คนที่ทำนี่ก็ต้องอดทนเพราะเป็นงานที่ทำซ้ำ ๆ ทุก ๆ วัน...

คุณค่าของการทำประมงพื้นบ้านอย่างหนึ่งคือการพัฒนาจิตใจและอารมณ์ของมนุษย์ สร้างความมั่นคงทางจิตใจ

5.2.7 คุณค่าด้านการพัฒนาสติปัญญา

การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านช่วยพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ คนที่เข้ามาเรียนรู้จะพัฒนาความรู้ของตนเอง เข้าใจวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น มีความรู้เกี่ยวกับการสร้างและใช้เครื่องมือประมง คิดดัดแปลง ประยุกต์ใช้เครื่องมือประมงให้ปรับเปลี่ยนตามสภาพแวดล้อม นอกจากนี้ยังนำไปสู่การพัฒนาความคิดในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดระหว่างการทำประมง หรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงช่วยให้คนฝึกคิดฝึกความอดทนและฝึกความมีสติ

นอกจากนี้วิธีการเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านยังเป็นการเรียนรู้ในรูปแบบประสบการณ์ตรง เรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติจริงซึ่งเป็นการพัฒนากระบวนการคิดและสติปัญญาของผู้รับการสืบทอด ดังที่ นาดยา พูลทั่วญาติ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านไม่มีตำราให้อ่าน ต้องจดจำ ฝึกฝน มีประโยชน์เพราะทำให้เรามีความรู้ ได้พัฒนาความรู้ของตัวเอง พัฒนาวิธีคิด เครื่องมือแต่ละอย่างก็จับสัตว์น้ำต่างกันไป นี่ก็เป็นความฉลาดของบรรพบุรุษที่มีสติปัญญา” สอดคล้องกับที่ พรพนา คลองโคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560) กล่าวว่า “ไม่มีตำราหนังสือบอก ต้องเรียนรู้จากประสบการณ์ จากพ่อแม่ที่สอนต้องฝึกทำบ่อย ๆ จนรู้เทคนิค พอทำได้แล้วทีนี้ก็จะรู้จักพลิกแพลง ไปต่อยอดได้ความรู้ตรงนี้เป็นความรู้ที่ติดตัว ถึงเราไม่ได้เรียนหนังสือเยอะมาก แต่ก็มีความรู้ตรงนี้แทนที่เลี้ยงดูตัวเองได้”

การทำประมงต้องฝึกจิตใจให้เป็นคนมีสติ พร้อมรับปัญหาต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...คนทำอาชีพประมงต้องมีสติอยู่ตลอดเวลาเพราะเวลาออกทะเล
สมองต้องไว เราอยู่กับสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา จะต้องฝึกตนให้มีสติ
ถ้าเกิดอะไรขึ้นแล้วเราไม่มีสติจะควบคุมหาทางแก้ไขอะไรไม่ได้ทันเวลา เช่น
เวลาพายุมาเราจะทำอย่างไร เพราะบางที่มันเกิดแบบไม่มีเค้าบอกล่วงหน้าและ
พายุในทะเลก็แรงมากทั้งคลื่นลม...

ชาวประมงพื้นบ้านต้องพัฒนาสติปัญญาของตนเสมอ เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังที่ หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) กล่าวว่า “ชาวประมงต้องพัฒนาความรู้ตัวเอง ทำประมงอย่างเดียวเพลินไป ไม่ได้ ต้องติดตามข่าว หาความรู้ใหม่ๆ ยิ่งเดี๋ยวนี้กฎหมายใหม่ ๆ เกี่ยวกับประมงออกมาใหม่ ๆ เป็นหน้าที่เราเองที่ต้องไปศึกษา แบบว่า เช่น โพงพาง ผิดกฎหมายนะ ห้ามใช้ถ้าไม่ศึกษาแล้วไปทำผิดกฎหมายเราอ้างอะไรไม่ได้”

คุณค่าด้านการพัฒนาสติปัญญา: คนโป๊ะ

การทำประมงพื้นบ้านโป๊ะมีคุณค่าต่อการพัฒนาสติปัญญาเนื่องจากการคิดสร้างสรรค์ทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะ และเป็นการรู้จักปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอด

การทำประมงต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบและพัฒนาเครื่องมือประมง วิธีการทำประมง รู้จักปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสม สุชีพ พลแก้ว (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560) กล่าวว่า “แต่ก่อนโป๊ะเป็นโป๊ะเฟือกเพราะปลาเยอะทำแล้วคุ้ม มันลงทุนสูง แล้วทำที่น้ำลึกพอยุคเปลี่ยนปลาน้อยลง อุปกรณ์ทำหายากขึ้น ก็ต้องเปลี่ยนเพื่อให้มันอยู่ได้ เปลี่ยนมา ทำโป๊ะยกซึ่งจริงๆ โครงสร้างเหมือนกันเกือบหมด เว้นแค่บางส่วน เช่น ตัวเฟือก วิธีการจับ”

คนโป๊ะต้องใช้สติปัญญาในการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมโดยต้องปรับเปลี่ยนบางอย่างเพื่อการปรับตัว ภูมิภัทร เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า “โป๊ะเปลี่ยน โปะที่เป็นแบบเก่า ไม่มีแล้ว โปะเฟือกแต่ก่อนมีหลายลูก เดี่ยวนี้ไม่มีหายไปทำให้สับสนว่าปีมาแล้ว โปะก็เริ่มเปลี่ยนเพราะคนต้องปรับตัว ก็เกิดจากการคิดเกิดจากสติปัญญาของมนุษย์ที่ต้องแก้ปัญหาและปรับตัว” สอดคล้องกับที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า “ต้องคิดว่าจะทำอะไรเมื่อไม่มีไม้ไผ่ขนาดใหญ่ เราก็คิดปรับตัวตามคือหาแหล่งอื่นแต่ต้นทุนก็สูงกว่าเดิม ต้นมะพร้าวที่เคยสูง ๆ ก็หายากมาก ก็ต้องมาคิดปรับให้โป๊ะมันค่อย ๆ ตื้นขึ้นมากกว่าแต่ก่อน”

การพัฒนาจิตใจเป็นคุณค่าด้านหนึ่งที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

5.2.8 คุณค่าด้านการสร้างอัตลักษณ์อันโดดเด่นที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจและความสำนึกถึงถิ่น

อัตลักษณ์ (Identity) หมายถึง สำนึกที่ว่า เราเป็นใคร เราแตกต่างจากคนอื่นอย่างไร มีลักษณะเฉพาะอย่างไร และคนอื่นมองว่าเราเป็นใคร (เสรี พงศ์พิศ, 2547) โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Individual Identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (Collective Identity/Social Identity) (นัทธนี ประสานนาม, 2548)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีความโดดเด่นของการทำประมงในพื้นที่ที่ ระบบนิเวศอ่าว ก.ไก่ ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มาก ทำให้การทำประมงพื้นบ้านมีความหลากหลายในพื้นที่จำกัด การทำประมงพื้นบ้านที่มีความโดดเด่นอันเป็นผลมาจากภูมิประเทศและระบบนิเวศอ่าว ก.ไก่ ที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดสมุทรสงครามคือการจับหอยหลอดและการทำโป๊ะปลาทุ

หอยหลอดของจังหวัดสมุทรสงครามมีชื่อเสียงมาก การจับหอยหลอดจะจับที่ดอนหอยหลอด ซึ่งเป็นบริเวณที่พบหอยหลอดมากที่สุดและหนาแน่นที่สุดในประเทศไทย จนกล่าวได้ว่า จังหวัดสมุทรสงครามเป็นแหล่งหอยหลอดที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ หอยหลอดมีชื่อเสียงและสร้างอัตลักษณ์ให้จังหวัดสมุทรสงคราม ดังปรากฏในคำขวัญประจำจังหวัดสมุทรสงคราม ตอนหนึ่งว่า “เมืองหอยหลอด” การหาหอยหลอดเป็นความภาคภูมิใจของคนสมุทรสงคราม ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...ประมงพื้นบ้านที่โดดเด่นของแม่กลองที่มีชื่อเสียงมาก ๆ นอกจากปลาทุโป๊ะ ก็มีหอยหลอดที่ดอนหอยหลอด เพราะว่าหอยหลอดบ้านเราตัวไม่ใหญ่ เนื้อไม่เหนียวเกินไป การจับก็ยังเป็นแบบภูมิปัญญาคือหยอดหอยใช้ปูนขาว คนที่มาเที่ยวดอนหอยหลอดก็ชอบมาลงเรือไปหยอดหอยสร้างรายได้ให้คนในพื้นที่ เป็นเหมือนเอกลักษณ์ของแม่กลองไปแล้ว...

การหาหอยหลอดเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่โดดเด่น สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า

...การจับหอยหลอดเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน แต่ก่อนยังไม่มียอดน้ำ อัมพวาคนกรุงเทพฯก็มาเที่ยวดอนหอยหลอด มาลงจับหอย มาซื้อหาหอยหลอด เพราะว่าเป็นสินค้าประมงที่เด่นของที่นี่ ใครๆจะซื้อหอยหลอดก็ต้องหอยหลอด แม่กลอง วิธีจับแต่ก็ใช้ปูนขาว สมัยนี้ หยอดลงรู หอยมันแสบก็ไผลมาเอง...

สอดคล้องกับที่ ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...หอยหลอดแถวนี้มีเยอะเป็นของขึ้นชื่อของแม่กลอง เมื่ুর้านอาหาร ทุกแห่งแถวนี้ไปดู ต้องมีหอยหลอดผัดฉ่า หอยหลอดนี้จับแบบประมงพื้นบ้าน ต้องค่อย ๆ หยอด ค่อย ๆ หา เราหาแบบอนุรักษ์ไปด้วย หอยหลอดเป็นสัญลักษณ์ของที่นี่ไปแล้ว สร้างรายได้...

การทำประมงพื้นบ้านจึงมีคุณค่าด้านการสร้างอัตลักษณ์ให้ท้องถิ่นอันนำไปสู่ความรู้สึกภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น

คุณค่าด้านการสร้างอัตลักษณ์ที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจในท้องถิ่น: คนโป๊ะ

มีภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือการสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งเป็นลักษณะโดดเด่นอย่างชัดเจนของจังหวัดสมุทรสงครามก็คือการทำโป๊ะปลาทุแม่กลอง ซึ่งในอดีตมีการทำโป๊ะเผือกขนาดใหญ่ประมาณ 100 ลูก บริเวณปากอ่าวแม่กลองซึ่งปัจจุบันได้เปลี่ยนมาเป็นโป๊ะยกและเหลือเพียง 3 ลูก สุดท้ายของอ่าวแม่กลอง

อย่างไรก็ตามโป๊ะเป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากการคิดค้นวิธีการและเครื่องมือประมงในการจับปลาที่นำไปสู่การสร้างสรรค้อัตลักษณ์ให้กับประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามตั้งแต่ในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ที่แม้โป๊ะจะเริ่มหายไปแต่คำว่า ปลาทุโป๊ะก็ยังทำให้คนทั่วไปนึกถึงปลาทุที่มาจากแม่กลองหรือสมุทรสงคราม การทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะจึงทำสร้างความภาคภูมิใจให้คนแม่กลองผ่านผลผลิตที่ได้จากการจับปลาโดยเครื่องมือโป๊ะ นั่นก็คือ ปลาทุโป๊ะแม่กลอง (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560)

ปลาทุที่จับด้วยเครื่องมือโป๊ะ หรือที่เรียกว่าปลาทุโป๊ะแม่กลอง เป็นสิ่งที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์หนึ่งที่เป็นตัวแทนของเมืองแม่กลอง ซึ่งเกิดจากการที่ปลาทุโป๊ะที่ได้จากการจับด้วยเครื่องมือโป๊ะมีความอร่อยที่สุดในบรรดาปลาทุที่จับด้วยวิธีอื่น ๆ จึงทำให้ปลาทุโป๊ะแม่กลองมีชื่อเสียงและเป็นเสมือนสัญลักษณ์หนึ่งที่เป็นตัวแทนของจังหวัดสมุทรสงครามซึ่งทั้งนี้เกิดจากภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามที่เข้าใจวิถีของธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรู้จักคิดสร้างสรรค์ลงมือผลิตลงถูกจนนำมาสู่การประดิษฐ์เครื่องมือประมงที่มีลักษณะโดดเด่นสอดประสานกับวิถีของธรรมชาติและมีประสิทธิภาพในการจับปลา และจากลักษณะเด่นของปลาทุที่มีรสชาติอร่อยที่จับโดยโป๊ะนี้ทำให้ปลาทุโป๊ะแม่กลองกลายเป็นสินค้าขึ้นชื่อ สร้างรายได้และอัตลักษณ์ให้กับท้องถิ่นจนกระทั่งปลาทุได้รับการนำไปใช้เป็นภาพตัวแทนของสมุทรสงครามในลักษณะที่หลากหลาย ดังนี้ (สิริอาภา รัชตะหิรัญ, สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560)

สโมสรฟุตบอลของจังหวัดสมุทรสงครามใช้ชื่อทีมว่า “ปลาทุคนอง” และใช้ปลาทุเป็นสัญลักษณ์สัตว์นำโชค หรือ Mascot ของทีมฟุตบอล การที่สัญลักษณ์นำโชคในการแข่งขันกีฬาเยาวชนแห่งชาติ ครั้งที่ 35 ซึ่งออกแบบโดยจิระ ยั่งยืน ใช้ปลาทุเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นภาพปลาทุถือคอบเพลิงที่ทำจากต้นมะพร้าวและให้ชื่อว่า “น้องทุโทน” โดยทุ มาจากคำว่าปลาทุ คำว่า โทนมมีความหมายตามพจนานุกรมว่า ใช้แก่สิ่งที่ตามปรกติจะมีมากกว่าหนึ่ง แต่มีเพียงหนึ่งเท่านั้น เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันจึงมีความหมายว่า ปลาทุที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่เหมือนใคร คือ ปลาทุแม่กลอง นอกจากนี้จากการสังเกต พบว่ามีการใช้สัญลักษณ์ปลาทุในกิจกรรมอื่น ๆ อาทิ ชื่องานเดินวิ่งมินิมาราธอน ครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2558 ที่มีชื่อว่า “ปลาทุเดินวิ่งมินิมาราธอน” งานเทศกาลกินปลาทุและของดีเมืองแม่กลอง หรือการนำรูปปั้นปลาทุมาประดับตกแต่งสถานที่ต่าง ๆ ในจังหวัดสมุทรสงคราม อาทิ ปิมน้ำมัน ปตท. ฯลฯ

ชาวประมงพื้นบ้านบางท่านแม้จะเลิกทำโป๊ะไปด้วยปัจจัยต่าง ๆ แต่ก็ยังเห็นความสำคัญของโป๊ะปลาที่มีความสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของจังหวัดสมุทรสงคราม (สุชีพ พลแก้ว, สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560) กล่าวว่า “ถึงผมจะไม่ได้ทำโป๊ะแล้วแต่ก็ยังนึกถึงโป๊ะนะ เสียตายถ้ามันจะหายไปจากแม่กลองเพราะมันก็เหมือนเป็นของดีของที่นี่ ที่เขารู้จักปลาแม่กลองว่าอร่อยก็เพราะปลาที่จับมาจากโป๊ะนี่ละ จะไม่เหมือนจับแบบอื่นเนื้อจะไม่ซ้ำ อยากให้มีอยู่คู่บ้านเราไปนาน ๆ”

การทำโป๊ะปลาเป็นสิ่งที่คนโป๊ะอยากอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานคนแม่กลอง ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...ที่ยังทำต่อก็เพราะเราอยากอนุรักษ์ให้ลูกหลาน ให้คนแม่กลองรู้ว่านี่คือโป๊ะปลาแม่กลองนะ แต่ถ้า ณ วันหนึ่ง ปลา มันน้อยแบบนี้ก็ต้องเลิก แต่ก็เสียตาย เพราะเราเจ้าสุดท้ายของแม่กลอง เรื่องสำคัญที่สุดคือปลาที่มันว่ายมาไม่ถึงมาตั้งแต่ประมาณห้าหกปีมานี้ที่อยู่ ๆ ก็หายไปมากเลย...

สอดคล้องกับที่ วิชา เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) กล่าวถึงความผูกพันระหว่างตนกับการทำโป๊ะปลาและความภาคภูมิใจในโป๊ะปลาแม่กลองว่า

...มันก็เป็นเพราะปลาน้อยลงก็เลยเลิกทำ แล้วก็มาทำรีสอร์ทด้วยแต่ประมงอื่น ๆ แบบหอยแมลงภู่อะไรพวกนี้ก็ทำยังทำอยู่ เราเป็นชาวประมงมาแต่เดิมตั้งแต่บรรพบุรุษก็เสียตายเหมือนกัน ปลา มันไม่เหมือนแต่ก่อนที่เคย ๆ ก็จำเป็น แต่โป๊ะนี่เป็นสิ่งที่ทำชื่อเสียงให้กับจังหวัดเรา เพราะคนจะซื้อปลาที่รู้กันว่าต้องปลาแม่กลองที่จับมาจากโป๊ะ...

สิริพร เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) ได้กล่าวถึงการที่ปลาแม่กลองที่เคยมีชื่อเสียงจากโป๊ะ มาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัดสมุทรสงครามว่า “ปลาโป๊ะเหมือนเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของจังหวัดเราไปแล้ว ใคร ๆ นึกถึงจังหวัดสมุทรสงครามก็นึกถึงก่อนที่หลัก ๆ ก็ ปลาหู ลิ่น จืด ดอนหอยหลอด เป็นสิ่งที่น่าภูมิใจ”

สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าการทำประมงพื้นบ้านด้วยเครื่องมือโป๊ะมีคุณค่าต่อการสร้างอัตลักษณ์ปลาโป๊ะแม่กลองให้กับจังหวัดสมุทรสงครามโดยใช้ต้นทุนทางภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทำให้คนไทยทั้งประเทศรู้ว่าถ้าอยากกินปลาที่อร่อยสักตัวจะต้องเป็นปลาโป๊ะแม่กลอง

5.2.9 คุณค่าด้านการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน

สามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดอง ที่พร้อมเพรียงกันที่ร่วมมือร่วมใจกันเช่น กลืนสามัคคี ผ่าป่าสามัคคี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระราชดำรัส เกี่ยวกับเรื่องความสามัคคี ในการเสด็จออกมหาสมาคม เนื่องในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 5 ธันวาคม 2530 (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2552) ความตอนหนึ่งว่า “ความสามัคคีนี้เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งซึ่งหมู่ชนผู้อยู่ร่วมกันจำเป็นต้องมี ต้องถนอมรักษาและต้องนำมาใช้อยู่เสมอเนื่องด้วยสรรพกิจการงานที่เป็นส่วนรวมทุกด้าน ทุกระดับต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายร่วมกันคิดร่วมกันทำ”

จากกระแสพระราชดำรัสข้างต้น สรุปได้ว่า ความสามัคคีเป็นคุณธรรมที่จำเป็นประการหนึ่ง สำหรับการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก เป็นคุณธรรมที่ต้องใช้อย่างสม่ำเสมอ เพราะการทำงานต่าง ๆ ต้องอาศัยหาร่วมคิดร่วมทำ

ความสามัคคีหมายถึงการที่ทุกคนมีความพร้อมกายพร้อมใจและพร้อมความคิด มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีจุดหมายจะปฏิบัติงานให้สำเร็จ โดยความสามัคคีเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ทุกคนต้องยอมรับว่าเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกัน (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ 2556) จากความหมายของคำว่าสามัคคีที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่าความสามัคคีมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการทำงานที่ต้องอาศัย การร่วมแรงร่วมใจกัน

การแบ่งพื้นที่ในการจับหอยกระปุก หอยตะกาย ก็มีกรถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะจับหอยได้ ตามที่ความสามารถของร่างกายจะเอื้ออำนวย แม้มีคนจับมากมายแต่ก็ไม่มีปัญหาการแย่งชิงพื้นที่กันแต่อย่างใด สามารถร่วมกันจับได้อย่างอิสระ พื้นที่ที่คนมาทำประมงด้วยกันแบบพื้นที่สาธารณะ ภาษาชาวประมงเรียกกันว่า “กลางแปลง” สอดคล้องกับที่ กิตติพงษ์ หัศวณิช (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “การจับหอยกระปุก หอยตะกายนี้ ใครจะทำจะจับก็ได้ เขาไม่ห้ามแล้วแต่ใครจับได้มากน้อย ก็จับกันที่ดอนหอยหลอด ทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าตอนโพล่เมื่อไหร่ คนทั้งนั้นไปหาหอยเยอะมาก ดอนหอยหลอดไม่เคยหลับไหล” สอดคล้องกับที่ บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ทุกคนจับได้หมด ที่ดอนหอยหลอด คนหนุ่ม ๆ แข็งแรงก็มีกำลัง
เดินไกลก็จับได้มาก แก่หน่อยก็จับได้น้อยลงตามกำลัง ผมขาค่อยดีก็ตามที
ร่างกายเราไหวแต่ใครจะมาจับก็จับได้ สาธารณะ ไม่ต้องมีใบอนุญาต ไม่เหมือนเรือ
ต้องมีใบอนุญาต คนแถวนี้ หลาย ๆ หมู่บ้านก็ไปจับได้หมด เตี่ยวหอยมันก็เกิด
ของมันเอง แต่ก็เลือกด้วย ตัวเล็กก็รอให้โต...

นอกจากนี้จากการสังเกตยังพบว่าเมื่อชาวประมงพื้นบ้านคนใดออกทะเลแล้วจับสัตว์ได้มาก ก็จะบอกต่อ ๆ กันว่าช่วงนี้จับสัตว์น้ำบริเวณใดได้เยอะ และการบอกต่อๆก็เป็นเรื่องปกติและเมื่อคนอื่น ๆ ในชุมชนทราบก็จะไปจับสัตว์น้ำในช่วงนั้น ๆ เช่น เมื่อมีคนลองออกไปจับกุ้งในฤดูที่เริ่มมี กุ้งชว๊วยและเมื่อได้เยอะเมื่อเรือกลับเข้าฝั่งก็จะมีการบอกต่อ ๆ กันว่า กุ้งเริ่มจับได้เยอะแล้ว ให้ออกไปจับกันได้ เป็นต้น (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560)

การแบ่งปันพื้นที่ในการทำมาหากิน หรือการทำมาหากินในพื้นที่เดียวกันโดยมีการจัดการ ที่ดีและทำให้ชาวประมงพื้นบ้านด้วยตนเองไม่มีปัญหาขัดแย้งกัน เป็นคุณค่าภูมิปัญญาอย่างหนึ่งของการบริหารจัดการที่ดินทำมาหากินมาตั้งแต่อดีตโดยเน้นให้ชาวประมงสามารถประกอบอาชีพในพื้นที่ ที่จำกัดได้อย่างสงบสุข และมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในชุมชน

คุณค่าด้านการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน: คนโป๊ะ

การทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะซึ่งเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ต้องใช้ความร่วมมือร่วมใจในการทำงานในทุกขั้นตอนตั้งแต่การโค่นโป๊ะไปจนถึงการจับปลาจึงสะท้อนคุณค่าด้านความสามัคคีและการสร้างความเป็นปึกแผ่นในชุมชน

จากการศึกษาพบว่า วิธีการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะมีคุณค่าในด้านการเสริมสร้างความสามัคคีเพราะการทำโป๊ะปลาทุ่ไม่สามารถทำเพียงคนเดียวได้เหมือนกับการทำประมงพื้นบ้าน บางประเภท วิธีการจับปลาในโป๊ะต้องใช้แรงงานของคนจำนวนหนึ่ง การทำอาชีพนี้จึงเป็นการทำงานแบบร่วมมือกัน ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจในการทำงานงานจึงจะสำเร็จ เมธี นวลินป์ (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2560) กล่าวว่า “เรือลำนี้ออกมาก็หลายคนอยู่นะ เพราะต้องช่วยกันดึงอวน คนนี้ดึง คนนั้นดึง คนนี้ดึง คนนี้ช้อนปลา ออกรอบนี้ก็หลายคน ลำนี้บางทีก็เกือบ ๆ สิบคน” สอดคล้องกับที่สิริอาภา รัชตะหิรัญ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “กิจกรรมที่ได้ทำร่วมกัน ทำเหมือน ๆ กันก็จะทำให้คนรู้สึกถึงความเป็นพวกเดียวกันหรือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น การทำโป๊ะจับปลาก็เหมือนกันเป็นเรื่องของการทำงานของคนเป็นหมู่คณะ ต้องมีความสามัคคี”

การมีโอกาสดำเนินการร่วมกันทำให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือกัน รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อันก่อให้เกิดความสามัคคี ดังที่ ไพฑูรย์ สืบสายบัว (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...ขั้นตอนการสร้างโป๊ะต้องใช้คนงานมาก การสร้างต้องใช้เวลาเป็นเดือน ๆ คนสร้างที่ออกเรือไปแต่ละรอบก็มีจำนวนเป็นสิบ ๆ คน ต้องช่วยกันตัดไม้ ขนลงเรือ เมื่อถึงเวลาปักเสาลงกับดินใต้ทะเลลึกต้องช่วยกันทั้งคนที่ดำลงไปและคนที่อยู่บนเรือ การปักใช้แรงงานคนล้วน ๆ วิธีตกก็คือคนหลาย ๆ คนยื่นกอดคอกันและช่วยกัน กระโดดข่มให้ให้เสาต้นมะพร้าวปักลงในดินเลนได้ซึ่งเกิดจากความสามัคคีและ

การร่วมแรงร่วมใจ นอกจากนี้การทำงานในเรือต่อเนื่องวันละหลาย ๆ ชั่วโมง ทำให้คนได้มีโอกาสพูดคุยกัน ช่วยเหลือกัน ทำอาหารรับประทานด้วยกันจึงเกิดความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน...

ปัจจุบัน คนงานโปะะมักจะกินอยู่หลับนอนด้วยกันในสถานที่ที่นายจ้างสร้างไว้ให้ ออกทำงานพร้อม ๆ กัน ช่วยเหลือกันเวลาทำงานและนอกเวลางาน ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...คนงานที่จ้างมาต้องมีที่อยู่ให้เพราะเขาออกเรือกับเรา เวลาเปลี่ยนไปทุกวัน เวลาออกเรือจะเลื่อน ก็มีเวลา พวกนี้จะเตรียมหุงข้าวกันในเรือ เตรียมแก๊สลงเรือ ไปทำอาหาร ดึงอวนนี้ใช้แรงมาก แล้วต้องช่วยกันหลาย ๆ คน แต่ละคนก็ทำหน้าที่ไป เขาจะแบ่งกันเอง บางทีก็เวียนหน้าที่ เวลาเรือแล่นกลับก็จะช่วยกันทำอาหารบนเรือ กินเอาแรง เพราะเหนื่อย เวลาดึงอวนต้องออกแรงเยอะ คนหลายคนช่วยกันและเรือก็ทำให้เมาคลื่นได้ ...

การทำงานของคนโปะะมีลักษณะการร่วมแรง เพราะเป็นงานที่ทำคนเดียวไม่ได้ ต้องอาศัยความร่วมมือ อดทน เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) กล่าวว่า “เวลาจะดึงหรือออกแรงดึงอวนต้องทำเป็นจังหวะพร้อม ๆ กัน บางทีก็ร้องฮุยเลฮุยให้สัญญาณกัน พวกนี้เขาจะรักกันนะเพราะทำงานด้วยกันหลายปี” คนงานจะต้องมีความสามัคคีเพราะเป็นคุณธรรมพื้นฐานสำหรับคนที่ต้องอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก ภูมิภัทร เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า “คนงานต้องอยู่ด้วยกัน เรื่องทะเลาะเบาะแว้ง ต้องพยายามให้ไม่มีเพราะมันเกี่ยวพันกับเรื่องงาน งานแบบนี้ถ้าไม่สามัคคี ทั้งบรรยากาศ ทั้งอะไรจะทำให้งานไม่ราบรื่น”

สรุปได้ว่าความสามัคคีเป็นคุณธรรมที่พบในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านรวมถึงการทำโปะะปลาทุ

5.2.9 คุณค่าด้านการมีจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมภายใต้การสำนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมและอนาคตของคนรุ่นต่อไป

คุณค่าประการหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามคือคุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมภายใต้การสำนึกถึงประโยชน์ส่วนรวม การอนุรักษ์และพัฒนาการประมงอย่างยั่งยืนเป็นเป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs)

ในเป้าหมายที่ 14 คือการอนุรักษ์ใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเล และทรัพยากรสำหรับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (United Nation Thailand, 2558)

เครื่องมือประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือง่าย ๆ ประดิษฐ์จากสิ่งใกล้ ๆ ตัว ปริมาณการจับสัตว์น้ำไม่มากเท่ากับการทำประมงพาณิชย์เพราะเครื่องมือจะมีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำน้อยกว่า อย่างไรก็ตามการจับปลาโดยวิธีดั้งเดิมของชาวบ้าน ที่ใช้เครื่องมือเหล่านี้ เป็นการควบคุมปริมาณการจับสัตว์น้ำให้ไม่มากเกินไป จับแบบอนุรักษ์ คือ เหลือในคนรุ่นต่อไปมีโอกาสใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางทะเล นอกจากนี้การทำประมงพื้นบ้านมีการแบ่งพื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกัน ดังที่ พรพนา คลองโคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560) อธิบายว่า “ชาวประมงพื้นบ้านมีการแบ่งปันพื้นที่ในการทำมาหากินร่วมกันเพราะเป็นการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเหมือนกันกันจึงต้องมีการพึ่งพากัน อาทิ การหาหอยหลอดบนดอนหอยหลอด การหาหอยแครงบริเวณปากคลองโคนในพื้นที่ร่วมกัน”

การจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดก็จะใช้เครื่องมือง่าย ๆ ชนิดของเครื่องมือประมงและชนิดของสัตว์น้ำมีความสัมพันธ์กัน ไม่ใช่เครื่องมือประเภททำลายล้างที่จับสัตว์น้ำทุกชนิดทุกขนาด เน้นปริมาณโดยขาดการคำนึงถึงอนาคต ในหลายชุมชนต้นตัวตระหนักถึงอนาคตของทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ หมู่ 4 ตำบลบางจะเกร็ง เน้นการทำประมงเชิงอนุรักษ์ เช่น การจับหอยหลอดก็จะใช้วิธีการหยอดหอยที่ลึกรู้โดยดูขนาดรูที่โตพอเหมาะเป็นการอนุรักษ์และคำนึงถึงคนรุ่นหลังและยังร่วมมือกันคอยสังเกตคนที่เข้ามาจับหอยว่าใช้วิธีการที่ทำลายธรรมชาติหรือไม่ ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “เวลาจะหาหอยหลอดก็ช่วยกันเป็นหูเป็นตา เผื่อระวังคนที่เข้ามาใช้วิธีผิด ๆ จับหอย เช่น ราวโซดาไฟ คนในพื้นที่ก็ช่วย ๆ กัน”

การจับสัตว์น้ำแต่ละประเภทก็ยังมีเครื่องมือประมงที่เฉพาะเพื่อทำให้ทำลายสัตว์อื่นที่ไม่ต้องการจับน้อยที่สุด ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า

...ขนาดอวนที่ชาวบ้านใช้จะใช้ตามขนาดของสัตว์ที่จับ ถ้าไม่ได้จับ

ปลาขนาดเล็ก เช่น พวกปลาเกตุ ก็จะใช้อวนตาใหญ่ตามขนาดปลาที่จะจับ เพราะจะได้ไม่ต้องติดปลาเล็ก หรือว่าพวกลูกปลาเข้ามาด้วย เพราะถ้าติดมาส่วนใหญ่ก็ตาย เราต้องการอนุรักษ์ก็จะไม่ใช้อวนที่ตาถี่หรือเล็กเกินไป...

อนุกร บุตรสันดี (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวถึงเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำว่า “เครื่องมือประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิม จะเป็นการจับที่ให้ออกาสสัตว์โตได้ขยายพันธุ์ เครื่องมือถูกสร้างมาเพื่อจับสัตว์น้ำในปริมาณที่เพียงพอที่จะทำให้ชาวประมงนำไปบริโภค ขาย แล้วก็พอที่จะให้คนรุ่นต่อไปเหลือมีกินมีใช้”

ชาวประมงพื้นบ้านมีจริยธรรมและสำนึกถึงส่วนรวมและอนาคตของลูกหลาน คนรุ่นต่อไป
สิ่งเหล่านี้คือคุณค่าของความดีงาม ของการนึกถึงธรรมชาติและประโยชน์ของผู้อื่น

คุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมภายใต้การสำนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมและอนาคตของ คนรุ่นต่อไป: คนโป๊ะ

วิธีการจับปลาโดยใช้เครื่องมือโป๊ะเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกซึ่งพันธะทางจริยธรรมต่อ
สิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการทำประมงอย่างยั่งยืนซึ่งปรากฏดังนี้

การจับปลาโดยใช้โป๊ะ เป็นไปในลักษณะการดักจับปลาเนื่องจากใช้เครื่องมือประมงที่ตั้งอยู่
ประจำที่คอยขวางทางน้ำทำให้ปลาซึ่งเป็นสัตว์เคลื่อนที่มีโอกาสว่ายหลุดเข้ามาในโป๊ะและใน
ขณะเดียวกันบางส่วนที่ไม่ได้ว่ายเข้ามาในโป๊ะก็จะไม่ถูกจับ มีโอกาสได้เติบโตแพร่พันธุ์ต่อไป
สอดคล้องกับที่ สุรจิต ชีรเวทย์ (2551) กล่าวว่า ก่อนที่จะถึงยุคประมงอวนลากในช่วงแผนพัฒนา
เศรษฐกิจฉบับแรก ปลาทุเป็นปลาประจำชาติที่มีเสถียรภาพมาช้านาน อดีตจะใช้เครื่องมือประมง
ประจำที่คือโป๊ะและเครื่องมือกึ่งประจำที่กึ่งเคลื่อนที่คืออวนดำ อวนติดตาซึ่งเป็นเครื่องมือประมง
พื้นบ้านในการจับปลาทุ แต่ภายหลังเมื่อประมงพาณิชย์ขยายตัว มีเครื่องมือประมงเคลื่อนที่
หลายชนิด ทั้งอวนรุน อวนลาก ฯ ก็ทำให้จำนวนปลาลดลง สอดคล้องกับที่ วรรณทัต ดุลยพุกกะ
(สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวว่า

...การจับปลาแบบชาวบ้านไม่เหมือนจับแบบพาณิชย์เพราะชาวบ้าน
มีวิถีชีวิตที่พึ่งพากับธรรมชาติอย่างจริงจัง แล้วนี่เป็นสิ่งที่ เป็นเอกลักษณ์น่า
เอามาเป็นจุดเด่น จะทำให้เพิ่มมูลค่าให้สินค้าของเขาเพราะสมัยนี้คนจะรัก
สุขภาพ เป็นเทรนด์ที่นิยมอาหารแบบพวกเรียกว่า homemade หรือแบบพื้นบ้าน
ก็เช่นกัน การจับปลาแบบดั้งเดิมนี่เป็นจุดเด่นของสินค้าเลย เพราะจับแบบที่เรียกว่า
ค่อยเป็นค่อยไป ไม่ได้เอามาทีละเยอะ ๆ แล้วมาแช่ ๆ ยาแข็งไว้ หรือมาแปรรูป
มันก็ไม่สดเท่าที่มาจากใหม่ ๆ จับปลาแบบนี้ค่อย ๆ ออกจับทุกวัน วันละไม่มาก
ได้ปลาสดใหม่จับในสัดส่วนที่ไม่มากเกินไป แบบคิดถึงแค่รายได้อย่างเดียว
โดยไม่นึกถึงธรรมชาติ

การจับปลาโดยใช้วิธีดักจับเป็นการจับปลาโดยคำนึงถึงอนาคต ดังที่ อนุกรณ์ บุตรสันต์
(สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวว่า

... ในทางจริยธรรม ผมมองว่าวิธีการจับปลาโดยใช้โป๊ะมีคุณค่าและควรอนุรักษ์เพราะทำให้เห็นว่าเขานึกถึงอนาคตของคนรุ่นต่อไป อนาคตของทะเล เพราะใช้วิธีจับแบบตักจับหรือภาษานักวิชาการก็เรียกว่า เครื่องมือประจำที่ หรือ passive gear ตรงนี้ดีตรงที่มันจะไม่เคลื่อนที่ไล่ตามปลา แบบพวกเครื่องมือสมัยใหม่ แต่คนจับจะติดตั้ง สร้างเครื่องมือไว้ แล้วเมื่อถึงเวลา ระหว่างนั้นก็รอให้ปลาวายเข้าเองตามธรรมชาติ พอถึงเวลาก็ออกไปจับปลาเพราะฉะนั้น ก็จะได้ปลาในปริมาณเท่าที่ว่ายเข้ามา พวกตัวที่เหลือก็รอดไป ตรงนี้ที่ถามมา คือคุณค่าครับ...

นอกจากนี้จากการสังเกตยังพบว่าชาวประมงจะนั่งคัดแยกปลาตามชนิดและขนาด หากปลาที่ขนาดเล็กเกินไปก็จะโยนลงทะเลไปด้วยเพื่อให้โอกาสปลาพวกนี้ได้ไปเติบโต ดังนั้นชาวประมงที่ทำโป๊ะทำประมงแบบนี้ก็ถึงอนาคตของคนรุ่นต่อไปมากกว่าการกอบโกยผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว สอดคล้องกับที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า การทำโป๊ะมีข้อดีในแง่ของการอนุรักษ์ทรัพยากรไปพร้อม ๆ กับการทำประมง ต่างจากการจับปลาที่ใช้จวนลากที่ลากแล้วทำให้ลูกปลาทูเล็ก ๆ ตายไปและปลาทูลดจำนวนลงอย่างมาก ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...การทำโป๊ะมีข้อดีสำหรับธรรมชาติที่จะอยู่ได้นานไปเพราะเวลาจับปลา เราไม่ได้จับแบบกอบโกย แบบไม่ลืมหูลืมตา แต่เราจับปลาที่หลงว่ายเข้าโป๊ะ ส่วนปลาที่ไม่ได้ว่ายเข้ามาก็จะรอดไป หรือบางตัวว่ายเข้าโป๊ะแล้วว่ายกลับออกไปได้ก็มี ยิ่งแต่ก่อนเวลานั่งเรือกลับเข้าฝั่ง ใช้เวลาเป็นชั่วโมง ก็นั่งคัดตัวเล็ก ๆ ไม่ได้ขนาดโยนกลับทะเลให้ไปโตต่อไป...

การทำประมงพื้นบ้านนั้นจะสะท้อนว่าคนและธรรมชาติมีความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวราจรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายว่า

...ชาวบ้านเขาคิดวิธีหาปลาที่ไม่ใช่เอาแต่เงินอย่างเดียว เขามองไปถึงอนาคตคนรุ่นลูกรุ่นหลาน คนกับธรรมชาติเราทำแบบพึ่งพาเกี่ยวเนื่องกัน ไม่ใช่เอาแต่เยอะ ๆ ตัวเล็กตัวน้อยไม่เว้น มันทำลายหมดนะพวกจวนลากที่ไปถึงกันทะเลเนี่ย ไม่ใช่แค่ปลาที่เสียหาย สัตว์ที่หากินหน้าดินก็โดนทำลายหมด แล้วต่อไปจะไม่เหลือ...

การจับปลาโดยใช้เครื่องมือโป๊ะแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อธรรมชาติของชาวประมงพื้นบ้าน ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...เหตุที่ยังทำโป๊ะก็เป็นเพราะเรื่องของเราอยากให้วิธีแบบเดิม ๆ ที่เขาทำกันมานาน ที่มันมีคุณค่ายังคงอยู่ ปลาที่จับจากโป๊ะต่างจากปลาที่จับแบบอื่น คนก็เรียกว่า ปลาโป๊ะ ๆ แต่ก็คนจะรู้ว่าปลาทุโป๊ะแม่กลองตอนนี้ที่มาจากโป๊ะจริง ๆ มีแค่โป๊ะเตี้ยผมแล้ว ยังเป็นแบบ ดั้งเดิมที่เตี้ยจริง ๆ แต่คนไม่รู้ การจับปลาแบบที่บ้านผม ตรงกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเพราะเราไม่ได้ใช้อะไรที่เป็นการทำลายล้างเลย เรามีวิธีการง่าย ๆ ออกเรือ ใช้แรงคนงาน มีสวิงไปถึงกวันอวนขึ้น ก็เอาสวิงตก ๆ ถามว่าจะได้เยอะเหมือนประมงพาณิชย์ไหม มันไม่เท่าเขาหรอก ทั้งปริมาณปลา ทั้งรายได้ แต่เราได้ธรรมชาติ ได้ความภูมิใจ...

การทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านโป๊ะมีวิธีการทำประมงที่มีวิถีคิดแบบมีจริยธรรมไม่คำนึงถึงแค่ตนเอง แต่คำนึงถึงธรรมชาติ และคนรุ่นต่อ ๆ ไป จึงเป็นภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านที่แสดงออกซึ่งจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการทำประมงอย่างยั่งยืน

คุณค่าทางจริยศาสตร์ของภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามจึงประกอบด้วยคุณค่าที่หลากหลายโดยมีผลดีทั้งต่อธรรมชาติรอบตัว ส่งผลดีต่อตนเอง รวมถึงชุมชนและสังคม นอกจากนี้ผลของความดีงามนี้ยังส่งผลไปถึงคนในรุ่นอนาคตต่อไปอีกด้วย สรุปได้ว่าคุณค่าจริยศาสตร์ที่วิเคราะห์ได้คือคุณค่าทางความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติอันนำไปสู่ภาวะสร้างสรรค์เพื่อจุดหมายในการดำรงชีพที่สอดคล้องกับธรรมชาติและความรู้ด้านการประดิษฐ์หัตถกรรมเครื่องมือประมงพื้นบ้านโดยมีการเลือกสรรวัสดุธรรมชาติและวัสดุในท้องถิ่นที่เป็นส่งผลดีต่อธรรมชาติ คุณค่าทางความคิดยังมีคุณค่าในเชิงจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมเห็นความสำคัญของธรรมชาติ มีความศรัทธาต่ออาชีพของบรรพบุรุษและค่านิยมด้านความกตัญญูและความนอบน้อมต่อธรรมชาติ ในฐานะผู้ให้คุณ คุณค่าด้านคุณธรรมด้านความอดทนและความเพียรพยายามอันนำไปสู่ทักษะความชำนาญ นอกจากนี้ยังมีคุณค่าด้านการประกอบอาชีพบนพื้นฐานของความสมดุลพอเพียง คุณค่าในด้านการพัฒนาจิตใจให้มั่นคงและเป็นกรอบแห่งความประพฤติ คุณค่าด้านการพัฒนาสติปัญญา คุณค่าด้านการสร้างอัตลักษณ์อันโดดเด่นที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจและความสำนึกรักท้องถิ่น คุณค่าด้านการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน และคุณค่าด้านการทำประมงโดยมุ่งสู่ความยั่งยืนภายใต้การสำนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมและอนาคตของคนรุ่นต่อไป

คุณค่าต่อตนเองของภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านคือคุณค่าในด้านการประกอบอาชีพ เพราะภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาด้านการยังชีพ การทำประมงพื้นบ้านมี

ความสำคัญต่อชาวประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเพราะทำให้มีอาหารในการยังชีพ สามารถนำไปแลกเปลี่ยนสินค้า ตลอดจนการค้าขาย การทำประมงพื้นบ้านจึงมีคุณค่าต่อผู้ทำประมงเอง นอกจากนี้การทำประมงพื้นบ้านยังมีคุณค่าด้านสุนทรียะคือเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีต จะมีลักษณะสำคัญคือวัสดุอุปกรณ์ส่วนใหญ่สร้างมาจากสิ่งของที่หาได้ในธรรมชาติในท้องถิ่น สิ่งของเหล่านี้เมื่อนำมาสร้างเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านจึงทำให้กลมกลืนกับธรรมชาติซึ่งชาวประมงมีความเห็นว่าเครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้ดูไม่แปลกแยกจากธรรมชาติแต่ดูเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากกว่าเครื่องมือประมงสมัยใหม่ที่ดูไม่กลมกลืนกับธรรมชาติ นอกจากนี้วิธีการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงก็ทำให้ใกล้ชิดธรรมชาติจึงมีโอกาสได้สัมผัสความงามของธรรมชาติ

ในด้านคุณค่าต่อสังคม ปรากฏว่าการทำประมงพื้นบ้านทำให้ท้องถิ่นสมุทรสงครามมีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ ชื่อเสียงเรื่องปลาหูที่จับโดยใช้เครื่องมือโปะขึ้นชื่อว่าเป็นปลาหูที่อร่อยที่สุดหรือที่เรียกกันว่า ปลาหูไม่เคียด ซึ่งนำไปสู่การจัดการเทศกาลกินปลาหูในทุก ๆ ปี ทำให้คนในชุมชนและท้องถิ่นเกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองและเกิดสำนึกรักท้องถิ่น นอกจากนี้การประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านยังก่อให้เกิดความสามัคคีเพราะการทำประมงพื้นบ้านต้องอาศัยพึ่งพากันและกันของคนในชุมชน เช่น การแบ่งพื้นที่ในการทำมาหากิน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เครื่องมือประมงขนาดใหญ่บางประเภทเช่นโปะ ต้องอาศัยแรงงานของคนหลายคนช่วยกันสร้างและช่วยกันทำประมง การทำประมงพื้นบ้านจึงมีข้อดีในแง่การเสริมสร้างความสามัคคีสร้างความภาคภูมิใจและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชนและท้องถิ่น

ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมีคุณค่าทั้งในด้านจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ควรค่าที่จะได้รับการสืบทอดให้คงอยู่กับท้องถิ่นสมุทรสงครามตลอดไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

5.3 คุณค่าสุนทรียศาสตร์

ความงามตามแนวสุนทรียศาสตร์คือความงามที่มีภาวะเด่นชัดจากการปรากฏของสิ่งต่าง ๆ โดยส่วนประกอบมีส่วนที่เป็นสุนทรียะ คือ วัตถุ หรือสิ่งต่าง ๆ ตามธรรมชาติ การรับรู้ความงามแล้วเกิดความรู้สึก เช่น พอใจ จับใจ ประทับใจ ชาบซึ้ง ฯลฯ และส่วนที่เป็นความคิดรวบยอดว่าก่อให้เกิดความสำนึกอย่างไร (บุญย นิลเกษ, 2523) สุนทรียศาสตร์นั้นว่าด้วยความงามและสิ่งที่ยามทั้งในด้านศิลปะและในธรรมชาติในการวิเคราะห์คุณค่าสุนทรียศาสตร์ของภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามของคนโปะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามพบว่ามีความงามปรากฏในด้านต่าง ๆ (พระราชวรมนี, 2544) ดังนี้

5.3.1 ความเรียบง่าย งดงาม ในหัตถกรรมเครื่องมือประมงพื้นบ้านคือสิ่งที่จรรโลงใจ และสร้างความรื่นรมย์

เครื่องมือประมงพื้นบ้านถือเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สะท้อนความคิดที่เรียบง่าย งดงาม ของชาวประมงพื้นบ้านผู้ประดิษฐ์เครื่องมือขึ้นใช้ ความเรียบง่ายที่กล่าวถึงสะท้อนผ่านเครื่องมือที่ทำขึ้นด้วยความเรียบง่าย ไม่ซับซ้อน เครื่องมือส่วนใหญ่มีประสิทธิภาพไม่เท่ากับเครื่องมือประมงสมัยใหม่ในปัจจุบันแต่สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ เป็นเครื่องมือที่จับสัตว์น้ำได้ในจำนวนที่ไม่มากเกินไปทำให้สัตว์น้ำมีโอกาสดิบโต เครื่องมือถูกสร้างจากวัสดุง่าย ๆ รอบตัวแต่เต็มเปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาแห่งการเลือกสรร สะท้อนถึงความคิด ปรากฏดังนี้

จากการลงพื้นที่สังเกตพบว่าเครื่องมือประมงพื้นบ้านถูกถักขึ้นแบบเรียบง่ายในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย การทำเครื่องมือประมงของชาวประมงพื้นบ้านถือเป็นงานอดิเรกที่ทำในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำประมง ซึ่งมักเป็นช่วงฤดูมรสุม ในช่วงฤดูมรสุมนี้จำนวนมากถูกกองไว้ตามโรงเรือนหรือบริเวณท่าหน้าที่เป็นเหมือนพื้นที่เก็บรวบรวมอุปกรณ์ทำมาหากินของชาวประมงไว้ ช่วงเวลานี้คือช่วงเวลาแห่งการซ่อมแซม บำรุงรักษาเครื่องมือประมงพื้นบ้านต่าง ๆ การดูแลเรือ รวมไปถึงการสร้างเครื่องมือขึ้นใหม่ขึ้นทดแทนของเดิมหากของเดิมชำรุดจนไม่สามารถซ่อมได้ ชาวประมงหลาย ๆ ครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนวัยกลางคนอายุประมาณ 40-60 ปี ใช้เวลาว่างนั่งช้อนวน ผุงแห โดยเป็นการช้อนวนเดิมที่มีอยู่ ไม่มีการถักอวนขึ้นใหม่เองเหมือนในอดีตเพราะปัจจุบันอวนเป็นในลอนสำเร็จรูปและมีจำหน่าย โดยถ้าเป็นผู้ชายมักนั่งทำเสียบ ๆ และเปิดวิทยุฟังไปพลาง ๆ ถ้าเป็นผู้หญิงมักนั่งกันเป็นกลุ่ม ๆ ส่วนใหญ่เป็นเครือญาติที่มักปลูกบ้านอยู่ใกล้ ๆ กัน ออกมานั่งช้อนวน พูดคุยกันไปอย่างสนุกสนาน อยู่บริเวณหน้าบ้านที่มักทำเป็นพื้นไม้ต่อเชื่อมมายื่นออกมาจากตัวบ้าน บางบ้านนำเรือขึ้นคานเพื่อหารอยริ้วและยาเรือ บางบ้านทำขนมจากขายเพื่อหารายได้พิเศษและถือโอกาสซ่อมแซมอุปกรณ์ต่าง ๆ ไปด้วยขณะรอขายขนมให้ลูกค้า ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเหมือนช่วงที่พักจากการทำงานที่เหน็ดเหนื่อย ไม่มีใครเร่งรีบกับการซ่อมแซมอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ บางครั้งเหนื่อยก็แวะขึ้นบ้านไปนอนแล้วลงมาใหม่ บางทีก็แวะไปตลาดแล้วค่อยมาทำต่อ

งานหัตถกรรมเครื่องมือประมงคือความรื่นรมย์พึงพอใจของชาวประมงพื้นบ้าน ดังที่ สว่างจิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) กล่าวว่า “งานช้อนวนเป็นงานที่ต้องใจเย็น ต้องมีเวลามาก ๆ จะมาทำรีบ ๆ ใจร้อนไม่ได้ อย่างเวลาไปทำอวนปู เวลามันติดอวนมาเวลาแกะออกอวนก็ขาดก็ต้องค่อย ๆ มาไล่ช้อนกันไป แต่ว่ามันดินะงามตรงนี้ทำให้ใจเย็นขึ้นเยอะ”

บางครั้งเครื่องมือประมงหรืออุปกรณ์ช่วยทำประมงที่ธรรมดา ไม่ต้องประดิษฐ์อะไรซับซ้อนมากมายแต่สามารถสะท้อนมุมมองวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับคุณค่าความงามของชาวประมงพื้นบ้าน ดังที่ พรพนา คลองโคน (สัมภาษณ์ ,10 เมษายน 2560) กล่าวว่า เวลาจะเลือกไม้ที่จะมาทำกระดานถีบ

หาหอยก็เลือกไม้ที่ขนาดพอดีเลือกแผ่นที่ดูแข็งแรง แผ่นที่สวยงามใจเรา เป็นเครื่องมือที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน อย่างไรก็ตามการเลือกไม้มาทำกระดานถีบก็ต้องใช้ความรู้ด้วยคือต้องเป็นไม้หน้าหนักเบา แต่ทนทาน หากนำหากนำไม้สักมาทำกระดานถีบจะดีเพราะเป็นไม้เนื้อเบาทนทาน เนื้อไม้สวยอยู่ได้หลายปีแต่ว่าราคาสูง จะเห็นได้ว่าแม้เพียงการทำกระดานถีบซึ่งเป็นอุปกรณ์ช่วยทำประมงชาวบ้านก็ยังมีคุณสมบัติซึ่งในการเลือกสรรวัสดุที่ใช้

ยังคงพบลอบแบบดั้งเดิมที่ทำด้วยไม้ไผ่ เป็นเครื่องมือที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ สะท้อนความคิดเรื่องความงาม ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “เครื่องมือแบบเก่า ๆ ดูคลาสสิกสวยกว่าเครื่องมือสมัยใหม่เพราะว่ามันทำมาจากของในธรรมชาติที่มันก็ดูกลมกลืน ชาวบ้านแต่ก่อนก็ช่างคิดช่างประดิษฐ์”

เครื่องมือประมงพื้นบ้านบางประเภทมีลักษณะรูปทรงที่แปลกตาและทำขึ้นด้วยความประณีต อาทิ ลอบดักปลา ลอบที่พบในพื้นที่ที่ศึกษาทำด้วยการเหลาไม้ไผ่ซี่เท่า ๆ กัน ทำเชือกที่โดยมากนิยมทำด้วยหวายมาร้อยรัดมัดเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบเว้นช่องว่างเท่า ๆ กันโดยใช้เพียงการกระระยะ ความกว้างแต่ก็ห่างในระยะเท่า ๆ กันอย่างพอดี เครื่องมือประมงประเภทนี้ทำด้วยมือทั้งหมด ก่อนที่ปัจจุบันจะมีพวกลอบสำเร็จรูปที่ทำจากลวดเข้ามาในภายหลังแต่ลอบไม้ไผ่ก็ยังคงมีการใช้อยู่บ้าง

ภาพที่ 77 ลอบดักปลา

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

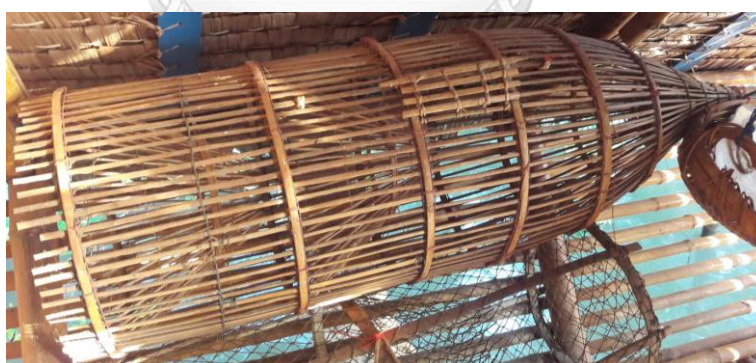
นอกจากนี้การใช้เชือกยึดมัดไม้ไผ่เข้าด้วยกันก็การถักทอที่แม้จะมัดแบบง่าย ๆ แต่ก็เป็งานละเอียดที่ต้องค่อย ๆ ทำด้วยความใส่ใจ (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 78 การมัดลอบไม้ไผ่ด้วยหวายและเชือก

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

ชิงเลนก็เป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่งที่ต้องอาศัยความประณีต และความใส่ใจในการทำเพราะเป็นงานที่ค่อนข้างต้องใช้เวลาพอสมควรในการทำ (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560) ทั้งนี้จากการสังเกตพบว่า โครงสร้างของชิงเลนมีรูปทรงแบบเลขาคณิตคือเป็นรูปทรงกระบอก ด้านหนึ่งมัดเป็นทรงกลมสำหรับให้ปลาว่ายเข้า ภายในทำเป็นกลวงโดยการไ้ไม้ไผ่ซี่เล็กมัดเป็นงาหมุนวนเข้าหากัน โดยมีงาถึงสองชั้นเพื่อป้องกันปลาไม่ให้ว่ายออก อีกด้านหนึ่งมัดรวมไม้ไผ่เข้าด้วยกันปิดไว้ไม่ให้ปลาออกได้ เครื่องมือชนิดนี้สวยงามด้วยรูปทรงและสวยงามจากตัววัสดุในธรรมชาติที่ใช้ทำเครื่องมือนี้ดูกลมกลืนเข้ากับธรรมชาติ ไม่แปลกแยกจากธรรมชาติ และมีความงามในแบบที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น

ภาพที่ 79 ชิงเลน

ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

ภาพที่ 80 ส่วนสำหรับให้ปลาเข้า ทำเป็นช่องวงกลม ด้วยการมัดไม้ไผ่ซี่ก
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

แร้วจันตักปูก็เป็นเครื่องมือที่ทำงานง่าย ๆ แต่ก็มี ความสวยงาม โดยจากการสังเกตพบว่ามีการใช้ไม้ไผ่เป็นโครง มีการตึงด้วยหวายหรือเชือก อุปกรณ์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากธรรมชาติ แม้กระทั่งการทำวงแหวนสำหรับยึดที่เสียบเหยื่อ ก็ใช้การถักหวายเป็นวงแหวน การถักเชือกสำหรับรองรับตัวปู ใช้การถักผูกด้วยมือเป็นตาขนาดเท่า ๆ กันและติดกับไม้ไผ่ที่มัดโค้งเป็นวงกลม (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

ภาพที่ 81 แร้วจั่นที่ชาวประมงทำขึ้นเอง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2560

นอกจากนี้ในเครื่องมือประมงพื้นบ้านอื่น ๆ ก็ยังพบว่ามีความงามทางสุนทรียศาสตร์แฝงอยู่ อาทิ การถักอวน ผูกแห ที่ตาแหมีขนาดเท่า ๆ กันของชาวบ้านที่ทำขึ้นเองซึ่งปัจจุบันเหลือน้อยมาก เพราะส่วนใหญ่จะซื้อสำเร็จรูปเกือบทั้งหมดแต่ยังคงพบการชุนหรือซ่อมแห หรือ อวน เองในเกือบทุกบ้าน การทำเครื่องมือประมงเหล่านี้ผู้ทำก็ได้ฝึกสมาธิไปด้วย

งานหัตถกรรมจึงมีความงามในส่วนของเครื่องมือประมงพื้นบ้านเองที่มี นอกจากสะท้อนคุณค่าทางความคิดในเรื่องสุนทรียะ มุมมองด้านความงามที่อยู่ภายในความคิด จิตใจของชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้ในการออกแบบรูปทรง การประดิษฐ์สร้างสรรค์ตลอดจนการเลือกใช้วัสดุในธรรมชาติสร้างเครื่องมือประมงที่กลมกลืนเข้ากับธรรมชาติได้อย่างลงตัว

**การสร้างโป๊ะปลาทือวิถีของการสร้างสรรค์เครื่องมือประมงที่สัมพันธ์กับธรรมชาติผ่าน
อารมณ์และความสุนทรีย์ในจิตใจของคนโป๊ะ**

การทำโป๊ะตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันสร้างด้วยวัสดุที่ได้จากธรรมชาติเกือบทั้งหมด ซึ่งถึงแม้ปัจจุบันเทคโนโลยีด้านการประมงจะก้าวหน้าไปกว่าอดีตมาก มีการผลิตคิดค้นเครื่องมือจับสัตว์น้ำที่มีประสิทธิภาพในการจับสัตว์น้ำได้สูง แต่คนโป๊ะก็ยังเลือกที่จะสร้างโป๊ะ จับปลาตามแบบดั้งเดิม ซึ่งมีประสิทธิภาพการจับปลาไม่เท่ากับเครื่องมือที่ทันสมัย ทั้งนี้ นอกจากเหตุผลด้านจริยธรรมที่ได้กล่าว

มาก่อนหน้า ยังมีเหตุผลในด้านวิถีคิดของคนโป๊ะที่เน้นความเรียบง่าย ความรื่นรมย์ในชีวิต ปรากฏ ดังนี้

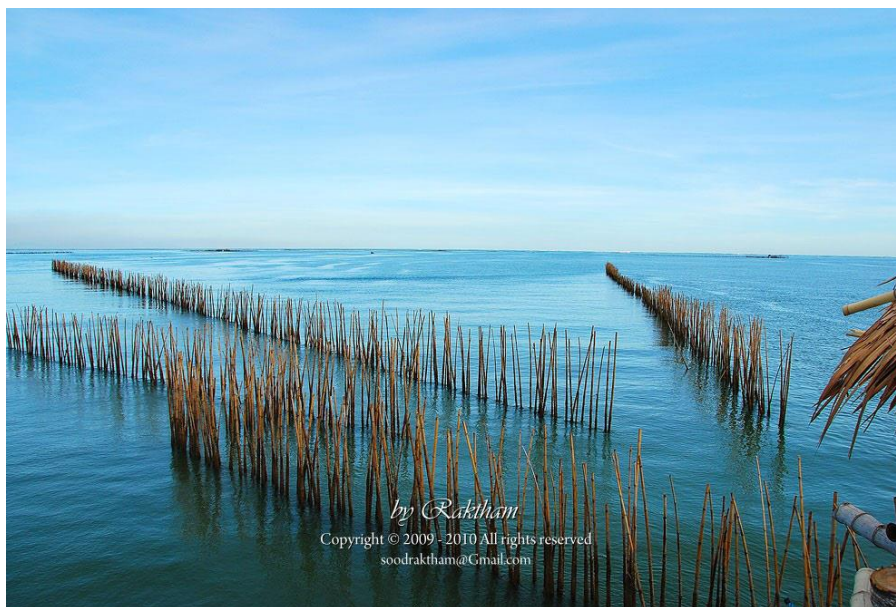
เครื่องมือโป๊ะเป็นเครื่องมือที่สะท้อนความเรียบง่ายในการเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติและ ความรื่นรมย์ในจิตใจของชาวประมงที่ต้องการให้เครื่องมือที่สร้างกลมกลืนเข้ากับภาพธรรมชาติ ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...เราใช้ของที่หาง่ายจากแถวนี้ หรือไม่ก็จังหวัดใกล้ ๆ มาใช้ทำโป๊ะ ของพวกนี้เป็นของที่มีในธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ โปะจึงดูเหมือนเป็นเครื่องมือ ที่กลมกลืนได้ดีกับธรรมชาติ แล้วพวกมันจะไม่แตกต่างจากปูน เหล็ก เพราะมัน โยกไหวไปได้ตามแรงลมแรงคลื่น...

ภาพที่ 82 โปะที่ทำด้วยวัสดุหลักที่มาจากธรรมชาติ
ถ่ายภาพโดย ผู้วิจัย 7 เมษายน 2562

การสร้างโป๊ะจะเน้นเรื่ององศาและมุมของโป๊ะที่ต้องมีความพอดี เป็นความงามในด้านรูปทรง การวางโครงโป๊ะและแนวการปักไม้ที่ตรงรับกันพอดี ดังที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) กล่าวว่า รูปร่างของตัวโป๊ะมีรูปทรงเป็นเหมือนรูปตัวซี หรือบางคนว่าเหมือนใบโพธิ์ เวลา ก่อน โคนเสา จะทิ้งลูกดิ่งกำหนดจุด ต้องทำอย่างระมัดระวังเพื่อให้ตรงจุดที่ต้องการถ้าทำดี ๆ องศาของ โปะและแนวปักโป๊ะจะรับกันพอดีและทำให้ดูสวยงาม

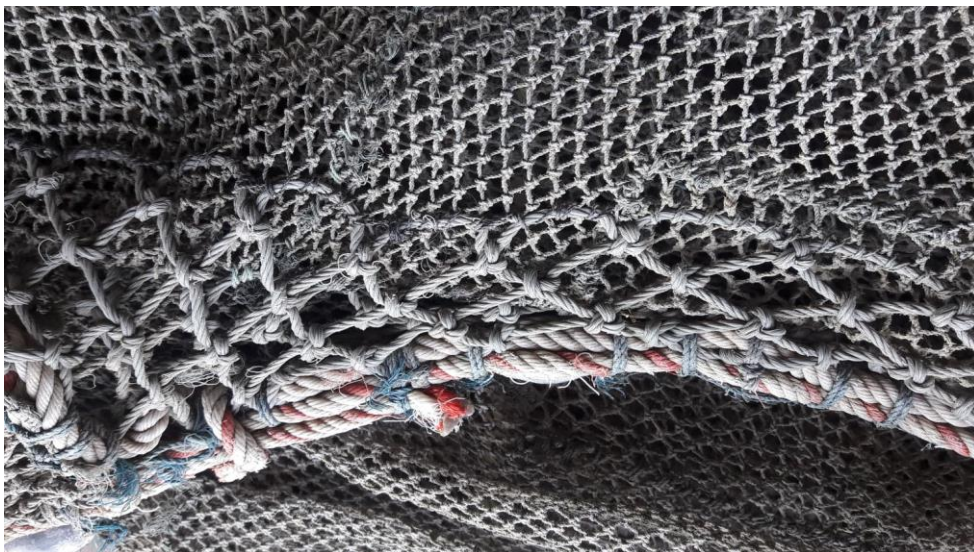

ภาพที่ 83 การปักแนวปักโป๊วที่ต้องทำมุมให้โค้งงอที่ตอไม้ที่ต้องการ และเป็นแนวเส้นตรง
ถ่ายภาพโดย รัชชธรรม จาก www.pantip.com

โครงสร้างของโป๊ะเองก็มีความงามของรูปทรง มีการวางองค์ประกอบและกำหนดสัดส่วนอย่างเหมาะสม ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า “โครงสร้างของตัวโป๊ะถ่ายจากมุมสูงจะสวยงาม เหมือนตอนที่ทีมงานจากเกาหลีมาถ่าย แล้วเขาใช้โดรนขึ้นไปบินถ่ายจะเห็นว่าสวย ปีกกางออกไปกว้างแล้วตรงตัวโป๊ะโค้งรับพอดี เพราะว่าเวลาสร้างเรือทรงของโป๊ะมันสำคัญ ต้องสร้างให้ได้รูป”

จากการสังเกตพบว่า แม้กระทั่งมัดหุ่นรอบปากอวน หรือการถักซ่อมอวนหรือถักรอบปากอวนให้แน่นหนาก็จำทำด้วยมือ ซึ่งเป็นงานที่คนโป๊ะซึ่งจะทำเองโดยเจ้าของโป๊ะ ค่อยทำ ๆ ในเวลาว่างแต่ละวัน โดยเป็นงานที่ทำให้เกิดสมาธิ ต้องทำโดยไม่เร่งรีบ งานเหล่านี้มีสัดส่วนระยะขนาดที่เท่า ๆ กัน มีความประณีตในการผูกมัด

ภาพที่ 84 การมัดรอบปากอวนให้แน่นหนา
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 85 การมัดตะกั่ว
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ความงามของเครื่องมือโปะเกิดจากวิถีคิดของคนโปะ ดังนั้นจึงสะท้อนวิถีคิดในเรื่องความงาม และความมีสุนทรียะภายในจิตใจของคนโปะ แม้จะต้องสร้างเครื่องมือขนาดใหญ่ที่ทำค่อนข้างยาก กลางทะเลแต่ก็ยังยึดถือเรื่องรูปทรงและถือเรื่องความงามตามขนบดั้งเดิม

5.3.2 คุณค่าด้านการสร้างความรื่นรมย์ต่อจิตใจที่ได้รับการจากการประกอบอาชีพที่ได้สัมผัสกับความงามในธรรมชาติและ ความงามของเครื่องมือประมงที่สะท้อนภาพความงามอันกลมกลืนกับธรรมชาติ

คุณค่าประการหนึ่งที่เกิดจากการทำประมงพื้นบ้าน ในการจับสัตว์น้ำ การสร้างเครื่องประมง รวมถึงการประกอบพิธีกรรม ประเพณี ก็คือการคุณค่าในด้านการสร้างความรื่นรมย์ให้กับมนุษย์ ซึ่งคำว่า รื่นรมย์ หมายถึง สบายใจ บันเทิง (ราชบัณฑิต, 2546) ทั้งนี้จากการวิเคราะห์พบว่า ความรื่นรมย์เกิดขึ้นจากการรับรู้ความงามของสิ่งที่เป็นสุนทรียวัตถุทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมนุษย์สร้างขึ้น และเกิดจากความพึงพอใจในวิธีการประกอบอาชีพของตน

ความงามของธรรมชาติรอบตัวนับเป็นสุนทรียวัตถุที่สร้างความพึงพอใจและความรื่นรมย์ให้กับชาวประมงพื้นบ้านเพราะอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่ต้องเกี่ยวพันกับธรรมชาติตลอดเวลา ความงามที่ปรากฏในธรรมชาตินี้สามารถสร้างความรื่นรมย์และความพึงพอใจ ดังที่ หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2559) กล่าวว่า

...การทำประมงพื้นบ้านเรามีโอกาสได้ทำงานที่อยู่กับธรรมชาติ

ได้ใช้ชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ เราเห็นอะไรแปลกตาใหม่ ๆ ได้ทุกวัน เราได้เห็นภาพแปลกตาที่เปลี่ยนไปเสมอเวลาออกไปทำประมง วิถีชีวิตก็ค่อนข้างเรียบง่าย เราก็ได้ทำงานแบบซึมซับความงามของธรรมชาติไปในตัว ได้ยินเสียงคลื่น ลม ผมชอบกว่าที่จะต้องทำงานแบบนั่งตามห้องเป็นวัน ๆ...

อาชีพประมงทำให้คนได้สัมผัสกับธรรมชาติระหว่างการทำงานซึ่งทำให้สบายใจ ดังที่ สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “เวลาทำประมงเราจะได้มีโอกาสได้สัมผัสธรรมชาติรอบ ๆ ตัวได้เห็นวิวทิวทัศน์ของทะเล เห็นภาพของท้องฟ้า ต้นไม้ ชายฝั่งซึ่งมันมีความงดงามในตัวมันทำให้เราสบายใจ มีความสุข” ชาวประมงพื้นบ้านหวงแหนและภูมิใจในอาชีพที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ทั้งนี้ชาวประมงพื้นบ้านบางคนเคยหันไปเป็นลูกเรือทำประมงน้ำลึกที่ใช้เครื่องมือหนัก แต่หลายรายพบว่าพวกเขาต้องใช้แรงเยอะแม้จะได้เงินมากขึ้นแต่ไม่คุ้มค่าที่ต้องห่างไกลบ้าน ครอบครัว คนรัก จึงหันมาทำประมงพื้นบ้านแบบเดิม แม้รายได้จะแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่วิถีชีวิตเช่นนี้ทำให้พวกเขามีเวลาให้ครอบครัวมากขึ้น เป็นตัวของตัวเอง เป็นเจ้านายตัวเอง ไม่ต้องให้ใครมากำหนดให้ทำในสิ่งใด ดังที่ บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) แสดงมุมมองของเขาเกี่ยวกับการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านเปรียบเทียบกับประสบการณ์ในช่วงชีวิตหนึ่งที่เคยมีโอกาสทำประมงพาณิชย์ ดังนี้

...ลุงเคยลงเรือไปถึงมาเลเซียไปกับเรือใหญ่ ๆ คนแถวนี้บางคนก็เคยไป
ไปแล้วเหนื่อยมากก็เลยเลิก ออกทะเลที่เป็นเดือน ร่างกายไม่ไหว ขาก็ไม่ดี ก็เลย
เลิกไป ไปแบบนี้งานหนัก อยู่กินบนเรือ ลำบากมาก ไม่เหมือนกับเรามาหากินเอง
อิสระ พอเก็บได้เดี๋ยวเขามาซื้อถึงบ้าน เงินไม่มากมายแต่ส่งลูกเรียนให้มีงานทุกคน
ก็เพราะอาชีพเก็บหอยนี้ล่ะ ทำแบบเราเองมีความสุขกว่าเยอะ...

การทำประมงพื้นบ้านมีคุณค่าการได้สัมผัสความงาม ความรื่นรมย์ระหว่างการทำประมงที่ได้
สัมผัสธรรมชาติอย่างใกล้ชิด การมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายงดงามและการมีความสุขที่ได้อยู่ท่ามกลาง
ธรรมชาติ

คุณค่าด้านการพัฒนาอารมณ์สุนทรีย์จากการได้รับความรื่นรมย์ในการทำประมง: โปะะปลาทุ

การทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะะนอกจากจะมีวิถีชีวิตที่ได้สัมผัสกับความงามที่เกิดขึ้นจาก
การสร้างสรรค์ของธรรมชาติแล้ว เครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ทำมาจากวัสดุใกล้ตัวเป็นสิ่งที่กลมกลืนกับ
ธรรมชาติมากกว่าเครื่องมือที่ทันสมัย และความกลมกลืนของธรรมชาติทำให้เกิดความเห็น
ภาพเครื่องมือที่อยู่ในธรรมชาติมีความงาม สอดคล้องกับที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์,
19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...โปะะของแม่กลองยังใช้เสาไม้จากธรรมชาติ เราไม่พยายามที่จะเปลี่ยนแปลง
ให้มีการเอาเสาปูนหรืออะไรที่เป็นสิ่งแปลกปลอมเข้าไปในธรรมชาติ หรือเอาเข้าไปให้
น้อยที่สุดเพราะมองว่าเวลาของที่มาจากธรรมชาติเหมือนกันไปอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ
มันกลมกลืนมากกว่าที่จะเอาเหล็ก เอาปูน ไปตั้งไว้มาก...

จากมุมมองทางภาพถ่ายมุมสูงสะท้อนความงามและความกลมกลืนของเครื่องมือโปะะและ
ธรรมชาติ ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...ภาพถ่ายหลาย ๆ ภาพ โดยเฉพาะภาพถ่ายมุมสูงสะท้อนว่าเครื่องมือโปะะ
มีมุมสวย ๆ ซึ่งก็จริงเพราะหากพิจารณาแล้วก็จะเห็นความสวยงามหากเราพิจารณา
ให้ดี โปะะดูไม่ขัดกับธรรมชาติ คือไม่ขัดตา เมื่อเราแล่นเรือผ่าน ก็ยังมองว่าเป็นภาพ
ที่สวยงามเวลาเย็นแดดอ่อน ๆ พื้นหลังเป็นท้องฟ้ากับทะเล มีโปะะ มีกระเตงหอย
ตั้งเรียงราย มันเป็นภาพที่สวยงามรู้สึกผ่อนคลายจากการทำงาน...

ภาพความงามของโป๊ะคือความเรียบง่าย กลมกลืน สัมพันธ์กับธรรมชาติและสัตว์
ดังจะเห็นได้จากที่ สุชีพ พลแก้ว (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560) กล่าวว่า

...ถ้าจะมองไปถึงความงามของโป๊ะ น่าจะเป็นในภาพมุมกว้างที่
มองไปแล้วดูเข้ากับธรรมชาติ ไม่เป็นสิ่งแปลกปลอมแต่ดูเข้ากับภาพทะเล
เบื้องหน้า อย่างรานกที่เรียกรานกก็เพราะนกมันชอบมาเกาะ บางที่เราไป
จับปลาออกไปเย็น ๆ นกเกาะที่โป๊ะกันเป็นแถว พระอาทิตย์ก็กำลังจะตก
แบบนี้ก็รู้สึกว่าเป็นความงาม...

กอบศักดิ์ เกตุเหมือน (สัมภาษณ์, 2 มีนาคม 2560) กล่าวถึงความงามของโป๊ะว่า “โป๊ะดูเป็น
เครื่องมือประมงแบบที่อยู่กับที่ ที่ดูคลาสสิก มีความน่าสนใจ น่าแปลกตาสำหรับคนมาที่เห็น”

จากการสังเกตการทำประมงพื้นบ้านโดยใช้โป๊ะเป็นอาชีพที่มีโอกาสได้สัมผัส ได้ประสบพบ
เจอกับธรรมชาติในทุกวัน ธรรมชาติรอบตัวนี้มีความงามอยู่ในตัวเอง หากได้ลองพิจารณา
การออกแล่นเรือไปโป๊ะนั้นก็ทำให้คนโป๊ะมีเวลาว่างที่จะได้มองเห็นภาพวิถีของผู้คนธรรมชาติรอบตัว
ทำมาหากินในผืนทะเล มีภาพธรรมชาติของพืชสัตว์ต่าง ๆ ให้มองเห็นตลอดเส้นทาง การเดินทางไป
โป๊ะนั้นก็เหมือนการได้พักจากงานที่ทำชั่วระยะเวลาหนึ่งไปในตัวเพราะคนโป๊ะส่วนใหญ่ใช้เวลานี้ฟัง
เพลง คุยกันถึงเรื่องต่าง ๆ บางคนก็นั่งมองภาพทะเล วิถีชีวิตไม่ได้เร่งรีบแต่เป็นไปโดยประสาน
กลมกลืนกับธรรมชาติ คนโป๊ะเองก็ชื่นชอบวิถีชีวิตเช่นนี้ไม่น้อย ดังที่ ล้วน พันภัย (สัมภาษณ์,
4 มีนาคม 2560) เล่าถึงความประทับใจเมื่อครั้งเป็นคนโป๊ะที่จับปลาให้เจ้าแก่งกमानานหลายปีว่า

...การไปทำโป๊ะก็ดีเหมือนกันตรงที่ชีวิตก็ไม่ต้องคิดอะไรมาก

ไม่ต้องเครียด พอน้ำลงเราก็ไปจับเท่านั้น การได้ออกเรือออกไปจะเหมือน
ได้พัก จะไปเหนื่อยหน่อยก็ตอนขากลับเข้าฝั่งเพราะว่ามันเสียแรงไปเยอะ
เหมือนกัน แต่ถ้าออกไปนี่ก็สบาย ๆ ยังมีแรงทำโป๊ะหรือว่าจะทำประมงพื้นบ้าน
นี่มันก็ดีอย่าง ที่ว่าเราไม่ต้องไปแข่งกะใคร เราทำงานในธรรมชาติ อยู่ในเรือ
ลมมันพัดไอน้ำมาก็เย็น สบายดี แล้วเวลาออกเรือยิ่งตอนเย็น ๆ กับเช้า ๆ
จะสวยท้องฟ้าจะสีสวยเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ โปะนี่มอง ๆ ไปก็สวยดีเหมือนกัน
มันก็มีสัดส่วนกำหนดของมัน...

ทองอยู่ นาควันทอง (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) กล่าวว่า “เวลาที่ช่างออกมาทำโป๊ะมาซ่อมโป๊ะ มันก็ตีไปอีกแบบ ได้เปลี่ยนบรรยากาศ ได้ลงมาเจอธรรมชาติ ผมว่าการได้อยู่ ได้ทำงานในที่ที่มีธรรมชาติ มันก็ทำให้เหนื่อยน้อยลงเพราะมันเพลินไปกับธรรมชาติด้วย”

การทำประมงพื้นบ้านรวมถึงการทำโป๊ะเป็นอาชีพที่ค่อนข้างมีความอิสระในการใช้ชีวิต การออกทำประมงขึ้นอยู่กับความพึงพอใจและสภาพร่างกายของผู้ประกอบอาชีพเป็นหลัก เป็นอาชีพที่สามารถเป็นนายตัวเองนอกจากนี้การดำรงชีวิตก็สอดคล้องสัมพันธ์กับวิถีของธรรมชาติ เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย คุณค่าด้านความรื่นรมย์ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามเป็นคุณค่าที่มีผลต่อผู้ทำประมงพื้นบ้านให้มีจิตใจที่รื่นรมย์ มีความเบิกบานใจ

การทำประมงพื้นบ้านมีคุณค่าทั้งทางจิตวิทยาและสุนทรียศาสตร์หลายประการ คุณค่าเหล่านี้ส่งผลอย่างกว้างขวาง ทั้งต่อตนเองและสังคมรอบข้าง รวมถึงส่งผลต่ออนาคต ดังนั้นจึงควรหาแนวทางในการอนุรักษ์และส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามต่อไป

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทที่ 6

การสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของคนโป๊ะและ ชาวประมงพื้นบ้าน

การศึกษาเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม ผู้วิจัย ได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าและสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มคนโป๊ะและ ชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามที่ได้สืบทอดการทำประมงพื้นบ้านให้กับผู้รับการสืบทอด รุ่นต่อมา กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะที่รับการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านและการทำประมง โดยใช้เครื่องมือโป๊ะและยังทำประมงอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน กลุ่มคนโป๊ะที่เคยทำประมงด้วย เครื่องมือโป๊ะ นักวิชาการด้านการประมง นักวิชาการท้องถิ่นและนักการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการทำ ประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม รวมถึงคนรุ่นใหม่และเยาวชนในพื้นที่ที่อยู่ในสายตระกูลชาวประมง พื้นบ้านรวมถึงเยาวชนที่เข้ามาเรียนรู้ภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามเพราะ จะทำให้ทราบถึงทัศนคติของคนรุ่นใหม่ต่อการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน รวมถึงเข้าใจรูปแบบ และวิธีการสืบทอดในปัจจุบันจากนั้นผู้วิจัยได้สรุปวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลในบทที่ 6 ดังนี้

6.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของ คนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

6.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้าน จังหวัด สมุทรสงครามของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้าน

6.3 แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม ของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้าน

6.1 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของคนโป๊ะและ ชาวประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาเรื่องการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม พบว่าชาวประมงพื้นบ้านและคนโป๊ะมีการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านผ่านรูปแบบ การศึกษา 2 รูปแบบที่เหมือนกันคือรูปแบบการศึกษาตามอัยาศัยและการเรียนรู้ในระบบ

6.1.1 การสืบทอดผ่านรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่ไม่มีรูปแบบตายตัว ไม่มีการกำหนดหลักสูตรและระยะเวลาที่แน่นอน เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติผ่านประสบการณ์ตรงในการดำเนินชีวิตประจำวัน ในการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านพบว่ามีการเรียนรู้ผ่านการศึกษาใน 2 รูปแบบ ดังนี้

การเรียนรู้ระดับปัจเจกมีฐานการเรียนรู้ที่เกิดจากครอบครัวและชุมชน เป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองจากการสังเกต การซึมซับ การลงมือปฏิบัติและการสั่งสมประสบการณ์และเป็นการเรียนรู้ผ่านวิธีการสอนในครัวเรือนและชุมชน ผู้มีบทบาทในการสอนหรือถ่ายทอดองค์ความรู้คือพ่อแม่ เครือญาติ หรือสมาชิกในชุมชนที่ใกล้ชิดกัน

การเรียนรู้ระดับกลุ่มแบ่งเป็นการเรียนรู้ระดับกลุ่มอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งการเรียนรู้ระดับกลุ่มอย่างเป็นทางการจะกำหนดเวลาสถานที่เพื่อใช้ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แต่การรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเกิดได้โดยไม่กำหนดเวลาหรือสถานที่ เกิดได้ทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ การสืบทอดคือการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือการแนะนำ

จากการศึกษาพบว่าวิธีการเรียนรู้และการสืบทอดที่หลากหลายดังนี้

6.1.1.1 การสืบทอดผ่านการเรียนรู้ระดับปัจเจก

6.1.1.1.1 การส่งต่อความรู้และเรียนรู้ภายในครอบครัว

1) การส่งต่อความรู้และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงใน

ครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่าการเรียนรู้การทำประมงตั้งแต่อดีตจะเรียนรู้และสืบทอดกันภายในครัวเรือนเป็นหลัก การเรียนรู้อยู่ในวิถีชีวิต เป็นการสืบทอดระหว่างผู้ใหญ่กับเด็กหรือผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ด้วยกันเองในครอบครัว การเรียนรู้ที่ไม่มีหลักสูตรเป็นตัวกำหนด ไม่มีตำราหนังสือ แต่มีพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย สมาชิกในครอบครัวใช้ประสบการณ์ในการถ่ายทอดความรู้ การสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านจึงมีจุดเริ่มต้นที่ครอบครัวผ่านวิถีชีวิต

จุดเริ่มต้นของการเรียนรู้มาจากครอบครัวเนื่องจากกิจกรรมการประกอบอาชีพของพ่อแม่ นั้นๆหลายๆกิจกรรมได้เกิดขึ้นภายในบ้าน เช่น การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างเครื่องมือการทำประมง การซ่อมแซมเครื่องมือการทำประมงพื้นบ้าน ตลอดจนการพูดจาถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในแง่มุมต่างๆซึ่งทำให้เด็กได้อยู่ร่วมและซึมซับ เรียนรู้ตั้งแต่อายุยังน้อยซึ่งนับว่ามีข้อดีเป็นอย่างยิ่งสำหรับการได้มีโอกาสเรียนรู้ในวัยนี้ ดังที่ รุ่งลาวัลย์ ละอามาคา (2557) กล่าวว่า การเรียนรู้ในช่วงปฐมวัยควรส่งเสริมและพัฒนาเด็ก โดยการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบตัว เริ่มจากการมีสายสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเด็กกับพ่อแม่ ผู้เลี้ยงดู ครอบครัว ฯลฯ ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) เล่าว่าการสืบทอดความรู้เรื่องการทำประมงตั้งแต่สมัยรุ่นพ่อแม่จนถึงรุ่นของตนเอง

ซึ่งผ่านมาหลายสิบปีซึ่งเป็นยุคที่ยังไม่มีความเจริญเข้ามาในชุมชนมากนัก คนไม่ค่อยได้เรียนหนังสือ ส่วนใหญ่จบแค่ระดับชั้นประถมศึกษา คนในครอบครัวมีเวลาอยู่ด้วยกันมาก ลูกมีหน้าที่ต้องช่วยงานพ่อแม่จึงได้เรียนรู้การทำประมงโดยอัตโนมัติ

ชัชรินทร์ หอมบุญยงค์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2560) ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 7 ตำบลคลองโคนและทำประมงพื้นบ้านมาตั้งแต่เด็ก ๆ เล่าว่า “ไม่เคยเรียนไปขอเรียนวิธีทำประมงเพราะทำได้เอง เราเห็นพ่อแม่เห็นที่บ้านทำ เห็นทุก ๆ วัน แล้วก็ได้ออกไปทำไปช่วยตั้งแต่เด็ก ๆ ก็ทำได้ไปเอง เด็กรุ่นใหม่ก็เหมือนกัน ก็ไม่ได้มาเรียน ไม่มีใครมาขอเรียน เพราะความรู้อยู่ที่บ้านเห็นอยู่ทุกวัน”

การเรียนรู้ตั้งแต่วัยเด็กเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิตปกติสอดคล้องกับที่ผู้นำกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน สุภาพ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายเกี่ยวกับการเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวว่า

...การเรียนรู้ การฝึกทำประมงก็เริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เล็กแต่น้อย ทุกอย่างมันอยู่ในบ้าน เรามองเห็นทุกวัน ต้องบอกว่าตั้งแต่จำความได้ เราเรียนรู้จากพ่อแม่ปู่ย่าตายาย พ่อแม่ทำเราก็ทำตามไปเรื่อย ๆ ส่วนใหญ่ก็สังเกตแล้วทำตาม พ่อแม่ก็ให้ช่วย ๆ เป็นลูกมือบ้าง พาออกทะเลบ้าง ก็ถือเป็นการสอนนั่นแหละ แต่การสอนแบบนี้พ่อแม่ไม่ได้บอกตรง ๆว่าจะสอนนะต้องมาเรียนนะ เป็นการที่ทำตามแล้วก็ทำเป็นเอง พ่อแม่หรือครอบครัวก็เลยเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เราเข้ามาตรงนี้ มาทำเป็นอาชีพ...

การทำประมงพื้นบ้านเป็นลักษณะของการประกอบอาชีพในครัวเรือน หลายครอบครัวนำลูกออกไปทำประมงด้วยตั้งแต่ยังเล็ก เช่น เมื่อพ่อแม่ไปเก็บหอยและไม่มีคนอยู่เลี้ยงดูลูกก็จะนำลูกใส่เรือไปจอดไว้ใกล้ๆที่พ่อแม่เก็บหอย ลูกก็จะเติบโตขึ้นท่ามกลางวิถี การทำประมงพื้นบ้านโดยอัตโนมัติ เด็กรุ่นเก่า ๆ จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆกับพ่อแม่มาก โดยเฉพาะการประกอบอาชีพที่พ่อแม่มักให้ลูกได้มีส่วนร่วม จึงถือเป็นการเรียนรู้ไปในตัว เมื่อถึงอายุที่เริ่มช่วยพ่อแม่ทำประมงได้ เด็ก ๆ ก็มักเป็นลูกมือของพ่อแม่ในการเริ่มทำประมงพื้นบ้านอย่างจริงจัง ซึ่งในช่วงนี้เองพ่อแม่ก็มักเริ่มสอนวิธีการต่าง ๆ ให้ลูกอย่างจริงจัง เช่น การพายเรือ การลงอวน การทำอวน การซ่อมแซมหรือประดิษฐ์วัสดุอุปกรณ์ในการจับสัตว์น้ำต่าง ๆ รวมถึงเทคนิควิธีการจับสัตว์น้ำต่าง ๆ ซึ่งนอกจากการสอนด้วยวาจาและการทำให้ดูเป็นตัวอย่างแล้ว เรื่องบางเรื่องตัวของผู้รับการสืบทอดก็จำเป็นต้องสังเกตด้วยตนเองหรือถามหากสงสัย ดังที่ กุหลาบ คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) ให้สัมภาษณ์ว่า

...ฉันก็หาหอยพวกนี้มาตั้งแต่เด็ก ๆ ที่บ้านก็ทำกันทุกคน พี่ ๆ น้อง ๆ ออกทะเลกับพ่อแม่ พ่อแม่ก็ทำให้ดู สอนไปด้วย ให้ลูก ๆ ช่วยทำ ออกทะเล ตั้งแต่สองสามขวบได้ละมั้ง...ไม่มีกำหนดตายตัวว่าจะต้องเรียนอะไรก่อนหลัง ไม่มีแบบที่ว่าจะกำหนดตายตัวต้องเรียนการจับหอยก่อน จับปลาก่อนหรือเรียน ซ่อมเรือก่อน อะไรแบบนี้ ไม่มี ทุกอย่างมันเกิดเองโดยอัตโนมัติ...

สอดคล้องกับที่ บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ชาวประมงพื้นบ้านที่ยึดอาชีพการทำประมงพื้นบ้านมาอย่างยาวนานเล่าให้ฟังถึงวิธีการเรียนรู้ของคนรุ่นเก่า ๆ ว่า

...ที่บ้านทำประมงกันมาไม่รู้กี่รุ่นต่อกี่รุ่น คนแถวนี้แต่ก่อนก็ทำประมงกันเกือบหมด จะว่าไป แต่ก่อนแถวนี้ทำทุกบ้าน ทำมาตั้งแต่รุ่นปู่ตายายแล้วก็ก่อนหน้านั้นขึ้นไปอีก แม่ผมนี่ตอนนั้นแก่มากแล้ว แต่ก่อนแม่แกก็ออกทะเลหาเลี้ยงลูก ๆ กับพ่อ ตอนนีพ่อก่อนแล้ว ผมก็เรียนรู้จากพ่อแม่ี่ละ แต่ก่อนออกทะเล ลูกยังเล็ก พ่อก็เอาลูกลงนั่งในเรือไปด้วย เอาอาหารไปพร้อม พ่อไปถึงพ่อแม่ก็ทำงานกันไป เด็ก ๆ ก็นอนเล่นนั่งเล่นในเรือรอ ผมเห็นสิ่งที่พ่อแม่ทำมาตั้งแต่ตอนนั้น พอออกไป ๆ เราก็จับได้ก็ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ พ่อแม่ก็ใช้บ้างอะไรบ้าง หยิบโน่นสงนี่ พอมาเริ่มจะฝึกว่ายน้ำเป็น ว่ายน้ำแข็ง สักช่วงเริ่มวัยรุ่น สักสิบสามสิบสี่ก็ได้ช่วยเต็มตัว...

การเลี้ยงลูกในสมัยก่อนไม่ของเล่นหรือสิ่งที่ดึงดูดใจมากเหมือนสมัยนี้ เวลาพ่อแม่ต้องออกไปทะเลก็มักจะต้องเอาลูกไปเลี้ยงด้วยและเด็ก ๆ ก็มักจะชอบไปทะเลเพราะรู้สึกสนุกกว่าอยู่ที่บ้านและพ่อแม่ก็รู้สึกภูมิใจที่ไม่ได้ทิ้งลูกไว้ที่บ้านหากบ้านใดไม่มีคนดูแล ดังที่ จง คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ฉันก็จำเริ่มเลอะเลือนไปบ้างนะแต่ว่าเรื่องที่ออกทะเลนี่ยังจำได้ ฉันออกทะเลกับที่บ้านตั้งแต่เด็ก สมัยก่อนทุกคนเขาก็ทำกันหมดละแถวนี้ แล้วฉันก็ต้องเอาลูกลงเรือไปด้วยเพราะว่าไม่มีคนดูให้ จะทิ้งไว้บ้านก็เป็นห่วง กลัวตกน้ำตกท่า พอต ๆ หนอยก็ถึงจะให้อยู่บ้านได้แต่บางทีลูกก็อยากไปด้วยก็ต้องเอาไปเลี้ยงกันไปอย่างนั้น...

พ่อแม่ในสมัยก่อนไม่นิยมจ้างคนเลี้ยงลูกดังนั้นหลาย ๆ ครอบครัวจึงต้องทำงานไปด้วยเลี้ยงลูกไปด้วย เด็กรุ่นก่อน ๆ จึงมีโอกาสได้ซึมซับวิถีชาวประมงและเรียนรู้การทำประมงตั้งแต่ยังเล็ก ดังที่

หยัด คล้ายสี (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) อธิบายว่า “ตอนเด็กตั้งแต่จำความได้เวลาพ่อแม่ออกทะเลก็เอาลูกๆไปเลี้ยงในเรือด้วย เห็นพ่อแม่ทำก็ทำตามแบบสนุก ๆ เป็นการเล่นสนุกแบบเด็ก ๆ มากกว่า พอจับหอย จับปลา จับอะไรได้แบบพ่อแม่ก็ดีใจสนุก ในที่สุดก็ทำเป็น เรียกว่าคนรุ่นก่อนเลี้ยงโตกันมาในทะเล”

การเรียนรู้เกิดขึ้นในครอบครัวและชุมชนในวิถีชีวิตปกติเกิดจากการเห็นคนในครอบครัวและชุมชนปฏิบัติสิ่งเดิม ๆ ซ้ำ ๆ เหมือนเป็นวัฏจักรในรอบวันของชาวประมงพื้นบ้าน การเรียนรู้เกิดจากการสังเกต จดจำ และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง (นาตยา พูลท้าวญาติ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) ครอบครัวเป็นสถาบันที่มีบทบาทมากที่สุดในการสืบการทำประมงพื้นบ้าน (วรรณชัต ดุลยพฤษ, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) อธิบายว่า

...ในปัจจุบันครอบครัวยังคงมีบทบาทที่สุดในการที่จะสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน เพราะวิธีการเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่ต่างกันก็คือเรียนรู้ด้วยตนเองจากการดูพ่อแม่ ปู่ย่าตายายทำ และในปัจจุบันหากจะสืบทอด วิธีการทำประมงก็ยังคงใช้วิธีแบบเดิมคือพ่อแม่สอนลูกสอนหลาน ให้เขามีส่วนร่วม ได้ทำจริง ได้ลองทำ เป็นวิธีที่ดีที่สุดเพราะเด็กจะจับปลา จะสร้างเครื่องมือ ไม่ได้แน่นอนถ้ามาเปิดตำราอ่าน การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเอง เกิดขึ้นในทุกวัน...”

การได้สัมผัสกับอาชีพที่พ่อแม่ทำกับวิถีชีวิต การใช้ชีวิตของครอบครัว สิ่งเหล่านี้ซึมซับเข้าไปในตัวของเด็ก ๆ เด็กที่มีโอกาสได้ร่วมกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับการทำประมงของพ่อแม่จะเกิดการเรียนรู้สังเกตจดจำ ฝึกฝนจนสามารถทำได้เองในที่สุด (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) สอดคล้องกับที่ พรพนา คลองโคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2560) กล่าวว่า “บ้านของเราลูกยังตามพ่อออกทะเล ปิดเทอมคนกางอยู่ประมงก็ยังไม่ช่วยพ่อ คนโตออกทำเองได้แล้ว บ้านนี้ลูก ๆ ก็ดูจากพ่อบ้าง แม่บ้างเหมือนเดิม แม่เอามาช่วยทำด้วยให้เขาได้รู้ว่าที่พ่อแม่ทำมันทำอย่างไร ขึ้นตอนอะไรบ้างแล้วเขาก็ช่วยก็ได้เรียนรู้”

ภาณุวัฒน์ สีมอแก้ว (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2560) กล่าวว่า “เห็นที่บ้านหาหอย เลี้ยงหอยทำเคยกันมาตั้งแต่เด็ก ๆ ก็เลยทำให้รู้ไปเองโดยอัตโนมัติว่าเราจะหาหอยต้องทำยังไงเพราะเวลาพ่อแม่ไปเราก็ไปด้วยเห็นเขาทำเราก็ทำบ้าง ช่วยเขาบ้าง ก็เลยทำได้”

การสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันพบว่าการสืบทอดโดยผ่านประสบการณ์ตรงในครอบครัวเป็นวิธีการเรียนรู้ที่สำคัญและมีบทบาทมากในการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้าน การสืบทอดความรู้และภูมิปัญญาไปยังเยาวชนและคนรุ่นใหม่ยังคงใช้

วิธีการบอกและการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ดังที่ชาวประมงพื้นบ้านที่เพิ่งเริ่มต้นเข้ามาร่วมประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านอย่างจริงจังกับพ่อแม่ ดังที่ลูกหลานผู้นำกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน กรกฎ คงรักษา อายุ 20 ปี (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า เวลาพ่อไปทะเลก็เริ่มไปด้วย แรก ๆ จะต้องให้พ่อพาไปแล้วก็ทำตามพ่อ พ่อก็จะคอยบอกคอยสอน ทำให้รู้ว่าต้องทำยังไง เราก็จำแล้วทำตาม แต่ตอนนี้บางครั้งก็ออกทะเลเองได้บ้างแล้วเพราะว่าพ่อก็จะเริ่มปล่อยให้ทำเอง”

เด็ก ๆ รุ่นใหม่ในบางครอบครัวยังคงได้รับการสืบทอดความรู้ด้านการทำประมงพื้นบ้านโดยการสอนในครัวเรือน ทั้งนี้มักเป็นการสอนแบบทำให้ดูตัวอย่างก่อนแล้วจึงบอกวิธีทำเมื่อเกิดข้อสงสัย ดังที่ อมรพันธ์ จือเหลียง อายุ 11 ปี (สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า “ผมก็หาหอยได้ หาเคยทำกะปิช่วยที่บ้านก็ทำได้ครับ ผมเห็นที่บ้านทำให้ครับ เวลาเขาทำก็ไปดูครับ ถ้าสงสัยแล้วถามเขาก็จะบอกว่าทำยังไง บางทีก็เล่าให้ฟังครับว่าตอนเด็ก ๆ พ่อแม่เคยทำมาอย่างไร เคยไปทะเลแล้วเจออะไรบ้างครับ พ่อแม่เขาก็ให้ช่วยงานครับ”

สอดคล้องกับที่ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านที่ได้กล่าวถึงช่วงเวลาที่ตนได้เห็นสมาชิกในครอบครัวออกทะเลวางอวนปู ดังที่ ปุญญนันท์ พันภัยพาล อายุ 8 ปี (สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2560) บอกว่า “บ้านผมเขาชอบไปจับปูครับ ที่นี้ผมยังจับเองไม่เป็นนะครับ แต่ว่าเคยเห็นเขาไปจับกันครับ เคยไปด้วยครับ ยังไม่ได้ทำเองเลยครับ เขาบอกให้โตก่อนแต่เขาก็สอนจับอยู่ครับ เขาจับมาให้ดูเวลามันติดอวนมาครับ”

ประสบการณ์ตรงที่ได้รับภายในครอบครัวมีความสำคัญต่อการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงพื้นบ้านรุ่นต่อรุ่นเป็นอย่างยิ่งโดยเป็นรากฐานความรู้ที่ผู้รับการสืบทอดได้ซึมซับเรียนรู้เรื่อย ๆ ไปจนตลอดชีวิต

การสืบทอดความรู้และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในครัวเรือนของคนโป๊ะ

สำหรับคนโป๊ะนั้นการสืบทอดจะทำกันในครอบครัวหรือในระดับเครือญาติในตระกูลของตนเองเป็นหลักเพราะการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะเป็นเหมือนอาชีพของครอบครัว ทำกันเองภายในครอบครัว แม้จะมีแรงงานที่มาจากจ้างคนภายนอกเพิ่มขึ้นแต่หัวเรี่ยวหัวแรงหลักในการทำโป๊ะคือคนในครอบครัว การเรียนรู้จึงเริ่มขึ้นในครอบครัว ดังที่ วิชา เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...แต่ก่อนทำโป๊ะก็ทำกันในครอบครัว ในแต่ละบ้าน เวลาออกเรือไปโป๊ะก็จะไปช่วย ๆ กัน ทั้งพ่อแม่ลูกพี่ ญาติ ๆ ถ้าคนไม่พอก็เพื่อนบ้านข้าง ๆ หรือจ้างคนแถว ๆ บ้านออกไป ลูกเด็กเล็กแดงพอรู้เรื่อง ว่ายน้ำได้ พอเอาตัวรอดได้

ส่วนใหญ่ก็ตามพ่อแม่ออกไปโป๊ะด้วย ไปช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือไม่ก็รอช่วย
ตอนเรือกลับมาฝั่ง เป็นการเรียนรู้ไปในตัว...

ทุกคนทั้งในครอบครัวผู้หญิงและผู้ชายในครอบครัวจะมีหน้าที่ของตนที่รับผิดชอบในการทำ
โป๊ะ ผู้หญิงบางคนสามารถขับเรือ ออกไปจับปลาในโป๊ะได้เหมือนผู้ชาย ลูกสาวก็สามารถออกไปช่วย
ได้ ทุกคนในครอบครัวจึงได้เรียนรู้การทำประมงซึ่งเป็นอาชีพหลักของครอบครัว ดังที่ ภัทรนิษฐ์
เกียรติวรจรรยา (สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2559) กล่าวว่า “แต่ก่อนโกผม พี่สาวเตี้ยเป็นญาติกัน แกขับ
เรือเอง ออกไปโป๊ะเอง ไปกับคนงาน ไปโคนโป๊ะ สั่งการ จัดการอะไรเองทั้งหมด คือผู้หญิงก็ทำได้
เหมือนกัน แต่ว่าอย่างแม่ผมก็จะไม่ได้ออกไปด้วยจะเป็นฝ่ายรอเวลาเรือกลับมา แล้วค่อยมาแปรรูป
หรือนำไปขาย” สอดคล้องกับที่ สิริพร เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) กล่าวว่า สมัยก่อน
ตอนที่ตนเองยังเป็นเด็กก็เคยออกไปช่วยพ่อคือคุณฉลอง ทองเหลืองที่โป๊ะอยู่บ้างเพราะไม่ได้จำกัดว่า
จะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้นที่ออกเรือไปจับปลาได้

สมาชิกครอบครัวที่เป็นผู้หญิงสามารถออกเรือไปโป๊ะกับสมาชิกผู้ชายคนอื่น ๆ ในครอบครัว
ได้ไม่มีข้อจำกัดแต่โดยมากสมาชิกผู้หญิงมักจะมีหน้าที่หลักในการรอรับสัตว์ทะเลที่จับได้จากโป๊ะมา
เตรียมการจำหน่ายโดยการจำหน่ายมีที่การจำหน่ายปลาสดที่ไม่ต้องนำไปแปรรูป ปลาหนึ่ง รวมถึง
การนำปลาบูชาเตี้ยะ ฯลฯ ซึ่งผู้หญิงมักจะรับช่วงต่อหน้าที่จากสมาชิกผู้ชายที่ขึ้นมาจากโป๊ะและ
โดยมากสมาชิกลูกสาวของบ้านก็มักจะเป็นลูกมือคอยช่วยเหลืองานเหล่านี้ของแม่และนำไปสู่
การเรียนรู้และการทำเป็นในที่สุด (พิมพิศา เกียรติวรจรรยา, 2560)

การเรียนรู้ในครัวเรือนในอดีตจึงเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในครัวเรือนได้เข้าไปมีโอกาสเรียนรู้
เพราะเป็นกิจกรรมของครอบครัวที่ทุกคนจะมีหน้าที่รับผิดชอบและการช่วยงานต่าง ๆ ก็คือการเรียนรู้
และการสั่งสมประสบการณ์ ทั้งนี้โดยปกติการเรียนรู้การทำประมงในครอบครัวของคนโป๊ะ ส่วนใหญ่
พ่อหรือพวกผู้ชายในครอบครัวจะมีหน้าที่ออกไปหาปลา จับสัตว์น้ำเมื่อกลับมาแม่หรือพวกผู้หญิงก็จะ
คอยช่วยกันนำสัตว์น้ำที่จับมาได้ไปทำอาหารหรือแปรรูปต่อ เด็ก ๆ ในบ้านก็จะเห็นภาพที่ผู้ใหญ่ทำ
ประมงกันคุ้นชินและเกิดการเรียนรู้ ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวรจรรยา (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560)
กล่าวว่า “การเรียนรู้ของคนรุ่นโบราณคือเรียนตั้งแต่เด็กๆเรียนจากบรรพบุรุษ ผมเรียนจากเตี้ย
เตี้ยโคนโป๊ะเก่งมาก ตามองไม่เห็นแต่โคนโป๊ะได้ เตี้ยพาไปด้วยและผมก็ทำตามจนทำเป็นอาชีพ”

จากการสัมภาษณ์เยาวชนรุ่นใหม่ที่เกิดในครอบครัวชาวประมงพื้นบ้าน อรรถวุฒิ บุญเอี่ยม
(สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2560) กิตติวัฒน์ จอมมาก (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2560) อภิชาติ
เพริตพริ้ง (สัมภาษณ์, 12 มกราคม 2560) ปราบกฐผลสอดคล้องกันว่าเยาวชนรุ่นใหม่ในครอบครัว
ชาวประมงพื้นบ้านบางส่วนยังมีโอกาสได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในการเรียนรู้การทำประมงของ
ตนเองและเด็ก ๆ บริเวณใกล้เคียงกันแทบทุกคนจะเริ่มเรียนรู้จากในครอบครัว โดยเริ่มจากการที่ได้

สัมผัสการทำประมงทุกวัน เช่น การออกไปหาหอย จับปลากับญาติ ๆ พ่อแม่ เราจะเห็นวิธีการและได้ลองทำจริง ๆ เองจนทำได้ ทั้งนี้ครอบครัวคือจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้การทำประมงที่บ้านโดยผ่านการได้มีโอกาสเรียนรู้

การเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงในอดีตและปัจจุบันเกิดขึ้นโดยมีจุดเริ่มต้นจากครอบครัวเป็นการเรียนรู้ตามอรรถศาสตร์ที่อยู่ในวิถีชีวิตและการเรียนรู้เริ่มตั้งแต่วัยเด็กและดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยสรุปได้ว่าการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในครัวเรือนมีวิธีการเรียนรู้ที่เกิดจากการสังเกต การเลียนแบบการลงมือทำ การฝึกฝน เป็นการเรียนรู้ที่อยู่ในวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมจริง ซึ่งการสืบทอดในอดีตและปัจจุบันมีวิธีการที่ไม่แตกต่างกัน

2) การสอนภายในครอบครัว

การสอนเกิดขึ้นพร้อมๆกับการมีมนุษย์ขึ้นบนโลกเพราะเมื่อมีมนุษย์ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปการสอนก็จะเกิดขึ้นเพราะการสอนเป็นพฤติกรรมทางธรรมชาติของมนุษย์ที่จะช่วยเหลือกันและกันในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว สำหรับการสอนในเรื่องอื่น ๆ มีบทบาทสำคัญในการสอนอาชีพต่าง ๆ เมื่อต้องการพัฒนาความสามารถของตนในการทำอาชีพต่าง ๆ ที่ตนชอบหรือตรงกับความต้องการก็จะขอสมัครเป็นศิษย์กับบุคคลที่ชำนาญในด้านนั้น ๆ เพื่อเรียนวิชาต่าง ๆ เช่น ล่าสัตว์ ยิงธนู ฟันดาบ ดนตรี ฯลฯ การสอนจึงเป็นลักษณะของการถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทักษะ และเจตคติ เรียกว่า การสั่งสอนหรือการสอน (ทศนา แคมมณี, 2551)

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การสืบทอดโดยใช้วิธีการสอนเป็นวิธีการหนึ่งที่ใช้ในการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงที่บ้านตั้งแต่อดีตทั้งในกลุ่มผู้ทำประมงที่บ้าน การสอนจะมีเกิดขึ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลาย ไม่มีการกำหนดตายตัว ปรากฏดังนี้

การสอนที่เกิดขึ้นในครัวเรือนคือการสอนโดยการบอกวิธีการบอกและการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดการสืบทอดอาชีพการทำประมงที่บ้าน การสอนจะเริ่มตั้งแต่วัยเด็กที่เริ่มโตพอที่เริ่มช่วยงานพ่อแม่ได้ซึ่งการสืบทอดอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันปกติ เฉลิมพล อุทัย สิงโต (สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2560) อธิบายวิธีการสอนทำประมงที่บ้านในอดีตว่าเป็นการสอนของคนโดยการอธิบายปากต่อปาก บอกเล่าขั้นตอน และทำให้ดูเป็นตัวอย่าง ซึ่งผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์ในบ้านซึ่งโดยมากจะเป็นพ่อแม่จะเป็นคนสอนและคนเรียนก็คือลูก การสอนในครัวเรือนเกิดขึ้นสองวิธีควบคู่กันคือการสอนโดยการบอกและการทำให้ดูเป็นตัวอย่างก่อนให้ลงมือทำจริง

การเล่า การบอกวิธีการทำให้กับผู้รับการสืบทอดซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัว หรือที่ เรียกว่า วิธีมุขปาฐะซึ่งหมายถึงการต่อปากกันมา การบอกเล่าต่อ ๆ กันมาโดยไม่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษร (ราชบัณฑิต, 2556) การบอกปากต่อปากเป็นวิธีการสืบทอดความรู้ของคนไทยมาตั้งแต่โบราณคือการบอกการสอนโดยวิธีปากต่อปากบอกเล่า ใช้การอธิบาย ไม่มีหนังสือตำราให้อ่าน ไม่มีการจด

บันทึก ผู้ที่มีอายุมากกว่าหรือมีประสบการณ์มากกว่าจะเป็นผู้คอยบอก คอยสอนให้แก่คนที่มีประสบการณ์น้อยกว่าหรืออายุน้อยกว่า ทั้งนี้การสอนโดยการบอกมักเกิดขึ้นควบคู่กับการสอนโดยทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การเรียนรู้ด้วยวิธีการสอนแบบปากต่อปากเป็นวิธีที่ใช้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังที่ อุดม เปรมสุข (สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560) อภิปรายถึงวิธีการสอนแบบปากต่อปากว่า

...วิธีเรียนรู้ก็ไม่ได้จดบันทึก ไม่มีตำรับตำราให้อ่าน แต่ว่าว่าแม่สอนลูก ปู่ย่าตายายสอนหลาน บอกวิธีทำให้ แต่ก่อนการสอนคือตั้งใจให้ลูกหลานไว้เป็น อาชีพเลี้ยงตัวเพราะคนสมัยก่อนเรียนน้อย แล้วการเดินทางก็ไม่สะดวกสบาย มีส่วนน้อยที่จะออกไปทำงานไกล ๆ ส่วนใหญ่ก็โตที่นี่ ทำงานที่นี่...

พ่อแม่จะสอนด้วยโดยการบอกเล่าขั้นตอน วิธีการ โดยมากจะเป็นการบอกการสอนพร้อม ๆ กับการแบ่งหน้าที่ให้ลูกหลานมีบทบาทในการช่วยทำงานของพ่อแม่ ดังที่ ล้วน พันภัย (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) อธิบายว่า

...เวลาที่พ่อแม่ให้จะให้ลูกช่วยงานอะไร ก็จะบอกวิธีการว่าต้องทำ แบบไหน ทำอะไรก่อนหลัง เพราะเรื่องการหาหอย หาปลา ไม่มีโรงเรียนสอน พ่อแม่จะสอนลูกเพราะว่าแต่ก่อนคนยังไม่ได้เรียนหนังสือมากเหมือนตอนนี้ พ่อแม่ก็ให้มรดกอาชีพให้ลูก ไม่ได้บอกให้มานั่งฟังว่าจะสอนอะไร แต่ส่วนใหญ่ ลูก ๆ ทุกคนต้องช่วยงานของที่บ้านก็จะได้เรียนรู้วิธีทำจากตรงนี้...

นอกจากนี้เด็กที่ช่างสงสัยก็มักจะได้เรียนรู้เกร็ดเรื่องราวในอดีตต่าง ๆ ที่เป็นความรู้ที่ เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตและท้องถิ่น ดังที่ วีระ เทพภรณ์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) เล่าว่า

...เรื่องราวที่เป็นเกร็ดความรู้เพิ่มเติมจากเรื่องที่พ่อแม่ต้องการจะสอน ลูก หรือความรู้ต่าง ๆ ที่ถามว่าแล้วรู้ได้อย่างไร ก็ตอบว่า ก็ถามสิ เวลานั่งเรือพายไป กับพ่อบางที่มีคลอง มีแพรก ลำประโดง ก็ถามว่า ทำไมไม่เรียกเหมือนกัน ถ้าใคร ไม่รู้ไม่ถามบางที่เขาาก็ไม่ได้บอก ถ้าใครสงสัย อยากรู้ แล้วถามเขาก็บอก นี่ก็สิ่งที่เป็นความรู้ทั้งนั้น...

การสอนที่ต้องบอกมักเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติที่จำเป็นต้องรู้เพราะเกี่ยวข้องกับอาชีพ ประมงพื้นบ้านและเป็นเรื่องของความปลอดภัย ดังที่ สมบัติ หวังเจริญ (สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...ปกติจะเรียนรู้เอง คือเห็นผู้ใหญ่ทำ ตอนเด็ก ๆ ก็จะอยากรู้ อยากลองทำ แล้วก็เราต้องไปช่วยพ่อแม่อยู่แล้วเพราะฉะนั้นมันเหมือนเป็นสิ่งที่แทบไม่ต้องบอก ต้องสอน แต่ว่าบางอย่างที่มันเป็นเรื่องของความปลอดภัยเขาก็จะสอน เช่น เวลา ที่ออกเรือไปแล้วเจอคลื่นแรงที่ไม่ปกติ เขาก็บอกว่าเมื่อเจอคลื่นแบบนี้ให้วิ่งเรือ ยังไงเรือถึงไม่ล่ม...

การสอนแบบบอกปากต่อปากเป็นวิธีการสอนที่เป็นการสืบทอดความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การทำให้ดูเป็นตัวอย่างเป็นวิธีการสอนวิธีหนึ่งที่สอนโดยการสาธิต การนำของจริงมาทำให้ดูเป็นตัวอย่าง แล้วให้ผู้เรียนลองทำตาม จากนั้นทำถูกหรือผิดก็ค่อยแก้ไข หรือบอกว่าผิดหรือถูก การสอนแบบนี้ผู้สืบทอดและผู้รับการสืบทอดจะมีความใกล้ชิดกันมาก หรือที่คนโบราณเรียกว่า จับมือสอน ซึ่งเน้นการทำให้ดู ผู้เรียนจะได้เรียนรู้ได้เห็นทุกขั้นตอนอย่างละเอียด ได้ลองลงมือปฏิบัติ ตามด้วยตนเอง ได้แก่ การสอนทำเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ซ่อมแซมเครื่องมือประมงและการสอนจับ สัตว์น้ำ (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560)

การสอนจะเน้นการลงมือทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เป็นการลงมือทำเครื่องมือประมงที่ใช้งานได้จริง การทำให้ดูจะเริ่มตั้งแต่การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ จากนั้นจะเริ่มลงมือสร้างทำเครื่องมือประมง ตั้งแต่ขั้นตอนแรกโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างโดยละเอียด พร้อมทั้งบอกสอนไปพร้อมๆกับการสาธิต ทีละขั้นตอนโดยให้ผู้รับการสืบทอดซึ่งมักเป็นสมาชิกในครอบครัวได้ลงมือทำตามตัวอย่าง โดยบางครั้ง อาจดูแล้วลองทำไปพร้อมๆกันหรือทำให้ดูทีละขั้นตอนแล้วลองทำตาม เช่น การถักอวนในอดีตผู้สอน จะทำให้ดูจากนั้นให้เป็นตัวอย่างก่อน จากนั้นก็ให้ลองถักอวนตาม การสอนแบบนี้ผู้สอนจะคอยดูแล ใกล้ชิดและสังเกตว่าการทำตามนั้นสามารถทำได้ถูกต้องหรือไม่ หากทำผิดก็จะช่วยแก้ไขและสอน วิธีการแก้ไขให้ หรือหากทำถูกแต่ยังไม่ดีนักก็จะให้ฝึกฝนหรือลองทำใหม่จนกว่าจะทำได้ดีพอสมควร ผู้ใหญ่จะสอนโดยวิธีทำให้ดูแล้วให้ลองทำตามโดยการสอนแบบนี้จะทำให้ได้เรียนรู้จากการเรียนรู้ ทั้งเทคนิควิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ จนเข้าใจ (เดชา จือเหลียง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560)

อุดม เปรมสุข (สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560) อภิปรายถึงวิธีการเรียนรู้ของชาวประมงพื้นบ้านที่ตนเองเคยพบเห็นมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันว่า

...แต่แต่ละบ้านจะสอนกันเอง สอนกันที่บ้านเพราะว่าทุกบ้านก็ทำประมงเหมือน ๆ กันคือหมู่ไหนตำบลไหนก็ทำเหมือน ๆ กัน ชาวบ้านที่ทำประมงก็คือพวกที่ปลูกบ้านติด ๆ กันตามริมคลองไล่ไป เด็กก็เรียนรู้จากที่เห็น ที่พ่อแม่บอกให้ทำอย่างนั้นอย่างนี้ นอกจากที่บ้านแล้วก็เห็นบ้านใกล้เรือนเคียงก็ทำกันทุกหลัง มันเลยเป็นเรื่องปกติที่เห็นจนชินทำจนชิน...

การสอนเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่หลากหลายตามสภาพจริง การสอนสร้างและซ่อมเครื่องมือมักเกิดขึ้นในช่วงที่ว่างจากการทำประมงซึ่งโดยมากมักเป็นในช่วงฤดูมรสุมที่งดออกทำการประมง เดชา จือเหลียง (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) อธิบายว่า ชาวบ้านมักจะสร้างเครื่องมือประมงขึ้นใหม่และซ่อมแซมเครื่องมือที่ยังสามารถใช้งานได้ในช่วงฤดูมรสุมที่มีคลื่นลมแรงซึ่งเป็นช่วงเวลาชาวประมงเว้นจากการออกทำประมงซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวพ่อแม่จะใช้ในการสอนลูกหลานซ่อมแซมและสร้างเครื่องมือประมง เช่น การถักอวน ซ่อมอวน ยาเรือ โดยลูกหลานจะได้ดูตัวอย่างการทำงานและลงมือปฏิบัติจริงในช่วงเวลาว่างระหว่างวัน

การสอนจะเริ่มจากง่ายไปยากและเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อเป็นการสืบทอดให้ความรู้ให้กับผู้รับการสืบทอดที่อายุมากขึ้นและเริ่มที่จะเข้ามารับการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านอย่างเต็มตัวซึ่งโดยมากจะมีอายุประมาณ 12-13 ปีขึ้นไปหรือเมื่อว่ายน้ำได้คล่องและมองดูว่าน่าจะเอาตัวรอดได้ สอดคล้องกับที่ ภาณุวัฒน์ สิมอแก้ว (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2560) กล่าวว่า “พอโตสักหน่อย เรียกว่าว่ายน้ำแข่งก็แล้วกัน พวกผู้ใหญ่จะเริ่มสอนวิธีการต่าง ๆ มากขึ้น โดยการอธิบายขั้นตอนให้ฟัง ถ้าจะเอาแบบบอกกันเคล็ดลับวิธีการกันจริงจังก็มาเริ่มกันตอนที่โต ๆ แล้วเพราะว่าเรื่องน้ำสำคัญมาก”

การสอนและถ่ายทอดความรู้ของชาวประมงพื้นบ้านให้กับลูกหลานโดยการบอกนี้มักจะเกิดขึ้นควบคู่กับการสอนโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างเสมอ

การสอนภายในครอบครัวของคนโป๊ะ

การสอนในครัวเรือนของคนโป๊ะ มักเป็นบริบทในการสอนมักเกิดขึ้นในสถานการณ์จริง เช่น ระหว่างการลงมือสร้างและซ่อมแซมเครื่องมือประมง รวมถึงการจับสัตว์น้ำ

ภูมิภัทร เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวถึงบริบทของการสอนที่เกิดขึ้นระหว่างการสร้างโป๊ะว่า “เตี้ยจะทำให้ดู เราต้องใช้การสังเกต เช่นเวลาคนโป๊ะ จะรู้ว่าน้ำไหลเป็นร่องน้ำหรือไม่ ก็จะทำให้ดูโดยเอาไปปักลงไปตรง แล้วจึงค่อยบอกว่า ให้เราสังเกตไม้จากกระแสน้ำที่ไหลมาชนไม้ที่ปัก หลาย ๆ สิ่งที่เป็นมาก็เพราะทำตามทีเตี้ยทำให้ดูเขาทำอย่างไรก็ทำตาม ๆ กันมา”

บริบทของการเรียนรู้การสร้างและซ่อมแซมเครื่องมือประมงประเภทโป๊ะต่างจากเครื่องมือประเภทอื่นคือจะต้องสร้างและซ่อมแซมในช่วงราวเดือนสี่เดือนห้าที่หมดฤดูฝนแล้วเนื่องจากต้องทำกันในทะเล แต่ทั้งนี้การสอนทำหรือซ่อมแซมอุปกรณ์อื่น ๆ ที่สามารถทำได้บนฝั่งก็อาจทำได้ตลอดปี โดยเฉพาะช่วงที่ว่างเว้นจากการออกเรือเช่นช่วงมรสุม อาทิ การซ่อมมวน การติดพุน (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรูญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) การสอนจะสอนกันเองภายในครอบครัวเป็นการสอนพร้อม ๆ กับการดำเนินชีวิตประจำวันปกติ ดังที่ นันทพัทธ์ เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559) กล่าวว่า “ไม่ได้ไปเรียนที่ไหน เขาไม่ได้มีสอนกันหรอก เรียนรู้กันเองในบ้านเพราะว่าเห็นเขาทำมาตั้งเด็กเตี้ยก็มีสอนมีบอก ก็ทำเรื่อย ๆ จนชิน อย่างผมมาช่วยแบบเต็มตัวนี้ก็สิบหกปีกว่ามาแล้ว” สอดคล้องกับที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวถึงการเรียนรู้ของตนเองที่ได้รับการสอนภายในครอบครัวว่า “ไม่ได้สอนอย่างเป็นทางการ หรือต้องมานั่งบอกว่าทำอะไร หนึ่ง สอง สาม แต่จะเป็นการบอกวิธีทำหรือช่วยแนะนำมากกว่าเวลาทำจริง แต่โดยส่วนใหญ่เราก็ทำตามกันได้อยู่แล้วเพราะว่าโตมาก็เห็นในบ้านทำอยู่แล้วเป็นสิ่งที่เรียนรู้กันเองอัตโนมัติ”

การสอนในครัวเรือนเป็นการสอนโดยสมาชิกในครอบครัว พ่อแม่ เครือญาติที่สืบทอดส่งต่อองค์ความรู้ ภูมิปัญญามายังลูกหลานในครอบครัว วิธีหลักของการสืบทอดโดยการสอนที่เกิดขึ้นในครอบครัวคือการบอกและการทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

3) การเรียนรู้ผ่านความเชื่อประเพณี พิธีกรรม

การเรียนรู้เรื่องประมงพื้นบ้านในเรื่องที่เกี่ยวกับคติ ความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ มักจะเกิดจากการที่ผู้สืบทอดได้เข้าร่วมหรือเห็นประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ หรือได้เคยเห็นพ่อแม่ปฏิบัติตามความเชื่อต่าง ๆ ทำให้สมาชิกในครอบครัวที่เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติตาม ๆ กันมาจนเป็นเรื่องที่ถือปฏิบัติเป็นปกติในแต่ละครอบครัว

ความเชื่อส่วนใหญ่จะเป็นข้อห้ามหรือข้อปฏิบัติที่คนเฒ่าคนแก่ พ่อแม่ ผู้ใหญ่ในครอบครัวเชื่อ และเมื่อลูกหลานก็จะส่งต่อความเชื่อเหล่านี้ผ่านสู่ลูกหลานในครอบครัวโดยผ่านทางเรื่องเล่า ตำนาน คำสั่งสอน อาทิ ความเชื่อเรื่องพระลอยน้ำที่ชาวแม่กลองนับถือมากคือหลวงพ่อบ้านแหลม มีตำนานที่เล่าสืบทอดให้ลูกหลานฟัง ๒ ตำนาน ตำนานแรกคือเป็นพระพุทธรูป ๓ ฟัน้อง ที่ลอยน้ำมา พระพุทธรูปอีก ๒ องค์ คือ หลวงพ่อเขาตะเครา ที่ประดิษฐาน ณ วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรีและหลวงพ่อโสธร จังหวัดฉะเชิงเทรา ที่ประดิษฐาน ณ วัดโสธรวรารามวรวิหารและมาลอยวนบริเวณหน้าวัดเพชรสมุทธารและชาวบ้านต้องทำพิธีอันเชิญขึ้นประดิษฐานที่วัดเพชรสมุทธาร บางคนเล่าว่าเป็นพระพุทธรูป ๔ หรือ ๕ ฟัน้อง คือมีหลวงพ่อดำไว้ซึ่งที่อัญเชิญขึ้นประดิษฐาน ณ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐมและ หลวงพ่อโตวัดบางพลี จังหวัดสมุทรปราการด้วย แต่บางตำนานก็เล่าว่าชาวประมงปากอ่าวแม่กลองออกไปทอดแหได้พระพุทธรูปหลวงพ่อบ้านแหลมขึ้นมา ตำนานเหล่านี้เป็นเรื่องที่คน

แม่กลองเล่าสืบทอดกันมา และคนแม่กลองเคารพหลวงพ่อบ้านแหลมมาก ถือเป็นพระคู่บ้านคู่เมืองแม่กลอง ชาวประมงให้ความเคารพนับถือเฉกเช่นคนแม่กลองอาชีพอื่น ๆ

ความเชื่อบางประการจะถูกสอนโดยการห้ามหรือการบอกให้ทำ เช่น สั่งลูกหลานว่าห้ามไปดำน้ำปลาโลมาหรือปลาวาฬที่มากินปลาที่ติดในเครื่องมือประมง หรือบางครั้งบอกให้ลูกหลานไหว้ขอให้เรือแล่นได้ปลอดภัยหากเจอพายุ โดยหันไปบอกกับเจ้าพ่อเขาใหญ่ซึ่งเป็นภูเขาลูกใหญ่บริเวณจังหวัดเพชรบุรีที่มองเห็นได้ชัดจากบริเวณทะเลในอ่าวแม่กลอง

การเรียนรู้ผ่านประเพณี พิธีกรรมที่เห็นได้ชัดของชาวประมงพื้นบ้านคือการบูชาแม่ย่านางเรือซึ่งเป็นพาหนะที่ชาวประมงพื้นบ้านทุกคนต้องใช้ในการทำประมง โดยการบูชาของแต่ละบ้านจะแตกต่างกันออกไปแต่ล้วนแสดงความเชื่อในเรื่องเดียวกัน คือ ความเชื่อเรื่องผู้ดูแลรักษาเรือดังที่ สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) อธิบายว่า

...เรื่องการบูชาเรือเป็นเรื่องที่ทำสืบทอดกันมานานแล้ว ทุกบ้านจะมีการบูชาแม่ย่านางที่คล้ายกัน คือ บูชาด้วยดอกไม้ ข้าวปลาอาหาร ขนมมงคล เช่น ฝอยทอง ขนมถ้วยฟู ที่ชื่อเป็นมงคล ตั้งแต่เด็ก ๆ ก็เห็นที่บ้านทำแบบนี้ ส่วนใหญ่จะบูชาในวันสำคัญอย่างเช่นวันสงกรานต์ วันปีใหม่ วันพระก็จะไหว้หรือถวายดอกไม้เป็นบางครั้ง ถือเป็นกรบูชาท่าน เราจะไม่ได้ทำพิธีมากเหมือนทางประมงพาณิชย์ที่เวลาออกเรือ บางเจ้าต้องจุดประทัดเพราะเราเป็นประมงน้ำตื้น เราออกทะเลแล้วกลับเข้าบ้านทุกวัน เรือเราเป็นเรือเล็ก เราไม่ได้ออกไปไกล ๆ ที่ละนาน ๆ แบบเขาหรือลงทุนมาก ๆ เหมือนเขา อันนั้นเขาต้องจุดประทัดเพื่อบอกกล่าวทุกครั้ง...

การเรียนรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมผ่านการร่วมประเพณีพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นอยู่เสมอในรอบปีสอดคล้องกับที่ สว่าง จิตตรง (สัมภาษณ์, 6 ตุลาคม 2560) อธิบายว่า

...เราเห็นบ้านเราพ่อแม่เคยทำแบบไหน เคารพอะไรเราก็ทำตาม ๆ กันมา บางอย่างก็เป็นความเชื่อ แต่ทำแล้วมันก็เป็นจริงนะ พอมาลองสังเกตดูอย่างเช่น ตอนเด็ก ๆ เวลาลมแรง ๆ ฝนแรง ๆ ถ้าพ่อไปลงอวนปลา แม่อยู่บ้านก็เป็นห่วง ต้องไปหามือมาปักไว้กับฝาบ้าน ตรงรอยต่อ คนโบราณก็บอกต่อ ๆ ว่าจะทำให้ลมพัดไปทางอื่น ๆ แทน...

ซึ่งการเรียนรู้ผ่านพิธีกรรมนี้ในเชิงจิตวิทยาพิธีกรรมมีความศักดิ์สิทธิ์และอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมในพิธีกรรมรับเอาคุณค่าและบางอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไว้ในตัวเป็นการย้ำความเชื่อ กรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มชนและความคาดหวังโดยใช้ศรัทธา ความขลังความศักดิ์สิทธิ์ และพิธีกรรมเป็นการสร้างกระแสความเชื่อและพฤติกรรมที่พึงประสงค์โดยเน้นผลที่เกิดจากสำนักของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2541)

การเรียนรู้ผ่านประเพณีพิธีกรรมจึงช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านยังคงยึดถือคติความเชื่อและปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ใน ครอบครัวสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

การเรียนรู้ผ่านประเพณี พิธีกรรมของคนโป๊ะ

การเรียนรู้ของคนโป๊ะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม เริ่มต้นเกิดขึ้นในครอบครัวเป็นหลัก โดยคนโป๊ะส่วนใหญ่ที่เป็นเจ้าของจะเป็นชาวไทยเชื้อสายจีน ดังนั้นประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในครอบครัวจึงมักเกี่ยวกับวันสำคัญของจีนคือวันตรุษจีน

การเรียนรู้ผ่านประเพณีพิธีกรรมของคนโป๊ะจะเป็นการเรียนรู้ในครอบครัว โดยผ่านประเพณีพิธีกรรมตามแบบของคนไทยเชื้อสายจีน ในวันตรุษจีนที่เป็นวันที่คนจีนให้ความสำคัญมาก คนโป๊ะจะถือเอาโอกาสนี้ในการบูชาโป๊ะซึ่งเป็นเครื่องมือทำมาหากินที่สำคัญ โดยจะนำอาหารคาวหวาน เป็ด ไก่ ขนมเทียน ขนมเซ่ง อาหารคาวหวานอื่น ๆ ขนมมงคล ผลไม้ จัดใส่ถาดขึ้นเรือและเดินไปโป๊ะ เมื่อไปถึงจะปิ่นขึ้นบนคานของโป๊ะ จากนั้นจุดธูปบอกกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่าโป๊ะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครอง จากนั้นนำผ้าสีแดงตามความเชื่อของคนจีนว่าสีแดงเป็นสีนำโชค หรือผ้าสามสีหรือเจ็ดสี ผูกกับเสาตรงปากโป๊ะ ทั้ง 2 เสาแล้วมัดติดด้วยดอกไม้ (นันทพัทธ์ เกียรติวราจรูญ, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559)

นอกจากนี้ยังมีการบูชาแม่ย่านางเรือซึ่งเป็นพาหนะที่สำคัญโดยจะบูชาด้วยดอกไม้หรือถวายอาหารในวันพระใหญ่ นอกจากนี้ ในวันตรุษจีนจะนิยม การเปลี่ยนผ้าสามสี เจ็ดสีที่หัวเรือเป็นประจำทุกปี เตรียมดอกไม้ธูปเทียนเพื่อไปไหว้และปักไว้ที่หัวเรือ นำข้าวปลาอาหารใส่ถาด โดยเป็นอาหารที่พิเศษ เช่น หัวหมู ไก่ต้ม เป็ดต้ม ปลา ไข่ต้ม และอาหารอื่น ๆ ตามที่แต่ละบ้านจะจัดหามา มีขนม เช่น ขนมเทียน ขนมเซ่ง ขนมถ้วยฟู ขนมสาลี่ ฯลฯ ผลไม้มงคลต่าง ๆ อาทิ กุ้งยี่สิบ ส้ม ฯลฯ มาจัดอย่างดีและนำมาวางที่หัวเรือ โดยเจ้าของจะเป็นคนถวาย โดยมีสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวหรือบางครั้งจะมีคนที่จ้างงานมาทำโป๊ะมาร่วมพิธีด้วย จากนั้นจุดธูปเทียนบอกกล่าวว่าจะนำอาหารชนิดใดมาให้และขอพรให้ทำมาค้าขึ้น จับปลาได้มาก ให้ปลอดภัย ได้กำไร จากนั้นเมื่อถึงเวลาประมาณครึ่งชั่วโมงก็จะไปลาอาหารที่ถวาย แล้วนำมากินโดยเชื่อว่าจะเกิดสิริมงคล (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรูญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) สอดคล้องกับที่ วิชา เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) อธิบายว่า

...ถ้าเป็นพิธีกรรมความเชื่อของคนโป๊ะ ก็ไม่ต่างจากชาวบ้านที่ทำประมง
ทั่วไป ก็คือเหมือนกัน แต่ว่าจะต่างก็คือส่วนใหญ่คนที่ทำโป๊ะคือเป็นคนไทย
เชื้อสายจีนก็จะเน้นทำพิธีในวันตรุษจีน ก็เป็นการบูชาแม่ย่านาง บอกกล่าวเจ้าที่
เจ้าทาง พระภูมิเจ้าที่ของบ้าน ให้ทำมาค้าขึ้น ขอให้ทำโป๊ะได้กำไรดีในปีนั้น
การไหว้ก็ไม่ต่างจากการไหว้ตรุษจีนทั่วไป จะต่างคือ เราไปไหว้แม่ย่านางเรือด้วย
เรื่องพวกนี้พ่อแม่ทำให้ดูตั้งแต่เด็กเพราะเราเกิดในครอบครัวคนจีน...

ประเพณีการไหว้บูชาเสาต้นแรกที่ปักลงในโป๊ะก็เรียนรู้จากคนในครอบครัวรุ่นต่อรุ่นว่า
จะต้องดูวันฤกษ์ดี พอได้วันที่กำหนดเมื่อจะลงเสาจะต้องมีการไหว้บอกกล่าว ทำรูปเทียนดอกไม้
บอกกล่าวเจ้าที่ในทะเล ขออนุญาตพระแม่คงคา สิ่งศักดิ์สิทธิ์บริเวณนั้น เราจึงได้เรียนรู้และสืบทอด
พิธีกรรมที่บรรพบุรุษเราเคยทำมา (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรย์, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

การเรียนรู้ของคนโป๊ะวิธีหนึ่งจึงเป็นการเรียนรู้ประเพณี พิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นถึง
คติความเชื่อ ค่านิยมของคนโป๊ะได้อย่างเด่นชัด

6.1.1.1.2 การสอนผ่านการจ้างงานของคนโป๊ะ

การสืบทอดโดยการจ้างงานในพื้นที่ที่ศึกษาพบเฉพาะใน
การสืบทอดภูมิปัญญาในกลุ่มคนโป๊ะเท่านั้นโดยพบการสืบทอดจะมีทั้งเรื่องของการสร้างโป๊ะ ไปจนถึง
การจับปลาในโป๊ะ

ในอดีตเมื่อเกือบร้อยปีที่ผ่านมาแล้วคนที่ทำโป๊ะส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่อพยพ
เข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทย โดยสามารถทำได้ทั้งการสร้างโป๊ะ ซ่อมโป๊ะ และจับปลาในโป๊ะ โดย
คนทำโป๊ะในยุคโบราณมักเป็นแรงงานคนจีนหรือคนไทยเชื้อสายจีน ภูมิภัทร เกียรติวราจรรย์
(สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) ส่วนเมื่อ 30-50 กว่าปีก่อน การทำโป๊ะเป็นการทำประมงใน
ครอบครัวโดยร่วมกันทั้งครอบครัวทั้งหญิงและชาย เพราะเป็นครอบครัวขยายบางครอบครัวที่มี
สมาชิกมากก็ไม่ต้องจ้างแรงงานแต่ใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติบ้านใกล้เรือนเคียง
แต่บางครอบครัวก็ใช้ การจ้างงานเพิ่มซึ่งเมื่อประมาณ 30 กว่าปีก่อนส่วนมากจะเป็นคนไทยใน
พื้นที่ซึ่งจ้างโดยคนไทยเชื้อสายจีนที่ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของโป๊ะ ต่อมาได้เมื่อประมาณ 10 กว่าปีก่อนได้
มีการจ้างคนอีสานที่เข้ามาหางานทำเนื่องจากคนพื้นที่ส่วนใหญ่เปลี่ยนอาชีพ ต่อมาประมาณ 10
กว่าปีที่ผ่านมามีการจ้างคนงานในประเทศเพื่อนบ้านคือประเทศเมียนมาร์แทน ลักษณะการจ้างงาน
ตั้งแต่เมื่อประมาณ 40-50 ปีที่ผ่านมาได้มีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมคือการจ้างงานแบ่งเป็น 2 ลักษณะ
คือ กลุ่มคนที่สร้างโป๊ะและซ่อมโป๊ะและกลุ่มคนที่จับปลาในโป๊ะและเฝ้าโป๊ะ

จากการสังเกตพบว่ากลุ่มช่างที่สร้างโป๊ะจะชำนาญด้านการดำน้ำ คนกลุ่มนี้คือคนไทยทั้งหมด ส่วนมากเคยเป็นคนตั้งเดิมในพื้นที่ที่ทั้งนี้ปัจจุบันช่างทำโป๊ะรุ่นปัจจุบันคนที่มีอายุมากที่สุดมีอายุถึง 70 ปี แต่ยังสามารถทำงานได้อย่างคล่องแคล่ว และคนที่อายุน้อยที่สุดมีอายุ 28 ปี โดยเป็นคนต่างถิ่นจาก จังหวัดลพบุรีที่เข้ามาทำงานตามครอบครัว ช่างที่จ้างมาทำโป๊ะเป็นคนกลุ่มเดิมที่เคยมีประสบการณ์ ในการสร้างโป๊ะส่วนใหญ่มีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไป มีเพียงช่างที่เพิ่งเข้ามาทำงานเพียงหนึ่งคนเท่านั้นที่ เข้ามาเรียนรู้เป็นปีแรก โดยช่างต้องอาศัยความชำนาญเพราะต้องทำงานทั้งใบบนบก ในเรือและใต้น้ำ

นอกจากนี้กลุ่มคนที่จับปลาในโป๊ะและเฝ้าโป๊ะส่วนใหญ่เป็นแรงงานจากประเทศเมียนมาร์ ทั้งนี้การออกทำงานทุกครั้งจะมีคนไทยไปด้วยอย่างน้อยที่สุดหนึ่งคน คือไต๋กั้งซึ่งเป็นเจ้าของหรือ สมาชิกในครอบครัวเจ้าของโป๊ะ เป็นผู้ขับเรือและสั่งการ

การสืบทอดจะใช้วิธีการสอนของกลุ่มช่างที่ดำเนินมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันคือสอนโดย เจ้าของโป๊ะที่ในขั้นตอนการโค่นโป๊ะเจ้าของโป๊ะจะเป็นผู้สั่งการเองทุกขั้นตอน หัวหน้าช่างและรุ่นพี่ผู้มี ประสบการณ์จะสอนวิธีการขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ เช่น การถากไม้ การสังเกตเสาจากใต้น้ำ การชันชะเนาะ การผูกเงื่อน เป็นต้น การสอนจะสอนโดยบอกและการให้ดูเป็นตัวอย่างจากเถ้าแก่ ผู้เป็นนายจ้าง ไต๋กั้งหรือคนที่มีประสบการณ์มากกว่า เป็นการสอนระหว่างเจ้านายกับลูกน้อง ผู้ที่อายุ มากกว่ากับผู้ที่ยาวน้อยกว่า ผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่ากับผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่าเป็นการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ใหญ่ (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรูญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560)

...คนที่โตกว่าหรือมีประสบการณ์มากกว่าเราถือว่าเป็นครูเพราะ เขาจะคอยสอน คอยบอก บางครั้งถ้าเราทำผิด เขาก็จะมาสอนว่าต้องแก้ไข ยังไง หรือสอนสิ่งที่เป็นประสบการณ์ที่เขามีเขาก็ไม่ปิดบัง ตัวอย่างนะเช่น ถ้าดูยอดมะพร้าวแบบนี้ละ ลมพัดแบบนี้พายุจะมาแน่ ๆ แม้ตอนนั้นลมจะยังสงบ แต่จริงของเขา อีกไม่นานก็มีลมพายุจริง ๆ ...

การสอนจะทำการบอก การอธิบาย ในลักษณะของเจ้านายสอนลูกน้อง เมื่อทำผิดก็จะ ได้รับการสอนวิธีแก้ไข ภูมิภัทร เกียรติวรจรูญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่

...สมัยก่อนคนเฒ่าแก่หรือเจ้าของโป๊ะจะเป็นคนขับเรือเอง ออกเรือเอง ทุกครั้ง เป็นคนคอยกำกับให้ทำแบบโน้นแบบนี้ เราก็ทำตาม ถ้าทำไม่ถูกแกก็จะ แก้ให้ บอกให้ เราก็ทำตาม การสอนเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา เจออะไรแปลกใหม่ สถานการณ์ใหม่ ๆ ก็คอยสอนคอยบอก เรามีหน้าที่จำแล้วนำไปทำ...

นอกจากนี้การสอนยังทำโดยวิธีการทำให้ดูเป็นตัวอย่างนี้บางครั้งอาจเกิดขึ้นโดยสมาชิกในชุมชน ซึ่งในบางครั้งการทำเครื่องมือประมงขนาดค่อนข้างใหญ่ เช่นโป๊ะก็จะมี การจ้างแรงงานตั้งนั้นก็จะมีคนที่มีประสบการณ์ในกลุ่มที่มีประสบการณ์หรือทำเป็นอยู่แล้วช่วยสอนโดยการสาธิตทำเป็นตัวอย่างให้ เกิน แซ่ซุน (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) อธิบายว่า “ช่วงแรกที่มาทำโป๊ะ มาเป็นช่างใหม่ ๆ ก็ทำตามที่รุ่นพี่แนะนำ เขาทำอะไรก็ช่วยแล้วเราก็จะสังเกตเวลาเขาทำ ก็ค่อย ๆ ทำตามอาศัยดูจากรุ่นพี่ที่เป็นช่างทำให้ดู การสอนก็จะทำเป็นตัวอย่างให้ดูเป็นหลัก ถ้าไม่เข้าใจก็จะถามแล้วเขาก็จะบอก”

อด ไตรญาณ (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) ช่างทำโป๊ะกล่าวถึงการสอนงานด้านนี้จากช่างรุ่นพี่ที่ทำให้ช่างรุ่นน้องดูตัวอย่างว่า วิธีการสอนของเดมาแกคือก่อนจะใช้งานเราก็จะทำให้ดูหรือเรียกพวกรุ่นพี่ ๆ ที่เป็นอยู่แล้วมาทำให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น การจะดำน้ำลงไปเพื่อปักเสาไม้เทคนิคการฟังเสียงเคาะจากข้างบนเพื่อเชียบเสาอย่างไร เป็นต้น

กลุ่มคนที่จับปลาในโป๊ะจะเรียนรู้จากการสอนและการทำให้ดูเป็นตัวอย่างและสั่งสมประสบการณ์ จนสามารถทำได้ด้วยตนเอง (ไพฑูรย์ สืบสายบัว, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) กล่าวว่า “คนงานที่มาแรก ๆ จะทำตามคนงานรุ่นพี่ที่คอยบอกว่าต้องทำอะไรก่อนหลัง ส่วนใหญ่จะสอนกันเองในหมู่คนงาน เป็นแบบรุ่นพี่สอนรุ่นน้อง เมื่อเวลาทำงานก็ออกไปพร้อมกัน รุ่นพี่ก็จะทำให้ดูแล้วก็ให้ทำไปพร้อม ๆ กัน ก็จะเรียนรู้โดยวิธีเรียนจากคนงานรุ่นพี่”

คนต่างถิ่นที่เข้ามาเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านเพราะมาเป็นคนงานก็เรียนรู้จากการสอนของคนงานรุ่นพี่ (วิน ทองสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) กล่าวว่า “คนที่อยู่มาก่อนสอนให้ บอกว่าต้องทำอะไรบ้าง ทำอย่างไร คนงานใหม่ก็จะค่อย ๆ เรียนรู้ ปรับตัว” สอดคล้องกับที่ เสรีย์ นวมเจริญ (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) อธิบายว่า

...พวกเราที่เป็นช่างทำโป๊ะส่วนใหญ่ก็ทำกันมาตั้งแต่ยังวัยรุ่นก็เริ่มมาทำงานช่างอื่น ๆ ด้วยไม่ใช่แต่เฉพาะโป๊ะ แต่ว่าเรื่องทำโป๊ะนี่จะพิเศษกว่างานช่างอื่นตรงที่ว่ามันต้องไปทำในทะเล การทำงานขึ้นตอนมันจะยากขึ้น อย่างชนไม้พอรอดมาส่ง เรามาบากไม้เสร็จก็ต้องขนลงเรือกัน ต้องไปหลาย ๆ รอบ หลายวันถึงจะเสร็จ แล้วตอนแรก ๆ มาทำเราก็กังไม่รู้จักขึ้นตอนอะไร ก็ทำตาม ๆ กันไป เขาให้ชนไม้ชนอะไรก็ทำตามคนเก่าเขาบอก พอทำครั้งแรกเราก็กังได้รู้แล้วว่าครั้งต่อไปต้องทำอะไรก่อนหลัง...

หัวหน้าช่างปักเสาโป๊ะ ทองอยู่ นาควันทอง (สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560) กล่าวว่า “ส่วนใหญ่คนงานที่มาทำโป๊ะจะเป็นคนรุ่นเก่า เขาทำกันมาหลายปีแล้ว เวลามาซ่อมโป๊ะแต่ละทีมันก็เลยง่ายไม่ต้องบอกอะไรเลยทุกคนรู้ว่าต้องทำอะไร เราแค่คอยคุมว่างานไปถึงไหนยังไง แต่ก็มีวัยรุ่นเริ่มเข้ามาใหม่อยู่คนนึงก็ต้องบอกขึ้นตอนบ้าง แต่ส่วนใหญ่เขาก็ดูจากคนเก่า ๆ ว่าทำอะไร”

การสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านผ่านการจ้างแรงงานจะเป็นการสืบทอดผ่านการทำประมงทำพื้นบ้านประเภทโป๊ะซึ่งต้องใช้คนจำนวนมากในการทำประมง การสืบทอดเป็นการสืบทอดความรู้จากนายจ้างสู่ลูกจ้าง จากรุ่นพี่สู่รุ่นน้อง และสืบทอดกันระหว่างเพื่อนร่วมงาน เป็นการสืบทอดผ่านการสอนที่ผสมผสานกับการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงโดยการทำให้ดูเป็นตัวอย่างและการลงมือปฏิบัติจริง

6.1.1.1.3 การเรียนรู้ที่เกิดจากการเล่นของเด็ก

วิธีการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านวิธีหนึ่งคือการเล่นของเด็กซึ่งการเล่นนี้เป็นการเรียนรู้รูปแบบหนึ่งและการเล่นก่อให้เกิดการเรียนรู้ (เลขา ปิยะอัจฉริยะ, 2524) กล่าวว่าความเด่นชัดของความสัมพันธ์ระหว่างการเล่นและการเรียนคือการเล่นจะนำไปสู่การค้นพบและการเรียนรู้

การเล่นของเด็กบางครั้งคือการเลียนแบบผู้ใหญ่หรือเลียนแบบชีวิตจริง การเรียนรู้จากการเล่นของเด็กที่เกิดขึ้นในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน ปรากฏในหลายรูปแบบสอดคล้องกับประเภทการเล่นบางประการของเด็กไทยซึ่งปรากฏในผลการวิจัยเรื่องการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีไทย (สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ, 2534) ทั้งนี้สามารถสรุปรูปแบบการเรียนรู้จากการเล่นได้ดังนี้

1) การเล่นสำรวจ (Exploration Play)

การเล่นสำรวจเกิดจากความอยากรู้อยากเห็นสิ่งต่างๆรอบตัวของเด็ก ทั้งนี้บริบทของการเล่นประเภทนี้ในอดีตคือธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบๆตัวเด็ก โดยสถานที่ในการเล่น คือ ในบ้าน ชุมชน หาดเลน ป่าโกงกาง ริมตลิ่ง ลำคลอง ทะเล ใต้ถุนบ้าน ต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจริงๆที่อยู่รอบตัวเด็ก ของเล่นคือของที่หาได้จากรอบตัว เช่น กิ่งไม้ ดินโคลน เรือ เป็นต้น เด็กจะพยายามสำรวจสิ่งแวดล้อมรอบตัว การเล่นสำรวจของเด็ก ๆ ถือเป็นพื้นฐานความรู้ที่สำคัญของอาชีพประมงพื้นบ้าน ดังที่ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 พฤษภาคม 2560)

...เมื่อสมัยผมเด็ก ๆ ผ่านไปเป็นทศวรรษกว่าปีแล้ว ไม่มีของเล่นแพงๆ พ่อแม่ไม่ซื้อแต่เรื่องเล่นนี้สุดยอดไปเลย แอบพ่อแม่ไปเล่นกันเป็นวัน ๆ กลับมาก็โดนหลายทีเหมือนกัน ที่บ้านก็ไม่ค่อยตามเท่าไร เขารู้ว่าเอาตัวรอดกันได้

สมัยก่อนเล่นลงน้ำที่ชอบมา เลาะริมตลิ่งกันไปเรื่อย แอบเข้าป่าโกงกาง ไปสำรวจ
ป่า ไปดูลิง ลงน้ำลุยโคลนไปทั้งวัน อย่างแรกเลยเล่นน้ำนี้ทำให้เราว่ายน้ำเป็น
แต่ก่อนต้องว่ายน้ำเป็นทุกคนแหละคนประมงนะ เพราะอยู่กับน้ำเป็นพื้นฐาน...

การเล่นสำรวจเป็นการปูพื้นฐานความรู้ด้านพื้นที่และธรรมชาติของสัตว์ทะเลให้เด็ก ดังที่
วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) อภิปรายว่า

...เราได้ประโยชน์เพราะว่าเวลาเราไปเล่นเราจะได้อะไรบ้าง ตรงนี้ดินเป็น
อย่างนั้นะ น้ำเป็นแบบนี้ะ เพราะแต่ละจุดมันก็ต่างกัน ตรงนี้มีต้นไม้แบบนี้
มีสัตว์พวกไหนเยอะ แล้วสัตว์มันอยู่กันยังไง อย่างเช่นปูแสมมันอยู่ในรูไข่ม้อย
แต่พอน้ำขึ้นมันก็ปีนขึ้นต้นไม้ด้วย สังเกตบ่อยๆก็รู้ว่าอ้อ น้ำขึ้นมันหนีน้ำมา
เกาะตามรากต้นไม้ แล้วรูปเป็นยังไง รูปเป็นยังไง ความรู้เบื้องต้นเลยนี้เพราะ
เราได้คลุกคลีอยู่ตรงนี้มาตั้งแต่เด็กๆ สนามเด็กเล่นก็คือริมตลิ่ง ป่าชายเลน
ริมคลองข้างบ้านนี่ละ...

การเล่นสำรวจมักเกิดขึ้นในบริเวณบ้านหรือบริเวณรอบบ้านที่ใกล้ชิดธรรมชาติเนื่องจาก
บ้านเรือนชาวประมงพื้นบ้านตั้งอยู่ติดกับพื้นที่ธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง การเล่นสำรวจ
ของเด็กจึงเป็นการสร้างพื้นฐานความรู้สำหรับการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านต่อไปในอนาคต
สอดคล้องกับที่ ณรงค์ เนียมสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “บ้านก็เป็นที่เรียนรู้
อย่างที่เห็นก็สำรวจแถว ๆ รอบ ๆ บ้าน ลงคลองหน้าบ้าน มีอะไรก็หยิบมาเล่นส่วนใหญ่ก็หนีไม้พันเครื่อง
ไม้เครื่องมือพวกนี้ แล้วก็เล่นกับธรรมชาติ บางทีตามเตี้ยไปทะเลดูก็ไปเที่ยวเล่นแต่จริง ๆ คือเราได้
เรียนรู้ไปในตัว”

การเล่นสำรวจของเด็ก ๆ เป็นการทำให้เด็กรู้จักสิ่งต่าง ๆ รอบตัว โดยเฉพาะภูมิประเทศ
ทรัพยากรธรรมชาติ ระบบนิเวศของท้องถิ่น เด็กจะเกิดการเรียนรู้จากการเล่น ความรู้เหล่านี้เป็น
พื้นฐานสำคัญในการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน

การเล่นสำรวจของคนโป๊ะ

จากการสัมภาษณ์พบว่าคนโป๊ะก็มีการเรียนรู้ในวัยเด็กโดยผ่านการเล่นสำรวจ ทั้งนี้การเล่น
สำรวจของเด็ก ๆ ในอดีตที่อยู่ในครอบครัวของคนโป๊ะ รวมทั้งเด็ก ๆ ลูกหลานชาวประมงบ้านใกล้เคียง

เรือนเคียง จะชอบมาเล่นตามธรรมชาติละแวกบ้าน โดยมากสิ่งที่เด็กชอบเล่นมากคือการเล่นน้ำในแม่น้ำหรือคลองข้างบ้าน ภูมิภัทร เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าถึงเหตุการณ์ในวัยเด็กว่า

...สิ่งสำคัญคือคนทำโป๊ะต้องรู้จักธรรมชาติของน้ำ ตอนเด็ก ๆ ทุกคนที่บ้านติดน้ำว่ายนน้ำเป็นหมัด เล่นน้ำคลอง น้ำที่ท่าเรือหน้าบ้าน เวลานั้นขึ้นก็ว่ายนน้ำ พอน้ำลงก็ยกมาเล่นตามที่น้ำตื้น ๆ หรือเล่นริมตลิ่ง จริง ๆ ก็ทำให้เราเข้าใจเรื่องธรรมชาติของน้ำไปในตัว เช่น เรารู้เวลาที่วันไหนน้ำจะขึ้นประมาณกี่โมงได้เพราะว่าคอยรอดูแต่เมื่อไหร่ที่น้ำขึ้นจะได้ลงเล่นก็รู้จักเรื่องของน้ำไปในตัว จากการที่ได้ลงไปเล่นน้ำ คลุกคลีกับน้ำ...

สอดคล้องกับที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรูญ (สัมภาษณ์, 19 กุมภาพันธ์ 2560) เล่าว่า “ผมก็เล่นตามข้างบ้านนี่แหละ เล่นไปเรื่อย ๆ ชอบค้นหาอะไรใหม่ ๆ เราก็จะเจออะไรใหม่ ๆ เกือบทุกวัน เช่น บางวันปลาตีนขึ้นมาเวลาน้ำขึ้นก็จับมาเล่น เล่นลงโคลนตามประสาเด็ก จริง ๆ ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติที่ได้เรียนรู้ไปจากที่เราได้เคยเล่น เคยสัมผัส”

สำหรับเด็กรุ่นใหม่ในครอบครัวที่ผู้ปกครองเปิดโอกาสให้เด็ก ๆ ได้เล่นกับธรรมชาติและเพื่อนเด็ก ๆ วัยเดียวกัน ก็ยังมีโอกาสได้เล่นสำรวจอันเป็นพื้นฐานของการรู้จักสำรวจสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติรอบตัว ดังที่ วรพันธ์ น้ำเจริญ อายุ 12 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “วันหยุดหนูขอแม่ไปเล่นกับเพื่อนได้ค่ะ แต่ว่าเล่นไม่ไกลค่ะ พวกพี่ ๆ ข้างบ้านบางทีก็ชวนลงไปข้างคลอง มีปูเยอะ บางทีก็จับปูแสมค่ะ จับเล่นแล้วหนูก็ปล่อยค่ะ” สอดคล้องกับที่ ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ตำบลบางแก้ว ชุมติเทพ เนียมนาค อายุ 9 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) เล่าว่า “ถ้าไปเล่นผจญภัยส่วนใหญ่นัดกันไปวันเสาร์อาทิตย์หรือปิดเทอม ก็ไปแถว ๆ บ้านครับ บางทีก็ไปเล่นแถวคลองใกล้ ๆ ป่าที่มีต้นโกงกางรากลยาว ๆ ครับ แบ่งทีมผจญภัย บางทีก็แข่งหาปูครับ” จุฑาทิพย์ ฮาดปากดี อายุ 11 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) กล่าวว่าตนเองได้เล่นกับเพื่อน ๆ ในลักษณะการออกสำรวจธรรมชาติแถวป่าชายเลน ก็จะพบเจอสัตว์ต่าง ๆ ที่แปลกตาและได้ลงจับสัตว์เหล่านั้น

การเล่นสำรวจธรรมชาติเป็นการเล่นในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติส่งผลต่อการเรียนรู้ที่จะปรับตัวในพื้นที่ที่แตกต่างกันซึ่งเป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพประมงในอนาคตที่ต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

2) การเล่นเลียนแบบ (Imitation Play)

การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านเป็นเรื่องสนุกสำหรับเด็ก ๆ จนเกิดการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเริ่มต้นจากการเล่น และการเล่นนี้มักเป็นการเล่นเลียนแบบการทำงานของพ่อแม่และนำไปสู่การสั่งสมประสบการณ์จนสามารถทำได้ทำเป็นในที่สุด การเล่นเลียนแบบมีความสำคัญเพราะเป็นการเล่นที่ได้เรียนรู้จากของจริง เด็กๆจะเลียนแบบพ่อแม่ ญาติๆ การเลียนแบบส่วนใหญ่จะเป็นการเล่นจับสัตว์น้ำ (ณรงค์ เนียมสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560)

เมื่อลูกเห็นพ่อแม่ทำงาน ลูกจะเล่นเลียนแบบพ่อแม่ ทำตามที่พ่อแม่ทำ ดังที่ พระรชมล เปรมปราโมท (สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2560) กล่าวถึงการเรียนรู้การหาหอยหลอดที่เรียนรู้จากครอบครัวว่า “พ่อแม่พาไปด้วยเมื่อไปบ่อย ๆ ตอนเด็ก ๆ ก็รอบนเรือ พอโตขึ้น หน่อยก็ลง เราก็จะเอาถังไปด้วยระหว่างรอพ่อแม่ก็แอบเอาปูนขาวแม่ไปหยอด พอเห็นหอยขึ้นมาแรก ๆ ก็ดีใจมากเอามาอวดพ่อแม่”

การเล่นเลียนแบบทำให้เกิดความตื่นเต้นอยากรู้ ดังที่ พระรชมล เปรมปราโมท (สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2560) อธิบายเกี่ยวกับการเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านว่า

...ตอนเด็ก ๆ รู้สึกสนุกกับการเล่นเลียนแบบพ่อแม่ เราช่วยพ่อแม่ทำงาน ที่นี้เวลาว่าง ๆ พ่อแม่ไม่อยู่ หรือ พ่อแม่เผลอ ๆ ก็ชวนเพื่อนบ้าง เพื่อนชวนบ้างแอบเอาเครื่องมือพ่อแม่ไปเล่น ลงน้ำไปเล่น เล่นเลียนแบบการทำงานจริง ๆ ของ พ่อแม่บางทีเล่นนี้ก็ได้อะไรกลับมาจริง ๆ นะ ตื่นเต้นกันมาก....

ส่วนใหญ่เด็กๆสมัยก่อนจะใช้การเล่นที่เสมือนการทำงานจริง เริ่มจากการจับสัตว์น้ำเล็ก ๆ น้อยๆ เลียนแบบพ่อแม่ผู้ปกครอง ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์ ,18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...เป็นเรียนแบบเล่นมากกว่าไม่ได้จริงจังตอนเด็ก ๆ สนุกไปตามเรื่อง ตอนเล็ก ๆ เริ่มจากเราอยากเล่นน้ำ เล่นโคลนก่อน ได้นั่งเรือมีความสุขไปกับพ่อแม่บ้าง แอบไปกันเองบ้าง เด็ก ๆ บ้านแถว ๆ ริมคลองข้าง ๆ บ้านเนียเล่นก่อน แต่เล่นนี้ก็จับได้จริงนะ ตอนเล็ก ๆ นี่ก็หาจับแบบสนุก ๆ ตามใต้ถุนบ้าน โตก็เริ่มทำเป็นอาชีพ แล้วก็ทำเป็นไปเองโดยอัตโนมัติ...

การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านของเด็กในอดีตเป็นเรื่องของการเล่นและความสนุกสนานเป็นหลัก เด็กมักจะเลียนแบบการประกอบอาชีพของผู้ปกครองและลองทำเอง ดังที่ ณรงค์

เนียมสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) อธิบายว่า “เรายังเป็นเด็ก ไปทะเลกับพ่อแม่ แค่นั่งเรือ ก็มีความสุข สนุกมากที่จับปลาอะไรต่างๆได้ พ่อแม่ไม่เคยบังคับสอนเรา เราอยากสนุก ตามเขาไปทำเอง เห็นเขาทำก็ทำตาม ตอนแรกๆตามไปแบบสนุกๆไปเล่นมากกว่า ตอนหลังพอโตก็ทำเป็นอาชีพกัน”

การที่คนรุ่นก่อนๆเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านจากพ่อแม่ นั้น เป็นการเรียนปนเล่น มากกว่า การตั้งใจเรียนอย่างจริงจัง ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) ให้ข้อมูลว่า

...วิชาจับปลา ตูม ตูม สอนกันที่ทะเล สอนในทะเล ลงมือทำกันจริง ไม่มีเรียนในตำราหรือของแบบนี้ ลุงเองเรียนรู้จากพ่อแม่ ตั้งแต่จำความได้ก็ทำกับพ่อแม่ช่วยเขาตั้งแต่เล็ก ๆ ไปทำก็สนุกดี ทำไปเล่นไป เหมือนได้มาเล่นน้ำ มานั่งเรือเหมือนมาเที่ยว ทำมานานหลายสิบปี แต่ถ้าเริ่มทำจริงๆก็เริ่มวัยรุ่น ที่เราได้ทำเองจริง ๆ จัง ๆ นะ...

หลายครอบครัวนำลูกออกไปทำประมงด้วยตั้งแต่ยังเล็ก ตัวอย่างเช่น การเก็บหอยต่างๆในธรรมชาติ เมื่อพ่อแม่ไปเก็บหอยและไม่มีคนอยู่เลี้ยงดูลูกก็จะนำลูกใส่เรือไปจอดไว้ใกล้ๆที่พ่อแม่เก็บหอย ลูกก็จะเติบโตขึ้นท่ามกลางวิถี การทำประมงพื้นบ้านโดยอัตโนมัติ บางครอบครัวเมื่อเด็กโตขึ้นพอที่จะลงเล่นได้ เด็กจะเกิดความรู้สึกสนุกสนานที่จะได้ลงเล่นในเลน ได้ลองเก็บหอยตามแบบพ่อแม่หรือพี่ ๆ ทำก็จะเริ่มลงไปเล่นในเลน เริ่มทดลองเก็บหอย หาหอยตามแบบพ่อแม่หรือพี่ ๆ ซึ่งในการเริ่มเล่นนี้เองก็ถือเป็นการได้เริ่มต้นการเรียนรู้ธรรมชาติ เป็นจุดเริ่มต้นของการลองผิดลองถูกในการทำประมงพื้นบ้านแล้วซึ่งเมื่อทำบ่อยๆครั้งเด็กก็เกิดการเรียนรู้ เกิดความชำนาญและเกิดทักษะซึ่งเกิดจากสั่งสมประสบการณ์จนเกิดความชำนาญ (วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์ 11 กุมภาพันธ์ 2560)

การเล่นเลียนแบบของคนโป๊ะ

การเล่นของเด็ก ๆ เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ในการสร้างโป๊ะ เป็นส่วนใหญ่ ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) เล่าว่า “เรื่องเล่นก็มีเล่น ส่วนใหญ่เป็นพวกของที่จะเอาไปทำโป๊ะ ไปใช้เวลาไปโป๊ะ ตอนเด็ก ๆ ก็จะเอามาเล่น มาลองทำตามที่เราเห็นเตี้ยเห็นแม่เคยทำ เห็นเตี้ยนั่งซ่อม ก็จะมอง ๆ พอลูกก็แอบไปลองทำดูบ้าง ได้บ้าง ไม่ได้บ้าง พอตอนโตขึ้นก็ถึงจะค่อยถนัดวิธีทำจริง ๆ”

การเล่นเลียนแบบส่วนใหญ่จะเป็นการเล่นที่เสมือนจริง คือ ออกทะเลไปกับพ่อแม่ด้วยและเมื่อคนงานบนเรือทำอะไร เด็ก ๆ ก็จะมีส่วนช่วยทำตาม คือ เป็นการเลียนแบบงานที่ผู้ใหญ่ทำ เช่น ไปช่วยคนงานดึงอวน ตักปลา คัดปลา (นันทพัทธ์ เกียรติวราจรรยา, สัมภาษณ์, 1 ธันวาคม 2559)

สอดคล้องกับที่ ฉลอง เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) อธิบายว่า คนรุ่นก่อน ๆ ไม่ได้มีสิ่งเพิลิตเพิลินใจมากให้เด็ก ๆ เล่นมากเหมือนยุคนี้ ความสนุกของเด็ก ๆ สมัยก่อนจึงเป็นการได้ตามพ่อแม่ไปทะเลเป็นส่วนใหญ่ เวลาไปเห็นผู้ใหญ่ทำอะไรก็อยากจะมีส่วนร่วมไปเล่นทำแบบผู้ใหญ่เป็นประจำ

การเล่นเลียนแบบเป็นวิธีการเล่นแบบหนึ่งของเด็กที่นำไปสู่การเรียนรู้วิธีการทำประมงพื้นบ้านได้ ดังที่ สิริพร เหลืองทอง (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) กล่าวว่า การเล่นเป็นการเรียนรู้ไปในตัวเพราะแต่ก่อนของเล่นไม่ได้มีมากมาย เด็กๆ ก็เล่นจากสิ่งของใกล้ตัวเลียนแบบอาชีพพ่อแม่

การเล่นเลียนแบบการทำงานของพ่อแม่จึงเป็นการเล่นที่นำไปสู่การวางพื้นฐานและสร้างทักษะในการทำประมงด้วยไ้ะ วิธีหนึ่ง

3) การเล่นสร้างสรรค์ (Construction play)

การเล่นสร้างสรรค์เป็นการเล่นที่เด็กจะมีโอกาสนำข้อมูลความรู้ที่ตนคิดต่าง ๆ จากประสบการณ์มาสร้างความสัมพันธ์ขึ้นในรูปแบบใหม่ ซึ่งจะก่อให้เกิดความคิดและประสบการณ์ใหม่ในด้านการสร้างสรรค์สิ่งของที่ใช้ในการเล่นเพื่อในการเล่นประสบความสำเร็จ การเล่นเกมลักษณะนี้มีพบมากในพื้นที่ชนบท โดยของที่ใช้ในการเล่นสร้างสรรค์มักมาจากสิ่งของใกล้ตัวจากธรรมชาติ หรือของเหลือใช้ (ทศนา แคมมณี, 2551)

การเล่นประเภทการเล่นสร้างพบในการเล่นสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน โดยเด็ก ๆ จะสร้างเครื่องมือของเล่นที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำง่าย ๆ บรรทม คลองน้อย (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “ตอนเด็ก ๆ ก็จะเล่นสร้างเครื่องมือเพื่อไว้จับปลา หาหอยอะไรเล่นกันไปเรื่อย ๆ เพราะของเล่นไม่มีซื้อให้ ก็เอากิ่งไม้มาผูกเชือกลองทำเบ็ดตกปลา สร้างเรือเล่นๆ ที่ลอยน้ำได้จากพวกกาบมะพร้าว ต้นกล้วยอะไรแบบนี้ การเล่นแบบนี้ทำให้ได้ฝึกคิด ออกแบบ”

การเล่นประดิษฐ์หรือสร้างเครื่องมือประมงหรือเรือเป็นสิ่งของเด็ก ๆ ในอดีตชอบเล่นมาก ดังที่ ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “เด็ก ๆ สมัยโบราณไม่ค่อยมีของเล่นมากเหมือนสมัยนี้ ก็ชอบไปเล่นเล่นตามคลอง ว่ายน้ำบ้าง ปีนต้นไม้บ้าง ก็ผลัดกันไป แล้วเด็ก ๆ ก็เล่นทำเครื่องมือประมงกันด้วย ทำจากเศษไม้เศษอะไรพวกนี้ แล้วก็เอามาเล่นสร้างเป็นเครื่องมือโดยเฉพาะพวกเรือเล็ก ๆ แพเล็ก ๆ ตามจินตนาการไปเรื่อย”

จากการลงพื้นที่สังเกตการเล่นของเด็ก ๆ ในปัจจุบันบางส่วน พบว่า ยังมีการเล่นสร้างเป็นการเล่นที่อยู่ในวิถีของเด็กลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านที่ได้อยู่กับวิถีชีวิตธรรมชาติและนำวัสดุต่าง ๆ ที่หาได้จากธรรมชาติรอบตัวหรือเศษวัสดุต่าง ๆ ที่เหลือจากการทำประมงของครอบครัวที่ทิ้งไว้ตาม

กองแห่หรือพวกกองเปลือยก้อยต่าง ๆ เด็ก ๆ ก็นำของเหล่านี้มาเล่นสร้างสรรค์ตามจินตนาการ การเล่นสร้างนี้ไม่เจาะจงว่าจะต้องสร้างเฉพาะเครื่องมือที่เกี่ยวกับประมง แต่อาจเป็นการประดิษฐ์ ของเล่นต่าง ๆ ตามจินตนาการ เช่น เอาใบจากที่พบได้มาพับเป็นปลา เป็นนาฬิกา ฯลฯ หาใบไม้มา พับเป็นเรือใบไม้ไปล่องเล่นตามคลอง เอาเศษไม้มาทำเป็นเรือใบเล็ก ๆ ลอยแข่งกันในคลอง ซึ่ง สอดคล้องกับการเล่นสร้างของเด็ก ๆ ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านในอดีต ดังที่ ชัชวรินทร์ บุญยงค์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...เด็ก ๆ รุ่นเก่า นอกจากเรียนรู้ในบ้าน ก็ได้เรียนรู้ธรรมชาติเวลา
ออกไปเล่นนอกบ้านด้วย เล่นกับเพื่อนบ้าน ญาติ ๆ ทำให้มีสังคม คนเก่า ๆ
จึงรู้จักกัน เกือบทั้งตำบล เพราะเคยเล่นกันมาตั้งแต่เด็ก เด็ก ๆ จะเล่นนอกบ้าน
เป็นส่วนใหญ่ ของเล่นคือของที่ถูกรอบตัว ไม่ใช่ของเล่นสำเร็จเหมือนตอนนี้
จะต้องคิดวิธีดัดแปลงกันเองว่าจะเอาของที่เจอมาเล่นอะไร ส่วนใหญ่ก็เอามาทำ
เป็นของเล่นง่าย ๆ ...

การเล่นสร้างคือการสัมผัสและเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ รอบตัวของเด็ก เพื่อเป็นความรู้
ในการทำประมงพื้นบ้านต่อไปในอนาคตทั้งนี้การเล่นสร้างเป็นพื้นฐานความรู้ของเด็กที่จะนำมาใช้ใน
การออกแบบเครื่องมือประมงและประดิษฐ์เครื่องมือประมงต่อไปในอนาคต

การเล่นประดิษฐ์สร้างสรรค์ของคนโป๊ะ

การเล่นประดิษฐ์ของคนโป๊ะในวัยเด็กไม่ต่างจากเด็ก ๆ ในครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านอื่น ๆ
กล่าวคือมีการเล่นประดิษฐ์สร้างสรรค์โดยใช้สิ่งของที่มืออยู่รอบ ๆ ตัวหาง่ายจากธรรมชาติ ประดิษฐ์
สิ่งที่สัมพันธ์กับธรรมชาติรอบตัว เช่น เรือไม้ลำเล็ก ๆ แบบเด็ก ๆ เล่นประดิษฐ์เรือสำเภาเล็ก ๆ จาก
กาบมะพร้าว เป็นต้น การเล่นเลียนแบบที่จะสร้างเครื่องมือไว้ใช้จับสัตว์น้ำส่วนใหญ่เป็นแบบง่าย ๆ
เช่น สวิง ฯลฯ อย่างไรก็ตามเมื่อได้มีโอกาสไปโป๊ะกับผู้ใหญ่ก็จะลองคิดวิธีการเล่นสร้างที่เริ่มเกี่ยวข้องกับ
บ้างแต่ไม่ชัดเจนมากนัก ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) อธิบายเกี่ยวกับ
การเล่นที่เลียนแบบการสร้างเครื่องมือประมงโป๊ะว่า “ก็มีนี่ลองเล่นทำเครื่องมืออะไรขึ้นมาใหม่ ๆ
แต่มันก็ไม่ได้ใช้งานได้หรอก แต่ก็เหมือนให้เราฝึกคิด ไปในตัว ก็เอาจากสิ่งที่เห็นมาลองทำขึ้นเล่น ๆ
เหมือนจำลอง เคยเล่นกับพี่เอาเศษไม้ไผ่ที่เหลือ ๆ จะมาลองปัก ๆ เลียนแบบโป๊ะบางครั้งก็มาทำเป็น
เรือลำเล็ก ๆ ปล่อยให้ลอยตามน้ำแข่งกัน”

ในปัจจุบันเยาวชน รุ่นใหม่ที่ได้รับการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านก็ยังมีโอกาสได้เล่นสร้างของใช้ง่าย ๆ ที่ทำเลียนแบบของใช้จริง เครื่องมือจริงซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้าน จากการที่ผู้วิจัยได้ สัมภาษณ์เด็กรุ่นใหม่ อติเตย สุขฉิม อายุ 8 ปี (สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2560) สรัญ คลองโคน อายุ 12 ปี (สัมภาษณ์, 15 สิงหาคม 2560) ได้ข้อมูลตรงกัน สรุปได้ว่าเด็ก ๆ ยังคงเล่นฝึกสร้างเครื่องมือประมง แต่มักจะเป็นเครื่องมือประมงตามจินตนาการ หรือแบบที่คิดขึ้นเอง โดยสร้างแบบง่าย ๆ อาทิ การลองเอาเศษอวนมาผูกกับไม้แล้วเอาไปตักกุ้งตักปูเล่นริมคลอง การลองทำเบ็ดตกปลา ฯลฯ

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าการสืบทอดวิธีหนึ่งเกิดจากเรียนรู้ของเด็กๆ มีพื้นฐานมาจากการเล่นที่ก่อให้เกิดประสบการณ์ตรง

การสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านแบบปัจเจกบุคคลเป็นการสืบทอดที่จุดเริ่มต้นจากการเรียนรู้ในครอบครัวและชุมชนเป็นหลัก การสืบทอดมีหลากหลายวิธีแตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์ โดยวิธีการต่างๆซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

- การสังเกตจดจำ
- การสอน
- การเล่นของเด็ก
- การลองผิดลองถูก
- การลงมือทำ
- การเรียนจากสภาพแวดล้อมและสถานการณ์จริง

การเรียนรู้แบบนี้เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัยซึ่งเกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติในวิถีชีวิตผ่านบริบทในชีวิต ผ่านสิ่งที่ได้พบเห็นและได้สัมผัสในชีวิตประจำวันในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ให้คำจำกัดความของคำว่าการศึกษาตามอัธยาศัยว่า การศึกษาตามอัธยาศัย หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคลซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อมและศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล (ราชกิจจานุเบกษา, 2551)

การสืบทอดการทำประมงโดยการเรียนรู้ตามอัธยาศัยในระดับปัจเจกโดยวิธีการข้างต้นที่กล่าวมาเป็นวิธีการเรียนรู้ซึ่งเกิดในชีวิตประจำวันและมีบทบาทสำคัญที่สุดในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านเพราะอาชีพประมงพื้นบ้านคือสิ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวประมง การเรียนต้องค่อย ๆ

เรียนรู้ตามวิถีชีวิตตามโอกาสที่เหมาะสม ซึ่งโดยมากคือการเรียนรู้ การซึมซับ ทีละน้อย ๆ จนนำไปสู่ การสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านในที่สุด

6.1.1.2 การส่งต่อความรู้โดยการเรียนรู้ระดับกลุ่ม

การเรียนรู้ระดับกลุ่มเป็นการเรียนรู้ตามอัยาศัยที่เป็นรูปแบบการสืบทอด ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านอีกประการหนึ่ง โดยมีทั้งการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการและไม่เป็น ทางการซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

6.1.1.2.1 การเรียนรู้ผ่านการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ

การเรียนรู้ผ่านการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการเป็นการรวมกลุ่มแบบ ง่าย ๆ ที่เกิดโดยกิจกรรมการพบปะของชาวประมงพื้นบ้านที่เกิดขึ้นเป็นปกติในชีวิตประจำวันเมื่อเอา สัตว์น้ำขึ้นจากเรือและรอเวลาจำหน่ายแลกเปลี่ยนสินค้าหลังการทำประมง

ภานุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560) ได้เล่าถึงการรวมกลุ่ม แลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สรุปได้ว่า ในอดีตเมื่อได้สัตว์ ทะเลจากการทำประมงแล้วหากมีจำนวนมากเกินกว่าจะบริโภคในครอบครัวหมด ชาวประมงพื้นบ้าน มักนำส่วนที่เหลือจากการกินในครัวเรือนไปขายในตลาดแม่กลอง ชาวประมงผู้ชายเมื่อขึ้นจาก เรือประมงแล้วส่วนหนึ่งจะนำของไปขายเองที่ตลาด ส่วนหนึ่งจะให้ภรรยาเป็นผู้นำไปขาย การพบปะ ของชาวประมงจึงเกิดขึ้นระหว่างการนำสินค้าขึ้นจากเรือและการลำเลียงเตรียมไปขาย โดยเมื่อเรือ ลำหนึ่งกลับเข้าฝั่งระหว่างรอนำสินค้าไปขาย ชาวประมงมักจะนั่งพักผ่อนโดยให้ภรรยาช่วยปลด สัตว์ทะเลจากอวนเพื่อเตรียมนำไปจำหน่าย การทำงานปลดสัตว์จากอวนนี้มักจะทำบริเวณหน้าบ้าน บ้านที่ยื่นลงคลอง และจากการตั้งบ้านเรือนที่ติดๆกันของชาวประมงก็มักจะเดินมานั่งตั้งวงเล็ก ๆ นั่งพักผ่อนพูดคุยกันบริเวณหน้าบ้านหลังใดหลังหนึ่งในช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนแยกย้ายไปพักผ่อนหรือ จำหน่ายสินค้า การรวมมักเป็นการทักทาย สนทนาแลกเปลี่ยนข่าวสาร อาทิ เรื่องความซุกซมของ สัตว์น้ำในบริเวณต่าง ๆ การจับสัตว์น้ำ สภาพดินฟ้าอากาศ ช่วยกันคาดเดาสภาพอากาศในวันต่อ ๆ ไป แลกเปลี่ยนปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกัน

จากการสังเกตพบว่าในปัจจุบันมีพ่อค้าคนกลางหรือลูกค้ำมารอซื้อของจากการนำของขึ้นจาก ทะเลในตอนเช้า ทำให้เมื่อได้ของขึ้นจากเรือชาวประมงบางส่วนจะนำสินค้ามารอพ่อค้าคนกลาง บริเวณหน้าตมของหมู่บ้าน ระหว่างนั่งรอก็จะพักผ่อน พุดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการ ทำประมงระหว่างกัน ซึ่งเป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดี เป็นการต่อยอดองค์ความรู้แลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างกัน การรวมกลุ่มเล็ก ๆ เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีพลวัตและเกิดขึ้นเป็นประจำทุกวัน

ทำให้ความสัมพันธ์ของชาวประมงพื้นบ้านตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สืบทอดองค์ความรู้ต่อกันอย่างไม่จบสิ้น ทั้งนี้การรวมกลุ่มลักษณะนี้จะเกิดขึ้นภายในชุมชน

นอกจากการรวมกลุ่มข้างต้นแล้ว ยังมีการรวมกลุ่มทักทายแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันในบริเวณที่ทำประมงพื้นบ้านอีกด้วย ส่วนใหญ่การรวมกลุ่มแบบนี้เป็นการทักทายและพูดคุยเกี่ยวกับการทำประมงในช่วงเวลานั้น สั้น ๆ อาทิ เมื่อเวลาชาวประมงไปเก็บหอยบริเวณดอนหอยแครงเมื่อเจอเพื่อนบ้านที่รู้จักกัน ก็มักจะหยุดแวะทักทาย พูดคุยแลกเปลี่ยนถึงเรื่องปริมาณหอยที่จับได้หรือ บางครั้งเมื่อชาวประมงแล่นเรือออกไปวางอวนหรือกู้อวน เมื่อเจอเรือลำอื่น ๆ ที่ออกมาวางอวนหรือกู้อวนก็จะดับเครื่องเรือแล้วเข้าไปทักทายกันกลางทะเล บางครั้งเมื่อแล่นเรือกลับเข้าฝั่งจากการออกไปทำประมง เมื่อเจอเรือประมงลำอื่นที่กำลังจอดเรือเพื่อหาสัตว์ทะเลตามปากคลอง ก็มักจะเบาเครื่องเรือยนต์แล้วตะโกนถามไถ่กัน โดยเรื่องที่ถามกันจะเป็นเรื่องของสัตว์น้ำที่จับว่าจับได้มากน้อยเพียงใด และชาวประมงจะใช้ข้อมูลที่ได้จากการรวมกลุ่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่ใช้วางแผนจับสัตว์น้ำในวันต่อ ๆ ไป เช่น หากมีคนบอกว่าเมื่อคืนได้ปูม้าเยอะ ชาวประมงที่ได้รับทราบข้อมูลก็อาจจะใช้ข้อมูลในการเปลี่ยนสัตว์น้ำเป้าหมาย เป็นต้น

นอกจากนี้จากการสังเกตพบว่าการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการยังพบในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในวันสำคัญ อาทิ วันสืบชะตาดอนหอยหลอดที่จะทำในช่วงวันสงกรานต์คือจะมีการรวมกลุ่มของชาวตำบลบางจะเกร็งและชาวบ้านในตำบลใกล้เคียงที่สนใจเข้าร่วมงาน การทำบุญนี้จะทำบริเวณศาลกรมหลวงชุมพร โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ มีการตั้งโรงพิธีบริเวณข้าง ๆ ศาล การทำบุญนี้เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้สัตว์ทะเลที่ชาวประมงพื้นบ้านได้จับมาตลอดทั้งปีและผู้เสียชีวิตในทะเล นอกจากนี้ยังมีการบวงสรวงศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ การรวมกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่เน้นการทำบุญ การพบปะพูดคุย เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในพิธีกรรมที่สะท้อนความเชื่อของชาวประมงพื้นบ้าน รวมถึงยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะอื่น ๆ ที่ไม่เป็นทางการ อาทิ การแข่งขันเรือใบ แหลมใหญ่ โดยให้ชาวบ้านประดิษฐ์เรือสำเภาแบบที่ไม่มีเครื่องยนต์ โดยผลิตจากวัสดุเหลือใช้มาแข่งขัน ซึ่งจะจัดในวันสงกรานต์ นอกจากนี้ยังมีการก่อพระเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์เหมือนที่อื่น ๆ ทั่วประเทศ อย่างไรก็ตามการก่อพระเจดีย์ทรายของตำบลแหลมใหญ่ ที่จัดขึ้น ณ วัดปากสมุทร ในสมัยโบราณ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในอดีตจะนำทรายจากทะเลขึ้นมาเองและนำมาก่อพระเจดีย์ทรายโดยประดับตกแต่งด้วยเปลือกหอยให้สวยงามและประกวดกัน

การรวมกลุ่มลักษณะนี้เป็นการสืบทอดวิถีและวัฒนธรรมของชาวประมงพื้นบ้านในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมซึ่งเป็นเรื่องที่มีผลต่อจิตใจเป็นสำคัญและยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีของชาวประมงพื้นบ้านอีกด้วย

6.1.1.2.2 การเรียนรู้ผ่านการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการ

ในปัจจุบัน มีการรวมกลุ่มในลักษณะอื่นที่เป็นทางการมากขึ้นมีลักษณะเป็นเชื่อมโยงกับหน่วยงานภายนอกโดยการมีส่วนร่วมของหน่วยงานภายนอกอาทิ

กลุ่มอนุรักษ์ดอนหอยหลอด ที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อหาทางอนุรักษ์หอยหลอดของชาวประมงพื้นบ้านบางจะเกร็ง ที่นำโดยผู้นำชาวประมง ผู้นำหมู่บ้าน สมาชิกในหมู่บ้าน ข้าราชการที่เกี่ยวข้อง โดยไม่มีการจัดตั้งองค์กรอย่างชัดเจนแต่นำมาปรึกษาหารือ การสอดส่องดูแลการจับหอยหลอดแบบทำลายล้าง เน้นการพูดคุยและร่วมกันแก้ไขปัญหา (สุภาพ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560)

กลุ่มชุมชนประมงต้นแบบหมู่ 4 ตำบลบางจะเกร็ง เป็นการรวมกลุ่มโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออนุรักษ์วิธีการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่หมู่ 4 เพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เกิดจากการสนับสนุนของศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง (สมุทรปราการ) การดำเนินงานเน้นให้ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่จากศูนย์วิจัยได้พบปะ รวมกลุ่ม พูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาแนวทางในการสนับสนุนการทำประมงพื้นบ้านร่วมกัน (สุภาพ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์, 2560)

กลุ่มสตรีและเยาวชนสหกรณ์ประมงบางจะเกร็ง-บางแก้ว (อยู่เรือจิว) ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มของสมาชิกในบริเวณนั้นโดยเรียนเรื่องการทำเรือจำลอง ซึ่งเป็นเรือประมงพื้นบ้าน โดยให้คนในชุมชนไปเรียนรู้วิธีการทำเรือจำลองและนำความรู้กลับมาทำเรือจำลองประเภทต่าง ๆ โดยใช้เวลาวางมาทำที่อยู่เรือจิวและนำมาจัดแสดงที่อยู่เรือจิว (นาตยา พูลทั่วญาติ, สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560)

กลุ่มอนุรักษ์พัฒนาป่าชายเลนบางแก้ว กลุ่มนี้จัดตั้งขึ้นเพื่ออนุรักษ์ป่าชายเลนที่กำลังจะหมดไปของตำบลบางแก้ว โดยผู้ใหญ่วิสูตร นวมศิริ เป็นคนริเริ่มรวมกลุ่มกับชาวบ้านและชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ให้ช่วยกันปลูกป่าชายเลนเพื่อให้ป่าไม่หมดไปแล้วเพื่อให้สัตว์บริเวณป่าชายเลนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง

ฐิติทิพย์ ด้วงเงิน (สัมภาษณ์, สัมภาษณ์, 14 ธันวาคม 2559) ให้ข้อมูลว่า สำนักงานประมงจังหวัดจะมีการขอความคิดเห็นจากผู้นำชาวประมงพื้นบ้านในรูปแบบของคณะกรรมการประมงจังหวัดซึ่งตัวแทนชาวประมงพื้นบ้านจะได้เข้ามารวมกลุ่มพูดคุยปัญหา หาทางออกในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและตัวแทนชาวประมงกลุ่มอื่น ๆ อาทิ ตัวแทนชาวประมงพาณิชย์ เป็นต้น

เฉลิมพล ชูจิต (สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2560) กล่าวว่า ในส่วนของหน่วยงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสมุทรสงครามจะมีส่วนร่วมในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประเภทต่าง ๆ ตามที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ในบางครั้งจะมีการออกไปให้ความรู้กับชาวประมงที่โดยเป็นการนัดหมายรวมกลุ่มเพื่อมอบพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อนหรือพูดคุยเมื่อเกิดปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสัตว์น้ำทั้งนี้ส่วนมาก

เป็นสัตว์น้ำที่เพาะเลี้ยงแต่ก็มีการให้ข้อมูลสัตว์น้ำอื่น ๆ ตามธรรมชาติด้วย การพบปะพูดคุยทำให้มีการรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

จักรพงษ์ พิพัฒน์มงคลพร (สัมภาษณ์, 4 เมษายน 2560) อธิบายถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการรวมกลุ่มระหว่างชาวประมงและหน่วยงานของภาครัฐไว้ว่า “ส่วนใหญ่หน่วยงานก็จะมีเอกสารที่เป็นความรู้ใหม่ ๆ แจกให้ชาวประมงหรือคนทั่วไปมาศึกษาได้ มีการเผยแพร่ให้ข้อมูลเรื่องต่าง ๆ ทางออนไลน์ จะมีช่วงที่ทางหน่วยงานมีโอกาสออกไปพบปะชาวประมงบ้าง ช่วยให้ความรู้ในเรื่องส่วนใหญ่เป็นพวกเรื่องสัตว์น้ำ มีบางครั้งที่มีการรวมตัวกัน เช่น การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำในวันสำคัญ

จากการสังเกตพบว่าการรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการมักจัดขึ้นตามวาระสำคัญ ๆ หรือโอกาสสำคัญ โดยมีการนัดแนะเวลากันล่วงหน้า การรวมกลุ่มแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นการเรียนรู้ตามอัธยาศัย และมีบทบาทในการสืบทอด การทำประมงพื้นบ้านวิธีหนึ่ง โดยจะเป็นการปรึกษาหาเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อมกับการทำประมงพื้นบ้าน

6.1.2 การสืบทอดผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษาในระบบ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและการประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน ทั้งนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาวะการณ์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.ป) การศึกษาในระบบที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดที่สุดก็คือสถาบันการศึกษาที่จัดการศึกษาภาคบังคับที่อยู่ในชุมชนและท้องถิ่นเพราะเป็นการศึกษาที่เยาวชนทุกคนในท้องถิ่นต้องเข้ารับการศึกษากฎหมาย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การศึกษาในระบบปัจจุบันเริ่มมีบทบาทในการให้ความรู้เรื่องประมงพื้นบ้านมากขึ้นสอดคล้องกับที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้ปรับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ท้องถิ่นและสถานศึกษาได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น (สำนักนายกรัฐมนตรี้, 2542 อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ, 2551)

ทั้งนี้จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับสถานศึกษาและการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องของโรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในพื้นที่ปรากฏว่าโรงเรียนต่างๆได้ดำเนินกิจกรรมที่เป็นการส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น สอดคล้องกับหลักการของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ที่มีข้อหนึ่งที่กำหนดว่า เป็นหลักสูตรการศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น โดยพบว่ามีผลการดำเนินการดังนี้

-โรงเรียนบางแห่งมีการนำเนื้อหาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในทางอ้อมบรรจุลงในหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่ เรื่อง ประวัติชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน การประกอบอาชีพในชุมชน การแปรรูปผลิตภัณฑ์ในชุมชน

- การจัดนิทรรศการและจัดจำหน่ายสินค้าที่นักเรียนได้เรียนรู้และทำกิจกรรมการแปรรูปสินค้าที่ได้จากการทำประมงพื้นบ้านภายในโรงเรียน

- การจัดกิจกรรมทัศนศึกษาในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านหรือแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ อาทิ ศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลน ตำบลบางแก้ว พิพิธภัณฑสถานเรือจิว

- เชิญวิทยากรจากภายนอกซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านและปราชญ์ชาวบ้านเข้ามาให้ความรู้แก่นักเรียนในโรงเรียน

ทั้งนี้สามารถสรุปได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 9 การดำเนินการของสถานศึกษาในการสืบทอดภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน

การดำเนินงาน	ชื่อสถานศึกษา							
	รร.วัดคลองโค่น	รร.วัดธรรมประสิทธิ์	รร.ไทยรัฐวิทยา70	รร.บ้านบางบ่อ	รร.วัดศรีโพธิ์ธรรม	รร.วัดบางจะเกร็ง	รร.บ้านคูเต่า	รร.วัดปากสมุทร
หลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับประมงพื้นบ้าน		/		/				/
ทัศนศึกษา		/	/		/	/		/
เชิญวิทยากรภายนอก	/	/		/	/		/	/
หน่วยงานภายนอกเข้ามาจัดกิจกรรม					/		/	
จัดกิจกรรมภายในสถานศึกษา	/	/	/	/	/		/	/
การจัดป้ายนิเทศ	/	/		/		/		
กิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย							/	
ส่งเสริมอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน	/	/		/			/	

โรงเรียนวัดคลองโค่นมีการเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้าน โดยการเชิญวิทยากรซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านตำบลคลองโค่น เข้ามาให้ความรู้แก่นักเรียน ภาคเรียนละประมาณ 1-2 ครั้ง โดยเป็นการให้ความรู้เรื่องเกี่ยวกับการรอเคย การทำกะปิและมีการจัดป้าย

นิเทศในสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน ได้แก่ ป้ายนิเทศเรื่องป่าชายเลน ป้ายนิเทศเรื่องสัตว์ทะเล (สุเทพ ทองอุทัย, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2560)

โรงเรียนวัดธรรมประสิทธิ์มีการใช้หลักสูตรท้องถิ่นซึ่งเป็นหลักสูตรของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรสงคราม โดยมีเนื้อหาเรื่องในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน เช่น ความรู้เรื่องทรัพยากรท้องถิ่นป่าชายเลนกับการอนุรักษ์สัตว์น้ำและการทำประมงพื้นบ้าน การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าชายเลน โครงการข้าวเกรียบน้ำพริกลูกแสม มีการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาในแหล่งการเรียนรู้ในชุมชน ได้แก่ บริเวณที่มีการทำกะปิคลองโค่น มีการเชิญวิทยากรภายนอกซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านและผู้ปกครองนักเรียนที่ทำอาชีพประมงพื้นบ้านเข้ามาร่วมกิจกรรมในโอกาสต่างๆและเข้ามาให้ความรู้เป็นครั้งคราวซึ่งโดยมากเป็นการเข้ามาเผยแพร่ความรู้เรื่องการแปรรูปอาหารทะเลให้นักเรียน มีการจัดป้ายนิเทศในสถานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน เช่น ป้ายนิเทศที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล (นันทวิทย์ชัย, สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2560)

โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 70 (บ้านบางแก้ว) มีการนำนักเรียนไปทัศนศึกษานอกสถานที่ ได้แก่ ดอนหอยหลอด ศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลน (วราวุธ จันสมุทร, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560) จัดกิจกรรมในสถานศึกษาเพื่อเผยแพร่ความรู้ ได้แก่ การสอนทำอาหารที่มีวัตถุดิบจากชุมชนประมงพื้นบ้านในพื้นที่หรือวัตถุดิบจากการทำประมงพื้นบ้านในครัวเรือนของนักเรียน (วาสนา ยอแสง, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2561)

โรงเรียนบ้านบางบ่อมีการสืบทอดความรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านคือมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาประมงพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่อง ลักษณะของท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน การทำประมงพื้นบ้านในภาพรวมของจังหวัดสมุทรสงคราม การแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมงพื้นบ้าน ได้แก่ การทำปลาเค็ม มีการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาในท้องถิ่น เช่น ป่าชายเลน มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในสถานศึกษา ได้แก่ โครงการธนาคารต้นไม้ (tree bank) เพื่อความยั่งยืนของป่าชายเลน โดยการเชิญปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่เข้ามาบรรยายให้ความรู้และสาธิตการขยายพันธุ์พืชพันธุ์จากป่าชายเลน อาทิ ต้นแสม ต้นโกงกางพานักเรียนไปทำกิจกรรมปลูกป่าและเรียนรู้ธรรมชาติระบบนิเวศป่าชายเลน (ไพศาล น้อยสุพรรณ, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2560)

โรงเรียนวัดศรัทธาธรรมสร้างความตระหนักถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านโดยเน้นให้ชุมชนรอบสถานศึกษาเข้ามามีส่วนร่วม ในลักษณะการจัดกิจกรรมสัมพันธ์ชุมชน ได้แก่ การเชิญวิทยากรซึ่งเป็นชาวประมงพื้นบ้านเข้ามาให้ความรู้ภาคเรียนละประมาณ 1 ครั้ง (ชดช้อย แผลมน้อย, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2560) มีการประกอบอาหารจากผลิตภัณฑ์ประมงพื้นบ้าน ได้แก่ การทำหอยดอง การทำปลาเค็ม โดยสมาชิกในชุมชน มีการจัดกิจกรรมภายใน

สถานศึกษา ได้แก่ การจัดกิจกรรมแข่งขันวาดภาพที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในสถานศึกษา มีการจัดกิจกรรมทัศนศึกษาและปลูกป่าชายเลน บริเวณป่าชายเลนในพื้นที่ รวมถึงมีการเชิญหน่วยงานภายนอกเข้ามาให้ความรู้แก่นักเรียน ได้แก่ การเข้ามาเผยแพร่ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติจังหวัดสมุทรสงคราม และสำนักงานประมงจังหวัด (กรภัทร โชติภาวริศ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2560)

โรงเรียนวัดบางจะเกร็ง มีการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านโดยการนำนักเรียนไปทัศนศึกษาในชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ให้ชาวประมงสาธิตการทำอวน อธิบายการใช้อวนกุ้ง อวนปู และมีการจัดป้ายนิเทศที่ให้ความรู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่อง การทำประมงพื้นบ้านที่สำคัญในท้องถิ่น ตอนหอยหลอด (สุรศักดิ์ บุญนาคศักดิ์, สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2560)

โรงเรียนบ้านคู่มือ มีการส่งเสริมให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านโดยการเชิญวิทยากรท้องถิ่นเข้ามาให้ความรู้เรื่องภาพรวมของการทำประมงในพื้นที่ หน่วยงานภายนอก อาทิ สำนักทรัพยากร (แหลมผักเบี้ย) เข้ามาจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้เรื่องสัตว์ทะเล นกทะเล ความสำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำดอนหอยหลอด นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมมัดคุเทศน์น้อยโดยครูและปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่เข้ามาให้ความรู้กับนักเรียนเพื่อให้นักเรียนได้ทำกิจกรรมพานักท่องเที่ยวไปชมดอนหอยหลอดและสอนนักท่องเที่ยวหอยอดหอยหลอด จัดโครงการเศรษฐกิจพอเพียง สาธิตการแปรรูปผลิตภัณฑ์ในกิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ (สิริรัชต์ แก้วงาม, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2560)

โรงเรียนวัดปากสมุทรมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้าน ได้แก่ เรื่องพื้นที่ทางกายภาพในเขตตำบลแหลมใหญ่และลักษณะของประมงพื้นบ้านในตำบลแหลมใหญ่ ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน มีการพานักเรียนไปทัศนศึกษาที่ป่าชายเลนเพื่อศึกษาเรื่องพืชพันธุ์ธรรมชาติ สัตว์ท้องถิ่นและระบบนิเวศป่าชายเลน มีหน่วยงานภายนอกสถานศึกษา ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่เข้ามาให้ความรู้เรื่องสัตว์น้ำกับนักเรียนและนำนักเรียนไปร่วมกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงครามเข้ามาให้ความรู้เรื่องประมงพื้นบ้านในภาพรวมของจังหวัดสมุทรสงครามปีละ 1 ครั้ง (อรพรรณ ริวสุขสันต์, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2560)

ผู้บริหารสถานศึกษาและตัวแทนครูจากสถานศึกษาได้อธิบายถึงวิธีการจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านไว้ว่า โรงเรียนจะจัดการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงท้องถิ่นในลักษณะของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่มีเรื่องเกี่ยวกับประวัติชุมชน ความเชื่อวิถีชีวิตชาวประมงและการแปรรูปอาหารทะเล มีการเชิญวิทยากรเข้ามาให้ความรู้เป็นครั้งคราว มีการพาเด็กไปทัศนศึกษาตามป่าชายเลนหรือแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องในบางครั้งแต่การลงมือปฏิบัติ

จริงนั้นโรงเรียนไม่สามารถจะทำได้อย่างสะดวกนัก ส่วนหนึ่งก็เป็นเรื่องของความปลอดภัยของเด็กนักเรียน

จากการศึกษาพบว่าสถานศึกษาพยายามพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีเนื้อหาที่ส่งเสริมให้เด็กเข้าใจและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเองแต่ยังไม่ปรากฏเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการสอนทำประมงพื้นบ้านและยังไม่มีรายวิชาเลือกหรือกิจกรรมชุมนุมที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่ นอกจากนี้เยาวชนเองก็สนใจหากจะมีการนำเรื่องประมงพื้นบ้านซึ่งเป็นความรู้ในท้องถิ่นมาสอนในโรงเรียน ดังที่ ซาซึสา ชุนจอม อายุ 11 ปี (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2560) กล่าวว่าถ้าโรงเรียนนำเรื่องเกี่ยวกับประมงพื้นบ้านมาสอนก็คิดว่าน่าจะสนุกดี และทำให้เด็ก ๆ รู้จักปลาและสัตว์น้ำเยอะขึ้น สอดคล้องกับที่ ชูลีพร หวังเจริญ อายุ 9 ปี (สัมภาษณ์, 18 กันยายน 2560) กล่าวว่าถ้ามีสอนเรื่องทำประมงพื้นบ้านเพิ่มในโรงเรียนก็จะรู้สึกสนุกมากขึ้น ได้ความรู้มากขึ้น

ทั้งนี้สามารถเขียนสรุปเป็นตารางแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินการส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องประมงพื้นบ้านและเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านในสถานศึกษาที่ศึกษาได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 10 การส่งเสริมเรื่องประมงพื้นบ้านและเรื่องที่เกี่ยวข้องในสถานศึกษา

การดำเนินงาน	รายละเอียดขององค์ความรู้ที่นำเสนอ	แหล่งความรู้/ ผู้ถ่ายทอดความรู้
หลักสูตรท้องถิ่น	<ul style="list-style-type: none"> - ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน - ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะทางกายภาพ ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง - วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับชาวประมง - ประวัติชุมชน ท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> -ครู -ปราชญ์ชาวบ้าน
ทัศนศึกษา	<ul style="list-style-type: none"> - การศึกษาความรู้จากสถานที่จริง หรือแหล่งรวบรวมความรู้ อาทิ พื้นที่ดอนหอยหลอด แหล่งทำกะปิคลองโคน โรงเรียนธรรมชาติป่าชายเลน ฯลฯ - การปลูกป่าชายเลน - ระบบนิเวศ -พืชพรรณธรรมชาติ สัตว์ทะเล - ศึกษาตุ๊กตาทำอวน ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - แหล่งการเรียนรู้ภายนอก สถานศึกษา - วิทยากร - ปราชญ์ชาวบ้าน
เชิญวิทยากรภายนอก	<ul style="list-style-type: none"> - การแปรรูปอาหารทะเล - พันธุ์ไม้ในป่าชายเลน การเพาะต้นกล้าไม้ป่าชายเลน - วิธีปลูกป่าชายเลน - ความรู้เกี่ยวกับสายพันธุ์สัตว์น้ำที่หน่วยงานภาครัฐนำมาปล่อย 	<ul style="list-style-type: none"> -ผู้ ป ก ค ร อ ง นักเรียนที่ทำอาชีพประมงพื้นบ้าน -ปราชญ์ชาวบ้าน

ตารางที่ 10 (ต่อ)

การดำเนินงาน	รายละเอียดขององค์ความรู้ที่นำเสนอ	แหล่งความรู้/ ผู้ถ่ายทอดความรู้
หน่วยงานภายนอกเข้ามา จัดกิจกรรม	- พื้นที่ชุ่มน้ำดอนหอยหลอด - นกทะเล สัตว์ทะเล - การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	- วิทยากรจาก หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน
จัดกิจกรรมภายใน สถานศึกษา	- โครงการกิจกรรมลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้โดยสอนเนื้อหาเรื่องประมง ที่บ้านเบื้องต้น	- ครู - ผู้ปกครอง
การจัดค่ายนิเทศ	- ความรู้เรื่องการแปรรูปอาหารทะเล - ความรู้เรื่องสัตว์หน้าดิน สัตว์ทะเล ปลาชนิดต่าง ๆ	- ค่ายนิเทศ
การจัดค่ายนิเทศ	- ความรู้เรื่องการแปรรูปอาหารทะเล - ความรู้เรื่องสัตว์หน้าดิน สัตว์ทะเล ปลาชนิดต่าง ๆ	- ค่ายนิเทศ
กิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย	- ประวัติท้องถิ่น การทำประมงที่บ้านในท้องถิ่น การหาหอย ฯลฯ	- ครู
ส่งเสริมอาชีพที่เกี่ยวข้อง กับการทำประมงที่บ้าน	- การทำอาหาร - การแปรรูปอาหารทะเล	- ผู้ปกครอง - ชาวบ้านในชุมชน - ครู

สรุปได้ว่าการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงที่บ้านสมุทรสงครามในอดีตถึงปัจจุบันมีวิธีการเหมือนกันคือเป็นการได้รับประสบการณ์ตรงและการสอนภายในครัวเรือนเป็นหลัก การสืบทอดที่เกิดขึ้นเองโดยอัตโนมัติในวิถีชีวิต เป็นการสืบทอดโดยอาศัยการศึกษาแบบที่เรียกว่า การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นหลัก ทั้งในอดีตและปัจจุบันการเรียนรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงที่บ้านนี้เกิดขึ้นโดยสถาบันหลักคือครอบครัว การเรียนรู้ทุกอย่างเกิดขึ้นไปตามวิถีชีวิตวิถี การทำประมงที่บ้านไม่ได้อยู่แค่การประกอบอาชีพแต่อยู่ในวิถีของการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวประมง หลอมรวมกันเป็นองค์รวมทั้งความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี พิธีกรรม การสร้างเครื่องมือ เครื่องมือ ความรู้เรื่องธรรมชาติ การจับสัตว์ทะเลแต่ละชนิด ฯลฯ ทุกอย่างสัมพันธ์กันและการเรียนรู้ก็เกิดขึ้นผ่านสิ่งที่มีอยู่รอบตัวที่พบเห็นและสัมผัสกันในชีวิตจริง สำหรับอายุของผู้รับการสืบทอดนั้นก็ไม่ได้จำกัดว่าต้องเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่อายุเท่าไร แต่โดยทั่วไปก็เป็นการเรียนรู้ตั้งแต่เล็ก ๆ จำความได้เพราะทุกอย่างอยู่ในวิถีชีวิต

รูปแบบการเรียนรู้การสืบทอดการทำประมงที่บ้านคือการศึกษาตามอัธยาศัยที่ขึ้นภายในครอบครัว โดย การได้รับประสบการณ์และการสอน การศึกษาในระบบมีส่วนส่งเสริมในด้าน นโยบาย การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในบางสถานศึกษา จากการศึกษาหลักสูตรของศูนย์การศึกษานอกระบบใน

พื้นที่พบว่าไม่มีหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านชายฝั่ง จึงสรุปได้ว่ารูปแบบการสืบทอดที่มีบทบาทที่สุดคือการเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตโดยการศึกษาตามอรัยาศัย

ทัศนคติของลูกหลานเยาวชนพื้นบ้านต่อการทำประมงพื้นบ้าน

จากการสัมภาษณ์ พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ พบว่าเยาวชนมีทัศนคติต่อการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านที่หลากหลาย ดังนี้

เยาวชนบางส่วนผูกพันกับการทำประมงพื้นบ้านของครอบครัวและมีทัศนคติเชิงบวกต่อการสืบทอด ดังที่ ปุณณันท์ พันภัย (สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2560) กล่าวว่า โตขึ้นก็อยากช่วยพ่อแม่ทำประมง อยากทำประมงจับสัตว์น้ำแทนพ่อแม่ สอดคล้องกับที่ อมรพันธ์ จือเหลียง (สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2560) กล่าวว่า เขาชอบทำประมง อยากรอให้ถึงปิดเทอมที่ได้ออกไปช่วยพ่อแม่หาหอย และคิดว่าโตไปก็จะทำอาชีพประมงพื้นบ้านเหมือนพ่อแม่

เยาวชนบางคนอยากใช้เวลาว่างในการหารายได้พิเศษจึงได้ทำประมงกับพ่อแม่ พรนภัส จันทร์พรม (สัมภาษณ์, 9 กันยายน 2560) กล่าวว่าในช่วงปิดภาคเรียนหรือวันเสาร์อาทิตย์เป็นวันที่ได้มีโอกาสไปช่วยพ่อแม่และญาติ ๆ ทำประมงและก็จะหารายได้พิเศษ

เยาวชนคนรุ่นใหม่บางส่วนได้เริ่มเข้ามายึดอาชีพประมงต่อจากพ่อแม่และต้องการทำอาชีพนี้เป็นอาชีพหลักต่อไป ดังที่ กรกฎ คงรักษา (สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า “ก็ออกจากโรงเรียนมาก็มาทำอาชีพประมง มันก็ดี เลี้ยงตัวเราได้ไม่ต้องลำบากพ่อแม่ ถ้าเราไม่ถนัดด้านการเรียนอะไรพวกนี้ ก็ออกมาทำประมง หากุ้ง หากุ้ง แบบนี้ก็อิสระดี ก็คงทำเป็นอาชีพต่อไปเพราะให้ไปทำโรงงานผมคงไม่ไป ชอบแบบนี้มากกว่า”

เยาวชนบางคนแม้จะต้องทำอาชีพอื่นควบคู่ไปด้วยแต่ก็คิดว่าจะไม่ทิ้งอาชีพทำประมง แต่จะมาทำประมงในบางฤดูกาล (ภานุวัฒน์ สีมอแก้ว, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2560) กล่าวว่า “ผมไม่ทิ้งการทำประมงเพราะเราทำมาแต่ไหนแต่ไร ถึงต้องไปทำงานอื่น แต่พอว่างจากงานก็ต้องมาทำ ฤดูหอยก็ต้องมาทำ มันก็เหมือนชวานากับนาของเขา เขาก็จะต้องกลับมาว่ามันก็เป็นความผูกพัน ที่ตรงนี้เราก็มียูอยู่แล้วก็จะไม่ทิ้งไปแน่นอน ก็จะแบ่งเวลามาทำตรงนี้ด้วย”

เยาวชนบางคนเคยทำประมงพื้นบ้านช่วยที่บ้านและมีรายได้เสริม ต้องการยึดอาชีพประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพหลักในอนาคต ดังที่ อรรถวุฒิ บุญเยี่ยม อายุ 15 ปี (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2560) กล่าวว่าชอบทำประมงและจะมาเป็นอาชีพ สอดคล้องกับที่ กิตติวัฒน์ จอมมาก อายุ 14 ปี (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2560) กล่าวว่าต่อไปในอนาคตจะทำอาชีพประมงเพราะทำให้ตนเองและครอบครัวมีรายได้ การทำประมง จะเป็นการช่วยทำให้คนในครอบครัวได้อยู่ร่วมกัน ดังที่ อภิชาติ เปริตพริ้ง อายุ 14 ปี (สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2560) กล่าวว่า “ต่อไปผมก็จะทำประมงเหมือนพ่อแม่

เพราะว่าถ้าเราทำประมง เราก็ไม่ต้องไปทำงานไกล ๆ ได้อยู่บ้าน ไม่อยากเดินทางไปไกล ๆ แล้วอีกอย่างมันก็ทำให้เรามีเงินมีรายได้อีก”

อย่างไรก็ตามเยาวชนบางส่วนต้องการทำอาชีพอื่น ๆ นอกเหนือจากการทำประมง ดังที่ ชุตติเทพ เนียมนาค อายุ 9 ปี อายุ 9 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “หนูอยากเป็นครูค่ะ แต่ว่าเรื่องไปทำประมงก็อาจจะทำวันเสาร์อาทิตย์” สอดคล้องกับที่ เมธิศา โพธิ์ผลิ อายุ 12 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “โตขึ้นหนูอยากเป็นหม่มากกว่าเพราะว่าออกเรือไปกับที่ บ้านบางที่มันก็เหนื่อยค่ะ แต่ว่าตอนนี้หนูก็ช่วยที่บ้านทำประมงไปก่อนช่วงวันเสาร์อาทิตย์ค่ะ”

ผู้ปกครองบางครอบครัวต้องการให้ลูกหลานเรียนสูง ๆ มากกว่าทำประมง ดังที่ จุฑาทิพย์ ฮาดปากดี อายุ 11 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “ต่อไปคงไม่ได้ทำเพราะว่าพ่อแม่อยาก ให้เรียนเยอะ ๆ หนูก็เลยไม่ค่อยได้ไปทำเท่าไร” สอดคล้องกับที่ ชนัญธิกา ซาติพุก อายุ 11 ปี (สัมภาษณ์, 4 สิงหาคม 2560) กล่าวว่า “ที่บ้านหนูเขาทำประมงกันแต่ว่าหนูไม่ค่อยได้ไปช่วยเท่าไร เพราะที่บ้านจะให้เอาเวลาว่างไปอ่านหนังสือทำการบ้านค่ะ เขาอยากให้ตั้งใจเรียนมากกว่าไปช่วย ทำงานค่ะ”

อย่างไรก็ตามเนื่องจากในครอบครัวของคนโปะะรุ่นปัจจุบันยังไม่มีเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ จึงได้ถามเยาวชนลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านทั่วไปที่เป็นเยาวชน พบว่านักเรียนเกินกว่าครึ่งไม่รู้จักรโปะะ ดังนั้นจึงต้องหาแนวทางในการเผยแพร่ความรู้เรื่องโปะะให้กับเยาวชนทั่วไปในพื้นที่ อย่างไรก็ตามโดยภาพรวมลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่มากกว่าครึ่งยังคงต้องการจะสืบทอดอาชีพการทำประมงพื้นบ้านต่อจากครอบครัว

สรุปภาพรวมของการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามในปัจจุบัน

- วิธีการจับสัตว์น้ำโดยเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางประเภทกำลังจะสูญหายไป ได้แก่ การจับปลาโดยโปะะ การหาเคยโดยใช้อิฉก การใช้ขอเกี่ยวปู การใช้แร้วจันตักปู ฯลฯ ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรธรรมชาติที่ลดลงและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการจับสัตว์น้ำ

- ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเลจากการทำประมงแบบขาดความรับผิดชอบและการทำประมงเกินขนาดส่งผลสัตว์ทะเลลดลงอย่างมากซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านในกลุ่มคนรุ่นใหม่เพราะเมื่อสัตว์ทะเลลดลง ชาวประมงพื้นบ้านจับสัตว์ทะเลได้ยากขึ้นและจับได้น้อยลงก็ส่งผลให้คนรุ่นใหม่บางคนเริ่มหันไปทำอาชีพอื่น ๆ ที่มีรายได้แน่นอนกว่า นอกจากนี้ยังส่งผลให้การสืบทอดภูมิปัญญาการจับสัตว์น้ำและวิธีการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านบางประเภทสูญหายและเปลี่ยนรูปแบบ เครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการจับสัตว์น้ำ บางอย่างสูญหายไปจากอ่าวแม่กลอง อาทิ โปะะชายคลอง ฯลฯ โปะะเผือกที่สูญหายไป แต่มีการใช้

โปะะอวนเข้ามาแทนที่เนื่องจากจำนวนปลาหูที่ลดลงอย่างมาก จากปัจจัยต่าง ๆ อาทิ การทำประมงเกินขนาด การจับปลาโดยใช้เรือปั่นไฟที่เป็นการจับสัตว์น้ำวัยอ่อนจนทำให้สัตว์หมดโอกาสที่จะแพร่พันธุ์ การจับลูกปลามาจำหน่าย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อการลดลงของจำนวนผู้ที่เข้ามารับการสืบทอดเพราะการทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบันเป็นเรื่องของการประกอบอาชีพเป็นหลัก

- การสืบทอดหัตถกรรมการประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านบางประเภทเริ่มขาดการสืบทอด เช่น การถักอวน สานแห หรือฝูงแห ไม่นิยมทำเองในครัวเรือนเหมือนในอดีตแต่ใช้การซื้ออวนสำเร็จรูปแทนหรือการประดิษฐ์ลอกก็นิยมซื้อสำเร็จรูปมาแทนเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทำให้มีการประดิษฐ์เครื่องมือประมงแบบสำเร็จรูปขึ้นมาแทน

- การเข้ามาของเรืออวนรุนที่ได้ทำลายทรัพยากรหน้าดินในช่วงหนึ่งที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำประมงพื้นบ้านบางชนิดไป เช่น การป้องกันนอติเตเคยใช้การทำคันดินป้องกันมาตามแนวชายป่าชายเลน เมื่อไม่มีเคยชุกชุมเหมือนในอดีตการทำประมงแบบที่เคยทำด้วยคันดินก็เปลี่ยนรูปแบบไป เป็นการป้องกันเคยโดยใช้ละวะผูกที่ไม่แทน

- กลุ่มคนที่มีอาชีพประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่มีอายุประมาณ 30-60 ปี เยาวชนรุ่นใหม่มีผู้ที่เข้ามารับการสืบทอดบ้างแต่ไม่มากเหมือนในอดีต เยาวชนรุ่นใหม่มีโอกาสเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านลดน้อยลงเนื่องจากมีส่วนร่วมในกิจกรรมประมงพื้นบ้านของครอบครัวน้อยลงซึ่งมีสาเหตุมาจากค่านิยมในเรื่องการประกอบอาชีพ การลดลงของทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

- มีการเข้ามาสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านของคนต่างถิ่นมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนภาคอีสานและแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน ทำให้การสืบทอดแตกต่างจากในอดีตที่เคยสืบทอดกันในวงแคบ ๆ ภายในครัวเรือนหรือท้องถิ่น ปัจจุบันคนต่างถิ่นเหล่านี้จะเข้ามาเรียนรู้ผ่านการจ้างงานเป็นหลัก

- วิธีการสืบทอดที่มีบทบาทมากที่สุดคือวิธีการเรียนรู้ตามอัยาศัยภายในครัวเรือนเหมือนในอดีตที่ผ่านมา การศึกษาในระบบมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องโดยทางอ้อมกับเรื่องการทำประมงพื้นบ้าน อาทิ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ แต่ทัศนคติด้านการศึกษาได้เปลี่ยนไปจากเดิม หลายครอบครัวมุ่งเน้นให้บุตรหลานเรียนหนังสือในโรงเรียนเพียงอย่างเดียวโดยพยายามไม่ให้เข้าร่วมหรือให้โอกาสเข้าไม่มากเหมือนในอดีตในเรื่องที่เกี่ยวกับกิจกรรมการทำประมงพื้นบ้านของครอบครัวเนื่องจากกลัวว่าจะทำให้กระทบกับการเรียน เยาวชนรุ่นใหม่จึงมีโอกาสได้สัมผัสและเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านโดยผ่านประสบการณ์ตรงลดลง

- การศึกษานอกระบบที่จัดขึ้นโดยศูนย์ กศน. สมุทรสงคราม ปัจจุบันมีหลักสูตรที่เกี่ยวกับการทำประมงเพาะเลี้ยงบางประเภท แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านที่ไม่ใช่ประมงเพาะเลี้ยง (พรเทพ พาหุรัตน์, สัมภาษณ์, 17 มิถุนายน 2560)

6.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของคนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม

6.2.1 ปัจจัยที่เอื้อต่อการสืบทอด

1) ลักษณะภูมิประเทศ

จังหวัดสมุทรสงครามมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลซึ่งมีความยาวประมาณ 23 กิโลเมตร โดยพื้นที่เกือบทั้งหมดที่เป็นที่ราบชายฝั่งมีความลาดเอียงไปทางชายฝั่ง ไม่มีภูเขาและเกาะ มีคลองธรรมชาติและคลองขุดเชื่อมต่อกันเป็นเครือข่ายทั่วพื้นที่มากกว่า 300 คลอง ซึ่งช่วยระบายน้ำระหว่างพื้นที่ส่วนบนกับพื้นที่ชายฝั่งทะเล (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ, 2542)

นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ราบลุ่มโดยตลอด ไม่มีภูเขา ไม่มีเกาะ มีป่าไม้แซม ไม้โกงกาง ตามชายฝั่งทะเลและป่าจากตามบริเวณแถบปากอ่าว มีแม่น้ำแม่กลองซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน มีคลองมากกว่า 300 คลอง ทั้งนี้จังหวัดสมุทรสงครามตั้งอยู่ทางภาคตะวันตกติดกับอ่าวไทย สมุทรสงครามมีภูมิประเทศที่เหมาะสมกับการทำประมงอาชีพประมงจึงเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งของประชาชนในจังหวัดสมุทรสงคราม (สำนักผังเมือง, 2533) จังหวัดสมุทรสงครามมีอำเภอ ทั้งหมด 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบางคนที อำเภออัมพวา และอำเภอเมือง โดยพื้นที่ที่ติดชายฝั่งทะเลเป็นพื้นที่ในเขตอำเภอเมือง ส่วนที่ติดทะเลอ่าวไทยบริเวณปากแม่น้ำแม่กลองเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางชีวภาพ มีภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เอื้อต่อการทำประมง (สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน, ม.ป.ป) ด้วยลักษณะพื้นที่ที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งหรือการทำประมงพื้นบ้านซึ่งสอดคล้องกับการตั้งบ้านเรือนและชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ตั้งทอดยาวตลอดแนวชายฝั่งและตามแนวคูคลองต่างๆที่ต่อเนื่องเข้าไปจากพื้นที่ชายฝั่งทะเลและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้ชายฝั่งทะเลและลำคลองต่าง ๆ นิยมประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านมาตั้งแต่อดีต ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดสมุทรสงครามเป็นปัจจัยหนึ่งที่เอื้อต่อการสืบทอดอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน

2) ระบบนิเวศ

อ่าวไทยตอนบนที่รูปร่างเหมือนตัวอักษรรูป ก.ไก่คือหัวใจของอ่าวไทยทั้งหมด โดยเฉพาะตรงบริเวณหัว ก.ไก่ ที่อยู่เป็นจอยตั้งแต่บริเวณอำเภอบ้านแหลม เข้าไปสู่บ้านบางตะบูน บ้านยี่สาร บ้านคลองโคน บ้านแหลมใหญ่ซึ่งเป็นเขตติดต่อของจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลองส่งตะกอนมาตกสะสมเกิดเป็นตื้นอกและดินดอนชายฝั่งหลายดอนโดย

แม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำที่สะอาดที่สุดและมีปริมาณตะกอนมากกว่าแม่น้ำทุกสายคือ 90 ตันต่อตารางกิโลเมตรแม่น้ำเพชรบุรี 46 ตันต่อตารางกิโลเมตร ส่งผลให้มีความหลากหลายทางชีวภาพและมีสัตว์น้ำนานาชนิดเข้ามาอาศัยหากินบริเวณอ่าว ก.ไก่ (สุรจิต ชีรเวทย์, 2551)

นอกจากนี้ บริเวณอ่าวแม่กลองยังมีสันดอนปากแม่น้ำที่เกิดจากการทับถมของตะกอนแม่น้ำและตะกอนจากน้ำทะเลบริเวณปากแม่น้ำแม่กลองทำให้เกิดเป็นสันดอนแผ่นดินขยายออกยังบริเวณปากแม่น้ำแม่กลองขยายออกสู่ทะเลประมาณ 8 กิโลเมตร โดยเป็นสันดอนทรายซึ่งมีลักษณะราบเรียบ มีดินตะกอนกระจายทั่วบริเวณสันดอน มีธาตุอาหารอุดมสมบูรณ์ สันดอนนี้จะปรากฏขึ้นเมื่อน้ำลง โดยมีความกว้างประมาณ 4 กิโลเมตร ปากแม่น้ำแม่กลองมีร่องน้ำขนาดใหญ่ มีสันดอนขนาดใหญ่ทั้งหมดมี 5 สันดอน จึงมีดอนหอยหลอดที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่ชายฝั่งทะเลที่มีลักษณะพิเศษ โดยมีสัตว์ที่อาศัยอยู่บนสันดอนหลากหลายชนิด (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2542)

จังหวัดสมุทรสงครามมีสภาพบ้านสวนกิ่งทะเลอยู่ภายใต้ระบบนิเวศสามน้ำคือน้ำจืด น้ำกร่อยและน้ำเค็ม ซึ่งเป็นระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุด (ภัทรพร อภิชิต, 2561) นอกจากนี้ยังเป็นเมืองชายทะเลที่มีระบบนิเวศ 3 น้ำหรือระบบนิเวศปากแม่น้ำอันเป็นระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ ความหลากหลายของสัตว์ในบริเวณนี้เกิดขึ้นเองเป็นวัฏจักรที่ธรรมชาติได้สร้างสรรค์ขึ้น (สุรจิต ชีรเวทย์, 2551)

จากระบบนิเวศของทะเลบริเวณอ่าวแม่กลองที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่ามีลักษณะเด่นและเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน

3) ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร

วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านได้รับอิทธิพลจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ซึ่งความก้าวหน้าของเทคโนโลยีเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำอาชีพประมงพื้นบ้าน ดังนี้

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารมีส่วนช่วยให้สามารถเผยแพร่ความรู้เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในสื่อต่าง ๆ ได้อย่างหลากหลาย ทำให้คนทั่วไปรู้จักและเห็นคุณค่าของการทำประมงพื้นบ้านมากยิ่งขึ้นและการที่คนทั่วไปรู้จักการทำประมงพื้นบ้านมากยิ่งขึ้นนี้ก็จะส่งผลดีต่อการทำอาชีพประมงพื้นบ้านเพราะทำให้เกิดผลดีต่อเศรษฐกิจในระดับชุมชน

โสรัช อภัย (สัมภาษณ์, 5 มีนาคม 2560) ชาวประมงพื้นบ้านผู้ใช้สื่อออนไลน์ในการเผยแพร่องค์ความรู้ด้านประมงพื้นบ้านและผู้จัดกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์กล่าวว่า

...ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีมีข้อดีที่ทำให้ทุกวันนี้ผมและชาวประมงพื้นบ้านจำนวนหนึ่งใช้สื่อออนไลน์เผยแพร่ข้อมูลและความรู้เรื่องประมงพื้นบ้านในเชิงอนุรักษ์ให้คนทั่วไปไม่ว่าอยู่ไกลหรือใกล้ได้รับรู้ ทำให้คนเห็นคุณค่าของประมงพื้นบ้านมากขึ้น อยากอุดหนุนสินค้าจากประมงพื้นบ้าน ตัวเราเองก็ภูมิใจหรือบางครั้งคนภายนอก อยากมาเห็นมาเรียนรู้การทำประมงก็มาได้ในเชิงท่องเที่ยว มาลองทำ ตรงนี้มีผลดีเพราะจะทำให้ชาวบ้านเองมีกำลังใจอยากทำอาชีพของเราต่อให้ดียิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ เพราะเมื่อคนภายนอกเห็นคุณค่าบางครั้งคุณค่าที่มีในตัวตนในอาชีพของเราที่เราเคยชินจนมองข้ามไปก็จะทำให้กันกลับมามองเห็นคุณค่าในอาชีพของเรา...

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีถูกนำมาใช้เพื่อส่งเสริมสินค้าที่มาจากการทำประมงพื้นบ้านซึ่งส่งผลดีต่ออาชีพการทำประมงพื้นบ้าน ดังที่ ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรราชรุญ (สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) กล่าวว่า

...ปัจจุบันโลกโซเชียลมีประโยชน์ที่ทำให้คนบางส่วนรู้จักปลาทุโป๊ะที่มาจากโป๊ะจริง ๆ ว่าเป็นเจ้าของเราที่เหลือเจ้าสุดท้ายของแม่กลองเพราะคนจากที่อื่นหรือคนในแม่กลองเองเวลาซื้อปลาทุโป๊ะ แม้กระทั่งทุกวันนี้ คนขายเขียนป้ายว่าปลาทุโป๊ะแต่จริง ๆ แล้วในตลาดเหลือเจ้าที่ขายปลาทุโป๊ะเจ้าเดียวคือเจ้าของบ้านผม พอมีสื่อเฟซบุ๊กก็ทำให้เราได้โพสต์ภาพการทำโป๊ะของเราบอกเรื่องราวสินค้าออกไปก็อาจจะมีคนกลุ่มหนึ่ง อาจจะไม่มากนักแต่ก็ได้รู้ว่านี่คือปลาทุโป๊ะที่ได้มาจากเครื่องมือโป๊ะจริงๆ...

นอกจากนี้ความก้าวหน้าของสื่อต่าง ๆ ยังทำให้การเรียนรู้เรื่องการทำประมงสามารถเข้าถึงได้ง่ายกว่าในอดีต วรณชิต ดุลยพลฤกษ์ (สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560) กล่าวว่า การเข้าถึงองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องประมงพื้นบ้าน หรือความรู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆ สามารถเข้าถึงได้ง่ายในปัจจุบันเนื่องจากความก้าวหน้าของสื่อเทคโนโลยีต่างๆ การเผยแพร่องค์ความรู้จึงสามารถทำได้ง่ายกว่าในอดีต

ปัจจัยด้านความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านหากนำมาใช้อย่างถูกวิธี

4) ภูมิปัญญาสั่งสมจากบรรพบุรุษ

ชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามจรรวยไปด้วยภูมิปัญญาที่สอดแทรกอยู่ในวิถี การทำประมงพื้นบ้าน ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่ส่วนใหญ่มีที่มาจากภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ ที่ได้เรียนรู้สืบทอดกันมาอย่างไม่ขาดสาย ภูมิปัญญาเหล่านี้คือสิ่งที่เป็นรากฐานการประกอบอาชีพของคนในปัจจุบันที่ยังหาгинโดยการทำให้ประมงพื้นบ้าน ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า “บรรพบุรุษแม่กลองมีภูมิปัญญา คนสวนรู้จักยกร่อง รู้จักทำน้ำตาลมะพร้าว พวกเขาประมงก็เหมือนกันรู้จักว่าจะต้องทำประมงอย่างไร ความรู้พวกนี้ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ แต่เป็นความรู้ของคนโบราณที่ส่งต่อมาให้คนรุ่นเรา”

ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านของคนสมัยก่อนนั้นหลากหลายแม้การจับสัตว์เพียงชนิดเดียวแต่ก็มีวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลาย ดังที่ ชัชรินทร์ หอมบุญยงค์ (สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2560) อธิบายว่า

...คนรุ่นก่อนมีวิธีการทำประมงหลายวิธี แค้จับเคยก็ยังใช้ได้หลายวิธี
หลายเครื่องมือ บางคนถนัดรุนเคยบนหัวเรือก็พายเรือไปรุนเคยไป บางคนถนัด
เดินไสเคยก็รุนเคยแบบเดิน ใครถนัดช้อนก็ใช้สวะกช้อนกันตามป่าชายเลนเวลา
น้ำขึ้น ใครถนัดใช้อีฉกก็ใช้อีฉก ใครถนัดไปป่องเคยก็เตรียมลวะไปป่องเคย...

ภูมิปัญญาอันหลากหลายและรุ่มรวยของบรรพบุรุษชาวประมงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชาวประมงรุ่นต่อ ๆ มา ได้อาศัยภูมิปัญญาที่ตกทอดมาใช้ในการทำประมงพื้นบ้าน

6.2.2 ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการสืบทอด

1) ปัจจัยด้านการลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำจากการทำประมงเกินขนาดของกลุ่มคนที่ทำประมงโดยขาดสำนึก

ในอดีตอาชีพประมงพื้นบ้านเคยเป็นอาชีพที่ทำกันเกือบทุกครัวเรือนในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเล ในอดีตปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ มีจำนวนชุกชุมมาก คนในอดีตไม่จำเป็นต้องออกเดินไปทางจับปลาให้ไกลจากชายฝั่ง เพียงแต่ลงจับตามลำคลองหน้าบ้านก็ได้เลือกได้ว่าเอาสัตว์น้ำชนิดใด ดังที่ อุดม เปรมสุข (สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...แต่ก่อนอยากจะกินปลาหรือกุ้ง บอกละเมียดน้ำพริกโรยเลย แล้วลงน้ำ
ตรงทำน้ำหน้าบ้านงมเอากุ้งปลาด้วยมือเปลาก็มากแล้ว ไม่ต้องไปไกลแค่ตรง
หัวกระไดทำน้ำ แค้ดำน้ำพริกยังไม่ทันเสร็จก็จะจับได้เยอะแยะแล้ว ต่างจาก

ตอนนี้มาก เมื่อก่อนมันอุดมสมบูรณ์มาก ผมก็ไม่รู้ตอนนี้ปลามันหายไปไหน มันมีสาเหตุจากอะไร...

อาชีพประมงพื้นบ้านในอดีตจึงมีผู้นิยมทำกันมากในชุมชนริมชายฝั่งทะเลและตามริมคลองไม่จำเป็นต้องออกทะเลไปไกลมากนัก สอดคล้องกับที่ นาดยา พูลท้าวญาติ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) ให้ข้อมูลว่าในอดีตเคยมีปลาชุกชุมมาก ชาวประมงไม่ต้องออกทะเลไปไกลก็จับปลาได้และในอดีตมีปลาหลายชนิดที่พบเห็นมากกว่าในปัจจุบันที่ปลาบางชนิดแทบไม่พบเจอหรือไม่เคยพบเจอมาเป็นเวลานานแล้ว

ชาวประมงพื้นบ้านหลายคนให้ข้อมูลตรงกันว่าในอดีตเมื่อย้อนไปราวสามสิบปีที่ผ่านมา ทรัพยากรสัตว์ทะเลมีความอุดมสมบูรณ์มาก การทำประมงไม่ต้องออกไปไกลจากบ้านเพราะทำกันตามริมคลองหน้าบ้าน จับได้ง่าย ในอดีตชาวประมงจะออกทะเลไปเพื่อจับปลาบางชนิดแต่ส่วนใหญ่จะจับตามคลอง ปากคลอง และแนวป่าชายเลน ปลามีจำนวนมากมายมหาศาล จนไม่มีผู้ใดนึกถึงภาพวันที่จำนวนปลาจะลดลงเหมือนในปัจจุบันได้

การทำประมงของคนโปะในอดีตก็ได้รับคำยืนยันว่าเมื่อในอดีตมีปลาเยอะมาก การออกจับปลาทูในอดีตจึงต้องนำเรือออกไปถึงสองลำโดยเรือยนต์จะลากจูงเรือโปะไปลำหนึ่งเสมอ บางครั้งปลาทูมีจำนวนมากจนต้องนำเรือเข้าออกฝั่งถึงสองครั้งในการจับปลาเมื่อน้ำลงหนึ่งครั้งเพราะจำนวนปลาเยอะมากทำให้เรือทั้งสองลำไม่พอที่จะบรรทุกปลาได้ในการนำเข้าฝั่งเพียงครั้งเดียว (ล้วน พันภัย, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) สอดคล้องกับที่ สุชีพ พลแก้ว (สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2560) กล่าวว่า

...แต่ก่อนนะถ้าแล่นเรือออกจะออกไปปากอ่าวนี้ สองฝั่งมีแต่ราวตากอวน แต่ก่อนโปะเยอะมาก เรียกว่าแถวนี้บ้านเค้าแก่เจ้าของโปะทั้งนั้น แต่อย่างของผมทำแค่โปะเดียวเพราะว่าทำในบ้านไม่ได้มีลูกน้องเยอะเหมือนเขา ก็เลยทำกันเองในบ้าน แต่ว่าเมื่อก่อนปลามันเยอะมาก จับกันไม่มีหมด แล้วพอเริ่มสักหลัง พ.ศ. 2500 มาสักระยะหนึ่งอะ พอมีพวกเรือประมงใหญ่ ๆ อะลากไปที่ละเยอะ ๆ ปลามันก็น้อยลงเรื่อย ๆ โปะก็ลดตามไปด้วย ก็ธรรมดาอะนะ ต่อไปหมดแน่นอน...

ต่อมาสัตว์น้ำได้ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาไม่กี่ปีเนื่องจากการทำประมงโดยใช้เครื่องมือประมงที่ใช้เครื่องมือประมงแบบทำลายล้าง จับสัตว์น้ำทุกประเภทโดยไม่ให้ออกาสสัตว์น้ำได้เติบโต สัตว์น้ำวัยอ่อนถูกจับขึ้นมาโดยไม่มีโอกาสได้เติบโตไปแพร่พันธุ์ จากเครื่องมือประมงอวนลากตาถี่ เรือปั่นไฟ ปลาทุกชนิดลดจำนวนลงอย่างมากรวมถึงปลาทู ซึ่งเครื่องมือประมงจำพวกนี้

มีการใช้ในพื้นที่อ่าวไทยหลายจังหวัด ปลาหูซึ่งเป็นปลาที่มีอพยพย้ายถิ่นตามวงจรชีวิตจึงมักถูกจับไปโดยเครื่องมือประมงอวนลากหรือเรือปั่นไฟได้ตลอดช่วงระยะเวลาในการเดินทางอพยพ ลูกปลาทูจำนวนมากไม่มีโอกาสได้เดินทางมาถึงอ่าวแม่กลองเช่นในอดีตเพราะถูกจับไประหว่างทางอพยพ (ภัทรนิษฐ์ เกียรติวรจรรุญ, สัมภาษณ์, 19 มกราคม 2560) นอกจากนี้สัตว์หน้าดินที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจสำคัญในอดีตของชาวประมงพื้นบ้านลดจำนวนลงมาก เช่น หอยชนิดต่าง ๆ เคย ฯลฯ เพราะมีช่วงระยะเวลาหนึ่งที่บริเวณอ่าวแม่กลองเคยมีการนำเรืออวนลากเข้ามาลากหน้าดินบริเวณหน้าแนวป่าชายเลน ทำให้สัตว์หน้าดินนั้นเสียหายอย่างรุนแรงตั้งแต่นั้นมา (อุดม เปรมสุข, สัมภาษณ์, 12 เมษายน 2560) ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านบางประเภทยากที่จะสืบทอดเพราะสัตว์ทะเลบางชนิดได้ลดจำนวนลงอย่างมาก อาทิ เคย หอยบางชนิด ฯลฯ

การทำประมงที่ใช้เครื่องมือทำลายล้างได้จับสัตว์ทะเลไปมากจนจำนวนลดลงอย่างที่ชาวประมงพื้นบ้านไม่เคยคาดคิดมาก่อนและส่งผลกระทบต่อการใช้ภูมิปัญญาโดยตรง ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...เด็ก ๆ ที่จะมาสืบทอดมาเรียนก็ลดลงเพราะว่าปลามันลดลงไปมาก คนก็ไปทำโรงงานมั่งอะไรมั่ง สมัยก่อนไม่เคยมีใครคิดว่าปลามันจะน้อยเกือบสูญพันธุ์เหมือนตอนนี้ ถ้าไปบอกคนรุ่นก่อน ๆ สมัยเก่า ๆ เขาไม่เชื่อหรอกว่ามันจะเป็นไปได้ แต่ก่อนมันเยอะมาก จับไม่หวาดไม่ไหว เรียกว่ากินจนตายก็กินไม่หมด แต่ตอนนี้แค่ในเวลาไม่กี่ปี มันหายไปก็เพราะไอ้พวกที่จับแบบไม่คิดถึงอะไรเลย ไม่คิดว่าต่อไปจะมีชีวิตยังไง มันคิดแค่รุ่นมัน ใช้วนตาถี่ สัตว์เล็ก ๆ ที่มันจะโตก็ไม่ได้โต จับครั้งหนึ่งก็มาก คิดถึงแค่ตัวเงิน ไม่นึกถึงอนาคตที่มันจะพังและคนนี่ละจะอยู่รอดไม่ได้...

ปัจจัยด้านการลดลงของทรัพยากรสัตว์น้ำจากการทำประมงเกินขนาดของกลุ่มประมงที่ทำประมงโดยขาดสำนึกส่งผลกระทบต่อการค้าขายอยู่และการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านและเป็นปัญหาสำคัญที่จะต้องได้รับการแก้ไขเพื่อให้เกิดการทำประมงอย่างยั่งยืนและเกิดการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านต่อไป

2) ปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ

การทำประมงพื้นบ้านเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติความอุดมสมบูรณ์และความมั่นคงของทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของ การทำประมงพื้นบ้าน ในอดีตบริเวณ อ่าว ก.ไก่ มีสภาพอุดมสมบูรณ์มาก เป็นอ่าวเล็กๆ ที่น้ำตื้น ๆ คือ

ลึกสุดไม่เกิน 15 เมตร แต่เต็มไปด้วยสารอาหารต่างๆที่จะเป็นสำหรับสัตว์ทะเล บริเวณนี้มีการทำประมงพื้นบ้านโดยอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิมที่สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่น จับสัตว์น้ำในปริมาณที่พอเหมาะไม่ทำลายธรรมชาติมากจนเกินไป อย่างไรก็ตามต่อมาเมื่อระบบเมืองสามน้ำเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไปจากผลกระทบของการสร้างเขื่อน ทำให้น้ำที่เคยไหลบ่าท่วมลงมาจากผืนป่า ผืนแผ่นดินเป็นประจำทุกปี และชะล้างเอาสารอาหาร เอาความอุดมสมบูรณ์ลงสู่ท้องทะเลนั้นได้หายไป เพราะมีการสร้างเขื่อนในการกักเก็บน้ำ ก็ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของสารอาหารต่างๆในทะเลลดลง เพราะแท้ที่จริงแล้วการทำประมงมิได้อาศัยเพียงน้ำในท้องทะเลเท่านั้น แต่การทำประมงพื้นบ้านคือภาพรวมของสรรพสิ่งในระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องเป็นสายสัมพันธ์ตั้งแต่ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าต้น ป่าที่กลางน้ำ จนถึงพื้นที่ปลายน้ำ และภาคการประมงในที่สุด เมื่อกระแสแห่งความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันมาโดยตลอด ได้เปลี่ยนแปลงไป การทำประมงพื้นบ้านก็ได้รับผลกระทบด้วยในที่สุด คือความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรชายฝั่งลดลง การเกิดตะกอนดินในเพิ่มเติมบริเวณสันดอนต่างๆก็ลดลงตามมาเพราะไม่มีดินทรายที่ไหลลงมาจากต้นน้ำลงมาทับถมให้เกิดตะกอนดินเพิ่มเติมอีกเช่นที่เคยดำเนินมาในครั้งอดีต เมื่อสภาพแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนไปก็ส่งผลโดยตรงต่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน เพราะเมื่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรลดลง หากจับสัตว์น้ำได้ในปริมาณที่น้อยขึ้น สุรจิต ชีรเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560)

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การทำประมงพื้นบ้านซึ่งขึ้นอยู่กับธรรมชาติก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย อาชีพการทำประมงนั้นเมื่อทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมลงก็ส่งผลต่อการทำประมงพื้นบ้านบางประเภทที่ลดลง สุรจิต ชีรเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) อธิบายว่า “พอประมงใหม่ๆทันสมัยขึ้น ของที่จับได้ก็ลดลง โดยเฉพาะหลังสร้างเขื่อน ฤดูน้ำหลากอะไรก็เปลี่ยน ปลาบางชนิดที่มีเวลาน้ำหลากก็หายไป พอจับปลาได้น้อยโปะนี่ก็เลิกกันไปเยอะ ประมงอย่างอื่นก็คนทำน้อยลงตามไปด้วย” ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลบริเวณอ่าวแม่กลองอุดมสมบูรณ์มากซึ่งเอื้อต่อการทำประมงพื้นบ้านมาก มีการประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านอย่างหลากหลาย แต่ต่อมาเมื่อทรัพยากรธรรมชาติลดลงจากหลายสาเหตุก็ส่งผลให้อาชีพการทำประมงพื้นบ้านลดลงตามไปด้วย วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) อธิบายว่า

...ถ้าในอดีตแม่กลองนี้อุดมสมบูรณ์มากกว่าเดี๋ยวนี้เยอะ คนทะเลนี่นะ

เงินแทบไม่ต้องใช้เพราะอะไร ต้องถามก่อนหลัก ๆ คนอยู่ได้เพราะอะไร ก็เพราะอาหารใช้ไหม เราอยู่ทะเลไง ทะเลคือแหล่งอาหารเลยนะ เรียกอยู่ข้าวอยู่น้ำก็ได้ว่าจัน มีแรงทำไปเยอะ ไม่ต้องไปซื้อหา ถ้าขยันไม่มีอดตาย ไม่ต้องลงทุนอะไรมาก มีเรือลำหนึ่งมีอวน ไปจับกุ้ง ปู ปลาได้ทั้งนั้น ออกเรือที่ได้ของกลับมาเยอะ เหลือกินก็ขาย ตอนนี้นักต่างถิ่นก็มาทำประมงเยอะขึ้นนะถ้าจะว่าไป คนพื้นที่เองก็ทำอยู่แต่รุ่นใหม่ ๆ

นี่น้อยลงแล้วก็ปลาก็น้อยลงเยอะ ถามว่ามีอยู่ไหมมันก็มีแต่จะให้เหมือนเมื่อก่อน แบบนั้นก็ยากแล้ว คงด้วยอะไรหลาย ๆ อย่างทั้งโรงงาน น้ำเสียหรือตั้งแต่มีเขื่อน นี่ก็เปลี่ยนไปเยอะ แล้วก็ พวกที่จับปลาด้วย เดี่ยวนี้ปลาเล็กๆบางคนก็ไปจับมัน ปูไข่บางคนจับได้ก็เอามาเลยไม่ปล่อยให้มันออกไข่ ไข่ที่นิ่งได้ปูใหม่อีกตั้งก็ตัว บางคนก็คิดไม่ได้...

ในการทำประมงพื้นบ้านคนและธรรมชาติต้องพึ่งพากันโดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...การทำประมงกับธรรมชาติต้องพึ่งพากัน เป็นแบบคนต้องพึ่งธรรมชาติ เพราะว่าอะไรก็เราเนี่ยต้องอยู่กับธรรมชาติ คนจะทำประมงแบบดั้งเดิมมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่าธรรมชาติจะมีให้เพียงพอที่จะดำรงชีพของเขาไหม ต้องคิดเสมอว่า จับปลานี้ก็เป็นของจากธรรมชาติ ปลาได้มากได้น้อยก็อยู่กับธรรมชาติอีกนั่นแหละว่า อุดมสมบูรณ์ไหมในแต่ละช่วง แต่ก่อนมันอุดมสมบูรณ์ไปหมด ตอนผมยังเด็ก ๆ ปลานี้ออกแปบ ๆ จับได้เยอะ ๆ ไม่ต้องออกเรือไปไกล ๆ หรอก คนทำประมง ยังไม่เยอะเหมือนตอนนี้ละ หมายถึง พวกเรือใหญ่ ๆ ส่วนใหญ่ก็ชาวบ้านทำกันเอง เรียกว่ามากกว่านี้หลายเท่า แล้วก็เรามีช่วงที่ลดไปเยอะ แต่ตอนนี้ก็เริ่มมีบางชนิด กลับมาบ้างนะ หลังมีกฎหมายอะไรใหม่ ๆ เนี่ย แต่ถามว่าเหมือนตอนนั้นในอดีต โน่นเลยไหม ก็ยังไม่เท่าตอนนั้น ตอนนั้นมันในน้ำมีปลา ในนามีข้าวจริงๆ ...

การทำโป๊ะซึ่งเป็นสิ่งเป็นการทำประมงที่โดดเด่นของแม่กลองก็ลดลงตามทรัพยากรธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน ดังที่ ภูมิภัทร เกียรติวรจรุญ (สัมภาษณ์, 1 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...แต่ก่อนตอนที่ยังสมบูรณ์ ๆ โปะะปลาหุมีเป็นร้อย ๆ ลูกได้ ลูกหนึ่งใหญ่ มาก ประมาณว่าเท่า ๆ สนามฟุตบอลสักเกือบสิบสนามต่อกัน แต่ก่อนคนทำโป๊ะมาก แม่กลองขึ้นชื่อเรื่องโปะะ ปลาหุซุม สมัยก่อนปลาหุนี้จับได้เยอะมากจนเขาว่าเป็นอาหารคนจนเพราะมันจับได้มากมันเลยถูก ตอนนี้จับได้น้อยแล้ว ทรัพยากรร่อยหรอ โปะะเล็กไปหมด ก็เหลือนี้ที่ ต่อไปไม่รู้อาจจะเลิกถ้าปลาหุยังเข้าโปะะน้อยมากแบบนี้ รายได้จากหอยที่โปะะตอนนี้มากกว่าปลาหุเยอะ...

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลต่อรายได้และการสืบทอดอาชีพ ประมงพื้นบ้านเพราะเมื่อทรัพยากรลดลงชาวบ้านไม่สามารถทำประมงเพื่อเลี้ยงครอบครัวได้เช่นเดิม การสืบทอดอาชีพประมงพื้นบ้านก็ย่อมต้องเปลี่ยนแปลงไป ดังที่ ณรงค์ เนียมสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) อภิปรายว่า

...แต่ก่อนที่จะสร้างเขื่อนจะมีน้ำหลากทุกปี น้ำหลากจะพาดินตะกอน อาหารจากป่าเขาลงมาเป็นสารอาหารเข้ามาเติมทุกปี ทั้งสวนแถว ๆ อัมพวา บางคนก็ แล้วก็มาเป็นตะกอนเพิ่มเป็นพื้นที่ตอนเกิดขึ้นงอกใหม่ที่อ่าว ก.ไก่ทุกปี ตอนนี่ก็ไม่มียอกแล้ว ความอุดมสมบูรณ์หายไปมาก ตะกอนที่เป็นอาหารหายไป สัตว์อะไร ๆ ก็ลดลงตาม เห็นได้ชัดเลยละ พอสิ่งที่เคยมีหายไปแล้วคนอย่างชาวบ้าน นี่เขาอยู่กับทะเล ทะเลคือทรัพย์ของเขาก็ว่าได้ เหมือนอย่างอยากได้อะไรก็ไปตักเอา พอที่น้ำมันหายไป ลดลงไม่พอ คนก็ต้องไปทำอาชีพอื่น โรงงานบ้าง รับจ้างบ้าง เพราะมันไม่มีให้พอแล้วไง ในชีวิตจริงยิ่งยุคนี้ต้องกินต้องใช้ ถ้ามีพอให้เราจับได้ เหมือนแต่ก่อนนะสบาย ยิ่งเดี๋ยวนี้การท่องเที่ยวเข้ามา คิดดูปูทะเล ปูทะเลนะ ตัวนึงโลนึงราคาเท่าไร ถ้าการท่องเที่ยวเข้ามาแล้วจับได้แบบเมื่อก่อนนะไม่ใช่ จับหมด เอาแค่จับได้เท่า ๆ เมื่อก่อนรับรองชาวประมงรวยกันเป็นแถวแต่ตอนนี่ ของมันน้อยลงไปมาก...

ความอุดมสมบูรณ์ของกระแสน้ำที่เปลี่ยนไปส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติบริเวณ อ่าว ก.ไก่ โดยตรงและสืบเนื่องกับอาชีพประมงพื้นบ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สุรจิต ชिरเวทย์ (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพการทำประมงพื้นบ้านกับ ธรรมชาติ

...ตอนนี่กับเมื่อก่อนต่างกันเยอะ ยิ่งทะเลอุดมสมบูรณ์เท่าไรคนที่ จะทำประมงก็มาก มากเพราะว่าอยู่ได้ไง แต่ก่อนทะเลไทยนี้อุดมสมบูรณ์นะ ตอนผมเด็กๆ แถว ๆ แคว้นบ้านนี่ก็ปลาชุกชุมแล้ว แต่ตอนนี่อะไร ๆ ก็เปลี่ยน ตามเวลาของมัน มันก็ไม่ค่อยเยอะเท่าเมื่อก่อนหรอกเพราะธรรมชาติมัน เสื่อมโทรมไป ยิ่งถ้าช่วงน้ำเสียที่โรงงาน หรืออะไรปล่อยมานะ ปลาตาย ไปเป็นเบือ ที่เวลาเป็นข่าวอะ แถว ๆ ช่างบ่นอะ มันไม่ใช่แค่น้ำจืดใกล้โรงงาน ที่เจอผลกระทบ น้ำมันยังงี้ก็ไหลลงมาทะเลมันถึงกันหมด ปลาในทะเลนี่ก็ กระทบไปด้วย ทั้งปลา หอย บางทีหอยก็ตายเป็นเบือๆเหมือนกัน เราชาวบ้าน

ที่หากินกับทะเล ถ้าธรรมชาติไม่ดีปีไหน ปีนั้นเราก็ไม่ดีไปด้วย แต่คนบางคนก็
ไม่รู้ ไม่ใส่ใจคิดแต่จะเอาๆ ผลประโยชน์จากธรรมชาติมันไม่ใช่ เราให้เขา
ธรรมชาติเขาก็ให้เรา มันต้องพึ่งกันไปอย่างนี้ ที่ถามว่าทำไมคนในพื้นที่ทำประมง
น้อยลง ส่วนหนึ่งก็เพราะธรรมชาติเปลี่ยนไปด้วย ก็เพราะคนนั้นแหละที่ทำกับ
ธรรมชาติก่อน ถ้าให้เล่า เล่าได้เป็นวัน ๆ...

นอกจากนี้ในอดีตที่ผ่านมายังมีการแผ้วถางทำลายพื้นที่ป่าชายเลนเป็นจำนวนมากเพื่อทำนา
กึ่งทำให้สัตว์ทะเลบางชนิดที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนลดจำนวนลงไปอย่างมากพร้อม ๆ กับพื้นที่ป่าชาย
เลนที่ลดลงจำนวนมากสิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่ออาชีพการทำประมงพื้นบ้านทั้งสิ้นเพราะ
ป่าชายเลนเป็นแหล่งของพืชพันธุ์เมื่อมีพื้นที่ที่เหมาะสมจึงมีสัตว์เข้าไปพึ่งพิงอาศัยอันเป็นอาหารของ
คนต่อเนื้อเป็นลูกโซ่ การหายไปของป่าก็ส่งผลกระทบต่ออาชีพการทำประมงชายฝั่งด้วยเช่นกันเพราะ
สัตว์หลายชนิดอาศัยอยู่ในป่าชายเลน นอกจากนี้ป่าชายเลนยังเป็นพื้นที่อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนอีกด้วย
(วิสูตร นวมสิริ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560)

ธรรมชาติและ ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติคือตัวกำหนดการทำประมงพื้นบ้าน สุภาพ
คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “สิ่งแวดล้อมกับการทำประมงมันก็ต้องเกี่ยวกัน
แน่นอน ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดชีวิตเราเลยก็ว่าได้ ที่เรามีปลาน้อยลงก็เป็นเพราะเราทำลาย
ธรรมชาติไปมาก พอปลาน้อยบางคนเขาก็ต้องไปหาอย่างอื่นทำกันไป” สอดคล้องกับที่ กิตติพงษ์
หัตถวิช (สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560) กล่าวว่า “ตอนนี้คนหาหอยเยอะกว่าหอยแล้ว แต่ก่อนไม่
มันเยอะไม่รู้จะเยอะยังไง เรียกว่าเอามือความลงไปในการเล่นก็เจอแล้วว้างนั้นก็ได้แต่มาระยะหลังนี้หอยมัน
ไม่รู้หายไปไหนหมด ก็คงเพราะธรรมชาติมันโดนคนทำลายไปเยอะ แต่คนที่หาหอยนี้ไม่ลดนะยังเท่า
เดิมหรือไม่ก็มากขึ้น” CHULALONGKORN UNIVERSITY

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่าปัจจัยสำคัญหนึ่งที่มีผลต่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทำ
ประมงพื้นบ้านก็คือทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งนี้การที่ในปัจจุบันเครื่องมือและรูปแบบการทำประมง
พื้นบ้านบางอย่างเปลี่ยนแปลงหรือสูญหายไปก็เป็นผลมาจากการลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ

3) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจส่งผลต่อการทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพ
สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบันมีวัตถุประสงค์เพื่อการประกอบอาชีพต่าง
จากในสมัยโบราณที่เป็นการยังชีพโดยการกินใช้ในครัวเรือนและเมื่อเหลือจึงนำไปขายหรือ
แลกเปลี่ยนสินค้าจึงทำให้ชาวประมงพื้นบ้านบางคนเปลี่ยนแปลงอาชีพเข้าสู่การทำงานในภาคเอกชน

เช่นโรงงานอุตสาหกรรม หรือเข้าไปเป็นแรงงานในการทำประมงพาณิชย์ซึ่งได้รับเงินเดือนจาก นายจ้าง

คนที่มาเรียนรู้การทำประมงรุ่นใหม่ ๆ ลดลง โดยส่วนมากหันไปทำอาชีพอื่นที่มี รายได้ แน่นนอนกว่า ดังที่ ณรงค์ เนียมสวัสดิ์ (สัมภาษณ์, 20 มีนาคม 2560) อธิบายว่า “ต้องยอมรับอย่าง หนึ่งนะว่าตอนนี้คนที่มาทำพวกรุ่นใหม่ ๆ น้อยลง คนที่มาทำประมงส่วนใหญ่คือที่ไม่เรียนต่อ พอจบ สักมอสาม มอหกก็มาทำ ส่วนใหญ่ถ้าพวกที่เรียนต่อกันสูงกว่านี้ก็ไม่เอาละ หรือไม่ก็บางพวกไม่เรียน ก็ไปทำโรงงานก็เยอะ” ความต้องการในการมีรายได้ประจำที่แน่นอนส่งผลให้ลูกหลานชาวประมง พื้นบ้านบางส่วนผันตัวเองเข้าสู่อาชีพอื่น สอดคล้องกับที่ กิตติพงษ์ หัศวีนิช (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) ให้สัมภาษณ์ว่า “เด็กรุ่นใหม่แถวนี้ส่วนใหญ่พ่อแม่จะเน้นเรื่องเรียนมากกว่า อยากรให้ทำงานราชการ เป็นค่านิยมว่าสบาย แต่บางคนเรียนจบม.3 หรือไม่จบก็ออกไปทำงานโรงงาน เพราะมีเงินเป็นรายเดือน เลยทำให้ไม่ได้มาเรียนรู้เพราะเมื่อไปทางนั้นมันก็ไม่มีความจะมาเรียนรู้แล้ว” สอดคล้องกับที่ สิริอาภา รัชตะหิรัญ (สัมภาษณ์, 8 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ตอนนี้ภูมิปัญญาหลาย ๆ อย่างก็เริ่มจะเลือน ๆ ไปบ้าง ก็คงเป็น เพราะสังคมเปลี่ยน ยุคสมัยเปลี่ยน แต่ก่อนคนแม่กลองคนบ้านสวนคนทะเล ไม่ต้องมีเงินก็อยู่ได้ ไม่อดตายเพราะมีของในสวน มีของทะเลที่หาได้ฟรี ๆ แต่ตอนนี้มันไม่ใช่แล้ว ตอนนี้เศรษฐกิจไม่ใช่แบบเมื่อก่อนที่เอามาแลกกัน บางทีถ้าจับปลาได้ไม่พอที่จะมีเงินหมุนเวียนมีเงินมาใช้จ่าย ตรงนี้ก็อาจเป็น ปัจจัยหนึ่งด้วยที่ทำให้ภูมิปัญญาหรือว่าการที่จะมาสืบทอดเรื่องอาชีพประมง มันทำได้ยากขึ้น...

เนื่องจากการทำประมงพื้นบ้านเป็นการประกอบอาชีพที่มีจุดประสงค์หลักเพื่อการได้มาซึ่ง รายได้เพื่อการยังชีพจึงส่งผลให้ปัจจัยด้านเศรษฐกิจส่งผลต่อการทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน

4) ปัจจัยด้านทัศนคติเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ

ทัศนคติ หมายถึง แนวความคิดเห็น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) จากความหมาย ดังกล่าวจึงอาจกล่าวได้ว่า ทัศนคติมีความสำคัญต่อการสืบทอดเพราะ การที่มนุษย์จะทำหรือไม่ทำสิ่ง ใดจะรับการสืบทอดสิ่งใดหรือไม่ก็ย่อมขึ้นอยู่กับทัศนคติหรือแนวความคิดเห็นเป็นสำคัญ ดังนั้น ทัศนคติจึงมีอิทธิพลโดยตรงต่อการสืบทอด

ปัจจุบันคนในพื้นที่เข้ามาสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านลดลงซึ่งสาเหตุหลักมาจาก ทัศนคติเรื่องการประกอบอาชีพ การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิมนั้นเริ่ม สูญหายและขาดช่วงของการสืบทอดไปในหลายครอบครัว เนื่องจากชาวประมงยุคใหม่มีทัศนคติว่า

ต้องให้ลูกเรียนหนังสือในระบบให้สูงที่สุดและทำงานที่มีรายได้แน่นอน บางคนต้องการให้ลูกรับราชการหรือทำงานบริษัท บางคนที่ลูกไม่ได้มีโอกาสเรียนสูงก็สนับสนุนให้ลูกทำงานในโรงงานที่มีเงินเดือนแน่นอน นอกจากนี้ ถ้าบ้านไหนมีลูกสาวการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านในครอบครัวนั้นก็แทบจะเป็นไปไม่ได้เพราะพ่อแม่เป็นห่วงไม่ยอมให้ลูกต้องลำบาก ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

บางครอบครัวไม่ต้องการให้ลูกทำประมงพื้นบ้านเหมือนตนเพราะอยากให้ลูกเรียนสูง ๆ ตามค่านิยมสมัยใหม่ โดยเฉพาะบ้านที่มีลูกสาวก็อยากจะส่งเสริมให้ลูกเรียนมากกว่าเพราะพ่อแม่เป็นห่วงเรื่องความปลอดภัย (สุทิน กลิ่นอุดม, สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) เด็กที่ไม่ได้เรียนรู้การทำประมงตั้งแต่เล็ก ๆ เมื่อโตขึ้นก็มักจะไม่เข้ามาสืบทอด ดังที่ภาณุวัฒน์ คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...เด็กปัจจุบันถ้าไม่ได้ถูกสอนมาตั้งแต่เด็กๆพอโตก็จะไม่ได้มาทำเท่าไร เพราะหนึ่งอาจจะทำไม่เป็นไม่เคยทำเลยไม่อยู่ในวิถีชีวิตเหมือนพวกผม และบางคนที่ไม่เคยทำแต่ลองพอได้ลองทำก็จะเหนื่อย เมาเรือ ถ้าไม่อดทนก็ต้องเลิกไปทำอย่างอื่น เขาอาจจะไม่ผูกพันกับอาชีพนี้เพราะถึงพ่อแม่จะทำแต่ไม่ได้ให้ลูกมีส่วนรวมก็จะค่อย ๆ ห่างออกไป...

การสืบทอดที่เกิดขึ้นในยุคใหม่มีข้อจำกัดเพราะผู้ประกอบการส่วนใหญ่จะเน้นให้ลูกหลานเรียนแทนการทำประมงเป็นอาชีพ ดังอดีตที่ผ่านมา ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า

...บ้านที่ยังสอนสืบทอดก็มีอยู่ก็สอนกันทั่วๆไป ส่วนใหญ่ตอนนี้เด็กรุ่นใหม่พ่อแม่จะให้เรียนมากกว่า ไม่ค่อยให้มาลงเรือด้วยเหมือนคนรุ่นก่อนๆแล้วยุคสมัยเปลี่ยนไป ส่วนใหญ่ก็อยากให้ลูกเรียนหนังสือ ทำงานเป็นเจ้าคนนายคน ต้องยอมรับว่าคนที่มาทำประมงรุ่นใหม่ ๆ ส่วนใหญ่คือที่ไม่ได้เรียนต่อแล้ว...

ค่านิยมของคนรุ่นใหม่คือการเรียนจบมีงานที่มั่นคงทำ การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงที่เป็นอาชีพที่ต้องขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศก็ลดลงตามค่านิยมไปด้วย ประเทือง จือเหลียง (สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) กล่าวว่า

...ที่บ้านลูกๆตอนเด็กๆก็เคยพาไปทำด้วยกันบ้าง แต่ลูกก็ให้เขาเรียน จบกันทุกคนไปดูรูปปรับปริญญาในตัวได้ ส่งเขาจบ มีงานทำ ก็อยู่กับสองคนตายาย

ลูกหลานอยู่กรุงเทพฯ เสาร์ อาทิตย์มาหา ไม่ได้มาทำประมงเหมือนพ่อแม่แล้ว
แต่บ้านข้าง ๆ นี้ หลาน ๆ ญาติ ๆ กันเขาก็กังทำ แล้วแต่ความสมัครใจของลูกนะ
ว่าจะทำไหม เราไม่ได้บังคับ อยากทำก็สนับสนุนแต่ที่บ้านนี้เขาทำงานอื่นกันหมด
เลยไม่ได้ทำต่อจากพ่อแม่แล้ว...

อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านบางกลุ่มยังคงสืบทอดทำประมงพื้นบ้าน บางครอบครัว
พยายามสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านให้ลูกหลานเพราะต้องการให้ลูกหลานได้สืบทอด
ความรู้และรักษาความรู้ของบรรพบุรุษไม่ให้สูญหาย และบางส่วนสอนเพื่อเป็นอาชีพให้กับลูกหลานที่
ไม่ได้เรียนหนังสือต่อ ปรากฏข้อมูลดังนี้

หลายครอบครัวก็ยังคงสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านให้กับลูกหลาน โดยยังคงเป็น
การสืบทอดภายในครัวเรือน ครอบครัวที่ยังคงสืบทอดส่วนมากกล่าวตรงกันว่าไม่ได้บังคับแต่เป็น
ความสมัครใจของลูกหลานที่อยากสืบทอดอาชีพนี้ต่อไป และพวกเขาที่ดีใจหากมีคนมาเรียนรู้
สืบทอดไว้เพราะสิ่งเหล่านั้นวันจะหายไป หลายครอบครัวยังคงอนุรักษ์วิถีดั้งเดิมและสอนลูกให้ทำ
ประมงพื้นบ้าน โดยเด็กที่ไม่ได้ศึกษาต่อก็มักจะมาประกอบอาชีพทำประมงต่อจากพ่อแม่ สุภาพ
คงรักษา (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า “ที่บ้านก็สอนลูกนะ ลูกก็ทำประมงเป็น จับปลา
ได้ ช่วยพ่อช่วยแม่ได้ ทุกวันนี้ออกเรือกับพ่อได้คล่อง ทำเองได้แต่ยังไปกับพ่ออยู่ ตอนนี่คนนี่ก็ออก
จากโรงเรียนแล้วก็มาทำประมงกับที่บ้านนี่ละ ตอนแรกๆก็ทำไม่ค่อยได้ แต่ตอนนี้ชินทำได้ดีขึ้นมาก”

สำหรับการสืบทอดนั้นบางครั้งจะเป็นไปในลักษณะการให้ลูกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม
การประกอบอาชีพของพ่อแม่ในช่วงวันว่าง โดยให้เริ่มเรียนรู้จากการช่วยเป็นลูกมือ ดังที่ พรพนา
คลองโคน (สัมภาษณ์, 10 เมษายน, 2560) กล่าวว่า “ที่บ้านลูก ๆ ก็ทำกันทุกคน ตอนนี่ก็ทำกันอยู่
แต่จะให้เรียนด้วย เสาร์อาทิตย์ หรือปิดเทอมก็จะมาช่วยพ่อแม่ทำ”

ผู้รับการสืบทอดในปัจจุบันอาจทำอาชีพหลักที่นอกเหนือจากการทำประมงด้วยแต่ก็ยังคงเรียนรู้
และสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ดังที่ ภาณุวัฒน์ สิมอแก้ว (สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2560)
กล่าวว่า “ผมก็ทำได้มาตั้งแต่เด็ก ตอนนี่ก็ยังทำอยู่ แต่ว่าก็มีงานหลักอื่นด้วย เดี่ยวก็ไปเป็นทหารแต่
ประมงก็ไม่ทิ้ง ใจก็รัก คิดจะทำไปเรื่อย ๆ ครับ ส่วนหนึ่งก็เพราะอยากอนุรักษ์อาชีพของบรรพบุรุษ”

ปัจจัยด้านทัศนคติเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการทำประมงพื้นบ้านเพราะส่งผลต่อการคงอยู่และ
การเปลี่ยนแปลงมากที่สุด

5) ปัจจัยด้านการเลือกใช้เทคโนโลยี

วิถีชีวิตที่ได้รับอิทธิพลจากการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในชีวิตประจำวันส่งผลให้การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านที่ลดลงเช่นกัน จากที่ในอดีตเด็ก ๆ เคยใช้การเล่นเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านวิธีหนึ่งก็เปลี่ยนไปเพราะเด็ก ๆ มีสิ่งใหม่ที่นำเสนอและเป็นที่เลือกเพิ่มมากขึ้นในการใช้เวลาว่าง อาทิ เกม เพลง โทรศัพท์มือถือ โทรทัศน์ ฯลฯ การเล่นของเด็กที่เคยเป็นการเรียนรู้วิธีหนึ่งค่อยๆหายไป นันทพัทธ์ เกียรติวรราชรุณ (สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2560) กล่าวว่า

...เด็กรุ่นใหม่มีอะไรให้เล่นเยอะ คอมพิวเตอร์ เกม มือถือ ไม่ค่อยได้มาเล่นอะไรแบบรุ่นก่อน เล่นแบบคนรุ่นก่อนก็คือเล่นที่เป็นพื้นฐานของการทำอาชีพต่อไป พ่อแม่เองก็มีของให้ลูกเล่น ให้ลูกอยู่กับของเล่น มากกว่าจะเอาไปออกทะเลด้วยแล้ว แล้วเด็กเดี๋ยวนี้ก็ไม่ค่อยร้องตามจะไปด้วยเพราะเขามีของเล่นอะไรมากมายที่ดึงดูดความสนใจ สมัยก่อนไม่มีอะไรเล่นมากมาย ไปทะเลกับแม่ ลงคลองกับเพื่อนก็ถือว่าไปเล่นแล้ว...

สอดคล้องกับที่ ธวัชชัย พันภัย (สัมภาษณ์, 5 สิงหาคม 2560) ให้สัมภาษณ์ว่าบางครอบครัวไม่นำลูกเข้ามาร่วมหรือช่วยในการทำกิจกรรมการทำประมงของครอบครัวเหมือนในอดีตเพราะมีสิ่งที่น่าสนใจทำในเวลาว่างมากกว่า เช่น เกม หรือบางครั้งเด็กต้องใช้เวลาว่างไปเรียนพิเศษทำให้โอกาสที่จะได้เรียนรู้จากการทำกิจกรรมประมงร่วมกันในครอบครัวน้อยลง เด็ก ๆ ก็มีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำประมงลดลงกว่าในอดีตอย่างเห็นได้ชัดในหลายครอบครัว

คนรุ่นใหม่ที่อยู่ยังน้อยหลายครอบครัวไม่ได้ช่วยพ่อแม่ลงเรือทำประมงเหมือนในอดีตเพราะพ่อแม่จะใช้ของเล่นหรืออุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่างที่ทันสมัยและดึงดูดความสนใจของเด็กให้รอพ่อแม่อยู่ที่บ้านระหว่างที่พ่อแม่ไปทำประมงให้ลูกไม่ออกไปเล่นนอกบ้านได้ พ่อแม่จึงไว้วางใจให้ลูกรออยู่บ้านไม่ต้องออกไปทำประมงกับแม่ (วรัณพัต ดุลยพฤกษ์, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2560)

ทัศนคติเกี่ยวกับการใช้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน

สรุปได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านคือปัจจัยด้านการลดลงของทรัพยากรสัตว์ทะเลซึ่งเกิดจากการทำประมงโดยขาดสำนึก การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านทัศนคติและปัจจัยด้านการเลือกใช้เทคโนโลยี

6.3 แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของ คนโป๊ะและชาวประมงพื้นบ้าน

การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมีมาอย่างยาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยวิธีการที่หลากหลาย อาทิ การสอน การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง การฝึกฝน เป็นต้น ทั้งนี้จากความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต ทศนคติค่านิยม รวมถึงสภาพเศรษฐกิจสังคมและธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงในช่วงระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาจึงควรพัฒนารูปแบบและวิธีการในการสืบทอดเพื่อให้สอดคล้องและส่งเสริมให้การสืบทอดมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จากการสนทนากลุ่มเพื่อหาแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านและข้อเสนอแนะจากผู้ทรงคุณวุฒิ จึงสามารถสรุปแนวทางการสืบทอดได้ดังรายละเอียดต่อไปนี้

6.3.1 การสืบทอดผ่านการศึกษาในระบบโดยการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น รายวิชาเลือก และการบูรณาการในรายวิชา

ในอดีตครอบครัวและชุมชนรับภาระในการให้การศึกษาแก่บุตรหลานซึ่งการศึกษาก็จะเป็นการให้ความรู้ส่วนหนึ่งจะเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับการสืบทอดอาชีพของบรรพบุรุษแต่เมื่อเมื่อมีระบบโรงเรียนเข้ามา โรงเรียนกลายเป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษา การศึกษาแบบนี้ได้แยกคนออกจากชุมชน สังคม วัฒนธรรม จิตวิญญาณความเป็นท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา ทำให้คนหลงลืมรากเหง้าวิถีชีวิตของตนเองเกือบสิ้นเชิง แยกการศึกษาออกจากครอบครัว ชุมชน ท้องถิ่น วัด ศาสนสถานที่มีบรรพบุรุษ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและคุณธรรม ศีลธรรมเป็นกลไกเชื่อมโยงคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ (พิณสุตา สิริธรงค์ศรี ,2542) การศึกษาในระบบจึงเป็นไปในรูปแบบที่สัมพันธ์กับชุมชน ส่งเสริมให้คนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาและจิตวิญญาณความเป็นท้องถิ่น โรงเรียนควรมีนโยบายที่เอื้อต่อการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยควรได้รู้จักรากเหง้าของชุมชนและภาคภูมิใจในท้องถิ่นและเห็นความสำคัญการทำประมงพื้นบ้านที่สืบทอดกันในท้องถิ่น

...โรงเรียนไม่ควรแยกเด็กออกจากวิถีชีวิตดั้งเดิมคือนอกจากสอนเนื้อหาวิชาการแล้ว เรื่องที่เป็นเรื่องของท้องถิ่น ของดีของจังหวัด ของขึ้นชื่อ เช่น โป๊ะ หอยหลอด ต้องซักจงจืดใจเด็กให้เห็นความสำคัญของท้องถิ่น เห็นความสำคัญ ของของดีที่มีในชุมชน...การเรียนในโรงเรียนควรทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชนอย่าไปปลูกฝังกับเด็กว่าต้องเรียนแคในโรงเรียน ควรชี้แนะให้เด็กรุ่นใหม่ เห็นว่าการเรียนในโรงเรียนก็จำเป็นมากแต่การเรียนสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวก็จะมีประโยชน์เช่นกัน และก็สามารถเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันได้ อย่างน้อยเราไม่รู้วันหนึ่ง

ความรู้นี้อาจมีประโยชน์ อีกอย่างการเรียนจับปลา เรียนแคในหนังสือให้อ่าน
ก็ครั้งก็จับไม่ได้ถ้าไม่เคยลองทำโรงเรียนกับชุมชนจึงต้องเอื้อต่อกัน ให้เด็กเห็น
ความสำคัญของทั้งสองอย่าง...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการศึกษาในระบบเริ่มเข้ามามีบทบาทในการสืบทอดการทำประมง
พื้นบ้านมากขึ้น สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชนบางแห่งมีหลักสูตรท้องถิ่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องการทำ
ประมงพื้นบ้าน สอดคล้องกับที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้
ปรับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ
พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้
ท้องถิ่นและสถานศึกษาได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพ
ความต้องการของท้องถิ่น (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542 อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ทั้งนี้
สถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในเขตชุมชนที่มีการทำประมงพื้นบ้านควรพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้มีเนื้อหา
เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในท้องถิ่นให้ครบทุกสถานศึกษา

โรงเรียนมีส่วนช่วยสืบทอดได้ตรงที่ทำเป็นนโยบายให้เด็กได้เรียนเรื่อง...
การทำประมงพื้นบ้านเพิ่มเติมในโรงเรียนด้วย ผู้มีอำนาจในโรงเรียนหรือคุณครูอาจ
ลองถามความคิดเห็นของคนในชุมชนหรือตัวแทนก็ได้ว่าจะเอาเรื่องประมงเข้ามา
อยู่ในโรงเรียนอย่างไรที่จะให้เด็กเรียนรู้ อาจจะเป็นวิชาเพิ่มขึ้นมาก็ได้ หรืออะไร
ก็ต้องแล้วแต่โรงเรียนแต่ควรจะมีเพราะจะช่วยได้มาก...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

ทั้งนี้จากการศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 และแนวทาง
ในการจัดทำกรอบสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2251
พบว่า สามารถจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านได้ ซึ่งสอดคล้องกับ
ความต้องการของกลุ่มผู้นำชาวประมงพื้นบ้านที่ได้เสนอความคิดเห็น เกี่ยวกับ เนื้อหาที่ควรบรรจุลง
ในหลักสูตรของสถานศึกษาในท้องถิ่น (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560) ซึ่งสรุปได้ว่าควร
บรรจุเนื้อหา ดังนี้

- 1) ระบบนิเวศอ่าวแม่กลอง
- 2) ประวัติการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม
- 3) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวกับชุมชนประมงในแต่ละพื้นที่

- 4) สัตว์น้ำสำคัญของอ่าวแม่กลอง
  - 5) ปลาทุแม่กลอง
  - 6) ภูมิปัญญาการทำโป๊ะปลาทุแม่กลอง
  - 7) เครื่องมือประมงพื้นบ้าน
  - 8) การประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้าน
  - 9) การจับสัตว์น้ำประเภทต่างๆ
  - 10) ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน
  - 11) การแปรรูปผลผลิต เช่น กะปิ ปลาทุต้มเค็ม ปลาทุซาเตี๊ยะ ปลาทุนึ่ง ปูตอง
  - 12) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ร่างตัวอย่าง โครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ภูมิปัญญาการทำโป๊ะปลาทุ ดังนี้

โครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ปลาทุโป๊ะแม่กลอง

กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เวลา 12 ชั่วโมง

ตารางที่ 11 โครงสร้างหลักสูตรท้องถิ่น เรื่อง ปลาทุโป๊ะแม่กลอง

กิจกรรมที่	เรื่อง	จุดประสงค์การเรียนรู้	สาระการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
1	ปลาทุแม่กลอง	1.นักเรียนบอกลักษณะของปลาทุแม่กลองได้ 2.นักเรียนบอกถิ่นที่อยู่และเส้นทางการอพยพของปลาทุแม่กลองได้ 3. นักเรียนบอกภูมิประเทศและระบบนิเวศอ่าวแม่กลองที่สัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของปลาทุได้	1.ลักษณะปลาทุแม่กลอง 2.ถิ่นที่อยู่อาศัย เส้นทางการอพยพหากินของปลาทุ 3. สภาพภูมิประเทศและระบบนิเวศอ่าวแม่กลองที่สัมพันธ์กับการอยู่อาศัยของปลาทุ	2
2	โป๊ะปลาทุแม่กลอง	1.นักเรียนอธิบายความเป็นมาของการทำโป๊ะได้ 2.นักเรียนบอกลักษณะและองค์ประกอบหลักของโป๊ะได้	1.ความเป็นมาของโป๊ะ 2.ลักษณะและองค์ประกอบของโป๊ะ	2
3	สร้างโป๊ะอย่างไร	1.นักเรียนบอกขั้นตอนการสร้างโป๊ะในเบื้องต้นได้ 2.นักเรียนบอกวิธีการจับปลาโดยใช้โป๊ะได้ 3.นักเรียนอภิปรายถึงข้อดีข้อเสียของโป๊ะได้	1.ขั้นตอนการสร้างโป๊ะ 2. นักเรียนอธิบายวิธีจับปลาด้วยโป๊ะได้ 3.นักเรียนอภิปรายข้อดีข้อเสียของโป๊ะได้	5

ตารางที่ 11 (ต่อ)

กิจกรรมที่	เรื่อง	จุดประสงค์การเรียนรู้	สาระการเรียนรู้	เวลา (ชั่วโมง)
4	ปลาทออาหาร ชั้นยอด	1.นักเรียนบอกชื่ออาหารที่ทำจากปลาทูได้ 2.นักเรียนทำอาหารที่มีส่วนผสมของ ปลาทูได้	1.ชื่ออาหารที่ทำจากปลาทู 2.การทำอาหารที่มีส่วนผสม ของปลาทู	3

จากตัวอย่างโครงสร้างหลักสูตรข้างต้นจะเห็นได้ว่าเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง
พื้นบ้านสามารถนำมาสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่สะท้อนความเป็นชุมชนและท้องถิ่นได้

ผู้ร่วมสนทนากลุ่มหลายท่านเสนอความเห็นว่าคุณควรนำความรู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้านไป
สอดแทรกหรือนำเนื้อหาไปใช้สอนในรายวิชาต่างๆ โดยการบูรณาการให้เข้ากับเนื้อหาของแต่ละ
รายวิชาโดยการสอดแทรกในรายวิชาต่าง ๆ หรือทำเป็นรายวิชาเลือกหรือกิจกรรมชุมนุม ทั้งนี้จาก
การศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า เนื้อหาเรื่องการทำ
ประมงพื้นบ้านสามารถนำมาสอดแทรกและประยุกต์ในการเรียนการสอนได้หลายกลุ่มสาระ
การเรียนรู้ โดยผู้วิจัยได้นำความคิดเห็นจากการสนทนากลุ่มมาออกแบบเพื่อใช้ในการบูรณาการ
รายวิชา ดังนี้

ในสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ประกอบด้วยสาระการเรียนรู้แกนกลาง 5 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 การอ่าน

สาระที่ 2 การเขียน

สาระที่ 3 การฟัง การดู และการพูด

สาระที่ 4 หลักการใช้ภาษาไทย

สาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรม

จากสาระที่ปรากฏในรายวิชาภาษาไทยจะเห็นว่าสามารถบูรณาการเนื้อหาเรื่องการทำประมง
พื้นบ้านได้ทุกสาระ เช่น ในสาระการอ่าน สามารถนำคำศัพท์เฉพาะในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำ
ประมงพื้นบ้านมาสอนนักเรียนได้ เช่น ป้องเคย น้ำเช่า น้ำเย็น เป็นต้น สามารถนำบทความหรือ
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านมาให้ให้นักเรียนอ่านและฝึกคิดวิเคราะห์ ในสาระการเขียน
สามารถให้นักเรียนเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านในรูปแบบต่างๆ สาระที่ 3 สามารถนำ
สื่อต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในท้องถิ่นมาให้ให้นักเรียนศึกษา จากนั้นให้นักเรียนพูดหรือ
เขียนแสดงความคิดเห็นอภิปราย สาระที่ 4 หลักการใช้ภาษาไทย สามารถนำคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับ
การทำประมงพื้นบ้านให้นักเรียนได้เรียนรู้ สาระที่ 5 วรรณคดีและวรรณกรรม ครูผู้สอนสามารถนำ

วรรณคดีที่บางช่วงบางตอนมีเนื้อหาบรรยายภาพการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามหรือมีชื่อสัตว์ทะเลที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมาให้นักเรียนอ่าน อาทิ นิราศเมืองเพชร นิราศพระแท่นดงรัง ปลาทุสุรังษ์ ฯลฯ เพื่อให้นักเรียนเกิดความสนใจอยากเรียนรู้

ในสาระการเรียนรู้งานอาชีพและเทคโนโลยี ประกอบด้วย 4 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 การดำรงชีวิตและครอบครัว

สาระที่ 2 การออกแบบและเทคโนโลยี

สาระที่ 3 เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

สาระที่ 4 การอาชีพ

จากสาระที่ปรากฏในรายวิชาภาษาไทยจะเห็นว่าสามารถบูรณาการเนื้อหาเรื่องการทำประมงพื้นบ้านได้ทุกสาระ เช่นสาระที่ 1 สามารถนำมาสอนนักเรียนในเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตและครอบครัว โดยสอดแทรกภาพวิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน สาระที่ 2 การออกแบบและเทคโนโลยี สามารถให้นักเรียนใช้เทคโนโลยีในการทดลองออกแบบบรรจุภัณฑ์สำหรับใส่สินค้าแปรรูปจากการทำประมงพื้นบ้าน สาระที่ 3 สามารถให้นักเรียนใช้เทคโนโลยีในการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน สาระที่ 4 ที่เกี่ยวข้องกับทักษะที่จำเป็นต่ออาชีพโดยตรงสามารถนำความรู้เรื่องอาชีพการทำประมงพื้นบ้านมาสอนได้โดยตรง นอกจากนี้อาจให้นักเรียนได้ฝึกประดิษฐ์เครื่องมือประมงพื้นบ้านในท้องถิ่น อาทิ ลอบ เขงเลง การถักแห โดยเชิญวิทยากรในท้องถิ่น หรือผู้ปกครองนักเรียนที่มีความสามารถมาสอนและสาธิตให้นักเรียนดูและฝึกทำตามหรืออาจให้นักเรียนที่ทำเครื่องมือเป็นสอนเพื่อนในชั้นเรียน

ในสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ประกอบด้วย 8 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 สิ่งมีชีวิตและกระบวนการดำรงชีวิต

สาระที่ 2 ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม

สาระที่ 3 สารและสมบัติของสาร

สาระที่ 4 แรงแรงและการเคลื่อนที่

สาระที่ 5 พลังงาน

สาระที่ 6 กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก

สาระที่ 7 ดาราศาสตร์และอวกาศ

สาระที่ 8 ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

จากสาระที่ปรากฏในรายวิชาวิทยาศาสตร์จะเห็นว่าสามารถบูรณาการเนื้อหาเรื่องการทำประมงพื้นบ้านได้ในสาระที่ 1 และ 2 ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมทางทะเล ความหลากหลายทางชีวภาพ ลักษณะเฉพาะและธรรมชาติของสัตว์ทะเลแต่ละชนิด สาระที่ 4 สามารถยกตัวอย่างการทำงานของเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางประเภทที่ต้องอาศัยการเคลื่อนที่และการออกแรงกระทำต่อวัตถุในการสอน สาระที่ 6 สามารถเชื่อมโยงเนื้อหาที่เรียนมาสู่สิ่งที่เกี่ยวข้องกับ

การทำประมงพื้นบ้านเพราะประมงพื้นบ้านสัมพันธ์กับสมบัติทางกายภาพของดิน น้ำและสารที่ 7 เนื้อหาในเรื่องความสัมพันธ์ของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และโลก ทำมาสอนเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาชาวบ้านในเรื่องการคำนวณจันทรคติและน้ำขึ้นน้ำลงให้นักเรียนเห็นภาพได้

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ มี 5 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 ทักษะศิลป์

สาระที่ 2 ดนตรี

สาระที่ 3 นาฏศิลป์

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะนี้ สามารถประยุกต์การสอนได้ ตัวอย่างดังนี้ ในสาระที่ 1 อาจให้นักเรียนวิเคราะห์ความงามของเครื่องมือประมงพื้นบ้าน นอกจากนี้อาจให้นักเรียนวาดภาพเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ภาพสัตว์ทะเล ภาพการทำประมงพื้นบ้าน หรือภาพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้อาจนำภาพที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์การทำประมงในท้องถิ่นหรือภาพวาดการทำประมงในท้องถิ่น มาสอนวิจารณ์คุณค่าทางทัศนศิลป์และสอดแทรกความรู้เกี่ยวกับประมงพื้นบ้านไปในตัว สำหรับสาระที่ 2 และสาระที่ 3 อาจส่งเสริมการสอดแทรกการสอนดนตรีที่บูรณาการกับการสอนนาฏศิลป์ที่สามารถสะท้อนอาชีพประมงซึ่งในสถานศึกษาบางแห่งได้สอนแทรกอยู่แล้ว อาทิ การแข็งหอยแครง โดยอาจจะดัดแปลงพัฒนาให้หลากหลายมากขึ้น

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ประกอบด้วย 5 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 ศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม

สาระที่ 2 หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรมและการดำเนินชีวิตในสังคม

สาระที่ 3 เศรษฐศาสตร์

สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์

สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สามารถบูรณาการทุกสาระให้เข้ากับเนื้อหาการทำประมงพื้นบ้านได้ทั้งหมด สาระที่ 1 สามารถนำค่านิยมอันดีงามของภูมิปัญญาชาวประมงพื้นบ้านมาสอนนักเรียน สาระที่ 2 สามารถสอนให้นักเรียนเข้าใจมีวัฒนธรรม ค่านิยม และวิถีชีวิตที่แตกต่างของผู้คนหลากหลายอาชีพรวมทั้งอาชีพประมงพื้นบ้าน สาระที่ 3 นำมาสอนในเรื่องการผลิต การแจกจ่าย การบริโภค และการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยบูรณาการกับเรื่องการทำประมง สาระที่ 4 สอนให้นักเรียนได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงเพื่อให้เกิดความเข้าใจรากเหง้าของตนเองและเกิดความภาคภูมิใจ สาระที่ 5 บูรณาการสอนในเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในแง่ของการทำประมงพื้นบ้านและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเล

ในสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ ประกอบด้วย 4 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 ภาษาเพื่อการสื่อสาร

สาระที่ 2 ภาษาและวัฒนธรรม

สาระที่ 3 ภาษากับความสัมพันธ์กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น

สาระที่ 4 ภาษากับความสัมพันธ์กับชุมชนและโลก

ในสาระที่ 1 สามารถให้นักเรียนเรียนรู้คำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน อาทิ เครื่องมือประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

ในสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ประกอบด้วย 6 สาระ ได้แก่

สาระที่ 1 จำนวนและการดำเนินการ

สาระที่ 2 การวัด

สาระที่ 3 เรขาคณิต

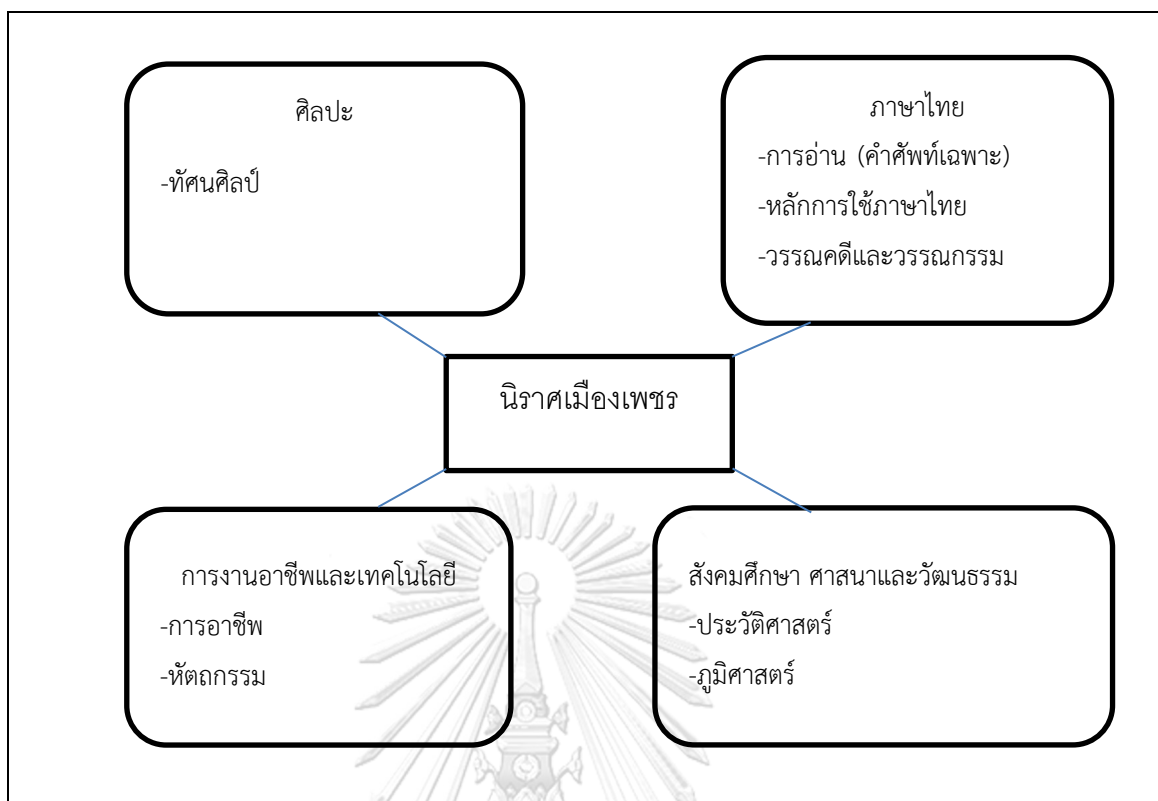
สาระที่ 4 พีชคณิต

สาระที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลและความน่าจะเป็น

สาระที่ 6 ทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ในสาระที่ 1 2 และ 3 สามารถนำเรื่องประมงพื้นบ้าน เข้าสอดแทรกเป็นตัวอย่างได้ เช่น การคำนวณจำนวนความยาวของอวนที่ต้องใช้ในพื้นที่โปะที่ขนาดต่างกัน รูปทรงหรือการวัดนำมาใช้ยกตัวอย่างการสอนในการคำนวณออกแบบการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางชนิดได้

นอกจากนี้หากนำเนื้อหาเรื่องการทำประมงพื้นบ้านมาเป็นสาระสำคัญของการเรียนสามารถจัดการสอนที่บูรณาการสาระการเรียนรู้ต่างๆได้หลากหลาย ในที่นี้ผู้วิจัยจะยกตัวอย่างการใช้วรรณคดีที่มาสอนโดยสมมุติการสอนเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น โดยนำวรรณคดีนิราศเมืองเพชรตอนที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นสมุทรสงครามมาเป็นสื่อดังนี้

ภาพที่ 86 ผังการบูรณาการเนื้อหาวิชา

เขียนโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2561

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ในสาระการอ่านอาจกำหนดให้นักเรียนต้องสามารถอ่านออกเสียงคำศัพท์และทำนองเสนาะได้ถูกต้อง บอกใจความสำคัญของเรื่องที่อ่านได้ สาระวรรณคดีและวรรณกรรมกำหนดให้นักเรียนสามารถระบุความรู้และวิเคราะห์คุณค่าของเรื่องที่อ่านได้ สาระหลักภาษาไทยกำหนดให้นักเรียนสามารถบอกความหมายของคำศัพท์จากวรรณคดีได้

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สาระที่ 4 ประวัติศาสตร์ นักเรียนสามารถอธิบายเรื่องการค้าขายสัตว์น้ำในอดีต ตลอดจนสภาพการตั้งบ้านเรือนและวิถีชีวิตของคนสมุทรสงครามในอดีตได้ สาระที่ 5 ภูมิศาสตร์ นักเรียนวิเคราะห์สภาพภูมิศาสตร์ของเมืองแม่กลองที่สัมพันธ์กับการทำประมงได้

ในสาระวิทยาศาสตร์สามารถนำเรื่องลมและคลื่นที่ปรากฏในวรรณคดีมาใช้บูรณาการกับรายวิชาวิทยาศาสตร์ในการสอนเรื่องการเกิดคลื่นและลม โดยเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีความรู้ที่เกิดจากการสังเกตเช่นกัน สาระที่ 1 เรื่องเกี่ยวกับพืชและสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศป่าชายเลนที่ปรากฏในวรรณคดี

ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ในสาระที่ 1 สามารถให้นักเรียนวาดภาพตามจินตนาการจากการอ่านวรรณคดีได้

กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีในสาระที่ 4 การอาชีพ สามารถบูรณาการ โดยการสอนเรื่องเครื่องมือประมงพื้นบ้านในอดีตที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดที่มีชื่อปรากฏในวรรณคดี ได้แก่ ปลาทุ ปลากระบอก ปลากระเบน ปู หอย

ทั้งนี้การสอนแบบบูรณาการผู้สอนจะต้องมีความรู้ความสามารถ ต้องสามารถนำเนื้อหา มาเชื่อมโยงบูรณาการในการจัดการเรียนการสอนกับวิชาต่างๆได้อย่างหลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียน ทั้งนี้ผู้สอนจะต้องเป็นผู้ที่คอยเชื่อมโยงเนื้อหาให้สัมพันธ์กันและจัดกระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ ที่หลากหลายเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด นอกจากนี้สำหรับนักเรียนบางคนที่อยู่ในครอบครัวชาวประมงนั้นครูก็อาจส่งเสริมให้นักเรียนได้ร่วมสังเกตกิจกรรมการทำประมงของผู้ปกครอง โดยอาจขอให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการบอกเล่าเรื่องราว วิธีการทำประมงให้เพื่อน ๆ ในชั้นเรียนทราบ เพื่อให้เขาเกิดความสนใจที่จะเรียนรู้และภาคภูมิใจในอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน

สำหรับการศึกษาในระบบจะเน้นที่โรงเรียนระดับประถมศึกษาเป็นหลักเนื่องจากความคิดเห็นของกลุ่มชาวประมงที่ว่า โรงเรียนระดับประถมศึกษามักตั้งอยู่ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชุมชนและการเรียนรู้การทำประมงควรเริ่มให้เด็กได้ซึมซับตั้งแต่เด็ก

6.3.2 พัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

ความรู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้านควรได้รับการเผยแพร่และพัฒนาต่อยอดโดยอาศัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ องค์กรและบุคคลต่างที่เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกชุมชน ได้แก่

- 1) รัฐบาล
- 2) องค์กรภาครัฐที่รับผิดชอบเรื่องประมง ได้แก่ สำนักประมงสมุทรสงคราม ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสมุทรสงคราม
- 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล
- 4) เครือข่ายการเรียนรู้ ได้แก่ นักวิชาการท้องถิ่น นักการศึกษา นักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นักวิชาการประมง นักวิชาการเกษตร นักวิชาการวัฒนธรรม นักพัฒนศึกษา นักการศึกษา ครู อาจารย์
- 5) เครือข่ายชุมชน ได้แก่ เครือข่ายชุมชนและชุมชนภายนอก

ทั้งนี้จากข้อสรุปในการสนทนากลุ่ม พบว่า ควรดำเนินการดังนี้

- รัฐบาลควรพัฒนากฎหมายที่ช่วยส่งเสริมและสนับสนุนการทำประมงพื้นบ้านและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ การจับสัตว์น้ำซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านโดยตรง รวมถึงลงมาดูแลศึกษาปัญหาเรื่องการทำประมงและปัญหาเรื่องทรัพยากรทางทะเลของไทยโดยการลงพื้นที่ศึกษาและหาแนวทางแก้ไขร่วมกับชาวประมงพื้นบ้านอย่างจริงจัง

- สำนักประมงสมุทรสงคราม และศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสมุทรสงครามซึ่งเป็นองค์กรหลักของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงของจังหวัดสมุทรสงครามควรส่งเสริมการทำประมงพื้นบ้านโดยการอำนวยความสะดวกในขั้นตอนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้าน อาทิ การขอใบอนุญาตต่าง ๆ เป็นต้น

- การจัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้เรื่องกฎหมายประมงที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านแก่ชาวประมงในพื้นที่เพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านได้เข้าใจและวางแผนการทำประมงพื้นบ้านได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

- การให้เจ้าหน้าที่ของภาครัฐลงพื้นที่เพื่อศึกษาสำรวจสภาพความต้องการและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่เพื่อหาแนวทางพัฒนาการทำประมงพื้นบ้านร่วมกัน

- เน้นการเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนและภายนอก เช่น การเชิญวิทยากรจากภายนอกมาให้ความรู้คนในชุมชนในเรื่องที่เป็นประโยชน์และสามารถต่อยอดจากการทำประมงพื้นบ้านได้ อาทิ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การลดต้นทุนการผลิต เทคนิคการเข้าถึงกลุ่มลูกค้า เป็นต้น

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะหน่วยงานของภาครัฐในท้องถิ่นควรจัดกิจกรรมโครงการที่ส่งเสริมการทำประมงพื้นบ้านในท้องถิ่น อาทิ นิทรรศการที่หมุนเวียนตามวิถีการทำประมงพื้นบ้านรอบปี เพื่อเผยแพร่ความรู้

- เครือข่ายการเรียนรู้ นักวิชาการท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐ ควรร่วมมือกับชุมชนในการศึกษารวบรวมความรู้และทำเป็นหนังสือที่บันทึกเรื่องราวการทำประมงพื้นบ้านของจังหวัดสมุทรสงครามและจัดเก็บในแหล่งการเรียนรู้ที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่าย เพื่อเป็นสมบัติและเอกสารที่รวบรวมประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม ซึ่งควรมีรายละเอียดครอบคลุมเนื้อหาต่าง ๆ ดังนี้

- ประวัติศาสตร์การทำประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
- ลักษณะเด่นของการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
- ภูมิปัญญาการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้าน
- วิธีการทำประมงพื้นบ้าน
- เรือที่ใช้ในการทำประมงพื้นบ้าน

เครือข่ายชุมชนประสานความร่วมมือในการทำประมงพื้นบ้านในลักษณะการรวมพลังชุมชน ดังกรณีที่ได้เกิดขึ้นในพื้นที่หมู่ 4 ตำบลบางแก้วที่ร่วมมือกันจัดตั้งเป็นหมู่บ้านทำประมงเชิงอนุรักษ์ ที่มีข้อตกลงร่วมกันในการทำประมงพื้นบ้านในชุมชน อาทิ การทำประมงโดยเครื่องมือประมงที่ทำลายธรรมชาติน้อยที่สุด การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ยังได้ร่วมมือกับหน่วยงานศูนย์ประมงพื้นบ้านอ่าวไทยตอนบน (สมุทรปราการ) โดยการให้บุคคลภายนอกเข้ามาให้ความรู้

การพัฒนารูปแบบเครือข่ายลักษณะนี้ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้นครอบคลุมในพื้นที่ของหมู่บ้านอื่น ๆ โดยคนในชุมชนร่วมมือกันเองในการพัฒนาเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แก้ปัญหาร่วมกันจัดกิจกรรมให้ความรู้แก่เยาวชนในท้องถิ่น เป็นต้น และจัดกิจกรรมโดยแลกเปลี่ยนเรียนรู้สัมพันธ์กับชุมชนภายนอก เช่น แลกเปลี่ยนความรู้หรือร่วมมือกับชุมชนภายนอกในลักษณะเครือข่ายประมงพื้นบ้าน โดยการจัดกิจกรรมที่ให้โอกาสสมาชิกของแต่ละชุมชนได้ทำความรู้จัก แลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้านซึ่งกันและกัน โดยการจัดสัมมนา ศึกษาดูงาน อบรมโดยแลกเปลี่ยนวิทยากร เป็นต้น

การร่วมมือของเครือข่ายมีความสำคัญต่อการพัฒนาองค์ความรู้และสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน การร่วมมือกันในการสืบทอดต้องเน้นการร่วมมือกันพัฒนาและร่วมมือกันเผยแพร่ความรู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้านกลุ่มบุคคลที่หลากหลายในสังคม

ควรมีการจัดตั้ง “ศูนย์ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม” เพื่อเป็นสถานที่สืบทอดผ่านรูปแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้การสืบทอดครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย ในหลายช่วงอายุ ทั้งนี้การศึกษาด้านอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่จะบริการสำหรับคนทุกวัยไม่จำกัดอายุ พื้นฐานการศึกษา ประสบการณ์ ผู้สนใจสามารถศึกษาได้เมื่อมีความพร้อมและความต้องการ เนื้อหาสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น สถานที่เรียนเกิดขึ้นได้ทุกที่ตามความเหมาะสม เช่น โรงเรียน บ้าน ศาลาวัด หรือสถานที่อื่น ๆ วิธีการเรียนการสอนและระยะเวลาสามารถยืดหยุ่นได้ ไม่จำเป็นต้องมีการสอบและหน่วยงานที่จัดไม่จำกัดเฉพาะสถาบันการศึกษาแต่อาจเป็นหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน รวมถึงหน่วยงานท้องถิ่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านในเป็นรูปธรรม เป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน นักท่องเที่ยว บุคคลภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งนี้การดำเนินงานของศูนย์ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามควรมีลักษณะดังนี้

1) ประสานความร่วมมือของกลุ่มเครือข่ายต่างๆเข้าด้วยกันและสร้างศูนย์ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามในลักษณะอาคารถาวรที่อยู่ในท้องถิ่นเป็นองค์กรหลักในการดำเนินการประสานความร่วมมือขององค์กรและเครือข่ายของหน่วยงานภาครัฐ ชุมชน

2) รวบรวมความรู้ด้านภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน ลักษณะการทำประมงพื้นบ้าน โดยจัดข้อมูลให้เป็นระบบ โดยรวบรวมหลักฐานต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาพถ่ายประวัติศาสตร์ ภาพถ่ายสัตว์น้ำ หนังสือ แผนที่ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆที่เกี่ยวข้อง สื่อของจริง ได้แก่ เครื่องมือประมงพื้นบ้าน อุปกรณ์ช่วยทำการประมงที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือประมงพื้นบ้านจำลอง ฯลฯ

3) เผยแพร่องค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านโดยแบ่งพื้นที่ในศูนย์ออกเป็นส่วนต่างๆที่สอดคล้องกับลักษณะการให้ความรู้ ได้แก่ ห้องนิทรรศการสำหรับการจัดนิทรรศการหมุนเวียน ห้องการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยมีสื่อต่าง ๆ อาทิ สื่อเสมือนจริง สื่อมัลติมีเดีย

สื่ออินเตอร์แอคทีฟ เซลล์เลิร์นนิ่ง ห้องโชนกิจกรรมที่ให้ประชาชนที่เข้ามาในศูนย์สามารถทำกิจกรรมร่วมได้ เช่น การสาธิตการทำเครื่องมือประมง โชนห้องสมุดที่รวบรวม สื่อสิ่งพิมพ์หรือสื่ออิเล็กทรอนิกส์ต่างๆที่เกี่ยวข้อง

4) จัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ในรูปแบบของหลักสูตรระยะสั้นโดยหน่วยงานการศึกษา

นอกระบบโรงเรียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ คนรุ่นใหม่ในชุมชน เยาวชนในชุมชนและคนในชุมชนที่ไม่มีงานทำ และกลุ่มคนภายนอกชุมชน หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องควรเข้ามามีบทบาทในการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ในเรื่องที่ชุมชนต้องการหรือเรื่องที่ได้เห็นได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการทำประมงพื้นบ้าน เช่น การต่อยอดการประกอบอาชีพ เป็นต้น หลักสูตรควรมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเห็นความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้านและเกิดความภาคภูมิใจซึ่งจะทำให้การทำประมงพื้นบ้านมีความหมายต่อผู้เรียนและอาจส่งผลให้เป็นจุดเริ่มต้นในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านของผู้เรียน มุ่งให้ผู้เรียนได้มีอาชีพหรือมีแนวทางการทำมาหากิน มีเจตคติที่ดีในการประกอบอาชีพ โดยหน่วยงานในชุมชนท้องถิ่นของภาครัฐและเอกชนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านให้กับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนภายในชุมชนและคนภายนอกชุมชน โดยคนในชุมชนควรจัดเป็นหลักสูตรที่สามารถต่อยอดจากกิจกรรมการทำประมงพื้นบ้าน เช่น การออกแบบผลิตภัณฑ์ การให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายประมงแก่ชาวบ้าน เพื่อรักษาประโยชน์ของตนเอง และเทคนิคการใช้เทคโนโลยีในการจัดจำหน่าย ทั้งนี้เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นแนวทางในการประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านมากยิ่งขึ้นและส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้านซึ่งจะนำไปสู่การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านในที่สุด

สำหรับกลุ่มคนภายนอกชุมชนเป้าหมายคือคนทั่วไปที่ยังไม่มีงานทำหรือเยาวชนรุ่นใหม่โดยหน่วยงานที่จัดอาจจะเป็นหน่วยงานต่าง ๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเป็นไปในลักษณะความร่วมมือเพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับชุมชนและการทำประมงพื้นบ้านให้บุคคลภายนอกที่สนใจซึ่งอาจเป็นบุคคลทั่วไปหรือกลุ่มคนจากหน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ที่สนใจเข้ามาศึกษา อบรม โดยอาจออกมาในรูปแบบของหลักสูตรการเรียนรู้ระยะสั้นที่ให้ความรู้โดยคนในพื้นที่ เช่น ประชาชนชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้บุคคลภายนอกเข้าใจวิถีและความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังสร้างความภาคภูมิใจสร้างขวัญและกำลังใจให้ชาวประมงพื้นบ้านในท้องถิ่นที่เห็นว่าความรู้ของตนเองนั้นเป็นสิ่งสำคัญและมีคุณค่าซึ่งทำให้เกิดการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านต่อไป ประโยชน์ของการสืบทอดโดยใช้หลักสูตรระยะสั้นคือสามารถกำหนดหลักสูตรได้หลากหลายให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชน นอกจากนี้เป็นการเรียนที่ไม่จำกัดอายุและมีผลต่อการพัฒนาผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสืบทอด โดยเฉพาะผู้รับการสืบทอดที่สามารถนำความรู้มาประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพอย่างแท้จริง

6.3.3 ส่งเสริมต่อยอดจุดแข็งของการสืบทอดผ่านการศึกษาตามอัยาศัยในครัวเรือน

ครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมลำดับแรกของมนุษย์เป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดมีความผูกพันกับชีวิตมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตายและบริบทที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ก็คือครอบครัว (อุมพร ตรงค์สมบัติ, 2541) การเรียนรู้ที่มีรากฐานจากครอบครัวจึงมีความสำคัญและสอดคล้องกับการศึกษาตามอัยาศัยจากนิยามของคำว่าการศึกษาตามอัยาศัยที่ ปฐม นิคมานนท์ (2532) ให้ความหมายไว้ว่าเป็นกระบวนการตลอดชีวิต เช่น การเรียนรู้จากครอบครัว เพื่อนบ้าน จากการทำงาน การเล่น จากตลาด ร้านค้า เช่น เด็กหญิงเรียนรู้การทำกับข้าวจากมารดา เด็กชายเรียนรู้อาชีพจากบิดา เรียนรู้การสังเกตธรรมชาติหรือค้นพบสิ่งต่างๆโดยบังเอิญเป็นการเรียนรู้ที่ไม่ได้ตั้งใจ

ครอบครัวต้องมีบทบาทสำคัญในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน ต้องปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติที่ดีต่อการทำประมงพื้นบ้าน ในด้านคุณค่า ความสำคัญและประโยชน์ของอาชีพประมงพื้นบ้าน รวมถึงแนวทางการประกอบอาชีพอย่างยั่งยืนในอนาคตที่จะสามารถหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ในระยะยาว (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560) จากการสนทนากลุ่มได้อภิปรายถึงวิธีการสืบทอดในครัวเรือนและชุมชน ดังนี้

...การสืบทอดที่ดีที่สุดของชาวประมงพื้นบ้านคือการเรียนรู้จากครอบครัว

ชุมชนจากพ่อแม่ พี่ป้า น้าอา ชุมชน สอนกันรุ่นต่อรุ่น การจะสืบทอดให้ได้ผลคือจะต้องฝึกให้เด็กๆในบ้านเรียนรู้จากผู้ใหญ่ เรียนแบบไม่รู้ตัวว่าเรียน อาจเกิดจากการช่วยงานพ่อแม่หรือพ่อแม่เอาลูกไปเลี้ยงเวลาออกไปหาปลา ลูกเห็นลูกก็จดจำ ลูกได้ลองช่วยลงทำ อันนี้ถือว่าเป็นการเรียนรู้แล้ว และถ้าจะให้คนรุ่นใหม่ ๆ ยังทำประมงพื้นบ้านได้จริงๆก็ต้องใช้วิธีนี้ได้ผลดีที่สุด การเรียนรู้ตามตำราไม่สร้างทักษะ สร้างความชำนาญได้แบบการเรียนรู้ที่ได้ลงมือทำ การสืบทอดที่จะได้ผลที่สุดต้องให้เด็กๆเรียนรู้การทำประมงจากพ่อแม่ ครอบครัวยุค ต้องไม่แยกเด็กออกจากวิถีตรงนั้น...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การสืบทอดผ่านครัวเรือนในปัจจุบันเริ่มได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากปัจจัยหลายประการดังที่ได้กล่าวมาในเรื่องของการสืบทอดในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามจากการสนทนากลุ่มพบว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายหลักในฐานะผู้รับการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านเพื่อทำประมงพื้นบ้านต่อไปในอนาคตก็คือกลุ่มลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านในชุมชน ทั้งนี้รูปแบบการสืบทอดที่ควรมีบทบาทในการสืบทอดมากที่สุดก็คือการศึกษาตามอัยาศัยที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวเหมือนเช่นที่ผ่านมาในอดีต

และปัจจุบัน แต่ต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของการสืบทอดโดยเน้นการมีส่วนร่วมของสมาชิกในครัวเรือน (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560) ซึ่งสรุปเป็นแนวทางการสืบทอดได้ดังนี้

1) พ่อแม่ผู้ปกครองส่งเสริมให้ลูกหลานมีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำประมงของครอบครัวมากขึ้นโดยใช้เวลาวางในการทำกิจกรรม

ควรส่งเสริมให้ลูกหลานได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น วันเสาร์อาทิตย์หรือช่วงปิดภาคเรียน โดยทำกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ เป็นลูกมือของพ่อแม่ในการสร้างหรือซ่อมแซมเครื่องมือประมง ช่วยพ่อแม่แกะสัตว์น้ำออกจากอวน พาหนังเรือออกไปดูพ่อแม่ทำประมง เป็นต้น

ครอบครัวที่ต้องการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านสู่สมาชิกในครัวเรือนรุ่นต่อไปควรส่งเสริมให้เด็กหรือผู้รับการสืบทอดได้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านที่จะนำไปสู่การสัมผัสประสบการณ์ตรง มักเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นฐาน (social process) ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง ต้องทำให้การเรียนรู้อยู่ในวิถีชีวิตอย่างกลมกลืน

...การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านที่จะเรียนแล้วสามารถทำได้จริง
ควรต้องเป็นการเรียนรู้เกิดขึ้นในชีวิตจริง ๆ ซึ่งจะว่าไปก็ไม่ใช่เรื่องยากเพราะ
ทุกคนที่ทำประมงพื้นบ้านอยู่ที่นี่ก็ได้มีโรงเรียนมาสอนทำประมง ไม่ได้ต้องเข้าไป
นั่งเรียนแต่เรียนรู้กันในชีวิตประจำวันแต่เล็กแต่น้อย ในครอบครัวจากพ่อแม่
จริง ๆ การช่วยพ่อแม่ การเป็นลูกมือเป็นการเรียนรู้ทั้งหมดแต่ตัวคนเรียนเอง
อาจไม่รู้ตัวด้วยซ้ำว่าได้เรียนรู้ไปแล้วพ่อแม่เองไม่ต้องกังวลว่าจะสอนยังง
สอนเป็นหรือไม่อย่างไรเพราะทุกอย่างจะเกิดขึ้นเอง มันคือวิถีชีวิต...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

ในการเรียนรู้นั้นนอกจากพ่อแม่ ผู้ปกครองจะต้องเปิดโอกาสให้ลูกหลานเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการทำประมงพื้นบ้านของครอบครัวแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้การสืบทอดได้ผลดีก็คือทำให้ผู้รับการสืบทอดรู้สึกว่สิ่งที่ได้เรียนรู้นั้นมีคุณค่าความหมายต่อตนเอง

...การที่คนรุ่นใหม่จะเข้ามารับการสืบทอดการทำประมงจากพ่อแม่
ผู้ปกครอง ปัจจัยที่สำคัญคือต้องให้สิ่งที่จะเรียนรู้หรือว่ารับการสืบทอดมี
ความหมายก่อน คือมีความหมายกับตัวเขา เขาต้องเห็นคุณค่าเอง บางบ้าน
ที่ลูกหลานไม่ได้เข้ามาทำตรงนี้เพราะเขารู้สึกว่าห่างไกลกับเขา เช่น การเล่น
ของเด็กๆนี่ก็ดี การเลี้ยงลูกก็ดี อาจมีส่วนให้เด็กไม่ได้ไปสัมผัสกับอาชีพ

พ่อแม่เหมือนแต่ก่อน จะพูดถึงการสืบทอดก็ต้องทำให้เขาเห็นก่อนว่า
การทำประมงพื้นบ้านก่อนว่ามันมีประโยชน์ต่อเขาอย่างไร ...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

...การเรียนรู้การทำประมงแบบเดิม ๆ ก็อาจต้องเปลี่ยนบ้าง เช่น
แทนที่จะให้เด็กไปฝึกแค่จับปลากับพ่อขึ้นมาแล้วส่งต่อให้แม่ไปขาย ก็อาจปรับ
เพราะเด็กรุ่นใหม่เขาเก่งเทคโนโลยีกว่าที่เราคิด อาจเอาตรงนี้เข้ามาช่วย เช่น
ให้เด็กทำออนไลน์ ขายของทะเลที่เขาจับขึ้นมาเอง ให้มี ภาพถ่ายบอกเลยว่า
จับวันไหน ปลาอะไร น้ำหนักเท่าไร จับแบบไหน จับแบบประมงพื้นบ้านแท้ ๆ
นั้นก็ที่น่าสนใจ น่าจะไปได้ดีเพราะตอนนี้คนก็หันมาซื้อสินค้าโดยตรงจากผู้ผลิต
แบบนี้มากขึ้น มันเป็นการเพิ่มรายได้ด้วยเพราะไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลางและแบบนี้
จะดึงดูด ผู้บริโภคที่มีกำลังซื้อ ตรงนี้เด็กก็จะเห็นคุณค่ามากขึ้น เห็นว่าทำรายได้ดี
เพราะหลักการทำประมงก็คือการประกอบอาชีพ...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

...เมื่อเด็กเห็นช่องทางทำมาหากินก็จะดึงเขาเข้ามาสู่การสืบทอดมากขึ้น
การสืบทอดมีความหมายกับเขามากขึ้น แต่สิ่งสำคัญที่สุดก็คือพ่อแม่ต้องเปิดโอกาส
ให้ลูกหลานได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำประมงพื้นบ้านของครอบครัว...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2) ส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสเล่นโดยสัมผัสธรรมชาติรอบตัวเพื่อเป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศ ของท้องถิ่นเบื้องต้นและเป็นการวางรากฐานในการประกอบอาชีพประมงต่อไป

การเรียนรู้ควรเกิดขึ้นด้วยความสนุกสนานและความพึงพอใจ ควรทำให้ผู้รับการสืบทอดรู้สึก
สนุกและอยากเข้ามาเรียนรู้โดยเฉพาะเยาวชน

...การเรียนรู้การทำประมงพื้นบ้านของเด็ก ๆ รุ่นใหม่ควรส่งเสริมให้เกิดขึ้น
ตั้งแต่เด็ก ๆ เหมือนในสมัยโบราณ แต่ต้องให้เรียนรู้ด้วยความสุข สนุกสนาน
ผ่านการเล่นของเด็ก เด็กกับการเล่นแยกกันไม่ออก เล่นเลียนแบบบทบาทสมมุติ
เล่นเสมือนจริง ไปเล่นหยอดหยอย หาปู หาปลา ก็จะทำให้เด็กเข้ามาสัมผัสบทบาทใน
รับความรู้ สืบทอดความรู้...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การปล่อยให้เด็กได้เล่นและเติบโตอย่างเป็นธรรมชาติตามแบบของเด็กที่เคยเป็นมาตั้งแต่อดีตก็จะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงมากยิ่งขึ้นเพราะเด็กจะเล่นสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติรอบตัว การเล่นมีประโยชน์เพราะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ธรรมชาติและวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านมากยิ่งขึ้นเพราะเด็กมักจะเล่นเลียนแบบการทำงานของผู้ใหญ่ และการเล่นก็เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศรอบ ๆ ตัวโดยเกิดจากการสังเกตของเด็ก ๆ (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การเล่นยังเป็นการทำงานของเด็ก (นภเนตร ธรรมบวร, 2549) ผู้ปกครองควรส่งเสริมการเล่นที่สร้างประสบการณ์ตรงที่สามารถสร้างและเชื่อมโยงความรู้เกี่ยวกับการทำประมงได้จะเป็นการเล่นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เช่น การเล่นน้ำ การเล่นดินโคลน การเล่นจับปลาหาปูหาหอย ซึ่งเป็นการเล่นในสภาพแวดล้อมและธรรมชาติรอบตัว การเล่นของจากวัสดุธรรมชาติและการเล่นเลียนแบบการทำประมงของพ่อแม่ เป็นต้น การสืบทอดประเพณีนี้กลุ่มเป้าหมายคือกลุ่มเยาวชนที่มีอายุน้อยซึ่งเป็นสมาชิกของครอบครัวชาวประมงพื้นบ้าน

...คนที่เรียนรู้ได้ดีคือเด็กและกลุ่มเป้าหมายหลักๆก็คือเด็กรุ่นใหม่ที่จะมาสืบทอดเพราะคนรุ่นเก่า ๆ ก็ไม่ค่อยเหลือแล้ว คนรุ่นพวกเราก็รุ่นท้าย ๆ แล้ว ถ้าไม่มีคนมาสืบทอดแล้วเด็กยังไงก็ต้องเล่น แต่การเล่นของสมัยก่อนกับสมัยนี้ต่างกับ สมัยก่อนได้เล่นกับธรรมชาติจริงๆสมัยนี้เด็กได้เล่นที่สัมผัสธรรมชาติ เช่น ลงโคลน ดำน้ำ น้อยลง เพราะเดี๋ยวนี้มีคอมมิมือถือหรือเกมอะไรเยอะแยะ เด็กก็มีอะไรให้เลือกทำเยอะขึ้น เวลาที่จะไปเล่นมันลดลง แต่เราต้องทำให้เด็กได้เข้าไปเล่นกับธรรมชาติมากขึ้นเพราะเขาจะได้เรียนรู้จากตรงนี้ ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง ได้ไปคลุกคลีกับธรรมชาติ วิธีการคือทำให้เขาได้กลับมาเล่นในแบบที่เราเคยมีโอกาสได้เล่น...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การเล่นของเด็กเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถนำไปสู่การสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านได้เพราะทำให้เด็กได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ได้รับองค์ความรู้ ได้ลงมือทำจริง เด็ก ๆ บางส่วนที่มีโอกาสเรียนรู้ภูมิปัญญาเหล่านี้ก็อาจจะใช้ความรู้เหล่านี้ไปประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านในอนาคตได้

3) สืบทอดโดยวิธีการสอนแบบดั้งเดิมในครัวเรือน

การสอนยังคงเป็นวิธีหนึ่งของการสืบทอดภูมิปัญญาในครัวเรือนที่ต้องนำมาใช้และมีความสำคัญ การสอนนี้สามารถทำได้ด้วยวิธีการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับเวลาและโอกาสที่เหมาะสม

การสอนในครัวเรือนเป็นการสอนโดยใช้บุคคลภูมิปัญญาเป็นฐาน (human resources process) ซึ่งจากการสนทนากลุ่มได้แนวทางในการสืบทอดโดยการสอนในครัวเรือน ดังนี้

สอนโดยการอธิบาย การสอนในครัวเรือนควรมีลักษณะแบบเดิมที่เคยเป็นมาในอดีตคือ การสอนโดยการบอกเล่าพูดคุยแบบปากต่อปาก อธิบายให้เข้าใจ โดยสอนกันระหว่างพ่อแม่ลูก เครือญาติหรือคนในชุมชน การบอกเล่าคือบอกวิธีการ บอกขั้นตอน เทคนิค ให้เข้าใจ เป็นต้น การสอนแบบทำให้ดูเป็นตัวอย่างเป็นการสอนอีกวิธีที่มีความสำคัญเพราะผู้รับการสืบทอดเห็นจะ เข้าใจมากขึ้นเพราะได้เห็นขั้นตอนการทำงานจริงๆและได้เห็นตัวอย่างจากของจริงและต้องให้ผู้เรียนได้ ทดลองทำด้วยตนเอง

...บ้านยังต้องเป็นที่สำคัญในการเรียนรู้พ่อแม่ปู่ย่าตายายต้องเป็นคนปูพื้นฐาน ความรู้ให้สอนโดยพูดบอกเล่าธรรมดาเหมือนการคุยกัน ไม่เข้าใจก็ถามตอบกันไปมา ไม่ใช่จับมานั่งฟังเอาเป็นเอาตาย แต่ให้บรรยากาศเหมือนการเล่าหรือการพูดคุยในบ้าน ทั่ว ๆ ไปแต่ควรมีความรู้ที่ต้องการบอกหรือสอนอยู่ อาจเป็นการอธิบายเวลาสอนลูกช่วย งานง่ายๆที่เกี่ยวกับการทำเครื่องมือ การออกเรือไปด้วยกันเมื่อพ่อแม่ทำอะไรที่ใช้ โอกาสนี้อธิบายไปด้วยให้เขาเข้าใจมากขึ้น...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

สอนโดยการสาธิตทำให้ดูเป็นตัวอย่าง วิธีนี้เป็นวิธีการสอนที่สืบทอดกันมาตั้งแต่เดิมและ ควรทำต่อไปในการสืบทอด โดยจะต้องให้ผู้รับการสืบทอดได้เห็นตัวอย่างจากของจริงโดยการทำให้ดู เป็นตัวอย่าง พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้ลองทำตามแบบ เช่น ในการวางอวน การสอนสามารถทำได้โดย การที่ทำให้ตัวอย่างวิธีการวางอวนให้ดูทีละขั้นตอนจากนั้นให้ผู้รับการสืบทอดได้มีโอกาสลองทำด้วย ตนเอง ดังที่กลุ่มผู้สนทนาได้อธิบายว่า

.. ต้องทำให้ดูเป็นตัวอย่างเพราะจากการฟังอย่างเดียวจะยังทำไม่ได้แน่ หรือถ้าได้ก็คงยังไม่ดีเพราะไม่เห็นตัวอย่าง คนเราต้องมีตัวอย่างให้เห็นขั้นตอนจะ เข้าใจดี จะสอนเครื่องมือไหน สอนวิธีการใช้หรืออะไรก็ว่าไป เราต้องทำให้เขาดูก่อน เพราะคนที่เรียนจากเราก็เหมือนเราเป็นครู เวลาเราเรียนหนังสือเขียน ก.ไก่ ครูก็ยัง เขียนบนกระดานให้เราดู การเรียนแบบนี้ก็ต้องมีตัวอย่างให้ดูเหมือนกัน...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

รูปแบบการสืบทอดโดยวิธีการศึกษาตามอัธยาศัยที่เกิดในครอบครัวและชุมชนต้องได้รับการต่อยอดในจุดแข็งคือวิธีการสืบทอดแบบเดิมที่ทำมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งการเปิดโอกาสให้สมาชิกรุ่นใหม่ในครอบครัวได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำประมงพื้นบ้านต่างๆของครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญ โดยเป้าหมายหลักคือการสืบทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านสู่สมาชิกรุ่นใหม่ของครอบครัว

6.3.4 การศึกษาตามอัธยาศัยผ่านสื่อออนไลน์โดยภาครัฐ องค์กรส่วนท้องถิ่นและชุมชน

แนวทางการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านในแบบการศึกษาตามอัธยาศัยมีจุดมุ่งหมายให้ผู้รับการสืบทอดเข้าใจรากเหง้าของท้องถิ่น ภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นเห็นคุณค่าของการทำประมงพื้นบ้านตลอดจนนำไปสู่การสืบทอด รวมถึงมีจุดมุ่งหมายให้บุคคลทั่วไปภายนอกตระหนักถึงวิธีหนึ่งที่เหมาะสมนำมาใช้คือการสืบทอดผ่านสื่อออนไลน์โดยความร่วมมือของภาครัฐ องค์กรส่วนท้องถิ่นและชุมชน

การสืบทอดจะต้องใช้สื่อออนไลน์ให้เป็นประโยชน์โดยให้เข้าสื่อออนไลน์เข้ามามีบทบาทในการสืบทอดในฐานะสื่อเพราะเป็นสื่อที่คนรุ่นใหม่เข้าถึงได้ง่าย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนควรใช้ประโยชน์จากสื่อออนไลน์ในการเผยแพร่ข้อมูลเรื่องการทำประมงพื้นบ้านให้คนทั่วไปรวมถึงเยาวชนรุ่นใหม่ที่เป็นสมาชิกของชุมชน เข้าไปศึกษาหาความรู้ได้ง่ายขึ้น (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560) จากข้อมูลที่ได้จากการสนทนาสรุปได้ว่าแนวทางดังนี้

หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานส่วนท้องถิ่น และชุมชนควรใช้สื่อออนไลน์ในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านเพราะเป็นสื่อที่ใช้เชื่อมโยงผู้คนหลากหลายช่วงวัยเข้าหากันได้ง่ายและสะดวกสามารถนำเสนอข้อมูลได้รวดเร็ว หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานส่วนท้องถิ่น ควรสร้างสื่อออนไลน์ที่มีข้อมูลที่เป็นปัจจุบันคอยนำเสนอเรื่องการทำประมงพื้นบ้าน หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องกับประมงเราก็ต้องมีเว็บไซต์ที่ลงข้อมูลเรื่องประมงพื้นบ้าน

...ในเว็บควรมีเนื้อหาเรื่องประมงพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นอย่างละเอียด
คือให้คนของรัฐในพื้นที่ลงมาเอาข้อมูลจากชาวประมงแล้วพอได้ก็ไปทำลงสื่อ
ที่น่าสนใจ อาจจะทำเป็นรูปแบบคลิปสอนจับปลาโดยเครื่องมือประเภทต่าง ๆ
คลิปสาธิตการกิจกรรมประมง เป็นต้น...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การเผยแพร่ให้ความรู้และข้อมูลเรื่องการทำประมงพื้นบ้านในหัวข้อที่หลากหลาย การนำเสนอข้อมูลควรมีการเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัยและเพิ่มเติมหมุนเวียนให้ผู้ที่ได้เข้าไปศึกษาได้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆอยู่เสมอ เนื้อหาที่เอามาลงในเว็บต้องน่าอ่าน ข้อมูลต้องทันสมัย ในระดับชุมชนให้

จัดทำ facebook หรือ application ของชุมชนโดยมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการทำประมงพื้นบ้าน การดำเนินการควรมีการเผยแพร่องค์ความรู้ นำเสนอข้อมูลเรื่องราวที่เป็นปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง เหมือนว่าผู้รับข้อมูลได้เห็นและมีส่วนร่วมในสถานการณ์ด้วย (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การเรียนรู้ตามอัยยาศัยจะต้องเป็นการศึกษารูปแบบหลักที่จะนำมาใช้ในการสืบทอด การทำประมงพื้นบ้านเพราะการเรียนรู้ควรอยู่ในวิถีชีวิต ในจิตวิญญาณของผู้สืบทอดอย่างแท้จริง

6.3.5 แนวทางสำคัญที่ต้องปฏิบัติควบคู่กับการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

นอกจากแนวทางการสืบทอดที่ได้อธิบายข้างต้นแล้ว ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการสืบทอด การทำประมงพื้นบ้านและต้องทำไปพร้อมๆกับการสืบทอดการทำประมง มีดังนี้

6.3.5.1 การฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

จากการศึกษาวิจัยที่ได้กล่าวไปแล้วว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การสืบทอดภูมิปัญญา การทำประมงพื้นบ้านเริ่มมีการขาดช่วงเป็นเพราะทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมลง ปลาที่มีจำนวน ลดลงอย่างต่อเนื่องจากการทำประมงที่ใช้เรือปั่นไฟดักจับลูกปลาไปขายทำให้ปลาน้ำจืดจำนวนมากไม่มี โอกาสได้ว่ายขึ้นมาได้ถึงอ่าวไทยตอนบนและปลาน้ำจืดเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ (บรรจง นะแส, 2561) สอดคล้องกับผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาสถานภาพของทรัพยากรปลาน้ำจืดที่มีความสัมพันธ์กับสภาพ สิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นผิวทะเลในบริเวณอ่าวไทย (เมธี แก้วเนิน และคณะ, 2560) ที่มีผลการวิจัย พบว่า ปลาที่ลดจำนวนลงจากสาเหตุต่าง ๆ อาทิ ปัญหาการใช้ทรัพยากรประมงร่วมกันจากเครื่องมือ ประมงแต่ละชนิด มีการจับปลาน้ำจืดแม่พันธุ์เป็นจำนวนมาก การลักลอบทำประมงช่วง ปิดอ่าวการทำประมงกลุ่มเรือปั่นไฟปลากะตัก สภาพแวดล้อมและอุณหภูมิที่เปลี่ยนไปทำให้ปลาน้ำจืด อพยพไปสู่น้ำที่ลึกขึ้น ฯลฯ จากเหตุผลดังกล่าวการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านโปะปลาหู จึงควรดำเนินไปพร้อม ๆ กับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์อาศัยความหลากหลายทางชีวภาพของธรรมชาติ เป็นเครื่องยังชีพ หากมนุษย์ไม่ทำลายความสมดุลของธรรมชาติย่อมจะพึ่งพาธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน (ประเวศ วะสี, 2537) การสืบทอดจะอยู่ได้อย่างยั่งยืนหรือไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ เพราะถ้าไม่มีทรัพยากรเพียงพอ การทำประมงพื้นบ้านก็ต้องยุติลง การหันกลับมารักษาและฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระทำไปพร้อม ๆ กับการสืบทอดภูมิปัญญา ดังที่กลุ่มผู้สืบทอด อภิปรายไว้หลากหลาย

การจำให้ปลาทูกลับมาที่อ่าวแม่กลองจะต้องทำให้ระบบนิเวศฟื้นคืนเหมือนหรือคล้าย ของเดิมมากที่สุด

...หากจะให้วิถีแบบเดิม ๆ มีการสืบทอด สิ่งที่ต้องทำคือทำอย่างไรให้
ความอุดมสมบูรณ์ของทะเลกลับมา ทำอย่างไรให้ยังมีทรายซึ่เปิดใหม่ ๆ มาเติม
ในอ่าวไทยเรื่อย ๆ ทำอย่างไรให้ปลาทูวายกลับมาที่อ่าวแม่กลองทุกปีเหมือนเดิม
แล้วไม่โดนตักจับไประหว่างทาง จะต้องฟื้นฟูและอนุรักษ์ให้ทะเลกลับมา...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การทำประมงจะต้องหยุดการจับสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก ควรจับสัตว์น้ำที่มีขนาดใหญ่เพื่อให้
โอกาสสัตว์น้ำได้ขยายพันธุ์ต้องหยุดประมงพวกที่จับลูกปลาทูไป เป็นการได้ไม่คุ้มเสีย ต้องหาวิธีให้คน
ที่มีอำนาจเห็นความสำคัญของทรัพยากรแล้วหาวิธีทำให้กลับมาดีเหมือนแต่ก่อน (สนทนากลุ่ม,
วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

ทางรอดของโป๊ะมีทางเดียวคือจะต้องทำให้ปลากลับมาชุกชุมเหมือนในอดีต

... ถ้าปลาทูกลับมาเหมือนเดิม การทำประมงโป๊ะก็น่าจะอยู่ได้ต่อไปอีก
ที่คนเลิกทำกันไปสาเหตุหลักคือปลามันไม่เข้าโป๊ะเพราะมันไม่มีปลา ปลาหายไปมาก
ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ ส่วนหนึ่งจากอวนลาก มีส่วนมาก ทำไปหากไม่คุ้มทุนก็จะอยู่ไม่ได้
เรื่องสำคัญคือต้องให้ปลากลับมา ต้องตัดวงจรพวกเรือใหญ่ที่จับสัตว์น้ำวัยอ่อนกับพวก
เรือประมงพื้นบ้านบางส่วนที่มาวางอวนลอยกันตรงปากโป๊ะเลย...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

จากการที่ผู้ร่วมสนทนากลุ่มแสดงความคิดเห็นไว้ (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)
สรุปได้ว่าชุมชนควรร่วมมือกันหาแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล อาทิ
การร่วมมือกันดูแลสอดส่องในช่วงฤดูปิดอ่าวไม่ให้มีผู้ลักลอบทำประมง ร่วมมือกันทำกิจกรรมต่าง ๆ
ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล หน่วยงานภาครัฐควรเข้ามามีส่วนในการออก
กฎหมายต่าง ๆ หรือกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่จะสามารถช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลกลับมา
ฟื้นตัวได้อย่างมั่นคง ควรกำหนดฤดูกาลปิดอ่าวในช่วงเวลาที่เหมาะสมกับการเจริญเติบโตและ
การแพร่พันธุ์ของปลาทู ควรบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังกับผู้ที่ยุบายทำประมงแบบผิดกฎหมาย
ควรรหาแนวทางในการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทาง
ทะเลให้กับประชาชนทั่วไปปรับทราบ

ธรรมชาติกับการทำประมงพื้นบ้านมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้นหากต้องการสืบทอดภูมิปัญญา
การทำประมงพื้นบ้านก็ต้องพยายามทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งโดย
การทำประมงที่เน้นการทำประมงอย่างยั่งยืน

6.3.5.2 ภาครัฐและเอกชนเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการสืบทอด

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของการศึกษานอกระบบไว้ว่าหมายถึงการจัดการศึกษาซึ่งจัดนอกระบบปกติ ที่จัดให้ประชาชนทุกเพศทุกวัย ไม่จำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพ ประสบการณ์ หรือความสนใจ

ทั้งนี้จากการศึกษาวิจัย พบว่า การเผยแพร่ความรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านผ่านรูปแบบการศึกษานอกระบบมีบทบาทมากยิ่งขึ้นกว่าในอดีตแต่ยังมีบทบาทไม่เด่นชัดเท่าการศึกษาตามอัธยาศัยและการศึกษาในระบบ ทั้งนี้การศึกษานอกระบบควรเข้ามามีส่วนร่วมในการสืบทอดเพื่อให้การสืบทอดนี้ครอบคลุมในทุกมิติ

ทั้งนี้ในอดีตการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นหลักและการศึกษานอกระบบจะไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการทำประมงส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายในครัวเรือนในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านและไม่มีบุคคลภายนอกเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องมากนัก อย่างไรก็ตามในปัจจุบันจากการเปลี่ยนแปลงของโลกทำให้การศึกษานอกระบบเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมากขึ้นจากการสนทนากลุ่มของผู้สืบทอดได้ให้แนวทางในการสืบทอดผ่านการศึกษาตามอัธยาศัยไว้ว่า (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560) ควรใช้รูปแบบการศึกษานอกระบบเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดซึ่งอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาโดยตรง เพราะอาจจะทำได้ยากแต่อาจจะทำได้ในทางอ้อม คือ จัดสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดภูมิปัญญาทำประมงพื้นบ้าน เช่น หน่วยงานของรัฐอาจจะจัดการอบรม หรือหลักสูตรระยะสั้นต่างๆ การจัดกิจกรรมต่างๆเกี่ยวกับการส่งเสริมทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและการทำประมงพื้นบ้าน ได้เข้ามามีบทบาทส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน โดยการทำให้คนที่อยู่ในแวดวงการทำประมงพื้นบ้านเองได้ตระหนักถึงคุณค่าของการทำประมงพื้นบ้านมากขึ้น ผ่านการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การที่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้เห็นความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้านและจัดหลักสูตรระยะสั้นให้เยาวชนหรือบุคคลภายนอกได้เข้ามามีเรียนรู้วิธีการทำประมงพื้นบ้านจากชาวบ้าน มีการเชิญปราชญ์ชาวบ้านและชาวประมงพื้นบ้านเข้ามาสาธิตให้ความรู้ ในส่วนนี้ก็จะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเห็นคุณค่าในอาชีพของตนเองมากยิ่งขึ้น รู้สึกถึงความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้าน รู้สึกว่าเป็นอาชีพที่ต้องใช้ภูมิปัญญาและมีค่า ก็จะนำไปสู่ความภาคภูมิใจและมุ่งมั่นที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้มีการส่งต่อองค์ความรู้ให้กับลูกหลานและสมาชิกในชุมชน รวมถึงเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจในการทำประมงพื้นบ้านให้แก่บุคคลภายนอกมากยิ่งขึ้น

6.3.5.3 การสร้างทัศนคติที่ดีต่อการทำประมงพื้นบ้าน

ทัศนคติ หมายถึง แนวความคิดเห็น (ราชบัณฑิต, 2546) จากความหมายดังกล่าว ทัศนคติจึงมีความเกี่ยวข้องกับการคิดของมนุษย์ซึ่งการคิดนี้มีความสำคัญเพราะเป็นสิ่งที่กำหนด การกระทำของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ทัศนคติเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนรุ่นใหม่แตกต่างไป จากในอดีตซึ่งส่งผลให้จำนวนผู้สืบทอดการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามรุ่นใหม่ในปัจจุบัน จำนวนลงมากกว่าในอดีตอย่างต่อเนื่องเนื่องจากสาเหตุสำคัญคือการทำที่ผู้ปกครองและคนรุ่นใหม่มี ทัศนคติที่เปลี่ยนไปกับการประกอบอาชีพ โดยส่วนใหญ่ต้องการให้ลูกหลานได้เรียนและทำอาชีพที่ ได้รับเงินเดือนแน่นอน เช่น ข้าราชการ พนักงานโรงงาน เป็นต้น

จากการสนทนากลุ่ม มีแนวทางการสืบทอดที่สัมพันธ์กับการสร้างทัศนคติที่ดีให้กับคนรุ่นใหม่ ดังนี้

การสืบทอดต้องเริ่มจากการสร้างทัศนคติที่ดีโดยการใช้ให้เห็นข้อดีและประโยชน์ของการทำ ประมงพื้นบ้าน การจะสืบทอดต้องให้คนอยากเข้ามาเรียน ดึงดูดใจ โดยทำให้เขารู้สึกว่าการทำประมง มันมีข้อดียังไง ดีต่อตัวเขาเอง หรือต่อสังคม ต่อธรรมชาติ อย่างไรก็ตามบ้างทำให้ เห็นคุณค่าจริง ๆ ก็จะมี คนเข้ามาสืบทอดมากขึ้น นอกจากนี้ จะต้องมีการแสดงให้เห็นถึงแนวทางที่จะทำมาหากินและ ความอยู่รอดของคนทำประมงไปด้วย ต้องปรับวิธีคิดของคน ต้องชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและ ประโยชน์ ชี้ช่องทางในการทำมาหากินที่จะต่อยอดออกไปได้ เรื่อง เศรษฐกิจก็สำคัญเพราะเป็นเรื่องของ ปากท้อง (สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การสืบทอดอาจเปลี่ยนจุดมุ่งหมายที่เคยสืบทอดเพื่อทำเป็นอาชีพหลักมากเป็นการทำเป็น อาชีพเสริม ในเวลาว่างแทน ตามค่านิยมด้านการประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไป

...การจะให้คนเข้ามาเรียนรู้มาสืบทอดจะต้องทำให้สิ่งที่จะเรียนนี้ มันเป็นประโยชน์สำหรับเขา ให้เขาเห็นค่าว่ามันจะเลี้ยงเขาได้จริง เป็นเรื่อง ของการเปลี่ยนความคิดค่านิยมบางอย่าง ที่จริงทำเป็นอาชีพเสริมได้นะ ประมงนะ หลาย ๆ คน ก็ทำเป็นอาชีพเสริมในช่วงที่ว่างหรือวันหยุด...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การสืบทอดการทำโป๊ะปลาทูนั้นก็ควรมุ่งให้ผู้ที่จะเข้ามารับการสืบทอดนั้นเห็นคุณค่าของการทำโป๊ะเช่นกัน

...โป๊ะปลาทูนแม่กลองกำลังจะหมดไปเพราะขาดคนเข้ามาสืบทอดหลายเจ้าเลิกไปเพราะไม่มีลูกหลานอยากเข้ามาทำตรงนี้เพราะส่วนหนึ่งคิดว่าต้องเรียนให้มาก ๆ และมีงานประจำทำจะดีที่สุด ทำให้การสืบทอดก็ค่อย ๆ เลื่อนไปในที่สุด สาเหตุ ก็ควรลองปรับวิธีคิดให้เขาคิดบวกเห็นคุณค่าของการทำประมงแบบดั้งเดิม ทำให้เขาเห็นสิ่งดี ๆ ที่เกิดจากการทำประมงแบบดั้งเดิมน่าจะมีผลต่อการเข้ามาเรียนรู้...

(สนทนากลุ่ม, วันที่ 27 พฤศจิกายน 2560)

การสร้างทัศนคติที่ดีให้กับผู้สืบทอดเป็นสิ่งสำคัญเพราะเมื่อเกิดทัศนคติที่ดีก็จะส่งผลต่อการเลือกที่จะเข้ามาเรียนรู้มาศึกษาอันจะนำไปสู่การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านต่อไป

แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านคือการสืบทอดต้องทำไปพร้อมกับ การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ควรส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัยมากที่สุด การศึกษาในระบบและนอกระบบควรมีลักษณะส่งเสริมการสืบทอด หน่วยงานภาครัฐควรมีบทบาทในการส่งเสริมการทำประมงพื้นบ้าน พื้นฐานสำคัญในการสืบทอดคือการสร้างทัศนคติที่ดีให้กับผู้สืบทอดเพื่อให้ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสามารถสืบทอดต่อไปได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัย เรื่อง คนโปะ: การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์คือ

- 1) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
- 2) เพื่อวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
- 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัด

สมุทรสงคราม

ขอบเขตของการวิจัย

- 1) ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการศึกษาคุณค่า การสืบทอดและแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามของชาวประมงพื้นบ้านและศึกษากรณีศึกษากลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะในสายตระกูลครอบครัวคุณภัทรนิษฐ์เกียรติวราจรูญโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าและการสนทนากลุ่ม
- 2) ขอบเขตด้านพื้นที่ ศึกษาพื้นที่ทุกตำบลที่มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านชายฝั่ง จากเกณฑ์ที่ตั้งไว้ดังกล่าว พื้นที่ที่ศึกษา คือ ตำบลบางแก้ว ตำบลแหลมใหญ่ ตำบลคลองโคน ตำบลบางจะเกร็ง
- 3) ขอบเขตด้านระยะเวลา ระยะเวลาที่ใช้ในการดำเนินการศึกษาวิจัย ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ.2559 ถึงเดือนเมษายน พ.ศ.2562

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยประกอบด้วยวิธีการศึกษา 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารและการศึกษาภาคสนาม ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ 2 การวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าและการสัมภาษณ์เชิงลึก

ขั้นตอนที่ 3 นำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงครามโดยวิธีการสนทนากลุ่มและเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจพิจารณาและให้ข้อเสนอแนะ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปและประมวลผลเพื่อนำเสนอแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

7.1 สรุปผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัย เรื่อง คนโป๊ะ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ

7.1.1 คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

7.1.2 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

7.1.3 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม
ปรากฏดังนี้

7.1.1 คุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

จากการศึกษาพบว่าคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามมีคุณค่าทางจริยศาสตร์และสุนทรียศาสตร์ ดังนี้

1) คุณค่าจริยศาสตร์

คุณค่าด้านการใช้ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติอันนำไปสู่ภาวะสร้างสรรค์เพื่อ

จุดหมายของการดำรงชีพที่สอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ ประกอบด้วย **ความรู้เรื่องระบบนิเวศท้องถิ่น** ความรู้เรื่องลักษณะอันโดดเด่นของอ่าว ก.ไก่ นำไปสู่การสร้างสรรค์วิธีการและเครื่องมือประมงที่หลากหลาย การใช้วิธีการจับสัตว์น้ำได้อย่างสัมพันธ์กับลักษณะของพื้นที่และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณต่าง ๆ ที่หลากหลายตามสภาพภูมิประเทศและระบบนิเวศ เครื่องมือโป๊ะเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านชนิดหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ของคนโป๊ะในเรื่องเกี่ยวกับระบบนิเวศของอ่าวแม่กลองว่าอุดมสมบูรณ์และมีลักษณะพิเศษจึงเหมาะแก่การลงทุนสร้างเครื่องมือโป๊ะที่เป็นเครื่องมือประมงที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ โปะเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมที่สะท้อนภูมิปัญญาอันเป็นนามธรรมที่เกิดจากความรู้ ความเข้าใจ การสังเกต รวมถึงการสังสมประสบการณ์ของธรรมชาติรอบตัว การเข้าใจระบบนิเวศเป็นความรู้สำคัญที่ใช้สร้างสรรค์เครื่องมือการทำประมงพื้นบ้านให้เหมาะสม **ความรู้เรื่องธรรมชาติของน้ำที่สัมพันธ์กับพระจันทร์และฤดูกาล** การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับน้ำโดยตรง ชาวประมงพื้นบ้านจะปรับตัวและปรับวิถีชีวิตให้ดำเนินไปตามวิถีของดวงจันทร์และกระแสน้ำที่สัมพันธ์กันโดยอาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดกันมาในอดีต ความรู้และ

ภูมิปัญญาในเรื่องพระจันทร์ที่สัมพันธ์กับกระแสน้ำจึงมีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านในการกำหนดวิธีการและช่วงเวลาในการทำประมงพื้นบ้าน ทั้งการออกจับปลา การประดิษฐ์เครื่องมือที่สัมพันธ์กับระบบน้ำ สำหรับโป๊ะปลาทุเป็นเครื่องมือประมงที่คนทำประมงต้องอาศัยน้ำเป็นตัวกำหนด โดยสิ่งที่มีสัมพันธ์กับการทำประมงด้วยเครื่องมือโป๊ะมากที่สุดคือน้ำขึ้นน้ำลงเพราะต้องอาศัยการขึ้นลงของน้ำในการช่วยนำพาให้ฝูงปลาว่ายเข้าสู่โป๊ะ ความรู้เรื่องน้ำเกิดจากการสังเกตจดจำธรรมชาติและเชื่อมโยงหาข้อสรุปที่แม่นยำ ความรู้ทางธรรมชาติเหล่านี้นำมาซึ่งการปรับตัวปรับวิธีการดำเนินชีวิตให้เข้ากับธรรมชาติ **ความรู้เรื่องลมและคลื่น**สามารถช่วยวางแผนช่วงเวลาการทำประมงได้อย่างเหมาะสม ชาวประมงเป็นผู้มีภูมิรู้เรื่องลมและคลื่นเป็นอย่างดีโดยสามารถคาดการณ์สถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นล่วงหน้าหรือหาทางแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นระหว่างการทำประมงพื้นบ้านได้เพราะความรู้และภูมิปัญญาเรื่องลมและคลื่น ชาวประมงพื้นบ้านมีความรู้เรื่องคลื่นลมอย่างเป็นองค์รวมเข้าใจว่าสองสิ่งสัมพันธ์กัน สำหรับคนโป๊ะความรู้เรื่องคลื่นลมนำไปสู่การออกแบบวิธีการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านโป๊ะปลาทุเพราะโป๊ะจะตั้งอยู่ในทะเลที่ต้องเผชิญคลื่นลมที่เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาซึ่งสะท้อนผ่านการประยุกต์ใช้วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างโป๊ะที่เป็นวัสดุที่สามารถโอนเอนตามกระแสลม ไม่หักโค่นลงง่ายและวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ถูกออกแบบให้สามารถถอดประกอบได้สะดวก อาทิ การมัดเชือก อวน เป็นต้น **ความรู้เรื่องคลื่นลม**เป็นพื้นฐานสำคัญเรื่องหนึ่งในการประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน **ความรู้เรื่องอุปนิสัยและธรรมชาติของสัตว์ทะเล**การทำประมงพื้นบ้านต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของสัตว์ทะเลแต่ละชนิดที่มีความจำเพาะแตกต่างกันออกไป ความรู้เกี่ยวกับสัตว์ทะเลนั้นเป็นความรู้ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะทำให้ชาวประมงพื้นบ้านหาวิธีการและเครื่องมือที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดได้อย่างเหมาะสม สำหรับการทำโป๊ะปลาทุ คนโป๊ะมีความรู้เรื่องอุปนิสัยและธรรมชาติของปลาทุโดยใช้เครื่องมือโป๊ะที่ออกแบบให้สอดคล้องกับลักษณะนิสัยและธรรมชาติของปลาทุ **ความรู้เรื่องหัตถกรรมการประดิษฐ์เครื่องมือประมง** ในการสร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านของคนโป๊ะและชาวประมงยังต้องอาศัยความรู้เรื่องหัตถกรรม รวมถึงความรู้พื้นฐานด้านงานช่างเพราะเครื่องมือประมงพื้นบ้านนิยมสร้างขึ้นเองโดยทำด้วยมือเป็นหลักโดยใช้สิ่งของหาได้ง่าย ๆ จากท้องถิ่น ประยุกต์ใช้สิ่งของที่หาได้ง่ายรอบตัวและตามธรรมชาติในท้องถิ่น ความรู้เรื่องงานหัตถกรรม อาทิ การผูกเชือก การสาน การถัก การผูก ฯลฯ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

คุณค่าด้านการประกอบอาชีพบนพื้นฐานของความสมดุลพอเพียง การทำประมงพื้นบ้านในอดีตเน้นเพื่อการยังชีพ ต่อมาเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนจึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อการหารายได้ อย่างไรก็ตามการทำประมงพื้นบ้านก็ยังเป็นการทำประมงที่มีความสมดุล ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมเกินพอดี เพียงพอต่อการดำรงชีพ และการทำประมงโดยใช้เครื่องมือโป๊ะที่สะท้อนความสมดุลพอเพียง จับปลาอย่างไม่ทำลายล้างแต่สามารถเลี้ยงชีพและครอบครัวได้

คุณค่าด้านการพัฒนาสติปัญญา การทำประมงพื้นบ้านมีส่วนช่วยพัฒนาสติปัญญาทำให้ได้พัฒนาความรู้ของตนเอง เข้าใจวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น มีความรู้เกี่ยวกับการสร้างและใช้เครื่องมือประมง รู้จักคิดค้นเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ยังนำไปสู่การพัฒนาความคิดในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดระหว่างการทำประมงหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง ช่วยฝึกความอดทนและความมีสติ การปรับเปลี่ยนรูปแบบของโปะก็สะท้อนให้เห็นถึงทำการคิดสร้างสรรค์และเป็นการรู้จักปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอด

คุณค่าด้านการสร้างอัตลักษณ์ที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจในท้องถิ่น ประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามเป็นการทำประมงในพื้นที่ที่มีความโดดเด่นเฉพาะ มีลักษณะเฉพาะตัวสอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของการทำประมงพื้นบ้านที่สำคัญ อาทิ การจับหอยหลอดซึ่งกลายมาเป็นสินค้าขึ้นชื่อ และที่เด่นชัดอีกประการคือการสร้างอัตลักษณ์ที่นำมาซึ่งความภาคภูมิใจในท้องถิ่นคือการทำโปะปลาทุที่ส่งผลให้ปลาทุโปะที่ขึ้นชื่อกลายมาเป็นเอกลักษณ์สำคัญของสมุทรสงครามซึ่งก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ

คุณค่าด้านการสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นของชุมชน จากการทำประมงพื้นบ้านคือการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน จึงต้องแบ่งปัน เอื้อเฟื้อ การทำประมงพื้นบ้านยังมีการรวมกลุ่มและสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การทำประมงด้วยเครื่องมือโปะซึ่งเป็นเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ต้องใช้ความร่วมมือร่วมใจในการทำงานในทุกขั้นตอนจึงสะท้อนคุณค่าด้านความสามัคคีได้เป็นอย่างดี

คุณค่าด้านจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมภายใต้การสำนึกถึงประโยชน์ส่วนรวมและอนาคตของคนรุ่นต่อไป การอนุรักษ์และพัฒนาการประมงอย่างยั่งยืนเป็นเป้าหมายหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืน วิธีการจับปลาโดยใช้เครื่องมือโปะเป็นภูมิปัญญาที่แสดงออกซึ่งพันธะทางจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมบนพื้นฐานการทำประมงอย่างยั่งยืน

คุณค่าต่อการพัฒนาจิตใจให้มั่นคง เป็นกรอบแห่งความประพฤติ การทำประมงพื้นบ้านเป็นอาชีพที่อยู่กับความเสี่ยงและความไม่แน่นอน ความเชื่อสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติจึงมีความสำคัญต่อการสร้างความมั่นใจและเป็นกรอบแห่งความประพฤติ การทำประมงพื้นบ้านโปะก็อาศัยภูมิปัญญาที่ทำให้ชาวประมงได้เสริมสร้างความมั่นคงทางจิตใจไม่ต่างจากการทำประมงพื้นบ้านทั่วไป โดยสะท้อนผ่านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ

การพัฒนาทักษะของคนโปะและชาวประมงพื้นบ้านจากการสั่งสมประสบการณ์และคุณธรรมความเพียร ปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความชำนาญก็คือคุณธรรมความเพียรและสิ่งสำคัญที่ทำให้ชาวประมงพื้นบ้านเกิดทักษะและความชำนาญในการประกอบอาชีพก็คือการสั่งสมประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในวิถีชีวิตและมีการลงมือปฏิบัติ การทำประมงพื้นบ้านโปะปลาทุนั้นต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ ต้องอาศัยความอดทน ความเพียรพยายาม

2) คุณค่าสุนทรียศาสตร์

คุณค่าด้านการสร้างความรื่นรมย์และพัฒนาจิตใจ การทำประมงพื้นบ้านทำให้ชาวประมงได้มีโอกาสสัมผัสความงามของธรรมชาติรอบตัว ได้สัมผัสความงามของธรรมชาติ รวมถึงมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ชาวประมงพื้นบ้านตีความว่าสิ่งนี้คือความงามของการทำประมงพื้นบ้านที่เกิดจากวิถีชีวิตที่เรียบง่าย งดงาม สอดประสานกับธรรมชาติอย่างลงตัว การทำประมงพื้นบ้านโดยใช้เครื่องมือโปะก็ได้พัฒนาจิตใจและสร้างความรื่นรมย์ให้กับคนโปะเพราะเป็นการทำประมงที่ได้สัมผัสธรรมชาติเฉกเช่นการทำประมงพื้นบ้านอื่น ๆ รวมถึง การที่ชาวประมงพื้นบ้านได้สร้างเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ทำจากวัสดุธรรมชาติ ยังสร้างความสอดประสานกลมกลืนกับธรรมชาติ มองเห็นเป็นภาพที่งดงามระหว่างเครื่องมือประมงและธรรมชาติ ไม่เป็นทัศนอุจาดเหมือนเครื่องมือสมัยใหม่บางประเภท

ความเรียบง่ายงดงามของเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่เกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ประดิษฐ์จากสิ่งที่มีอยู่รอบตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัสดุที่มาจากธรรมชาติในท้องถิ่นเป็นความงามที่สะท้อนผ่านเครื่องมือประมง ทั้งนี้ ความงามนี้สะท้อนผ่านเครื่องมือประมงพื้นบ้านอันแสดงถึงความคิดในด้านความงามของชาวประมงพื้นบ้าน แสดงออกถึงความเรียบง่ายในจิตใจ การเลือกสรรวัสดุซึ่งวัสดุหลัก ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เครื่องมือทำแบบง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนเน้นการใช้งาน เครื่องมือประมงเป็นงานหัตถกรรมที่ทำด้วยมือ สำหรับเครื่องมือโปะนั้นได้สะท้อนความคิดที่จะสร้างเครื่องมือที่กลมรวมกับธรรมชาติเป็นหนึ่งและก่อให้เกิดความงามกลมกลืนอย่างไม่ขัดตาอันสะท้อนถึงความงามในจิตใจ

7.1.2 การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามในอดีตถึงปัจจุบันมีวิธีการสืบทอดคือ

1) การสืบทอดผ่านรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัย โดยแบ่งเป็นการสืบทอดโดยการเรียนรู้ในระดับปัจเจกและระดับกลุ่ม

การเรียนรู้ในระดับปัจเจก ได้แก่ **การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงในครัวเรือน** การเรียนรู้อยู่ในวิถีชีวิตโดยมีจุดเริ่มต้นที่ครอบครัว การเรียนรู้เกิดจากการได้รับประสบการณ์ตรงผ่านการสัมผัสสถานการณ์จริงในการสังเกตและการร่วมกิจกรรม **การสืบทอดผ่านการสอน** เป็นการสอนในครัวเรือนที่มีผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดความรู้คือพ่อแม่ เครือญาติ ผู้อาวุโสหรือผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า การสอนมีลักษณะแบบปากต่อปากหรือมุขปาฐะร่วมกับการทำให้ดูเป็นตัวอย่างและสอนให้ผู้รับ การสืบทอดได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การสอนจะเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อผู้รับการสืบทอดมีอายุเพิ่มขึ้นในช่วงอายุเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น นอกจากนี้ในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านบางประเภทคือโปะที่ต้องอาศัยแรงงานได้มีการสืบทอดผ่านการจ้างงานโดยการบอก แนะนำวิธีขั้นตอน ทำให้ดูเป็น

ตัวอย่างและให้ลงมือปฏิบัติ โดยผู้ถ่ายทอดคือ เพื่อนร่วมงาน ผู้อาวุโส หรือผู้ที่มีประสบการณ์มากกว่า และการสอนโดย ใต้ถ้ำ และเจ้าของโป๊ะ **การเรียนรู้จากการเล่นของเด็ก** การเล่นของเด็กช่วยให้เกิดการเรียนรู้ โดยการเล่นที่พบว่าเกี่ยวข้องกับการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้าน ได้แก่ การเล่นสำรวจ โดยเด็กจะเล่นอยู่ในสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติรอบตัว การเล่นประเภทนี้นำไปสู่การปูพื้นฐานความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านและการเล่นเลียนแบบซึ่งเป็นการเล่นที่เด็ก ๆ จะเลียนแบบคนใกล้ตัว เป็นการเล่นที่เลียนแบบกิจกรรมของบุคคลที่คุ้นเคยในการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นการเล่นเสมือนจริง

การเรียนรู้ระดับกลุ่ม ได้แก่ การรวมกลุ่มแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ **การรวมกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ**เป็นการรวมกลุ่มแบบง่าย ๆ ในช่วงพักผ่อนหลังการทำประมงเสร็จในแต่ละวัน ณ จุดใดจุดหนึ่งของหมู่บ้านหรือจุดศูนย์รวมของชุมชนต่าง ๆ บริบทของการเรียนรู้จะเป็นคนในหลาย ๆ รุ่นอายุที่มารวมตัวกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ เป็นการพูดคุยกันระหว่างชาวประมง การร่วมกันคิดแผนการทำประมงในช่วงเวลาต่าง ๆ การปรึกษาปัญหาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนการสังสรรค์พูดคุยในเรื่องทั่ว ๆ ไป การรวมกลุ่มในลักษณะมีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และ **การรวมกลุ่มแบบเป็นทางการ** เป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นในยุคหลังโดยเป็นการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่เอง หรือเป็นการรวมกลุ่มของคนในพื้นที่ร่วมกับภาครัฐ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันหาแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน

จากการศึกษาพบว่าการศึกษาตามอัธยาศัยมีบทบาทสำคัญที่สุดในการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม ผู้มีบทบาทสำคัญในการสืบทอดคือครอบครัวและชุมชน ภายหลังเริ่มมีหน่วยงานภายนอกเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านในรูปแบบของกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างบุคคลภายในและภายนอกชุมชนรวมทั้งเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

2) การสืบทอดผ่านการศึกษาในระบบโรงเรียน

การศึกษาในระบบในอดีตแม้ว่าโรงเรียนจะยังไม่ได้พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้เด่นชัด แต่ในอดีตโรงเรียนมีความใกล้ชิดกับชุมชนและผู้ปกครอง เด็ก ๆ จึงมักมีโอกาสนำความรู้การทำประมงพื้นบ้านควบคู่ไปกับการศึกษาในระบบโดยโรงเรียนยืดหยุ่นด้านเวลาตามช่วงระยะเวลาการทำประมง โดยถ้าช่วงเวลาใดที่นักเรียนจำเป็นต้องไปช่วยผู้ปกครองทำประมงโรงเรียนก็จะอนุญาตให้นักเรียนออกไปทำประมงพื้นบ้านได้

ในปัจจุบันจากการศึกษาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 พบว่า ได้มีการปรับกระบวนการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ที่มุ่งเน้นการกระจายอำนาจทางการศึกษาให้ท้องถิ่นและสถานศึกษาได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรเพื่อให้

สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่น (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542 อ้างถึงในกระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ซึ่งบางสถานศึกษาได้มีการจัดพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประมงพื้นบ้าน อย่างไรก็ตามพบว่าโรงเรียนยังไม่มีบทบาทมากนักในการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านเนื่องจากเนื้อหาของหลักสูตรท้องถิ่นมีลักษณะที่เกี่ยวข้องพันทางอ้อมกับการทำประมงพื้นบ้าน ได้แก่ เนื้อหาเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์ เช่น กะปิ ปลาเค็ม เนื้อหาเรื่องพืชพันธุ์ธัญชาติ สัตว์ทะเลและการปลูกป่าชายเลน ทั้งนี้มีเนื้อหาบางส่วนกล่าวถึงวิธีการทำประมงพื้นบ้านแต่เป็นในลักษณะภาพรวมยังไม่ลงลึกถึงการทำให้ประมงพื้นบ้านในเรื่องเครื่องมือและวิธีการจับสัตว์น้ำแต่ละวิธี ทั้งนี้พบว่าหลายโรงเรียนอยู่ระหว่างการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรท้องถิ่น

สรุปได้ว่าการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญที่สุดในการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามได้แก่การศึกษาตามอัยาศัยที่เกิดขึ้นในครัวเรือน การศึกษาในระบบยังคงมีบทบาทไม่มากนักและการศึกษานอกระบบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านไม่ปรากฏเด่นชัด

7.1.3 แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านจะยั่งยืนต่อเมื่อมีทรัพยากรสัตว์ทะเลที่อุดมสมบูรณ์เพราะหากทะเลขาดความอุดมสมบูรณ์ สัตว์น้ำยังลดลงอย่างต่อเนื่องหรือหมดไปท้ายที่สุดแล้วแม้จะใช้วิธีการใดก็ไม่อาจจะสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านได้อย่างแท้จริงเพราะการทำประมงพื้นบ้านคืออาชีพคือแหล่งที่ของรายได้ สิ่งสำคัญที่สุดที่ต้องทำก็คือการเร่งคืนความอุดมสมบูรณ์ให้กับทะเลไทยโดยการทำประมงแบบอนุรักษ์ สิ่งที่ต้องทำอย่างเร่งด่วนเพื่อมุ่งไปสู่แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาชาวประมงพื้นบ้านก็คือจะต้องทำให้การประมงแบบทำลายล้างและผิดกฎหมายหมดไปจากทะเลไทย อย่างไรก็ตามจากการสนทนากลุ่มก็ปรากฏแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม ดังนี้

แนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมคือการสืบทอดที่เน้นการมีส่วนร่วมจากสมาชิกในชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านการศึกษาทั้ง 3 ระบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้การศึกษามีความหมายครอบคลุมในทุกมิติของการเรียนรู้โดยสิ่งสำคัญที่ต้องทำไปพร้อม ๆ กับการสืบทอดคือการเร่งฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ต้องส่งเสริมการทำประมงควบคู่กับการอนุรักษ์ แก้ปัญหาการทำประมงโดยใช้เครื่องมือทำลายล้างที่ผิดกฎหมาย ส่งเสริมการบังคับใช้กฎหมายกับการทำประมงที่ผิดอย่างจริงจังเพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติฟื้นตัวและทำให้อาชีพประมงพื้นบ้านสามารถสืบทอดต่อไปได้อย่างยั่งยืนซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มผู้ที่ควรเข้ามามีบทบาทในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ภาครัฐต้องตระหนักถึงปัญหาของการทำประมงเกินขนาด การทำประมงที่ใช้เครื่องมือทำลายล้างและการทำประมงอื่น ๆ ที่เกิดผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างแท้จริง ต้องมีการออกกฎหมายเพื่อยกเลิกการทำประมงที่ใช้เครื่องมือทำลายล้าง ประเภทวนตาลี อวนลาก อวนรุน เรือปั่นไฟเพราะเครื่องมือประมงเหล่านี้ทำลายทรัพยากรทางทะเลให้ย่อยยับ สัตว์น้ำที่ถูกจับโดยเครื่องมือประมงนี้มีจำนวนมากศาลเป็นการทำประมงที่เกินขนาด เป็นการทำประมงที่จะนำมาซึ่งการสูญพันธุ์ของสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือสิ่งจะทำให้การสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านที่เคยเกิดขึ้นอย่างยาวนานและได้รับการส่งต่อจากคนรุ่นสู่รุ่นต้องจบสิ้นลง สิ่งที่เกิดขึ้นได้จริงก็คือการออกกฎหมายเพื่อทำให้เครื่องมือประมงเหล่านี้หมดไปจากทะเลไทย ต้องมีการกำหนดขนาดตาอวนที่ใช้ให้มีความเหมาะสมกับการจับสัตว์น้ำที่โตเต็มวัย รวมถึงบังคับใช้กฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาประโยชน์ของทรัพยากรทางทะเลของไทยอย่างเด็ดขาด รวดเร็ว เสมอภาคและจริงจัง ภาครัฐต้องทำให้หน้าที่เผยแพร่ความรู้เรื่องโทษและประโยชน์ของการทำประมงประเภทต่าง ๆ ให้ประชาชนซึ่งเป็นผู้บริโภคได้รับรู้เพราะผู้บริโภคคือพลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงด้านการทำประมง ต้องกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่จะช่วยส่งเสริมการทำประมงพื้นบ้านในส่วนที่เป็นการทำประมงในเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟู

2) กลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน ผู้นำชุมชน นักวิชาการท้องถิ่น นักการศึกษา นักวิชาการในสาขาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ นักวิชาการประมง นักวิชาการเกษตร นักวิชาการวัฒนธรรม นักพัฒนศึกษา นักการศึกษา ครู อาจารย์ ควรร่วมมือกันและจัดทำโครงการเพื่อรวบรวมข้อมูลความรู้และทำเป็นหนังสือที่บันทึกเรื่องราวการทำประมงพื้นบ้านของจังหวัดสมุทรสงครามอย่างละเอียดเป็นข้อมูลเชิงลึก ซึ่งควรเริ่มต้นจากการเก็บข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ การทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามตั้งแต่อดีตจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การเขียนบันทึกรายละเอียดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านทั้งในภาพรวมและการลงรายละเอียดเชิงลึกในวิธีการทำประมงพื้นบ้านแต่ละประเภท ความเชื่อประเพณี พิธีกรรม รวมถึงเรื่องเล่าและเกร็ดความรู้ โดยอาศัยการให้ข้อมูลจากชาวประมงพื้นบ้านในแต่ละช่วงอายุ นอกจากนี้ควรให้ชาวประมงพื้นบ้านได้มีส่วนร่วมในการเขียนเนื้อหาบางส่วนด้วยตนเองและร่วมพิจารณาความถูกต้องของเนื้อหา ในหนังสือควรรวบรวมรูปภาพตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันที่เกี่ยวข้องลงนำเสนอในหนังสือเพื่อให้เห็นภาพประกอบอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการรวบรวมมรดกทางภูมิปัญญาให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาเพื่อให้เข้าใจในรากเหง้าของท้องถิ่นและเป็นฐานข้อมูลสำคัญในการวางแผนพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนโดยอาศัยฐานความรู้ดั้งเดิมที่ไม่ทิ้งความเป็นตัวตนของชาวประมงพื้นบ้านแมกกลงโดยจัดเก็บในแหล่งการเรียนรู้ที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่ายเพื่อเป็นสมบัติและเอกสารที่รวบรวมประวัติศาสตร์และองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม และหาทางนำเสนอเผยแพร่ความรู้ต่อไป เช่น การจัดทำเป็นเอกสารสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ เป็นต้น

3) กลุ่มผู้บริหารสถานศึกษาและครูของโรงเรียนในระบบการศึกษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่ควรพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นให้เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านโดยเปิดโอกาสให้ตัวแทนกลุ่มอาชีพชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนและลูกหลานของชาวประมงพื้นบ้านในสถานศึกษาได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของเนื้อหาหรือรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านในพื้นที่ นอกจากนี้สถานศึกษาควรบูรณาการความรู้เรื่องภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านลงไป ในรายวิชาต่างๆตามความเหมาะสมเพื่อเป็นการสร้างความตระหนักในความสำคัญของภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านให้กับเยาวชนในสถานศึกษาและเพื่อให้การศึกษาในระบบให้ ความรู้กับเยาวชนในลักษณะการประสานความร่วมมือกับชุมชนและขนานไปกับชุมชนในลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้และสืบทอดภูมิปัญญาของท้องถิ่นโดยไม่แยกเยาวชนออกจากการศึกษาในครัวเรือน

4) หน่วยงานของภาครัฐและเอกชนในระดับท้องถิ่น ได้แก่ สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสมุทรสงคราม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงาน กศน. จังหวัดสมุทรสงคราม หน่วยงานเอกชนต่าง ๆ ควรร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประมงพื้นบ้านที่คนในชุมชนต้องการหรือเป็นเรื่องที่เห็นได้ว่าเป็นประโยชน์ต่อการทำประมงพื้นบ้าน หลักสูตรควรมุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเห็นความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้านและเกิดความภาคภูมิใจซึ่งจะทำให้การทำประมงพื้นบ้านมีความหมายต่อผู้เรียนและอาจส่งผลให้เป็นจุดเริ่มต้นในการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านของผู้เรียน มุ่งให้ผู้เรียนได้มีอาชีพหรือมีแนวทางการทำมาหากิน มีเจตคติที่ดีในการประกอบอาชีพ โดยหน่วยงานในชุมชนท้องถิ่นของภาครัฐและเอกชนอาจเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้านให้กับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนภายในชุมชนและคนภายนอกชุมชน สำนักงานส่งเสริม การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยควรจัดหลักสูตรอาชีพระยะสั้นที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงพื้นบ้านเพื่อเป็นการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

5) ชาวประมงพื้นบ้านควรมีการรวมกลุ่มเพื่อให้มีอำนาจเข้มแข็งในการมุ่งทำประมงเพื่อ การอนุรักษ์ ทั้งนี้องค์กรภาครัฐควรใช้สื่อสาธารณะ สื่อออนไลน์ในการเผยแพร่ความรู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้าน โดยหน่วยงานของรัฐอาจจะจัดทำเป็นเว็บไซต์ที่ให้ข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยและเผยแพร่ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ในกลุ่มชุมชนชาวประมงพื้นบ้านอาจเผยแพร่ความรู้ในลักษณะเกร็ดความรู้ที่ น่าสนใจและเป็นปัจจุบันโดยผ่านทางสื่อออนไลน์ เป็นต้น

6) สมาชิกในครอบครัวชาวประมงพื้นบ้านควรส่งเสริมการสืบทอดภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้าน โดยการสืบทอดจะได้ผลดีหากพ่อแม่ผู้ปกครองมีทัศนคติที่ดีต่อการทำประมงพื้นบ้านพยายามเปิดโอกาสให้เยาวชนในครอบครัวได้รับประสบการณ์ตรงตั้งแต่ยังอายุน้อยเหมือน การสืบทอดในอดีตที่ผ่านมาและทำให้เยาวชนรู้สึกว่าการทำประมงพื้นบ้านมีความหมายกับพวกเขา

7) ทุกภาคส่วนควรร่วมมือกันจัดตั้ง ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามโดยมีการดำเนินงานในลักษณะองค์กรอิสระ มีการจัดตั้งเป็นอาคารถาวรเพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สืบทอดความรู้ผ่านรูปแบบการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้การสืบทอดครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย การดำเนินงาน มีลักษณะประสานความร่วมมือของกลุ่มเครือข่ายต่างๆ เข้าด้วยกันและสร้างศูนย์ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามในลักษณะอาคารถาวร เป็นแหล่งรวบรวมความรู้ด้านภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้าน เผยแพร่องค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาและการทำประมงพื้นบ้านโดยแบ่งพื้นที่ในศูนย์ออกเป็นส่วนต่างๆ ที่สอดคล้องกับลักษณะการให้ความรู้ในรูปแบบที่หลากหลาย จัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ในรูปแบบของหลักสูตรระยะสั้นโดยหน่วยงานการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน อาจมีประชาชนชาวบ้านหรืออาสาสมัครของชุมชนผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาให้ความรู้ในช่วงเวลาต่าง ๆ นอกจากนี้อาจจัดทำโปรแกรมสำเร็จรูปหรือสื่อต่าง ๆ ที่บรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับการทำประมงพื้นบ้าน และเผยแพร่ตามสื่อหรือช่องทางต่าง ๆ หรืออาจบูรณาการการท่องเที่ยวที่กำลังได้รับความนิยมโดยอาจจัดกิจกรรมในเชิงการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเรียนรู้วิถีการทำประมงพื้นบ้านในรูปแบบของการอนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้มีความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าและความสำคัญของการอนุรักษ์ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมากขึ้น

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบการศึกษาที่สำคัญในการสืบทอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ ควรสนับสนุนให้ครอบครัวที่ทำประมงพื้นบ้านอยู่แล้วเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาที่อยู่ในอาชีพของตนเอง และเปิดโอกาสให้สมาชิกรุ่นใหม่ของครอบครัวได้มีโอกาสเรียนรู้และสัมผัสวิถีการทำประมงพื้นบ้านของพ่อแม่ผู้ปกครองไปพร้อม ๆ กับการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยอาจเริ่มจากการให้ลูกได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการทำประมงของผู้ปกครองเล็ก ๆ น้อย ๆ อย่างน้อยก็การมีส่วนร่วมนี้ก็จะ เป็นความรู้ติดตัวลูกหลานไปในอนาคต ทำให้ความรู้นี้ไม่สูญหาย

7.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากข้อค้นพบในงานวิจัย เรื่อง คนโป๊ะ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม มีประเด็นที่น่าสนใจอภิปรายผล ดังนี้

1) การทำประมงพื้นบ้านมิใช่เพียงอาชีพแต่คือชีวิตและจิตวิญญาณของชาวประมงพื้นบ้าน

แม้ว่าการทำประมงพื้นบ้านจะมีจุดเริ่มต้นมาจากความพยายามในการหาอาหารเพื่อยังชีพในสมัยโบราณและเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมไปสู่การประกอบอาชีพ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาอย่าง

ถึถ้วนจะพบว่า แท้จริงแล้วการทำประมงพื้นบ้านมิใช่เพียงอาชีพ แต่คือ ชีวิตและจิตวิญญาณของคนทีเรียกตนเองว่า “ชาวประมงพื้นบ้าน” ที่กล่าวเช่นนี้เป็นเพราะความเป็นชาวประมงพื้นบ้าน เริ่มตั้งแต่วิธีคิดในการเลือกสถานที่ที่จะตั้งถิ่นฐานของบรรพบุรุษชาวประมงที่เลือกที่ตั้งถิ่นฐานโดยดูจากศักยภาพของพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการดำรงชีพของมนุษย์ ดังที่ เอกวิทย์ ฌ กลาง (2540) กล่าวว่

...ภาคกลางมีอาณาบริเวณเป็นที่ราบกว้างใหญ่และมีแม่น้ำลำคลองมีการชลประทานและมีปริมาณน้ำฝนเพียงพอและเหมาะสมแก่การทำเกษตรกรรมขนาดใหญ่ ผลิตอาหารเลี้ยงประชากรได้จำนวนมาก...มีภัยธรรมชาติน้อยและเบาบางเมื่อเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ของโลก ความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดินและน้ำเป็นปัจจัยสำคัญที่ยังผลให้เกิด...การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การสัญจรทางน้ำ โภชนาการ การประดิษฐ์ วัตกรรมต่าง ๆ และแบบแผนการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อม...

ทั้งนี้ “อ่าวแม่กลอง” คือสถานที่ที่ชาวประมงพื้นบ้านบรรพบุรุษคนแม่กลองเลือกที่จะลงหลักปักฐานตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ซึ่งบริเวณนี้คือบริเวณที่บริบูรณ์ไปด้วยสินทรัพย์จากทะเล ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) เคยเขียนไว้ในหนังสือคนแม่กลองว่ เป็นสถานที่ที่อุดมสมบูรณ์ยากที่จะหาสถานที่ใดในโลกเสมอเหมือน จากที่กล่าวมานี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าการเริ่มต้นของอาชีพประมงพื้นบ้านหมายถึงการลงหลักปักฐาน

เมื่อมีการตั้งถิ่นฐานในสถานที่ที่เลือกเฟ้นโดยใช้ภูมิปัญญาด้านการตั้งถิ่นฐาน ทั้งจากกลุ่มชนดั้งเดิมในพื้นที่ รวมถึงกลุ่มชนที่อพยพเข้ามาใหม่ การสังสมประสบการณ์ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสังสรรค์ทางวัฒนธรรม นำไปสู่การปรับตัวเพื่อการดำรงชีพ ท่ามกลางภูมิเนเวศที่กลุ่มชนได้อาศัย “การทำประมงพื้นบ้าน” คือ คำตอบของกลุ่มชนที่มีต่อภูมิเนเวศของเมืองแม่กลอง ที่มีลำคลองปากอ่าว ชายฝั่งโคลนเลน สันดอนปากแม่น้ำ ตลอดจนระบบเมืองสามน้ำที่เอื้อต่อการทำประมงชายฝั่งอย่างเหลือหลาย มีการคิดค้นสร้างสรรค์ ดัดแปลง ปรับประยุกต์ เลือกรับปรับใช้ เครื่องมือประมงพื้นบ้านและวิธีการจับสัตว์น้ำอย่างหลากหลาย สิ่งเหล่านี้คือองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นและส่งผ่านกันมาจากคนรุ่นสู่รุ่นอย่างไม่ขาดสายจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตของชาวประมงทุกรุ่นได้อยู่รอด มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ได้อธิบายถึงการจับสัตว์น้ำและการทำประมงพื้นบ้านว่ เราอยู่กับมัน มันคือชีวิตเรา

วิถีชีวิตคติความเชื่อ อุปนิสัย บุคลิก การแต่งกาย ของชาวประมงพื้นบ้านได้สัมพันธ์กับการทำประมงอย่างแน่นแฟ้น ตั้งแต่การตั้งบ้านเรือนที่มีลักษณะเฉพาะคือตั้งบ้านเรือนขนานตาม

ริมชายคลอง มีพื้นที่เชื่อมต่อทำน้ำเพื่อเอื้อต่อการจอดเรือ การเก็บอุปกรณ์ประมงและจัดการกับสิ่งของที่ได้จากทะเล บุคลิกนิสัยที่เสียงดัง เพราะอยู่กับคลื่นลมที่มีเสียงดังการพูดสื่อสารกันจึงต้องใช้เสียงดังเพื่อให้สื่อสารกันรู้เรื่อง การแต่งกายที่ในอดีตจะใช้ผ้าที่แห้งง่ายน้ำหนักเบาเพื่อแห้งง่ายหากเปียกน้ำ นอกจากนี้ชาวประมงยังใช้ชีวิตส่วนตัวทั้งการพักผ่อนหย่อนใจและดำรงชีวิตประจำวันให้สอดคล้องกับการทำประมงพื้นบ้านที่เปลี่ยนแปลงเวลาตลอดทุกวัน ในช่วงมรสุมชาวประมงเอาเรือขึ้นคานเพื่อซ่อมแซมและได้พักผ่อน บางส่วนใช้เวลาดังกล่าวทำสวน ทำขนม ชาวประมงพื้นบ้านจึงมีวิถีชีวิตในรอบปีที่เป็นวัจกรของการดำเนินชีวิตเป็นแบบแผนที่ปฏิบัติกันสืบมา

การทำประมงนำไปสู่วัฒนธรรมเรื่องอาหารการกินของชาวประมงพื้นบ้าน อาทิ การทำกะปิจากการนำเคยไปเคล้ากับเกลือสมุทรแล้วตากแห้ง ซึ่งกะปิคลองโคนของคนแม่กลองจะนิยมทำจากเคยตากดำ รสกะปิต้องไม่เค็มมากจึงเป็นกะปิที่ดี การถนอมอาหารโดยการทำปลาเค็ม การทำหอยดอง การที่น้ำพริกปลาทุคืออาหารที่เป็นเสมือนอาหารประจำบ้าน แต่ก่อนชาวประมงแม่กลองไม่ซื้อน้ำปลา เพราะหมักน้ำปลากินเอง ว่ากันว่าน้ำปลาที่ดีที่สุดจะทำจากปลาเยี่ยวเกี้ยวที่จับได้จากโป๊ะปลาเยี่ยวเกี้ยวมีลักษณะคล้ายปลาไส้ตันและปลากะตัก เป็นปลาเนื้อละเอียด มีมันและโปรตีนสูงวิธีการหมักน้ำปลาแบบโบราณจะใช้ปลาหรือเครื่องในปลาทุ 10 ส่วน เกลือสมุทรชนิดขาวเม็ดเล็ก 3 ส่วน หมักใส่ไห ราว 12-18 เดือน จึงนำมากรอง หรือที่เรียกว่า เกรอะ ผ่านผ้าขาวผืนหนา ๆ จนกว่าจะได้น้ำใส เรียกว่า หัวน้ำปลา เป็นน้ำปลาแท้คุณภาพดีจึงกรอกใส่ขวดปิดฝาด้วยเปลือกไข่ ทิ้งไว้กลางแดด 3-4 วัน จึงนำไปรับประทานหรือต้มก่อนรับประทาน (ภัทรพร อธิต, 2561) ทั้งนี้ อาหารการกินนับว่าเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

การทำประมงพื้นบ้านได้ก่อให้เกิดค่านิยม คติความเชื่อ การประยุกต์ใช้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา อาทิ การห้ามดำโลมาห้ามว่าปลาวาฬ สะท้อน เรื่อง คุณธรรมด้านความมีเมตตา ข้อปฏิบัติ พิธีกรรม ที่เกิดจากความเชื่อต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นและกลายเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตตามทำนองคลองธรรมของชาวประมงพื้นบ้าน เช่น คติเรื่องความกตัญญูต่อธรรมชาติที่ให้คุณหรือพาหนะให้การทำประมงคือแม่ย่านาง ฯลฯ คติความเชื่อล้วนเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของชาวประมงอย่างแน่นแฟ้น

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นมรดกทางความคิดและภูมิปัญญาที่หล่อหลอมความเป็นตัวตน ชีวิต และจิตวิญญาณของชาวประมงพื้นบ้านในทุกยุคทุกสมัย ประมงพื้นบ้านจึงมิใช่แค่อาชีพแต่เป็นชีวิต และจิตวิญญาณของชาวประมงพื้นบ้านคือวิถีชีวิตคือความเป็นผู้คนและวัฒนธรรม

2) “โປ้ปลาทุแม่กลอง”คือภาพของความสัมพันธ์ในหลากหลายมิติที่สะท้อนว่าสรรพสิ่งล้วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันเสมอ

การทำประมงพื้นบ้านคือภาพตัวอย่างหนึ่งของหลายมิติของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและส่งผลกระทบต่อกันเป็นลูกโซ่ ซึ่งการทำ “โປ้ปลาทุแม่กลอง” ของคนโປ้คือภาพสะท้อนที่ชัดเจนที่สุดของคำกล่าวข้างต้น ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

โປ้ปลาทุที่มากมายในอดีตของอ่าวแม่กลองเกิดขึ้นจากการที่ในอดีตบริเวณนี้เคยมีฝูงปลาทุที่ชุกชุมเป็นอย่างมาก การที่ปลาทุชุกชุมนี้เนื่องมาจากบริเวณนี้เคยมีอาหารของปลาทุที่อุดมสมบูรณ์จนปลาทุทุกรุ่นที่เริ่มโตจึงพากันว่ายทวนน้ำจากแหล่งกำเนิดบริเวณแถบจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร ไปจนถึงสุราษฎร์ธานี ขึ้นมายังพื้นที่อ่าวแม่กลองซึ่งอยู่ไกลนับร้อย ๆ กิโลเมตร เพื่อขึ้นมาหากินในแหล่งที่มีอาหารของปลาทุอุดมสมบูรณ์แห่งนี้ สิ่งที่ตั้งใจดูให้ปลาทุวัยหนุ่มสาวเข้ามาหากินในอ่าวแม่กลองคือความอุดมสมบูรณ์ของแพลงก์ตอนซึ่งเป็นอาหารของปลาทุ สารอาหารที่อุดมสมบูรณ์ของปลาทุเหล่านี้เกิดจากการที่อ่าวแม่กลองอยู่บริเวณปากแม่น้ำแม่กลองซึ่งได้รับอิทธิพลสารอาหารดินตะกอน แพลงก์ตอนที่อุดมสมบูรณ์จากแม่น้ำแม่กลองที่เกิดจากการไหลมารวมกันของแม่น้ำแควน้อย แควใหญ่ จากป่าต้นน้ำ โดยไหลลงออกทะเลที่ปากอ่าวแม่กลองโดยในอดีตมีน้ำไหลแรงทำให้น้ำชะพาดินตะกอนมาอย่างมากมาย กระแสน้ำที่ไหลแรงว่ากันว่าเมื่อมาถึงปากอ่าวจะไหลพุ่งแรงนับสิบ ๆ กิโลเมตร ไปยังเบื้องหน้าที่มีเขตชายฝั่งบริเวณอำเภอบ้านแหลมขวางกั้นทำให้กระแสน้ำพุ่งย้อนกลับมายังบริเวณทะเลในอ่าวแม่กลองจนตกตะกอนเกิดสันดอนมากมาย ดินตะกอนและแพลงก์ตอนก็ไหลลงมาทั้งตัวยังบริเวณอ่าวแม่กลองเช่นกัน ดังที่ วีระ เทพภรณ์ (สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560) กล่าวว่า “แต่ก่อนน้ำไหลพุ่งแรงมาก ดูจากของที่ไหลไปแล้วไหลไกลมาก ดูได้ยังไงก็สงสัยเลยเคยมีคนนั่งเรือตามของที่ไหลไปดู สรุปไปถึงแถวบ้านแหลมที่มองไปแล้วพอเจอฝั่งด้านโน้นก็พุ่งกลับมาแต่เบาแรงลง ก็ตกเกิดเป็นสันดอน”

นอกจากนี้ในช่วงฤดูน้ำหลากในแต่ละปีก็ยังเป็นช่วงที่อ่าวแม่กลองสมบูรณ์มากเพราะน้ำพัดพาดินตะกอนและสารอาหารลงมาอย่างมากมาย เรียกว่าเป็นช่วงที่เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ในอ่าวแม่กลองอย่างเต็มที่ (สุรจิต ชिरเวทย์, สัมภาษณ์ 8 เมษายน 2560) สิ่งนี้คือสิ่งที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของป่าต้นน้ำ กลางน้ำ และคนปลายน้ำที่สัมพันธ์กัน สอดคล้องกับที่ จิรากรรณ์ คชเสนีย์ (2556) กล่าวว่า ระบบนิเวศทางทะเลและชายฝั่งมีความเปราะบางสูง มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศต้นน้ำและกลางน้ำ

เมื่อมีปลาทุมากมายชุกชุม ชาวประมงจึงหาวิธีจับปลาทุตามธรรมชาติของปลาทุที่อยู่เป็นฝูงและธรรมชาติรอบตัว โดยอาศัยการคิดค้นสร้างสรรค์รวมไปถึงภูมิปัญญาดั้งเดิมที่มีอยู่ นำไปสู่การสร้างโປ้ปลาทุเพื่อตักจับปลาทุ ทั้งนี้การสร้างเน้นการใช้วัสดุที่หาได้จากท้องถิ่นหรือแหล่งใกล้เคียง ซึ่งวัสดุหลัก คือ ต้นมะพร้าว จากในท้องถิ่นซึ่งมีสวนมะพร้าวจำนวนมากและต้นไผ่จาก

จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดใกล้เคียง การลงทุนทำโป๊ะนับว่าลงทุนสูง แต่คุ้มค่าเพราะปลาที่มีจำนวนมากมาย โปะในแม่กลองถูกสร้างขึ้นนับร้อย ๆ ไล่จากบริเวณปากอ่าวไปจนถึงบริเวณที่ห่างไกล แม้ว่าโป๊ะจะมีจำนวนมาก แต่ปลาทุกที่ยังคงมีอยู่มากมาย ดังที่ เมธี นวลินป์ (สัมภาษณ์, 8 มกราคม 2560) กล่าวว่า แต่ก่อนปลาทุยเยอะมาก จับกันไม่หวาดไม่ไหว

ปิยะ เทศแย้ม รองนายกสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า “เมื่อก่อนราวๆ สักยี่สิบปีมานี้ทะเลไทยอุดมสมบูรณ์มาก ออกทะเลออกไปวันหนึ่งครั้งเดียวใกล้ ๆ ก็จับฝูงหนึ่งก็กลับบ้านได้ ปลาที่เยอะ เลือกเอาได้เลยว่าจะจับฝูงไหน จะจับตัวไหน คนรุ่นก่อน ๆ ทำประมงที่เวลาเหลือเพื่อเพราะว่า

ออกทะเลครั้งหนึ่งใช้เวลาไม่นานเพราะปลาเยอะมาก”

อย่างไรก็ตามภายหลังมีการสร้างเขื่อนที่ป่าต้นน้ำ ทำให้น้ำถูกกักเก็บ กระแสน้ำไม่ไหลแรงเหมือนในอดีต สังเกตได้ชัดเจนจากสันดอนกลางทะเลที่มีความสูงลดลงอย่างมาก จากที่แต่ก่อนเคยเป็นหลังเต่าและบดบังเส้นขอบฟ้าก็เตี้ยลง (ภาณุวัฒน์ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560) นอกจากนี้เมื่อมีเขื่อนกั้นน้ำหลากที่เคยเกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีจึงไม่มีอีกต่อไป สารอาหารที่เคยถูกติมเต็มเป็นประจำในช่วงฤดูน้ำหลากไม่สมบูรณ์เหมือนแต่ก่อน อาหารของปลาทูลดลง **ความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวแม่กลองลดลง** ปลาทูก็ลดลงตามความอุดมสมบูรณ์นี้ (สุรจิต ชिरเวทย์, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) เครื่องมือประมงบางชนิดได้เข้ามามีบทบาทมากขึ้น อาทิ อวนติดตา **เทคโนโลยี** การทำประมงถูกนำเข้ามาจากต่างประเทศและได้ก้าวหน้าไปอย่างก้าวกระโดด ความก้าวหน้านี้ทำให้ชาวประมงบางส่วน**เลิกใช้**เครื่องมือประมงแบบใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเข้าเครื่องมืออวนลากที่ทำให้สามารถจับปลาได้อย่างมากมายรวมถึงสัตว์ชนิดต่าง ๆ ใต้ทะเล ทำให้ชาวประมงบางส่วนเริ่มหันไปทำประมงพาณิชย์ที่มีการใช้เครื่องมือประมงขนาดใหญ่ ประเภท อวนลาก อวนล้อมจับ อวนรุน ฯลฯ การทำประมงแบบใหม่ทำให้สามารถจับปลาได้อย่างมหาศาล ในขณะที่ปลาอื่น ๆ รวมทั้ง**ปลาทูลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว**

สิ่งเหล่านี้นำมาสู่การลดลงของจำนวน**ปลาทูอย่างต่อเนื่อง** หลังจากช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ปลาทูเริ่มลดลงจากอ่าวไทยอย่างต่อเนื่อง เป็นผลให้**โป๊ะน้ำลึกหรือโป๊ะฝือกที่เป็นโป๊ะขนาดใหญ่ ลงทุนมาก ได้เริ่มหายไปและหายไปอย่างแท้จริง**มากกว่า 50 ปีมาแล้ว (ฉลอง เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 24 มีนาคม 2560) คนโป๊ะหลายคนพยายามเปลี่ยนรูปแบบการทำโป๊ะที่ลดต้นทุนลง โดยเปลี่ยนเป็นการทำโป๊ะอวน และทำให้บริเวณน้ำตื้นมากกว่า อย่างไรก็ตามแม้จะ**เปลี่ยนรูปแบบของโป๊ะ** ปลาทูก็ยังลดลงอย่างต่อเนื่อง ทำให้โป๊ะอวนเองก็ได้ลดจำนวนลงไปเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบันเหลือคนที่ทำโป๊ะปลาทูเพียงเจ้าสุดท้ายเจ้าเดียวเท่านั้น

ปิยะ เทศแย้ม (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) กล่าวว่า การทำประมงโดยขาดสำนึก ขาดความรับผิดชอบนี้ส่งผลต่อการสูญเสียและเสี่ยงต่อการล่มสลายของทรัพยากรสัตว์ทะเลเป็นอย่างมาก

การทำประมงแบบขาดจิตสำนึก โดยเฉพาะเรืออวนลากที่ตาอวนมีขนาดใหญ่มาก ได้ลากทำลายหน้าดิน และดักจับเอาสัตว์น้ำทุกขนาดโดยเฉพาะสัตว์น้ำวัยอ่อนที่ถูกจับไปเป็นการทำลายการแพร่พันธุ์ของสัตว์น้ำ นอกจากนี้ยังมีการทำประมงที่ใช้เรือปั่นไฟที่ล่อเอาลูกปลาตัวเล็ก ๆ หลากหลายสายพันธุ์ ขึ้นมาขายในหลายพื้นที่หลายจังหวัด ซึ่งส่งผลกระทบต่อกันทั้งหมดเพราะเป็นทะเลเดียวกัน โดยเฉพาะพวกสัตว์ที่อพยพย้ายถิ่นไปเรื่อย ๆ เช่น ปลาหู ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อ การสืบทอด อาชีพทำประมงพื้นบ้านเป็นอย่างมากเพราะเมื่อไม่มีปลาไม่มีสัตว์ทะเลอาชีพประมงพื้นบ้านรวมถึง ความเป็นชุมชนชาวประมงก็ต้องล่มสลายไป

ในปัจจุบัน ปลาทุลดจำนวนไปกว่าในอดีตอย่างมากโดยเกิดจากสาเหตุหลายประการ ดังที่ เมธี นวลินป์ (สัมภาษณ์, 9 มกราคม 2560) อธิบายว่า ชาวประมงพื้นบ้านบางกลุ่มนิยมทำอวนลอย อวนล้อมปลาทุโดยทำในบริเวณใกล้แนวปะการังและทำเป็นจำนวนมากตามเส้นทางที่ปลาทุได้ว่าย ขึ้นมายังอ่าวแม่กลอง สอดคล้องกับผลการวิจัยในโครงการศึกษาสถานภาพของปลาทุที่มีความสัมพันธ์กับสภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นผิวทะเลในบริเวณอ่าวไทยของ เมธี แก้วเนิน และคณะ (2560) ที่อธิบายถึงประเด็นสำคัญที่ปลาทุที่จับได้มีปริมาณลดลงในรอบหลายปีพร้อมกับขนาดของ ปลาทุที่เล็กลงอย่างต่อเนื่องว่าเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ อาทิ

- 1) การทำประมงกลุ่มเรือปั่นไฟกระตักมีการจับปลาทุปะปนไปเป็นจำนวนมากเพราะว่า วิธีการปั่นไฟมีผลต่อการล่อให้ลูกปลารวมฝูงทำให้เหลือปลาที่จะเจริญเติบโตน้อยลง
- 2) การใช้ อวนจม อวนซ็อดของประมงพื้นบ้านขนาดเล็กแต่มีจำนวนมากทำให้มีการจับปลา ขนาดพอพันธ์แม่พันธุ์ไปเป็นจำนวนมากและไม่ได้หยุดทำการประมงในช่วงปิดอ่าว
- 3) การลักลอบทำประมงในช่วงปิดอ่าวซึ่งเชื่อว่าการติดสินบนเจ้าพนักงานเพื่อเข้าไป ลักลอบทำประมง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2557
- 4) การปิดอ่าวรูปตัว ก ชาวประมงอวนล้อมเชื่อว่าเป็นการรวมฝูงทำให้เกิดการจับปลาได้ง่าย และครั้งละมาก ๆ จนส่งผลกระทบต่อวงจรชีวิตปลาทุรุ่นถัดไป
- 5) ผลกระทบจากการจับปลาทุได้จำนวนมากในพ.ศ. 2557 ทำให้เหลือพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ที่จะมาวางไข่ลดลง
- 6) ภาวะโลกร้อนที่ทำให้อุณหภูมิของน้ำทะเลสูงขึ้น 1-2 องศาเซลเซียสทำให้ปลาทุอพยพ ไปสู่บริเวณน้ำลึก

ด้วยสาเหตุที่กล่าวมาข้างต้นจึงทำให้ปลาทุลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องส่งผลให้ การทำโป๊ะปลาทุอันเกิดจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษอาจจะต้องสูญหายไปพร้อม ๆ กับการหายไป ของปลาทุและสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ หากยังไม่มีมาตรการแก้ปัญหอย่างจริงจัง ทั้งนี้จะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้น ของโป๊ะ การเปลี่ยนรูปแบบ ตลอดจนคุณภาพโป๊ะที่อาจจะเหลือเพียงความทรงจำคือสิ่งที่สะท้อนให้เห็น ถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของสรรพสิ่งที่ส่งผลกระทบต่อกันอย่างเป็นลูกโซ่ สรุปได้ว่า ความอุดม

สมบูรณ์ของป่าต้นน้ำ ระบบน้ำที่เคยมีมาตามธรรมชาติประกอบกับระบบนิเวศที่โดดเด่นได้ทำให้บริเวณอ่าวแม่กลองดึงดูดปลาจำนวนมากให้เข้ามา และความบริบูรณ์ทำให้ปลาที่มีรสชาดีอร่อยโดดเด่น ซึ่งทำให้เกิดการจับปลาโดยใช้เครื่องมือโปะที่มีความละมุนละม่อมเป็นเอกลักษณ์ แต่เมื่อธรรมชาติเปลี่ยนไปการไหลของสายน้ำไม่เหมือนที่เคยเป็นมา ประกอบกับรูปแบบและวิธีการจับปลาแบบใหม่ ๆ ที่ทำให้ปลาทูลดลง โปะจึงถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบเพื่อความอยู่รอด

อย่างไรก็ตาม การกระทำของมนุษย์ผู้หลงลืมรากเหง้าและขาดการมองถึงอนาคตยังคงทำให้การจับปลาโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนยังคงดำเนินการสืบเนื่องและรุนแรงมากขึ้นเรื่อยมาเป็นผลทำให้ปลาทูลดจำนวนลงอย่างมากเกินกว่าที่คนในยุคอดีตจะคาดคิดไว้ โปะก็อาจจะต้องหมดไปจริง ๆ หากไม่มีปลาทำให้คนโปะจับอีกต่อไป

ทั้งนี้หากพิจารณาจะพบว่าทุกสิ่งล้วนสัมพันธ์กัน สิ่งหนึ่งย่อมมีผลต่อสิ่งหนึ่งเสมอ ดังคำกล่าวที่ว่า “เด็ดดอกไม้สะเทือนถึงดวงดาว” เฉกเช่นโปะที่สะท้อนให้เห็นว่าหลายมิติความสัมพันธ์ได้ส่งผลกระทบต่อเกิดขึ้น การดำรงอยู่ และโอกาสในการเชื่อมสายของโปะ โดยทั้งนี้หากวิเคราะห์ให้ดีจะพบว่ามนุษย์คือผู้อยู่เบื้องหลังของการเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น และเมื่อถึงที่สุดหากมนุษย์ไม่สามารถแก้ปัญหาให้ทรัพยากรธรรมชาติพลิกฟื้นคืนกลับมาได้มนุษย์ย่อมเป็นผู้ได้รับผลกระทบเอง ดังที่ อนุช วัฒนจักร (2535) กล่าวว่า การทำลายทรัพยากรธรรมชาติใด ๆ โดยเหตุผลใดก็ตาม ถือเป็นการทำลายตัวของมนุษย์เอง เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์ต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ ที่กำเนิดและเป็นผลผลิตมาจากป่าไม้ ดินและน้ำซึ่งล้วนอยู่ในระบบนิเวศทั้งสิ้น

3) ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านมีลักษณะเป็นองค์รวมไม่สามารถแยกจากกันได้

การทำประมงพื้นบ้านคือการทำประมงโดยใช้ภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด โดยภูมิปัญญานี้มีลักษณะเป็นองค์รวมสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้ชาวประมงพื้นบ้านเป็นผู้มีภูมิรู้ในเรื่องธรรมชาติรอบตัวซึ่งไม่จำเพาะแค่การจับสัตว์น้ำเท่านั้นแต่ยังรู้จักธรรมชาติรอบตัวแม้กระทั่งสัตว์และแมลง ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) กล่าวว่า “บรรดาคนเล็กน้อยเหล่านี้ แม้ใบหน้าเกรียมแดดลม แต่รู้จักนิสัยของพืชสัตว์ในท้องถิ่นทุกกระดิก รู้อาการกิริยาของน้ำ ลม การบินของนกเหยี่ยวนางนวล กุ้ง หอย ปู ปลา กระทั่งมด ปลวก ผึ้ง แมลงต่าง ๆ ที่ต้องคอยกันให้รู้เรื่อง” ซึ่งความรู้เหล่านี้แท้จริงแล้วสัมพันธ์กับชีวิตทั้งสิ้น เช่น เมื่อมดเริ่มเดินขนอาหารเป็นแถวต่อ ๆ กัน นั่นคือสัญญาณบอกว่าน้ำกำลังจะหลากลงมา (สมบัติ หวังเจริญ, สัมภาษณ์, 12 กุมภาพันธ์ 2560) หรือหากลมพายพัดมาแรงก็เป็นสัญญาณว่าปลาจะเข้าโปะมากขึ้น (นันทพัทธ์ เกียรติวราจรัญ, สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2560)

การทำประมงพื้นบ้านของชาวประมงเป็นการใช้ความรู้ในเรื่องต่าง ๆ รอบตัว ทั้งเรื่องระบบนิเวศ ภูมิประเทศ ธรรมชาติของสัตว์ทะเล พื้นดินพื้นน้ำตลอดจนถึงดวงจันทร์บนท้องฟ้าเพราะ

สิ่งเหล่านี้สัมพันธ์กัน ทั้งการขึ้นลงของน้ำที่สัมพันธ์กับดวงจันทร์ ลมที่พัดหมุนเวียนในแต่ละฤดูกาล รวมถึงลมที่พัดพัดแทรกเข้ามาในบางช่วงเวลา การเกิดคลื่นในทะเล ตลอดจนลักษณะนิสัยของสัตว์ทะเลแต่ละชนิดที่แตกต่างกัน ชาวประมงต้องใช้ความรู้เหล่านี้ในการวางแผนการจับสัตว์น้ำและหาวิธีสร้างเครื่องมือประมงในการจับให้เหมาะสมซึ่งวังเหล่านี้สะท้อนผ่านความหลากหลายของวิธีจับสัตว์น้ำและเครื่องมือประมงพื้นบ้าน ดังที่วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) ได้อธิบายเรื่องเครื่องมือประมงพื้นบ้านที่ใช้การจับปูทะเลว่า

...จับปูทะเลถ้าดั้งเดิมก็มีขอเกี่ยวปู สมัยก่อนปูเยอะมาก เดินเจอได้เต็มไปหมด ไม่ต้องเดินหา บางคนยังจับมือเปล่าก็มี แล้วก็มีแร้วจั่น ทำแบบมีด้ามยาวปลายแหลม ใช้ปักลงไปบนดินเลนมันก็ตั้งอยู่ของมันเอง เอาเหยื่อเสียบไว้ แล้วก็ลองดึงขึ้นมาว่าปูติดหรือยัง วางลงในตามน้ำตื้น ถ้าไปน้ำลึกก็ต่อด้ามให้ยาว ทำกันแถวในป่าชายเลนตามริมชายฝั่งก็มี ทีนี้ถ้าจะไปแบบลงเรือน้ำลึกก็เปลี่ยนมาแบบไม่มีด้าม แต่ผูกเชือกกับทุ่นติดมีสายยาว ๆ ตัวที่ดักก็จะกว้างขึ้น ต่อมาเขาก็มาใช้ลอบวางดัก ทีนี้ตอนหลังก็มานิยมใช้อวน...

จากคำกล่าวข้างต้นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการจับสัตว์น้ำและเครื่องมือประมงที่หลากหลาย อันสะท้อนให้เห็นว่าชาวประมงพื้นบ้านคือผู้ที่เข้าใจในวิถีและสภาพของธรรมชาติเป็นอย่างดี

การทำประมงโดยใช้เครื่องมือโปะก็เป็นเครื่องมือประเภทหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าชาวประมงเข้าใจในลักษณะนิสัยและธรรมชาติของสัตว์น้ำอย่างลึกซึ้ง ดังที่ นันทพัทธ์ เกียรติวารจรูญ (สัมภาษณ์, 1 เมษายน 2560) กล่าวว่า “ปลามันชอบมาแถวปึกโปะเพราะว่าไม่มันตึกกัน เป็นจิงหะตามลมกับคลื่น มันไม่อยู่หนึ่ง ปลามันก็ชอบมาเล่น แล้วพอไม่ตึกกันมันจะมีฟองมาก ๆ เหมือนทำให้น้ำมีอากาศเยอะ ปลามันก็ชอบ จะชอบว่ายเลาะมาเล่นตามปึกโปะ”

เพียงการสัมผัสผืนน้ำหรือกระแสลม ตลอดจนความมืดความสว่าง ก็ทำให้ชาวประมงรู้ว่าต้องทำอะไรต่อไปเพื่อให้ได้มาซึ่งสัตว์น้ำเป้าหมาย ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) กล่าวว่า

...สำหรับคนตกกุ้ง คนหาปลา เพียงลอยเรือลำน้อยเอาขาข้างหนึ่งแช่น้ำ ระหว่างรอคอยเวลาอย่างสงบก็สามารถใช้ภูมิปัญญารับรู้อุณหภูมิของน้ำร้อน น้ำเย็นและกระแสไหล สายลมที่สัมผัสกาย ความมืดสว่างที่สัมผัสตากก็สามารถรู้ได้ว่าได้เวลาที่กุ้งปลาจะทำอะไร จะกินเหยื่อจะเคลื่อนไหวอย่างไร...

สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าชาวประมงพื้นบ้านเป็นผู้รู้จักธรรมชาติอย่างแท้จริงและมีความรู้ อย่างเป็นองค์รวมที่สัมพันธ์กันในเรื่องของธรรมชาติโดยเกิดจากความรู้ที่สั่งสม สืบทอดและ ประสบการณ์ ดังที่ กริเนียร์ (GRENIER, 1998) กล่าวว่า ภูมิปัญญาเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจาก ความทรงจำและกิจกรรมที่มนุษย์ทำอยู่ สอดคล้องกับที่เสรี พงศ์พิศ (2529) กล่าวว่า ภูมิปัญญา ชาวบ้านเกิดจากการเรียนรู้ การสั่งสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ผ่านมายาวนานของคนในท้องถิ่นมีวิถี ความเป็นอยู่ที่สัมพันธ์กับป่า ภูเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน ภูเขา สัตว์ป่า พืช แมลง และธรรมชาติ รอบตัวเป็นองค์ความรู้ทั้งหมด

ความรู้และภูมิปัญญาชาวประมงพื้นบ้านเหล่านี้คือสิ่งที่อยู่ในตัวตนของชาวประมงพื้นบ้าน ผู้ซึ่งใช้ชีวิตไปตามลีลาของธรรมชาติ ความรู้และภูมิปัญญาเหล่านี้ล้วนมีลักษณะเป็นองค์รวมและ สัมพันธ์กันอย่างแท้จริง ชาวประมงพื้นบ้านจึงเป็นผู้มีความรู้และทักษะที่หลากหลาย รู้จักผสมผสาน วิธีคิดองค์ความรู้ภูมิปัญญาและรวมทั้งความสามารถในการประยุกต์ พลิกแพลงความรู้ต่าง ๆ ภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านมีลักษณะเป็นองค์รวมครอบคลุมในทุกมิติของการดำเนินชีวิต ทั้งใน การประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตประจำวัน

4) ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีหรือภูมิปัญญาใหญ่และภูมิปัญญา สั้นสั่งสมแท้จริงแล้วมีความสอดคล้องและส่งเสริมซึ่งกันและกันหากมนุษย์เลือกใช้อย่างมีสามัญสำนึก

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ใช่สิ่งที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่ ทำลายแบบแผนการทำประมงแบบดั้งเดิม ไม่ใช่สิ่งที่กำลังจะทำให้วิถีชาวประมงพื้นบ้านแบบดั้งเดิม และภูมิปัญญาการทำประมงที่บรรพบุรุษสร้างมาล่มสลาย และไม่ใช่สิ่งที่ทำลายความเป็นชุมชน ชาวประมงพื้นบ้าน แต่สิ่งที่เป็นต้นเหตุของทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมาแท้จริงแล้วคือมนุษย์ ความเจริญก้าวหน้า ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ใช่ต้นเหตุของปัญหาแต่เป็นมนุษย์ผู้ซึ่งเลือกทำความก้าวหน้า เหล่านั้นมาใช้โดยขาดการพิจารณา ขาดการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ขาดการเลือกรับปรับใช้ อย่างเหมาะสมโดยคำนึงถึงรากเหง้าของตนและการมองภาพอนาคตที่ควรเป็นไปเพื่อความยั่งยืน ทั้งนี้ จากการศึกษาวิจัย พบว่า หากมนุษย์รู้จักใช้เทคโนโลยี วิทยาศาสตร์ในด้านที่เหมาะสมจะสามารถช่วย พัฒนาการทำประมงให้ยั่งยืนได้เพราะศาสตร์เหล่านี้คือ ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีและภูมิปัญญาดั้งเดิมสามารถส่งเสริมเกื้อหนุนกันได้

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่ทำให้สามารถทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของโครีโพลีเอและ อุณหภูมิผิวน้ำ ในช่วงเวลาต่าง ๆ กันเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างการปรากฏของปลาทุกกับปริมาณ โครีโพลีเอและอุณหภูมิผิวน้ำ โดยใช้ข้อมูลจากดาวเทียม นอกจากนี้ยังทำให้ทราบว่าในช่วง 5 ปี ย้อนหลัง น้ำทะเลในอ่าวไทยมีอุณหภูมิสูงขึ้นทุกปี (เมธี แก้วเนิน และคณะ, 2560)

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ชีววิทยา ทำให้ทราบถึงระยะการพัฒนาวัยวะสืบพันธุ์ปลาที่จับได้ ทำให้สามารถวางแผนได้ว่ามาตรการปิดอ่าวควรมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับวงจรการพัฒนา รังไข่ของปลา (เมธี แก้วเนิน และคณะ, 2560)

ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้ทราบการเปลี่ยนแปลงของคุณภาพน้ำ ซึ่งสัมพันธ์กับ การทำประมงพื้นบ้านโดยตรง อาทิ ที่ปรากฏในผลงานการศึกษาเปรียบเทียบคุณภาพน้ำบริเวณ ดอนหอยหลอด ปากแม่น้ำแม่กลองที่พบว่ามีปัญหาการเกิด Eutrophication อันเนื่องมาจาก ผลกระทบของการระบายน้ำทิ้งจากการทำนากุ้ง (นันทนา คชเสนี, 2533)

จะเห็นได้ว่าความก้าวหน้าดังกล่าวข้างต้นหากรู้จักนำมาใช้ในการวางแผนอนุรักษ์และแก้ไข ปัญหา ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง แต่ทั้งนี้จะต้องอาศัยการเข้าถึงสัจจะและสุกนิกของมนุษย์ใน การมุ่งธำรงธรรมชาติและภูมิปัญญาอันเป็นรากฐานเดิมให้มั่นคง ดังที่ สุรจิต ชिरเวทย์ (2551) กล่าวว่า

...หากภูมิปัญญาชาวบ้านหรือวิทยาศาสตร์นั้น ๆ ได้ลึกซึ้งเข้าไปถึง
แก่นความจริง ถึงสัจจะของมันแล้ว มันก็จะสวมกันลงได้พอดี หากเอาความรู้
2 ด้านนี้ แบบภูมิปัญญาตะวันออกกับภูมิปัญญาตะวันตกมาสวมกันแล้ว
สวมไม่ลงหรือขัดกันก็แสดงว่าต้องมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังเข้าไม่ถึงแก่นความจริง
หากมันถึงแก่นความจริงแล้วจะไม่มีอะไรขัดแย้งกันเลย ดังนั้นทั้ง 2 ศาสตร์นี้
สามารถเสริมกัน เกื้อหนุนกันได้และจะกลายเป็นสุดยอดวิชาที่มีความครอบคลุม
หลายมิติ เป็นทั้งความรู้ก็ได้แบบชาวบ้านที่มีมิติทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตและเป็น
ทั้งความรู้ที่สามารถศึกษาค้นคว้าลงไปในเรื่องละเอียดปลีกย่อย โดยเข้าจหลักการ
ใหญ่ องค์กรรวมอันใหญ่ ไม่ศึกษาแบบเป็นส่วน ๆ เป็นท่อน ๆ โดยไม่เห็นความเกี่ยวพัน
กับสิ่งอื่น... CHULALONGKORN UNIVERSITY

โดยธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมไม่ว่าจะสังคมใดจะไม่เปลี่ยนแปลง อย่างถอนรากถอนโคน แต่จะเปลี่ยนพื้นฐานของวัฒนธรรมสั่งสม ภูมิปัญญาใหม่จึงควรได้รับ การทดสอบ ปรับเปลี่ยน เลือกรร ดัดแปลงให้สอดคล้องกับความจำเป็นใหม่โดยมีภูมิปัญญาใหม่เป็น พื้นฐานรองรับ (เอกวิทย์ ณ ถกลาง, 2540)

ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีหรือภูมิปัญญาใหม่และสิ่งดั้งเดิมหรือ ภูมิปัญญาสั่งสมคือสิ่งที่สามารถเกื้อหนุนกัน และจะส่งเสริมซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี ความรู้เหล่านี้ นำมาช่วยในการพัฒนาการประมงไปควบคู่กับการอนุรักษ์ได้ทั้งนี้มนุษย์จะต้องเข้าไปถึงแก่นแท้ของ ทั้งสองศาสตร์

5) ประมงพื้นบ้านสะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ประมงพื้นบ้านสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งอภิปรายได้ดังนี้

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติคือวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่พึ่งพิงธรรมชาติในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด เช่น การสร้างบ้านเรือนที่สัมพันธ์กับวิถีของธรรมชาติของชาวประมงพื้นบ้านที่นิยมบ้านใต้ถุนสูงเพื่อป้องกันน้ำทะเลหนุนที่จะทำให้บ้านขึ้นสูงได้ หรือการประกอบอาชีพที่เป็นภาพสำคัญของการสะท้อนวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยธรรมชาติ ธรรมชาติจึงสำคัญมากสำหรับมนุษย์และสรรพสิ่ง

ชาวประมงพื้นบ้านสามารถปรับตัวดำรงชีวิตโดยอิงกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน ตั้งแต่การสร้างเครื่องมือประมงที่เหมาะสมกับธรรมชาติและอุปนิสัยของสัตว์น้ำแต่ละชนิด เช่น ชาวประมงสร้างโป๊ะปลาทุโดยอาศัยความรู้ทรงธรรมชาติที่หลากหลายรวมกัน เช่น การขึ้นลงของน้ำ ธรรมชาติของปลาที่จะต้องหาสิ่งกำบังคลื่นลม การอยู่เป็นฝูงของปลาทุ กระแสลม กระแสน้ำ ฯลฯ หรือการรอคอย ก็ต้องรู้ลักษณะนิสัยของเคยในด้านการหาอาหาร ถิ่นที่อยู่อาศัย ช่วงเวลาน้ำขึ้นน้ำลง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังสะท้อนผ่านวิถีการทำประมงที่พึ่งพิงระบบนิเวศ โดยจะสัมพันธ์กันทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ คือหากต้นน้ำอุดมสมบูรณ์ก็จะส่งผ่านความอุดมสมบูรณ์ลงสู่กลางน้ำและปลายน้ำ การขึ้นลงของน้ำจืดน้ำเค็มเองก็มีผลกระทบต่อธรรมชาติและการดำรงอยู่ของพืชพันธุ์และสัตว์บางประเภทอีกด้วย สัตว์บางประเภทหายไปเพราะการมาของฤดูน้ำหลากหายไป สิ่งเหล่านี้เห็นได้ดีจากการสร้างเขื่อนบริเวณพื้นที่ต้นน้ำ ที่เมื่อมีเขื่อนแล้วความอุดมสมบูรณ์ของตะกอนดินเลนบริเวณพื้นที่กลางน้ำและปลายน้ำก็หายไปด้วย

บทเรียนจากงานวิจัยนี้คือสิ่งที่บอกว่ามนุษย์ควรคำนึงถึงความยั่งยืนของธรรมชาติ ทำประมงอย่างรับผิดชอบ และสิ่งสำคัญคือการตระหนักถึงหน้าที่สำคัญของทุกคนในการช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ หันหลังมารับรักษาฟื้นฟูป่าต้นน้ำที่เป็นจุดเริ่มต้นของสรรพชีวิตอันเชื่อมต่อกันสัมพันธ์สู่มแม่น้ำและท้องทะเลอันก่อให้เกิดแหล่งอาหารอันอุดมสมบูรณ์ นำมาสู่วิถีการทำประมงพื้นบ้านที่ได้สร้างและดำรงแบบแผนความเป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้านที่ก่อให้เกิดวิถีและวัฒนธรรมอันดีงาม

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และมนุษย์

การทำประมงพื้นบ้านคือการใช้ทรัพยากรร่วมกันซึ่งในอดีตชาวประมงเคยทำมาหากินร่วมกันอย่างราบรื่น อาทิ การทำโป๊ะที่ต้องสร้างห่างกันอย่างน้อยประมาณ 300 เส้น ชาวประมงพื้นบ้านก็ไม่เคยมีปัญหาในเรื่องการตั้งโป๊ะ แม้ในอดีตโป๊ะจะมีมากกว่า 100 ลูก บริเวณปากอ่าวแม่กลอง (ฉลอง

เหลืองทอง, สัมภาษณ์, 8 เมษายน 2560) หรือการใช้พื้นที่ดินหอยหลอดร่วมกันในการหยอดหอยก็แสดงถึงความสัมพันธ์ในเชิงเอื้อเฟื้อ แบ่งปันซึ่งกันและกัน

นอกจากนี้จากการสังเกตพบว่าชาวประมงมักแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับการทำประมง อาทิบริเวณที่สัตว์ทะเลชนิดใดชุกชุมก็จะบอกต่อกันเพื่อให้คนอื่น ๆ ได้ไปจับ แสดงให้เห็นถึงความมีน้ำใจและมิตรภาพของชาวประมงพื้นบ้าน

ในการทำประมงบางประเภทต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ อาทิ การทำโป๊ะปลาทุที่ต้องใช้แรงงานคนจำนวนมากและต้องทำงานร่วมกันเป็นเวลานาน จะต้องสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกันสังเกตได้ว่า ชาวประมงที่ออกเรือไปโป๊ะปลาทุจะมีการหิ้วของและอาหารไปให้เพื่อนที่เฝ้าโป๊ะทุกครั้ง นอกจากนี้เวลาดึงอวน สาวอวนก็จะออกแรงช่วยกันเสมอ สิ่งเหล่านี้คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ที่เกิดขึ้นในเชิงการร่วมมือร่วมใจ

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็มีชาวประมงบางส่วนที่เริ่มละเลยความสัมพันธ์อันดีงาม ละทิ้งความเกรงใจ ในแบบที่บรรพบุรุษเคยสร้างความสัมพันธ์อันดีงามต่อกันไว้ ดังเช่น การที่ชาวประมงอวนลากมาลากอวนบริเวณแนวปักโป๊ะ ทั้ง ๆ ที่ทางการได้ขอความร่วมมือไม่ให้นำพหุกรรมดังกล่าวหรือประมงพื้นบ้านบางส่วนที่นิยมมาทำอวนลอยบริเวณปักโป๊ะซึ่งเป็นบริเวณที่คนโป๊ะได้ทำเรื่องขอทางการเพื่อทำประมงโป๊ะและเสียค่าอาชญาบัตรอย่างถูกต้องก็ได้บั่นทอนจิตใจของคนโป๊ะไม่น้อย สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์อันดีงามที่เคยมีมา

ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งเหนือธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่าชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่ศึกษานอกจากจะนับถือพระพุทธศาสนายังมีการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติควบคู่ไปด้วย (ผี เจ้าพ่อเจ้าแม่ เทพ) โดยคติการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาตินี้เป็นเหมือนความเชื่อที่ฝังเป็นรากเดิม โดยหลอมรวมการนับถือพระพุทธศาสนาเข้ากับการนับถือผี เจ้าพ่อเจ้าแม่ เทพ เข้าด้วยกันเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จากการสังเกตพบว่าในวันสำคัญต่าง ๆ อาทิ วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เมื่อชาวบ้านได้ไปวัดทำบุญหรือเตรียมของถวายพระก็จะมีพิธีไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ควบคู่ไปด้วย เช่น การบวงสรวงศาลเจ้าแม่ศรีวิไลและแห่เรือเจ้าแม่ศรีวิไลช่วงวันสงกรานต์ การที่ชาวบ้านนิยมนำของไปเซ่นไหว้ศาลประจำหมู่บ้านในช่วงวันสำคัญ เป็นต้น นอกจากนี้วันสำคัญทางพระพุทธศาสนาก็ยังมีการบูชาพระโดยการตบตาตบตาทำบุญควบคู่ไปกับการบูชาแม่ย่านางเรือโดยการถวายอาหารหรือการถวายดอกไม้

ทั้งนี้ความสัมพันธ์ลักษณะข้างต้นเป็นไปเพื่อการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การสร้างขวัญและกำลังใจในการประกอบอาชีพท่ามกลางความเสี่ยงที่อยู่บนความไม่แน่นอน

ความสัมพันธ์ในทั้งสามแบบข้างต้นนี้คือรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นมิติของภูมิปัญญาของชาวประมงพื้นบ้านมาอย่างแนบแน่น

6) ประมงพื้นบ้านคือสิ่งที่ยึดโยงผู้คนและชุมชน

การทำประมงพื้นบ้านคือการสืบทอดความรู้จากคนรุ่นสู่รุ่น เป็นการเรียนรู้จากพ่อแม่ที่สอนลูก ปู่ย่าตายายที่สอนหลาน พี่ที่สอนน้อง การส่งต่อองค์ความรู้ เรื่องราว เกร็ดเล็กเกร็ดน้อย โดยผ่านผู้คนที่ต่างกาลเวลาและยุคสมัยคือสิ่งที่เชื่อมโยงคนจากรุ่นสู่รุ่นเข้าด้วยกัน เด็ก ๆ ได้มีโอกาสเรียนรู้จากคนเฒ่าคนแก่ ได้มีโอกาสใกล้ชิดกับคนในครอบครัวเพราะการสืบทอดเป็นการสืบทอดกันในครัวเรือนเป็นหลัก ทำให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวแน่นแฟ้น สนุกสนม พ่อแม่ลูกได้ใช้เวลาร่วมกัน อาทิ การใช้ว่างในการซ่อมแซมเครื่องมือประมง การนั่งแกะปูปลาออกจากอวน เป็นเวลาที่ได้ทำงานร่วมกัน เพราะต้องใช้เวลาในการทำ พ่อแม่ได้คุยกับลูกไปพร้อม ๆ การทำงาน เพื่อนบ้านใกล้เคียงนิยมมานั่งบริเวณหน้าบ้านปลดสัตว์น้ำจากอวนใกล้ ๆ กัน แล้วพูดคุยกันอย่างสนุกสนาน เป็นเช่นนี้เกือบทุก ๆ คน สิ่งนี้คือการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามของผู้คน

โดยชาวประมงจะตั้งบ้านเรือนที่ติด ๆ กันของชาวประมงก็มักจะเดินมานั่งตั้งวงเล็ก ๆ นั่งพักผ่อนพูดคุยกันบริเวณหน้าบ้านหลังใดหลังหนึ่งในช่วงเวลาสั้น ๆ ก่อนแยกย้ายไปพักผ่อนหรือจำหน่ายสินค้า การรวมมักเป็นการทักทาย สนทนาแลกเปลี่ยนข่าวสาร อาทิ เรื่องความซุกซมของสัตว์น้ำในบริเวณต่าง ๆ การจับสัตว์น้ำ สภาพดินฟ้าอากาศ ช่วยกันคาดเดาสภาพอากาศในวันต่อไป แลกเปลี่ยนปัญหาและหาทางแก้ไขร่วมกัน (ภาณุวัฒน์ คงรักษา, สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2560)

การรวมกลุ่มเล็กๆเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ที่มีพลวัตและเกิดขึ้นเป็นประจำในทุก ๆ วันทำให้ความสัมพันธ์ของชาวประมงพื้นบ้านตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สืบทอดองค์ความรู้ต่อกันอย่างไม่จบสิ้น ทั้งนี้การรวมกลุ่มลักษณะนี้จะเกิดขึ้นภายในชุมชน โดยเป็นไปในลักษณะของภูมิปัญญาของการรวมพลังและการพึ่งพิงซึ่งกันและกัน เพราะการทำประมงพื้นบ้านตั้งอยู่บนฐานการใช้ทรัพยากรร่วมกันจึงต้องมีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การทำประมงพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่สามารถยึดโยงผู้คนในครอบครัวที่ ในแต่ละรุ่นอายุ รวมถึงยึดโยงผู้คนในชุมชนเข้าไว้ด้วยกัน

7) แนวทางการทำประมงอย่างยั่งยืนต้องเป็นการทำประมงอย่างรับผิดชอบควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยเน้นการรวมกลุ่มและร่วมมือกันอย่างเข้มแข็งของชาวประมงพื้นบ้านทุกภาคส่วนในสังคมต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหการทำประมงที่ผิดกฎหมายและการทำประมงแบบทำลายล้างเพื่อมุ่งสู่การฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์ทะเลเพื่อความมั่นคงยั่งยืนในอนาคต

ปัจจุบันการทำประมงพื้นบ้านกำลังได้รับผลกระทบจากการลดลงของสัตว์น้ำที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและรุนแรง สิ่งที่เกิดขึ้นส่งผลต่อหลายสิ่งที่มีสัมพันธ์กันอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ อาทิ **ปัญหาความมั่นคงทางอาหาร**ที่อาจเกิดขึ้นหากสัตว์ทะเลลดจำนวนลงก็จะทำให้อาหารทะเลมีราคาแพงและหากสัตว์ทะเลหมดไป ทะเลที่เคยเป็นแหล่งอาหารสำคัญของมนุษย์ก็จะมีอาหารให้มนุษย์อีกต่อไปจะส่งผลต่อการแย่งชิงทรัพยากรอาหารและส่งผลให้เกิดปัญหาความอดอยากของมนุษย์

ตามมา **ปัญหาความมั่นคงทางอาชีพ**ที่จะเกิดขึ้นกับอาชีพการทำประมงรวมถึงอาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการทำประมงเพราะหากไม่มีสัตว์ทะเลอาชีพประมงก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ **ปัญหาความมั่นคงทางเศรษฐกิจ** ปัญหานี้จะเกิดต่อเนื่องจากปัญหาข้างต้นเพราะเมื่อไม่มีทรัพยากรสัตว์ทะเล ไม่มีอาชีพประมงและอาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงก็ย่อมต้องส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือน ชุมชน ประเทศชาติ ตลอดจนเศรษฐกิจของโลก **ปัญหาความมั่นคงของชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน** เมื่อไม่มีสัตว์น้ำให้จับหรือมีแต่มีจำนวนน้อยลงมากชาวประมงพื้นบ้านย่อมต้องมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพการเปลี่ยนแปลงนี้ย่อมมีผลกระทบต่อวิถีวัฒนธรรมของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านรวมถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงของผู้คนในชุมชน ตลอดจนการเสื่อมสูญของภูมิปัญญาบางประการที่ในการทำประมงพื้นบ้านที่อาจเกิดขึ้นจากผลพวงของการลดลงหรือการหายไปของทรัพยากรสัตว์ทะเล ฯลฯ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมในมิติของทะเลและมหาสมุทรที่มีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงและต้องมีการบริหารจัดการจากภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพและทันต่อเหตุการณ์ การพัฒนาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาที่ขาดความสมดุลระหว่างมิติเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทางทะเลและชายฝั่งได้ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็วทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพและมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางทะเล (กมลินทร์ พินิจภูวดล และเผด็จศักดิ์ จารยะพันธุ์, 2559)

อันโตนิโอ กูเตอร์เรส เลขาธิการยูเอ็น แถลงในการเปิดประชุมมหาสมุทร (Ocean Conference) ครั้งที่ 1 ณ สำนักงานสหประชาชาติ ว่า เพื่อสุขภาพของมหาสมุทรและทะเล จำเป็นที่ประเทศต่าง ๆ ต้องลงวางผลประโยชน์ของตนในระยะสั้นเพื่อหลีกเลี่ยงหายนะของโลกในระยะยาว รวมถึงยังมีรายงานถึงสถานการณ์ว่าเกือบ 90% ของทรัพยากรปลาในทะเลถูกจับมากเกินไป มีการแสวงหาผลประโยชน์เต็มรูปแบบ (บวร โทศรีแก้ว, 2560)

สำหรับในมิติของการทำประมงนั้นความก้าวหน้าของเครื่องมือประมงและวิธีการจับสัตว์น้ำที่พัฒนาไปอย่างไม่หยุดยั้งและการที่ผู้คนเลือกรับและนำมาใช้โดยขาดการไตร่ตรองหรือคิดถึงเพียงประโยชน์ส่วนตนโดยขาดการคำนึงถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่าแท้จริงแล้วมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาตินั้นได้กำลังหวนกลับมาทำลายมนุษย์เอง

การทำประมงจับสัตว์น้ำแบบเกินพอดี (Overfishing) โดยมุ่งเพียงผลประโยชน์ส่วนตนได้ทำให้สัตว์น้ำวัยอ่อนเสียหาย สัตว์น้ำพ่อพันธุ์แม่พันธุ์หายไป เกิดผลกระทบต่อธรรมชาติอย่างรุนแรง ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการประมงที่ถูกนำมาใช้โดยขาดสำนึกจึงมิใช่การพัฒนาหากแต่เป็นการทำลายล้างอย่างถอนรากถอนโคน อันส่งผลให้ธรรมชาติขาดความสมดุลและส่งผลโดยตรงต่อมนุษย์ และสิ่งเหล่านี้กำลังเป็นปัญหาใหญ่ในปัจจุบันเพราะการล่มสลายของธรรมชาติย่อมหมายถึงการล่มสลายของมนุษย์และสรรพสัตว์ วิกฤตของทะเลไทยที่เกิดจากการทำประมงเกินพอดี

จนธรรมชาติไม่สามารถฟื้นตัวได้ทันกับความต้องการใช้ทรัพยากรของมนุษย์ ได้เริ่มส่งผลร้ายให้เห็น อย่างเป็นรูปเป็นร่างผ่านการลดจำนวนลงของสัตว์น้ำอย่างรวดเร็วซึ่งเป็นที่หากย้อนไปในอดีตเป็น สิ่งที่ชาวประมงไม่เคยคาดคิดว่าวิกฤตเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับทะเลไทย ดังที่ วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า เมื่อก่อนย้อนไปสามสี่สิบปี ไม่มีใครนึกภาพออกว่าปลามันจะ หายไป ได้ยังไงเพราะอุดมสมบูรณ์มาก

การที่อาชีพประมงพื้นบ้านที่ได้รับผลกระทบจากการลดลงอย่างรวดเร็วของสัตว์น้ำโดยทำให้ วิธีการทำประมงรวมถึงเครื่องมือประมงพื้นบ้านบางอย่างสูญหายไป ตลอดจนการสืบทอดภูมิปัญญา การทำประมงพื้นบ้านที่ลดลงก็เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของการเสื่อมโทรมของทรัพยากร ผลกระทบที่ต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ที่กล่าวมานี้เกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ใช้ทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวมโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนและคนรุ่นต่อไป อย่างไรก็ตามในปัจจุบันก็ ยังคงมีความหวังในการที่จะช่วยกันพลิกฟื้นทะเลไทยให้กลับมาอุดมสมบูรณ์แต่ทั้งนี้จะต้องอาศัยพลัง ของการรวมกลุ่ม พลังความสามัคคีของคนทีเชื่อและยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม รวมถึงภาครัฐจะต้อง เข้ามาบังคับใช้กฎหมายเพื่อการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง เต็ดขาด และรวดเร็วทันต่อสถานการณ์ ทั้งนี้ มีกลุ่มผู้นำชาวประมงพื้นบ้านได้อภิปรายถึงแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลไทยให้กลับมา อุดมสมบูรณ์ไว้ในประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

ปิยะ เทศแย้ม (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2562) อภิปรายว่า การที่จะทำให้การทำประมง พื้นบ้านมีความยั่งยืนต้องเริ่มที่การรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้านให้มีความเข้มแข็ง ต้องกล้าทำใน สิ่งที่ต้องการ ต้องร่วมมือกันซึ่งการรวมกลุ่มในการต่อสู้เพื่อปกป้องทรัพยากรสัตว์ทะเลและการมุ่ง อนุรักษ์ฟื้นฟูได้เริ่มมีการรวมกลุ่มของชาวประมงพื้นบ้านแล้วในหลายพื้นที่ โดยมีทั้งการรวมกลุ่ม ในภาพรวมของชาวประมงพื้นบ้านในหลายจังหวัดโดยสมาคมสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทยที่ถือกำเนิดมาจากสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ที่ขยายความร่วมมือไปยังชุมชน ชาวประมงพื้นบ้านในหลายจังหวัด นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มภายในชุมชนของชาวประมงพื้นบ้าน แต่ละพื้นที่ อาทิ กลุ่มชาวประมงพื้นบ้านคันกระได จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สมาคมเครือข่ายประมง พื้นบ้านอ่าวท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ฯลฯ การรวมกลุ่มเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อปกป้อง ทรัพยากรทางทะเล มุ่งการทำประมงที่ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ ความยั่งยืน การรวมกลุ่มนี้ได้เมื่อเริ่มประสบความสำเร็จในบางพื้นที่ในการร่วมมือกันปกป้อง ทรัพยากรสัตว์ทะเลจากเรือประมงที่ผิดกฎหมายของชาวประมงพื้นบ้านได้บางส่วนก็ทำให้ทรัพยากร สัตว์น้ำในพื้นที่นั้น ๆ เริ่มฟื้นตัว ซึ่งก็ยังคงต้องดำเนินงานต่อไปในระยะยาว

นายกสมาคมสมาพันธ์ประมงพื้นบ้านแห่งประเทศไทย สมะแอ เจะมุดอ (สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2562) ได้เสนอตัวอย่างของการร่วมมือของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในภาคใต้และใน จังหวัดอื่น ๆ ที่ได้ร่วมมือกันหาแนวทางทำประมงแบบรับผิดชอบและมุ่งฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลว่า

จะต้องรวมกลุ่มกันให้ได้เพื่อให้สามารถต่อรองและร่วมมือกันในเรื่องต่าง ๆ อาทิ การผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายในเรื่องการจับสัตว์น้ำอย่างจริงจัง ต้องมีการกำหนดขนาดสัตว์น้ำว่าแต่ละชนิดต้องมีขนาดเท่าใดจึงจับขึ้นเรือประมงได้เพื่อลดการทำลายสัตว์น้ำวัยอ่อนที่จะโตมาและหลายไปเป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ต่อไป เจ้าหน้าที่ต้องบังคับใช้กฎหมายอย่างเสมอภาคและจริงจัง รวมถึงชาวประมงพื้นบ้านเองก็ต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังในการทำประมงไปพร้อม ๆ กับการฟื้นฟู อาทิ การช่วยกันทำขังหรือบ้านให้ปลาและสัตว์น้ำวัยอ่อนได้อยู่อาศัยหลบภัย การไม่จับสัตว์น้ำขนาดเล็กเกินที่กำหนดร่วมกัน ไม่จับปูที่มีไข่เต็มกระดองหรือหากจับได้ก็นำปูมาเข้าโครงการธนาคารปูเพื่อเพาะพันธุ์ต่อไป นอกจากนี้จะต้องช่วยกันสอดส่องดูแลกลุ่มที่ทำประมงแบบทำลายล้างและผิดกฎหมาย

การรวมกลุ่มกันของชาวประมงพื้นบ้านจึงมีความสำคัญต่อการปกป้องและฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ ปิยะ เทศแย้ม (สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2562) ยังได้อภิปรายถึงแนวทางในการปกป้องและฟื้นฟูฐานทรัพยากรของทะเลเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืนไว้ว่า แม้ว่าจะเกิดวิกฤตประมงแต่ไม่ใช่ว่าจะเปลี่ยนกลับคืนไม่ได้ ในเวลาไม่นานหากทุกฝ่ายร่วมมือกันแก้ปัญหาทรัพยากรสัตว์น้ำก็มีโอกาสจะกลับมาอุดมสมบูรณ์ได้อย่างแน่นอน แต่ทั้งนี้ก็มีสิ่งที่จะต้องปรับเปลี่ยนแก้ไขหลายประการ ดังนี้ การทำประมงควรเป็น SMART FISHERFOLK NEW GENERATION โดยจะต้องไม่ใช่เครื่องมือประมงประเภททำลายล้าง ต้องทำประมงควบคู่กับการอนุรักษ์และฟื้นฟูจับสัตว์น้ำที่โตเต็มวัยเพื่อให้สัตว์มีโอกาสได้แพร่พันธุ์ ต้องจัดเก็บทำลายขยะที่เกิดจากการทำประมงพื้นบ้านให้หมด ต้องเน้นการรวมกลุ่มในชุมชนชาวประมงให้เข้มแข็งร่วมกันพูดคุยแก้ปัญหาาร่วมกันปกป้องทะเล และสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่น่าจะช่วยในเรื่องการตรวจสอบเรื่องการทำประมงได้มากคือระบบติดตามเรือเพื่อการตรวจสอบย้อนกลับเพื่อร่วมมือกันเปลี่ยนแปลงยกเลิกเครื่องมือประมงประเภททำลายล้าง ภาครัฐต้องใช้กฎหมายต่อเนื่องและเข้มข้น ต้องยกเลิกเครื่องมือประมงทำลายล้าง อาทิ เรือปั่นไฟ อวนตาถี่ อวนลาก ต้องกำหนดขนาดพันธุ์สัตว์น้ำเศรษฐกิจที่จะจับขึ้นเรือประมงได้ตามมาตรา 57 อย่างเร่งด่วน การทำประมงจะยั่งยืนอุดมสมบูรณ์เมื่อเครื่องมือประมงทำลายล้างหมดไปจากทะเลไทย

วิสูตร นวมสิริ (สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2560) กล่าวว่า จะต้องจับสัตว์ทะเลที่โตเต็มวัยจับในปริมาณที่พอเหมาะไม่มากเกินไปโดยคำนึงถึงแต่ตัวเงิน ต้องมีการกำหนดเครื่องมือประมงที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น ขนาดตาอวนที่เหมาะสมของประมงพาณิชย์ที่จับปลาเพราะการใช้อวนที่ตาถี่เกินไปในการทำประมงขนาดใหญ่ส่งผลให้สัตว์น้ำถูกจับไปโดยไม่เลือกชนิดและสัตว์น้ำวัยอ่อนก็ถูกจับไปเป็นจำนวนมากซึ่งส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหารทางทะเลและทรัพยากรสัตว์น้ำ สิ่งเหล่านี้ควรต้องถูกยกเลิกและเน้นการทำประมงอย่างรับผิดชอบ ใช้ตาอวนขนาดใหญ่ สอดคล้องกับที่ สุทิน กลิ่นอุดม (สัมภาษณ์, 31 พฤษภาคม 2560) กล่าวว่า การจะทำให้ปลาและ

สัตว์ทะเลกลับมาอุดมสมบูรณ์จะต้องเริ่มที่การเลิกทำประมงที่เกินขนาด ใช้เครื่องมือที่ทำลายระบบนิเวศ เช่น อวนลาก อวนรุน ต่าง ๆ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแม้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการสูญเสียทรัพยากรจะรุนแรงแต่ก็ยังคงมีแนวทางในการแก้ไข ทั้งนี้การแก้ไขปัญหาก็ต้องได้รับการส่งเสริมและบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจังจากภาครัฐ รวมถึงชาวประมงพื้นบ้านจะต้องมีการรวมกลุ่มเพื่อสร้างฐานในการต่อรองเพื่อความถูกต้อง ต้องส่งเสริมให้ชาวประมงรุ่นใหม่ทำประมงแบบมีสำนึกไปพร้อม ๆ กับการปกป้องอนุรักษ์ทะเลไทย

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะพบว่าจุดเริ่มต้นของปัญหานั้นแท้จริงแล้วเกิดจากตัวของมนุษย์ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ไม่คำนึงถึงอนาคตดังนั้นการแก้ปัญหาที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่สามารถจะทำได้ก็คือการแก้ปัญหาที่ตัวมนุษย์เพราะปัญหานั้นเกิดจากตัวมนุษย์ ดังที่ สุธาวัลย์ เสถียรไทย (2555) กล่าวว่า การแย่งชิงทรัพยากรกำลังเป็นปัญหาใหญ่ของโลก การจะแก้ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรต้องมาแก้ที่ตัวมนุษย์เป็นสำคัญนั่นคือ ต้องมีการบริหารจัดการความต้องการของมนุษย์ให้ดีเพราะความต้องการเป็นปัญหา คือถ้าบริหารทรัพยากรดีแค่ไหน แต่คนยังมีความต้องการไม่สิ้นสุด ทรัพยากรก็ไม่พออยู่ดี ทรัพยากร สิ่งแวดล้อม ล้วนถูกนำมาป้อนให้กับลัทธิบูชาเงินจนสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรตายก่อนกำหนดมากมายมหาศาลอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ที่ว่ามุ่งพิชิตธรรมชาติก็คือการพัฒนาบนฐานคิดที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐที่สุด มีสิทธิ์ที่จะใช้สอยธรรมชาติอย่างไรก็ได้” ด้วยวิธีแบบนี้ ทำให้มนุษย์มุ่งทำลายธรรมชาติ ทำให้มนุษย์เกิดอหังการ มองธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแยกต่างหากจากตัวเอง โดยหารู้ไม่ว่า แท้ที่จริงนั้นมนุษย์เป็นเพียงส่วนเสี้ยวเล็ก ๆ ของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรก็คือ ส่วนหนึ่งของชีวิตเราด้วยการทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายทรัพยากรอย่างปราศจากสติก็คือการทำลายตัวเอง มนุษย์ต้องตระหนักว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลกเท่านั้น สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร โลก คือผู้มีพระคุณและโลกคือบ้านของเรา การทำลายโลกก็คือทำลายบ้านตัวเอง

การพัฒนาที่ยั่งยืนจึงต้องอยู่บนฐานของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเคารพธรรมชาติ ธนากร สังเขป (2555) ได้อภิปรายเกี่ยวกับการพัฒนาบนฐานของปรัชญาสีเขียวว่าการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นการทำลายคุณภาพชีวิตและความอยู่รอดของมนุษย์ การสนองความต้องการทางวัตถุเพียงอย่างเดียวไม่อาจทำให้มนุษย์หรือสังคมมีความสุขสมบูรณ์มากขึ้นเท่าใดนัก การแสวงหาวัตถุของคนกลุ่มหนึ่ง การจัดการทรัพยากร จะต้องไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรและผลผลิตมากกว่าการรักษาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถหาใหม่ได้สร้างความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรกับการเพิ่มประชากร การพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การให้ความสำคัญกับการจัดการกับระบบนิเวศและการบริหารจัดการสังคมที่กำลังเป็นวิกฤตการณ์ของโลกอยู่ในขณะนี้ ระบบนิเวศที่เสียความสมดุล มีผลกระทบต่อ

วิถีชีวิตของทุกชีวิตบนโลก สังคมที่เหลื่อมล้ำและใช้ความรุนแรง ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม มนุษย์จะต้องมุ่งแก้ไขปัญหาละแ่นนี้และป้องกันที่จะไม่ให้เกิดปัญหาเหล่านี้่อีกในอนาคต

ทั้งนี้ป็นหน้าทีและความรับผิดชอบของมนุษย์โดยตรงที่จะต้องหันกลับมาเห็นคุณค่าของ ธรรมชาติและทรัพยากร รวมถึงเพื่อต่อต้านเครื่องมือประมงทำลายล้างและการจับปลาเกินขีดจำกัด รวมถึงต้องช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทะเลให้กลับคืนมาดังเดิมเพื่อความอยู่รอด ของตัวมนุษย์เอง

ทั้งนี้กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการทำประมงเป็นอย่างมากก็คือผู้บริโภคน ผู้บริโภคเป็นผู้ ที่มีบทบาทสำคัญมากและสามารถเป็นผู้กำหนดและชี้ชะตาของการทำประมงพื้นบ้านและทะเลไทยได้ว่าจะสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนหรือล่มสลาย สาเหตุที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะการทำประมงพื้นบ้านในปัจจุบันต่างจากในอดีตที่ทำการยังชีพหรือการนำมากินเป็นอาหารภายในครัวเรือน แต่ปัจจุบัน การทำประมงพื้นบ้านคือการประกอบอาชีพเป็นการหารายได้ ปลาและสัตว์ทะเลอื่น ๆ ที่จับขึ้นมานั้น ก็เพื่อนำมาจำหน่ายให้ผู้บริโภค ผู้บริโภคจึงมีพลังสำคัญอย่างยิ่ง การทำให้ผู้บริโภคได้รู้ถึงวิกฤตของ ทรัพยากรสัตว์ทะเลในปัจจุบัน รวมถึงผลกระทบจากการทำประมงเกินขีดจำกัดและการใช้เครื่องมือ ทำลายล้างและผลดีที่จะเกิดขึ้นจากการทำประมงแบบมีสำนึกพร้อม ๆ กับการอนุรักษ์ ย่อมเป็นปัจจัย ที่จะส่งผลต่อการเลือกซื้ออาหารทะเลของผู้บริโภค นอกจากนี้หากมีการส่งเสริมให้ผู้บริโภคได้รู้ถึง แหล่งที่มาของอาหารทะเล วันเวลาที่จับ ตลอดจนวิธีการจับ ย่อมส่งผลต่อการเลือกซื้อของผู้บริโภค

นอกจากนี้การถนอมอาหารทะเลโดยการแช่แข็งสุญญากาศ (ปราศจากการใส่สารฟอร์มาลิน) ได้ ถูกนำมาที่ใช้โดยกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านบางกลุ่ม เช่น ร้านคนจับปลา ของกลุ่มชาวประมงในจังหวัด ประจวบคีรีขันธ์ เพื่อสามารถส่งอาหารไปจำหน่ายในพื้นที่ที่ห่างไกลจากแหล่งผลิต ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้ เป็นข้อมูลที่ควรนำเสนอและส่งต่อไปยังผู้บริโภคเพราะเชื่อว่าหากผู้บริโภคเข้าถึงในข้อมูลเหล่านี้ ในอนาคตผู้บริโภคส่วนใหญ่จะเลือกซื้ออาหารทะเลที่มาจากการทำประมงที่รับผิดชอบต่อสุขภาพของ ผู้บริโภคและรับผิดชอบต่อทะเลมากยิ่งขึ้นจนนำไปสู่การฟื้นฟูทะเลไทยให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง อาชีพประมงพื้นบ้านก็จะกลับมายั่งยืน ภูมิปัญญาต่าง ๆ จะได้รับการส่งต่อ พัฒนา สืบสาน ความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวและชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจะกลับมาเป็นปึกแผ่นและ การพัฒนาการทำประมงอย่างยั่งยืนจะเป็นเรื่องที่ทำได้จริง

8) ความสัมพันธ์ของทะเลกับมนุษย์

ทะเลมีความหมายต่อชาวประมงรวมถึงสรรพสิ่งต่างๆบนโลกโดยเป็นต้นทุนทางธรรมชาติ ที่ยังประโยชน์แก่สรรพชีวิตและเป็นแหล่งรวมความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความหลากหลายทั้งพืช และสัตว์ ท้องทะเลทำให้ห่วงโซ่อาหารดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง เป็นแหล่งอาหารของโลกที่มีความสำคัญ

เป็นมรดกทางธรรมชาติที่สมควรต้องหวงแหนและปกป้องดูแลเพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยท้องทะเลมีบทบาทในด้านต้นทุนทางธรรมชาติดังนี้

ทะเลเป็นแหล่งรวมพันธุ์พืชที่หลากหลาย ในที่นี้จะกล่าวถึงท้องทะเลบริเวณอ่าว ก.ไก่ มีพืชพันธุ์หลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณป่าชายเลนที่มีความสำคัญเป็นต้นกำเนิดของสิ่งมีชีวิตต่างๆ รวมถึงเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ก็เนื่องมาด้วยการดำรงอยู่ของพืชพันธุ์ต่าง ๆ นั้นเอง พืชพันธุ์ในป่าชายเลนนี้สำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์และสัตว์ คนใช้ประโยชน์จากการนำพืชมาประกอบอาหารและใช้ประโยชน์ต่างๆ เช่น การนำต้นชะครามมาประกอบอาหาร การนำลูกจากมารับประทาน การนำไปจากมาห่อขนมหรือทำหลังคา การนำไม้แสมมาเป็นฟืน เป็นต้น สำหรับสัตว์ ป่าชายเลนมีความสำคัญมากเพราะเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เป็นแหล่งกักเก็บกระแสน้ำและน้ำ รวมถึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์ทะเล

ทะเลเป็นแหล่งกำเนิดสัตว์น้ำนานาชนิดและมีสัตว์อาศัยอยู่หลากหลาย สัตว์บางชนิดมีมูลค่าทางเศรษฐกิจที่สูง เช่น กุ้งแชบ๊วย ปูทะเล ปูม้า ปลากระพง ฯลฯ ทะเลจึงเป็นแหล่งอาหาร แหล่งอาชีพ และแหล่งรายได้ของมนุษย์

ทะเลเป็นแหล่งสร้างความรื่นรมย์ ทะเลมีความงดงามในตัว เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจให้กับคน เป็นสถานที่ที่ผู้คนนิยมหลบมาเพื่อพักผ่อน ทำจิตใจให้ผ่อนคลายสงบ

ทะเลเป็นแหล่งสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทะเลเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ก่อให้เกิดการหมุนเวียนและการกระจายรายได้ รวมถึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ทำรายได้เข้าประเทศอีกด้วย

นอกจากนี้ทะเลยังเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในรูปแบบของ ชุมชนชาวประมง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Chulalongkorn University

7.3 ข้อเสนอแนะในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการทำประมงพื้นบ้านจังหวัดสมุทรสงคราม

สมุทรสงคราม

1) ภาครัฐควรมีนโยบายต่าง ๆ ที่มุ่งส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลและชายฝั่งเพราะการทำประมงพื้นบ้านขึ้นอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ ควรกำหนดนโยบายเพื่อเร่งฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ควรกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่ส่งเสริมการประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านในเชิงอนุรักษ์และแก้ไขปัญหาการทำประมงแบบทำลายล้างโดยเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายอย่างเร่งด่วน ควรบังคับใช้กฎหมายในการกำหนดขนาดของปลาที่จะจับขึ้นเรือประมงได้ เพื่อให้ปลาที่โอกาสเติบโตขยายพันธุ์

2) ควรสนับสนุนให้มีการอนุรักษ์และเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม ในสถาบันการศึกษาทุกระดับที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ที่มีการทำประมงพื้นบ้านของจังหวัดสมุทรสงคราม

อย่างครอบคลุม โดยมีเนื้อหาที่ยากง่ายตามระดับของการเรียนรู้เพื่อให้การเผยแพร่เป็นไปอย่างกว้างขวางโดยมีจุดประสงค์เพื่อให้คนในท้องถิ่นเข้าใจรากเหง้าของตนและเห็นความสำคัญของท้องถิ่นและภูมิปัญญาท้องถิ่นและเกิดความภาคภูมิใจ

3) เผยแพร่ความรู้ให้บุคคลทั่วไปและบุคคลภายนอกเพราะบุคคลเหล่านี้คือกลุ่มผู้บริโภคและพลังของผู้บริโภคมีผลต่อการทำประมงพื้นบ้านโดยเผยแพร่เพื่อให้คนเหล่านั้นเข้าใจถึงคุณค่าของภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติเพื่อให้บุคคลเหล่านั้นเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล เห็นความสำคัญของการทำประมงพื้นบ้านและสนับสนุนสินค้าที่มาจากการทำประมงพื้นบ้านเพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านที่รายได้ที่มั่นคงและสามารถสืบทอดการทำประมงพื้นบ้านสามารถต่อไป

4) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาและส่งเสริมการต่อยอดภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านควบคู่ไปกับการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ชาวประมงพื้นบ้านสามารถประกอบอาชีพต่อไปได้ควบคู่กับการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

5) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเก็บรวบรวมข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านสมุทรสงครามในหลากหลายแง่มุมและมิติไว้เพื่อให้ลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านและคนสมุทรสงครามรุ่นต่อไปเข้าใจและรู้จักรากเหง้าของตนเอง

7.4 ข้อเสนอแนะในการวิจัย

1) ควรศึกษาวิจัยภูมิปัญญาการประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทะเลบริเวณอ่าว ก.ไก่ เพิ่มเติมเพราะบริเวณนี้มีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับทะเลที่หลากหลาย อาทิ การประกอบอาชีพการทำนาเกลือการประกอบอาชีพการสร้างเรือ เป็นต้น ซึ่งอาชีพเหล่านี้มีคุณค่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและเป็นทุนทางวัฒนธรรมของชุมชน จึงสมควรที่จะศึกษาและหาทางพัฒนาให้เข้มแข็งต่อไป

2) ควรศึกษาภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านในบริเวณอ่าว ก.ไก่ ในเขตที่นอกเหนือจากจังหวัดสมุทรสงครามเพิ่มเติมเพราะอ่าว ก.ไก่ มีความโดดเด่นในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ มีการทำประมงพื้นบ้านที่หลากหลายเพื่อเป็นข้อมูลในการส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านต่อไป

3) ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านอื่น ๆ ในจังหวัดสมุทรสงครามเพิ่มเติม เช่น การทำประมงพื้นบ้านน้ำจืด เป็นต้น เพราะจังหวัดสมุทรสงครามเป็นเมืองสามน้ำและระบบสามน้ำนี้มีความสัมพันธ์กันและมีภูมิปัญญาการประกอบอาชีพประมงของคนทั้งต้นน้ำ

กลางน้ำ ปลายน้ำที่สัมพันธ์กันเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีของธรรมชาติ เป็นวัฒนธรรมที่ควรพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็ง

4) ควรศึกษาและทำการวิจัยเกี่ยวกับคุณค่าของภูมิปัญญาในท้องถิ่นสมุทรสงครามเพื่อให้เข้าถึงองค์ความรู้ และคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงวิถีคิดของชาวประมงพื้นบ้านสมุทรสงคราม เพื่อให้เกิดการสืบทอดและสร้างสรรค์พัฒนา ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้สามารถดำรงอยู่ได้ต่อไป

บรรณานุกรม

- Babicki, D. (2001). *The Jurist and the Ecologist: Shifting Paradigms in the international law of fisheries conservation and exploitation*. Ottawa: National Library of Canada.
- Batten, T. R. (1959). *Communities and Their Development: An Introductory Study with Special Reference to The Tropics*. London: Oxford University Press.
- Dewey John. (1961). *Democracy and Education to the Plilosophy of Education*. New York: Macmillan.
- Fraser Basin Council. (1997). *Charter for sustainability*. Vancouver: B.C.Fraser Basin Council.
- Grenier, L. (1998). *Working with indigenous knowledge*. In. Canada: The International Development Research Center.
- Howell, G. D. (1984). *Fishery decline: mechanisms and predictions*. Retrieved <https://royalsocietypublishing.org>
- Khama, P. (1989). Sustainable Development. *ASEP Newsletter*, 20, 20.
- Longworth, N., and Davies, . (1999). *Lifelong Learning*. Wiltshire: Antony rowe Ltd.
- Mesoudi, A., & whiten, A. (2008). *The multiple roles of cultural transmission experiments in understanding human cultural evolution*. Retrieved from <https://royalsocietypublishing.org>
- Myers, R. A., & Worm, B. (2005). *Extinction, survival or recovery of large predatory fishes*. Retrieved from <https://royalsocietypublishing.org>
- Salas, S., Ratana Chuengpagdee, Seijo, J. C., & Charles, A. (2007). Challenges in the assessment and management of small-scale fisheries in Latin America and the Caribbean. *Fisheries Research*, 87(1), 5-16.
- Spindler, G. D. (1964). *Education and Culture Anthropological Approaches*. New York: Holt, Rinchart and Winston.
- Thailand, U. N. (2558). *เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศไทย วาระการพัฒนาภายหลังปี พ.ศ. 2558*. Retrieved from <https://www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/>
- กมล บัวบาน. (2546). *ความล้มพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้*. วิทยานิพนธ์

- ปริญญาหมาบบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
 กมลภา สานิน. (2535). *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: เจเนเตอร์เพลส.
- กมลสินทร์ พินิจภูวดล และเพติมศักดิ์ จารยะพันธุ์. (2559). *รายงานการศึกษาวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง ความมั่นคงทางทะเล*. ม.ป.ท: สถาบันระหว่างประเทศเพื่อการค้าและการพัฒนา (องค์การมหาชน).
- กรกฎ คงรักษา. *สัมภาษณ์*, 11 พฤษภาคม 2560.
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2557). *สถานการณ์ชายฝั่งและการจัดการปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งจากอดีตถึงปัจจุบัน*. ปทุมธานี: บริษัทวิสุทธิ คอนซัลแตนท์ จำกัด.
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2560). *ข้อมูล มช. จ.สมุทรสงคราม*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://km.dmcr.go.th/th/c_1/s_342/d_17866 [21 พฤษภาคม 2560]
- กรมประมง. (2495). จำนวนเครื่องมือประมงที่สำคัญในอ่าวไทย พ.ศ. 2493. *ข่าวการประมง*, 5(10), 153.
- กรมประมง. (2540). *คำนิยามและการจำแนกเครื่องมือประมงทะเลของไทย*. กรุงเทพมหานคร: กรมประมง.
- กรมศิลปากร. (2504). *นิราศพระแท่นดงรังของสามเณรกลั่น*. กรุงเทพมหานคร: ศิวพร.
- กรมศิลปากร. (2506). *นิราศเมืองเพชร*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- กรมศิลปากร. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดแพร่*. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา.
- กรมส่งเสริมการเกษตร. (ม.ป.ป). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น*. ม.ป.ท: สำนักพัฒนาเกษตรกร กรมส่งเสริมการเกษตร.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *วัฒนธรรม วิถีชีวิตและภูมิปัญญา*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). *หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กองเลขาการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้. (2545). *สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ องค์การประชาลัมพันธ์ระดับรากหญ้าและข้อเสนอนโยบายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง*. กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้าพรินต์ติ้ง.
- กอบศักดิ์ เกตุเหมือน. *สัมภาษณ์*, 2 มีนาคม 2560.
- กังวาลย์ จันทรโชติ และชุมเจตน์ กาญจนเกษร. (2544). *กฎหมายและระเบียบเพื่อการจัดการประมงโดยชุมชน*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการจัดการประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. (2549). *สื่อพื้นบ้านเชิงสร้างสรรค์สู่ภาวะชุมชนเข้มแข็ง*. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

กิตติพงษ์ หัศวณิช. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560.

กิตติวัฒน์ จอมมาก. สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2560.

กิริติ บุญเจือ. (2538). *จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

กีกก้อง เสือดี. (2561). *วัฒนธรรม 8 วิธี ของดีสมุทรสงคราม: ที่อยู่อาศัย*. สมุทรสงคราม: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม กระทรวงวัฒนธรรม.

กุหลาบ คลองน้อย. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2556). อารยสามัคคี: พลังสามัคคีบนฐานความดี. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า* 13 (กันยายน-ธันวาคม 2556), 5-18.

เกิน แซ่ซุน. สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560.

โกสุม สายใจ และคณะ. (2547). *สุนทรียภาพของชีวิต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

คณะกรรมการวิชาการสิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต. (2557). *สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีและชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ศีกฤทธิ ปราโมทย์. (2525). *ลักษณะไทย*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

เครือจิต ศรีบุญนาถ. (2542). *สุนทรียภาพของชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: เวิร์ดเวฟ เอ็ดดูเคชั่น.

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2553). *สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม 13*. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์.

โคลด์ เซเบเรต์ เดอ บูล. (2560). *จดหมายเหตุมองซิเออร์เซเบเรต์*. แปลโดย ราชบัณฑิตยสภา. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.

จรรยา หยุทอง. (2540). ประมงพื้นบ้าน: เลือดเนื้อและวิญญาณของชุมชนภาคใต้. *ทักษิณคดี*, 5(สิงหาคม 2540-มกราคม 2541), 83-87.

จักรพงษ์ พิพัฒน์มงคลพร. สัมภาษณ์, 2 เมษายน 2560.

จารุมาศ เมฆสัมพันธ์ และคณะ. (2556). *เส้นทางปลาทุไทย: คุณค่า อนาคตและความเสี่ยง*. กรุงเทพมหานคร: คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จำลอง โพธิ์บุญ. (2545). ความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม. *วารสารพัฒนาบริหารศาสตร์*, 42(เมษายน 2545), 15-16.

- จิรวัดน์ จันทรสว่าง. (2553). ประมงพื้นบ้าน. *Veridian E-Journal Su*, 4(พฤษภาคม-สิงหาคม 2554), 261-274.
- จิรากรณ์ คชเสนีย์. (2556). *นิเวศพัฒนาเพื่อความยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จุฑาทิพย์ ฮาดปากดี. *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2560.
- เจตนา นาควัชร. (2546). บทบาทของศิลปศาสตร์กับวัฒนธรรมการศึกษา. ใน *ศิลปะส่องทาง*, 275-301. กรุงเทพมหานคร: คมบาง.
- เจตนา นาควัชร. (2552). ความอยู่รอดของมนุษยศาสตร์ไทย. ใน ศันสนีย์ ไชยโรจน์ และ รัตนา เพ็ชรอุไร (บรรณาธิการ), *ปาฐกถาเกียรติยศ ศาสตราจารย์ นายแพทย์กษาร จาติกวณิช*. กรุงเทพมหานคร: กองบริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ฉลอง เหลืองทอง. *สัมภาษณ์*, 24 มีนาคม 2560.
- ฉลอง เหลืองทอง. *สัมภาษณ์*, 8 เมษายน 2560.
- เฉลิมพล ชูจิต. *สัมภาษณ์*, 4 เมษายน 2560.
- ชดช้อย แหลมน้อย. *สัมภาษณ์*, 19 กันยายน 2560.
- ชนัญธิกา ขาดิพุก. *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2560.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง. (2532). *การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง. (2534). *พื้นฐานการศึกษา: หลักการและแนวคิดสังคม*. กรุงเทพมหานคร: คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชนิตา รักษ์พลเมือง. (2557). *กระบวนการพัฒนาศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- ชัชพล ทรงสุนทรวงค์. (2553). *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชัชรินทร์ หอมบุญยงค์. *สัมภาษณ์*, 30 มีนาคม 2560.
- ชาชีสา ขุนจอม. *สัมภาษณ์*, 18 กันยายน 2560.
- ชุตติเทพ เนียมมณาค. *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2560.
- ชุลีพร หวังเจริญ. *สัมภาษณ์*, 18 กันยายน 2560.
- ฐานข้อมูลความรู้ทางทะเล. (2557). *กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทะเล*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mkh.in.th> [2 มกราคม 2560]
- ฐิติทิพย์ ดั่งเงิน. *สัมภาษณ์*, 14 ธันวาคม 2559.
- ณรงค์ เนียมสวัสดิ์. *สัมภาษณ์*, 20 มีนาคม 2560.
- ณัฐริยา เกียรติไพบูลย์. (2558). *เป้าหมายการพัฒนาการประมงอย่างยั่งยืนของไทยภายใต้วาระการพัฒนาที่ยั่งยืน พ.ศ. 2573*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

- <https://www.fisheries.go.th/strategy/UserFiles/files/27-11-60> [5 พฤษภาคม 2559]
- ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์. (2537). *เชียงใหม่ในกระแสความเปลี่ยนแปลง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ศูนย์การศึกษาปัญหาเมืองเชียงใหม่.
- ดำรงค์ โลหะลักษณะเดช และคณะ. (2544). *การศึกษาเครื่องมือประมงพื้นบ้านในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล.
- เดชา จือเหลียง. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2560.
- ทวีเกียรติ ไชยงยศ. (2538). *สุนทรียะทางทัศนศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- ทองอยู่ นาควันทอง. สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2560.
- ทัพยา อนุสร. (2554). *มังสโภชนา: สารพัดเนื้อเพื่อสุขภาพ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน.
- ทิพสุคนธ์ พิมพ์พิมล. (2543). *เครื่องมือทำการประมง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.fishtech.mju.ac.th/e-learning/FM416/document.html> [9 มกราคม 2561]
- ทิตินา แคมมณี. (2551). *ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เทศบาลตำบลบางจะเกร็ง. (2560). *รายงานการพัฒนาตำบลบางจะเกร็ง*. สมุทรสงคราม: องค์การบริหารส่วนตำบลบางจะเกร็ง.
- เทิดชาย ช่วยบำรุง. (2554). *ภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.
- ธนศ ฤกษ์ดี. สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2560.
- ธวัช ปุณโณธก. (2531). "ภูมิปัญญาชาวบ้าน: ทักษะของอาจารย์ปรีชา พิณทอง" *ทิศทางหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน.
- ธวัชชัย พันภัย. สัมภาษณ์, 6 สิงหาคม 2560.
- ธัญญรัตน์ คงวัดใหม่. (2556). แนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการประมงพื้นบ้านขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี*, 5(มกราคม-เมษายน 2556), 212-219.
- นพรัตน์ นาสุชล และคณะ. (2553). *ชีววิทยาการสืบพันธุ์ของปลาหลังเขียว*. กรุงเทพมหานคร: สำนักวิจัยและพัฒนาประมงทะเล กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- นภเนตร ธรรมบวร. (2549). *การประเมินผลพัฒนาการเด็กปฐมวัย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- น้อย พงษ์สนิท. (2527). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์.

นันทพัทธ์ เกียรติวราจรรุญ. *สัมพันธ์*, 1 ธันวาคม 2559.

นันทวดี เทียนชัย. *สัมพันธ์*, 25 กันยายน 2560.

นันทสาร สีสลับ และคณะ. (2541). *รายงานการวิจัยเรื่องแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันแห่งชาติว่าด้วยภูมิปัญญาและการศึกษาไทย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

นันทสาร สีสลับ. (2542). *ภูมิปัญญาไทย. วารสาร มศว ศิลปวัฒนธรรม, 2(มกราคม-มิถุนายน 2542), 17-32.*

นาคยา พูลทั่วญาติ. *สัมพันธ์*, 20 มีนาคม 2560.

นิตย์ คุเจริญไพศาล. (2506). *สัตว์น้ำที่จับได้จากโป๊ะน้ำตื้นและโป๊ะน้ำลึกในอ่าวจังหวัดสมุทรสาคร. ปริญญาพันธ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.*

นิตินันท์ พันทวี. (2544). *การศึกษาพิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน: กรณีศึกษาพิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญอีสาน. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*

นิพัทธ์ คล้าจิต. *สัมพันธ์*, 4 ธันวาคม 2559.

นิพัทธ์พร เฟื่องแก้ว. (2540). *ลมล่องเรือ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://lek-prapai.org/>
[1 มีนาคม 2559]

บรรจง นະแส. (2545). *การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน: กรณีศึกษาจากชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้*. สงขลา: เพื่อฟ้าพรินติ้ง.

บรรจง นະแส.ท (2560). *ไทยพีบีเอสโฟกัส รายงานพิเศษ*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://news.thaipbs.or.th/content/260559> [29 กรกฎาคม 2560]

บรรทม คลองน้อย. *สัมพันธ์*, 9 มีนาคม 2560.

บวร โท ศรีแก้ว. (2560). *ถึงเวลาเยียวยาสมุทร*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/newspaper/columns/975522> [30 กรกฎาคม 2560]

บุญมี แทนแก้ว. (2539). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

บุญย์ นิลเกษ. (2523). *สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ปฐม นิคมานนท์. (2532). *โครงสร้างระบบการศึกษาไทยในปัจจุบัน*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

ปฐม นิคมานนท์. (2535). *การค้นหาความรู้และระบบถ่ายทอดความรู้ในชุมชนชนบทไทย*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

ประกอบ ใจมั่น. (2539). *การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของครูผู้สอนเกี่ยวกับการใช้*

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

ประกาศกรมประมง เรื่อง กำหนดประเภทและขนาดเครื่องมือทำการประมงโดยไม่ใช่เรือประมงที่ต้อง
ได้รับใบอนุญาต. (2559, 16 มีนาคม 2559). ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 133 ตอนพิเศษ 76ง.
หน้าที่ 51.

ประเทือง จื่อเหลียง. *สัมภาษณ์*, 4 มีนาคม 2560.

ประเทือง จื่อเหลียง. *สัมภาษณ์*, 15 กันยายน 2559.

ประเทือง จื่อเหลียง. *สัมภาษณ์*, 15 พฤศจิกายน 2560.

ประยุทธ์ จันทร์โอชา (ผู้ดำเนินรายการ). (2558, กรกฎาคม 10). *คืนความสุขให้คนในชาติ*.
[รายการโทรทัศน์]. กรุงเทพมหานคร: สถานีวิทยุโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11
กรมประชาสัมพันธ์.

ประเวศ วะสี. (2537). วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีวภาพ. ใน วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์
(บรรณาธิการ), *ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาที่ยั่งยืน*, 20. กรุงเทพมหานคร:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

ประเวศ วะสี. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชาวบ้านไทย*.
เอกวิทย์ ณ. กลาง (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา.

ประเวศ วะสี. (2547). *จุดเปลี่ยนกระบวนการทัศน์สุขภาพไทย*. นนทบุรี: สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.

ปราณี นวลินป์. *สัมภาษณ์*, 8 ม.ค. 2560.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. (2549). *ปรัชญาวิถีชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

ปวลักษณ์ สุรัสวดี. (2554). *การสืบสานภูมิปัญญาของสายสกุลช่างปั้น จังหวัดเพชรบุรี*. (วิทยานิพนธ์
ปริญญาดุขศึกษบัณฑิต), สาขาวิชาพัฒนศึกษา, ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำ
ทางการศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

ปานทิพย์ ศุภนคร และคณะ. (2540). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.

ปิ่นมณี ขวัญเมือง. (2557). หลักกอิทธิบาท 4: เส้นทางสู่ความสำเร็จ. *วารสารครุศาสตร์อุตสาหกรรม*.
13(กันยายน-ธันวาคม 2557), 1-7.

ปิยะ เทศแย้ม. *สัมภาษณ์*, 20 เมษายน 2562.

บุญญนันท์ พันภัยพาล. *สัมภาษณ์*, 9 กันยายน 2560.

พรเทพ พาหุรัต. *สัมภาษณ์*, 17 มิถุนายน 2560.

พรพนา คลองโค่น. *สัมภาษณ์*, 10 เมษายน 2560.

พรระฆมล เปรมปราโมท. *สัมภาษณ์*, 30 กันยายน 2560.

พรลภัส จันทรพรหม. *สัมภาษณ์*, 9 กันยายน 2560.

พระเทพเวที. (2534). *พุทธศาสตร์กับการแนะแนว*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์อำเภอ.

พระธรรมโกศาจารย์. (2552). *ปรัชญากรีกก่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร: Symposiam.

พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558. (2558, 13 พฤศจิกายน). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่มที่ 132 ตอนที่ 108 ก. หน้า 3-4.

พระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2558. (2558, 28 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่มที่ 132 ตอนที่ 34 ก. หน้า 2.

พระราชบัญญัติกำหนดเขตจังหวัดในอ่าวไทยตอนใน พ.ศ. 2502. (2502, 23 กันยายน).

ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ 76. ตอนที่ 92. หน้า 402-437.

พระราชวรณีย์. (2544). *ปรัชญากรีก: ป่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร: ศยาม.

พลฤทธิ ศิริบรรณพิทักษ์. (2555). *การจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน: พื้นฐานการศึกษาด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์.

พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2540). *วิธีการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.

พิทยา ว่องกุล. (2544). *วิถีไท: ภูมิปัญญาสู่ชุมชนบูรณาการ*. กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายงานวิถีไท.

พิมพ์พิศา เกียรติวราจรรยา. *สัมภาษณ์*, 1 กุมภาพันธ์ 2560.

ไพฑูริ สีนลารัตน์. (2541). *จำเป็นต่องปฏิวัติระบบการศึกษาไทย(รวมบทความและบทบรรยาย)*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพฑูริ สีนลารัตน์. (2555). *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไพฑูริ สีสายบัว. *สัมภาษณ์*, 22 เมษายน 2560.

ไพพรรณ เกียรติโชติชัย. (2545). *กระบวนทัศน์ใหม่แห่งการศึกษาในศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การศึกษา.

ไพศาล น้อยสุพรรณ. *สัมภาษณ์*, 18 สิงหาคม 2560.

ภรภัทร โชติถาวรวิศ. *สัมภาษณ์*, 19 กันยายน 2560.

ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา. *สัมภาษณ์*, 19 มกราคม 2560.

ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา. *สัมภาษณ์*, 18 มกราคม 2559.

ภัทรนิษฐ์ เกียรติวราจรรยา. *สัมภาษณ์*, 1 เมษายน 2560.

ภัทรพร อภิชาติ. (2561). *วัฒนธรรม 8 วิธีของดีสมุทรสงคราม: อาชีพ*. สมุทรสงคราม: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม กระทรวงวัฒนธรรม.

ภัทรพร อภิชาติ. (2561). *วัฒนธรรม 8 วิธีของดีสมุทรสงคราม: อาหาร*. สมุทรสงคราม: สำนักงาน

วัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม กระทรวงวัฒนธรรม.

- ภัทรารวรรณ สนั่นไทย. (2548). *การมีส่วนร่วมของชาวประมงพื้นบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง: บริเวณปากแม่น้ำบางปะกง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์,
- ภาคภูมิ วิชานติวัฒน์. (2547). *ทะเลไทย. ใน ปลาหายไ้ไหน?: สาเหตุและผลกระทบจากการทำประมงเกินขีดจำกัด*. วิชชุรย์ ปัญญากุล (บรรณาธิการ). กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสายใยแผ่นดิน.
- ภาณุวัฒน์ คงรักษา. *สัมภาษณ์*, 11 พฤษภาคม 2560.
- ภาณุวัฒน์ คงรักษา. *สัมภาษณ์*, 18 กุมภาพันธ์ 2560.
- ภาณุวัฒน์ รักดีวงศ์. (2552). *ภูมิปัญญาไทยกับการพัฒนาการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาณุวัฒน์ สิมอแก้ว. *สัมภาษณ์*, 3 เมษายน 2560.
- ภูมิภัทร เกียรติวราจรรยา. *สัมภาษณ์*, 1 กุมภาพันธ์ 2560.
- มนัสศิริ ลูกรักษ์. (2534). *ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งกรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอลิเกา จังหวัดตรัง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มโน พิสุทธิรัตนานนท์. (2546). *สุนทรียศาสตร์เบื้องต้น*. สงขลา: มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- เมธิตา โพธิ์ผลิ. *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2560.
- เมธี แก้วเนิน และคณะ. (2560). *การศึกษาสถานภาพของทรัพยากรปลาที่มีความสัมพันธ์กับสภาพสิ่งแวดล้อมบริเวณพื้นผิวทะเลในบริเวณอ่าวไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เมธี นวลินป์. *สัมภาษณ์*, 8 มกราคม 2560.
- ยรรยง ฉัตรระทิน. *สัมภาษณ์*, 3 มีนาคม 2559.
- ยศ สันตสบัติ. (2542). *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน*. นนทบุรี: นนทบุรีการพิมพ์.
- ย้อย แสงเจริญ. *สัมภาษณ์*, 22 เมษายน 2560.
- ยิ่งยง เทาประเสริฐ. (2537). *ศักยภาพของภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการดูแลรักษาสุขภาพ*. *วารสารการศึกษาแห่งชาติ*, 28(มิถุนายน-พฤษภาคม 2537), 17.
- ยุวบุช ทินนะลักษณ์. (2549). *ปริศนาภูมิปัญญาท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิถึทรรศน์.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: ส.ส.น.ไทยอนุเคราะห์ไทย.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. (2527). *การสำรวจสถานะความรู้ว่าด้วยภาษาถิ่นในเมืองไทย*. กรุงเทพมหานคร:

- มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
 รัตนาวลี พุทธสวัสดิ์. *สัมภาษณ์*, 2 กันยายน 2560.
 ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. กรุงเทพมหานคร:
 ราชบัณฑิตยสถาน.
 รุ่งลาวัลย์ ละอังกา. (2557). ทักษะชีวิตของเด็กปฐมวัย: แก่นแห่งชีวิตที่เสริมสร้างได้จากครอบครัว.
วารสารเพื่อพัฒนาลังคมและชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 1(กุมภาพันธ์-กรกฎาคม
 2557), 34.
 ล้วน พันภัย. *สัมภาษณ์*, 4 มีนาคม 2560.
 ลาลูแบร์. (2557). *จดหมายเหตุลา ลูแบร์ ราชอาณาจักรสยาม*. แปลโดย (สันต์ ท. โกมลบุตร).
 พิมพ์ครั้งที่ 4. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
 เลขา ปิยะอัจฉริยะ. (2524). *การเล่นเป็นการเรียนของเด็ก การละเล่นและเครื่องเล่นเพื่อพัฒนาเด็ก*.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 วรพันธ์ น้ำเจริญ. *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2560.
 วรรณเพ็ญ ศรีประทุมวงศ์ และคณะ. (2545). *การทดลองเพาะพันธุ์หอยหลอด*. ม.ป.ท.:
 กองเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
 วรรณทัต ดุลยพุกกะ. *สัมภาษณ์*, 1 กันยายน 2560.
 วรายุทธ จันสมุทร. *สัมภาษณ์*, 18 สิงหาคม 2560.
 วันทนา อยู่สุข และธีระพงศ์ ต้วงดี. (ม.ป.ป). *หอยในทะเลไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
www.kanchanapisek.or.th [2 กันยายน 2560]
 วาสนา ยอแสง. *สัมภาษณ์*, 18 สิงหาคม 2560.
 วิชา เหลืองทอง. *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2560.
 วิจิต นันทสุวรรณ. (2528). ภูมิปัญญาในงานพัฒนศึกษา. *วารสารสังคมพัฒนา*, 5(กันยายน-ตุลาคม),
 10.
 วิน ทองสวัสดิ์. *สัมภาษณ์*, 22 เมษายน 2560.
 วินัย พงศ์ศรีเพชร, บรรณาธิการ. (2534). *คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง*.
 กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ สำนักนายกรัฐมนตรี.
 วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2553). ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน: เอกลักษณ์เฉพาะถิ่น Folk Handicrafts: Local
 Identity. *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร*, 30(1), 163. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://tcit-thaijo.org/index.php/sujthai/article/view/7074>. [20 พฤษภาคม 2560]
 วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2551). *การบริหารจัดการของหน่วยงานของรัฐ: การวิเคราะห์เปรียบเทียบตัวชี้วัด*.
 กรุงเทพมหานคร: โฟเพซ.

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2552). *สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2532). *จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพมหานคร:

อักษรเจริญทัศน์.

วิศย์ วิศทเวทย์. (2527). *ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต*. กรุงเทพมหานคร:

อักษรเจริญทัศน์.

วิสูตร นวมสิริ. *สัมภาษณ์*, 11 กุมภาพันธ์ 2560.

วิสูตร นวมสิริ. *สัมภาษณ์*, 21 กรกฎาคม 2559.

วีระ เทพกรณ์. *สัมภาษณ์*, 16 มกราคม 2560.

ศรัณย์ วงศ์คำจันทร์. (ม.ป.ป). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณการ.

ศรีศักดิ์ วัลลิโถม. (2532). *การสัมมนาทางวิชาการเรื่องวัฒนธรรมพื้นบ้าน: กรณีอีสาน*.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ

ศรีศักดิ์ วัลลิโถม. (2538). *วัฒนธรรมท้องถิ่นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สารคดี.

ศรีศักดิ์ วัลลิโถม. (2551). *คู่มืออุทิศ ความหมายของภูมิวัฒนธรรม การศึกษาจากภายในและสำนึกของท้องถิ่น*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิเล็ก-ประไพ.

ศิริวรรณ ศิลพัชรนันท์. (2556). *อัตลักษณ์ชุมชนริมน้ำ: แม่กลองและบางปะกง*. กรุงเทพมหานคร:

สหยาบลีอกการพิมพ์.

ศูนย์บริหารกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2557). พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.cca.chula.ac.th/protocol/graduate-chulalongkorn.html>

[1 พฤษภาคม 2559]

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (2548). *ความรู้กับการเมืองเรื่องทรัพยากร*. กรุงเทพมหานคร:

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพานอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (2555). *แผนแม่บท*. ม.ป.ท.

ส.พลายน้อย. (2538). *จันทร์คตินิยาย*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์คำ.

สกนธ์ ภู่งามดี. (2547). *พื้นฐานทัศนศิลป์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุ๊ค พอยท์ จำกัด.

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2534). *ภูมิปัญญาไทย ใน เอกสารประกอบการสัมมนา*

วิชาการ เนื่องในวโรกาส สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญ

พระชนมายุ ครบ 36 พรรษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สนั่น ร่วมรักษ. (2504). เครื่องมืออวนลากแบบต่าง ๆ จากเยอรมัน. *วารสารการประมง*, 14(4), 381-

390.

สมนึก อ่องเอิบ. (2529). *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.

สมบัติ หวังเจริญ. *สัมภาษณ์*, 12 กุมภาพันธ์ 2560.

สมบุรณ์ พรรณานภพ. (2532). อรรถวิททยากับการศึกษา. *สารานุกรมศึกษาศาสตร์*, 9(มกราคม-ธันวาคม 2532), 11-17.

สมุทรสงคราม ประวัติศาสตร์ ศิลปะ วัฒนธรรม. (2548). กรุงเทพมหานคร: ประสานมิตร.

สร้อย คลองโคน. *สัมภาษณ์*, 15 สิงหาคม 2560.

สว่าง จิตตรง. *สัมภาษณ์*, 6 ตุลาคม 2560.

สว่าง เจริญผล. (2496). *เครื่องมือจับสัตว์น้ำประเภทน้ำเค็มในอ่าวไทย*. ม.ป.ท.: กรมประมง.

สละมณี เจงมุดอ. *สัมภาษณ์*, 21 เมษายน 2562.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2526). การพัฒนาชุมชน. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.

สามารถ จันทร์สุรย์. (2533). *เอกสารสัมมนาวิชาการเรื่องปัญหาชาวบ้าน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สามารถ จันทร์สุรย์. (2536). *หมู่บ้านชาวบ้านกับการพัฒนาเล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหมู่บ้าน.

สามารถ จันทร์สุรย์. (2543). *หมู่บ้านชาวบ้านคืออะไรอย่างไร การสัมมนาทางวิชาการ เรื่องหมู่บ้าน*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

สำนักโครงการพระราชดำริและกิจการพิเศษ. (2557). พระราชดำรัสที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรหมู่บ้านและวัฒนธรรม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.forest.go.th/orip/index.php?option=com_content&view=article&id=560&Itemid=505&lang=en [20 พฤษภาคม 2559]

สำนักงานเกษตรอำเภอเมืองฉะเชิงเทรา กรมส่งเสริมการเกษตร. (2561). *พระบรมราโชวาทพระราชดำรัสเกี่ยวกับการเกษตรและสหกรณ์*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://mueang.chachoengsao.doae.go.th/King.html> [20 พฤษภาคม 2559]

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542ก). *แนวทางการส่งเสริมหมู่บ้านไทยในการจัดการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542ข). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2546). *การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.nesdb.go.th/> [18 พฤษภาคม 2559]

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติสำนักนายกรัฐมนตรี. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ. 2555-2559*. กรุงเทพมหานคร:

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). *สังขธรรมแห่งแนวพระราชดำริสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. (ม.ป.ป). *เศรษฐกิจพอเพียงปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน กปร.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2533). *ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการสัมมนาวิชาการเรื่องในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย 33 เรื่อง*. กรุงเทพมหานคร: กองวิจัยและแผนงาน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- สำนักงานจังหวัดสมุทรสงคราม. (ม.ป.ป). *จังหวัดสมุทรสงคราม*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.samutsongkhram.go.th> [8 พฤษภาคม 2559]
- สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. (2542). *ทะเบียนพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติและระดับชาติของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการ. (2554). *ปลาหูปลาลังแตกต่างกันอย่างไร*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.fisheries.go.th/fpo-samutpra/index.php?option=com_content&view=frontpage&Itemid=1 [12 พฤษภาคม 2559]
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2551). *ประมง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/> [12 พฤษภาคม 2559]
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2553). *พอเพียง*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.royin.go.th/> [12 สิงหาคม 2559]
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสมุทรสงคราม. (2561). *จังหวัดสมุทรสงคราม*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://province.m-culture.go.th/samutsongkhram/genaral.html> [2 มีนาคม 2559]
- สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม. (2561). *School Mapping*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://75.smxcenter.com/index.php/data/area/school> [2 มีนาคม 2559]
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2559). *โครงการสำรวจรายได้ของครัวเรือนทำประมงทะเลขนาดเล็ก*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/knowledge/def/small_fishery.htm [2 มีนาคม 2560]
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2547). *ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม.

- สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2548). *แผนที่สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม จังหวัดสมุทรสงคราม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม.
- สำนักผังเมือง. (2533). *ผังเมืองสมุทรสงคราม*. จังหวัดสมุทรสงคราม: สำนักงานผังเมือง.
- สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน. (2556). *ความหลากหลายและมูลค่าสัตว์น้ำเศรษฐกิจบริเวณป่าชายเลนในพื้นที่ชายฝั่งอ่าวไทยตอนบน*. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สิริพร เหลืองทอง. *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2560.
- สิริรัชต์ แก้วงาม. *สัมภาษณ์*, 7 สิงหาคม 2560.
- สิริอาภา รัชตะศิริณ. *สัมภาษณ์*, 8 มีนาคม.
- สุชีพ พลแก้ว. *สัมภาษณ์*, 21 กันยายน 2560.
- สุทธิดา ศิริบุญหลง. (2554). *การพัฒนาแบบยั่งยืน: กระบวนการกระทำทางเศรษฐกิจสังคม (metabolism) และการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติเชิงสร้างสรรค์*. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยกสิกรไทย.
- สุทิน กลิ่นอุดม. *สัมภาษณ์*, 31 พฤษภาคม 2560.
- สุเทพ ทองอุทัย. *สัมภาษณ์*, 20 กันยายน 2560.
- สุธาวัลย์ เสถียรไทย. (2555). *การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธกับเศรษฐกิจสีเขียว*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- สุธรา ชัยรักษา. (2544). *วิถีชีวิตของครัวเรือนประมงพื้นบ้าน: กรณีศึกษาเปรียบเทียบระหว่างครัวเรือนประมงพื้นบ้านบริเวณอ่าวไทยกับบริเวณทะเลสาบสงขลา จังหวัดสงขลา*. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุนัน ทวยเจริญ และมงคลรัตน์ เจริญพรทิพย์. (2538). *เอกสารวิชาการฉบับที่ 53/2538 เรื่อง การศึกษาสภาวะแวดล้อมกับพลวัตประชากรหอยหลอดที่ จ.สมุทรสงคราม*.
- สุนันท์ ทวยเจริญ และประนอม พรหมผาย. (2534). *สภาวะแวดล้อมบางประการที่มีผลต่อการสืบพันธุ์ของหอยตลับ*. สมุทรสาคร: ศูนย์พัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งสมุทรสาคร กองเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง กรมประมง
- สุพรรณิ ไชยอำพร และสุวิมล พิริยธนาลัย. (2549). *ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ: ศึกษากรณีชุมชนประมงพื้นบ้าน จังหวัดปัตตานี*. *วารสารพัฒนาสังคม*, 8(เมษายน 2549), 137-182.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2552). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพ คงรักษา. *สัมภาษณ์*, 18 กุมภาพันธ์ 2560.

- สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ. (2534). *การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย*. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ผ่านวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุมน อมรวิวัฒน์ และคณะ. (2538). *ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2534). *ปรัชญาเบื้องต้น*. กรุงเทพมหานคร: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์
- สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2540). *ปรัชญาเบื้องต้น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สุรจิต ชिरเวทย์. (2551). *คนแม่กลอง*. กรุงเทพมหานคร: ส.เอเชียเพรส.
- สุรจิต ชिरเวทย์. *สัมภาษณ์*, 20 เมษายน 2560.
- สุรศักดิ์ บุญนาศักดิ์. *สัมภาษณ์*, 20 กันยายน 2560.
- สุรีย์ วิลโลทการ. (2504). อาหารที่ได้จากทะเล. *วารสารการประมง*, 14(2504), 177-184.
- เสนห์ จามริก. (2532). แนวคิดพัฒนาการศึกษาไทย: บทวิเคราะห์เบื้องต้น. *การศึกษาแห่งชาติ*, 24(ตุลาคม-พฤศจิกายน), 27.
- เสรี พงศ์พิศ. (2529). *คืนสู่รากเหง้า: ทางเลือกและทัศนวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน*. กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ.
- เสรี พงศ์พิศ. (2536). *ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- เสริย์ นวมเจริญ. *สัมภาษณ์*, 22 เมษายน 2560.
- โสรัช อภัย. *สัมภาษณ์*, 5 มีนาคม 2560.
- หยัด คล้ายสี. *สัมภาษณ์*, 31 พฤษภาคม 2559.
- องค์การความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน. (2557). *วิกฤตการณ์ทรัพยากรประมงไทย*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.wetlandthai.org/data/crysis.html> [1 มีนาคม 2559]
- องค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน. (2560). *ข้อมูลพื้นฐานตำบลคลองโคน*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.klongkone.go.th/> [14 มีนาคม 2559]
- องค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว. (2559). *ข้อมูลพื้นฐานตำบลบางแก้ว*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.bangkaewsamutsongkhram.go.th/site/> [19 มีนาคม 2559]
- องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่. (2558). *แผนพัฒนาสามปี พ.ศ. 2558-2560*. สมุทรสงคราม: องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่.
- องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่. (2560). *รายงานข้อมูลตำบลแหลมใหญ่*. สมุทรสงคราม: องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่.
- อทิเตย สุขฉิม. *สัมภาษณ์*, 15 สิงหาคม 2560.

- อนงค์ พัฒนจักร. (2535). *การมีส่วนร่วมของสตรีในการจัดการทรัพยากรทำไม้ กรณีศึกษา บ้านห้วยม่วง จังหวัดขอนแก่น*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อนัญญา เจริญพรนิพัทธ์. (2557). *ชนิดของอาหารและการเติบโตของปูแสม สกุล Episesarma และ Perisesarma ในอ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://dric.nrct.go.th/index.php?/Search/SearchDetail/282531> [19 มีนาคม 2560]
- อนุกร บุตรสันต์. *สัมภาษณ์*, 1 กันยายน 2560.
- อนุกรณ์ บุตรสันต์. (2554). *เอกสารประกอบการสอน (ภาคบรรยาย) วิชา 01255361 เครื่องมือทำประมง*. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวิทยาศาสตร์ทางทะเล คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อภิชาติ เพร็ดพริ้ง. *สัมภาษณ์*, 12 กันยายน 2560.
- อมรพันธ์ จือเหลียง. *สัมภาษณ์*, 9 กันยายน 2560.
- อรพรรณ ริวสุขสันต์. *สัมภาษณ์*, 7 สิงหาคม 256.
- อรรถวุฒิ บุญเอี่ยม. *สัมภาษณ์*, 12 กันยายน 256.
- อดิ ไตรญาณ. *สัมภาษณ์*, 22 เมษายน 2560.
- อานันท์ กาญจนานันต์. (2544). *มติชุมชน วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจและการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อำไพ สุจริตกุล. (2538). *ครู. สุนทร อมรวิวัฒน์ และคณะ (บรรณาธิการ)*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม เปรมสุข. *สัมภาษณ์*, 12 เมษายน 2560.
- อุทร ฤทธิสีก. (2556). *การจัดการทรัพยากรประมง*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- อุทัย ปัญญาโกญ. (2547). *การนำเสนอรูปแบบการศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมอาข่า*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนศึกษา, ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย สิงโตทอง. *สัมภาษณ์*, 4 เมษายน 2560.
- อุมาพร ตรังคสมบัติ. (2541). *จิตบำบัดและการให้คำปรึกษาครอบครัว*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเฟื่องฟ้าพรินต์ติ้ง จำกัด.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2541). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้แก้ปัญหาของชาวบ้านไทย*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิปัญญา.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2545). *ศักราชภาพในทิววิถี*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง.

เอี่ยม ทองดี. (2547). *ควาย ข้าว พระ ฝึ ในกระบวนการพัฒนาชนบทไทย*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิกจำกัด.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาคผนวก ก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

บริบทของพื้นที่ที่ศึกษา

ตำบลบางแก้ว

ประวัติความเป็นมา

ตั้งแต่ครั้งก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมืองแม่กลองได้รับบทบาทให้เป็นหัวเมืองชายทะเล เป็นเมืองที่ทำหน้าที่เป็นเมืองหน้าด่านคอยป้องกันข้าศึกศัตรูเนื่องจากอยู่ติดทะเล ซึ่งเป็นเหมือนเกราะป้องกันข้าศึกโดยธรรมชาติ บริเวณชายฝั่งทะเลของเมืองแม่กลองในยุคนั้นมีการตั้งค่ายทหารอยู่รายรอบบริเวณ ครั้นต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปีมะโรง จัตวาศก 1094 หรือ พ.ศ. 2375 พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ไปสร้างป้อมปราการขึ้นที่ปากคลองแม่กลองฝั่งตะวันออกบริเวณต่อจากวัดบ้านแหลม ป้อมที่สร้างขึ้นนี้กล่าวกันว่าเป็นป้อมที่ทำด้วยกระจกมีแสงส่องแวววาวเหมือนแก้ว แล้วพระราชทานนามว่า “ป้อมพิฆาตข้าศึก” สันนิษฐานว่าป้อมนี้น่าจะเคยตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลบางแก้ว (สมัย สุทธิธรรม, 2543 อ้างถึงใน องค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว, 2560)

ต่อมาบริเวณหลังป้อมพิฆาตข้าศึก หรือที่คนทั่วไปเรียกกันว่า ป้อมแก้วนี้ ได้มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนจนกลายเป็นชุมชนและมีการสร้างวัดที่เรียกกันในสมัยนั้นว่า “วัดหลังป้อม” ขึ้น ซึ่งปัจจุบันมีชื่อว่าวัดป้อมแก้ว โดยคาดว่าจะสร้างประมาณปี พ.ศ. 2432 โดยระหว่างวัดกับหมู่บ้านจะมีคลองที่เป็นเส้นทางสัญจรสำคัญของผู้คน ชื่อว่า คลองบางแก้ว นอกจากนี้ในอดีตสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในบริเวณนี้ เช่น บ้านเรือน กำแพงวัด มักนิยมนำกระจกสีมาประดับ ชุมชนบริเวณนี้จึงถูกเรียกว่าชุมชนบางแก้วตามชื่อของคลองบางแก้วไปด้วย ต่อมาเมื่อมีคนเข้ามาตั้งบ้านเรือน กันอย่างหนาแน่นจึงเป็นชุมชนขนาดใหญ่ แล้วได้แบ่งการปกครองตาม พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 เป็นตำบลบางแก้ว จนกระทั่งปัจจุบัน (ศจิริรัตน์ เจตนาธรรมจิต, 2546 อ้างถึงใน องค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว, 2560)

อย่างไรก็ตามมีข้อสันนิษฐานอื่น ๆ ถึงที่มาของชื่อตำบลบางแก้วว่ามาจากการที่ในอดีตบริเวณตำบลบางแก้วมีการทำนาเกลือกันอย่างหลากหลาย โดยเฉพาะ เกลือแก้ว ซึ่งมีเป็นจำนวนมากในบริเวณนี้ จึงเป็นที่มาของชื่อตำบล บางแก้ว (วีระ เทพภรณ์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560)

ข้อมูลทั่วไปของตำบลบางแก้ว

องค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว (2559) อธิบายถึงข้อมูลพื้นฐานของตำบลบางแก้วไว้ดังนี้ ตำบลบางแก้วตั้งอยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ประมาณ 2 กิโลเมตร มีเนื้อที่ 28.448 ตารางกิโลเมตรหรือ 17,780 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม ตั้งอยู่ติดกับอ่าวแม่กลอง ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ทำให้มีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าชายเลน มีการทำประมงและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ นาเกลือ บริเวณชายฝั่งและเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลนาโคก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร
ทิศตะวันออก	ติดกับ	ทะเลอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดกับ	ตำบลลาดใหญ่และเทศบาลเมืองสมุทรสงคราม
ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลบางจะเกร็ง

การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลบางแก้วแบ่งเขตการปกครองในตำบลบางแก้ว แบ่งออกเป็น 10 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านบางแก้ว หมู่ 2 บ้านลัดดาทัพ หมู่ 3 บ้านคลองกลาง หมู่ 4 บ้านลัดกะปิ หมู่ 5 บ้านบางบ่อ หมู่ 6 บ้านโรงกุ้ง หมู่ 7 บ้านโรงพิน หมู่ 8 บ้านปากมาบ หมู่ 9 บ้านชายทะเลเขตเมือง หมู่ 10 บ้านบางบ่อล่าง ทั้งนี้พื้นที่ที่มีการทำประมงพื้นบ้านชายฝั่ง ได้แก่ พื้นที่หมู่ 5 หมู่ 6 หมู่ 8 หมู่ 9 หมู่ 10

ประชากร

ตำบลบางแก้วมีประชากร จำนวนทั้งสิ้น 9,011 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 4,149 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ทำนาเกลือ ประมงชายฝั่ง นอกจากนี้ยังมีการทำอาชีพอื่นๆ อาทิ เพาะปลูกพืชไร่และพืชสวน เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง ปูทะเล หอยแครง หอยแมลงภู่ ค้าขาย รับจ้าง และรับราชการ

ประเพณีสำคัญในท้องถิ่น

งานบุญกลางบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น (หมู่ที่) 1 งานประจำปีศาลเจ้าพ่องู (หมู่ที่ 7) งานประจำปีศาลเจ้าพ่อเขินซื่อ (หมู่ที่ 6) งานประเพณีทำบุญกลางแจ้ง (หมู่ที่ 8) งานประเพณีศาลแม่แก้ว (หมู่ที่ 5) งานประจำปีศาลปู่โสม-พ่อเสือ (หมู่ 10) งานประเพณีศาลเจ้าอาม่า (หมู่ 9)

สถานศึกษา

สถานศึกษาในพื้นที่ตำบลบางแก้ว มีดังนี้ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561)

- มหาวิทยาลัย 1 แห่ง คือ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา (สาขาสมุทรสงคราม)
- โรงเรียนบ้านบางบ่อ (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

- โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 70 (บ้านบางแก้ว) (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)
- โรงเรียนล้อมรักแม่กลอง (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัดเอกชน)
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านโรงพิน
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านลัดกะปิ
- สถาบันและองค์กรทางศาสนา
- วัด 2 แห่ง คือ วัดเจริญสุนทราราม (วัดบางบ่อ) และ วัดบางแก้ว
- ศาลเจ้า 2 แห่ง คือ ศาลเจ้าพ่อเขียนชื่อ และ ศาลเจ้าแม่อำมา

ลักษณะชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะความเป็นอยู่ของชุมชนนั้นมีความเป็นชุมชนเมืองผสมผสานกับชนบทมีความเจริญเข้าถึงมากขึ้นเนื่องด้วยถนนที่เข้าถึงพื้นที่มากกว่าในอดีต ในอดีตประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวเนื่องทะเลคือการทำนาเกลือเนื่องจากมีพื้นที่ไม่ห่างจากชายทะเล มีลำคลองและแพรกสาธารณะ 15 แห่ง ทำให้สามารถนำน้ำทะเลเข้ามาใช้ประโยชน์ได้สะดวกจึงมีพื้นที่การทำนาเกลือ นอกจากนี้ยังมีการทำประมงพื้นบ้าน การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำโดยมีการเลี้ยงกุ้งในบริเวณกว้าง นอกจากนี้ยังมีพื้นที่บางส่วนที่สามารถปลูกพืชไร่และพืชสวนได้เล็กน้อยแต่ก็ไม่ได้ทำกันอย่างกว้างขวางนักเนื่องจากดินส่วนใหญ่เป็นดินเค็มไม่เหมาะกับการเพาะปลูก ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธและมีชาวไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่ จึงมีการนับถือศาลเจ้าต่าง ๆ ปัจจุบันเริ่มมีหมู่บ้านจัดสรร เกิดขึ้นในบางพื้นที่

จากลักษณะของที่ตั้งและภูมิประเทศของตำบลบางแก้ว ส่งผลให้ชาวบ้านในตำบลบางแก้ว ส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ถัดจากทะเลเข้าไปในผืนแผ่นดินประกอบอาชีพทำนาเกลือ อย่างไรก็ตามบริเวณพื้นที่ที่ติดชายฝั่งได้มีการทำประมงพื้นบ้านชายฝั่ง ตำบลบางแก้วมีหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีอาชีพทำประมงพื้นบ้าน ได้แก่ หมู่ 5 หมู่ 6 หมู่ 8 หมู่ 9 และหมู่ 10 ชาวประมงพื้นบ้านส่วนใหญ่จะจับสัตว์ทะเลที่อาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลน เช่น ปู ก้ามดาบและจับสัตว์ในทะเล ได้แก่ กุ้ง ปู และปลาชนิดต่าง ๆ (องค์การบริหารส่วนตำบลบางแก้ว, ม.ป.ป.)

ตำบลบางจะเกร็ง

ประวัติความเป็นมา

ตำบลบางจะเกร็งแต่เดิมคาดเดาว่าจะมีต้นจะเกร็งขึ้นเป็นจำนวนมากจึงเรียกชื่อตำบลนี้ว่า ตำบลบางจะเกร็งตามชื่อของต้นจะเกร็ง “จะเกร็ง” เป็นภาษามอญหมายถึงต้นไม้ชายเลนชนิดหนึ่ง คล้ายต้นเหียงอกปลาหมอ ตำบลบางจะเกร็งเป็นตำบลที่อยู่ในเขตปกครองของอำเภอเมือง ราษฎร

บางส่วนสืบเชื้อสายมาจากชาวมอญ แต่เดิมคนส่วนใหญ่ในพื้นที่นิยมประกอบอาชีพประมง (เทศบาลตำบลบางจะเกร็ง, 2560)

ข้อมูลทั่วไปของตำบลบางจะเกร็ง

เทศบาลตำบลบางจะเกร็ง (2560) ได้อธิบายข้อมูลของตำบลบางจะเกร็งไว้ดังนี้ ตำบลบางจะเกร็งมีพื้นที่ทั้งหมด 4,156 ไร่ หรือ 6.65 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ห่างจากที่ทำการอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ประมาณ 4 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ	ตำบลบางแก้ว อำเภอเมืองสมุทรสงคราม
ทิศใต้	ติดกับ	ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมืองสมุทรสงคราม
ทิศตะวันออก	ติดกับ	อ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดกับ	เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม

การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลบางจะเกร็งประกอบด้วยหมู่บ้าน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านรามัญตะวันตก หมู่ 2 บ้านบางจะเกร็ง หมู่ 3 บ้านคลองกลาง หมู่ 4 บ้านคูฉี หมู่ 5 บ้านรามัญตะวันออก พื้นที่ที่มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ หมู่ 1 หมู่ 2 และหมู่ 4 (นิพัทธ์ คล้าจิต, สัมภาษณ์, 4 ธันวาคม 2559)

ประชากร

มีประชากรทั้งหมด 4,941 คน มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 1,071 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลัก คือ การทำประมงชายฝั่ง ประมงน้ำลึก และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ อาชีพรอง ได้แก่ รับจ้าง ค้าขาย รับราชการ มีการประกอบอาชีพเสริมต่างๆ เช่น การแปรรูปอาหารทะเล เช่น หอยหลอดตากแห้ง ปลาไส้ตันตากแห้ง กุ้ง หอย ปู ปลา ปลาหมึกอบกรอบสามารถทำขนมกาละแมรามาญ การทำผลิตภัณฑ์จากต้นจาก เป็นต้น

ประเพณีสำคัญในท้องถิ่น

- ประเพณีทำบุญกลางบ้าน
- ประเพณีการแห่เรือสำเภา
- ประเพณีแห่ธงสรงตะขาบของชาวมอญ

สถานศึกษา/แหล่งการเรียนรู้

สถานศึกษาในพื้นที่ตำบลบางจะเกร็ง มีดังนี้ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561)

โรงเรียนวัดบางจะเกร็ง (ประชาตประชาอนุกุล) (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

โรงเรียนบ้านคูฉี (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

โรงเรียนวัดศรีทธาธรรม (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

สถานศึกษาพัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนวัดบางจะเกร็ง

สถานศึกษาพัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนบ้านคูฉี

สถานศึกษาพัฒนาเด็กเล็กโรงเรียนวัดศรีท้าวธรรม

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

วัดบางจะเกร็ง

วัดศรีท้าวธรรม

ลักษณะชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนมีความเป็นสังคมชนบทแต่พื้นที่บางแห่งที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวก็มีความเป็นสังคมชนบทผสมผสานกับสังคมเมือง มีพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำการประมง พื้นที่ทำประกอบธุรกิจ รวมถึงปลูกพืช อาทิ ต้นจาก บ้านเรือนส่วนใหญ่อยู่รวมกันเป็นหมู่บ้าน คนในพื้นที่ดั้งเดิมส่วนใหญ่นิยมตั้งบ้านเรือนริมคลองเพื่อความสะดวกในการเดินทางและประกอบอาชีพประมงแต่ในปัจจุบันบ้านเรือนที่สร้างขึ้นใหม่นิยมสร้างที่อยู่ริมถนนเพราะการคมนาคมในปัจจุบันใช้ถนนเป็นหลัก ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประชากรบางส่วนมีเชื้อสายมอญ คนมอญปัจจุบันกลมกลืนไปกับคนไทยในด้านการดำเนินชีวิตแต่ยังคงมีประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่คงเอกลักษณ์ไว้

ในพื้นที่ตำบลบางจะเกร็งมีทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับทะเล อาทิ ป่าชายเลน ทรัพยากรสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้าน เช่น หาทอย จับปลาต่าง ๆ พันธุ์พืชส่วนมากเป็นพืชที่ขึ้นในน้ำกร่อย น้ำเค็มและตามดินเลนได้ดี โดยเฉพาะต้นจาก ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากต้นจากอย่างหลากหลาย อาทิ การทำหลังคาใบจาก การทำลูกจากอบแห้ง ฯลฯ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

ตำบลแหลมใหญ่

ประวัติความเป็นมา

ตำบลแหลมใหญ่เดิมมีชื่อทางราชการว่า "ตำบลขุนชัย" คำว่าขุนชัยมีที่มาจากสิ่งใด ไม่มีใครทราบคนเฒ่าคนแก่เล่าต่อกันมาว่าในสมัยก่อนบริเวณตำบลแหลมใหญ่ มีพื้นที่เป็นทะเลเนื่องจากได้มีการพบเปลือกหอยและปะการังอยู่ใต้พื้นดินมากมาย แต่ต่อมาบริเวณนี้ได้ยื่นออกไปเป็นแหลมขนาดใหญ่ในทะเล ชาวบ้านจึงเรียกกันต่อมาว่า "ตำบลแหลมใหญ่" และได้ตั้งเป็นชื่อตำบลเมื่อปี พ.ศ. 2537 ได้ยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล ในปีพ.ศ. 2538 คำขวัญประจำตำบล คือ ดินแดนประมง ดงป่าชายเลน โดดเด่นสวนมะพร้าว ดิตปากอ่าวแม่กลอง หลวงพ่อดำศักดิ์สิทธิ์ (องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่, 2560)

ข้อมูลทั่วไปของตำบลแหลมใหญ่

องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่) 2560) อธิบายข้อมูลเกี่ยวกับตำบลแหลมใหญ่ไว้ดังนี้ ตำบลแหลมใหญ่ตั้งอยู่บริเวณผืนแผ่นดินฝั่งขวาของปากแม่น้ำแม่กลอง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบชายฝั่งมีป่าชายเลนและป่าโกงกาง บริเวณที่ติดทะเลจะเป็นพื้นที่น้ำเค็มและบางพื้นที่เป็นน้ำกร่อย ห่างจากตัวอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ประมาณ 1 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 12,361 กิโลเมตรหรือประมาณ 19.78 ตารางกิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ เทศบาลเมืองสมุทรสงคราม

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลคลองโคน

ติดตะวันออก ติดกับ ตำบลแม่กลอง

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลบางชันแตก

การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลแหลมใหญ่มี 8 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านทรัพย์เจริญ หมู่ 2 บ้านคลองด่าน หมู่ 3 บ้านเตापูน หมู่ 4 บ้านแหลมใหญ่ หมู่ 5 บ้านมอปลัด หมู่ 6 บ้านบางเรือหัก หมู่ 7 บ้านคลองสองร่อง หมู่ 8 บ้านจัดสรรคลองด่าน พื้นที่ที่มีชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน ได้แก่ หมู่ 3 หมู่ 4 หมู่ 5 และหมู่ 6 (ยรรยง ฉัตรระทิน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2559)

ประชากร

ตำบลแหลมใหญ่มีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 8,021 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 2,708 ครัวเรือน อาชีพหลักของประชากรคืออาชีพการทำประมงชายฝั่ง มีการทำทั้งประมงขนาดเล็กและขนาดใหญ่ รับจ้าง ทำน้ำตาลมะพร้าว ค้าขาย ประกอบธุรกิจส่วนตัวและรับราชการ

ประเพณีสำคัญในท้องถิ่น

ประเพณีก่อพระเจดีย์ทรายและแข่งเรือใบพื้นบ้าน

สถานศึกษา/แหล่งเรียนรู้

สถานศึกษาในพื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ มีดังนี้ (สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดสมุทรสงคราม, 2561)

โรงเรียนวัดปากสมุทร (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก อบต.แหลมใหญ่

สถาบันและองค์กรศาสนา

วัดปากสมุทร

สำนักสงฆ์ 1 แห่ง

กลุ่มและองค์กรหลักในชุมชน

กลุ่มประมงชายฝั่ง

กองทุนหมู่บ้านกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านบางเรือหัก

กลุ่มทำน้ำตาลมะพร้าว

กลุ่มเพาะเลี้ยงกุ้งและปูทะเล

กลุ่มเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่อหุลมใหญ่

ลักษณะชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลแหลมใหญ่ตั้งอยู่บริเวณผืนแผ่นดินฝั่งขวาของปากแม่น้ำแม่กลอง พื้นที่โดยส่วนใหญ่ มีสภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่ราบชายฝั่ง มีป่าชายเลนและป่าโกงกาง บริเวณที่ติดทะเล จะเป็นพื้นที่น้ำเค็มและบางพื้นที่เป็นน้ำกร่อย พื้นที่ของตำบลแหลมใหญ่ในส่วนของที่อยู่ในทะเลจะเป็นบริเวณที่มีการทำโป๊ะปลาทุแม่กลองมาตั้งแต่อดีต ตำบลแหลมใหญ่มีชุมชนที่ทำประมงพื้นบ้าน ในเขตหมู่ 3 หมู่ 4 หมู่ 5 และหมู่ 6 ซึ่งเป็นบริเวณที่มีพื้นที่ติดทะเล (ยรรยง ฉัตรระทิน, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2559)

ตำบลแหลมใหญ่อยู่ตั้งบริเวณพื้นที่ปากอ่าวแม่กลองเป็นพื้นที่ราบน้ำทะเลท่วมถึงอยู่ในเขตมีผู้คนมาอยู่อาศัยตั้งแต่อดีตเป็นมานานกว่า 1 ศตวรรษ โดยบริเวณตำบลแหลมใหญ่ มีแม่น้ำแม่กลองและลำประโดงสาธารณะ ได้แก่ คลองน้อย คลองเตาปูนใหญ่ คลองเตาปูนเล็ก คลองยายหลง คลองกุฎีหลวงตา คลองยายตัม คลองด่าน คลองบางเรือหัก คลองมอปลัดและคลองสองร่องสภาพน้ำมักเป็นน้ำกร่อยคือมีน้ำจืดผสมน้ำเค็มในช่วงเวลาที่น้ำขึ้นและน้ำลง ส่งผลให้พื้นที่ตำบลแหลมใหญ่ส่วนใหญ่ไม่สามารถทำการเกษตรหรือทำสวนได้ (องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่, 2558)

บริเวณแหลมใหญ่นอกจากจะมีการทำประมงที่โดดเด่น ยังมีระบบเกษตรแบบสวนยกร่องที่ต้องการน้ำที่ไหลหลากและน้ำแห้งในบางเวลา การมีปากแม่น้ำ ป่าชายเลนและหาดเลนก่อให้เกิดทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การดำเนินชีวิต คนแหลมใหญ่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือพวกที่ปลูกสวนมะพร้าวเพื่อทำน้ำตาลมะพร้าว ปลูกข้าวในร่องสวน กลุ่มนี้ปลูกบ้านเรือนบริเวณคลองด่านในหมู่ 2 เลยเข้ามาตอนในถึงบ้านเตาปูน บ้านแหลมใหญ่ บ้านมอปลัดและบ้านบางเรือหัก อีกกลุ่มเป็นชุมชนชาวประมงบริเวณคลองด่านนอก บ้านคลองสองร่อง บ้านคลองน้อย ส่วนใหญ่ทำประมงชายฝั่งใช้เรือประมงพื้นบ้านทำการประมงระหว่างวัน รวมทั้งเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น การทำฟาร์มหอย (องค์การบริหารส่วนตำบลแหลมใหญ่, 2558)

ชาวบ้านใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ส่วนใหญ่รู้จักกันในหมู่บ้าน มีลักษณะเป็นชุมชนชนบทแต่ในขณะเดียวกันก็มีความเจริญหลังไหลเข้ามา มีวัดปากสมุทรเป็นศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีพระทองและหลวงพ่อดำในวัดปากสมุทรเป็นพระที่ชาวบ้านนับถือ นอกจากนี้ยัง

นับถือท้าวเวสสุวรรณและพระแม่ธรณีบีบมวยผม ทุกครั้งก่อนชาวประมงออกทะเลก็จะมาเคารพบูชา เพราะเชื่อว่าจะปลอดภัย จับปลาได้มาก มีประเพณีก่อกองทรายในวัดทุกวันสงกรานต์

ตำบลคลองโคน

ประวัติความเป็นมา

ตำบลคลองโคนแต่เดิมเป็นพื้นที่ป่าชายเลนริมทะเล มีต้นไม้ขึ้นหนาทึบ ในอดีตเมื่อครั้งที่ยังไม่สร้างถนนพระรามสอง หมู่บ้านหมู่ที่ 2 3 และ 6 เรียกกันว่า คลองโคนใน และหมู่บ้านหมู่ที่ 4 5 และ 7 เรียกกันว่าคลองโคนนอกเพราะมีพื้นที่อยู่บริเวณปากคลองที่เชื่อมต่อออกสู่ทะเลและใช้เป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำออกผ่านทะเลและไปขึ้นฝั่งที่ตัวเมืองที่บริเวณวัดเพชรสมุท (ประเทือง จือเหลียง, สัมภาษณ์, 4 มีนาคม 2560) ตำบลคลองโคนที่ได้ชื่อว่าคลองโคนเพราะเป็นมีดินโคลนบริเวณคลอง (วีระ เทพกรณ์, สัมภาษณ์, 16 มกราคม 2560)

ตำบลคลองโคน มีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบชายฝั่ง มีป่าเสมและป่าโกงกาง บริเวณที่อยู่ติดชายเลนจะเป็นพื้นที่น้ำเค็มและมีพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่น้ำกร่อย ชาวประมงส่วนใหญ่จะหาเคยและหาหอยชนิดต่าง ๆ ตำบลคลองโคนมีหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีอาชีพทำประมงพื้นบ้านทุกหมู่บ้าน (ดิเรก แก้วมณี, สัมภาษณ์, 30 มีนาคม 2560)

ข้อมูลทั่วไปของตำบลคลองโคน

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองโคน (2560) อธิบายข้อมูลของตำบลคลองโคนไว้ดังนี้ ตำบลคลองโคน ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองสมุทรสงครามประมาณ 15 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 21,056 ไร่ หรือ 33.69 ตารางกิโลเมตร อาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดกับ ตำบลบางขันแตก อำเภอเมืองสมุทรสงคราม
ทิศใต้	ติดกับ ตำบลบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
ทิศตะวันออก	ติดกับ ตำบลแหลมใหญ่ อำเภอเมืองสมุทรสงครามและอ่าวไทย
ทิศตะวันตก	ติดกับ ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา

การแบ่งเขตการปกครอง

ตำบลคลองโคนมีหมู่บ้านทั้งหมด 7 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ 1 บ้านคลองคต หมู่ 2 บ้านคลองโคน หมู่ 3 บ้านคลองโคน หมู่ 4 บ้านแพรกทะเล หมู่ 5 บ้านคลองช่อง หมู่ 6 บ้านประชาชื่นและหมู่ที่ 7 บ้านคลองช่องน้อย พื้นที่ที่ทำประมงพื้นบ้านได้แก่ หมู่ 1 หมู่ 2 หมู่ 3 หมู่ 4 หมู่ 5 หมู่ 6 หมู่ 7 (ธเนศ ฤกษ์ดี, สัมภาษณ์, 7 มีนาคม 2560)

ประชากร

ตำบลคลองโคน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 4,359 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 2,154 หลังคาเรือน

ประเพณีสำคัญในท้องถิ่น

ประเพณีแห่เรือเจ้าแม่ศรีวิไลของบ้านคลองช่อง

ประเพณีแห่ปู่ขุน

สถานศึกษา

โรงเรียนวัดคลองโคน (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

โรงเรียนวัดธรรมประสิทธิ์ (โรงเรียนระดับประถมศึกษา สังกัด สพฐ.)

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านคลองโคน

ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านคลองช่อง

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

วัดคลองโคน

วัดธรรมประดิษฐ์

วัดธรรมประสิทธิ์

สำนักสงฆ์ 2 แห่ง

ลักษณะชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ

ตำบลคลองโคนเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลมีลำคลอง 4 สายหลัก ได้แก่ คลองคต คลองโคน แพรกทะเลและคลองช่องจึงเป็นตำบลที่มีประชาชนประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านอย่างหลากหลาย ประชาชนมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทะเล ในอดีตป่าชายเลนบริเวณคลองโคนเคยถูกทำลายไปมากแต่เป็นเพราะพระมหากษัตริย์คุณๆ ของสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีที่ทรงเห็นความสำคัญของป่าชายเลนและเสด็จมาปลูกป่าชายเลนด้วยพระองค์เองเป็นเวลาหลายปีติดต่อกันทำให้ประชาชนหันกลับมาเห็นความสำคัญของป่าชายเลนช่วยกันปลูกและรักษาป่าชายเลน จนป่าชายเลนกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ชาวบ้านที่เคยเลิกทำประมงชายฝั่งก็มีโอกาสกลับมาทำประมงชายฝั่งตามแบบบรรพบุรุษอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน

ตำบลคลองโคนมีลักษณะเป็นชุมชนชนบทผสมผสานกับสังคมเมือง ปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยเฉพาะกิจการร้านอาหาร โฮมสเตย์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ประชาชนส่วนใหญ่ในพื้นที่นับถือศาสนาพุทธ

จากข้อมูลบริบทของพื้นที่ที่ศึกษาจะพบว่าพื้นที่ที่ศึกษามีทั้งความเหมือนและความแตกต่างในเรื่องของระบบนิเวศ ชุมชนมีการอยู่อาศัยของผู้คนที่หลากหลายเชื้อชาติ แต่ละพื้นที่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ยึดเหนี่ยวจิตใจประจำชุมชนหรือท้องถิ่น นอกจากนี้พื้นที่ทำประมงพื้นบ้านในสี่ตำบลข้างต้นอยู่ใกล้เคียงกันเป็นพื้นที่ติดชายฝั่งทะเลเหมือนกัน อย่างไรก็ตาม สภาพภูมิประเทศที่มีความเหมือนและความแตกต่างกันเฉพาะไปในแต่ละตำบล รวมถึงภูมิปัญญาการทำประมงพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาทำให้การทำประมงพื้นบ้านในแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่หลากหลาย

ภาพที่ 87 เจ้าของผู้กิจการโป๊ะปลาทุแม่กลอง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 88 ผู้สืบทอดกิจการโป๊ะปลาทุแม่กลอง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 89 คุณฉลอง เหลืองทอง กำลังอธิบายเรื่องการทำโป๊ะในอดีต
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 8 เมษายน 2560

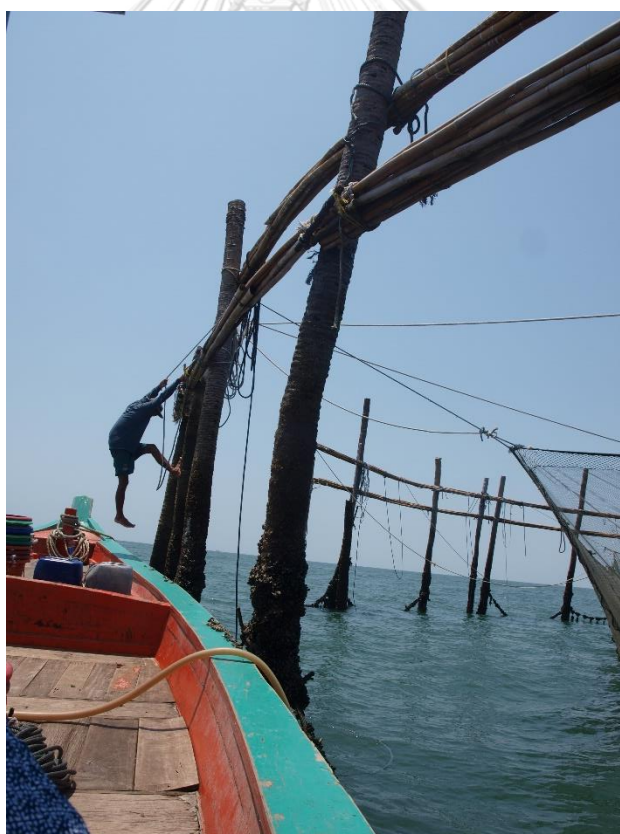

ภาพที่ 90 อวนที่ขึงภายในโป๊ะ
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 91 เรือกำลังแล่นเข้าโป๊ะ
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 92 การปีนขึ้นโป๊ะ
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 93 การเดินรอบตัวโป๊ะจะเหยียบราเดินและจับรานก
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 94 การสาวอวนเพื่อจับปลา
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 95 ภาพปลาในโป๊ะเมื่ออวนถูกกว้านขึ้น
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2562

ภาพที่ 96 ราวตากอวนในอดีตที่ต้องย้อมอวนด้วยเปลือกไม้โกงกางทุก 5-7
ที่มา: คนแม่กลอง, 2551

ภาพที่ 97 ปลาหูที่จับได้โป๊ะ
ถ่ายภาพโดย นันทพัทธ์ เกียรติวราจรูญ

ภาพที่ 98 ปลาชนิดอื่น ๆ ที่จับได้จากโป๊ะ
ถ่ายภาพโดย นันทพัทธ์ เกียรติวราจรูญ

ภาพที่ 99 หลังเรือโป๊ะกลับเข้าฝั่ง ปลาทุบบางส่วนถูกนำมาทำปลาทุซเตี้ยะ
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2561

ภาพที่ 100 ครอบครัวเจ้าของโป๊ะกำลังเขียนอธิบายวิธีโคนโป๊ะให้กับผู้วิจัย
ถ่ายภาพโดยปิยวัช สীগันทา เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2561

ภาพที่ 101 เจ้าของโป๊ะกำลังวาดภาพอธิบายวิธีการเดินทางเข้าโป๊ะของปลาทุ
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2561

ภาพที่ 102 โปะปลาทุที่เลิกใช้เป็นเวลา 2 เดือนเริ่มย่อยสลายตามธรรมชาติ
 ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 5 มีนาคม 2561

ภาพที่ 103 ซากโป๊ะที่เลิกใช้งานประมาณ 2 ปี โดยประมาณ 3-4 ปีซากโป๊ะจะหายไปทั้งหมด
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2562

ภาพที่ 104 ผู้วิจัยร่วมสังเกตวิธีการจับปลาในโป๊ะ
ถ่ายภาพโดยปิยวัช สีกันหา เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2560

ภาพที่ 105 เรือหางยาวใช้ทำการประมงพื้นบ้านบริเวณใกล้ชายฝั่ง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2560

ภาพที่ 106 ชาวประมงกำลังอธิบายเรื่องการทำกระดานดิบ
ถ่ายภาพโดยปิยวิช สีกันหา เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2560

ภาพที่ 107 ชาวประมงกำลังกู้วนริมชายฝั่ง
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 108 ผู้วิจัยเตรียมตัวออกไปวางวน
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 109 สัมภาษณ์คุณสุรจิต ชिरเวทย์
ถ่ายภาพโดยปิยวัช สীগันหา เมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2560

ภาพที่ 110 สัมภาษณ์เกี่ยวกับการดำเนินงานของศูนย์วิจัยและพัฒนาชายฝั่ง(สมุทรสงคราม)
ถ่ายภาพโดย ปิยวัช สীগันหา เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2560

ภาพที่ 111 สัมภาษณ์ผู้อำนวยการสำนักงานประมงจังหวัดสมุทรสงคราม
ถ่ายภาพโดยปิยวัช สীগันทา เมื่อวันที่ 10 เมษายน 2560

ภาพที่ 112 พุดคุย สัมภาษณ์เยาวชนลูกหลานชาวประมงพื้นบ้านในพื้นที่ที่ศึกษา
ถ่ายภาพโดยปิยวัช สীগันทา เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 113 พูดคุย สัมภาษณ์ครูและนักเรียนที่ในพื้นที่ที่ศึกษา
 ถ่ายภาพโดยปิยวัช สীগันหา เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 114 พูดคุย สัมภาษณ์ครูและนักเรียนที่ในพื้นที่ที่ศึกษา
 ถ่ายภาพโดยปิยวัช สীগันหา เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2560

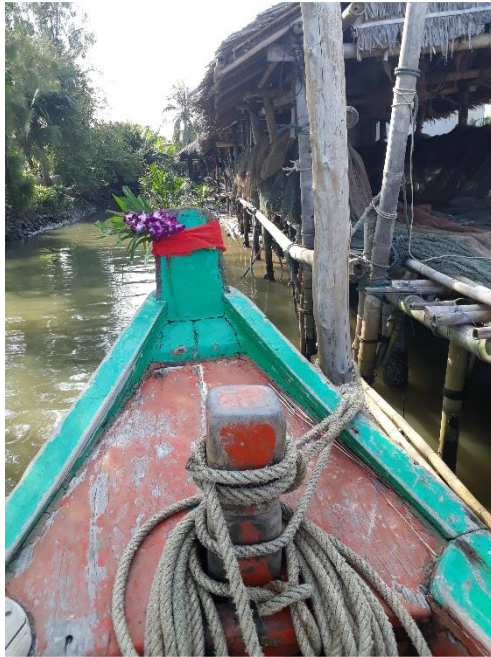

ภาพที่ 115 ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านบางบ่อนำชมการเพาะพันธุ์พืชป่าชายเลน
ถ่ายภาพโดยปิยวิช สীগันทา เมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2560

ภาพที่ 116 สนทนากลุ่ม
ถ่ายภาพโดยปิยวิช สীগันทา เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2560

ภาพที่ 117 คนโปะผูกผ้าแดงและดอกไม้เพื่อบูชาแม่ย่านางในวันพระใหญ่
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2562

ภาพที่ 118 บริเวณเสาปากโปะมีการผูกผ้าสามสีและดอกไม้เพื่อเคารพบูชา
ถ่ายภาพโดยผู้วิจัย เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2560

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	พิมพ์ฉิชา พรหมมานต
วัน เดือน ปี เกิด	28 มีนาคม 2529
สถานที่เกิด	สมุทรสงคราม
วุฒิการศึกษา	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต พ.ศ. 2550 จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยรามคำแหง พ.ศ. 2553 และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต จากมหาวิทยาลัยศิลปากร พ.ศ. 2553
ที่อยู่ปัจจุบัน	151/615 คอนโดเดอะทรีสต์ปิ่นเกล้า ถ.บรมราชชนนี อรุณอมรินทร์ บางกอกน้อย กทม. 10700
ผลงานตีพิมพ์	วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 39 ฉบับที่ 2 (มีนาคม-เมษายน) 2562